

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ

**СИНТАКСА ПАДЕЖА У РОМАНИЈСКИМ
ГОВОРИМА СТАРОГ ВЛАХА:
МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Проф. др Слободан Павловић

Кандидат: Мр Зоран Симић

Коментор:

Проф. др Жарко Бошњаковић

Нови Сад, 2016. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
Филозофски факултет

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	mr Zoran Simić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	dr Slobodan Pavlović, vanredni profesor dr Žarko Bošnjaković, redovni profesor
Naslov rada: NR	<i>Sintaksa padeža u romanijskim govorima Starog Vlaha: metaforizacija prostora</i>
Jezik publikacije: JP	
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	
Godina: GO	2016
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	

Fizički opis rada: FO	(broj poglavlja 10 / 366 stranica / referenci 403)
Naučna oblast: NO	Srpski jezik i lingvistika
Naučna disciplina: ND	Dijalekatska sintaksa i semantika
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Dijalektologija srpskog jezika, dijalekatska sintaksa, sintaksa i semantika padeža, determinativni padežni sistemi, metaforizacija prostora, hercegovačko-krajiški dijalekat, romanijski govori Starog Vlaha
UDK	
Čuva se: ČU	
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	U radu se analizira funkcionisanje determinativnih padežnih sistema u romanijskim govorima Starog Vlaha. Razmatraju se sintaksičko-semantičke karakteristike padežnih konstrukcija koje su sintaksički formalizatori semantičke kategorije prostornosti, a zatim i one koje su sintaksički formalizatori više apstraktnih semantičkih kategorija, a to su: temporalnost, kvalifikativnost (u okviru nje: instrumentalnost, kvalifikativnost u užem smislu, propratna okolnost, kriterijum / osnov kvalifikativnog tipa, komparativnost, kvantifikativnost), intencionalnost, kauzalnost, kondicionalnost, koncesivnost i posesivnost. Posebno se sagledavaju padežne konstrukcije s primarno prostornim značenjem, kao izvornim domenom, koje mehanizmom metaforizacije prostora nalaze svoje mesto u sistemu formalizatora navedenih apstraktnih semantičkih kategorija kao ciljnih domena.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	11.3.2010.
Datum odbrane: DO	

<p>Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO</p>	<p>Predsednik: Dr Ivana Antičić, redovni profesor Član: Dr Sofija Miloradović, redovni profesor Član: Dr Žarko Bošnjaković, redovni profesor Član: Dr Slobodan Pavlović, vanredni profesor</p>
---	--

University of Novi Sad

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD dissertation
Author: AU	Zoran Simić
Mentor: MN	Dr Slobodan Pavlović, associate professor Dr Žarko Bošnjaković, full professor
Title: TI	THE SYNTAX OF CASES IN THE ROMANIJA SPEECH OF THE STARI VLAH REGION: THE METAPHORISATION OF SPACE
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian, English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	Autor's printing
Publication place: PP	

Physical description: PD	10 chapters; 366 pages; 403 reference units;
Scientific field SF	Serbian language and linguistics
Scientific discipline SD	Dialect syntax and semantics
Subject, Key words SKW	Dialectology of the Serbian language, dialect syntax, syntax and semantics of cases, determinative case systems, metaphorisation of space, Herzegovina-Krajina dialect, Romanija speech of the Stari Vlah region.
UC	
Holding data: HD	
Note: N	
Abstract: AB	The thesis analyses the function of determinative case systems in the Romanija speech of the Stari Vlah region. It deals with syntactic and semantic characteristics of case constructions which act as syntactic formalisers of the semantic category of spatiality as well as those which are syntactic formalisers of more abstract semantic categories, such as the following: temporality, qualificability (including instrumentality, qualificability in a narrower sense, concomitancy, the criterion / basis of the qualificative type, comparability and quantifiability), intentionality, causality, conditionality, concessionality and possessiveness. A special attention is devoted to the case constructions whose primary meaning is that of spatiality, as their source domain, which then by the mechanism of metaphorisation of space find their place in the system of formalisers of the aforementioned abstract semantic categories as their target domains.
Accepted on Scientific Board on:	11.3.2010.

AS	
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	President: Dr Ivana Antonić, full professor Member: Dr Sofija Miloradović, full professor Member: Dr Žarko Bošnjaković, full professor Member: Dr Slobodan Pavlović, associate professor

САДРЖАЈ

Сажетак.....	12
Abstract.....	13
УВОД.....	14
ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНИ ФОРМАЛИЗАТОРИ ПРОСТОРНОСТИ.....	29
I ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	30
1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	30
1.1. ОСНОВНА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	30
Падежна конструкција с обележјем <i>интерне контактности: просторне интралокативности</i>	32
Падежна конструкција с обележјем <i>екстерне контактности: просторне ареалокативности</i>	34
Падежна конструкција с обележјем <i>неспецификоване контактности: просторне (дифузно-)дистрибутивне локативности</i>	36
Падежне конструкције с обележјем <i>удвојене контактности: централне просторне локативности</i>	38
Падежне конструкције с обележјем <i>удвојене контактности: периферне просторне локативности</i>	40
1.2. ОПШТА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	41
Падежне конструкције с обележјем <i>контактне немаркираности – са значењем посесора имплицитног просторног локализатора</i>	41
2. ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	43
2.1. СПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	43
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне антелокативности</i>	44
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне постлокативности</i>	45
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне сублокативности</i>	47
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне супралокативности</i>	49
2.2. НЕСПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ.....	51
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне интерлокативности</i>	51
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне циркумлокативности</i>	53
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: посебне просторне јуксталокативности</i>	55
Падежна конструкција с обележјем <i>дистантности: опште просторне јуксталокативности</i>	58
II ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: ПЕРЛАТИВНОСТ.....	59

1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ПЕРЛАТИВНОСТ.....	61
Падежна конструкција с обележјем <i>интерне контактности: просторне интраперлативности</i>	61
Падежна конструкција с обележјем <i>екстерне контактности: опште просторне ареаперлативности</i>	63
Падежна конструкција с обележјем <i>екстерне контактности: просторне ареаперлативности са смером 'нагоре'</i>	66
Падежна конструкција с обележјем <i>екстерне контактности: просторне ареаперлативности са смером 'надоле'</i>	66
Падежна конструкција с обележјем <i>неспецификоване контактности: просекутивности</i>	67
2.1. НЕСПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПЕРЛАТИВНОСТ.....	68
Падежна конструкција с обележјем <i>дистантности: посебне просторне јукстаперлативности</i>	68
III.1. ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: АДЛАТИВНОСТ	69
1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ.....	70
1.1. ОСНОВНА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ.....	71
Падежна конструкција с обележјем <i>интерне контактности: просторне интраадлативности</i>	72
Падежна конструкција с обележјем <i>екстерне контактности: просторне ареаадлативности</i>	77
1.2. ОПШТА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ.....	80
Падежне конструкције с обележјем <i>контактне немаркираности: опште просторне адлативности</i>	80
Падежне конструкције с обележјем <i>контактне немаркираности – са значењем посесора имплицитног адлативног просторног локализатора–циља</i>	83
2. ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ.....	86
2.1. СПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ.....	87
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне антеадлативности</i>	87
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне постадлативности</i>	88
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне субадлативности</i>	89
2.2. НЕСПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ.....	90
Падежне конструкције с обележјем <i>дистантности: просторне интерадлативности</i>	90
III.2. ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: ДИРЕКТИВНОСТ	91
Падежне конструкције с обележјем <i>одсуства контактности: просторне директивности</i>	91
IV ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: АБЛАТИВНОСТ	96
1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АБЛАТИВНОСТ.....	96

1.1. ОСНОВНА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АБЛАТИВНОСТ.....	96
Падежна конструкција с обележјем интерне контактности: просторне интрааблативности	97
Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: просторне арааблативности	98
1.2. ОПШТА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АБЛАТИВНОСТ.....	99
Падежне конструкције с обележјем контактне немаркираности: опште просторне аблативности	99
ТЕМПОРАЛНОСТ	101
I ТЕМПОРАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА / ВРЕМЕНСКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА	101
1. НЕПОСРЕДНА ВРЕМЕНСКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА – СИМУЛТАНОСТ....	101
2. ПОСРЕДНА ВРЕМЕНСКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА – СУКЦЕСИВНОСТ.....	135
2.1.1. СПЕЦИФИКОВАНА СУКЦЕСИВНОСТ – АНТЕРИОРНОСТ (ВРЕМЕНСКА АНТЕЛОКАЛИЗАЦИЈА).....	135
2.1.1.1. <i>Антериорност у квантификативном смислу</i>	140
2.1.2. СПЕЦИФИКОВАНА СУКЦЕСИВНОСТ – ПОСТЕРИОРНОСТ (ВРЕМЕНСКА ПОСТЛОКАЛИЗАЦИЈА).....	142
2.1.2.1. <i>Постериорност у квантификативном смислу</i>	147
2.2. НЕСПЕЦИФИКОВАНА СУКЦЕСИВНОСТ	149
II ТЕМПОРАЛНА КВАНТИФИКАЦИЈА	149
1. ТЕМПОРАЛНА КВАНТИФИКАЦИЈА У УЖЕМ СМИСЛУ.....	150
1.1. ЛОНГИТУДИНАЛНОСТ..	150
1.2. ТЕРМИНАТИВНОСТ.....	160
1.3. ИНГРЕСИВНОСТ.....	163
2. ТЕМПОРАЛНА ФРЕКВЕНЦИЈА.....	166
2.1. РЕГУЛАРНОСТ	166
2.2. ПОВРЕМЕНОСТ (ОКАЗИОНАЛНОСТ)	170
3. ТЕМПОРАЛНА ЕФЕКТНОСТ – БРЗИНА	172
<i>ТЕМПОРАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	174
КВАЛИФИКАТИВНОСТ	183
ИНСТРУМЕНТАЛНОСТ	184
А. Инструмент спроводничког типа.....	184
Б. Инструмент омогућивачког типа.....	194
КВАЛИФИКАТИВНОСТ У УЖЕМ СМИСЛУ	204
ПРОПРАТНА ОКОЛНОСТ	218
КРИТЕРИЈУМ / ОСНОВ КВАЛИФИКАТИВНОГ ТИПА	223
КОМПАРАТИВНОСТ	224

КВАНТИФИКАТИВНОСТ	228
<i>КВАЛИФИКАТИВНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	234
ИНТЕНЦИОНАЛНОСТ	249
<i>ИНТЕНЦИОНАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	268
КАУЗАЛНОСТ	272
ДИРЕКТНИ УЗРОК.....	272
ИНДИРЕКТНИ УЗРОК.....	278
<i>КАУЗАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	283
КОНДИЦИОНАЛНОСТ	286
<i>КОНДИЦИОНАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	289
КОНЦЕСИВНОСТ	290
<i>КОНЦЕСИВНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	291
ПОСЕСИВНОСТ	293
РЕЦИПРОЦИТАТИВНА ПОСЕСИВНОСТ.....	294
ПРОПРИЈЕТАТИВНА ПОСЕСИВНОСТ.....	313
ПАРТИТИВНА ПОСЕСИВНОСТ.....	317
<i>ПОСЕСИВНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА</i>	320
ЗАКЉУЧАК	323
ЛИТЕРАТУРА	350

САЖЕТАК

У раду је дат опис функционисања падежних система у детерминативној функцији на дијалекатском корпусу романијских говора Старог Влаха, првенствено ексцерпираним из спонтаног, опсежнијег везаног говора информатора. На одређење за ову тему утицала је чињеница да је синтакса српских народних говора монографски најмање проучавана.

Истраживани простор је омеђен Романијом и њеним огранцима, реком Каљиним и планином Јавор, на истоку изузима рејон Борика и област Тетима с Рогатицом у њој, а на југу обухвата појас северно од реке Праче. Проучавани говори припадају херцеговачко-крајишком дијалекту, тачније делу прелазног поддијалекта у којем су израженије фонетске и морфолошке црте југоисточног поддијалекта. Поређење језичке ситуације на простору романијског платоа са стањем у суседним идиомима и ширим дијалекатским окружењем, овде ће бити осветљено са аспекта синтаксе падежа, у мери у којој то буде пружала расположива дијалектолошка литература.

У циљу формирања детерминативних падежних система полази се од семантике падежних конструкција, при чему се посматра међусобни комплементарни и / или конкурентни однос падежних јединица у оквиру значењске структуре једне категорије. Овакав приступ темељи се на теоријски добро разрађеној структури већине семантичких категорија, примењиваној најчешће на стандарднојезичком корпусу, али и на дијалекатском корпусу и на историјском језичком корпусу. Избор падежне конструкције за синтаксички израз посматраних семантичких категорија разумљив је будући да су падежне јединице најразвијеније и најстарије језичко средство изражавања.

У раду је посебна пажња посвећена метафоризацији простора, односно употреби језичких знакова са примарно просторним значењем, као изворним доменом који је подржан нејезичком когницијом, у функцији обележавања односа који су непросторне, апстрактне природе и имају улогу циљног домена. Управо је метафоризација простора била смерница у одређивању семантичких поља која ће у раду бити посматрана.

Стога је, најпре, у првом поглављу, разматран изворни домен – просторно семантичко поље, као прототип *семантичких локализација*, и његова семантичка структура коју одређују два кључна семантичка критеријума – динамички и позициони параметар просторних односа.

У поглављима која следе представљени су циљни домени – просторно уобличена апстрактна семантичка поља, а то су *темпоралност*, *квалификативност* (у оквиру ње *инструменталност*, *квалификативност у ужем смислу*, *пропратна околност*, *критеријум / основ квалификативног типа*, *компаративност* и *квантификативност*), *интенционалност*, *каузалност*, *кондиционалност*, *концесивност* и *посесивност*.

На крају сваког од наведених поглавља сагледава се процес транспоновања протолокационих падежних модела и њихових протолокационих обележја у сфере апстрактних семантичких односа у којима та обележја добијају свој нови израз – кореспондентан с изворним или модификован у одређеној мери, али и неутралисан.

ABSTRACT

The thesis offers a description of how case systems operate in the determinative function. The dialectal corpus used is that of the Romanija speech of the Stari Vlah region, which was extracted from a spontaneous flow of a long uninterrupted speech of the informants. The choice of topic has been influenced by the fact that the syntax of the Serbian vernacular dialects has been a severely studied field in the monographic sense.

The space bordered by the mountain Romanija and its ridges, the river Kaljina and mountain Javor, the region of Borika and Tetima with Rogatica in the east, and the area north of the river Prača in the south, has been explored. The vernacular explored in the thesis belongs to the Herzegovina-Krajina dialect, or to be more precise, to the section of a transitional subdialect which displays more pronounced phonetic and morphological traits of the south-eastern subdialect. The comparison of the linguistic situation in the Romanija plateau area with the situation in neighbouring idioms and a wider dialect environment will be elucidated in this thesis from the aspect of the syntax of cases to the degree allowed by the available dialectological literature.

In order to form determinative case systems, the starting point is the semantics of case constructions, observing the mutual complementary and / or competitive relationship of case units within the semantic structure of a particular category. This approach is based on the theoretically well-developed structure of majority of semantic categories, which is most frequently applied to the corpus of the standardised language, but also on both dialect and historical language corpora. Owing to the fact that case units are the most developed and the oldest linguistic means of expression, it is easy to understand the choice of case constructions for the syntactic expression of the observed semantic categories.

The thesis pays special attention to the metaphorisation of space or the use of linguistic signs with the primary spatial meaning, as the source domain which is supported by the non-language cognition, and their function of indicating those relationships which are of non-spatial, abstract nature and have the role of the target domain. The metaphorisation of space was the guiding principle in the determination of semantic fields which will be inspected in the thesis.

That is why the first chapter deals with the source domain – spatial semantic field, as prototype of *semantic localisations*, and its semantic structure which is determined by two key semantic criteria – dynamic and positional parameters of spatial relations.

Subsequent chapters deal with target domains – spatially shaped abstract semantic fields: *temporality, qualificability* (including *instrumentality, qualificability in a narrower sense, concomitancy, the criterion / basis of the qualificative type, comparability* and *quantifiability*), *intentionality, causality, conditionality, concessionality* and *possessiveness*.

The end of each chapter reflects on the process of transposition of proto-locative case models and their proto-locative features into the spheres of abstract semantic relations in which those features assume new expression – the one which corresponds to the source or is modified to a certain degree but also neutralised.

УВОД

§ 1. Овај рад представља резултате синтаксичко-семантички усмереног дијалектолошког истраживања српског језика, а формално-синтаксички ограниченог на падежне моделе детерминативног типа забележене у романијским говорима Старог Влаха, односно у говорима романијског платоа, које сврставамо у српске говоре с конзервативном структуром падежног система.

§ 2. Према одређењу Јована Цвијића, Стари Влах на подручју Босне почиње од Романије и Голе Јахорине и пружа се на исток, чинећи географску и етничку целину са старовлашким пределима Србије од Таре до Голије (Цвијић 1922: 42), па су тако „Романија и њени огранци [...] уједно граница између Средње Босне и Старог Влаха, граница не само географска него и етничка“ (Филиповић 1950: 189).

Наше испитивано подручје представља северозапад старовлашког простора у Босни и обухвата говоре романијског платоа чију југозападну границу чини планина Романија и њени обронци, а западну река Каљина. Северозападна линија обухвата три сокољачка села – Крушевци, Врапци, Доње Бабине – и два ханпјесачка села – Бабине Горње и Поткозловача која је у подножју Милан планине. Северну и североисточну границу изразито одређује планина Јавор. Крајњи пунктови на североистоку и истоку (Боровине, Јеловци) наслањају се на скупине села с муслиманским живљем. На источној страни наше истраживање изузима два предела рогатичке општине – борички крај и област питоме ракитничке долине зване Тетима – а крајњи пунктови које истраживање обухвата јесте село Цимрије (на североисточним обронцима Деветака) и даље ка југу села Грбићи (с југозападне стране Деветака), Калиманићи, нешто западније село Јасик, а даље јужно гласиначко село Шенковићи, с десне стране изворишног дела реке Ракитнице. Први пунктови на југоистоку испитиване територије налазе се у сочичком крају (Маравићи, Рудине), одакле у правцу исток–запад, паралелно с реком Прачом која је јужније од наших истраживаних пунктова на југу, узимамо сочичка села Русановићи и Будаци, а преко планине Госине села паљанске општине – Понор, Миошићи и Буђ, села која вежу за јужне обронке Романије.

Мрежу испитиваних пунктова чине следећа села или засеоци које наводимо азбучним редом заједно с њиховом скраћеницом: Бабине Горње (БГ), Бабић Кула (БК), Бандин Оџак (БО), Бијела Вода (БВ), Бјелосављевићи (Бј), Божине (Бж), Боровине (Б), Брејаковићи (Бр), Будаци (Бд), Буђ (Бђ), Буковик (Бк), Видрићи (В), Врабачка (Вб), Вранеши (Вр), Врапци (Вп), Вукосављевићи (Вк), Газиводе (Гз), Гај (Г), Грбићи (Гб), Добродоли (Дд), Долови (Д), Доње Бабине (ДБ), Ђедовци (Ђ), Жљебови (Жљ), Жунови (Ж), Јабука (Јб), Јапага (Јп), Јасик (Ј), Јеловци (Јл), Кадића Брдо (КБ), Калиманићи (Кл), Каљина (Кљ), Караула (К), Краљево Поље (КП), Крижевац (Кж), Крњије (Књ), Крушевци (Кш), Кусаче (Кс), Мало Поље (МП), Маравићи (Мр), Маргетићи (Мг), Медојевићи (Мд), Миошићи (Мш), Мркаљи (Мк), Не(х)орићи (Н), Нерићи (Нр), Озерковићи (Оз), Павичићи (Пв), Плање (Пл), Побраци (Пб), Подгајине (Пг), Поткрајева (Пкр), Понор (Пн), Поткозловача (Пк), Прељубовићи (Пљ), Примчићи (Пр), Ранчићи (Рн), Решетница (Рш), Рудине (Рд), Русановићи (Рс), Сајице (С), Селишта (Сл), Смртићи (См), Соколац (Ск), Трешњевац (Тш), Ћаварине (Ћ), Читлуци (Ч), Цимрије (Ц), Шенковићи (Ш).

Према подацима које износи Миленко Филиповић за Гласинац – централну област романијског платоа – ови простори су у времену од друге половине 18. века до окупације Босне 1878. године услед динарских миграција насељавани српским становништвом из старе Херцеговине и суседних области. Међу досељеницима се највише истичу родови из Дробњака и Пиве, који су, додуше, одлазећи из свог краја, остављали и племенску организацију, а на новој територији су „уврштавани у сасвим другачији поредак, тј. да буду чивчије и да се у првом реду покуравају својим чифликсахибијама“ јер „који је год православни Србин дошао да се насели на Гласинцу он је постајао чивчија, јер друкчије не би могао ни да се насели нити да опстане“ (Филиповић 1950: 306–308, 329, 359–361). Након досељавања тог становништва, временом је појам Гласинац попримио и предеоно значење, шире од географског одређења, па је тако у удаљенијим крајевима средње и северне Босне, према Филиповићевим наводима, Гласинцем сматран цео крај у којем „православни сељаци носе беле тозлуке и црне пеленгаће“, што је територија која се протеже на потезу од Рогатице до Власенице и од Закома до Кнежине (Филиповић 1950: 185). Значајно је да су приликом миграционих кретања из источне Херцеговине, Црне Горе и Старог Влаха преко горњег Подриња, Међеђе, Устипраче и Горажда простори Рогатице и Гласинца имали и улогу етапне области као *крајње експозиције Старог Влаха* (Косорић

1966: 20). Имајући у виду све претходно изложено, као и факат да су при деоби задруге нове породице обично одлазиле на друге читлуке и у села изван географски одређеног Гласинца, сасвим је разумљиво што је на овим просторима, који, како видимо, у највећој мери одговарају и нашој истраживаној територији, „брзо дошло до стварања једног етничког типа, који је постао образац за ширу околину: и православно становништво у широј околини Гласинца има исте особине као и Гласинчани“ (Филиповић 1950: 343, 345), што се огледа у припадности истом динарско-антрополошком типу ерског варијетета (Косорић 1966: 24)¹. Насељавањем из јужних и југоисточних крајева ова област, поред географске припадности источној Босни, односно проширеном Старом Влаху, и „у етничком погледу улази у састав Старог Влаха и постаје прави 'ерски' крај“ (Филиповић 1950: 375).

§ 3. Разлози ограничености нашег истраживања на претходно одређену територију комплементарне су природе, а у приличној мери ослањају се и на изнесену оцену о профилу становништва у овом делу источне Босне. Такође, несумњиво је да не постоје идеалне границе међу дијалектима и говорним типовима, а тамо где се пак јасније оцртавају, то је „последница огромних прелома у *морфологији терена* и њихове припадности различитим државним и *административним јединицама* кроз вијекове“ [*курзив* З. С.] (Ђуровић 1992: 329). Захваљујући конфигурацији терена најлакше је било оцртати југозападну и западну границу, будући да планина Романија и река Каљина јасно одвајају нашу истраживану територију од области с друге стране ове границе – области у народу познатог Мулалука, као и северну и североисточну границу којој одговара простирање планине Јавор – границе са бирчанском, или познатијом бурском облашћу².

---

¹ Уп. и: „Становници из Осата, Лудмера, Бирча и Посавине, па и сарајевског Мулалука, зову још и данас не само становништво Гласинца и Романије него и цијелог рогатичког краја – Ерама, управо онако како с друге стране Дрине цио ужички крај с вишеградском позадином у Србији називају Ерама“ [лат.] (Косорић 1966: 24). Иначе, назив Ере је у дијалектолошкој литератури увелико заживео у синтагми *источнобосанске Ере* за одређење православног становништва на терену омеђеном рекама Дрињачом и Биоштицом, те обронцима планине Коњуха, Јавора и Романије, и то у радовима Слободана Реметића (уп. нпр. 2000а; 2003; 2008; 2009; 2012), што говори и о размерама ширења ерског варијетета у источној Босни. С тим у вези, припадност том ерском етничком типу становништва с нашег истраживаног простора означавамо као припадност Старом Влаху, односно „старовлашком“ типу, а ужу припадност одређује „романијски идентитет“.

² Према Филипковићевим наводима Буре су у једном делу Бирча, „у крају од Власенице па до села Милића“ (Филиповић 1950: 193, напомена 24).

С друге стране, на истоку не постоје изражене природне границе, а православно становништво рогатичког краја, као што смо могли видети, припада истој етничкој линији. Постојање изузетно тесне везе међу становништвом суседних предела подржано је и некадашњом административном поделом према којој је највећи део нашег испитиваног ареала дуго припадао управо рогатичкој административној јединици (котару или срезу, у зависности од периода). Из тог разлога уведен је још један критеријум при одређивању граница истраживаног терена – *припадност романијском сензибилитету*. Међутим, паралелно с присутним романијским идентитетом, могао је код становништва у граничном делу бити изражен осећај припадности рогатичком центру или присан однос с боричким крајем. Стога смо изузели из истраживања ширу област боричког платоа и долину реке Ракитнице, у народу познату као Тетима. У сочичком крају рогатичке општине пак није било код становништва таквог двоумљења па је стога овај крај уврштен у испитивање. Села из најистуренијег дела на североистоку паљанске општине, и на јужним падинама Романије, чине органску целину с огранцима географски одређеног Гласинца, а према речима информатора, у деловима преко Праче и њих сматрају Гласинцем.

Одређивању граница према устаљеним локалним народним „мерилима“, према усменим обавештењима консултованих информатора на терену, истраживачи приступају у недостатку прецизних података у научној литератури, те стога такве границе треба узимати условно, како истиче Слободан Реметић у коментару о одређивању граница ерске области (= област источнобосанских Ера), односно у народу познатог Кадилука (Реметић 2012: 487). Управо се на северозападу наш проучавани простор надовезује на ерску област, па у једном делу и преклапа с њом, будући да неколико пунктова обухваћених испитивањем синтаксе романијских говора улази у границе ерске области (в. карту у: Реметић 2000а: 521). Сви ти пунктови условно су уврштени на основу критеријума припадности романијском сензибилитету, уз остављено отворено питање крајњих тачака досезања романијског „елемента“. Оно што је прилично релевантно јесте једно уопштеније географско одређење целог испитиваног ареала које бисмо могли подвести под појам *романијски плато*.

§ 4. Говори романијског платоа проучавани су у оквиру дијалектолошких истраживања *ијекавскоштакавског источнобосанског говорног типа* објављених у

монографији Цевада Јахића (2002),³ а односи се на подручје које је, у најгрубљим цртама одређено, смештено између Сарајева и Дрине, у правцу запад–исток, и између долина двеју река на југу, Железнице и Бистрице, и планине Јавор и долине Ступчанице на северу. Наше испитивано подручје чини северозападни део овог широко захваћеног проучавања ијекавскоштакавских говора. Појединачне напомене о говору ових крајева наводи и Филиповић у својој антропогеографско-етнолошкој расправи о Гласинцу (Филиповић 1950: 187–192). Област Гласинца била је територијални оквир дијалектолошких испитивања аутора овог рада из којих су произашли лексички, прозодијски и фонетски прилози о говору Гласинца (уп. Симић З. 2003; 2004; 2005). Фрагментарни резултати испитивања семантичко-синтаксичке проблематике, започети најпре на корпусу с гласиначког подручја, а потом проширени на корпус којим је обухваћен цео романијски плато, објављени су у: Симић З. 2011; 2013а; 2013б.

§ 5. Истраживања дијалекатске синтаксе и даље не налазе место које у дијалектолошким студијама имају детаљни описи фонетског и(ли) морфолошког система у српским народним говорима. Штавише, она су потпуно маргинализована. „Иза те својеврсне маргинализације једног важног сегмента језичке структуре стоји чињеница да се синтаксичка стварност не може брзо а успешно сагледати радом по унапред припремљеним квестионарима“ (Реметић 2008: 391). Стога су то у монографијама углавном краће или дуже напомене о синтаксичким проблемима, најчешће понеки синтаксички феномен који би се аутору учинио интересантним. Стоји Ивићево запажање, засновано управо на синтаксичкој проблематици (бележење падежне рекције, генитива или акузатива, уз глагол *питати*), да дијалектолози ревносније бележе изразите дијалектизме (као што је генитив уз овај глагол), него облике уобичајене у стандарду (Ивић П. 1998: 120), „изостављајући [тако] оно што није ни у којем погледу карактеристично“ (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 331).

Па ипак, на основу таквих података уврштених у дијалектолошке студије Милка Ивић сагледава синтаксичке проблеме у српскохрватским дијалектима, сумира знања о

---

³ Већи део теренских истраживања 'ијекавскоштакавских' говора источне Босне Јахић је обавио у току 1979. г. (Јахић 2002: 33). У овом раду упућивали смо и на други део докторске дисертације у рукопису (Јахић 1981), будући да је део о синтакси изостављен у публикованој, скраћеној верзији докторске дисертације одбрањене под називом *Ијекавскоштакавски говори источне и југоисточне Босне*.

њима и претаче их у репертоар који би требало да послужи „као подсетник дијалектолозима на терену“ и да буде „основа за даља попуњавања репертоара дијалекатских разлика у српскохрватској синтакси“ (Ивић М. 1963: 14). Свесна питања аутентичности одговора добијених испитивањем по квестионару, ауторка раздваја питања која се могу директно укључити у морфолошки односно лексички квестионар, од питања која се могу добити једино у слободном разговору. Тога је у свом истраживачком раду свесна и Софија Милорадовић која је на основу три синтаксичка упитника Милке Ивић – поменутог репертоара, још раније сачињеног нацрта репертоара проблема словенске синтаксе (Ивић М. 1960) и *Квестионара за употребу падежа у савременом српскохрватском књижевном језику* (Ивић М. 1971) – сачинила и сама синтаксички упитник који обухвата проблематику косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне (Ракић-Милојковић 1995).

Потоњи истраживачи су нам нудили нешто више синтаксичких особености у својим монографским описима говора позивајући се на упитнике М. Ивић, најчешће на оне из 1963. и 1971. године. Путоказ и полазиште и за подробнија, засебна истраживања синтаксе падежа имаће поменути квестионари. Прве описе падежних феномена налазимо за говор Роваца (Пижурица 1967), говор староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971) и за говор Змијања (Петровић Д. 1972), сва три релевантна за утврђивање места детерминативног падежног система наших говора у дијалекатском окружењу. Незаобилазна међу дијалектолошким монографијама посвећеним синтакси падежа јесте свакако и она о употреби падежних облика у говору Левча (Симић Р. 1980). Дескрипција синтаксичких прилика у домену употребе падежних облика темељно је урађена у још једном косовско-ресавском говору – у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003). У свим наведеним радовима, а и у другим монографским описима говора који садрже и део из синтаксе, анализа предлошко-падежних конструкција вршена је традиционалним приступом груписања значења око падежне форме.

На основу грађе прикупљене у макропројекту Института за језик „Босанско-херцеговачки дијалекатски комплекс“ у којем се нашло седамдесетак питања посвећених појавама у синтакси, а у циљу увида у распрострањеност, односно заступљеност одређене синтаксичке појаве на целокупном босанскохерцеговачком терену, Баотић (2012) прави синтезу о употреби падежних и глаголских облика, употреби придева и проблематици реченице. У оквиру падежне проблематике аутор посматра просторне и временске односе,

посесивност, функцију објекта, функцију намене, исказивање циља, категорију оруђа, основну карактеристику, предикативне, социјативне, пасивне, поредбене, узочне и циљне конструкције. Репертоар разматраних синтаксичких проблема и изабрани начин њиховог презентовања у оквиру тих целина одредила је грађа прикупљена у том пројекту. Драгоцени су многи од презентованих феномена, с тим што многе резултате морамо узимати с резервом будући да су добијени квестионаром.

Монографија Слободана Павловића (2000), урађена на корпусу говора северозападне Боке, прва је која нуди опис детерминативних падежних система, дајући за одређено семантичко поље све регистроване предлошко-падежне формализаторе. Описом функционисања падежног система у детерминативној функцији „ова монографија у нашу дијалектологију уноси значајно освјежење“ (Танасић 2002: 137). Приступ „од семантике ка њеном формалном изразу“ након ове монографије потврду налази и у докторској дисертацији М. Јуришић (2012) о синтакси падежа у говору Горње Пчиње. Последњих година и у појединачним прилозима из синтаксе народних говора имамо присутан овакав приступ што омогућује лакшу међусобну срањивост говорних идиома. Тако су нпр. испитивани падежи у функцији више различитих типова темпоралног детерминатора у говору Смедеревског Подунавља (Бошњаковић / Урошевић 2008; 2010а; 2010б; 2010в; 2011), падежи с посесивним значењем у семберијском говору (Суботић 2000), падежи са финалним значењем у говору Срба добојског краја (Танасић 2004б) или падежи за обележавање времена у говору источnobосанских Ера (Танасић 2013). Последњи рад је за наше истраживање значајан и због могућности непосредног поређења са ситуацијом у најближем суседном идиому. Синтаксичке појединости са истог тог суседног терена дате су и у два рада С. Реметића (2000а; 2008).

§ 6. Прва теренска истраживања ових простора започели смо још 1996. године и то прикупљањем грађе с централне области романијског платоа – с територије Гласинца, а у периоду од 2009. до 2013.⁴ године обим дијалекатског корпуса целог посматраног подручја

---

⁴ У периоду мај–јуни 2013. године обишао сам највећи број испитиваних пунктова и стигао до најудаљенијих села, а све захваљујући предусретљивости господина Милована Бјелице, који ми је у својству начелника Општине Соколац обезбедио превоз за одлазак на терен, на чему сам му неизмерно захвалан. Захвалност дугујем и госпођи Добрили Абазовић и господину Велемиру Елезу, новинарима Инфо центра Соколац, на уступљеним снимцима разговора с најстаријим становницима, изворним говорницима романијског простора, међу којима се нашло доста валидних снимака за дијалектолошка истраживања.

константно је повећаван, као и број пунктова, тако да смо до краја располагали аудио-записима са преко 70 пунктова. Паралелно с формирањем корпуса текао је и посао ексерпције грађе, а даље и класификације релевантних појава. У тим фазама рада могло се већ уочити шта од релевантних података недостаје, што је требало и надоместити. Грађа је првенствено ексерпирана из спонтаног, опсежнијег везаног говора информатора о најразличитијим слободним темама, чиме она добија на својој аутентичној вредности за дијалектолошка истраживања, а нарочито, мислимо, истраживања синтаксичког нивоа једног говорног идиома. Но, у поменутиим ситуацијама посезали смо и за усмеравањем разговора на теме у којима бисмо могли доћи до релевантне информације, али не у форми изнуђеног одговора. Фрагментарно, корпус чине и записиване појединачне реплике.

§ 7. Говори српског, у целости (старо)херцеговачког досељеничког живља на подручју романијског платоа могу се сматрати типичним представницима херцеговачко-крајишког дијалекта. Испитивани говори припадају прелазном поддијалекту који Павле Ивић (1998: 118–123), апроксимативно повлачећи границу између југоисточног и северозападног поддијалекта херцеговачко-крајишког дијалекта, успоставља на основу извесних изоглоса које чине елементе постепеног прелаза, а не чврсте снопове, и које су разврстане у две скупине. Изоглосе које припадају југоисточној скупини смештене су, како закључује Ивић, углавном на земљишту источне Босне, дакле, и на простору романијског платоа, а ту наводи јекавско јотовање типа *сџди*, *изџде* и типа *сџдок*, *ћетати* (код нас забележено само у облицима као *ћетаст*, *ћеталъ*, *ћетко*), упрошћавање *-ст* и сличних финалних консонантских група, облике као *мџне*, односно у источној Босни и западној Србији, како прецизира, по правилу *мџнџ*, насупротив типу *мџне* у северозападнијим крајевима, и на крају, наводи потпуни нестанак имперфекта или његову употребу само код једног глагола. Поређењем радова о говорима западне и говорима северозападне Србије, а нарочито табелā у неким од тих радова, Ивић (1998: 120, нап. 4) открива низ значајних разлика између тих говора помоћу којих се диференцира југоисточни од северозападног поддијалекта. Велики део наведених особина које су одлика западне Србије одговара ситуацији у говорима романијског платоа, а међу њима су и прве три већ поменуте црте. Једино са те листе што потпуно изостаје на нашем подручју јесте датив *мене* (осим у неким изразима, нпр. *куку мене*) и дужина у наставцима *-ама*, *-аџт*, а и није увек *можеш*, него се често чује и *мореш*, као на северозападу. Од заједничких особина западне Србије и

романијског платоа овде бисмо истакли промену типа *Јово*, ген *Јова*, чији ареал, као и ареал осталих југоисточних црта, обухвата и зетско-сјенички дијалекат, тако да се „(и)јекавско подручје влада као дијалекатска целина“ (Ивић П. 1998: 123).

Ово је, иначе, најлакше уочљива диференцијална црта и најједноставнија за проверу на терену. Показало се да је тип *Јово – Јова – Јовѿв* стабилан на целој испитиваној територији, изузев северозападног појаса према тзв. Кадилуку, као и у крајњим пунктовима на западу, према тзв. Мулалуку, у којима је регистрован тип *Јово – Јовѿ – Јовѿн*. Оваквом односу сигурно да је допринела некадашња другачија административна подела ових простора. Соколац и Хан Пијесак су урбана насеља новијег датума, а поготово су новији центри општина, тако да је за највећи део испитиване територије административни центар у прошлости била Рогатица, док је простор на којима је регистрован тип *Јово – Јовѿ – Јовѿн* некада припадао двама центрима – власеничком, односно сарајевском котару / срезу (уп. Тунгуз / Краишник 2011). Одржавање вишедеценијског контакта са срединама другачије језичке физиономије утицало је на појединачне црте говора становништва с овог терена и говори о постојању евентуалног „епицентра зрачења“ (Реметић 2008: 397), мада у највећој мери ови делови показују органску целину с остатком романијског платоа.⁵

§ 8. Тежиште овог рада чине предлошко-падежне конструкције, ексцерпирани из дијалекатског корпуса истраживаних романијских говора Старог Влаха, које механизмом метафоризације просторних односа налазе своје место у систему синтаксичких јединица као формализатор̄а низа апстрактних семантичких категорија. Међутим, потпуније сагледавање структуралне физиономије издвојених апстрактних семантичких поља захтевало је да у анализу буду укључене и све оне предлошко-падежне конструкције које

---

⁵ И поред тога што је у говорима источнобосанских чаршија (Рогатице, Фоче, Праче, Вишеграда) одувек могло бити нешто више особина ближих босанској физиономији (најчешће приманих из Сарајева као центра оријенталне културе, али и из Фоче), те иако муслимански говори, у грубим цртама, источно од Сарајева до Дрине, а на простору северно од река Праче и Лима, доследно имају тип *Мујѿ, Јовѿ* (Јахић 2002: 22–23, 176), то није представљало већу интерференцијску основу за промене на већини територије. Понека пак особина несистемског карактера управо је на таквим основама продирао у говоре Срба ових простора – расположиви материјал тако указује да су на целокупној истраживаној територији релативно равномерно заступљене потврде изостанка дужења вокала испред сонатско-консонатске групе.

немају непосредан ослонац у инвентару протолокационих формализатора, али су фиксиране за одређене значењске типове у структури одговарајућих поља.

§ 9. Просторна значења су у природним језицима резултат различитих етнојезичких виђења просторних односа; одраз обичног, практичног, “наивног” виђења простора, најпре у оним његовим аспектима који су за неки језички колектив из одређених разлога најважнији (Пипер 2005в: 579). Језиком, као делом укупних човекових когнитивних способности, изражавају се и аналошка мишљења, имагинативни процеси и организација перцепције уопште, при чему просторно семантичко поље, подржано нејезичком когницијом, представља прототип *семантичких локализација* и у основи је низа просторно уобличених апстрактнијих семантичких категорија. Стога употреба језичких знакова са примарно просторним значењем у функцији обележавања односа који су непросторне, апстрактне природе представљају *метафоризацију просторних релација*.

Семантичка локализација, као предмет филолошких и(ли) лингвистичких истраживања у својој основи има локалистичку теорију падежа, а модерније верзије ове теорије налазимо у структурализму, генеративној граматички, когнитивној лингвистици, функционалној граматички. Основне идеје локалистичког приступа падежној проблематици евидентне су већ у Даничићевој *Србској синтакси* (1858), а актуелизује их Милка Ивић (1957–58) у структуралистичким истраживањима предлошког система уочавајући транспоновање просторних модела на временски план. Свакако и под њеним утицајем, теоријска и емпиријска проучавања настављена су најобухватније радовима Предрага Пипера, у оквиру којих аутор говори о *теорији семантичких локализација* као бази синтаксичке организације непросторних значењских категорија на основу синтаксичке концептуализације спацијалности. Питања семантике простора и просторне метафоре у језику разрађена су у два Пиперовим монографијама (1983, 1988). Као плод свеобухватних истраживања на пољу семантичких локализација јесте ауторова књига *Језик и простор* (1997¹ / 2001²).

§ 10. У улози циљног домена метафоризације у овом раду нашле су се семантичке категорије *темпоралност*, *квалификативност* (разложена на *инструменталност*, *квалификативност у ужем смислу*, *пропратну околност*, *критеријум / основ квалификативног типа*, *компаративност* и *квантификативност*), *интенционалност*, *каузалност*, *кондиционалност*, *концесивност* и *посесивност*.

Како би сагледавање процеса транспоновања протолокационих падежних модела и њихових протолокационих обележја у сфере апстрактних семантичких односа било транспарентније и јасније, било је неопходно најпре представити и укупну семантичку структуру функционисања сфере просторности – као изворног домена – и тако назначити обележја која су инхерентна предлошко-падежним конструкцијама као формализаторима просторности у истраживаним говорима, с циљем непосредног праћења рефлексивне таквих обележја у слици анализираних апстрактних семантичких категорија у истим говорима.

§ 11. У структури падежних синтаксичких јединица са значењем просторности, односно с примарним, протолокационим значењем, синтетизована су два кључна семантичка критеријума успостављена на основу односа између објекта локализације, локализатора и оријентира – динамички и позициони параметар просторних односа. Динамички протоспацијални параметар испољава се кроз семантичку тетраду *локативност* ~ *аблативност* ~ *перлативност* ~ *адлативност*. Прецизирање позиције објекта локализације у односу на локализатор уводи у разматрање различите позиционе параметре. У првом реду, ту је *контактност* коју везујемо за локационе падежне конструкције (= формализаторе директне локализације), и *дистантност*⁶ која је одређена за оријентационе падежне конструкције (= формализаторе индиректне локализације). Спецификована контактност рачуна на *интерну* и *екстерну* маркираност које одговарају унутрашњој и спољашњој (= површинској) локализацији, а *неспецификована контактност* обележје је конструкција неутралних у односу на обележје интралокализација ~ ареалокализација. *Контактна немаркираност* одликује општеадлативне и општеаблативне протолокационе формализаторе. И на крају, *дистантност* обухвата антелокализацију, постлокализацију, сублокализацију, супралокализацију, те интерлокализацију, циркумлокализацију, јуксталокализацију и сл. (уп. Ивић М. 1957; Симић Р. 1980; Пипер 1997¹ / 2001²; Антонић 2005а; Павловић 2008а; 2008б; 2008в; 2008г).

Транспоновањем у апстрактни семантички оквир ова протолокациона обележја, инхерентна одговарајућим предлошко-падежним конструкцијама, добијају свој нови израз

---

⁶ Термином *дистантност* замењен је термин *дистактност*, коришћен у низу радова у којима професор Павловић разматра функционисање старосрпских детерминативних падежних система из перспективе теорије семантичких локализација (Павловић 2008а; 2008б; 2008в; 2008г), што је уследило након усмених сугестија професора Павловића.

који може бити кореспондентан с изворним или модификован у одређеној мери, али и неутрализован. Тако нпр. интерној контактности одговара представа о јединственој целини коју чине објекат локализације и локализатор ситуативног оквира апстрактне семантичке категорије или о истицању обузетости агенса датим стањем, док се, рецимо, присуством унутарсинтагматских семантичких момената попут истицања, изложености или специфичног облик испољавања рефлектује екстерна контактност падежног формализатора. У свим релационим семантичким категоријама (интенционалност, каузалност, кондиционалност, концесивност) посматра се, између осталог, (не)идентичност агенса корелативних предикација (управне и дубинске) као одраз очуваности интерне / екстерне контактности инхерентне протолокационој падежној конструкцији.

§ 12. Значај динамичких протолокационих параметара у формирању детерминативних падежних система присутан је и на интеркатегоријалном нивоу тако да се поједине семантичке категорије подводе под одређени семантички тип протолокализације – узрок као вид аблативности, циљ као вид адлативности, а начин као перлативни феномен (Пипер 1997¹ / 2001²: 28). А најобухватније се у семантичком пољу темпоралности испољавају протолокациони параметри – и динамички и позициони, добијајући у њему свој одговарајући семантички израз. Ова запажања су узета у обзир приликом одређивања редоследа анализираних семантичких поља. Тако је након изложеног изворног домена с предлошко-падежним конструкцијама као формализаторима просторности у истраживаним говорима најпре презентована структура темпоралног семантичког поља у којем је најпотпуније изражена укупност протолокационих обележја. Потом су, аналогно редоследу излагања видова просторне транслокативности, редоследу заснованом на критеријуму односа према локативности (локативност ~ перлативност), те на основу заступљености опонентних видова транслокативности (адлативност ~ аблативност), изложена поглавља посвећена квалификативности, интенционалности те каузалности. На каузалност се наслањају кондиционалност и концесивност као њени сложенији изрази. Једино семантичко поље које у целости има функцију адноминалне детерминације јесте поље посесивности и оно представља последње поглавље. На крају сваког од наведених поглавља овог рада предочени концепт метафоризације простора нашао је и своју конкретну емпиријску примену, тако што је на основу регистрованих предлошко-падежних

конструкција изложених претходно у оквиру организоване структуре сваког семантичког поља анализиран статус протолокационих параметара.

§ 13. Класификација ексцерпираних примера подразумевала је одређивање основног значења сваке регистроване предлошко-падежне конструкције, а потом и утврђивање њене позиције у структурној мрежи одговарајућег семантичког поља, што је за циљ имало формирање детерминативних падежних система, односно синтаксичких падежних структура обједињених доминирајућим детерминативним значењем. Постојање у лингвистичкој литератури већ готове структуре већине семантичких категорија, теоријски разрађене на стандарднојезичком корпусу, олакшало нам је изабрани приступ у обради ексцерпираних дијалекатске грађе. Треба подвући да су семантички усмерена лингвистичка истраживања и утврђивање структуре семантичких поља утемељени на формалном језичком изразу, па су тако и у разматрању неодвојиви од свог емпиријског језичког материјала. Заправо, комплетан увид у функционисање синтаксичко-семантичких структура можемо имати тек у комбинацији приступа „од семантике ка њеном формалном изразу“ и „од форме ка семантици“, комбинацији коју подразумева теорија функционално-семантичких поља као варијанта функционалне граматике А. В. Бондарка, а на такву неопходност упућује и домаћа лингвистичка литература наслањајући се на ову теорију (уп. нпр. Пипер 1983: 84; Ковачевић 1988: 27–31; Војводић 1991: 271–273). И семантичка типологија је заснована на постојању одређеног формалног израза у језику као когнитивне рефлексije на језичку раван, а у зависности од броја језичких форми с посебним значењем и од њиховог међусобног комплементарног и(ли) конкурентског односа фиксирано је и гранање семантичке мреже једне категорије. Стога је свака нова примена теоријски разрађене структуре семантичких категорија, као што је примена на дијалекатском корпусу (у говору северозападне Боке у: Павловић 2000) или на историјском језичком корпусу (у старосрпској пословноправној писмености у: Павловић 2006), усклађена с расположивим емпиријским корпусом и у том смислу је евентуално и модификована полазишна семантичка структура. Укупност резултата и запажања заснованих на поменутиим корпусима била је добар темељ да се да што исцрпнији преглед функционисања синтаксичко-семантичких структура изражених предлошко-падежним конструкцијама у нашим истраживаним говорима. Стављајући акценат на опис свих структура

регистрованих у ексцерпираној грађи, тежили смо томе да текст не буде непотребно оптерећен теоријским излагањем добро утврђених чињеница у синтаксичкој литератури.

Опредељење за падежну форму као синтаксички израз издвојених и сагледаваних семантичких категорија у овом раду најбољи је избор с обзиром на то да је истраживање извршено на корпусу народних говора, а сложеније синтаксичке јединице мање су својствене овом говорном варијетету. Предлошко-падежне конструкције су, најпре, најразвијеније средство изражавања значења просторности, једине перцептивно доступне семантичке категорије и изворног домена у нашем испитивању метафоризације. Транспонованем такав богат репертоар падежних модела, односно систем предлошких јединица као најстаријих језичких средстава, језички обликује велики број значења апстрактних семантичких категорија. Стога се може очекивати да се и семантичка структура посматраних категорија најпотпуније реализује управо када је изражена предлошко-падежним конструкцијама.

§ 14. Базирањем на посматрање међусобног комплементарног и(ли) конкурентног односа предлошко-падежних јединица при успостављању значењске структуре једне категорије истиче се неопходност примене структуралног метода у оваквом истраживању. Како би био оправдан дијалектолошки аспект проучавања језика, анализа је захтевала довођење одређених језичких појава у везу с одговарајућим појавама у другим говорима српског језика, што је подразумевало увођење компаративног метода у спроведено презентовање улоге појединих падежних конструкција у детерминативним системима говора романијског платоа. Успех у сравњивању зависио је од расположиве литературе и количине релевантних података, односно репрезентативности примера којима се у тој литератури илуструје одређена појава. Давањем предности везаном говору као једино валидном и избегавањем изнуђених одговора, остављена је могућност да у одређеним сегментима грађа није у потпуности прикупљена. С тим у вези, обазриво су изношени подаци о заступљености одређених падежних модела као формализатора у оквиру једног значења, а тако и о територијалној распрострањености посматраног феномена и његових појединачних типова. Наравно, тамо где је ексцерпирана грађа пружала могућност за утврђивање фреквенцијске заступљености одређених појава по истим критеријумима, приступљено је статистичкој обради.

Приликом утврђивања неких синтаксичко-семантичких својстава предлошко-падежних конструкција, односа конкуренције и сл., у интерпретацији таквих структура је примењивана парафраза, интерпретациони трансформациони тест, као и супституциони тест (Радовановић 1978: 87–89).

§ 15. Имајући у виду чињеницу да на семантичко-синтаксичком нивоу романијски говори Старог Влаха досад нису истраживани, као и чињеницу да је синтакса српских народних говора донедавно била на периферији дијалектолошких преокупација, овим радом делимично попуњавамо празнину на мапи синтаксичких истраживања функционисања падежних система на српском језичком простору. Стављањем семантике падежних конструкција у фокус истраживачког приступа омогућујемо лакше срањивање регистрованих синтаксичких података. Оствареним срањивањем слика степена прелазног карактера говора испитиваног подручја у оквиру херцеговачко-крајишког дијалекта биће видљивија на синтаксичком нивоу, као што је већ утврђена на основу фонетских и морфолошких карактеристика (Ивић П. 1998: 120–123).

ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНИ ФОРМАЛИЗАТОРИ ПРОСТОРНОСТИ

§ 16. Синтаксички формализатори који су најразвијеније средство изражавања перцептивно доступне семантичке категорије – категорије просторности – јесу предлошко-падежне конструкције и оне су полазиште за локалистичку интерпретацију већег броја апстрактних семантичких категорија. Стога је било неопходно на парадигматском плану представити у инваријантном значењу систем предлошко-падежних конструкција с просторним значењем у испитиваном говору. Полазиште у представљању забележених просторних падежних конструкција јесу два основна класификациона нивоа, а на основу добро познатих семантичких критеријума, синтетизованих у структури падежа као синтаксичких јединица са значењем простора.

Најпре се излажу оне форме из падежног система које чине просторну идентификацију реализовану као *локативност* у простору, а потом падежне форме из поља транслокативности и то прво оне које су, као и претходне, обележене местом целог тока предикације – падежне форме из субпоља *перлативности*. Следе форме које према критеријуму усмерености радње ка датоме месту означавају *приближавање локализатору* и при томе одређују циљ – *адлативност* или само правац – *директивност*. Последње у низу дате су падежне конструкције које дају податак о месту почетне фазе кретања, односно падежне форме са значењем *удаљавања од локализатора* – значење *аблативности*.

Други класификациони ниво регистрованих падежних конструкција има у виду критеријум *непосредност ~ посредност лоцирања* према којем разликујемо просторну идентификацију *локационог типа* (= непосредна просторна локализација – контактност) и просторну идентификацију *оријентационог типа* (= посредна просторна локализација – дистантност). У оквиру првог вида просторне идентификације дају се и падежне форме с додатним семантичким обележјима – *дифузност и(ли) дистрибутивност, централност ~ периферност*. Просторна идентификација оријентационог типа реализује се као (не)могућност *спецификовања* стране локализатора с којом је у контакту идентификовано место у спољашњости локализатора, односно као *одређена ~ неодређена посредна / индиректна просторна локализација* (уп. Антонић 2003б; 2005а). У оквиру обележја неодређене посредне просторне локализације има се у виду и *спацијална квантификација* и обележје *проксималност ~ дисталност*.

I ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

§ 17. Локативност у простору подразумева смештање објекта локализације, који може бити у мировању или у кретању, али у оквиру идентификованог места, у простор (уп. Антонић 2003а: 79; 2003б: 62). Према позицији објекта локализације у односу на локализатор падежна форма има значење (1) *контактне просторне локативности – непосредне / директне просторне локализације*, уколико је објекат локализације смештен у целини или делимично у простор локализатора, или значење (2) *дистантне просторне локативности – посредне / индиректне просторне локализације*, када је објекат локализације смештен изван простора локализатора.

1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

§ 18. Непосредном просторном локализацијом (= *контактном просторном локативношћу*) исказује се „смештање објекта спацијалне идентификације (објекта локализације) унутар граница спацијалног идентификатора (локализатора)“ (Антонић 2003а: 79).

Основну контактну просторну локативност исказује локатив с предлозима *У* и *НА*. Као и у стандардном српском језику, значење непосредне просторне локализације с обележјем *дифузности и(ли) дистрибутивности* и у испитиваним говорима има локативна конструкција с предлогом *ПО*. Према обележју *централност ~ периферност* у бинарној опозицији стоји генитив са сложеним предлозима *УСРЕД*, *НАСРЕД* и *ПОСРЕД*, носећи обележје *централност*, и генитив са сложеним предлозима чији је други структурни део акузативна или локативна форма фрагментизатора (*дно*, *врх*), носећи обележје *периферност*. Често се конструкцијом *КОД + генитив*, као и конструкцијом *У+генитив*, под одређеним семантичким условима *имплицира* општа просторна локализација *посредством посесора*.

1.1. ОСНОВНА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

§ 19. Директно смештање радње у границе објекта локализације, најпре се обележава локативом који је, првенствено падеж места (уп. Ивић 1957–58: 155). Овај

падеж је најпродуктивније синтаксичко средство за исказивање непосредне просторне локализације, посебно у случајевима када је блокиран двама основним предлозима – „у и на, који одговарају **двема основним могућностима ближег одређивања места радње (унутрашњост или површина)** [истакао З.С.]“ (Ивић 1957: 152), дакле, формализатор *основне непосредне просторне локализације (= основне контактне просторне локативности)*.

Захваљујући овим предлошким оријентирима, прецизира се директан контактни однос као положај објекта локализације у *унутрашњости* локализатора (обележје *интерна контактност: интралокативност*) односно на његовој *површини* (обележје *екстерна контактност: ареалокативност*). При утврђивању оваквих просторних односа релевантна је семантика појма који се налази у функцији локализатора, где се, у првом реду, посматра конкретност / апстрактност појма исказаног именском речју у локативу. Само један вид конкретних објеката, као што је нпр. прототипична *кутија*, по својим физичким карактеристикама личи на паралелопипед, који представља идеални локализатор у просторној релацији, будући да ово физичко тело има јасно изражене стране – *спољашњост* и *унутрашњост* (Пипер 1997¹ / 2001²: 22), па ће се код оваквих просторних објеката јасно и разликовати унутрашња од површинске локализације (прва исказана конструкцијом с предлогом *У*, а друга с предлогом *НА*).

Проблем дистрибуције предлога *У ~ НА* уз именске појмове у локативу, који се решава анализом концептуализације појмова у функцији просторних локализатора, важећи је и за однос у употреби ових предлога у адлативним акузативним конструкцијама, као и за дистрибуцију аблативних предлога *ИЗ ~ СА*.

Иако се најчешће срећемо с просторном тродимензионалношћу, конкретни објекти који се могу наћи у улози локализатора јесу и сви они објекти који имају једну или две просторне димензије (Пипер 1977: 6–7). Радња се оријентише не само према унутрашњости локализатора, него и према простору који се због постојања извесних граница може тако дефинисати, односно не само према површинском, горњем, делу локализатора, већ и према простору који се може одредити као *отворен*. Уколико пак поимање одређеног локализатора не укључује свест о разлици *унутрашњост ~ површина*, дистрибуција предлога *У ~ НА* (како с локативом тако и с акузативом, а аналогно њима и предлога *ИЗ ~ С(А)* с генитивом)

успоставља се по семантичкој опозицији локализатор *испод* ~ локализатор *изнад* лица које констатује дати спацијални однос у закошеној равни (уп. Павловић 2000: 16).

На лингвистичком плану ће се уз дводимензионалне (2д-) локализаторе које чине појмови са значењем ограниченог или ограђеног простора наћи морфолошки знак задужен за локализацију унутрашњошћу, док ће предлошки формант који одговара површинској локализацији овде имати улогу да укаже на отворен, неомеђен раван простор или на узвишење. Ексерцирание из грађе, именичке лексеме у улози оваквих локализатора углавном се јављају у оквиру само једног граматичког модела. Уколико један појам подразумева и постојање граница и постојање већег равнoг простора, лексема којом се изражава такав појам има двојаку могућност језичке реализације, а у зависности од тога на ком сегменту је фокус локализације.⁷

Падежна конструкција с обележјем *интерне контактности: просторне интралокативности*

§ 20. Указујући на ангажованост унутрашњости локализатора постоји велики број примера у локативу с предлогом *У* (1), најчешће ако је у питању предмет прототипичног облика локализатора [1], те зграда [2а] или просторија, одељење [2б], али се може наћи и предмет нетипичног облика локализатора [3], уколико се примарном наменом приближава основној функцији прототипичног локализатора, а то је преношење или држање садржаног објекта (= објекта локализације), те да овај из локализатора не сме испадати (уп. Кликовац 2000а: 47–48). Уп.

---

⁷ Језички се двојако реализује невелик број лексема у улози локализатора. Док унутрашњој локализацији одговарају ситуације у којима је фокус на садржају којим је испуњен локализатор или на, иако већем равном, обавезно ограђеном простору (уп. нпр. Бй̄о̄ д̄о̄ље̄ ӯ њив̄и; м̄о̄је̄ сӯ ђвце̄ ӯ лив̄ади, бр̄йга̄ м̄ен̄е̄), површинској локализацији доприноси фокусираност на отворени равни простор већих димензија (уп. нпр. у акузативу Ј̄а̄ узв̄арӣ млиј̄ско̄, па̄ н̄а̄ њиву; Па̄ тӣ фр̄уштук̄ д̄онес̄е̄ на̄ лив̄аду). До различитог језичког испољавања довела је двојака интерпретација неких географских имена као шуме односно као брда, природног узвишења (уп. Има̄ лӣ ј̄ел̄ик̄а̄ ӯ Талинама̄ према̄ зап̄асле̄ се̄ н̄а̄ Талинама̄), а код појединих административних јединица осим уобичајене идеје о омеђености, географски положај села и градова, њихова надморска висина утицали су да ти називи имају могућност комбиновања с предлогом *НА* / *С(А)*. Уп. неке од примера с предлогом *У* (и у локативу и у акузативу): *ѓнд̄ар̄ смо̄ б̄илӣ ӯ ст̄анӯ, ӯ Сок̄оцӯ; б̄ило̄ ч̄етрӣ ст̄ѓгине̄ партизан̄а̄, а̄ ӯсташе̄ ӯ П̄алама̄; па̄ ме̄ ша̄љ̄е̄ ӯ Пиј̄есак̄* према примерима с прелогом *НА* односно *С(А)*: *За̄ Тр̄ѓчинд̄ан̄ је̄ теш̄ерич̄ на̄ Сок̄оцӯ; Да̄валӣ мӯ н̄ек̄ӯ бог̄атӯ ц̄урӯ с̄ П̄ала̄; Ӯ не̄ђељӯ Пант̄елијевд̄ан̄, ѓ̄ћ̄е̄ на̄ Пиј̄есак̄ да̄ й̄д̄ӯ.*

(1) [1] Їма̄ ли тѣ дољѣвушѣ̄ јѡш̄ ӯ *Ћевзи* (ДБ); Ја̄ й̄зутра до̄ђи, ѡно̄ ӯ *Јаслама* (Ск); С̄ани б̄или до̄ли ӯ *крѣденцу*; – В̄иди т̄удика ӯ *тој латичици* (Ск); [2а] Ӯ *кѡшевима* б̄идѣ̄ кок̄уруз̄ на̄кѡ ч̄йтав, ӯ клӣпу (В); – ст̄анов̄али пр̄вѡ ӯ *јѣнѡм̄ ѡмбару*, бѡгме (Ск); Пѣт̄ гѡд̄ина̄ м̄й смо ӯ *бараци* ж̄ивљели (Бј); – й̄згоре й̄ он̄ ӯ *оној̄ к̄ући* (Бј); нѣкѡ̄ бр̄ашно̄ на̄шѡ ӯ *млину* (ДБ); [2б] б̄или ӯ кӯћи тр̄й нѡ̄ћи, чѣтири, ӯ *одн̄ику*; Б̄йѡ гѡрам̄ ӯ *сѡлдрми* (В); мѣнѣ̄ стр̄а да нѣ будѣ̄ шт̄а̄ ӯ *ономе̄ ст̄ану* (Ск); – т̄амо̄ смо и нѡ̄ћили ӯ *јѣднѡм̄ пѡдруму* (Ск); – Мѡрам̄̄ јѣне̄ ј̄аслице ӯ *коч̄аку* на̄правити з̄а тел̄ад (Ск); Т̄учи в̄азд̄ан̄ ӯ *собѣ* (ДБ); [3] ѣво̄ и^к̄ ӯ мѣнѣ̄ ӯ *цѣлу* (Ск).

И људско тело [4а] и његови делови [4б] јасно одређују унутрашњост за објекте локализације бар из разлога примарне локализаторске функције. Уп.

(1) [4а] с̄рце̄ ӯ *мен̄*^н звѣкт̄и (Бј); [4б] звѡно̄ јој ӯ *руци* (Ск).

Локализација унутрашњим делом преодређена је и за лако пропусне материје [5] – воду и њене разне појавне облике, водене површине, али и за материје компактне структуре уколико извесна акција подразумева продирање у такву материју. Уп.

(1) [5] Ѧнѡ̄ м̄јесто̄ ӯ *какој̄ ријѣци* ѣе се вѡда̄ ѡкрѣћѣ̄ тѡ̄ ти је в̄ртлог (В); – трѣба̄ да прѣно̄ћи ӯ *вѡди* (Бј); Б̄йѡ је зај̄азио̄ дѡбар̄ ј̄аз̄ до̄ље ӯ *пѡтоку* (Ск); Ӣ с̄ад̄ ӯзмѣш̄ ѣускију и пѡбада̄ш, ӯ *зѣмљи* р̄упе̄ пр̄ав̄иш, како̄ мѡре̄ кѡлац̄ (В).

Они 2д-локализатори који се концептуализују као унутрашњост морају подразумевати омеђеност, имати представу о границама у виду оградe, али и упућивати на простор природно или вештачки нечим испуњен и(ли) на простор с посебном наменом⁸ [6]. Уп.

(1) [6] Ёно̄ швр̄ака̄ ӯ *врту* (В); а ӯ *Брѣз̄јаку* свѣ̄ ж̄йца̄ (Бј); – Ӯ *Маћима* й̄ма̄ лијѣскѣ̄ (В); й̄мај̄ӯ б̄уна̄ри ӯ *двѡр̄ишту* (ДБ); – Пѡб̄јегли, мѡј̄ Зѡко, и с̄акрили се ӯ *јѣнѡм̄ гају* (Ск); Ёно̄ га̄ кѡпа̄ ӯ *б̄ашчи* (Бј).

Будући да су ограничени (омеђени) и различити 2д-простори који су административно уређени, одређени компактношћу становништва на некој територији, његовим бројем и начином живота, и административно-политичке целине [7] најчешће се

⁸ Локализатори у значењу ограниченог простора одређене намене могу бити ангажовани и као површина. У том случају, простор се схвата у генеричком смислу (уп. Арсенијевић 2003а: 163). Уп. К̄упила̄ на̄ *п̄ијаци* (В); К̄упӣ с̄ѣмена̄ на̄ *п̄ијацу* (Бј); с̄ѡтра̄ мѡрам̄̄ р̄а̄но̄ ѡт̄ић̄^н да̄ ӯзмѣм̄ млијѣка̄ на̄ *п̄ијацу* (Ск).

концептуализују као унутрашњост, а језички се појављују с предлошким формантом задуженим за овај вид концептуализације – с предлогом *У* у локативу (и у акузативу, а с предлогом *ИЗ* у генитиву). Уп.⁹

(1) [7] били свѐ нонди ђе-е грѠбље у сѐлу¹⁰ (Ск); знѠм да је прѠчала да је у *КѠзанима* [куѠа] (ДБ); бѠо и МѠшо у *ЗѠници* (Ск); мѠја ДѠна бѠи у *ВѠшеграду*, ил Ѡ *Фочи*, ђѠ-нѠ бѠи (Ск); БѠгдѠн ми бѠѠ Ѡ *Тузли*; бѠѠ мѠли РѠде, онѠ што је у *БанѠту*; у *ЛѠзѠреву* бѠили; ѠмѠ ѠвѠи у *ЗрѠњѠн^ну* што је (ДБ); – Ѡна жѠвѠи у *БѠдграду* (Бј); ЈѠј штѠ је пѠтѠ нѠшѠј кѠѠи дѠшѠ и нѠѠѠ кѠд нѠс Ѡ *Бабинама* (ДБ); – штѠ се у *ЈугослѠвији* прѠчѠ (ДБ); рѠдио у *СѠрајеву* (ДБ); у *Ѡчкој* слѠжио ѠндѠр (Ск); е, нарѠнили смо се сѠмо у *ВлѠсан^нцама* (Ск); јѠнѠга Ѡбијо Ѡ *Баваринама* (В).

Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: просторне ареалокативности

§ 21. Предлог *НА* јесте формални показатељ локализације површином локализатора (2), а такву употребу изазивају различити фактори. Тако Ѡе код предмета прототипичног облика локализатора [1] то бити специфичност изгледа конкретног локализатора и специфичност објекта локализације, али и намена локализатора исказаног у конструкцији с предлогом *НА*.

(2) [1] ШтѠ си се уклѠѠ ко дијѠте *на тѠти* (В); ЛѠѠ вам је *на стѠлу* (В); – И зѠспѠ ми МѠшо *нѠ ѠиовѠм ѠтомѠну* (Ск); ШтѠ се гѠзѠш *на тѠј штѠкрѠи* (Бј).

Остваривање локализације у унутрашњем простору, али појављивање на језичком плану предлошког форманта *НА* могуѠе је уз неколике именице са значењем просторије [26], а разлог је у концептуализацији коју има говорно лице које одређује овакав

---

⁹ Приликом излагања веѠине локационих падежних конструкција груписаних око типа локализатора углавном је поштован основни синтаксичко-семантички критеријум. Тако се прво наводе конструкције које представљају лексичко језгро предиката у својству обавезног (неиспустивог) детерминатора, потом адвербијалне допуне (= у својству обавезног детерминатора прилошког типа), те оне које су у функцији факултативних, адвербијалних детерминатора.

¹⁰ Сам предлог *У* (као и предлог *ИЗ*) упуђује да се ради о одређеном селу, док бисмо за неодређеност имали конструкцију с предлогом *НА / С(А)* (уп. Мразовић/Вукадиновић 1990: 347). Предлог *У / ИЗ*, показује референцијално (конкретно), а предлог *НА / С(А)* генеричко (уопштено) значење (уп. Антонић 2005а: 214, напомена).

просторни однос на вертикалној оси, смештајући радњу изнад положаја, иначе уобичајеног за човека (уп. Кликовац 2000: 60, напомена 22; Арсенијевић 2003а: 165). Уп.

(2) [2б] гòре ìмā òсам сòбā *на спр̀ату* (В); свāшта ìмāш *на т̀авану* (Ск); *нà соби* је, нìје нì слазио (Ск).

Велики број предметних појмова најразличитијег облика [3], али и људско / животињско тело [4а] и одређени делови тела [4б] својим површинским делом (равним или не) функционишу као локализатори просторних односа. Уп.

(2) [3] Ёно је *на чивј̀алуку* (В); – ìспрж̀и нам ц̀игериц̀е *на пл̀ати* (Бј); с̀ед̀и *на н̀ек̀ом па̀њу* (Бј); Ўфат̀и се гòре òнā к̀дрица *на кромп̀иру* (Ск) [4а] ìм̀о је чет̀рн̀ес рāнā *на с̀еби*; Пр̀апорци су зв̀онц̀ад *нà ко̀њима*, па б̀иде ко ў̀крāс; – а òно се св̀е зал̀едило *нà нама*, òдјећа (Ск); [4б] б̀иле му в̀òјн̀ичк̀е ц̀ип̀ле *на н̀òгама*; òпāнци ми *на н̀òгама*; Б̀етко је кад ìмā биј̀елу б̀илегу *на ч̀елу* ко ц̀в̀ијет; Ўмāм нāку г̀уту *на в̀рātu*; зл̀атн̀и му сāt б̀иò *на р̀уци*, тòг м̀òг чо̀ека, *на р̀уци*; – òгра - тò су н̀ан̀изāн̀и д̀укати *на в̀рātu* (В).

Ангажовање површине природно подразумевају локализатори које представља материја компактне структуре, али и специфични видови материје састављене из делова [5] где на избор предлога веома утиче врста објекта локализације, нарочито његова видљивост / уочљивост са стране, споља. Уп.

(2) [5] Н̀ем̀òј с̀иђети *на т̀рāви*, п̀òтури *ћ̀ебе* (Бј).

Двoдимензионални локализатори који се концептуализују као површина указују на постојање већег отвореног, неомеђеног равнoг простора, а нарочито на значење природног узвишења [6], при чему значајан фактор за такву концептуализацију има видљивост објекта локализације, те његова изложеност спољним утицајима и незаштићеност (уп. Кликовац 2000: 58). Уп.

(2) [6] н̀ико *нà улици* н̀е смије стāјати (Ск); Б̀иће да је *на т̀ести* (Ск); Ўмā-л ик к̀òлко - ìмā ко *на г̀òри л̀иста* - партизāнā (Бј); Б̀е-е стража - ёно *на оном̀е б̀р̀ду* (Бј); – М̀илку су з̀акл̀але ў̀сташе т̀āмо *нà С̀еверску* кад се ìд̀е на Б̀òрику (Ск).

Падежна конструкција с обележјем *неспецификоване контактности: просторне (дифузно-)дистрибутивне локативности*

§ 22. Локативна конструкција с предлогом *ПО* јесте граматикализатор (*дифузно-)*дистрибутивног значења (3).¹¹ Наиме, предлогом *ПО* истиче се контакт с различитим тачкама на локализатору исказаном у облику локатива (Пипер 19971 / 20012: 73). У случају конструкције *ПО + локатив* опозиција *унутрашњост ~ површина* је неутралисана па је обележена *неспецификованом контактносту*, а локализаторе углавном везујемо према њиховој примарној концептуализацији за унутрашњост или површину.

Да би се у значењу простирања односно захватања одређене површине, смештености односно распрострањености на разним тачкама истог места, тродимензионалног или дводимензионалног локализатора, јавила локативна конструкција с предлогом *ПО*, неопходно је да објекат локализације буде у граматичком или семантичком плуралу или да имамо флуидни објекат локализације, течну или сипку материју [1]. Иако се некад не налази у облику множине, захваљујући својој инхерентној семантици, објекат локализације има могућност да исказе простирање површином локализатора. Често је реч о појмовима који су резултат радњи над објектом – локализатором [1.1]. У другом случају, инхерентна семантика управног глагола подразумева реализацију простирањем површином, односно динамичност и дистрибутивност чиме се омогућава појава локативне конструкције с предлогом *ПО* као локализатора како плуралског тако и сингуларског објекта локализације [1.2]. Дифузно-дистрибутивно значење конструкције *ПО + локатив* није нарушено ни у синтагмама с прелазним, манипулативним глаголима смештања, којима се, иначе, иницира адлативност уколико се за исказ из глаголског потенцијала узима динамички моменат [2]. Уп.

(3) [1] т̄амо по њ̄овој к̄ас̄р̄ни он̄е ўсташе (Ск); Св̄е нека̄ке г̄ӯчице по п̄оду (В); Св̄а̄пта им̄аш на т̄авану, он̄о ко што по т̄авану и он̄и с̄андуци и он̄о н̄ешто, он̄о ж̄йто, он̄и пријесеци (ДБ); и с̄ад̄ена ја в̄ид̄им по а̄влији св̄е он̄а к̄ола ва̄к̄о (Пљ); ђ̄но св̄е по

---

¹¹ Слагање са стандарднојезичким стањем није давало повода истраживачима народних говора да ова конструкција буде често коментарисана у дијалектолошким радовима. Тамо пак где се спомиње, наводи се у више различитих нијанси спацијалног значења које може имати (уп. нпр. Јахић 1981: 557; Станић 1977: 81; Тешић 1977: 242; Вујовић 1969: 315; Симић Р. 1980: 136–137), међу којима се конструкција *ПО + локатив* множине именице с обележјем *живо* (+) неретко посебно издваја ако је регистрована (уп. нпр. Симић М. 1978: 96; Петровић Д. 1972: 170; Пижурница 1967: 172; Павловић 2000: 25–26; Баотић 1971: 137; Петровић Д. 1974: 174; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 350; Грковић 1968б: 158; Милорадовић 2003: 268–272).

А'стралији, далѣко с̄амо ме сл̄ом̄и за ђец̄ом̄, што су ми так̄о *по дал̄и́ни*, ето... (ДБ); – ӣма̄ онӣ на̄кије̄ д̄зна̄ка̄ *п̄о себи* ка̄мара (Ж); Г̄ора̄м̄ *по л̄ивади* колко̄ д̄ћеш̄ а̄јд̄учк̄е̄ тра̄в̄е - б̄ери и с̄уши; гра̄ње узд̄изала *п̄о шуми* (Јп); Ша̄ш̄е̄ ӣма̄ д̄о̄ља̄м̄ *по п̄отоку*, и *п̄о Мал̄ом̄ П̄д̄љу* врӣједан̄ на̄род (Кл); – с̄е̄д̄е̄ *по ка̄м̄е̄њу* (Кљ); на̄ м̄ору - ра̄не̄ п̄д̄челе̄ *по ра̄ме̄нима и ле̄ђима* (Јп); ил̄ *уздиж̄е̄ по ш̄ӯпи*, ил̄ *уздиж̄е̄ по к̄д̄либи*, ил̄ *по гара̄жи* (Јп); Е, де, да ми к̄р̄в̄ м̄ет̄еш̄ *п̄о кӯћи*; П̄д̄купӣ в̄о̄ ђ̄убре̄ *п̄о кӯћи*, ӣзбӣће̄ к̄д̄; Па *по он̄оме̄ та̄вану* св̄е̄ п̄д̄купик̄ д̄н̄е̄ кр̄ӯшке̄ (ДБ); он̄ је̄ к̄д̄п̄о̄ л̄д̄кве̄ *п̄о Куш̄травици* (Пљ); к̄д̄палӣ р̄д̄ове̄ *по Ба̄нов̄ом̄ б̄р̄ду* (Јп); др̄ж̄алӣ п̄д̄лож̄а̄је̄ *по Пӯовцу* (ДБ); [1.1] *П̄д̄ том̄е̄ б̄уд̄е̄ лӣјеп̄ в̄ез̄*; *ћ̄е̄нар̄ ти је̄ ко бур̄д̄ура*, д̄н̄о̄ *по кра̄ј̄евима*; Блок̄е̄ја̄ је̄ д̄н̄о̄ ж̄е̄љезн̄о̄ *по в̄рӯ ц̄ип̄ӣла̄*; Б̄иле̄ с̄ӯк̄ње̄ б̄ӯћма̄ре. Ув̄ӯч̄еш̄ г̄оре̄ *по в̄рӯ љ̄ици* - д̄с̄ӯч̄е̄ се̄ та̄ б̄ӯћма̄ (В); [1.2] он̄о̄ ӣс̄цв̄р̄ља̄ *по рӯкама* (Жљ); – д̄нд̄ар̄ не̄ће̄ к̄д̄кошӣ - *по св̄ом̄ зна̄ш̄ да чеп̄рка̄јӯ* (В); д̄нӣ, не̄ тра̄ж̄е̄ те̄ *п̄о ш̄тали* (Бј); [2] Оч̄ист̄ӣш̄ кокош̄аре̄ па̄ н̄о̄ пр̄д̄сп̄еш̄ *по в̄рту* (В); – Ра̄заст̄р̄ла̄ ђ̄етӣњије̄ ст̄вар̄ӣ *по с̄е̄ћији*, не̄ма̄ш̄ *ђе̄ с̄ести* (Ск).

Захваљујући глаголима кретања, који се, такође, појављују у синтамама с конструкцијом *ПО+локатив*, односно захваљујући динамичности таквих глагола, није неопходан сингуларски објекат локализације. Како ови глаголи означавају савладавање простора, њихов локативни колокат с предлогом *ПО* упућиваће на захватање површине, простирање површином локализатора, понекад и на потпуну заступљеност површином локализатора, али без додатног потенцирања усмерености, већ једино на кретање у различитим правцима, чиме се захвата цела површина локализатора [3.1]. Код једног броја глагола кретања кључно у инхерентној семантици јесте кретање у различитим правцима [3.2], у које може бити укључено и обележје „бесциљности“ [3.3] (уп. Павловић 2000: 26), па се спацијална дифузност очекивано исказује детерминатором *ПО+локатив*. Глаголом *ићи* у синтагми с конструкцијом *ПО + локатив* може се изразити контакт објекта локализације с разним тачкама одређеног места – локализатора, тако да се може увести израз *на разна места* [3.4], уп. нпр. *идемо на разна места на Илици*; *ишла си на разна места у Сарајеву*. Уп.

- (3) [3.1] Нд̄ћаске̄ је̄ б̄ио̄ мр̄аз̄, св̄е̄ м̄дреш̄ о̄датӣ *по к̄ори* да̄ не̄ пр̄д̄пан̄еш̄ (Бј); св̄е̄ т̄ӣ в̄идӣ и пр̄д̄од̄а̄ј̄ *по ц̄ӣјел̄о̄ј А'стралији* (ДБ); – По̄ в̄аз̄ дуг̄ӣ д̄ан̄ д̄д̄а̄ *по с̄елу* (Бј); д̄на̄ј̄ што̄ не̄ће̄ да̄ ра̄д̄ӣ, он̄ д̄д̄а̄ *п̄о улици*, гл̄ед̄а̄ ш̄та̄ ће̄ ӯкрастӣ (Сл); [3.2] Г̄о̄ња̄јӯ се̄ *по Сок̄оцу* с̄ к̄д̄лима̄; б̄јегала̄ *п̄о шуми*, н̄д̄сила̄ га̄ (ДБ); Б̄јегала̄ *п̄о шуми*, н̄д̄сила̄ Ра̄да̄ (ДБ); ја̄ не̄ м̄огӯ в̄ӣш̄е̄ тр̄п̄итӣ и в̄одатӣ *ђ̄ецӯ по б̄олници* (Ск); [3.3] б̄а̄ш̄ сам̄ т̄умар̄о̄ *по т̄о̄ј ш̄уми* (С); [3.4] па̄

сàстанѐмо се, па йдѐмо ўвечѐ по *Илїци*, прѐко моста(С); йшла си по *Сàрāђву*, па си плàкала тамóнā (Ск).

Осим простирања којим је захваћено више појединачних тачака једног локализатора, предлог *ПО* с плуралским локализатором истиче захваћеност више локализатора исте врсте распрострањених у простору. Плуралска форма објекта локализације или глагол с динамичном и дистрибутивном семантичком компонентом и овде је услов за појаву предлога *ПО* у конструкцији с локализатором у локативу [4]. Уп.

(3) [4] А по кафàнама су бівале àсуре (В); – сàмо жѐне с м̀ал̀ом̀ ђ̀ец̀ом̀ нек̀ òстан̀у̀ по̀ б̀ај̀тама̀ (Ж); тражи пò кућама - нѐмā (Бј).

Падежне конструкције с обележјем удвојене контактности: централне просторне локативности

§ 23. За разлику од локативних конструкција с предлозима *У*, *НА* и *ПО*, неутралних према обележју *централност ~ периферност* унутрашњости односно површине, генитивне конструкције са сложеним предлозима *УСПЕД* (4а), *НАСПЕД* (4б) и *ПОСПЕД* (4в) обележене су *централношћу*.¹² Будући настали срастањем двају локационих предлога, предлога *СПЕД* са предлозима *У / НА / ПО*, ови предлози имају удвојено локационо обележје (уп. Антонић 2003а: 80–81; Антонић 2005в: 131). Прости предлог *СПЕД* није забележен у испитиваном говору. Концептуализација унутрашњости односно површине локализатора која утиче на избор предлога *У* односно *НА* важећа је и када су ова два предлога први део сложених предлога *УСПЕД* односно *НАСПЕД*.¹³ Први део сложеног предлога *ПОСПЕД*

---

¹² У саставу синтагми уз глаголе кретања конструкције с овим предлозима могу бити и са адлативним односно перлативним значењем. У свим тим значењима констатовани су и издвојени примери с овим сложеним предлозима у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 27–31) у којем се бележи и значење аблативне центриране локализације, формализовано генитивним конструкцијама с предлозима *САСПЕД* и *ИСПЕД* (поред *САКРАЈ*, *С(А)ВР*, *САДНО*). На сасвим другом говорном подручју, у говору Левча, регистрован је прост облик *СПЕД*, у синтагми с адлативним значењем, а наведено је и да „[у] већини случајева [...] ова реч са предлозима формира предлошке изразе са комбинованим значењем“, што је илустровано примерима у којима, сем предлога *У* и *НА*, уочавамо и предлоге *ПРЕКО*, *ИЗ*, *УЗ*, уп. *преко сре-тог његовог имања тече поток; и-сред ливаде одно; шта ћ-уза сре-детелине д-иде* (Симић Р. 1980: 56–57). Најчешће се, ипак, констатују предлози чији је први структурни елеменат, најпре локациони предлог *НА*, потом и *У*, те *ПО*, уп. нпр. Баотић 1971: 119; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 318, 327; Грковић 1968б: 145; Јовић 1968: 166; Букумирић 2010: 60; Милорадовић 2003: 127–128.

¹³ Фелешко (1995: 126–127) упоредо анализира конструкције с предлозима *УСПЕД* и *НАСПЕД* из разлога што се, како каже, могу употребити у спојевима идентичних номиналних основа и у идентичним

уноси нијансу простирања (или кретања) по некој површини, а други његов део указује на средишњи део те површине. Уп.

(4а) вџтра је била нџложена, *усрџт кџћѳ* онѳ ѳгњѳште (ДБ); Нџ у мојѳ мџкѳ бџштѳ ко *џсред Банџта* (Ск); – А ѳн се затрѳка и *усрџд вѳдѳ ѳнѳ* ѳѳп (Ск); Па ѳд глѳди сам [знала пасти] *усрџд [лука (= баште)]* ... џћѳш џ лук и бѳрѳш ѳногѳ лџка и онѳсвјѳтиш се (Ск).

(4б) сѳј тѳ ѳе ѳѳеш - ако ѳѳеш ено гѳре пѳ-штѳлѳм, *насрџд њивѳ* (Ск); Кџжѳ - *насрџд гѳрѳ Ромѳниѳ* прѳзно бѳре од рѳкиѳѳ; – *насрџт прѳтинѳ* лѳгнѳм (Кљ); Лџштрила јѳбуке и ѳстав"ла ѳгуљину *насрџд стѳла* (Бј);

(4в) Рѳдивоје, дѳѳемо ти што је твѳје, нит грѳдове нити сѳла, већ кѳглу *посрџт чѳла* (Пљ); – Вѳди мојѳ ѳѳлушѳ *посрѳ-ѳѳдѳ* ѳдѳ (Бј).

Није случајно да се ови предлози често налазе у емфази, и стога с непренесеним силазним акцентом, ако имамо у виду и њихов функционално-стилски домен употребе, у ситуацијама говорникове тежње да „изрази свој *негативан, негодуюћи* став“, заснован на његовом вредносном суду да су „из неког разлога неспојиви дати објекат локализације и дати локализатор“ (Антонић 2005в: 132).¹⁴

позицијама. Аутор претпоставља да избор једног од ова два предлога зависи од величине локализатора, па се тако за предлог *УСРЕД* везују локализатори већих димензија у простору, а *НАСРЕД* локализаторе невелике површине опипљивих граница. Душка Кликовац (2000: 230–232) истиче да су само донекле значења ових сложених предлога повезана са значењима префикса (= првог саставног дела) са којим су сложени, наводећи да се предлог *ПОСРЕД* по правилу, а *НАСРЕД* често може заменити предлогом *у*; из овога произилази и ауторкин закључак да се предлози *УСРЕД*, *НАСРЕД*, *ПОСРЕД* (и предлог *СРЕД*) углавном могу посматрати као маркиране варијанте предлога *У*. Примећујући да сва три сложена предлога имају релативно узак дијапазон назива локализатора с којима се могу комбиновати, Ивана Антонић (2005в: 132) додаје и то да први структурни елементи сложених предлога *УСРЕД* и *НАСРЕД* задржавају своје основно семантичко обележје које их карактерише и као самосталне предлошке јединице.

¹⁴ Д. Петровић је запазио конструкцију *У ПО + генитив* која се у говору Змијања доследно појављује место *УСРЕД + генитив* (уп. *отило от косаца до косаца у пѳ Крупе; дошла вика у пѳ Крупе; некав паврљ – па у пѳ ока; пушку натегне па у пѳ главе; он је увоћен ко-чоека у пѳ куће*) и за њу примећује да се употребљава најчешће у експресивним ситуацијама (Петровић Д. 1972: 159). Као предлошку јединицу *УПО* у функцији предлогѳ *ПОСРЕД*, *НАСРЕД*, *УСРЕД* од којих је фреквентнија, бележи Баотић (1971: 120) у говору староседелаца босанске Посавине. Запажена конструкција јавља се и у говору Вучијака (Танасић 2000) са истом синтаксичко-семантичком вредношћу, али, у односу на говор Змијања, с другачијом акценатском конфигурацијом будући да је „уступањем акцента у корист предлога *у* лексема *по* изгубила од свога интегритета и допринијела граматикализацији цијеле ове конструкције“. Према усменом саопштењу С. Реметића датом аутору рада о говору Вучијака, конструкција *У ПО + генитив* позната је и нама суседном говору – говору источнобосанских Ера. Осим ове конструкције, Танасић бележи и конструкције *НА ПО / ПО ПО + генитив* (нпр. *пао авион нѳ пѳ наше њиве; удари га она треска пѳ пѳ чела*) у улози усмеравања пажње на средишње место, на половину простора израженог генитивом, и с високим степеном експресивности. Сегмент *по* је у говору Вучијака, међутим, укључен и у друге спацијалне падежне конструкције (наводе се

Падежне конструкције с обележјем удвојене контактности: периферне просторне локативности

§ 24. Двоструко локационо значење у српском језику имају и предлози чији је други структурни део акузативна или локативна форма неког од могућих фрагментизатора (нпр. *крај*¹⁵, *дно*, *врх*). У односу на претходне, ови предлози стоје у бинарној опозицији према обележју *централност ~ периферност* унутрашњости односно површине локализатора, носећи обележје *периферност*. Фрагментизатор конкретизује у који периферни део локализатора се смешта објекат локализације. У нашем корпусу регистроване су генитивне конструкције с предлозима *УВР(Х)* (5а), *НАВР(Х)* (5б), *ПОВР(Х)* (5в) и *НАДНУ* (5г) и то са по једним примером, што указује на изузетно ниску фреквентност исказивања овог вида спацијалности.¹⁶ Уп.

примери с предлозима *УЗ*, *ДО*, *ПРЕД*, *КРАЈ*, *КОД*, *СПРАМ*) у којима он формално условљава локализатор у генитиву, а семантички служи за посебно истицање места радње, без информације о средини или половини именованог простора.

¹⁵ Фрагментизатор *крај* забележен је у именичкој употреби означавајући периферни простор, површину одређеног локализатора, у акузативној и локативној конструкцији с предлогом *У*, уп. *У дојњем крају* њструло (В); кад стџиј Здравка Косџрића Сџфија. И вако јџи једна жџна за њџм и тамо су двије вако љ *ови крај* [*просторије*][*стале*](Ск), а у акузативу блокираном предлогом *НА* упућујући на фрагмент који представља граничну линију одређене територије (уп. Кликовац 2000а: 83, напомена 8), односно гранични део неког објекта, уп. ја бјежџим од кокоши *на крај*, па ваља ми преко читавџ њџвџ (Ск); ја онџ стџвџим *на крај* [седишта] (ДБ). Наведени примери указују на могућност самосталне употребе фрагментизатора ако је из контекста јасно којем објекту припада део који се именује, што и разликује именице типа *крај* од правих предлога (уп. Пипер 1997¹ / 2001²: 79).

¹⁶ Док с једне стране бележимо предлоге сложене са лексичким делом *–сред*, *–вр(х)* и *–дно* (тј. *–дну*), фрагментизатор *крај* остаје нерегистрован као структурни елеменат сложеног предлога. О могућим разлозима за слично стање у говору северозападне Боке, у којем се бележи само конструкција *НАКРАЈ* + *генитив* у значењу централне локативности, говори Павловић (2000: 28–29). Наиме, аутор наводи да се у поменутом говору именице *сред(ина)*, *дно* и *вр* не користе као предлози, а као структурни елементи сложених предлога релативно добро чувају именичко значење, за разлику од уобичајене предлошке употребе именице *крај* као формализатора јуксталокализације. И у нашем испитиваном говору познат је предлог *крај* у поменутом значењу (в. примере 23). Слична је ситуација и у многим другим штокавским говорима – у значењу периферне локативности већином се наводе сложени предлошки форманти, чешће с основом *–вр(х)* него с основом *–дно*, односно предлошки изрази од ових, ређе од других елемената, уп. нпр. Петровић Д. 1972: 159; Баотић 1971: 121; Станић 1977: 84; Вујовић 1969: 297; Симић Р. 1980: 57; Букумирић 2010: 60–61. У зетском говору Врачана забележене су структуре *НА ГЛАВУ* / *НА ЧЕЛО* / *УДНО* / *САДНО* / *ДОДНО* / *ПОДНО* + *генитив* (Петровић Д. 1974: 176). Неизведени деноминални предлог *ВР* и(ли) неку од варијанти *ВРС* / *ВРЗ* / *ВРГ* познаје староцрногорски говор (Пешикан 1965: 191–193), трстенички говор (Јовић 1968: 164), те говор Галипољца (Ивић П. 1994а: 333), а с једном потврдом налази се и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 315). Може се, међутим, приметити

- (22а) Увр̄ баштѣ̄ йма̄ мѣднѣк (Бј);
 (22б) Сѣм̄ х̄убицӯ јѣну *навр̄ чѣла* ђстав"ла (В);
 (22в) партѣзѣн̄ вѣлда, и бѣо рѣњен *повр̄ главѣ̄* (ДБ)
 (22г) нѣдну *штрѣнгѣ̄* йма̄ ѣлка (В).

1.2. ОПШТА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

Падежне конструкције с обележјем *контактне немаркираности* – са значењем посесора имплицитног просторног локализатора

§ 25. Уместо спацијалног детерминатора на површинском нивоу могу стајати генитивне конструкције с предлозима *КОД* и *У* које не одређују експлицитно границе локализатора у оквиру којих се смешта објекат локализације, а то захваљујући свом значењу „бављење једног појма у сфери другог“ (Ивић 1957–58: 145), односно лексичком експоненту тих конструкција који је посесор имплицитног локализатора. Будући посесор, овај површински експонент физичког простора мора бити исказан именицом с обележјем живо (+), односно личном заменицом.

§ 26. У највећем броју примера регистровани смо предлог *КОД* (б) у конструкцији с генитивом појма у значењу лица, као посесора имплицитног углавном тродимензионалног локализатора *кућа* [1], а у неколико примера именица или заменица јесте посесор имплицитног локализатора који није *кућа* [2]. Уп.

- (б) [1] ја̄ е̄ вѣкѣ̄ дѣље̄ кад̄ сам̄ бѣла̄ *ко-Дѣрѣ̄* (Ск); а стѣрѣ̄ бѣо̄ *код̄ Атифа* (Кљ); Бѣло̄ је̄ дѣстӣ пѣвѣѣ̄ја̄ *кѣт̄ Шукѣ̄* нѣ̄ пѣвӯ (В); бѣѣ̄ Рѣде̄ *код̄ Букѣ̄* (Ск); послѣ̄ смо̄ *код̄ нѣкѣ̄га̄ Сѣрића* стѣновѣ̄лӣ (Ск); бѣла̄ ђна̄ *код̄ сѣстрѣ̄* (Кљ); у Врѣшцима̄ вѣѣ̄ бѣла̄ *кѣ-штѣри* (ДБ); закѣначити... ѣ̄ Барама, *код̄ мѣштѣнѣ̄* (С); Јѣ̄ сам̄ *кѣт̄ сѣна̄* бѣла̄; бѣла̄ скѣро̄ свѣ̄ зѣмӯ *кѣ-штѣри* тѣмо̄ (Јп); Бѣѣца̄ мӣ бѣла̄ *код̄ златкѣ̄* ѣ̄ Сајѣцама̄; Бѣѣ сам̄ дѣлибаша̄ и лѣнӣ и прѣклѣ̄нӣ за̄ Сѣмуњѣ̄н̄ *код̄ жѣнинѣ̄х* (Бј); бѣла̄ чѣтавӯ зѣмӯ *ко-тѣ̄ штѣри* (Јп); Мѣ̄ смо̄

да захваљујући семантици лексичког експонента генитива, односно семантици управног глагола, у неким од таквих примера значење простог *ВР(Х)*, односно сложеног *ПОВР(Х)* одговара значењу предлога *ПРЕКО*, па и предлога *НАД*. Фрагментизатор *чело* у функцији предлошке јединице, која означава периферну локативности или јуксталокативност, изразито је честа појава у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, али и војвођанских говора уопште, те у посавском икавском дијалекту и у његовом говору староседелца босанске Посавине – овде и у облику *ПОЧЕЛО*, нпр. *остави љестве почело сјенаре* (Ивић П./Бошњакновић/Драгин 1997: 327; Николић Б. 1964: 364; Поповић 1968: 222–223; Ивић 19136 : 116; Баотић 1971: 120). У говорима северне Метохије предлог *ЧЕЛО* се јавља у спрези с предлогом *У*, додуше, само у синтагми у *чело софре / астала* (Букумирић 2010: 61).

становали *код његовѣ сѣстрѣ*; и так̄о нѡћимо јѡпѣ *кѡд мојѣ мајкѣ*; ми учили дѡље *код ђви^x Бѡкића*; и ја мѡранѣм *кѡд јѣтрвѣ*, *код Јѣлѣ* да рѡдѣм га; – бѣла је мјѣсѣц дѡна *кѡд нѡс* (Ск); бѣла *кѡд нѡс* Спѡса и Вѣљкова ћѣца (Ск); рѡстали се па бѣѡ *кѡд нѡс*; а кад сам бѣла *кѡд њике* свѣ сам рѡдила; Јѡј штѡ је пѣтѡ нѡшѡј кѣћи дѡшѡ и нѡћѡ *кѡд нѡс* љ Бабинама; и ѡстала *кѡд нѡс*; [2] тѡм *код Милѣнѣ* рѡдѣ; Мѣлан ти ѣмѡ свѡкѣ дѡн посла *код прѣвѡтнѣка* (Јп); *ко-Дѣрикоњѣ* свѣ муслимѡни бѣли; јѣдѣнѡ нѣсу *код Нѣшковића*, *код Рѡдомѣра...* (Пљ); – Ыма ли тѡмо *кѡд тебѣ* оније Америкѡнѡца?; Ыма ли тѡмо свѣ *ко код нѡс* штѡ је? (ДБ); знѡли су партизѡни и чѣтнѣци *код нѡс* прѣћи јѣдан порѣд дрѣгѡга, ал нѣмѡјте пѣцати (ДБ); док нијѣсмо ѡвѣ спѣсковѣ ѣмали *кѡ-себѣ* (Ж); ѡна свѣ кѡрте дрѣжи *код њѣ* (Ск).

§ 27. У одређеним случајевима посесор имплицитног локализатора исказан је генитивном конструкцијом с предлогом *У* (7), а увек се може наћи и у конструкцији с предлогом *КОД*, док углавном није могућа замена у обрнутом смеру,¹⁷ нарочито уколико

¹⁷ За говор северозападне Боке Павловић пак констатује и ту могућност, уп.: „Она [конструкција *У* + *генитив* – З.С.], даље, увек може бити супституисана конструкцијом *код+Gen*, а и сама може ову заменити уколико је дата конструкција лексикализована именицом са обележјем *Нит* +/- у функцији посесора имплицитног локализатора“ (Павловић 2000: 43). Анализирана грађа прикупљена у макропројекту Института за језик „Босанско-херцеговачки дијалекатски комплекс“ (у даљем тексту: *БХ пројекат*) указује на извесну просторну и етничку маркираност конструкције *У* + *генитив*, чешће присутне на потезу између Зенице и Сарајева, те делу југозападне Босне и западне Херцеговине, а претежно код хрватског и муслиманског живља (Баотић 2012: 167). Овоме можемо додати, с једне стране, говор Змијања за који се истиче да је конструкција *У* + *генитив* уз глаголе *бити*, *постојати* много обичнија него *КОД* + *генитив* (Петровић Д. 1972: 155), и, с друге стране, говор источне Херцеговине у којем се, како се наводи, предлог *У* често употребљава уместо предлога *КОД* с генитивом (Пецо 1964: 165–166). Такође, на нешто чешћу употребу везе *У+генитив* упућује се на основу забележених примера обеју конструкција у говору села Горње Цапарде код Зворника (Ђукановић 1983: 261). У говорима источне и југоисточне Босне, међутим, констатовано је ређе присуство конструкције *У* + *генитив* у овом значењу, а регистровани примери наводе се међу примерима с посесивним значењем (Јахић 1981: 534–535). Баотић констатује да се у говору староседелаца босанске Посавине конструкција *У* + *генитив* користи само у функцији означавања да неке нешто припада или да се код некога нешто налази, али ван информације о месту, односно да је потпуно потиснута конструкцијом *КОД* + *генитив* (Баотић 1971: 117). Конструкција *КОД* + *генитив* преовлађује у говору дервентског краја (Баотић 1983: 157), у говору босанскоподрињског села Обади (Симић М. 1978: 91), и даље у говору Љештанског (Гешић 1977: 239) и говору Горобила код Ужичке Пожеге (Николић М. 1972). Напoredна употреба ових двеју конструкција сматра се обичном у говору личких јекаваца (Драгичевић М. 1986: 180). У говору Роваца конструкција *У* + *генитив* је сведена углавном, на уски круг именица као: *пријатељи*, *кумови*, *рођаци* и сл., па и на поједина *презимена*, али највећем делу припадника ровачког говора звучи архаично и уместо ње се остварује конструкција *КОД* + *генитив* (Пижурица 1967: 144–145). У србијанским говорима конструкција *У* + *генитив* је или релативно ретка, као у говору Чумића (Грковић 1968б: 143), или спорадична, као у Левчу (Симић Р. 1980: 49–51) или се, као за шумадијски говор у Гружи, констатује само присуство конструкције *КОД* + *генитив* у примерима типа *код нас нема таквих обичаја* (Стевовић 1969: 495), односно да се предлог *У* уз генитив никако више не употребљава јер је потпуно замењен предлогом *КОД*, што је случај у говору Трстеника (Јовић 1968: 165).

конструкција илуструје најчешћи вид употребе – имплицитни локализатор *кућа*. Физички простор чији је заступник његов власник, посесор исказан генитивом с предлогом *У*, просторни је оквир извесног дешавања, догађања, и различитог другог значења. Уп.

(7) *т̄о* је било *у н̄ѣк̄ог К̄о̀привиц̄е* (ДБ); — и *о̀вден̄а љ̄ нас с̄амо* у *ј̄ен̄ој пр̄о̀давници* (Јп); *љ̄ нас* није било *мр̄аза* (Кљ); *љ̄ нас*, *б̄о̀гме*, *би́ла ш̄еница п̄оси́јана* (ДБ); и *љ̄ мене̄* *видиш*, *та̀ко смо мӣ ј̄едн̄ом с̄и́јали г̄оре* у *Ж̄љеб̄овима* (Јп); *ка̀ж̄у Ср̀бија*, *ка̀д ви́ш̄е Муслима̀на н̄его љ̄ нас* (Кљ); Е, *т̄о* је *мо̀ј п̄о̀к̄о̀јнӣ о̀тац пр̄и́ч̄о* - *љ̄ њ̄ега̀ ра̀дило*, *на̀днич̄ара̀ он̄ т̄о̀лк̄о њ̄мо* (ДБ); *има̀ та̀м љ̄ њ̄ӣг св̄е уб̄иљежено* (Јп); *о̀на ће рѐћи да је тв̄о̀ја ка̀рта љ̄ мене̄* (Ск).

2. ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

§ 28. Посредна просторна локализација (= *дистантна просторна локативност*) подразумева смештање објекта локализације изван граница локализатора. У овом случају идентификација места се реализује као (не)могућност *спецификовања* стране локализатора с којом је у контакту то место у спољашњости локализатора, односно као *одређена посредна просторна локализација* (= *спецификована дистантна просторна локативност*) и *неодређена посредна просторна локализација* (= *неспецификована дистантна просторна локативност*) (уп. Антонић 2003б; 2005а).

2.1. СПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

§ 29. Овај вид просторне идентификације оријентационог типа подразумева да је објекат локализације спецификован позицијом у односу на предњу, задњу, доњу или горњу страну локализатора с таквим инхерентним обележјем.

Основни формализатори овог значења у српском језику јесу инструменталне конструкције с оријентационим предлозима *ПРЕД*, *ЗА*, *ПОД* и *НАД*. Напоредо с њима, ово значење се исказује и генитивом са сложеним предлозима *ИСПРЕД*, *ИЗА*, *ИСПОД* и *ИЗНАД*. Уколико се уз ове друге јаве глаголи кретања, локативност оријентационог типа захтева одсуство компоненти директивности, адлативности, аблативности или перлативности у глаголској инхерентној лексичкој семантици (уп. Антонић 2005а: 249–250).

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне антелокативности*

§ 30. Падежне конструкције којима се исказује *просторна антелокализација*, тј. локализација у односу на предњу страну локализатора и носе обележје *антелокативности* јесу *ПРЕД* + *инструментал* и *ИСПРЕД* + *генитив*.

§ 31. У инструменталним конструкцијама блокираним предлогом *ПРЕД* (8) улогу локализатора у забележеним примерима имају заменице којима је заступљен живи појам– особа и именице са значењем грађевинског објекта [1].¹⁸ Инструменталном конструкцијом с предлогом *ПРЕД* у синтагми с глаголом кретања одређује се положај субјекта кретања испред појма у инструменталу који се такође креће [2]. Предлог *ПРЕД* (као и њему опозитни предлог *ЗА*) овде исказује и релацију у односу на локализатор и у дводимензионалном простору, тј. у просторно линеарном низу (уп. Антонић 2005а: 250). Уп.

(8) [1] њво њѣг̄а̄ прѣд нама; свѣ је прѣд њима шт̄а̄ је и к̄ако је (Ск); М̄б̄ј с̄ѣнко, а̄ј с̄а̄ч̄ӯва̄ј т̄о̄л̄к̄ѣ б̄ӯљук прѣ - соб̄ом (ДБ); н̄д̄с̄ѣм га прѣ соб̄ом на рамену св̄оме (Ск); – Ўбиш̄ѣ се пре - т̄ом б̄а̄јт̄ом (Бј); јѣдн̄ом п̄ала б̄ила т̄ӯдина̄ прѣд в̄ратима (Јп)¹⁹; [2] Прѣдра̄г ће прѣд вама [ӣћи] (Ск)²⁰.

---

¹⁸ Појмове живе природе и именице са значењем грађевинских објеката, посебно именицу *кућа*, у функцији локализатора на основу свог корпуса из савременог српског језика Нада Арсенијевић (2003а: 185) констатује као најчешће за спацијални акузатив с предлогом *ПРЕД*. Исти се појмови срећу и у грађи из различитих говора којима је позната инструментална конструкција с предлогом *ПРЕД*. Док се у говору староседелаца босанске Посавине бележи само инструментал именице са значењем зграде или њеног дела (уп. Баотић 1971: 135), у говору северозападне Боке, у њеном највећем делу, употреба ван секвентивног значења, а са живим појмом у инструменталу, сасвим је редукована (уп. Павловић 2000: 37). Оба случаја инструменталних конструкција регистрована су у говору источnobосанских Ера (Реметић 2000а: 518) и у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 169), те у чумићком говору (Грковић 1968б: 156), говору Левча (Симић Р. 1980: 123–124) и говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 234–235).

¹⁹ Будући да се предњом страном грађевинског објекта – куће, углавном сматра страна на којој се налази и улаз, тј. страна с вратима, ту страну, и целу кућу, често у примерима заступа именица *врата*.

²⁰ Вуковић (1954: 41) за предлоге *ПРЕД* и *ИСПРЕД*, *ЗА* и *ИЗА* у значењу локативности уз глаголе кретања примећује разлику између простог и сложеног предлога по значењу веће или мање блискости, илуструјући то примерима *командир иде пред четом* = на челу чете, непосредно пред њом, у непрекинутој колони; *командир иде испред чете* = издвојен од чете, напред на извесном растојању. Из овога Вуковићевога запажања произилази да је разлика између *ПРЕД* ~ *ИСПРЕД* у обележју проксималност ~ дисталност.

§ 32. Веза сложеног предлога *ИСПРЕД* + *генитив* (9) јесте комутабилна претходној конструкцији, у поменутих и сличних случајевима [1].²¹ У прикупљеној грађи из овог говора конструкције *ИСПРЕД* + *генитив* налазимо и у синтагмама с аблативним глаголима кретања или глаголима измештања²² које стога бивају аблативно обојене [2].²³ Уп.

(9) [1] нè вид̄иш̄ *йспре-себѣ* пр̄с да м̄ан̄еш̄ (Кљ); – ђдн̄ици *испред св̄й̄у канцел̄ар̄ӣја* (Јп); [2] м̄арш̄ *испред врат̄а* (Бј); – И како н̄о м̄ет̄ем, *испр̄ет штал̄е* ђн̄о скл̄ањ̄ам (Ск); Пòкупи *ћикове испр̄ет кућ̄е* (Бј); Н̄дси з̄авалу *испр̄ед граб̄аљ̄а* (В).

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне постлокативности*

§ 33. Локализацију одређену задњом страном локализатора бележимо означену инструменталном конструкцијом с предлогом *ЗА* и генитивном конструкцијом с предлогом *ИЗА*,²⁴ обе с обележјем *постлокативности*.

---

²¹ Разматрајући предлоге *НАД*, *ПОД*, *ПРЕД* и њима одговарајуће сложене предлоге у падежним конструкцијама у функцији просторних одредаба, Драгана Мршевић истиче да је инструментална конструкција као просторна одредба управног глагола у примерима са значењем „налазити се у одређеном положају с предње стране појма у инструменталу“ и „налазећи се у датом простору вршити радњу означену управним глаголом“ неупоредиво чешћа у односу на везу генитива с предлогом *ИСПРЕД*, наводећи и констатацију коју у том смислу даје Љ. Поповић за Вуков језик (Мршевић 1972–73: 219–220 и тамо цит. лит.). Дијалектолошки извори углавном нуде само податак о присуству обеју конструкција, или каткад регистрацију генитивне конструкције са сложеним *ИСПРЕД*, као семантичког синонима инструменталне конструкције с предлогом *ПРЕД*, прати коментар о њеној ређој употреби, односно њеном повлачењу пред другим конструкцијама (уп. Реметић 2000а: 518–519; Петровић Д. 1972: 169; Баотић 1971: 118; Павловић 2000: 37; Пижурица 1967: 150, 161–162, 170; Грковић 1968б: 144; Симић Р. 1980: 55, 123–124; Милорадовић 2003: 115, 234–235; Букумирић 2010: 62).

²² Не омогућујући колокабилност са семантички различитом падежном конструкцијом, глаголи измештања везују за себе само аблативну рекцију каквом се једино може тумачити конструкција *ИСПРЕД* + *генитив* у овде регистрованим синтагмама (уп. нпр. с глаголима *склањати* и *покупити*).

²³ У већ помињаном раду Драгана Мршевић уочава да управо за предлог *испред* с генитивом у аблативном значењу њена грађа даје највише потврда (Мршевић 1972–73: 222).

²⁴ За оријентационо значење 'место позади' давно је констатовано да је у савременом језику основни формализатор конструкција *ИЗА* + *генитив*, док је конструкција *ЗА* + *инструментал* резервисана за случај *одређивања секвентивног значења уз глаголе кретања* (уп. Ивић 1957–58: 149, напомена 12). Стање у дијалектима пак показује присуство значења 'место позади' исказано и инструменталном конструкцијом, напореда, додуше, с конструкцијом *ИЗА* + *генитив* (уп. нпр. Петровић Д. 1972: 159; 168–169; Павловић 2000: 39; Баотић 1971: 110; 135; Грковић 1968б: 143; 156; Букумирић 2010: 62), која и у територијално ближним говорима, како наводе њихови истраживачи, може имати сасвим различиту фреквентност – нпр. у говору источнобосанских Ера доста је ређа од прве (Реметић 2000а: 516–517), док је у муслиманском говору Тухоља

§ 34. Инструменталом блокираним предлогом *ЗА* (10) исказан је локализатор са значењем живог појма или је у питању предметни ентитет специфичне врсте [1]. Ова инструментална конструкција лексикализована појмом у денотативном значењу именице *сто* представља идиоматизовани спој [2] са значењем „сасвим нарочитог просторног односа сагласно природи самог локализатора“ (Антонић 2005а: 215).²⁵ Уп.

(10) [1] кад стòји Здрáвкa Косòдрића Сòдфија. И вàкò јòш јèдна жèна зà њòм и тàмо су двìје вàкò ў овì крај [просторије][стале] (Ск); Ако вèдìш да се сврàђају, дòчекају и^г нàши. А рòбље зà лèђима (Бј)²⁶; – имò сам пìштòљ зà пàсом [закачен] (С)²⁷; [2] Òтприје се зà сèнијòм јèло; и Бòжидàр је дòлибаша зà тòм сòфрòм (Пљ);

Приметне су конструкције у инструменталу с предлогом *ЗА* у синтагмама уз глагол кретања [3]. У истосмерном секвентивном кретању двају појмова ова инструментална конструкција употребљава се као „просторна одредба тога кретања којом се означава да један појам прати појам с именом у инструменталу заузимајући стално положај у простору иза њега“ (Стевановић 1974²: 446). Уп.

(10) [3] и онè жèне нàкò зà њòм йдù (Јп); нàрод прìстò зà онијем Нијémцима (ДБ); да йдèm зà њìм да ўпàлìм свèтло; òна ће ў кућу, ў шталу, ў трап, свўкуд зà тобòм; йди зà свдијем дрúгом (Ск)²⁸; и мì запрìстали зà онòм вòјскòм (Кљ); нàрод зà њима трчì да жìвот спàсì

код Кладња чешћа од прве (Халиловић 1990: 338); за трстенички говор се истиче да је несеквентивна конструкција *ЗА + инструментал* далеко ређа и да се тада замењује са *ИЗА + генитив* (Јовић 1968: 171) које је пак сасвим маргинална у Левчу и Параћинском Поморављу, захваљујући и честој употреби предлога *ПОЗАДИ* (Симић Р. 1980: 54, 55, 122–123; Милорадовић 2003: 118), иначе, с једном потврдом забележеног и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 320).

²⁵ У основи овог значења јесте значење неодређене посредне просторне локализације јер је имплицирано значење 'поред' којим се не прецизира о којој страни локализатора се ради (уп. Антонић 2005а: 249).

²⁶ Задњу страну живог локализатора – човека представља његов инхерентни део (*леђа*). Употребом лексеме *леђа* у функцији спацијалног детерминатора наглашава се и додатна семантичка нијанса која произилази из контекста – заклоњеност и заштићеност објекта локализације.

²⁷ Овде се може претпоставити глаголски придев имплицираног глагола *закачити*, *затакнути*, *заденути*. У примерима овог типа фиксиран је положај углавном једног дела објекта локализације са задње стране локализатора, довољно да се контакт објекта локализације с локализатором може одржати.

²⁸ У овом примеру инструментална конструкција поред примарног значења спацијалности јавља се и са извесном емоционалном нијансом и пропратним значењем социјативности (уп. *иди са својим другом*) на које указује и шири контекст у којем је забележен дати пример. За моделе спацијалног датива с предлозима *УСУСРЕТ* и *НАСУСРЕТ*, који значе локализацију предњом страном и реципрочно усмерено кретање објекта

(ДБ); и ја ти *за онѡм свѡјѡм рѡдиѡм* [поћем]; *излети зѡ мнѡм*; Ја ћу вилати, а ти грабље у шаке и да *зѡ мнѡм* грабиш; и један *зѡ другијем* трчи поред Дринѡ (Ж);

Често се у испитиваном говору могу срести конструкције *ЗА* + инструментал именице која означава одређену врсту стоке, у нашим примерима – *овце*, а заједно с глаголом кретања, који се некад само имплицира, чине синтагме са значењем 'чувати овце' [4] (Вуковић Ј. 1954: 23).²⁹ Уп.

(10) [4] *ајд свѡк свѡјој кѡћи за ѡвцама* (Бј); *Ћ* шаке вретѡно и кѡћелју вѡнѡ и *за ѡвцама* (В); *ѡна њѡгѡ шѡљѡ за ѡвцама* (Ск).

§ 35. Локализованост у односу на задњу страну локализатора означеног живим појмом и различитим предметним ентитетима, те локализованост у односу на ону страну дводимензионалног локализатора која се из посматрачеве перспективе може схватити као задња страна, исказује се и генитивном конструкцијом са сложеним предлогом *ИЗА* (11). Уп. (11) *јѡдан је ѡдвудѡ клѡб с ѡвѡ странѡ, ѡза мѡнѡ* (Ж); *Питѡ ме, на вратѡма - Швѡбо је, а ѡза њѡгѡ* *ѡсташа*; – *ѡдрѡђѡна лѡкѡѡѡѡ ѡза ѡнѡгѡ спѡмениѡка* (Ж); *излѡтѡим с пѡшкѡм, нѡкѡ галѡма ѡза ѡградѡ* (Жљ); – *ѡза јѡднѡ кривѡнѡ ѡдѡ мѡћѡд, ѡдѡ цѡстѡм* (С).

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне сублокативности*

§ 36. Када се објекат локализације налази ван граница идентификованог локализатора, а оријентир је доња страна таквог локализатора, спацијални детерминатор је формализован трима конструкцијама инхерентног обележја *сублокативности*: *ПОД* + *инструментал* (12), *ИСПОД* + *генитив* (13) и *НИЖЕ* + *генитив* (14).³⁰

локализације и локализатора, Пипер (2001: 75; 2005в: 734), такође, наводи и значење социјативности, уколико су објекат локализације и локализатор људи и, уопште бића.

²⁹ Овакво значење констатовано је и у говору староседелаца босанске Посавине (уп. Баотић 1971: 136) и чумићком говору (уп. Грковић 1968б: 156), а регистровани примери из говора Змијања такође показују да је реч о значењу 'чувати стоку' (уп. Петровић Д. 1972: 168).

³⁰ На грађи *БХ пројекта* засноване су констатације у вези с распрострањеношћу и(ли) заступљеношћу конструкције *ИСПОД* + *генитив* у конкуренцији с адлативним *ПОД* + *акузатив*, односно с локативним *ПОД* + *инструментал*, према којима је у оба значења на испитиваним пунктовима фреквентнија падежна конструкција блокирана простим предлогом предлогом *ПОД*, нарочито у локативном значењу. Даље стоји да је „[р]аспрострањеност конструкција с предлогом *испод* нешто [...] чешћа у источној Босни и на самом југу Херцеговине, подједнако код свих етникума [лат.]“ (Баотић 2012: 168). Инструменталне конструкције с предлозима *ПОД* и *ПРЕД* у говору источnobосанских Ера Реметић сматра уобичајеним носиоцима типичног месног значења и примећује да прикупљена грађа подсећа на стање у српском књижевном језику и

Поред јасно одређене доње стране код предметног локализатора или код локализатора у значењу дела тела, честа је и спацијална идентификација оријентационог типа у закошеној равни, у оквиру које се падежним конструкцијама с овим предлозима као оријентиром упућује на нижу просторну тачку на којој је смештен објекат локализације. У овом случају у улози локализатора је онај појам који се може наћи као сталан у закошеној равни (неки грађевински објекат или растиње) и стога и оријентир за спацијално одређивање објекта локализације, али и топоним – дводимензионални локализатор са значењем узвишења. Уп.

- (12) а *ѐво сѐкирѐ ми под ђтом̄аном* (Ск); *жѐна мѐре наћи ђе гѐд ђѐе, под̄ балегѐм*, што *нај* *вѐкѐ* (Мш); *ђе ја сп̄ав̄ам, под̄ гла̄вѐм*, *т̄уј ђеш наћи* (Јб); *ја бѐила, ѐм̄а л̄ѐпа, под̄ липѐм* *ђпр̄ала нѐге* (Ц); *з̄сп̄и под̄ онѐм ђмарѐм* (Рн); – *сиј т̄и ђе ђѐеш - ако ђѐеш ено гѐре под̄ шталѐм* (Ск), *насређ н̄ивѐ; гѐре под̄ брдом с̄амијем* (Пв); *Мѐтра на брду, ђн под̄ брдом* (Оз); *она к̄ућа што је под̄ шумѐм с̄амѐм* (Бђ); *онђа т̄амо ѐм̄а пот̄ п̄утом*, па виш̄ п̄уга, па онђа рѐдом свѐ такѐ (Мш); *нѐј ч̄ѐтава лѐква под̄ нашијем прѐзором* (Ск); – *тѐ је по-Девет̄аком* (Кл); *ѐно дѐли под̄ Голубѐвићима* (Бж);
- (13) *Панте су ти испод̄ рогѐв̄а* (В); *Нѐ ваљ̄а испод̄ т̄уђијек стрѐа ст̄ајати* (В);³¹ – *Испод̄ вр̄ата је* *огр̄лак и т̄у се сп̄уча да нѐ би кѐњ скиђѐ т̄у ђглавину* (В);³² – *Бѐло дѐбро врѐло испод̄*

дијалектима на којима је утемељен овај говор. Овај аутор наводи и генитивне конструкције са сложеним предлозима у истом месном значењу, као и усамљен пример са *ПОД* + *генитив*: *Под̄ оне Раткове куће гор сиђели*, а настанак овакве структуре тумачи могућом контаминацијом конструкција *ПОД* + *инструментал* и *ИСПОД* + *генитив* (Реметић 2000а: 517–519). Заједно с конструкцијама *ПОД* + *инструментал* и *ИСПОД* + *генитив* у говору северозападне Боке регистрована је трећа синонимична конструкција *ПОДНО* + *генитив* (Павловић 2000: 35–36). Говорећи о употреби генитивних конструкција с предлозима *ниже* и *више* односно *испод* и *изнад* у говору Змијања, професор Петровић примећује да је репартиција ових конструкција доследна – *ниже*, *више* употребљава се за одређивање места статички схваћеног, насупротив *испод*, *изнад* којима се место одређује динамично (Петровић Д. 1972: 158). Периферна употреба предлога *ниже* потиснутог предлогом *испод* констатована је у говору староседелца босанске Посавине (Баотић 1971: 111; 120–121), у чумићком говору (Грковић 1968б: 139), говору Левча (Симић Р. 1980: 54, 56) и говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 114–115).

³¹ Лексема *стрѐа*, слично именицама које означавају растиње с крошњом, понаша се као „заклон који штити објекат локализације од неповољних спољних утицаја (обично кише и сунца)“ (Арсенијевић 2003а: 188).

³² Сам положај одређеног инхерентног дела на телу условљава искључиво употребу једног предлошког форманта уз локализаторе – *леђа* (уп. *за леђима*) или *пазу(х)о* (уп. *под пазу(х)ом*), док специфичност појма *врат* и његов положај на телу омогућује двојаку могућност везивања за предлоге оријентационог типа. Наиме, конструкција с предлогом *ИСПОД* (и *ПОД*) упућује на предњи део врата, *испод* главе (блиско тада конструкцији с лексемом *грло*: *испод грла*), док за обележавање стражње стране врата имамо очекивану конструкцију с предлогом *ЗА* / *ИЗА*, уп. *Дѐшѐ глѐбав дѐ за вр̄ат* (Бј).

Пéровē кѹћē (Ск); Јаз дѡбар вѡкѡ под, *испод млина* (Ск); Ударио стѹб *испод кућē* (Ск);³³ ја ти ѡбићем *испод кућē* (Кљ); *испод мојē кѹћē* прѡлазē (Кљ);³⁴ – сѡмо *испод базéна* йди једно дѡсет мѡтѡрѡ, *йспод базéна* премѡ кући (Пљ);

(14) и вѡкѡ, нѡ дѡјнѹ стрѡну, *ниже оније вратѡ* (Кљ); ймајѹ дѡлѡм *ниже нѡши кѹћѡ* (Бђ); ѡвдикѡне *ниже Бѡкмѡзѡ* дѡље (Гб); Припни је дѡли *ниже шипѹрка* (Бј)³⁵.

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне супралокативности*

§ 37. У оквиру одређене спацијалне идентификације оријентационог типа најмање су заступљене падежне конструкције које одређују објекат локализације смештен у простору с горње стране каквог појма или негде на вишој тачки у закошеној равни у односу на појам из спацијалне падежне форме. У језичкој грађи из ових говора инхерентно својство *супралокативности* имају генитивне конструкције с предлозима *ВИШЕ* (15) и *ИЗНАД* (16), док конструкције *НАД* + *инструментал* и *НАД* + *акузатив*³⁶ нису регистроване.³⁷ Ове две генитивне предлошке конструкције налазимо у синтагмама уз

---

³³ Будући да се налазе у синтагмама с глаголима смештања чија перфективност истиче представу о већ реализованој радњи, ови локализатори у генитиву с предлогом *ИСПОД* носе обележје локативности. У синтагми пак уз имперфективни облик *ударати*, актуализована динамична компонента утиче да конструкција *ИСПОД* + *генитив* буде адлативно обојена, уп. Кускун је што с^е ударѡ на сѡмѡр *йспод рѡпа* кѡнѹ да не б^н сѡмѡр нѡпријед лѡтио (В). Конструкција *ИСПОД* + *генитив* контекстуално може бити и маркер аблативности оријентационог типа ако би се нашла уз аблативни глагол.

³⁴ Захваљујући управном глаголу префиксираним са *про-* које је инхерентне перлативне семантике, могуће је и овим оријентационим предлогом упућивати на линију усмереног кретања.

³⁵ Иако без видно развијене крошње, појам *шипурак* могао би у улози локализатора – оријентира бити одређен на вертикалној равни својим подножјем као заклон објекта локализације, али у том случају предлошки формант *ниже* обавезно би био замењен предлогом *испод* / *под*.

³⁶ И Нада Арсенијевић (2003а: 188) констатује најмању заступљеност акузативне конструкције с предлогом *над* у свом корпусу акузативних предлошких конструкција у савременом српском језику, као и ограниченост овог акузатива лексичким окружењем.

³⁷ Маргиналан положај или потпуно одсуство конструкција с предлогом *НАД* махом је утврђено на целом штокавском подручју. У прегледаној грађи из говора источнбосанских Ера Реметић уочава само једну потврду конструкције *НАД* + *инструментал*: *имо је гор над отијем камењом*, а неколицину наведених примера конструкције *ИЗНАД* + *генитив* (од којих примећујемо да само у једном примеру управни глагол није глагол кретања) прати коментар да „[б]оље среће није, бар тако изгледа, ни конструкција *изнад* + *генитив*“ (Реметић 2000а: 519). Исти аутор је другом приликом, говорећи о међудијалекатској интерференцији, утврдио да је предлог *ВИШ* / *ВИШЕ* у источнбосанском дијалекту практично истиснуо *ИЗНАД* уз генитив, а што је пренесено и на Бирач, ерску зону и зону Мулалука – суседна говорна подручја која негују и лик *ВИЖ*, чак и у позицијама неусловљеним процесом асимилације по звучности (Реметић

реченичне предикације које их одређују обележјем локативности [1], односно адлативности [2], док изостају оне аблативно обележене.³⁸ Лексички конституенти обеју конструкција у улози су локализатора и вертикално успостављеног просторног односа као и оног одређеног у закошеној равни, у простору који је виши у односу на генитивни појам. Уп.

(15) [1] не бд̄им се, вам н̄ог б̄дга *виш себ̄е* (Бђ); Пл̄ач̄е *виж мен̄е* (Ск); он̄е ч̄арапе на̄шли *ви[ш]* *шпорета* ђе се с̄уш̄е (Кж); св̄и й̄мај̄у кр̄ов *виж гла̄в̄е* (Мш); – к̄д̄либа нам г̄д̄ри б̄ила *виш кућ̄е* (Јп); *виж гаја на̄ш̄ег* к̄ућа (Бд); (Оз); ѐво ти га т̄уј *виж Гараж̄е* (Пр); он̄а з̄аграда *виш к̄ућа* (Бђ); п̄д̄ч̄ели пр̄авити к̄ућу *виш с̄ам̄ог асфалта* (Бђ); Да виш с̄ил̄е и б̄ӯкв̄е у Мила *виш̄е кућ̄е* (Бј); а т̄о к̄д̄ гробља, *виж мој̄е к̄ућ̄е*, б̄лизу гр̄д̄бља (Кљ); г̄д̄ре *виш Сок̄оца*, к̄ако се з̄ов̄е (Бж); [2] ђоколо к̄ам̄ење поб̄усај̄у и *виж гла̄в̄е* п̄д̄биј̄у (Пн); – Ст̄ао *виш̄е кућ̄е* и гл̄ед̄а (Бј).

(16) [1] кад смо й̄шли м̄бр̄ем, па б̄или *изнад м̄бра* (ДБ); – *изн̄ат кућ̄е* асфалт̄ирали (Кљ); Ёно ст̄оп̄а *изн̄ат кућ̄е* (Бј); Б̄а̄цићу пол̄ако, к̄аж̄е, с̄ т̄авана, а т̄и ч̄д̄ли *изн̄ат кућ̄е* (В); ст̄ално к̄ӯкам̄ ок̄о кућ̄е, *изн̄ат кућ̄е* и у шупи (Ск); поред Др̄ин̄е су й̄збили и с̄д̄каком *изнад нашије г̄араба* (ДБ); – *изнад Б̄аб̄ин̄а* г̄д̄ре ж̄ивио на он̄ом̄е б̄р̄ду (ДБ); [2] кад п̄глед̄аш *изнад града* (ДБ)³⁹; з̄имн̄о д̄б̄ба, с̄ниј̄ег до *изнад к̄д̄љена* (Ск)⁴⁰.

2009а: 172–173). Грађа *БХ пројекта* омогућила је сагледавање односа међу падежним формализаторима значења места завршетка радње које је вертикално у односу на појам према коме је то место маркирано (тј. значење супраадлативности), од којих се својом фреквентношћу издваја конструкција *ИЗНАД* + *генитив* (једина забележена на 104 пункта) и конструкција *(ПО)ВИШ(Е)* + *генитив* (као основна забележена на 69 пунктова), које не показују никакву територијалну нити етничку диференцираност, док далеко ређа конструкција *НАД* + *акузатив* (на 19 пунктова у примерима типа *обисијо слику нат кревет*) није забележена у источној Босни и источној Херцеговини (изузетак чине два муслиманска пункта у југоисточној Босни), али је зато чешћа на потезу од ушћа Неретве према ушћу Босне, и то код муслиманског и католичког становништва (Баотић 2012: 169–170). Употреба пара предлога *ИЗНАД* ~ *ВИШЕ* паралелна је у говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 120–121). У косовско-ресавским говорима предлог *(ПО)НА)ВИШЕ* потиснуо је употребу предлога *ИЗНАД*, који или није уопште у употреби или је сасвим маргиналан, а у великој мери је присуство тог предлога, па и предлога *ВРХ*, утицало и на ниску фреквентност предлога *НАД* (Грковић 1968б: 139; Симић Р. 1980: 54, 56, 125; Јовић 1968: 166; Пецо/Милановић 1963: 306–329; Милорадовић 2003: 113, 114, 177, 233–234; Букумирић 2010: 61). Предлог *ВР(Х)* обичан је у значењу 'изнад, над' и у зетском говору Врачана (Петровић Д. 1974: 166).

³⁸ Вуковић (1954: 9) запажа да се само према другом смислу (= просторном односу у закошеној равни) може огледати потпуни паралелизам аблативног значења сложених предлога *ИЗНАД* и *ИСПОД*, као и да у правом смислу (у вертикалном односу) предлог *ИЗНАД* нема толико услова да се јави у таквом значењу.

³⁹ Простор који се овде досеже посматрањем налази се, у основном, вертикалном смислу, с горње стране појма у генитиву који је адлативна допуна глагола *погледати*. Како наводи Вуковић, једини пример којим се илуструје употреба предлога *ИЗНАД* адлативне природе у граматикама и речницима (имајући у виду Даничића и Маретића) управо је у синтагми с овим глаголом, уп. *кад погледаш с града изнад себе*. На истом месту аутор

2.2. НЕСПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА ЛОКАТИВНОСТ

§ 38. Просторна идентификација оријентационог типа која подразумева смештање објекта локализације изван граница локализатора исказаног предлошко-падежном конструкцијом и која не садржи податак о томе о којој страни локализатора се ради јесте *неодређена посредна просторна локализација* (= *неспецификована дистантна просторна локативност*). Заправо, предлози којима су падежне форме блокиране упућују једино да је идентификовано место спољашњост локализатора. Већина таквих предлошко-падежних конструкција подразумева и одмеравање удаљености објекта локализације од локализатора, тако да говоримо и о просторној квантификацији, и то углавном *проксималности*, као инхерентном или имплицираном обележју спацијалних падежних детерминатора овог типа (Антонић: 2003б: 63).

С наведеним семантичким компонентама у грађи су се нашле следеће предлошко-падежне конструкције: – *МЕЂУ* + *инструментал*, *ИЗМЕЂУ* + *генитив*; – *ОКО* / *НАОКОЛО* + *генитив*; – *КОД* / *(С)ПОРЕД* / *(ПО)КРАЈ* / *ДО* + *генитив*, *УЗ* + *акузатив*; – *БЛИЗУ* + *генитив*.

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне интерлокативности*

§ 39. На место локализације које је спољашњост у контакту с више локализатора указује се инструменталном конструкцијом с предлогом *МЕЂУ* односно генитивном са сложеним предлогом *ИЗМЕЂУ*. У одређеним случајевима заједничко значење неспецификоване индиректне спацијалне локализације – *интерлокализације*: *интерлокативности* омогућава овим конструкцијама комутабилност.⁴¹ Ипак, разлику у

констатује да овакве употребе сложеног предлога у народном језику има много више и да је она обична, што потом аргументује дајући своје примере. (уп. Вуковић Ј. 1954: 20). Заједно с већином глагола типа *нагнути* (*се*), уз које се најчешће јавља конструкција *НАД* + *акузатив*, Драгана Мршевић бележи и један пример с глаголом *погледати* (Мршевић 1972–73: 211). Уп. и један од свега два Фелешкова примера употребе конструкције *ИЗНАД* + *генитив* у адлативном значењу: *...гледа често изнад крова* (Фелешко 1995: 98).

⁴⁰ У овом примеру адлативни маркер генитивне конструкције с оријентационим предлогом *ИЗНАД* јесте предлог *ДО*. Ова конструкција с удвојеним предлогом квантитативни је детерминатор именице *снег*.

⁴¹ Напоредна употреба обеју предлошких форми у интерлокативним падежним конструкцијама наводи се за још понеки ближи или удаљенији народни говор (уп. нпр. Реметић 2000а: 519; Павловић 2000: 40–41; Баотић 1971: 118, 135; Јовић 1968: 166, 171), каткад уз истицање покоје карактеристичне црте везане за

њиховој употреби уноси инхерентна семантика ових падежа – генитива као падежа одмеравања једне појаве према другој и инструментала као падежа удруживања једне појаве с другом. Наиме, конструкција *ИЗМЕЂУ*+генитив идентификујући место има могућност одмеравања места према крајњим границама (с обе стране), док конструкција *МЕЂУ*+инструментал врши искључиво идентификацију места без представе о таквом одмеравању (Ивић 1957–58: 150–151).

Просторни оријентир у значењу интерлокативности налази се у инструменталном облику обавезне граматичке или семантичке множине блокиран предлогом *МЕЂУ* (17), а плуралност локализатора у конструкцији предлога *ИЗМЕЂУ* с генитивом може бити формализована или обликом множине именице у генитиву или везом двеју, па и више, именица у генитиву једнине с копулом *и* између последња два генитивна облика (18).⁴² Уп. (17) а тѡр *међу житом* (Гб); а дрво је *међу кàмѣњом, међу плѡчама*, дрво је бiло вѣликѡ пѡникло (ДБ); Бајрактѡр је вàзда *међу прѡвима*.⁴³ (18) него што сам је простригла *између уши*; ѡни запуцају *између Бàбинà и Врàбацà*, запуцају на колѡну (ДБ); на трѡмеђи *између Бугарскѣ, Румѡнијѣ и тадашњѣ Србије* (Мг).

функционисање наведених форманата, односно целих конструкција (Петровић Д. 1972: 159, 166, 169). Особеност више србијанских говора и понеког архаичног црногорског говора јесте појава предлога *МЕЂУ* с генитивом која се креће од напоредности с предлогом *ИЗМЕЂУ* па до скоро потпуне уопштености овог простог предлога уз генитив, односно општи падеж (Грковић 1968б: 143–144; Симић Р. 1980: 55, 90, 124–125; Милорадовић 2003: 116, 177, 236; Букумирић 2010: 66; Вујовић 1969: 318).

⁴² У грађи *БХ пројекта* предност има конструкција с предлогом *ИЗМЕЂУ* над конструкцијом са *МЕЂУ* у адлативном, а посебно у локативном значењу; при томе оријентир не само форми генитива већ и форми акузатива, односно инструментала јесу два различита ентитета сингуларски изражена, нпр. *врећу је спустио између прозора и врата ~ поставио међу прозор и врата*, односно *сто стоји између прозора и врата ~ сто стоји међу вратима и прозором* (Баотић 2012: 169). Појава удвајања предлога *МЕЂУ* у примерима типа *међу њивом и међу забранем* приписује се трстеничком говору (Јовић 1968: 171) као и говору Галипољца (Ивић П. 1994а: 353).

⁴³ Овде је објекат локализације исте врсте као и плуралски локализатор и на изванредан начин је окружен локализатором. Пошто је инструменталом могуће одредити искључиво просторне положаје који одговарају успостављању односа напоредности у функцији двеју појава (Ивић 1957–58: 150), њиме се, за разлику од генитива, у одговарајућем ванјезичком контексту имплицира и значење посредне социјативности (Антонић 2003б: 66; 2005а: 150, 249), уп. *барјактар је вазда с првима*. И Баотић у говору староседелца босанске Посавине уочава везе *МЕЂУ* + *инструментал* које могу бити замењене изразом „заједно с њима“, уп. *и он је био међ њима* (Баотић 1971: 135). Уп. и из говора Змијања: *међу нације не треба се састајат* (Петровић Д. 1972: 169). Лексикализованост конструкције *МЕЂУ* + *инструментал* ознаком људског бића омогућује овој конструкцији, заправо, „трансфер из индирективне спацијалности [= просторне локативности – З.С.] у сферу комитативности, односно реципрочне агентивности“ (Павловић 2006: 47).

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне циркумлокативности*

§ 40. Предлог *ОКО* у спацијалној конструкцији с генитивом (19) показује да је идентификовано место спољашњост локализатора које је у контакту са свим странама локализатора. Основно обележје овог предлога у пољу спацијалности јесте циркумлативност (= *циркумлокативност*) која по дефиницији укључује обележје проксималности (уп. Антонић 2008а: 171).

Да би се у значењу циркумлокативности појавила ова конструкција неопходно је да буду испуњени неки услови, како граматички тако и семантички. Наиме, да би идентификовано место из спољашњости локализатора било у контакту са свим странама локализатора, то се постиже плуралношћу објекта локализације, али је могуће да се јави и објекат локализације у сингулару, уколико његова семантика дозвољава вршење функције обухватања [1]. Уп.

(19) [1] Опорња̄ци су ђн̄о *око цријев̄а* (Бј); – *Око н̄ог з̄рна, око кл̄аса, б̄ид̄е она̄ ђска, ђш̄лика она̄ што б̄од̄е* (В); а Пр̄едра̄г с̄амо г̄ђн̄и он̄о *око кр̄ђмп̄ира* ва̄ља̄ ма̄ло вӣш̄е љ̄з̄ети (Ск); – она̄ј п̄а̄л з̄амот̄ан *око гла̄в̄е* (ДБ); Ст̄арӣји љ̄уди к̄р̄мез н̄ђсили *око гла̄в̄е* (Бј); Д̄нес̄у пр̄ӯта, ма̄ло он̄о з̄апар̄е, зас̄уч̄у и пл̄ет̄еш *око ко̄ца* (В); на̄правили од св̄ак̄е б̄ђје, ђва̄ј, вӯнице, ђва̄ј, х̄ер̄дан му *ђко вр̄ата* (Ск); љ̄зӣћ̄еш на̄ росу, на̄ кишу, оно се ђт̄кис̄ели, ђкрен̄е се *око н̄ђге* (ДБ); Оп̄ан̄ци љ̄ст̄о опут̄ари - ф̄а̄ш̄ња̄ци к̄а̄иши *око н̄ђгу*, п̄ђшир̄ђки к̄а̄иши за ј̄едан пр̄с два̄ и зам̄ђга̄ј г̄ђгово до к̄ђљена г̄ђре(В); кад је на̄правио витр̄ину *око ч̄йтавӣје вр̄ата* (Јп); н̄ђси ј̄едно дӣјете *ђко вр̄ата*, ј̄едно в̄ђди з̄а р̄уку, а ј̄едно н̄ђси на р̄уци, тр̄ђје д̄ј̄ец̄е (Ж); – Он̄да г̄ђња̄ш, ч̄йтав та̄ј ла̄нац м̄ђта̄ш *око те̄ ст̄ђжин̄е*, ђп̄ћера̄ш (В); Сто̄ја на вр̄ата, ја̄ њ̄ђј р̄уке *ђко вр̄ата* и дӣјете се р̄ђди (Ск); Ђма̄ш д̄ђги п̄ас - ђн̄и ла̄нац што м̄ђже *око пла̄ста ст̄й̄ћи* (В).⁴⁴

⁴⁴ У свим наведеним примерима локализатор је на неки начин обавијен, обухваћен објектом локализације који је у овом случају исказан именицом у једнини (изузев првог примера). Та могућност произилази из природе предметних ентитета који се јављају у улози објекта локализације; најчешће појава уских и толико дугих тракастих предмета да могу вршити функцију обухватања.

Будући да су у примерима из последње скупине управни чланови синтагми експлицитни или имплицитни глаголи који садрже семантичку нијансу карактеристичну за глаголе смештања, односно они обележени лимитативношћу, и као такви су индикатори адлативности, посматране конструкције, уз инхерентну циркумлокативност, контекстуално постају и адлативно обележене. Уп. и пример с предлогом *НАОКОЛО* (20).

Уз обухватање подразумева се контакт објекта локализације и најчешће кружног локализатора, а стога свакако и присутност обележја проксималности. Други случај појаве објекта локализације у једнини без нарушавања могућности обухватања локализатора постоји услед присуства предикације означене глаголом кретања, неутралним или позитивно маркираним обележјем циркумлокативности [2]. Уп.

(19) [2] вїдїм лєтї кўћа ђко менє (Јп); ст`ално кўкам окд куће, изнад куће и у шуши (Ск)⁴⁵.

Без представе о обухватању и са изостанком контакта обележене су конструкције с предлогом *ОКО* у својству локализатора у чијем је спољашњем простору окружујући га распоређено више појединачних објеката локализације [3]. Уп.

(19) [3] и шєс Бўгар`а ђко њег`а мртви, избодєни (Мг); па им мїло, па ђне ђко менє; Ј`а узв`ари млијєко, а ђєца ђко менє ј`агмє се за грєбу; он`а н`ака жељєза скўпљ`а окд куће (Жљ).

Конструкција *ОКО* + *генитив* значи 'близу, у близини' када је у споју са заменичким прилогом *НЕГДЕ* [4] којим не само да се „додатно потенцира просторна оријентациона неодређеност и проксималност“ већ се „уноси и прагматичко обележје које упућује на говорниково незнање / несигурност у тачну локацију реченичне предикације“ (Антонић 2008а: 166). Уп.

(19) [4] да је нєгдје око Вл`асеницє (Мг).

§ 41. У значењу циркумлокативности осим предлога *ОКО* регистрована је и једна потврда прилога *НАОКОЛО* у предлошкој функцији, такође у конструкцији с генитивом (20).⁴⁶ Уп.

---

⁴⁵ Вршење радње на месту идентификованом предлогом *око* у конструкцији с генитивом имплицира и напоредну радњу означену глаголом кретања неутралним или позитивно маркираним обележјем циркумлокативности (уп. *кукам док ходам / обилазим око куће*).

⁴⁶ Најчешће уз форму *ОКО* у народним говорима постоји и варијанта *ОКОЛО* у просторном значењу (Пижурица 1967: 150 – овде и о узроцима скраћивања и сажимања дужих форми, односно веће фреквенције краћих форми; Баотић 1971: 113; Милетић 1940: 512–513; Петровић Д. 1974: 164; Бошњаковић 2012: 307; Грковић 1968б: 140; Милорадовић 2003: 110–111). У говорима северне Метохије поред ове две бележи се и форма *НАОКОЛО* (Букумирић 2010: 65–66). Због формалног и семантичког поклапања са стандардним стањем, дијалектолошки радови по изузетку дају податак о овом формализатору циркумлокативности (уп. нпр. Петровић Д. 1972: 159; Павловић 2000: 44–46; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 319; Симић Р. 1980: 51). За икавскошћакавски говор у околини Дервенте Баотић истиче да конструкција *ОКО* + *генитив* не

(20) онд̄а су ст̄авили н̄аоколо он̄е б̄ашч̄е б̄ур̄ад (ДБ).

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *посебне просторне јуксталокативности*

§ 42. Од предлога којима се „показује да је место локализације спољашњост локализатора и то онај његов део који је у контакту с једном од могућих страна локализатора, али без прецизнијег одређења о којој страни се ради и уз импликацију обележја проксималности“ (Антонић 2005а: 148–149), регистровани су предлози *КОД*, *ПОРЕД* / *СПОРЕД*, *КРАЈ* / *ПОКРАЈ* и *ДО* с генитивом, те предлог *УЗ* с акузативом.

§ 43. Највећи број забележених конструкција чија семантика претпоставља могућу ангажованост неког дела или стране локализатора блокирано је предлогом *КОД* (21). У зависности од семантике појма у генитиву имплицирана је мања или већа дистанцираност места вршења радње односно удаљеност објекта локализације од локализатора. У улози локализатора регистровани су различити предметни ентитети од којих највише именица са значењем неког грађевинског објекта [1], а осим њих срећу се и извесни дводимензионални локализатори као и топоними [2]. Регистрована је и појава употребе конструкције *КОД* + *генитив* у значењу дистантности а с лексичким експонентом који упућује на човека или стоку [3], дакле с обележјем живо (+).⁴⁷ Уп.

подразумева окружење, него непосредну близину: *бијо сам тамо око Италије, били смо тамо око Панчова* (Баотић 1983:159).

⁴⁷ Појава конструкције *КОД* + *генитив* у значењу неодређене посредне просторне локализације у стандардном српском језику констатује се само под условом да је појам у генитиву живо (–) (Антонић 2003б: 64; 2005а: 149). У неким говорима, међутим, с овим значењем бележи се и конструкција *КОД* + *генитив* именице са значењем живог појма, али се углавном и констатује да је то ређи вид употребе. Тако је констатовано за говор Роваца, уп. *сећаше синој опет код Наталије, стаде Анђа ко-ђевера; увати се у коло код мене* (Пижурица 1967: 146–147), говор староседелца босанске Посавине, уп. *сијо је код мене* (Баотић 1971: 110), те за говор Врачана, уп. *нел’еста стои ко-ђевера* (Петровић Д. 1974: 163), при чему се за прва два наведена говора на истом месту наглашава да ова конструкција може образовати и семантичку јединицу у значењу „чувати“, нарочито ако је генитивом означена стока. Уп. и примере *код оваца чува, гледа; био сам кот коња* (у војсци); *куво код радника*, који потичу из говора источне и југоисточне Босне, а у којима, према наводима аутора, имамо „[ф]ормално исказивање мјеста а стварно значење припадности одређеној врсти посла, занимања и сл. [лат.]“ (Јахић 1981: 534–535). С друге стране, тврдњу да у чумићком говору овај предлог „све више потискује везе предлога *крај*, *близу*, *поред*, *до* са генитивом у месном значењу“ илуструју само примери с појмовима у значењу живо (–) (Грковић 1968б: 138). Комугабилност поменутих предлога уз овако обележене генитивне појмове могућа је и у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 42–43).

(21) [1] и *код мојѣ кѹћѣ* логорovali о̀ни д̀ан (Кљ); в̀ола в̀ам иш̀ћерали *кодт кѹћ̄а* у наше с̀ело (ДБ); У н̀еделеу, Ш̀ешел̄ *код–шк̀олѣ*; кад смо б̀или *код–цр̀квѣ* за Б̀аднѹ в̀ечѣ; О̀ћѣ ли га *код–цр̀квѣ* кодпати; кад смо ч̀ували кр̀аве *кодт кла̀онице*; смр̀дио, био *код онѣ Кромп̀ируше*; а у̀сташе *код Загајскӣ кѹћ̄а* д̀олѣ; и б̀н је б̀ио на обезбеж̀ењу и страж̀и *кодт К̀дзјѣ х̀упријѣ* (Мг); – *код с̀амиг врат̄а*, ј̄а н̀икад н̀исам од врат̄а одмакла (Жљ); а страж̀ара о̀ставио код менѣ, *код мојѣ с̀ббѣ*; сар̀анили је *код њ̀ен̀ога оца и мајкѣ* (ДБ); С̀ело дијете *кодт к̀ола* и в̀инт̄а;⁴⁸ [2] а т̀о код *гробља*, в̀иж мојѣ кѹћѣ, б̀лизу гр̀обља (Кљ); м̀и смо се повр̀атили и от̀шли у в̀еликѹ дуби́ну П̀алежа ш̀умѣ, т̀ам према Й̀војевићима, *код ј̀еднӣк п̀дт̀ока* (ДБ); – *код с̀амѣ Др̀инѣ* п̀осиј̀ани кук̀урузи (Ж); пр̀ва б̀орба с̀ у̀сташама *кодт Х̀ан Пиј̀еска* (ДБ); *код Й̀нђијѣ*, с̀ело М̀оја В̀оља з̀вало се; т̀амо *код Сл̀ив̄ањ̄а*, м̀и смо б̀или о̀шли до Вид̀гора, *кодт Ср̀ебренице* (Пљ). [3] Нака б̀аба с̀иђела *кодт њ̀ике*; а страж̀ара о̀ставио код менѣ, код мојѣ с̀ббѣ (Ск); ј̄а, реко, не м̀огу да ст̀ојим *кодт њ̀иг* [код оваца на пиј̀аци] (Јп).

§ 44. С приметно мањим бројем примера регистроване су остале јуксталокационе падежне конструкције – генитивне конструкције с предлозима *ПОРЕД* (22), *СПОРЕД* (22а), *КРАЈ* (23), *ПОКРАЈ* (23а)⁴⁹ и *ДО*⁵⁰ (24), те акузативна конструкција с предлогом *УЗ*

⁴⁸ На синтагматском плану јуксталокациона конструкција *КОД* + *генитив* у последњем примеру формализатор је и значења адлативности пошто је подређена глаголу смештања који је, по правилу, адлативне природе и захтева уз себе адлативни колокат. Уп. и примере с неким од осталих јуксталокационих предлога: Пр̀ва ти се вр̀лика зове снов̀ачица, свѣ ј̀едну *порѣд другѣ* т̀ур̄аш да ти й̀дѣ пр̀аво о̀града (В); ј̀едан насл̀онио в̀ак̀о *порѣд м̀ог бр̀ата* (ДБ); – с̀едѣш *крај онѣ код̀нициѣ* (Кљ).

⁴⁹ Како наша грађа показује, није занемарљив ни удео предлога *ПОРЕД* међу показатељима јуксталокативности у говорима романијског платоа. Однос учесталости предлога (*С*)*ПОРЕД* и предлога (*-*)*КРАЈ* у појединачним народним говорима је веома шаролик. За говор Змијања и говор староседелаца босанске Посавине констатована је веома жива употреба предлога (*ПО*)*КРАЈ*, с једне стране, и изразито ниска фреквенција предлога *ПОРЕД* (Петровић Д. 1972: 158 – уп. и *ај вамо скрај менѣ; вар̄њак зоби је украј сонре*; Баотић 1971: 111,114). Генитивне конструкције с предлозима (*С*)*ПОРЕД* и (*ПО/У*)*КРАЈ* наводе се као синонимични формализатори локативне, перлативне и адлативне јуксталокализације у говору северозападне Боке, док је за аблативну локализацију резервисан предлог *ИСКРАЈ*, уп. *Донијо нешто искрај фабрике; а Душко искочи искрај шиншира* (Павловић 2000: 42–46). Не раздвајајући могуће типове јуксталокализације дајемо податке из других расположивих дијалектолошких извора, онолико колико ти извори нуде – за ускочки говор бележи се (*ПО/С*)*КРАЈ* (Станић 1977: 82, 84), за зетски говор Врачана *ПОКРАЈ*, *УКРАЈ*, *СКРАЈ*, *ИСКРАЈ* (Петровић Д. 1974: 166–167), док за говор Роваца *ПОРЕ(Д)* / *ПОРО* (Пижурица 1967: 145, нап. 5); за банатске говоре шумадијско-војвођанског дијалекта осим *ПОРЕД* наводи се варијанта *ПЕРЕД*, те постојање предлога *УКРАЈ*, доста ређе присутно *ПОКРАЈ* и необично *ОТКРАЈ* (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 321, 327); у говору Левча жива је употреба предлога *ПОРЕД*, а предлог *КРАЈ* се чује у темничким селима, а врло ретко у левачким (Симић Р. 1980: 52); за чумићки говор М. Грковић примећује да се предлог *ПОРЕД* употребљава „доследно у ситуацијама у којима треба изразити динамику кретања у односу на дато место“, а „[у]колико динамика изостаје, најчешће се остварује конструкција *код* + *генитив*“ (Грковић 1968б: 141); поред предлога *ПОРЕД* који није чест, али ни посебно редак, у говору Параћинског Поморавља среће се и предлог *ПРЕКАЈ* / *ПРИКАЈ* с генитивом који, како запажа С. Милорадовић, није забележен у појединим

(25)⁵¹ – лексикализоване најразличитијим појмовима, од којих значајан део упућује на људска бића. У свим примерима присутно је и обележје проксималности, а у неким случајевима је и нарочито наглашено, што због инхерентне семантике локализатора, што због значења управне предикације и лексичког окружења, уопште.

(22) Пр̄в̄а ти се вр̄лика зове снов̄ачица, св̄е једну пор̄ед друг̄е т̄ур̄аш да ти йд̄е пр̄аво ђграда (В); Йди пор̄ед в̄јетр̄ин̄арск̄е (Ск); – пор̄ед Др̄ин̄е су йзбили и с̄д̄каком изнад нашије т̄араба (ДБ); св̄е како смо м̄й йшли пор̄ед Др̄ине, й он̄ је (Ж); и један за другијем тр̄ч̄и

косовско-ресавским говорима, али је поменут у већини призренско-тимочких говора (Милорадовић 2003: 112–113, 119); за трстенички говор илуструје се само употреба предлога (С)ПОРЕД (Јовић 1968: 165), а за говоре северне Метохије употреба и предлога ПОРЕД и предлога (ПО)КРАЈ с генитивом (Букумирић 2010: 62, 63).

⁵⁰ У питању је „синтаксичко-семантичка ситуација у којој се остварује хомоним адлативног ДО, дакле ДО₂ са локативно-оријентационим значењем 'поред'“ (уп. Антонић 2007в: 42). Са овим значењем предлог ДО је бележен у више различитих говора, уп. Пижурица 1967: 145; Павловић 2000: 42; Баотић 1971: 108; Грковић 1968б: 137; Симић Р. 1980: 47–48; Јовић 1968: 164; Букумирић 2010: 63.

⁵¹ Констатација М. Пижурице у вези са спацијалном конструкцијом УЗ + акузатив у значењу 'поред' из говора Роваца да је њоме „наглашено непосредно суседство или пак директно додицање са објектом односно лицем означеним лексемом у акузативом“ (Пижурица 1967: 159) може се узети као важећа за јуксталокациону употребу предлога УЗ уопште, па тиме и за друге говоре за које истраживачи дају податак о УЗ с овим значењем, уп. нпр. Петровић Д. 1972: 166; Баотић 1971: 129; Павловић 2000: 42; Петровић Д. 1974: 171; Грковић 1968б: 150; Милорадовић 2003: 185; Симић Р. 1980: 66–67. Слично је и са конструкцијом ПРИ + локатив која се са значењем посредне просторне локализације ретко среће у савременом језику, а увек је лексикализована или именицом *земља*, или фрагментизаторима *дно*, *врх*, *крај* (Антонић 2005а: 283). Иако се нису нашле у нашем корпусу, овако лексикализоване блиске су језичком осећању говорника романијског платоа. Аутори дијалектолошких расправа истичу да се конструкцијом ПРИ + локатив „указује на контакт између локализатора и оријентира“ (Павловић 2000: 43–44), да се „указује на то да се нешто налази у граничној области датог појма израженог локативном конструкцијом“ (Грковић 1968б: 158), односно да овај предлог „има уобичајено проксимативно значење са миноративном нијансом (оно што је названо именицом у Л [локативу – З. С.] мањег је значаја и сл. од онога према чему се одређује његов просторни однос)“ (Симић Р. 1980: 140). С обзиром на то, очигледна је блискост, најпре, с конструкцијом УЗ + акузатив као и с генитивним конструкцијама блокираним предлозима ПОРЕД и КОД, што неки истраживачи и наводе. Опсег лексичких експонената локативне конструкције у неким народним говорима нешто је шири од стандарднојезичког стања. Тако нпр. у говору Змијања имамо: *ми смо били при шуми у Грабовци* (Петровић Д. 1972: 171), у говору Роваца: *сва су ни сијена при појати* (Пижурица 1967: 172), говору северозападне Боке: *ту при тој греди би била завјетрина* (Павловић 2000: 44), у говору Врачана: *ено му кућа при самој џади* (Петровић Д. 1974: 174), док у примеру: *то је било при улазу у град* из говора староседелаца босанске Посавине именица у локативу личи некој врсти фрагментизатора (Баотић 1971: 138). За разлику од претходних говора у којима је нешто обичнији, те призренско-тимочке зоне у којој је сачувао месно значење у аналитичким конструкцијама (Јуришић 2012: 66), предлог ПРИ није тако чест у говорима источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 310 – *при земљу прилегну*), ниско је фреквентан у левачком говору (Симић Р. 1980: 140 *ми смо били много високије при брду*), у чумићком говору је сачуван само у случајевима познатим стандарду (Грковић 1968б: 158), у грађи из Параћинског Поморавља нашао се само пример: *један при гуши носи ланчић* (Милорадовић 2003: 283), а трстеничком говору је предлог ПРИ непознат (Јовић 1968: 171).

поред Дрин̄е (Ж); – један насл̄днио вак̄о *поред м̄ог бр̄ата* (ДБ); он је прол̄етио *п̄оред м̄ен̄е* да п̄омогн̄е ђнијем (Ж); зн̄али су партиз̄ани и ч̄етн̄ици код нас про̄ћи један *поред др̄уг̄ога*, ал н̄ем̄ојте п̄уцати (ДБ); пр̄олаз̄имо ј̄едни *поред др̄угије*, али н̄ишта, насмијемо се (ДБ).⁵²

(22а) а ти анови су б̄или *спорет п̄ута* (ГБ); кат су му в̄уд̄а мајку *спор̄ед наш̄е к̄ућ̄е* пров̄ели (Бд); и вак̄о нас скр̄џ пон̄изали *спор̄ет кућ̄е* (БК); ј̄џ, ј̄џ, и *спорет кр̄евета* [падне] (Мр); он н̄ег̄а *спорет ст̄ола* ч̄епкољ̄и (Бј);

(23) ј̄едну *крај оград̄е*, ј̄едну у ограду убаџи, па нек ђ̄ед убаџује ђвцама (Јп); с̄ед̄еш *крај он̄е к̄џниц̄е* (Кљ); – ш̄ума *крај риј̄ек̄е* (Кљ); – он *крај м̄ен̄е с̄ед̄и* (Јп); ст̄џимо *крај н̄ег* (Кљ); оп̄ерис̄о П̄етко крај̄нике па у Подром̄анији па и ђна *крај н̄ег̄а* (Ск).

(23а) ђ̄е г̄џ жив̄а д̄уша б̄ила *покрај п̄ута...* (Вк);

(24) г̄оре он̄им п̄утом св̄е је т̄џ б̄ио гр̄џб *до гр̄џба* кад је завр̄шило се ч̄етерес п̄ет̄е г̄џдин̄е (Пљ); св̄е к̄џла *д̄џ к̄џла* (Бј).⁵³

(25) м̄и с̄ам ј̄едно *уз др̄уг̄о* ко м̄иши се наб̄ијамо (Сл); Он̄д̄а им̄аш в̄ер̄анду, ђн̄џ ко приградак *уз в̄рата в̄анск̄а* што б̄ив̄а (В).

Падежна конструкција с обележјем дистантности: опште просторне јуксталокативности

§ 45. Само идентификацију места које је спољашњост локализатора, без икакве представе о могућој ангажованости било којег дела, стране локализатора, показује предлог

---

⁵² Уз управни глагол кретања с префиксалним формантом *про-* транслокативно маркиран као перлативан конструкција *ПОРЕД* + *генитив* контекстуално постаје перлативно обележена. Будући да је једина перлативно маркирана оријентациона падежна конструкција с предлогом *МИМО* веома ретка (в. § 56), њену улогу преузима генитивна конструкција с предлогом *ПОРЕД*, што је потврђено и за српски стандард (Пипер 1977–1978: 40). Такође, префикс *про-* код глагола кретања преузео је улогу префикса *мимо-* чиме је неутрализован критеријум *непосредност ~ посредност лоцирања* тако да колокати уз овакве глаголе могу бити сви оријентациони предлози (уп. Ковачевић 1986: 124). У примерима у којима се конструкција *ПОРЕД* + *генитив* појављује уз глаголе кретања с транслокално неутралним семантичким садржајем (*ићи, трчати*), могли бисмо можда претпоставити да је у питању изостанак елемената комуникативно редувантних за одређени исказ, односно да се ради о дубинској структури с перлативним детерминатором (*путем*) који је лоциран помоћу јуксталокационе конструкције *ПОРЕД* + *генитив*. Уп. нпр. *иди путем кој̄и се налази поред ветеринарске станице*.

⁵³ Именицом у генитиву с предлогом *до* и именицом у номинативу, с којом се прва заједно појављује, денотирају се „истоврсни ентитети који се распоређују у хоризонталном низу“ (Антонић 2007в: 35). Овима су слични први примери наведени код предлога *ПОРЕД* (22) и предлога *УЗ* (25).

близу у конструкцији с генитивом (26).⁵⁴ При томе, ова генитивна конструкција носи обележје просторне удаљености типа проксималност (близина).⁵⁵ Уп.

(26) и кад тѹ *близу кѹћа̄* били на стра̄жи (Бј); а т̄о к̄од гробља, виж мој̄е кѹћ̄е, *близу гр̄обља* (Кљ); знали су Бѹгари, који су зн̄али ср̄пск̄и, да се привӯкѹ по н̄д̄и *близу р̄д̄ва* (Мг)⁵⁶; И тѹј су нас ст̄игле ѹсташе. Ниј̄есу баш ст̄игле, али *близу су н̄ас* (Бј).⁵⁷

II ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: ПЕРЛАТИВНОСТ

§ 46. Транслокативност у простору подразумева променљив однос објекта локализације према оријентуру и локализатору до којег долази кретањем израженим

---

⁵⁴ Како је за истраживаче дијалекатске синтаксе у *Репертоар* уврштено и сагледавање односа употребе генитива или датива с формантима *БЛИЗУ*, *БЛИЖЕ* (Ивић М. 1963: 26), очекивано се у радовима о народним говорима среће податак о овој појави. Најчешће је констатована употреба генитива уз ове облике (или њихове варијанте), као што је у говору села Горње Цапарде (Ђукановић 1983: 261), села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 92), говору Љештанског (Тешић 1977: 240), у говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 108), у дервентском крају (Баотић 1983:160), у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 42), говору Врачана (Петровић Д. 1974: 167), говору Левча (Симић Р. 1980: 52) или северне Метохије (Букумирић 2010: 63). Поред ових конструкција, М. Грковић примећује да се у чумићком говору форме *БЛИЗО* / *БЛИЗУ* јављају и у вези с предлогом *ДО* и то да би се означило да се нешто налази сасвим у близини појма исказаног генитивом: *Имање му је близу до Раче* (Грковић 1968б: 136); уп. исте структуре и у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 90, 120). У банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта констатовано је да *БЛИЗО* (и компаратив *БЛИЖЕ*) иде са дативом (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 333). На потпуно другом крају штокавске територије, у мрковићком говору, поред уобичајене употребе с генитивом, предлог *БЛИЗУ* (као и предлог *ПРОТИВ*) каткад иде и с дативом (Вујовић 1969: 299).

⁵⁵ Формализатор опште јуксталокативности необележен проксималношћу – генитивна конструкција с предлогом *(ИЗ)ВАН* – није се нашао у нашем корпусу. Забележен је у ускочком говору (Станић 1977: 84) и говору северозападне Боке (Павловић 2000: 47), али и у говорима источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 301), говору Левча (Симић Р. 1980: 56) и у говорима северне Метохије (Букумирић 2010: 66), док је само по изузетку регистрован у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 315) и говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 119), а потпуно непознат двама косовско-ресавским говорима – чумићком и трстеничком (Грковић 1968б: 145; Јовић 1968: 166).

⁵⁶ Непосредна близина објекта локализације и локализатора додатно је наглашена захваљујући управном глаголу префигираном с *при-*. Проксималност би, додуше, могла бити исказана и дативном директивном допуном овако префиксираног глагола кретања (уп. *да се привуку рову*).

⁵⁷ Акценатска самосталност двосложног предлога *близу* омогућује да се у последњем наведеном примеру јави у акценатској целини с енклитичким обликом копулативног глагола којим је растављен од генитивног облика којим управља.

реченичном предикацијом. Кретање објекта локализације у односу на идентификовано место тројако се реализује и то као *перлативност* означавајући *усмерено кретање у оквиру идентификованог места* којим објекат локализације мења свој однос према крајњим тачкама тог места. Други вид реализације транслокативности у простору означавамо као *приближавање идентификованом месту*, и то с податком о досезању циља – *адлативност* или без податка о досезању циља – *директивност*. Треће субпоље одређено је као *удаљавање од идентификованог места – аблативност*.

§ 47. Полазећи од концепта перлативности као „линије кретања“ објекта локализације у оквирима оријентира или као „пресецања“ оријентира с релевантним променљивим односом према крајњим, граничним тачкама оријентира (уп. Пипер 19971 / 20012: 25, 130; 2005в: 764), падежне конструкције обележене перлативношћу, с једне стране, повезане су с онима из семантичког поља локативности – *реализација реченичне предикације у оквиру идентификованог места*, а с друге стране, ипак изражавају транслокативност – *променљив однос објекта локализације према оријентирu и локализатору до којег долази кретањем израженим реченичном предикацијом*.

За само усмерено кретање пак већим делом, свакако, остварено унутар простора идентификованог перлативном падежном конструкцијом, и полазиште и циљ углавном не морају бити део тог простора. Промена односа објекта локализације према оријентирu и локализатору једносмерним кретањем може довести до тога да оно буде настављено и ван идентификованог простора. Постављање перлативности у оквире усмереног кретања као истовременог удаљавања од полазне тачке и приближавања завршној тачки кретања, односно смештање у „тернарни (аблативно – перлативно – адлативни) модел“ (Пипер 1997¹ / 2001²: 29), идентификује простор перлативно обележен као средишњи сегмент кретања. Таква, углавном текстуално условљена, представа линеарности радње испољене као перлативност бива тешње повезана са пунктуалношћу, што је одлика адлативних и аблативних падежних конструкција.

Падежне конструкције с перлативним значењем могу се односити на простор у границама локализатора (у његовој унутрашњости или на површини) и бити обележене (1) *контактношћу*, као и на простор ван граница локализатора и имати обележје (2) *дистантности*. У другом случају то се реализује, и то сасвим спорадично, само

неспецификовањем стране локализатора с којом је у контакту линија усмереног кретања у спољашњости локализатора, тј. као *неспецификована дистантност*.

Прегледности ради, не само у пољима адлативности и аблативности будући фреквентнијим, већ и у семантичком пољу перлативности, излагање регистрованих падежних конструкција почиње синтагмама с неутралним глаголом *ићи*, а завршава се синтагмама семантичке и формалне (префикс ~ предлог) еквивалентности њених конститутивних чланова и манипулативним глаголима.

1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА ПЕРЛАТИВНОСТ

§ 48. Уколико падежна конструкција упућује на пресецање локализатора једносмерним кретањем објекта локализације, перлативност у њој садржи и обележје непосредне просторне локализације. Перлативност уз глаголе кретања идентификовану као локализацију у унутрашњости локализатора означава конструкција *КРОЗ* + *акузатив*, а идентификовану као локализацију површином локализатора конструкције *ПРЕКО* + *генитив*, *УЗ* + *акузатив* и *НИЗ* + *акузатив*.

Немаркирана у односу на обележје *интралокализација* ~ *ареалокализација* јесте беспредлошка инструментална просекутивна конструкција.

Падежна конструкција с обележјем *интерне контактности*: *просторне интраперлативности*

§ 49. Линија усмереног кретања, тачније пролажења с једне на другу страну захватајући тако унутрашњост локализатора формализована је падежном конструкцијом *КРОЗ* + *акузатив*, инхерентне перлативне семантике овог типа.

У зависности од глагола управног синтагми с конструкцијом *КРОЗ* + *акузатив*, срећемо и различите појмове у улози локализатора. Различити омеђени дводимензионални простори или појмови који заступају такав простор као и административне јединице лексички су експоненти ове падежне конструкције уз глаголе кретања, док су углавном

именице с предметним значењем, најчешће са значењем отвора, потом именице са значењем људских органа, инхерентних људских делова тела у улози локализатора из синтагми с различитим манипулативним глаголима.

Уз перлативну падежну форму *КРОЗ* + *акузатив* (27) регистровани су глаголи кретања транслокативно необележени [1], као и аблативно обојени транслокални глаголи, инхерентне аблативности [2.1] или префиксираним формантом *из-* [2.2]. Кореферентан перлативном предлогу *КРОЗ* јесте глагол усмереног перлативног кретања – пролажења унутрашњошћу локализатора – префиксиран формантом *про-* [3]. Уп.

(27) [1] *крò-шуму* дòље нè мереш брес тòјагè ићи (Јп); нèшта црно йдè *крос* *кокòрузе* дздò, *крòс редове* (ДБ); – òна йдè јèнòм *крос* *Сокòлац* (Ск); [2.1] *Крозà* жицу бјèжò (Бј); [2.2] *крòс* *кожу* вàм йзишло (Пљ); [3] *ја* б" пролèтио скрòз *крос* *стàкло* (Јп); òни се провóкú *крò-жицу* и òдошè (Бј); – прòшò *ја* *кроза* сèло (С).

Конструкцијом *КРОЗ* + *акузатив* одређен је и општеманипулативни глагол [4.1], али и глагол с компонентом манипулативности и значењем проласка с једне на другу страну појма у акузативу, уз изражено успостављање контакта објекта локализације с тим појмом [4.2]. Уп.

(27) [4.1] брлáвио нèшта и òни га ўзмú и *крòс* *прòзор* га бàцè дòље (Пљ); Кйдàш штàлу и *крос* *кйдионицу* избàцујеш (Бј); [4.2] Мáчак ти је òнò што се прòвлáчй *крос* *тáј* *клàдић* да држй позáди вйнту (В); *Кроз* *нйти* је провучèна òснова (В); – и прòвúкли јòј вàкò рúкè *кро-сйсе* (Ск).

Падежна форма *КРОЗ* + *акузатив* може бити и локализатор правца визуелне перцепције⁵⁸ [5], односно локализатор звучног ефекта⁵⁹ изазваног семантиком управне глаголске конструкције [6]. Уп.

---

⁵⁸ Уп.: „Акузатив с предлозима УЗ, НИЗ, КРОЗ може се комбиновати и са глаголима визуелне перцепције који се, у начелу, не доводе у везу с обележјем динамичности, али за које може бити релевантно обележје директивности, с обзиром на то да, када се они комбинују с овим предлозима, поред именовања визуелне радње имплицирају и правац у којем се поглед усмерава.“(Антонић 2005а: 213).

⁵⁹ У синтагмама с глаголима аудитивне перцепције Арсенијевић, на основу расположивог материјала, наводи да се појављују конструкције *КРОЗ*+ акузатив именице која је својеврсна препрека, а глагол се тиче продирања звука кретањем кроз простор (Арсенијевић 2003а: 176, 180–181). Такво ауторкино запажање потврђују и дати примери, што због локализатора чија природа омогућује функцију препреке (уп. *капак*, *зид*), што због семантике управних глагола (уп. *надирати*, *допирати*). Међу наведеним примерима је пак и један који је сличан нашем примеру, такође с локализатором који означава омеђени дводимензионални простор, уп. ...а даље у шехеру, *крос све махале и баише*, *ударају зурле и таламбаси...*

(27) [5] Вићек је ће глѣд̄а кроз кљѹчаницу (В); [6] онд̄а кад онѣ пѣчнѹ чекѣати с онѣм цѣпелама кроз онѣ ђднѣк, ѹ мозак ѹдар̄а (Жљ); – пјѣвају, пѹцају, стѡји тѹтањ кроз Сокѡлац (Ск).

§ 50. Линија усмереног кретања којом се пресеца површина локализатора означена је перлативном конструкцијом *ПРЕКО* + *генитив*, формализатором *опште просторне ареалперлативности*, те акузативним перлативним конструкцијама с предлозима *УЗ* и *НИЗ* којима је додатно потенцирано реципрочно усмерење на ангажованој површини локализатора, те су обележене *посебном просторном ареалперлативношћу*.

Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: опште просторне ареалперлативности

§ 51. Просто прелажење горње стране / површине локализатора као усмерено кретања без спецификације те усмерености означава се падежном конструкцијом *ПРЕКО* + *генитив* (28) која се може сматрати формализатором опште перлативне ареалокализације, тј. *опште ареалперлативности*. Кретање којим је захваћен простор обележен именицом у генитиву, у зависности од семантичке структуре синтагме и целог израза, односно контекста, углавном бива настављено и изван означеног простора, али постоји могућност и да цела радња кретања буде остварена на идентификованом простору, док се радња статичних глагола и глагола додиром „остварује [...] на горњој површини, односно на дијеловима површине, појма означеног генитивом“ (Ковачевић 1981: 138–143).

Приликом локализације радњи глагола кретања у нашим примерима ангажована је горња површина различитих тродимензионалних предметних појмова, простор изнад водене површине, те разни дводимензионални простори, међу којима узвишења, али и административно-политичке целине. С обзиром на природу појма из генитива, предлог *ПРЕКО* може бити и својеврсни оријентир при одређивању места радње прелажења.⁶⁰

---

⁶⁰ Осим употребе спацијалне конструкције *ПРЕКО* (*ПРЕО*, *ПРО*) / *ПРИКО* + *генитив* с различитим горепоменим лексикализаторима, а у синтагмама с разноврсним управним глаголима (уп. нпр. Станић 1977: 83; Павловић 2000: 22–23, 33; Петровић Д. 1972: 158–159; Јовић 1968: 165), у неким дијалектолошким радовима (уп. Баотић 1971: 115 – *Кућа му је прико баре*; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 323 – *ми смо били преко залива преко*; Грковић 1968б: 142 – *задруга је тун преко њиве*) имамо и примере у којима именица у генитиву означава појам чија је друга (говорном лицу супротна) страна „оријентир у погледу одређења мјеста вршења или завршетка глаголске радње“ (Ковачевић 1981: 143). Такође, у неким источнијим

У синтагми с конструкцијом *ПРЕКО* + *генитив* наилазимо на глаголе кретања агенса или и агенса и пацијенса с транслокално неутралним семантичким садржајем [1], али и на аблативне [2] и адлативне [3] глаголе кретања. Уп.

(28) [1] па сàстанемо се, па йдемо ўвечē по Илици, *прѣко моста* (С); – она је скòчила *преко вòдѣ Кàљинѣ* (С); и àјде, àјде, *преко Дрѣнѣ* (Кљ); – њво кàжѣ йдү *прѣко поља* (ДБ); и струја је *преко вòвогà* проведена, а да òнò нѣје прèкинула (Пљ); – *преко Деветáка* да нòсим нèкò писмо нèкòм Дòбриловићу (Сл); [2] òде чòјек с кòњем *преко Кòпита* (Сл); [3] *прекò шумѣ* дòђемо (Кљ).

Ипак, изгледа да синтаксичко-семантичка компресија није толико честа појава када је у питању синтагма с перлативном падежном формом, колико семантичка и формална еквивалентност конститутивних чланова синтагме. Појачано перлативно значење конструкција *ПРЕКО* + *генитив* имаће уз управни глагол кретања префигиран са *пре-* [4], с истим семантичким одликама – усмерено кретање по површини неког простора или изнад њега од неке почетне до завршне тачке. Уп.

(28) [4] *јà прекò пармáкà* [пређем], онај се тўр òбјесѣ (ДБ); òн [пређе] *прекò тарáбà* па тàмо на тà Рáјкова вràта и његова йзвáли; – *јà бјèжим* от кокòши нà крај, па вàљà ми *преко чйтавѣ нѣвѣ* [прелазити]; прèбаци се *прѣко поља* у Кр̀није (ДБ); – *преко оногà грѣбена* вàкò прѣђем (Пљ); – ўсташе, пребацивале се *преко сѣла тудà*; *преко чйтавѣ* смо мй Ср̀бијѣ прèшли, Шумàдију дòље, до Макèдòније (Јп).

Стављању акцента на простирању објекта локализације с краја на крај локализатора доприноси предлог *ПРЕКО* из генитивне конструкције у синтагмама с манипулативним глаголима, углавном типа смештања [5].⁶¹ Уп.

(28) [5] и бàци га *прекò тарáбà* (ДБ); ако нèкад пàдà, ўзмите нàјлòн и бàците *прекò кòлà* (Јп); – ткàнà њèбèта, *преко мáла тўранò* (Ж); тўрио *преко лѣђà* пўшку (ДБ); òдбио је [да стави]

штокавским говорима регистровани су примери који подразумевају захватање веће површине управном радњом, односно примери конструкције у којој предлог *ПРЕКО* може бити синоним са *ПО*, уп. Симић Р. 1980: 53–54 – *распа преко авлије*; Милорадовић 2003: 106–108 – *преко улице цвеће ставили*; - *носе се аљинице преко раме*; Бошњаковић 2012: 309–310 – *и то прича преко села*.

⁶¹ У овом значењу на месту конструкције *ПРЕКО* + *генитив* у косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима широку употребу има конструкција с предлогом *ВРЗ*, у чијем је значењу, ипак, присутан виши степен „конкретизације“ него код генитива с предлогом *ПРЕКО* (Милорадовић 2003: 117–118; в. преглед литературе у напоменама 188 и 189; Букумирић 2010: 51). Овакво *ВРЗ* је забележено и на једном од југоисточних пунктова с територије источне Шумадије, „што је у складу с његовим ареалом“ (Бошњаковић 2012: 302, в. и тамо цит. лит.).

пòвез *преко* òчијӯ (Мг); – двїје òмаре преко пúта пòсјечене [и бачене] да нè можем прòћи (С).

Особити су случајеви перлативне конструкције *ПРЕКО* + *генитив* у којој је падежна форма лексикализована називом насеља [б] и представља средишње место, средишњу тачку кретања која се увек наставља ка завршној тачки и служи као оријентација у одређењу правца кретања (уп. Ковачевић 1981: 139).⁶² Уп.

(28) [б] *преко* Кúштравицē йде автòбус, нїје вудā бїò; мї смо вāмо нèкуд крèнули *преко* Бòрикē (ДБ); *преко* Пèдїшā дòћерò; и ўсташе кат су се повлāчиле *преко* Сокòца (Пљ); и òдèмо мї *преко* Дòјњије Бāбїнā (Пљ).

§ 52. Поред исказивања перлативне локализације површином локализатора, конструкције *УЗ* + *акузатив* и *НИЗ* + *акузатив* садрже и допунско обележје којим изражавају реципрочну усмереност кретања 'нагоре (навише)' односно 'надоле (ниже)'. Оваква концепција кретања претпоставља локализаторе с димензијом 'висина', која ће бити ангажована у локализацији, тако да могућност изражавања оваквих односа имају тродимензионални локализатори и дводимензионални локализатори у закошеној равни, па се конструкцијама *УЗ* + *акузатив* и *НИЗ* + *акузатив* указује на једносмерно пресецање, најчешће закошене површине локализатора, па је при томе укључен и параметар „физиономија површине оријентира у односу на нулту тачку“ (Павловић 2006: 75), према коме је формирана опозиција *од нулте тачке ~ према нултој тачки*.

---

⁶² У истом значењу бележимо и конструкцију *НА*+*акузатив* (уп. нèmòјте да йдèте на *Вишеград* јер је гòре пòкољ бїò (Ж.); и тāмо нāòколо на *Гучево* и на *Калиманиће* (Ск)). Заједничко примарно значење локализације површином омогућује међусобну комутабилност ових двају предлога у генитивним односно акузативним конструкцијама овог типа. Акузативна конструкција с предлогом *НА* у овом значењу је констатована и у говору староседелаца босанске Посавине, као и говору Левча, а тумачена је синонимом конструкције *ПРЕКО* + *генитив* (Баотић 1971: 126; Симић Р. 1980: 76). Милош Ковачевић (1981: 140) сматра синонимичним конструкције *ПРЕКО* + *генитив* и *КРОЗ*+*акузатив* када је реч о овом значењу. Нада Арсенијевић (2003а: 177, напомена 172) констатује, на основу примера овог типа, да је конструкција *НА*+*акузатив* ближа по значењу конструкцији *ПРЕКО* + *генитив*, него конструкцији *КРОЗ*+*акузатив*.

Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: просторне араперлативности са смером 'нагоре'

§ 53. Конструкција *УЗ* + *акузатив* (29), обележена усмереним пресецањем закошене равни – од нулте тачке (,) према горе (навише), углавном бива лексикализована именицом са значењем одређене падине која представља линију кретања објекта локализације.

У синтагми с овом конструкцијом регистрован је управни глагол у значењу савладавања простора без додатног потенцирања усмерености [1] или глагол с префиксом *из-* [2] који стоји уместо префиксалног *уз-* са значењем 'узлажења'.⁶³

(29) [1] в̀ак̄ ўз̄ брдо, онај сн̄јег, он̄ йд̄е, г̀аз̄и (Јп); ўзгребала уз он̄е ст̄й̄јене (С)⁶⁴; п̀ош̄о уз Дев̄ет̄ак̄, с̄ д̄н̄ӯ стр̄ану т̄амо (Јп); [2] ј̄н̄ом̄ се йсп̄ела кр̄ава ўз он̄е м̄р̄девине, б̄ило н̄ско, н̄а чард̄ак (Кљ).

Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: просторне араперлативности са смером 'надоле'

§ 54. Обележјем усмерености – према нултој тачки, према доле (наниже) маркирана је конструкција *НИЗ*+*акузатив*. Осим претходно поменутих појмова, овде бележимо и људско тело у улози локализатора детерминисане радње.

Конструкцију *НИЗ*+*акузатив* (30) срећемо уз транслокативно необележен [1], аблативно обележен [2] и уз глагол кретања префигиран формантом *с(а)-* који је, иако примарно аблативни префикс, и префиксални еквивалент предлогу *НИЗ* [3] (уп. Павловић 2000: 23).

(30) [1] св̄е н̄йз̄а ме зн̄ој̄ к̄апт̄и (Јп); – па га в̄у̀к̄о ко н̄а̄ тесту, н̄йз̄а стр̄ану; – кат се йд̄е д̄оље низ Вр̄апце (Пљ); ид̄^нте д̄оље низ Бр̄анковиће (Ж); [2] одл̄е̄ш̄е̄ д̄оље низ он̄ӯ кук̄у̀руску (Ж); [3] н̄исам в̄а̄лда̄ д̄зг̄о̄ низ м̄р̄девине с̄йшла.

⁶³ И Павловић (2000: 23) за говор северозападне Боке констатује да је префиксални еквивалент предлогу *уз* обично *из-* (йз̄а̄ћ̄ / йз̄а̄ј̄), а предлогу *низ* префикс *с(а)-* (с̄а̄ћ̄).

⁶⁴ Префикс *уз-* у глаголу *узгребати* чини се да пре садржи семантичке нијансе којима се „означава почетак радње код глагола који сами по себи означавају неку живу делатност, немир или изазивање немира“ односно „живо људско кретање“ (Клајн 2002: 285–286), него просторно значење кретања навише.

Падежна конструкција с обележјем *неспецификоване контактности: просекутивности*

§ 55. Падежна конструкција којом се не прецизира да ли је линија кретања смештена у унутрашњост или на површину локализатора, те је неутрална у односу на обележје *интралокализација ~ ареалокализација*, односно формализатор је *позиционо неспецификоване контактне перлативности*, јесте беспредлошки инструментал (31).

Савлађивање простора, односно ширење, континуирано распростирање целе радње у оквиру места које се прелази кретањем карактерише се као обележје *просекутивности* и приписује се слободном инструменталу као спацијалном детерминатору. Стога, просекутивно значење условљава лексичку ограниченост локализатора само на појмове који подразумевају већи, неомеђени простор, тј. „какав географски појам (у широком смислу тог термина [...])“[лат.] (Ивић М. 1983: 208) односно на појмове који „значе објекте са веома израженом *површином* и *дужином* [лат.]“[курзив З.С.] (Пипер 1997¹ / 2001²: 72). На основу регистрованих просторних локализатора формализованих беспредлошким инструменталом примећује се мања заступљеност појмова који се истичу површином, док је далеко више појмова карактеристичне дужине.⁶⁵

---

⁶⁵ Према могућности истицања у први план кретања дужином локализатора беспредлошки инструментал се разликује од других перлативних конструкција, нпр. од перлативног *ПРЕКО + генитив* којим се истиче пресецање површине локализатора од једног краја до другог (Пипер 1997¹ / 2001²: 72; 2005в: 730). М. Ивић запажа да „[п]росекутиву најближе стоји по значењу конструкција с месним *по*“ (Ивић М. 1951–1952: 178). Диференцијација беспредлошког инструментала и локатива с предлогом *ПО* у неким народним говорима управо је везана за истицање дужине код локализатора израженог првом конструкцијом, док 2д-локализатори без јаснијег разграничења димензија чешће захтевају другу конструкцију (Јовић 1968: 170; Томић 1987: 430). Ипак, у многим говорима широм штокавштине, поред очекиваног великог присуства просекутивног инструментала лексикализованог појмовима изразите дужине, због чега срећемо облике попут *путем*, *тестом*, *сокакем*, *улицом*, *пртином* (~ *снијегом*), *орањом* (~ *ледином*), *пречицом*, *трагом*, као и оне везане за водене токове: *потоком*, *реком* (~ *обалом*), *водом*, *каналом* (~ *бедемом*), *јазем*, *јаркем*, прилично су у овом падежу регистровани и значајније површине рељефни облици, односно природни географски објекти, нпр. *пољем*, *ливадом*, *пољаном*, *иумом*, *брдом*, *планином*, *брегем*, *дољном*, *страном*, *косом*, *низом*, *висом*, каткад и вештачки географски објекти, нпр. *башчом*, *авлијом*, те географски локалитети административног карактера, нпр. *селом*, *Баром*, *Коритима*, *Албанијом* (уп. нпр. Реметић 2000а: 508; Станић 1977: 65; Павловић 2000: 23; Петровић Д. 1972: 167; Дешић 1976: 290; Драгичевић М. 1986: 187–188; Вујовић 1969: 302; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 345; Лазић 2008: 15; Симић Р. 1980: 114; Јовић 1968: 170; Грковић 1968б: 153; Милорадовић 2003: 203–204, 208–209; овде и податак о постојању просекутива у говорима северне Метохије, а према усменом саопштењу). И грађа *БХ пројекта* сагледавана је из угла конкурентског односа конструкције беспредлошког инструментала и конструкције *ПО + локатив*, као формализатора за означавање „мјеста по коме се нешто креће кад мјесто имплицира већу површину [лат.]“, а проведена анализа указује на примат друге конструкције, уз напомену аутора да прикупљена грађа није

У корпусу махом глагол кретања *ићи*, с инхерентним компонентама динамичности и континуираности, и још неколико других глагола кретања без компоненте усмерености управљају синтагмом с инструменталном формом [1]. Спорадично је управни члан аблативни [2] и перлативни глагол кретања с префиксом *пре-* [3], којим се упућује на кретање површином. Уп.

(31) [1] и ујутру крѣнѣмо све *цѣстом* до у Подроманију (Кљ); налѣтио је кѣрѣир јѣдан с кѣњом *тѣм цѣтом* ку-смо мѣ тѣј прѣшли (Ж); иза јѣднѣ кривѣнѣ йдѣ мѣђед, йдѣ *цѣстѣм* (С); а чѣје се ђздѣ нѣко гѣлѣмѣй јѣш, *онѣм прѣтинѣм* йдѣ (Жљ); поред Дрѣнѣ су йзбили и *сѣкѣком* изнѣд нашије тѣрѣбѣ (ДБ); а мѣни вѣлѣй јѣдан чѣек, йдѣ *цѣстѣм* (Бј); пѣток је пѣтекѣ, йдѣ *шшѣром* онѣм (Пљ); ид^{те} нѣ Стѣрѣй Брѣд, *лѣјѣвѣм стрѣнѣм Дрѣнѣ*, па ћете сѣћи нѣ Брѣд (Ж); кад смо йшли *мѣрем*, па бѣли изнѣд мѣра (ДБ); ђне йдѣ *брѣдом* (Бј); гѣре *онѣм цѣтом* свѣ је тѣ бѣо грѣб до грѣба кад је заврѣшило се чѣтерес пѣтѣ гѣдинѣ (Пљ); [2] ѣн је ђт^{шѣ} *брѣдом* гѣре (Ж); [3] ђндѣ су *мѣром* превѣжѣни (Мг).

2.1. НЕСПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПЕРЛАТИВНОСТ

Падежна конструкција с обележјем *дистантности*: посебне просторне јукстаперлативности

§ 56. Падежна конструкција с перлативним значењем може се односити, и то изузетно ретко, и на простор ван граница локализатора вршећи тако *посредну / индиректну просторну локализацију без спецификовања* стране локализатора с којом је у контакту линија усмереног кретања у спољашњости локализатора. Носећи тако обележје *јукстаперлативности*, реализује се генитивна / акузативна конструкција с предлогом *МИМО* (32).⁶⁶

богата пошто је већина потврда лексикализована именицама *град* и *поље*, што онемогућује испитивање степена маркираности беспредлошког инструментала величином простора (Баотић 2012: 171–175). С тим у вези је запажање Ј. Баотића за говор староседелаца босанске Посавине да је од два услова за појаву просекутивног беспредлошког инструментала (*динамичност* и *неомереност простора*) у стандардном језику, у овом говору довољно да буде испуњен само један, што потврђује примерима као што су *цили дан се ваља креветом; скаче канабетом ко да је полудијо; мачка иде креветом*, односно *пољем се исцвало цвиће; сокаком се спустијо мрак; ливадама је вода и глиб...* (Баотић 1971: 132).

⁶⁶ Недовољан је број забележених примера за детаљнију анализу употребе спацијалног *МИМО*. Делимично би, изгледа, и у романијским говорима Старог Влаха била применљива опсервација М. Пижурице, дата за говор Роваца, према којој се генитив најчешће јавља кад је дата именица праћена детерминатором, што се не поставља као услов ако је акузатив у питању, те да је у једној реченици могуће да се *МИМО* јави у уз акузатив и уз генитив; значење „даље од х“ у нашим говорима није запажено (Пижурица 1967: 153). Оба падежна облика с предлогом *МИМО* јављају се и у говору староседелаца босанске Посавине,

Уз импликацију проксималности, овај јуксталокациони перлативни предлог, указујући на извесну линију усмереног кретања у спољашњости локализатора, упућује и на евентуални контакт с једном од страна локализатора, али нема могућност и да прецизно одреди која је то страна. До тог податка долазимо искуствено с обзиром на природу појма у улози локализатора.

Очекивано се у синтагми с конструкцијом *МИМО*+ *генитив* / *акузатив* среће глагол кретања с локационим префиксом *про-* који је преузео улогу оријентационог префикса *мимо-* (уп. Ковачевић 1986: 124). Из разлога што је и у стандардном српском језику изузетно ретка ова једина перлативно маркирана јуксталокациона падежна конструкција с предлогом *МИМО*, у синтагми с глаголом кретања ту могућност данас остварује конструкција *ПОРЕД* + *генитив* (уп. Пипер 1977–1978: 40). Уп.

(32) и *мѣмѣ њиг*^к [прође] и на прозор *љѣ* (Кљ); пѣт њѣке па то свѣ јѣдна *мѣмо* *другѣ* лѣти (Пв).

III.1. ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: АДЛАТИВНОСТ

§ 57. Други вид реализације транслокативности у простору јесте приближавање идентификованом месту (= локализатору). Могућност изражавања значења 'приближавање локализатору' падежним формама је двојака. Присутност представе о циљу у падежној конструкцији одређује овај вид као *приближавање идентификованом месту с податком о досезању циља – просторна адлативност*, а неодређеност представе о остваривању контакта с местом завршетка радње кретања као *приближавање идентификованом месту без податка о досезању циља – просторна директивност*.

с тим што је конструкција *МИМО* + *генитив*, која се осећа као архаична, потиснута конструкцијом *ПОКРАЈ* + *генитив* (Баотић 1971: 119). Уп. и с генитивом и с акузативом у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 45). Предлог *МИМО* бележен је само уз акузатив у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 166), говору босанскоподрињског села Обади (Симић М. 1978: 94), говору Љештанског (Тешић 1977: 241), Ужичке Црне горе (Марковић 2011: 605) итд. С друге стране, само у конструкцији с генитивом *МИМО* је регистрован у неким старијим штокавским говорима, с честом напоменом о ниској фреквентности и заменљивости конструкцијом *ПОРЕД* + *генитив*, уп. нпр. у говору Врачана (Петровић Д. 1974: 166), говору северне Метохије (Букумирић 2010: 62), говору Трстеника (Јовић 1968: 166), Левча (Симић Р. 1980: 51, 67), Чумића (Грковић 1968б: 144), док се уопште не наводи међу предлошко-падежним конструкцијама у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003), нити пак у инвентару предлога у говорима источне Шумадије (Бошњакковић 2012: 301–315).

§ 58. На основу предлога из падежних конструкција с обележјем адлативности, врши се *непосредна / директна просторна локализација – контактна просторна адлативност* – циљ је у границама локализатора, или *посредна / индиректна просторна локализација – дистантна просторна адлативност* – циљ је ван граница локализатора.

1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ

§ 59. Ово значење подразумева да се идентификована циљна тачка која се достиже кретањем објекта локализације налази у оквиру локализатора, или бар у сфери локализатора. Падежна форма којом се денотира основна могућност идентификације циљне тачке односно презицира циљ као унутрашњост или површина локализатора јесте акузатив с предлозима *У* и *НА* (*основна контактна просторна адлативност*). *Опште адлативно значење* има генитив с предлогом *ДО* чији семантички потенцијал не прецизира да ли је циљ кретања унутрашњост или површина локализатора, па чак не даје ни податак о томе да ли се уопште доспева у границе локализатора, већ само податак о доспевању у сферу локализатора (уп. Антонић 2007в: 35–36). Са истим значењем регистрован је и беспредлошки датив именице *кућа* и неколико других појмова. Под заједничким семантичким условима беспредлошки датив и генитив с предлогом *код* имају могућност да изразе *имплицитну општу контактну просторну адлативност посредством посесора*

Услов за појаву одређене падежне конструкције с обележјем адлативности, али и с осталим обележјима из семантичког поља транслокативности, јесте да се налазе у синтагмама с глаголима кретања тј. с глаголима инваријантног значења 'савладавање простора', односно 'премештање у простору самог себе (чешће) или некога или нечега' (уп. Павловић 2006: 20; Ковачевић 1986: 121). Поред овог инваријантног значења, глаголи из ове семантичке класе тесно су повезани с одређеним видом испољавања транслокативности, што због своје инхерентне семантике, што због одговарајућег префикса који садржи информацију о перлативности, адлативности или директивности, те аблативности. Такође, непрелазним и прелазним, манипулативним глаголима смештања, тј. „глаголима финалне директивности“, без обзира на префикс, само се иницира адлативност (или локативност), а глаголима измештања само аблативност (уп. Павловић 2006: 24).

Пошто у синтагмама с глаголима из семантичког поља 'глаголи кретања' свака од наведених падежних форми, заједно са предлошким формантом уз који се појављује,

аутоматски носи или добија значење адлативности, приликом излагања примера сваке од тих форми најпре ће бити дате спацијалне падежне конструкције које су подређене глаголима с овим транслокално неутралним семантичким садржајем. Прегледнијој илустрацији забележених примера сваке падежне форме доприноси и даља класификација на синтагме семантички супротно односно различито обележених њених чланова – аблативни, ређе и перлативни, управни глагол кретања и адлативни падежни колокат. И најзад, илуструју се синтагме семантичке, те и семантичке и формалне (префикс – предлог) еквивалентности њених конститутивних чланова, при чему појава конкретне падежне форме и њеног предлошког форманта може бити једина и обавезна.

1.1. ОСНОВНА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ

§ 60. Тачно одређење циљне тачке у смислу прецизирања унутрашњости или површине локализатора–циља врши се акузативном конструкцијом с предлозима *У* и *НА*. Будући да стоје у директној корелацији са локативом такође блокираним овим двама основним предлозима, акузатив с предлозима *У* и *НА* одговара двама основним могућностима ближег одређивања места завршетка радње – унутрашњост или површина (уп. Ивић 1957: 152), те се може сматрати формализатором *основне адлативности с обележјем непосредне просторне локализације (= основне директне адлативности)*.

Акузативне конструкције с предлозима *У* и *НА* класификоване су према семантичким одликама управних глагола уз које су забележене. Имајући у виду денотативно и конотативно исказивање просторности, у оквиру и једних и других предлошких конструкција најпре ће бити дати примери с конкретним значењем појма у акузативу, разврстани и према типу локализатора.

Најпре се илуструју примери с управним глаголима самосталног кретања и симултаног кретања и агенса и пацијенса, а потом са таквим аблативним и перлативним глаголима. Следе примери акузативних конструкција са *У* и *НА* регистрованих уз глаголе кретања чија је инхерентна семантика такође адлативна или значење адлативности добијају захваљујући префиксу. Издвојено су дати акузативни примери с глаголима у којима је носилац кретања само објекат-пацијенс именоване радње, као и с „глаголима

финалне директивности“ (уп. Павловић 2006: 20; 24). У вези са овим последњима су и глаголи с инхерентном семантиком довођења у непосредан додир објекта локализације и локализатора израженог акузативном конструкцијом.

Падежна конструкција с обележјем интерне контактности: просторне интраадлативности

§ 61. Акузативна форма блокирана предлогом У (33) једини је носилац обележја адлативности у већем броју синтагми с управним глаголом који означава савладавање простора без додатног потенцирања усмерености и то како при самосталном кретању агенса [1.1], тако и при симултаном кретању и агенса и пацијенса [1.2], које се у зависности од конкретног глагола креће од општег до специфичног начина симултаног кретања. Ангажованост унутрашњости локализатора предодређује присуство предлога у акузативној конструкцији. Уп.

(33) [1.1] (уз гл. *ићи*) *џна ће у кућу, у шталу, у трап, свџкуд зџ тобџм* (Ск); *мџранџм ићи у бџлницу* у Зрџњанин (Ск); *нџ идџ јџдно сџмо у млин* (Бј); *ко у кафџне идџ се* (В); – Милџнко јџчџ ишџ *у Кџсинџџ* (Јп); *Ишла сам нџкџ гџдинџ у Гџзивџде; ишла му кџћи у Крушевџце; иди у Мулџлук, на Вџчијџ Луку* (ДБ); *Јџ ћу у Видриће* за Шћџпањџдан; *За Арџнџеловџдан ћџмо у Калиманиће* (Ск); *ишли у Бџдград нџкџј рџдбини нџговџј* (Жљ); – с онијџм вџловима ид^н *у шуму, вџзи бџлване* (Кљ); (уз гл. *поћи*⁶⁷) *џтџле смо пџшли у Гучџво с вџјскџм*; [1.2] (уз гл. *носити*) *Сџкно се нџсило у вџљару, тџм се вџљало* (В); – нџсили и у *Зџницу* (Ск); (уз гл. *водити*) *вџдила ме у поље сџ собџм*; (уз гл. *вући*) *запџвидџ ми да рџдџм, да вџчем у млин* (Ск); (уз гл. *гонити*) *у Мџломџрову штџлу гџнџ*; – гџни *у Босну* (ДБ); (уз гл. *потерати*) *пџћерџ џвџе Крџтџјићу у Бџбинскџ, у Кџштравџцу* (ДБ).

---

⁶⁷ Зајџдно са непрефиксираним глаголима кретања, или само агенса или и агенса и пацијенса истовремено, сврстани су и глаголи кретања с префиксом *по-*, будући да овај префикс „за разлику од осталих, не предодређује ни семантички ни формални тип колоката“ (Ковачевић 1986: 127). Префикс *по-* уноси ингресивно (инцептивно) значење у глагол из основе тј. представља почетак премештања у простору (Клајн 2002: 266). У складу с одређењем аблативности као *почетне усмерености*, Павловић (2000: 15; 2006: 19) овај префикс сврстава зајџдно с аблативним префиксима *од-*, *из-* и *с(а)*. Мишљење да префикс *по-* садржи аблативну нијансу утолико што сигнализује иницијалност акције означене глаголом кретања има Копечни (Корећпџ), кога наводи Павловић прихватајући његов став (уп. Павловић 2006: 59, напомена 81; 89, напомена 116). Уп. и Арсенијевић 2003а: 134, напомена 111: „У примерима са инцептивним глаголима акузативна конструкција има адлативно значење, јер се она везује за имплицитну глаголску лексему финалног значења, на пример, *крџнути у град*, значи *крџнути из неког места и стићи у град*.“

У процесу тзв. синтаксичко-семантичке компресије (Ковачевић 1986: 126) бивају елидирани комуникативно редуванти елементи па се тако често бележи ова конструкција с предлогом *У* комбинована с глаголима инхерентног аблативног семантичког садржаја [2.1], с глаголима са општеаблативним префиксом *од-* [2.2], те с творбеним формантима *из-* [2.3] и *с(а)-* [2.4] чија је диференцијална сема 'удаљавање из унутрашњости / с површине локализатора' [2.3а] / [2.4а], односно 'кретање с просторно ниже / више тачке' [2.3б] / [2.4б]. У драстично мањем броју примера срећу се у синтагматском споју са адлативном конструкцијом *У* + *акузатив* и глаголи кретања који садрже архисему перлативности у префиксу *пре-* у виду *прелажења* [3]. Уп.

(33) [2.1] (уз гл. *бежати*) свѝ ћемо бјѣжати у *Бедград* (Бј); (уз гл. *побећи*) пѣбјегнѣм у онѝ парк (Ск); пѣбјегѣ љ *стијене*; [2.2] (уз гл. *отићи*) ѣна ѣтишла у *шѣпу*; ѣшѣ у *сѣшару* да дѣнесѣ кѣѣ вјѣшалицу (Ск); ѣдок љ *бању* да пѣрѣм; разбѣљела се и ѣшла у *бѣлницу*; – и пѣно је нѣрода ѣтишло љ *Дрѣну*, бѣцило се и пѣгинуло; – ѣтишли смо љ *шуму* како је нарѣдио (ДБ); – па смо знѣли ѣтићи с вѣзом ћѣром љ *Пале* на тефѣрич (С); ѣћу у *Сокѣлац* да ѣдѣм тѣмо Рѣјки (Жљ); И ја ѣдѣм кѣд своје мѣјкѣ љ *Босну*; седамдѣсет трѣћѣ сам ѣтишѣ на *Илѣцу* (С); (уз гл. *однети*) сѣмо нѣгѣ ѣднијели у *Банѣт*; (уз гл. *одвући*) и ја ѣдвѣкла љ *млин* (Ск); (уз гл. *отерати*) ѣћерѣн у *Сокѣловиће* и стрѣјѣљѣн (ДБ); [2.3а] (уз гл. *излазити*) ѣзлази љ *своју кѣћу*; (уз гл. *истерати*) вѣла вѣм ѣшћерали кѣт кѣћѣ љ *наше сѣло* (ДБ); [2.3б] (уз гл. *изаћи*) и гѣре су ѣзашли у *Пѣкланик* с ѣвцама; [2.4б] (уз гл. *стерати*) *У* кѣманду ћемо да га шћѣрѣмо (Бј); [3] (уз гл. *прећи*) и ѣндѣр прѣћѣм дѣље љ *кућу* (Ск); (уз гл. *пребацити се*) прѣбѣци се прѣко поља у *Крњије* (ДБ); (уз гл. *превести*) а бѣла је мѣчка, прѣко ноћи је бѣла вјѣроватно... пошла да прѣведѣ мѣчѣд у *Тѣсу*, гѣре ѣе су пѣћине (С).

Уколико се пак адлативна конструкција *У* + *акузатив* налази у синтагмама подређена глаголима кретања с инхерентном адлативном семантиком [4.1], или, што је чешће, значење адлативности базни глаголи добијају захваљујући префиксима *до-* [4.2] и *у-* [4.3], говоримо о адлативној семантичкој еквивалентности. При томе треба истаћи да су глаголи кретања префиксирани адлативним *у-* ограничени на појаву акузатива блокираног искључиво предлогом *У*. Уп.

(33) [4.1] (уз гл. *вратити се*) вѣше се љ *кућу* нѣ врѣтѣм (Бј); – нѣје се врѣтио љ *рѣв* нѣзѣд (Мг); – пѣтѣга мѣја смо се врѣтили у *Жѣљ* (Ж); (уз гл. *свратити се*) јѣднѣм се ја сврѣтила онѣ, у *Црвени крст*, онѣ Слѣби Нѣнкуши (Ск); [4.2] (уз гл. *доћи* / *долазити*) у свѣѣ кѣћу дѣшли; дѣћѣм рѣно љ *шталу* (Ск); – јѣднѣм сам дѣшѣ љ *Брезѣк* кад је бѣло двајес сѣдми

јџлӣ и он̄о (Јп); – и дошли смо тамо у *Сочице*; (уз гл. *донети*) од годину сам је до̀нијела у *Сок̀олац*; (уз гл. *довести*) и до̀хош̄е по н̀д̄и, м̀ен̄е за̀јм̄е и у за̀твор, у *Сок̀олац* [дове́ду] (Кљ); (уз гл. *допратити*) че́твр̄то̀га ма̀ја су нас до̀прат̄ли у *К̀ош̄тицу* (Ж); (уз гл. *довући*) те га до̀вучи у *Сок̀олац*; [4.3] (уз гл. *ући / улазити*) и ја̄ и Во̀ја, он̄а ми сѐстра,[у̀ђемо] у̀ *јасле*; – Ни́си см̄ио у̀ *кућу* док м̀еит не̄ и́зӣћ̄е; за он̄ом сво̀јом р̀одиц̄ом па у̀ *шталу* (Ск); О̀твор̄и ка̀пак и у̀ће у̀ *по̀друм*, и м̄и та̀мо [у̀ђемо] у̀ *ј̀едну по̀јату*, она̄ покрив̀ена сл̄ам̄ом (Кљ); – и ја̄ сам у̀ш̄о у̀ *Дев̀ет̄ак*, м̀ра̀к (Сл); (уз гл. *улећи*) Н̀еће да у̀легн̄е у̀ *кућу*; (уз гл. *улетети*) а Б̀огд̄ан у̀леће у̀ *кућу* (Ск); (уз гл. *ускочити се*) д̄ће ӣ он̄ да се у̀скоч̄и у̀ *он̄у в̄атру* (Бј); (уз гл. *упасти*) у̀пала јо̀ј леп̄ирица у̀ *уво* по н̀д̄и (Жљ); (уз гл. *унети*) и та̀ко̀ д̄ни да у̀нес̄у у̀ *ку̀ињу*, а д̄ни не̄ да̀ју (Ск); (уз гл. *увести*) У̀веди га у̀ *ја̀н̄ећ̄ак* (В); (уз гл. *утерати*) ко̀га у̀ћера̄ у̀ *жицу* та̀ј не̄ и́злазӣ, у̀би́јају̀ (Бј).

Даље бележимо примере акузативне форме с предлогом У у синтагмама с глаголима код којих је носилац кретања само објекат-пацијенс именоване радње (уп. Павловић 2006: 20), као што су глаголи *звати* и *слати* [5]. За разлику од претходних, овде деловање агенса не представља физичку акцију, већ подстицај вршењу радње (уп. Гортан-Премк 1971: 57).

(33) [5] (уз гл. *звати*) по̀сле су зва̀ли и м̀ен̄е ӣ ћ̀еда у̀ *опш̄тину*; (уз гл. *слати*) ма̀лӣјег ӣ^к сла̀ла у̀ *Бан̄ат* (ДБ); па ме ш̄а̀љ̄е ко Кн̄ежини, па ме ш̄а̀љ̄е у̀ *Пи́јесак* (ДБ); ја̄ сам та̀ко̀ Б̀обану [правила], па њ̄има, ка̀ж̄ем ти, у̀ *Нов̄и С̄ад* [слала] (Жљ).

§ 62. Денотирање специфичне врсте кретања чији је циљ заузимање одређеног положаја на месту исказаном падежном конструкцијом значење је засебне групе глагола. Пошто је резултат таквог кретања доспеће у стање мировања, ове глаголске лексеме имплицирају и семантичку компоненту статичности, што је, наравно, у супротности с динамичким глаголима. Заправо се ови глаголи, названи *глаголима смештања*, тј. *глаголима финалне директивности* (*verba sistendi*), односно *глаголима с ослабљеном моториком* (уп. Павловић 2006: 21 и тамо цит. лит.), налазе на граници између транслокалних тј. директивних глагола и оних који су управни конструкцијама с обележјем локативности.

Место које се експлицира приликом радње заузимања стојећег односно седећег положаја изражено је локализатором у акузативној форми блокираној предлогом У [6].⁶⁸

⁶⁸ Због присуства ових двеју међусобно супротних семантичких компоненти у семантичком потенцијалу глагола финалне директивности, и њихова спацијална допуна је двојака – акузативна, ако као

Допуна у акузативу с предлогом *У* очекивана је уз глаголе с додатном семом 'сместити се на неко сигурно место, на место заклоњено од погледа споља'. Уп.

(33) [6] (уз гл. *стати*) кад стòји Здравка Косòрића Сòфија и вàкò јòш једна жèна зà нòм и тàмо су двìје вàкò ù *овì крај* [просторије][стале] (Ск); (уз гл. *сакрити се*⁶⁹) Мì пòмàле бíле и мì се сàкријемо ù *шталу* (Бј); (уз гл. *савити се*) сàвìли се òндàра у *Милéнину* и *Мìшову онū вìкендицу*, у *Мàравиће*, у *онè тàm* - у *Мàргетиће*; (уз гл. *заглавити се*) òн се зàглàвì у *онū бàру* (Кљ).

Дужи је списак глагола из групе глагола финалне директивности који су транзитивни и чији објекат–пацијенс, већином предметног типа, јесте објекат локализације који након радње премештања, односно померања, заузима статичан положај на месту исказаном акузативном конструкцијом с предлогом *У* [7]. Њихова заједничка карактеристика је, према томе, и руковођење, управљање предметом радње па се сврставају у ширу групу *глагола манипулације*⁷⁰ (уп. Арсенијевић 2003а: 134), а њихова архисема 'сместити, положити нешто (ређе некога) у унутрашњост нечега, испод или преко нечега, на нешто'. Акузативне конструкције с предлогом *У* маркери су унутрашње локализације и уз оне глаголе у којима је поред основног значења укључена и квалификативна сема 'без реда' и квантитативна 'већа количина нечега', затим обрнуто – значе прецизно смештање објекта радње (и локализације) у одговарајући положај тј. на тачно одређено место, те у којима је садржано

релевантан за исказ говорник из глаголског потенцијала узима динамички моменат, и локативна, ако је говорникова пажња фокусирана на резултат кретања – мировање тј. статичност. На реализацију динамичног односно статичног момента кроз употребу акузатива односно локатива утицај има и аспектуалност глагола. Имперфективни глагол потенцира локализацију 'у току' и присутност динамичког момента (уп. Арсенијевић 2003а: 135, Пипер 1997¹ / 2001²: 25), док се перфективношћу стиче представа о већ реализованој радњи и успостављеном односу између објекта локализације и локализатора који је, стога, исказан падежом места – локативом. О колебању у избору спацијалне форме уз глаголе кретања в. у: Павловић 2006: 21–22 и Арсенијевић 2003а: 113.

⁶⁹ Може се приметити да има колебања у избору падежне форме у допунама глаголу *сакрити се* пошто је поред акузативне конструкције регистрована и локативна форма (уп. Пòбјегли, мòј Зòко, и сàкрили се у *јèнòм гáју*). Свакако да напоредна употреба акузативне и локативне конструкције не може бити потврда поремећеног односа између падежа правца и падежа места у конструкцијама с предлозима *НА* и *У*, као што је то регистровани случај у западнијим српским говорима, у говору Змијања (уп. Петровић Д. 1972: 164; 192), будући да се овде бележи само у синтагмама с глаголима смештања од чијег статичног односно динамичног момента зависи појава акузативне или локативне форме.

⁷⁰ Други тип глагола манипулације, супротан глаголима смештања, јесу „*глаголи измештања*, односно одвајања, тј. *verba separandi* као индикатори радњи којима се објекти из 'стања мировања' стављају у 'стање кретања' без обзира на то што се ти објекти сами по себи не крећу већ су практично померани“ (уп. Павловић 2006: 22).

значење 'сместити точењем или сипањем' због чега се адлативна акузативна форма реализује с предлогом *У*. Уп.

(33) [7] (уз гл. *ставити* / *стављати*) Тўј се у *тај казан* стави шуда (В); Нè мереш ма̀кsuma у *дубак* стаљати (Бј); – он мени д̀онио навэзену на̀ранцу и ва̀ко је ставио у *кућу* (Ск); – на рогове дв̀ије јабуке ставили и једну у *уста* (Ск); (уз гл. *турити* / *турати*) по ч̀итаву к̀оцку н̀еће да т̀ури у *фйнциан* (ДБ); те га растрйэзни, те га т̀ури у *кола* (Бј); – Т̀ури д̀оста г̀ужвица у *супу* (Бј); (уз гл. *лећи*⁷¹) С̀ам т̀и н̀ега л̀егни у *креветак*, за̀спаће он (ДБ); (уз гл. *потрпати*) у *чаршаф велики* т̀о свè потрпамо (Ск); (уз гл. *поставити*) На д̀главини, к̀оњу кој̀и в̀дзи, п̀оставè се жва̀ље у *уста* (В); (уз гл. *насути*) На̀спи в̀дè у *бањицу* да к̀упамо дијете; (уз гл. *налити*) П̀ипнèм, а ја в̀идим да она н̀ије ј̀ош за̀чела, да је на̀лила у *лијеву сису*, у *десну* н̀ије - н̀еће ј̀ош (Ск); (уз гл. *покиселити*) он̀и л̀еб твр̀д, ал д̀обар је, ш̀ути, м̀и ћемо у *воду* п̀окиселити (ДБ); (уз гл. *истрести*) Истрэси в̀еш у *шкаф* па ѝзмијешај (В); (уз гл. *сручити*) Б̀или д̀ни *пријесеци*, ..., у *њиг* ср̀учујеш онè ца̀кове (ДБ); (уз гл. *стресати*) н̀дси д̀ље и стрэсај у *ограду* д̀вцама (Јп).

Глаголи из наредне групе и формалним ликом, будући префиксирани формантом *у-* или формантом *за-*⁷², предодређују значење локализације унутрашњошћу и појаву предлога *У* као формалног показатеља овог типа локализације [8]. (Не)насилном акцијом довођења често шиљатог и оштрог предмета као објекта локализације у унутрашњост нечега успоставља се контакт између објекта локализације и локализатора, те је понекад акценат на недоступности погледима споља, па и заштићености, а понеки глагол је обележен и семантичком нијансом 'учврстити'. Уп.

[8] (уз гл. *забити*) за̀бише клѝнац у *браду* во̀ди (Бј); (уз гл. *завући*) И с̀ад т̀и ону̀ цијев за̀вучеш у он̀и *чуњак* кад се ткè (В); (уз гл. *заровити*) у *намет* - за̀рови у *намет* (Бј); (уз гл. *затрпати*) И у *наку* га сл̀аму за̀трпај (Бј); (уз гл. *увлачити*) и у *ту прэвит* онда у̀влачиш в̀рљике (В); (уз гл. *уклопити*) Ва̀м на̀правиш онè *ћертове*, и в̀дзго и д̀здо, и у̀клопиш ј̀едно у *дрўго* (В).

---

⁷¹ Примере употребе акузатива правог објекта уз овакве глаголе наводи Гортан-Премк (1971: 65–66) и констатује да та употреба не представља неку синтаксичку специфичност као и да је то особеност народних говора уопште.

⁷² „Овај префикс је један од семантички најсложенијих и најнеодређенијих, без иједног 'прототипског' значења, а са много нијанси које се могу различито тумачити и које граматичари различито класификују.“ (Клајн 2002: 251).

Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: просторне ареалативности

§ 63. Ангажованост површине / горње стране локализатора, односно просторно више тачке као циља кретања захтева појаву предлога *НА* у адлативној конструкцији с акузативом (34). Илуструјемо, најпре, случајеве употребе ове падежне конструкције у значењу *адлативне ареалокализације* с глаголима кретања транслокално неутралног семантичког садржаја у којима је носилац кретања само агенс [1.1] или и агенс и пацијенс истовремено [1.2]. Уп.

- (34) [1.1] (уз гл. *ићи*) И ми се здоговорило да иђемо тамо *на један извор* (Ск); *хдће на Дрину* (Бј); – иди у Мулалук, *на Вучију Луку* (ДБ); *тамо на Северску* кад се иђе *на Бдрику* (Ск); [1.2] (уз гл. *носити*) Жбан је сличан рукатки, ндси се *на кошевину* (В); (уз гл. *вући*) па га вукџ ко *на тесту*, нйза страну (Бј); (уз гл. *гонити*) *на Вучију Луку* гџнио (ДБ).

Следе примери који илуструју употребу адлативне акузативне конструкције блокиране предлогом *НА* с транслокативно различито обележеним управним глаголом – аблативним и перлативним. У првом случају уз падежне форме налазимо глаголе инхерентне аблативне семантике [2.1], те глаголе у чију базу префиксални елемент уноси значење аблативности – префикс *од-* [2.2] општеаблативно значење, а префикси *из-* [2.3] и *с(а)-* [2.4] значење удаљавања из унутрашњости / с површине локализатора' [2.3а] / [2.4а] односно кретања с просторно ниже / више тачке [2.3б] / [2.4б]. У другом случају, управни глагол је перлативно обележен захваљујући префиксу *пре-* [3]. Уп.

- (34) [2.1] (уз гл. *бежати*) ја бјежџм од кокодши *на крај*, па ваља ми преко чџтаве њџве (Ск); (уз гл. *побећи*) џндџр смо пџбјегли тамо *на Устипрачу* (Ск); [2.2] (уз гл. *отићи*) и тадај ми џдемо *на ријеку* (Ск); – кад мој Драгомџр џде *на рџтџште*, ја само џутџм (ДБ); – има гџдина ја нијесам џт"шла *на Сокџлац* (Бј); (уз гл. *однети*) и ми смо је џднијели *на грџље* (Ск); [2.3а] (уз гл. *изићи*) нијкако ја *на улицу* не могу да изиђем тамо (ДБ); [2.3б] (уз гл. *испети се*) онај један офџцир у онијем чџзмама џспео се *на онај пањ* (Ж); – јенџм се џспџла крава џз онџ мџрдевине, било нијско, *на чарџак* (Кљ); (уз гл. *изићи*) кад смо изишле *на јџно брџдо* гџре (Бј); [2.4б] (уз гл. *сићи*) ми смо по нџћи сишли *на Брџд* (Ж); (уз гл. *стерати*) џни су нас шџџџрали по нџћи *на Брџд* (Ж); [3] (уз гл. *прећи*) и прџшли смо *на Брџд* (ДБ); (уз гл. *преселити се*) и ми смо џндџр моџрали трајити *на другџ мјџсто* [да се преселимо] (Ск).

Адлативна семантичка еквивалентност постоји у оним синтагмама у којима су адлативне акузативне конструкције с предлогом *НА* подређене глаголима кретања чија је инхерентна семантика 'приближавање одређеном циљу – тачки као завршетку кретања' [4.1] или значење адлативности добијају захваљујући префиксу *до-* [4.2], док изостаје компатибилност глаголског префикса и предлошког решења у пољу просторне адлативности.⁷³ Уп.

(34) [4.1] (уз гл. *вратити се*) и мѝ смо се п̄ново н̄ Др̄ину вр̄тили (Ск); [4.2] (уз гл. *доћи / долазити*) п̄в̄о на Цап̄арде д̄б̄ѝм и н̄ма̄ га т̄уди (Ск); – док ја̄ д̄б̄ѝм ѝз Рос̄уља̄ на вр̄ П̄уовца (Ск); (уз гл. *донети*) Па ти фр̄штук д̄нес̄е на л̄иваду (В).

§ 64. Заузимање телесног положаја на одређеном месту које је изражено локализатором у акузативу блокирано предлогом *НА*, садржано је у синтагмама с глаголима смештања [5]. Компонента 'видно место доступно погледима', укључена у семантички потенцијал предлога *НА*, долази до изражаја у некима од синтагми с оваквим управним глаголима и конструкцијом *НА* + именица у акузативу са значењем отвора. Овакве синтагме стоје насупрот синтагмама с глаголима у значењу смештања на место заклоњено од погледа споља чији је зависни члан акузатив с предлогом *У*. Уп.

(34) [5] (уз гл. *стати*) Ст̄ани н̄ виђело, ја̄ те т̄ј и н̄ вид̄им (Ск); (уз гл. *сести*) ја̄ н̄к̄о̄ с̄ела на к̄уч (ДБ); С̄еди на ћ̄тук (Бј); (уз гл. *избити*) ѝзбиш̄е н̄ вратнице (Ск); там̄н м̄ с̄ели, а в̄д̄н̄ик на вр̄ата [изби, појави се] (Бј); (уз гл. *помаљати се*) т̄и виш̄ м̄ни на вр̄ата се не п̄маљ̄ај (Ск); (уз гл. *најатити се*) ц̄уре он̄ св̄е на п̄зор се најатиле (Ск).

Како предметни објекат након манипулативне радње смештања може заузимати статичан положај и на горњој страни или површини локализатора, отуд и приличан број забележених акузативних конструкција с предлогом *НА* [6]. Оне се јављају углавном у истом семантичком окружењу као и акузативне конструкције с предлогом *У*, с тим што се уз неке

⁷³ Формална редупликација глаголског префикса *на-* углавном доводи до појаве предлошког форманта *НА* у оквиру акузативне конструкције. За разлику од глагола кретања с префиксом *у-* који у глаголску лексему уноси своје примарно спацијално значење, истоветно значењу које садржи и предлог *У* из спацијалне падежне допуне у синтагмама са тако префиксираним глаголом, префикс *на-* не модификује базни глагол с очекиваним значењем 'циљ кретања је површина локализатора, односно просторно виша тачка', па се тако ни предлог *НА* не понаша као формални показатељ тог значења. Глагол кретања префиксиран формантом *на-* најчешће семантички уобличава синтагму тако да њен зависни члан, конструкција *НА+акузатив*, означава „ненадану, неплакирану појаву локализатора на путу (не)циљног кретања“ (Ковачевић 1986: 125).

глаголе с компонентом усмерености с просторно више на просторно нижу тачку овде радња може завршавати на живом локализатору, а искључује се сема 'сместити точењем или сипањем' која подразумева одговарајући тип посуде у функцији локализатора. Уп.

(34) [6] (уз гл. *ставити* / *стављати*) *ст̄ав̄е̄ òно̄га̄ ч̄й̄та̄в̄о̄га̄ òвна̄ н̄а̄ ст̄о̄* (Ск); *на он̄о̄ ор̄ман̄че̄ ст̄ав̄ӣ* (Ск); – Пòмало му д̄а̄ӣ, а òн̄о̄...св̄е̄ т̄ӣ т̄о̄ *на т̄ав̄ан* [стави / остави] (ДБ); – И т̄ӣ с̄ад̄ према велич̄инӣ отога̄ канч̄ела̄, канч̄ела̄ се зв̄ала̄, ст̄ав̄љ̄аш̄ *на он̄а̄ј̄ в̄й̄т̄о̄* (В); и *на он̄о̄ бац̄й̄кло̄* би ст̄ав̄ио̄ он̄ӯ тóрбӯ пр̄ед̄а̄ се̄ и òде̄, òде̄ (ДБ); ўзде̄ *на̄ тарабе̄* [ставиш] (ДБ); *Н̄а̄ он̄ӣ пл̄ас̄* н̄е̄ стависмо ўже̄ (В); – Б̄исаге̄ се̄ ст̄а̄љ̄а̄ј̄ *на̄ кòња̄* (В); *на̄ рогове̄* дв̄ӣје̄ ј̄абук̄е̄ ст̄ав̄илӣ и ј̄еднӯ у ўста̄ (Ск); (уз гл. *турити* / *турати*) Т̄урӣ *на̄ чив̄лук̄* (Бј); – Кòсн̄й̄к̄ т̄ура̄ш̄ *на̄ вратнице̄* да чв̄р̄ш̄ћ̄е̄ ст̄ò̄ј̄е̄ (В); – т̄урӣ р̄анац̄ *на̄ жицӯ* па пр̄ескòчӣ (Бј); (уз гл. *трпати*) А òн̄ св̄е̄ тр̄п̄а̄ п̄аре̄ *на̄ плоскӯ*; (уз гл. *наместити*) Н̄ам̄ј̄ест̄ӣш̄ кл̄адӯ *на он̄ӯ кòзӯ* па òн̄ом̄ ж̄а̄г̄ом̄ кл̄адар̄ом̄ р̄е̄ж̄е̄ш̄; (уз гл. *ударати*) К̄ӯскун̄ је̄ што̄ с̄̄ ўдар̄а̄ *на̄ с̄ам̄ар̄* й̄спод̄ р̄е̄па̄ кòњӯ да не б̄" с̄ам̄ар̄ н̄а̄прӣј̄ед̄ л̄етио̄; (уз гл. *привити*) пр̄ӣвӣј̄ем̄ јо̄ј̄ *на̄ кòљ̄ено̄* (Јп); (уз гл. *сасути*) па се̄ ж̄й̄то̄ òзг̄ò̄ с̄ас̄ӯло̄ *на̄ н̄га̄*⁷⁴.

Обавезну допуну просторног карактера у акузативу с предлогом *на*, (спорадично и с предлозима *О* и *ЗА*), условљавају глаголи с инхерентном семантиком довођења у непосредан додир објекта локализације и локализатора чији је контакт различитог интензитета [7]. При томе, предлошки конституент представља редупликацију истоименог префикса глагола ове семантичке групе. Поред представе о синтези објекта локализације и локализатора синтагме могу, услед додатно потенциране квалификативне семе 'снажно, на силу' присутне у појединим глаголима смештања, указивати и на интензивиранији контакт. Уп.

(34) [7] (уз гл. *наслонити*⁷⁵) *На̄ в̄ј̄ен̄чаницӯ* се̄ н̄асла̄ња̄ј̄ӯ р̄òговӣ (В); (уз гл. *натурити*) *На̄ в̄ерӣге̄* н̄атурӣ вол̄икачк̄ӣ бакр̄ач̄ вòд̄е̄ да м̄òре̄ з̄а̄ све̄ б̄й̄тӣ (ДБ); Н̄атурӣ се̄ з̄ам̄ка̄ *на̄ к̄ӯкачӯ*, а д̄òље̄ се̄ òстав̄е̄ р̄а̄чваст̄а̄ др̄в̄ета̄ (В); Г̄ӯжвӯ н̄атурӣш̄ *на̄ кòблац̄* ј̄едан̄ м̄а̄ло̄ ј̄а̄ч̄ӣ

⁷⁴ Намерни или ненамерни „удар“, који проистиче из оваквог израженог контактнoг односа између објекта локализације и локализатора, добија увек негативну конотацију ако је локализатор живи појам (уп. Арсенијевић 2003а: 171–173).

⁷⁵ Као обавезна допуна транзитивног глагола *наслонити*, конструкција с предлогом *НА* у функцији је индиректног објекта са значењем *објекта ослоња* (уп. Антонић 2005а: 207).

ко дирек и на кој̄и п̄армак од плѣсма (В);⁷⁶ (уз гл. *набити*⁷⁷) Дрина нашла, набила је на дрво, њено одијело (ДБ); Йд-д̄ер с̄оје подстави, они су набили јањца на ражањ већ (Бј).

1.2. ОПШТА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ

Падежне конструкције с обележјем *контактне немаркираности: опште просторне адлативности*

§ 65. Обележје *опште адлативности* има генитив с предлогом *ДО* чији семантички потенцијал не прецизира да ли је циљ кретања унутрашњост или површина локализатора, па чак не даје ни податак о томе да ли се уопште доспева у границе локализатора, већ само податак о доспевању у сферу локализатора (уп. Антонић 2007в: 35–36). Информацију о циљу кретања који је, у зависности од контекста, у границама локализатора или у његовом околном простору садржи и беспредлошки датив именице *кућа* и неколико других појмова, па се, као и у случају предлога *ДО*, имплицира обележје проксималности.

§ 66. Конструкција *ДО + генитив* (35) регистрована је са значењем идентификоване циљне тачке у својству локализатора коју објекат локализације достиже или својим

---

⁷⁶ У овом примеру с локализатором клинастог облика, конструкцијом *НА+акузатив* истиче се податак о томе да локализатор има висину и на неки начин горњу површину (уп. Антонић 2005а: 214). Оваквог је значења и локализатор изражен акузативном конструкцијом с предлогом *О* којим је редуплициран префиксални формант *о-* (тј. *об-*) из управног глагола *обесити*, у примерима *ја се објесим о п̄армак* (ДБ); *Ја ћу о ов̄у к̄уку објесити* (Бј). Однос префикса *о-* и истоименог предлога бележимо и у синтагми с имплицираним глаголом *окачити*, *обесити*, те се синтагма јавља у значењу синтезе објекта локализације и локализатора, уп. *Макивије, кдсе о чивје*, а српове за репове (В). У једином примеру с предлогом *ЗА* можемо претпоставити присуство глагола *закачити* с префиксалним формантом *за-* еквивалентном предлошком форманту из акузативне конструкције, уп. *за ону џечерму он̄у бильегу [закачи]*, м̄ени д̄аде(Ск). Уколико је у фокусу пажње контакт објекта локализације и локализатора и видљивост објекта локализације смештен на локализатору, синониман датом исказу био би исказ *на ону џечерму накачи*. С друге стране, акценат на начину фиксираности споја објекта локализације и локализатора постигнутом постављањем једног дела објекта локализације са задње стране локализатора доводи до тумачења конструкције *ЗА + акузатив* као адлативне оријентационе локализације у односу на задњу страну локализатора (уп. и напомену 27).

⁷⁷ Може се уочити да префикс *на-* у глаголу *набити* не носи семантичку компоненту површинске локализације обавезно редуплицирану предлошким формантом *НА* из падежне допуне. Избор предлога, заправо, зависиће првенствено од значења именице у функцији локализатора као и објекта локализације радње глагола *набити*. Уколико би се у улози објекта локализације појавио појам са значењем узаног, шиљатог или оштрог предмета, раније помињан као локализатор, глагол *набити* нашао би се синонимичан глаголу *забити*, чија радња означава продирање у нешто, те би захтевао падежну форму блокирану предлогом *У*.

кретањем у простору [1] или простирањем [2] (уп. Антонић 2007в: 35). У другом случају генитив с предлогом *ДО* реферише о граничној тачки, лимитатору реализације детерминисане радње. Будући да је лимитативност преваходно квантитативне природе, генитив с предлогом *ДО* у оваквим случајевима постаје квантитативно обележен (уп. Антонић 2007в: 39, 42). Уп.

(35) [1] Вако сам мѝслила - да ми је *до онѝг бѝнѝра* доћи, ја би у онѝ бѝнѝр, па нек ме нѝмѝ; Свѝ влаку по влаку с кѝњем доћерѝш *до кућѝ*; подалѝко мѝ; и љутро јѝпѝ крѝнѝмо и *до нашѝ кућѝ* [доћемо]; и ѝни су довежѝни *до мѝра* (Мг); три сѝта ѝмѝмо ѝћи *до водѝ*; и гѝтов су бѝли дошли *до менѝ* (Ж); – да ѝдѝмо мало *до Сокоѝа* (Јп); Слѝзила сам по пѝт пуѝа с вѝр Јелишевца *до Гѝрушѝ*; мѝ смо бѝли ѝшли *до Видѝгора*, кот Срѝбреницѝ (Пљ); дошли смо *до Лијѝскѝ* (Ж); док нијѝсу дошли *до Солуѝна* (Мг); *до Кѝштутицѝ* су нас прѝтили (Ж); преко чѝтавѝ смо мѝ Србијѝ прѝшли, Шумадију, доље *до Македѝније* (Јп); [2] Гѝнѝћ ти је ко прѝслук, без рукавѝ и крѝтак је, *до по лѝђѝ* доћѝ; кѝсе ми бѝле *до по лѝђѝ*; замѝтај гѝтово *до кѝљена* гѝре; Ёто ти бѝлегаве пѝнтоле *до кољѝнѝ*; од Мрѝкаљѝ вѝжѝ Девѝтак *до Старѝ Гѝрѝ* (Јп); – и ја слѝгала *до под вр*; Дошѝ глѝбав *до за врѝт*; зѝмнѝ доба, снѝјѝг *до изнад кѝљена*; љутро крѝнѝмо све цѝстом *до у Подроманију* (Кљ)⁷⁸.

§ 67. Беспредлошки датив са значењем опште адлативности⁷⁹ (36) у синтагмама с различитим глаголима кретања у низу регистрованих примера из корпуса испитиваног говора има именицу *кућа* [1] у својству локализатора и она се среће како адноминално недетерминисана тако и са неким адноминалним детерминатором, најчешће посесивним.⁸⁰ Поред именице *кућа*, улогу просторног локализатора у облику беспредлошког датива општеадлативног карактера може имати и понеки други појам који означава грађевински

⁷⁸ У овој последњој скупини примера присутан је познати синтаксички феномен удвајања предлога (уп. Кашић 1969), а већина примера представља комбинацију предлога *до* као адлативног маркера и неког оријентационог предлога.

⁷⁹ За стандардни српски језик Ивана Антонић (2004б: 89; 2005а: 191) наводи да се под адлативно значење може подвести и слободни датив уз глагол *ићи* у честом говорном исказу: *Идем кући*. Тенденција губљења датива циља у источној варијанти српскога језика, чије место заузима конструкција *КОД + генитив* (уп. *ишли смо доктору / ишли смо код доктора*), уочава се и у говорима тог подручја, али се истиче и то да се уз глаголе кретања увек чује „финални датив од именице *кућа* и *црква*“ (Грковић 1968б: 145).

⁸⁰ У свим примерима прве наведене скупине именица *кућа* у облику датива добија једно, скоро прилошко значење подразумевајући увек 'сопствени породични дом' и стоји као еквивалент прилогу *дома* уз глаголе кретања. Уколико је пак локализатор *кућа* адноминално детерминисан као у другој скупини примера, облик *кући* не може бити супституисан прилогом *дома*, па се његово значење своди на адлативно специјално значење падежа. Захваљујући адноминалном детерминатору, у семантику именице *кућа* у дативу, поред семе 'породични дом' (који сада није обавезно и властити) укључено је и примарно значење лексеме *кућа* као грађевине, зграде за становање.

објекат или пак географски локалитет, заправо, уопште појам који представља чест оријентир у сеоској окућници или у ширем сеоском амбијенту испитиваног краја [2].⁸¹ Уп.

(36) [1] òни нàма кàном нèкè прòпṽснице да йдèмо кṽћи(Ск); àјмо, Бòгдàне, кṽћи, àјмо (Ск); стйгнèм брàта гòре и нèму кàжèм: Мрш кṽћи! (Ск); и мй пòшли кṽћи (Бк); òде кṽћи, нàљṽтй се (БГ); мòј òтац ṽ мрàк вèћ прṽи стйгò кṽћи (Мг); мй мйслймо òна залṽтала, нйје знàла да се врàтй кṽћи (Ск); зàјено се òпèт врàтймо кṽћи (ДБ); врàтили се кṽћи й-шумè

---

⁸¹ У овим ситуацијама беспредлошком дативу у стандардном српском језику је конкурентан генитив с предлогом *ДО* који „упућује да објекат локализације доспева у сферу локализатора, па је имплицирано обележје проксималности“ [размак 3. С.] (Антонић 2007: 36). Сфера локализатора посебно постаје значајан моменат у тумачењу општеадлативних падежних формализатора лексикализованих оваквим ентитетима. Двојака семантичка интерпретација беспредлошке форме датива – и као адлативног и као директивног формализатора – реално је могућа у синтагмама с глаголом кретања неадлативног, односно недирективног карактера (уп. и Симић 3. у штампи), најчешће у синтагмама с транслокално немаркираним и аблативно обележеним глаголима кретања. У тим случајевима узимали смо у обзир тип локализатора у дативу, експресивни карактер, односно квалитативне нијансе кретања исказаног управним глаголом и употребну ситуацију уопште. Тако су лексички експоненти у значењу грађевинског објекта, те природног или вештачког простора као локалитета карактеристичног за амбијент испитиваног краја најчешће контекстуално одговарали адлативном локализатору, и могли су се поставити у конкурентан однос с конструкцијом *ДО* + *генитив*. С друге стране, као формализатор динамичке директивности издвојио се беспредлошки датив уз глаголе кретања необележене у смислу приближавања (као и уз глаголе тако обележене) који је лексикализован или називом конкретног географског локалитета или називом административно одређеног ограниченог (омеђеног) дводимензионалног простора (уп. примере (43) [1.1]) и као такав конкурентан је типичној директивној конструкцији *ПРЕМА* + *датив* чији је лексички експонент у нашој грађи без изузетка неки топоним (в. § 79. и примере (44)). О семантичком садржају управног глагола кретања у синтагмама с директивним дативом в. напомену 100). И Јахић раздваја примере беспредлошког датива у значењу правца уз глаголе кретања (као врло живог у говорима источне и југоисточне Босне) од оних са значењем заузимања места после кретања (= у адлативном значењу). Адлативну улогу беспредлошког датива у већини примера несумњиво је предодредио адлативно префиксиран управни глагол, уп. нпр. *кад смо дошли јенној води; а ја евако овијем крушкама дошо*, али на то је могла утицати и семантика локализатора, уп. нпр. *изиђем оном бунару*, док је, вероватно, читав реченички контекст утицао да се овде нађе и пример: *кад сам ишо тамо Озрену* (Јахић 1981: 540–541). Иако неиздвајани посебно од датива правца, примери беспредлошког датива / датива с предлогом *КАД* у поменутих лексичко-семантичким окружењима могу се уочити и на другим местима, као нпр. у источној Херцеговини (Пецо 1964: 167), у Ускоцима (Станић 1977: 69), у Ровцима (Пижурица 1967: 155), у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 48), у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 159–160), у говору Баније и Кордуна (Петровић Д. 1978: 129), у дервентском крају (Баотић 1983:160), у Мачви (Јазић 2008: 15) или колубарском (Николић 1969: 58). Поред оваквих примера, у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта именице које значе материјалне објекте или установе могу стајати и у генитиву с предлогом *КОД* у значењу циља кретања, уп. нпр. *дође код мога кревета; дотерају кола код јаме ту; ја ћу ићи у Бечкерек код војне команде* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 317, 330). Конструкција *КОД* + *генитив* с обележјем *живо* (–) у малом броју примера означава граничну тачку завршетка кретања и у говору Параћинског Поморавља, уп. нпр. *дошо код моста; дођем код Раџин плот; вози неко дете код станице* (Милорадовић 2003: 96). Разматрајући често присуство конструкције *КОД* + *генитив* уз глаголе кретања у левачком говору, Р. Симић примећује да се „ова конструкција разликује од оне са *до*, јер највише може значити просторни додир у резултату кретања, али не и захват једнога у други“, уп. нпр. *те ме свучу доле код ћуприје; ишли код цркве; да свратиш сутра код Младенове коваонице* (Симић Р. 1980: 48).

(ДБ); и тако̄ до̄ђемо̄ кӯћӣ ўвеч̄е и мајка ме сӯје (Ск); Е кӯку мени, до̄ђок ја кӯћӣ (Ск); – долѣћела *наш̄ој кӯћӣ* (Кљ); ја и под̄којна̄ Милка ишле *Борков̄ој кӯћӣ* (ДБ); ишла му кӯћӣ у Крушевце (ДБ); и онд̄ар тако̄ кад се раз̄иђемо и ајд св̄ак *свдојој кӯћӣ* за овцама (Ск); Е дан̄ас с̄а мн̄ом ӣдеш̄ *мојој кӯћӣ* (Ск); Јој шт̄а је пут̄а *наш̄ој кӯћӣ* дош̄о и на̄ћо̄ код нас̄, у Бабинама (ДБ); свак *свдијем кӯћама ӣд̄е* (Ж); ајде ј̄оп̄е *он̄ој п̄ас̄ој кӯћӣ* (Бј); др̄уг̄ог̄ јутра ме ђт̄ерај̄у т̄амо *Часлављев̄ој кӯћӣ* (Гб);

[2] аут̄обус п̄д̄чео до̄лазити т̄уј *гр̄д̄бљу* (Пв); и кад дош̄о̄ *вр̄атницама* П̄еров̄им, да љ̄ћ̄у... (Г); љ̄вече дна до̄ђ̄е *он̄ој вр̄атници* (Бђ); ђни да н̄ега̄ до̄прат̄е т̄уј *т̄ору* (Гб); и до̄ђ̄ем̄ *ј̄ен̄ој шт̄али* (Оз); и ст̄игла *г̄имназӣи* [...], не м̄д̄гу да̄љ̄е (Оз); – Наз̄уј ка̄љаче ако ћеш̄ *шт̄али* (Рд); с̄ад ова̄ ђмладина, па н̄е ӣд̄е ни *ц̄рк̄ви* (Рд); ишли смо у П̄јесак *ц̄рк̄ви* (Кш); ишли смо и у Мокро *ц̄рк̄ви* на *Їл̄инд̄ан* (Јб); ишли т̄у *ц̄рк̄вама* (Б); н̄ем̄ојте в̄и ӣћи *гр̄д̄бљу* (Мш); – б̄ј̄еште *бајтама* (ДБ); једне ђтишле т̄амо *н̄екијем вр̄тачама* (Кл); ђде онијем вр̄атницама г̄оре и т̄ојагом по з̄емљи м̄ла̄тӣ, п̄а̄о на к̄д̄љена (ДБ); Још ђдош̄е̄ ј̄оп̄е ђколо г̄оре ђп̄штине; да ӣзӣћ̄е *на̄к̄ом Вујов̄ом к̄д̄тару* (Бк); – ја м̄бра̄м те др̄вима, те в̄е-ц̄еу и љ̄убрету (Ск)⁸².

Падежне конструкције с обележјем *контактне немаркираности* – са значењем посесора имплицитног адлативног просторног локализатора–циља

§ 68. Под заједничким семантичким условом беспредлошки датив и генитив с предлогом *КОД* имају могућност да изразе *имплицитну општу адлативност* (= *имплицитна адлативност с обележјем опште просторне локализације*), а то је да се у својству локализатора ових спацијалних конструкција налази појам који означава људско биће – исказано именицом односно личном заменицом – као посесор тог имплицитног адлативног просторног локализатора.⁸³

⁸² У овом последњем примеру улогу локализатора имају и именице *дрва* (у плуралу) и *љубре* које упућују, заправо, на место на коме су смештена дрва за огрев односно место где се одлаже стајско љубриво. Доспевањем у сферу локализатора објекат локализације се на одређени начин и бави појмом у дативу, односно имплицира се сврха доласка на одређени простор – уп. *морам да донесем дрва / да избаџим љубре*. Овај семантички моменат приближава дати пример онима интенционално обележенима који се наводе међу дативним формама имплицитне опште адлативности.

⁸³ Анализа грађе *БХ пројекта* (Баотић 2012: 172) говори о већој или мањој заступљености још једног формализатора овог значења – конструкције *У + генитив* – на подручју југозападне Босне и скоро целе Херцеговине, простору између Неретве и Босне те ијекавскошћакавском говору источне Босне. Овакву распрострањеност, у принципу, потврђују и дијалектолошки радови, уп. Јахић 1981: 536; Пецо 1964: 165–166; Халиловић 1996: 213, а ова особеност приписује се и говору Змијања (Петровић Д. 1972: 155). Располажемо и податком да адлативни карактер конструкција *У + генитив* може имати и у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 46).

§ 69. У испитиваном говору је прилично чест адлативни беспредлошки датив чији је лексички експонент у значењу лица (37).⁸⁴ У највећем броју примера такав експонент је именица (властито име, презиме или именица са значењем родбинских односа), али није редак ни заменички облик у функцији посесора имплицитног локализатора *кућа*, *домаћинство*, *породица* и сл. [1]. Каткад ове облике прате и прилози и предлошко-падежне конструкције у акузативу као додатни спацијални, тј. адлативни маркери. Уп.

(37) [1] мајка ће у четвртак *свџме Радомјру* ићи (Ск); оћеш [ићи] дџле *Мјлки* да вјдјш Бранимјра (ДБ); ајде доље *Шолаји* (Ск); ја сам долетио *Петри*, Тџмџ Крстајића жџни (ДБ); тако смо йстџ *Мјлки мџјџ* џтшли (Ск); јџднџм се ја свратила онџ, у Црвени крџст, онџ *Слоби Нјнкуши* (Ск); џћу у *Сокџлац* да џдџм тамо *Рајки* (Жљ); доћу *Мјлки*, па ћу Мјлку зајмити, па ћу с Мјлкџм (ДБ); пџтнџстџг у мјџсџцу смо га прџпратили у *Јџловце Нџшковићу* (Пљ); мј се вратјмо тамо *нџкјм Караџићима* тамџкана; џде џн *ћџверу Мјлији*; Кад смо шћџли да идџмо у пријатеље *мџјџ снаи Стани*; пџкџјнј Мјћџ долазио *пријатељу Богдану*, Љџбуица јџна и џна *свџм сјну* йдџ и ја *свџм чџџку*, Јџси ли йшџ *пјнцу*, йшли *старијџм сјну*, и свратјмо се *мџјџ мајци* и тако нџћјмо јџпџ код мојџ мајкџ; Ана дошла *мајчини*, И џна дошла *свџме брџту*, йшли у *Бџдград нџкџј рџдбини нџџговџ* (Жљ); Панто је, кажџ, йшџ *чџтнјцима* (Кљ); доћџмо *јџднџме чојџку*, дџдо јџдан и жџна му (Кљ); гџни вџшкџ *онџј вџшци* (Кљ); – ајде тј дџчко командјру каји нек йтно доћџ *мџни* (Бј); јџј, ка-ш *ми* доћи (Јп); мџја Мјтро, штџ нџ би дошла *мџни* (Ск); и садџ дошџ *ми*, џба ми рџћџака (Кљ); и кад је *мџни* дошџ нџш Радивојџ; Ајде се тј врати *мџни* па кажџ ајде кџћи;

⁸⁴ Већ је утврђено да је ова конструкција чешћа од конструкције *КОД + генитив* у говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 534). На основу анализе забележене грађе *БХ пројекта*, слободни датив је основна категорија овог типа адлативног значења на БХ терену, а конкурентна јџј је конструкција *КОД + генитив* (однос пунктова је 153: 32 у корист прве конструкције), док се незнатно јавља конструкција *К(А) + датив* и то најчешће код хрватског и муслиманског становништва западног дела Босне и Херцеговине (Баотић 2012: 171). Појединачно, располажемо подацима о употреби адлативног слободног датива исказаног појмом у значењу лица у говору села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 93), у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 160), говору Срба добојског краја (Танасић 2004: 352), а ван граница Босне и Херцеговине и у говору личких јекаваца (Драгичевић М. 1986: 183), односно у говору Роваца (Пижурица 1967: 154–155), говору северозападне Боке (Павловић 2000: 48), говору Потарја (Бојовић 2008: 327), те говору Љештанског, за који се истиче да се беспредлошким дативом изражава већа присност према лицу означеним њиме (Тешић 1977: 240). И у говору Горобиља лице као циљ кретања може бити изражено дативом, али ређе него конструкцијом *КОД + генитив* (Николић М. 1972: 697). М. Станић закључује да се и у Ускоцима све више шири генитивна конструкција на рачун датива, с предлогом *К(А)* или без њџга, и примећује да су примери типа *Идем код Милоша* већ сасвим обични (Станић 1977: 68–69). У говору староседелаца босанске Посавине, односно говору дервентске околине среће се и датив с предлогом *К(А)*, за чију је употребу констатовано да је она „уздрмана“, али је са значењем директивности форма датива с предлогом *К(А)* уобичајена (Баотић 1971: 121, 123; 1983: 160, 161). У говору осјечких Срба предлог *К(А)* се најчешће изоставља када се нађе испред речи која почиње с К или Г (Секереш 1963: 144).

и ђдѣ ђна њѣму (Кљ); *нѣма* се врати́ла за вријеме рѣта (ДБ); и такѡ ђни *нѣма* дѡлазили ѣстѡ и дѣрове дѡнијели (Ск); вѣди дрѹги пѣсош да дѡѣш вѣмо *нѣма* (ДБ); пѡкѡјни ѣд вѡј дѡлазио *нѣма* (ДБ); У ѹторник ѣе дѡћи чѡек по ђвог чѹлавѡг јѣрца, да гѡни *сѣби*, питају свѣ кѡга ѣмѣш (В), *кѡмѣ* ѣдѣш (ДБ).⁸⁵

Издвојено илуструјемо примере датива именице са значењем лица одређена занимања [2]. У овом случају конструкција је интенционално обележена, будући да имплицира интенционалну клаузу којом се изражава сврха доласка извесном стручном лицу.⁸⁶ Уп.

(37) [2] и ђдѣ ти у понѣдѣ ѡлак дѡктору (Јп); ѣди дѡкторима, сѣмо дѡкторима, а мѣни цѣљ да ја спѣсѣм свѡју ѣѣцу (Ск); дијѣте ђшло *зубѣру* (Жљ); нит се ѣшло *љѣкарима* (В); ѣјмо, рѣко, нѡсити дијѣте дѡктору (Ск); ѣди тѣм дѡктору (Жљ); мѡја мѣјка дѣсеторо ѣѣцѣ рѡдила - нѣкад ђтишла *љѣкарѹ* (ДБ); а ѣво дѣнас вѣдѣш млѣдеж, сѣмо дѡктору и дѡктору (Пљ); ја гѡр" дѡѣм *пѡручнѣку* (Кљ).

§ 70. У приметно мањем броју примера у односу на беспредлошки датив појављује се генитивна конструкција с предлогом *КОД* уз глаголе кретања⁸⁷ (38) као формализатор

---

⁸⁵ Семантичку компоненту посесивности понекад носи енклитички облик личне заменице и он тада може бити трансформисан присвојном заменицом. Посесивно значење је јаче изражено када је експлициран неки спацијални детерминатор, уп. Бивѣ нѣћу ја кѹкати, него ђни ѣе кѹкати што му дѡѣм ѹ кућу (Ск) [→ *онај што доѣм у његову кућу*] (уп. и Антонић 2004б: 86; 2005а: 189), али се може констатовати и у примеру с дативом односне заменице у везничкој функцији, уп. Е, Бѡга ми, нѣћу, већ ѣе кѹкати ђни *коме* дѡѣм ѹ кућу (Ск) [→ *онај у чију кућу доѣм*]. Нијансе овог значења изгледа да су присутне и у односу енклитичког облика личне заменице у дативу према агенсу радње глагола кретања као посесума, уп. кад ѣдѣ *нам* кѡмшија и вѡдѣ цѣндѣре нѣ нашу кућу; док нијѣсам Рајку вѣдла да *ми* је дѡшла; нѣјвѡљѣла би да *ми* дѡѣ мѣли Нѣбѡјна (ДБ).

⁸⁶ Овакво запажање износи Ивана Антонић (2007в: 37) за генитивну конструкцију с предлогом *до*, важеће и за конструкције беспредлошког датива и конструкције *код*+ генитив именица с наведеним значењем. И уопште за циљ у спацијалном смислу, изражен генитивом с предлогом *до* именице са значењем лица, ауторка уочава да може бити „транспонован као циљ у интенционалном смислу (= теличност), па је у том случају предлошка структура с генитивом експонент интенционалне (намерне) клаузе, тачније заступа објекат у слободном акузативу одговарајуће предикације интенционалне клаузе, те се ради о секундарној реченичној структури једнопредикатској изведеној из базичне двопредикатске структуре“. Уп. и примере Ко се гѡђ струнио, ѣто га мѣни [иде] да му струну нѣмѣштѣм; свѣ би вѣкѡ прѣшѡ мѣни да пѡијѣмо кѣву у којима је лична заменица у дативу праћена експлицираним интенционалном клаузом, чији пролептички елеменат представља форма датива (уп. Антонић 2007в: 37).

⁸⁷ Падежна конструкција *КОД* + генитив именице са значењем лица или личне заменице уз глаголе кретања у савременом српском језику преузела је адлативно значење беспредлошког датива (и датива с предлогом *К(А)*) и сматра се особеношћу источне варијанте (Антонић 2004: 89; 2005: 153, 191; 2007: 37; Мразовић/Вукадиновић 1990: 352). Поред тога што је употреба предлога *КОД* у значењу циља кретања доста обична код наших писаца, представља и „заједничку особину многих народних говора на територији

посесора имплицитног адлативног просторног локализатора – исказаног властитом именицом / родбинским појмом и личном заменицом [1], односно именицом са значењем лица одређене професије или функције, а контекстуално условљено и личном заменицом [2].
Уп.

(38) [1] он ст̄йо код М̄йлоша мало (Јп); н̄еђе ћу, в̄ала̄, о̄тӣћи код М̄йлк̄е̄, па ћу зајмити М̄йлку (ДБ); да свр̄ат̄им код Н̄е̄ша (Јп); њ̄д̄е ли њ̄ка̄ко д̄оље код М̄ӣра (ДБ); и м̄ӣ о̄д̄емо код н̄е̄к̄о̄г Р̄адивоја Б̄ӣљића, и становали (Ск); Їшла сам код б̄ра̄та Л̄уба (Жљ); о̄д̄ем кот св̄ога љ̄јака (Ск); кад смо дошли т̄амо к̄от пријат̄е̄ља... (Ск); и ја до̄ђем, код њ̄егове с̄естре̄, до̄сел̄имо т̄амо (Ск); а њшла љ мен̄е Д̄ара и ма̄јка ми, њшла код ј̄ед̄но̄г р̄о̄ђака ми (Кљ); – њшо̄ је т̄амо к̄од мен̄е (Кљ); о̄де у С̄арајево к̄од њ̄ег̄а (Мг); и так̄о̄ је п̄објегла к̄од н̄ас (ДБ); [2] Їди код б̄рица, за̄ра̄сто̄ си (Бј); о̄нд̄ар ти мен̄е њ̄сто̄ одв̄уч̄у код н̄е̄к̄о̄г, М̄атӣћ д̄октор б̄ӣо (Ск); ајте кот команд̄ира на р̄азгов̄ор (ДБ)⁸⁸; – зна̄ш да тр̄е̄баш до̄ћи к̄од н̄ас о̄дма̄ њ до̄ђеш (ДБ); ч̄екала сам тр̄ӣ дан̄а док сам до̄шла к̄од њ̄ике да се п̄ожалӣм (Ск); св̄е кад п̄о̄ђем к̄од њ̄ег̄а ил га н̄ема̄ ил је за̄уз̄ет (Јп).

2. ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ

§ 71. Завршна тачка кретања објекта локализације не мора увек бити директно одређена границама локализатора, него се циљ може налазити ван граница локализатора, те тада говоримо о адлативности с обележјем *посредне / индиректне просторне локализације*. Идентификација циљне тачке у другом случају реализује се као *спецификовање* или *неспецификовање* стране локализатора с којом је у контакту та тачка у спољашњости локализатора, односно као *одређена ~ неодређена* посредна / индиректна просторна локализација.

штокавског дијалекта“ (Милановић 1958–59: 238, 239). Она је, рецимо, у потпуности захватила банатске говоре шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 308), а као раширена појава на подручју војвођанског поддијалекта, захватила је даље и говоре славонских, даљских и барањских Срба, али не и говоре барањских Хрвата (Секереш 1972: 234; 1964: 148; 1960: 185; 1980: 166). М. Грковић за чумишки говор констатује да конструкција *КОД + генитив* све више потискује непродуктивни датив циља или смера уз глаголе *ићи, поћи* и сл. (Грковић 1968б: 145), што је случај и у говору Лукова (Грковић 1968а: 130), трстеничком говору (Јовић 1968: 167), говору Левча (Симић Р. 1980: 90–91), док је у говору Параћинског Поморавља, како наводи С. Милорадовић, конструкција *КОД + генитив / опити надеж* „испољила [...] радикалност у потискивању циљног датива“ пошто га је у потпуности заменила (Милорадовић 2003: 95). Ни шумадијски говор у Грузи (Стевовић 1969: 497), као ни говори северне Метохије (Букумирић 2010: 64–65) не познају беспредлошки датив овог типа адлативног значења.

⁸⁸ У овом исказу срећемо и експонент имплицираних интенционалних клауза.

2.1. СПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ

§ 72. Предлошко-падежна конструкција може јасно пружати податак о томе да објекат локализације доспева до циља који је у непосредној близини локализатора, а оријентир је његова – предња, задња, доња или горња страна. Основни формализатори овог значења у српском језику су акузативне конструкције с оријентационим предлозима *ПРЕД*, *ЗА*, *ПОД* и *НАД*. Напореда с адлативним акузативом оријентационог типа (= с обележјем *одређене* посредне просторне локализације) ово значење се исказује и генитивом са сложеним предлозима *ИСПРЕД*, *ИЗА*, *ИСПОД* и *ИЗНАД*, под условом да се појави у синтагми с глаголом смештања.⁸⁹

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне антеадлативности*

§ 73. Предлогом *ПРЕД* у конструкцији с акузативом (39) упућује се на циљ оријентисан према предњој страни локализатора и ова основна просторна падежна конструкција јесте у корпусу једина регистрована с овим значењем.⁹⁰

Као и у облику инструментала с овим предлогом, у улози локализатора бележимо појмове живе природе и именице са значењем грађевинских објеката, али и још понеки предметни ентитет [1]. Уп.

---

⁸⁹ Према истраживањима предлошког акузатива у савременом српском језику чини се да су предлошке конструкције у акузативу још увек знатно бројније у функцији адлативног спацијалног детерминатора оријентационог типа (уп. Арсенијевић 2003а: 184).

⁹⁰ Иако не прецизирајући сасвим семантичке услове за појаву конструкције *ИСПРЕД* + *генитив* у адлативном значењу, Вуковић уочава да од самог глагола кретања зависи употреба сложеног предлога уместо простог и додаје: „уз глагол *доћи*, рецимо, неће бити сасвим обично да се каже: *дође испред куће*, – али уз глагол *метнути* то је сасвим обично: стави тањир и хљеб *испред њега* – или: *преда њ* и сл.“ (Вуковић Ј. 1954: 21). И у: Мршевић 1972–73: 225 истиче се да је знатно ређа употреба генитива с предлогом *ИСПРЕД* у адлативном значењу и наводе се примери такве употребе. Управни глаголи конструкцијама *ИСПРЕД* + *генитив* у тим примерима јесу глаголи *спустити*, *ставити*, *метнути* и *стати*. Уочавамо да су то све глаголи смештања и они се јасно издвајају у односу на типичне транслокалне глаголе, тиме што они, као и глаголи измештања, не омогућавају колокабилност са семантички антонимном падежном конструкцијом. Глаголи смештања су искључиво глаголи адлативне, а глаголи измештања искључиво аблативне рекције. Уп.: „Треба имати на уму да се без обзира на префикс глаголима финалне директивности иницира адлативност (или индирективност [= локативност – З.С.]), као што се и глаголима измештања иницира аблативност (Павловић 2006: 24).

(39) [1] И добѣтак ти [стиже, долази] *прѣд̄а те* (Ск); ўсташе пострѣишѣ *прѣд̄а њик* јено трѣдесет (ДБ); и на онѣ баѣкло би ст̄авио онѣ тѣрбу *прѣд̄а се* и ђде, ђде (ДБ); – ђдѣм т̄амо *пред лѣгор* (Пљ); Ја кад су га дѣћерали *прѣд моја врата...* (Бј)⁹¹; Мѣја р̄ано, с̄ѣди т̄ам *прет кѣлибу* па пѣ трѣ кѣћелѣ опрѣди (Бј); – онѣ кукурузѣвину тѣри *пред онѣ фѣруну* (ДБ).

Засебно су груписане синтагме глагола кретања и конструкције *ПРЕД* + акузатив личне заменице или именице у значењу живог појма обједињене тиме што се као својеврсни изрази јављају у значењу 'дочекивати некога' [2]. Уп.

(39) [2] ђна изѣћѣ *прѣд̄а нас* (Кљ); изѣћошѣ *прѣд̄а нас* (Бј); Ј̄а излѣћек *прѣд̄а њга* (Бј); ѡјте јѣдан пред *овѣ ћѣцу* (Бј).

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне постадлативности*

§ 74. Локализација са значењем адлативности одређена задњом страном локализатора – оријентира у српском језику се исказује предлошким формантима *ЗА* и *ИЗА* у конструкцијама са акузативом односно генитивом. Примат се, заправо, данас даје конструкцији *ИЗА+генитив*, како са аблативним, тако и са адлативним, перлативним и локативним значењем, док је употреба конструкција с предлогом *ЗА* условљена избором лексичког садржаја и оне су стилски маркиране (уп. Пипер 1997¹ / 2001²: 75). За развој предлошког акузатива констатована је, иначе, извесна редуција, и то првенствено у категорији спацијалности, а најпре за конструкцију *ЗА + акузатив* која се више уопште не јавља у значењу „иза“ (уп. Ивић 1957–58: 153).

Примери са индиректним адлативним оријентиром, одређеним задњом страном локализатора у сакупљеној језичкој грађи формализовани су акузативном конструкцијом с предлогом *ЗА* (40). Типичан за акузативне конструкције с предлогом *ЗА* јесте појам таквог значења да може служити као заклон [1].⁹² Такође, доследно с предлогом *ЗА* (и у

---

⁹¹ Именица *врата* заступа грађевински објекат, кућу као целину, у случају локализације предњом страном куће, и у приближно истом значењу.

⁹² Индиректне адлативне форме *ЗА + акузатив* у функцији заклоњености објекта локализације спадају у ретке примере употребе ове конструкције у значењу локализације у односу на задњу страну локализатора, констатује Нада Арсенијевић (2003а: 186). Други тип конструкција које ова ауторка наводи јесу оне које су допуна глаголима *затакнути*, *заклепути*. Ми смо пак конструкцију овог типа навели само приликом разматрања примера који се истичу контактом објекта локализације и локализатора, и то, будући да се јавља само у једном примеру, дали смо је као напомену.

инструменталу и у акузативу) јавља се именица *сто* и слични денотати [2], постајући тако својеврсна идиоматизована структура, што је делимично случај и с лексемом у значењу инхерентног дела тела⁹³ [3]. Уп.

(40) [1] з̄на̄ј̄у и п̄об̄је̄ћи з̄а̄ др̄во (Кљ); – а̄ ја̄ ст̄ан̄е̄м з̄а̄ òм̄ару (Жљ); с̄ак̄рӣје се з̄а̄ лӣј̄е̄ску (Ск); док ме с̄к̄ӣнула и б̄а̄цила а̄намо з̄а̄ п̄а̄рмаке (ДБ); [2] а̄ ђ̄еца н̄е̄ с̄еда̄ј̄у з̄а̄ ст̄о̄; [3] Д̄о̄ш̄о̄ г̄л̄ӣбав д̄о̄ з̄а̄ в̄р̄а̄т⁹⁴.

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне субадлативности*

§ 75. Уз глаголе кретања адлативна конструкција *ПОД+акузатив* (41) означава да се крајња тачка кретања или померања/премештања налази на доњој страни локализатора односно у простору нижем у односу на појам у акузативном облику.⁹⁵ Лексички експоненти су махом исти као и код формализације локативности овог типа. Регистровани смо различите појмове, највише предметне [1], потом појам у значењу тела и његових делова [2], а у складу с природом значења овог оријентационог предлога просторни однос у закошеној равни у својству адлативног оријентира означавају и дводимензионални локализатори [3]. У зависности од семантике локализатора уз једне ће се чешће наћи глагол кретања, а уз друге манипулативни глагол типа смештања. Уп.

(41) [1] и òд̄е̄м п̄од̄ ј̄е̄дну б̄р̄е̄зу и т̄о̄ с̄м̄а̄ж̄е̄м (Јп); – с̄ак̄рили су се п̄òд̄ м̄òст (Мг); Пòткривица је кад̄ й̄г̄р̄а̄ш̄ п̄р̄стена, к̄а̄ка ч̄а̄рапа или п̄а̄ца п̄òт̄ ш̄та си ст̄а̄вӣј̄ò п̄р̄ст̄ен (В); Т̄ӯри ф̄ла̄шу

⁹³ Из групе лексема са значењем инхерентног дела тела у улози локализатора ангажованог задњом страном налазимо именицу *врат*, регистровану и са оријентационим предлогом *ИСПОД*. Именицу *врат*, једину из семантичке групе именских лексема са значењем људских органа, наводи за акузатив с предлогом *ЗА* и Нада Арсенијевић (2003а: 186) и додаје да се у разговорном језику често може чути и: *ставио је руке за леђа*.

⁹⁴ Уз конструкцију *ЗА+врат* као маркер лимитативности, граничне тачке простирања извесне појаве, јавља се предлог *ДО*, а цела конструкција *до за врат* представља својеврсни идиоматизовани спој којим се исказује максимална испољеност особине, па је стога и квантитативне природе.

⁹⁵ Док је уз глаголе са значењем кретања – савладавања простора, адлативни оријентир искључиво акузатив блокиран предлогом *ПОД*, специјални детерминатор адлативног типа уз глаголе смештања може бити формализован и конструкцијом са сложеним предлогом *ИСПОД* и генитивом, неутралном с обзиром на обележје локативности ~ транслокативности (адлативности, аблативности или перлативности). Тако је нпр. имперфективни вид глагола *ударати* утицао на реализацију динамичког момента и на квалификовање забележене конструкције *ИСПОД+* генитив именице са значењем инхерентног животињског дела као адлативне, уп. *Кускун је што е̄ удар̄а на с̄ам̄ар й̄спод р̄е̄па кòњу да не б̄ с̄ам̄ар на̄пријед л̄е̄гио*.

под *откос* да се нѐ грије (В); ја сла́гала до *под вр* (Ск)⁹⁶; [2] кад је ста̀вио бѝмбу *пѝд̄а се* (Пљ); ја онӣ ја̀стук што се ту̀ра *пѝд гла̀ву...* (Кљ); [3] Др̀укчӣ је ѝнӣ ра̀т б̄иѝ - ако пѝ́ӯ *пѝт стра̀ну*, ѝдѝ чѝта (Бј); а̀д, а̀д, и ѝна̀мо *под Читлуке*, кад нѝко зав̄ика... (Бј).

2.2. НЕСПЕЦИФИКОВАНА ДИСТАНТНА ПРОСТОРНА АДЛАТИВНОСТ

Падежне конструкције с обележјем *дистантности*: *просторне интерадлативности*

§ 76. Завршна тачка која говори да је циљ кретања изван граница локализатора не мора садржавати податак о страни локализатора с којом је у контакту та тачка у спољашњости па тада говоримо о *неодређеној посредној просторној локализацији*. На место локализације, тачније на циљ који је спољашњост у контакту с више локализатора могуће је указати предлогом *МЕЂУ* у конструкцији с акузативом обавезно граматичког (или семантичког) плуралског појма (42), па се овој конструкцији приписује обележје *интерадлативности*.⁹⁷

Оваквим локализатором, исказаним граматичким (или семантичким) плуралским акузативним обликом, објекат локализације је окружен и у односу на њега има медијалан положај без представе о одмеравању тог положаја према границама локализатора.

(42) п̄ао сам *међу-нѝ пѝкл̄анѝ* и *пѝб̄јенѝ* (Ж); ја сам п̄ао *међу-нѝ тру̀бе бѝзѝ* (Ж); пѝслије је извѝла *међу ѝвце* (Ск); кад ѝзби *међу нас* (Бј).

---

⁹⁶ У овом примеру јавља се и предлог *до* који је маркер лимитативности у оквиру спацијалне оријентационе конструкције, која је лексикализована фрагментизатором чија семантика упућује на највиши простор неексплицираног локализатора, а предлог *под* да се завршно место смештања налази у простору нижем од онога који подразумева фрагментизатор.

⁹⁷ Поред конструкције *МЕЂУ* + *акузатив*, у истом значењу, забележена је и акузативна конструкција с предлогом *У*, уп. *ја̀ња̀д излѝешиѝ ѝ ѝвце*; *ѝшѝ* им *к̀р̄јак ѝ овце*. „Будући да је окружен (збирним) локализатором, објекат локализације заузима положај сличан ономе у унутрашњем делу локализатора“ (Арсенијевић 2003а: 191). Овим се објашњава појава предлога *У* у акузативној конструкцији с овим значењем. Друго објашњење лежи у концептуализацији појединачних ентитета у улози локализатора као материје пошто с одређене даљине одају утисак масе, а њихова заменљивост предлогом *МЕЂУ* постоји у случају када су јединке уочљиве или релевантне (уп. Кликовац 2000а: 105). Тако, могућност супституције имамо у примерима *извела је у / међу овце*; *ја̀гња̀д излетеше у / међу овце*; *ушао кур̄јак у / међу овце*; док релевантност и уочљивост у примеру *кад изби међу нас* не дозвољава замену предлогом *У*: *кад изби у нас.

III.2. ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: ДИРЕКТИВНОСТ

Падежне конструкције с обележјем *одсуства контактности: просторне директивности*

§ 77. Неодређеност представе о остваривању контакта с местом завршетка радње кретања, указује на обележје *просторне директивности* (= *приближавање идентификованом месту без податка о досезању циља*). Падежне форме које у синтагмама с глаголима кретања имају обележје директивности, односно подразумевају усмереност објекта локализације ка локализатору–циљу без податка о томе да ли се такав локализатор–циљ досеже, у овим говорима јесу беспредлошки датив, датив с предлогом *ПРЕМА* и лексички маркиран акузатив с предлогом *ЗА*.⁹⁸ Употреба беспредлошке форме датива и ван синтагми с глаголима кретања префиксираним формантом *при-* могла би се сматрати особеношћу овог говора. Такође, констатује се потпуно одсуство модела датива блокираног предлогом *К(А)*.⁹⁹

---

⁹⁸ У функцији предлога је забележена и форма *пошав*, глаголски прилог прошли инцептивног глагола *поћи*, у синтагми с обликом датива, при чему цела синтагма служи за позиционирање другог објекта у простору, уп. *кад̄а пил̄ана била д̄оле п̄ош̄ав м̄есари* (ДБ). Предлошка функција прилога *пошав(ши)* и значење смера, односно значење предлога *ПРЕМА* потврђена је и у говору Срба у Кладњу и околини (Реметић 1970: 132), као и говору Тузле и околине (Брабец 2012: 111). Овај глаголски облик, иначе, карактерише славонске и посавске говоре, а од босанских, посебно је фреквентан у источnobосанском дијалекту, што објашњава његово присуство у говору Срба с овог простора (уп. Брозовић 1966: 162; Реметић 1977: 71–74; 2009а: 165). Исту функцију и значење „кад се иде месту X“ има облик глаголског прилога садашњег *идући* у тамишкој зони банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 331). Тако је и у говорима источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 225). У нашој сакупљеној грађи нису се нашли примери попут примера: *а оно пут мене полети; и, пут њега*, често бележених у говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 537), али је сасвим извесно да су, управо овако лексикализоване, конструкције *ПУТ + генитив* блиске и говорима романијског платоа. И у другим, сродним и удаљенијим, говорима ова конструкција је у употреби, и с другачијим типом лексикализатора (уп. Станић 1977: 81, уп. и: *окренуо је лице пут вљетра* Павловић 2000: 47, уп. и: *послали нас некућ горе пут Острога*; Вујовић 1969: 299; Петровић Д. 1974: 166).

⁹⁹ Дијалектолошка литература, као што је познато, далеко ревносније бележи присуство, односно одсуство форми датива с предлозима што је омогућило извођење закључка да је стање у дијалектима давно показало да има индиција да је код датива у повлачењу предлошка форма (Ивић М. 1958: 223). Међутим, прецизно утврђивање је отежано тиме што многи описи говора не помињу овај предлог (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 331, нап. 690). Региструјући одсуство форме датива блокираног предлогом *К(А)* у говору Змијања, професор Петровић констатује да се у том облику датив среће на нашем западном језичком подручју скоро доследно (Петровић Д. 1972: 160). Таква ситуација је у говору Баније и Кордуна (Петровић 1978: 129), у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 47–48), а Ј. Вуковић претпоставља да је исто и у говору Пиве и Дробњака (Вуковић Ј. 1938–39: 82). На основу стања у говору Горње Жупе код

§ 78. Слободни (беспредлошки) датив (43) налазимо у оквиру динамичке директивности (кретања објекта локализације усмереног ка локализатору–циљу) [1] уз глаголе кретања необележене у смислу приближавања [1.1]¹⁰⁰ или уз оне којима се

Никшића где је регистровано одсуство предлошког датива, професор Пижурца истиче да би ово могла бити значајна изгласа која ровачки говор, у коме је врло жива употреба датива праћеног предлозима, раздваја од говора Пиве и Дробњака (Пижурица 1967: 156 и напомена 17). Као у ровачком говору ситуација је у Ускоцима, суседу Дробњака (Станић 1977: 81), и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 191). Конструкција $K(A) + \text{датив}$ често је у употреби у западној Херцеговини (Халиловић 1996: 215), док у западнбосанским ијекавским говорима могућа је само када је лексикализована личним заменицама (Дешић 1976: 286). Са значењем директивности дативна форма с предлогом $K(A)$ уобичајена је у говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 123). И у чумићком говору служба датива везаног за присуство предлога $K(A)$ ограничена је строго на правац кретања, за разлику од слободне употребе датива којом се постиже и одређивање циља кретања (Грковић 1968б: 146). Д. Јовић запажа да је у трстеничком говору „тенденција [...] да *к/ка* буде диференцијални знак који разликује датив директне управљености од других његових функција“ те је отуд веће фреквенције него у књижевном језику (Јовић 1968: 167). На простору банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта предлог $K(A)$ је потврђен само у тамишкој зони, најчешће уз облике личних и присвојних заменица: *идеду овамо к нама; испрату је к њиној кући; тамо ка Вршцу*, чиме се „овакав ареал наслања [...] на широко подручје овог предлога у источнијим штокавским говорима (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 331 и нап. 690 о подацима с целог простора штокавштине), на подручје које, поред претходно поменутих говора Чумића и Трстеника, укључује и говоре централне и источне Шумадије (Реметић 1985: 387; Бошњаковић 2012: 305), те говор Левча (Симић Р. 1980: 110) и Лукова (Грковић 1968а: 130). Конструкција $KA(K) + \text{датив}$ фреквентнија је у наведеним косовско-ресавским говорима него у говору Параћинског Поморавља, који тежи стању у призренско-тимочким говорима у којима или није у употреби или се ретко употребљава (Милорадовић 2003: 157–159).

¹⁰⁰ Директивном карактеру беспредлошког датива, изван синтагми с глаголима кретања којима се експлицира приближавања просторној тачки без досезања у њу, доприноси укупан реченички контекст који не сигнализира доспевање у локализатор–циљ, а веома битну улогу у томе има и успостављени однос између кретања израженог управним глаголом и крајње тачке приликом савладавања простора изражене појмом у дативу. Најпре, на одсуство представе о просторном поклапању објекта локализације с локализатором–циљем упућују инцептивни глаголи кретања, које, као управне синтагмама с директивним дативом, издваја и стандарднојезичка (Антонић: 2004б: 88; 2005а: 190) и дијалектолошка литература (Симић Р. 1980: 90–91; Милорадовић 2003: 157). Овима се могу додати глаголи инхерентног аблативног семантичког садржаја и они са аблативним префиксом будући да се употребом свих ових глагола, а у комбинацији с локализатором исказаним топонимом, наглашава извесна раздаљина и теже назире адлативна веза. С обзиром на то да је увек у првом плану акција савладавања простора, а локализатор у дативу само оријентир према којем је кретање усмерено, управни глагол може бити и неутрално *ићи*. Посебно треба истаћи неке глаголе специфичног начина кретања, односно глаголе кретања с дозом експресивности (*трчати, летети*), глаголе који се често могу срести и који се везују за други тип локализатора – живе ентитете означене личном заменицом. Овакву лексичко-семантичку структуру синтагми којима приписујемо значење (динамичке) директивности препознајемо у многим примерима с различитих страна штокавског терена забележених облика беспредлошког датива / датива с предлогом $K(A)$ означеног као датив правца, најчешће без посебног разликовања од адлативног датива (в. у напомени 81). Најбоља потврда мишљења да су лексички експоненти формализатора динамичке директивности најчешће именована географских локалитета / административних јединица јесу примери датива с предлогом $K(A)$ с подручја источнијих штокавских говора у којима је правац кретања већином везан управо за ову предлошку конструкцију (в. напомену 99), за разлику од значења

спецификује приближавање објекта локализације локализатору – значење садржано у инхерентној семантици понеког глагола и у префиксу *при-* глагола кретања [1.2], једином префиксу који одговара значењу директивног датива. Уп.

(43) [1.1] од Тугова т̀амо њ̀деш *Залуковѝку* (Јп); они полети т̀ам *Сокѝцу* (Пљ); ѝзгѝ м̀ени трчѝ (Ск); Ја љ̀ђи, ѝна пр̀аво м̀ени лети (Ск); а пу̀за др̀жи р̀уду да нѝ пада зѝмљи (В)¹⁰¹; г̀орамо прѝја нѝг ш̀то се скрѝћѝ *псиѝјатрији* (Пљ); – б̀јѝжало се *Др̀ини*, и кад се заратило, мѝ смо ѝндѝра *Др̀ини* б̀јѝжали; кат се б̀јѝжало *Др̀ини*, јѝ сам м̀орѝ са њима (Ж); б̀јѝжали смо *Др̀ини* (Пљ); – два ч̀ѝјека прѝшла г̀оре *Јелишевцу* у ону ш̀уму (Жљ); – па ме ш̀аљѝ ко *Кнѝжини*, па ме ш̀аљѝ у Пијѝсак (ДБ);¹⁰² [1.2] ѝни т̀егле сѝби, а ѝни сѝби (Ск);¹⁰³ – па ѝнда прѝђе ѝнам *свѝјѝ б̀ашти* (Ск); и ѝна м̀ене прѝвела *Др̀ини* па ме ѝпр̀ала (Ж); и прѝвукла се *ѝбали* (ДБ).

У оквиру статичке директивности [2] – значења које подразумева усмереност статичког објекта локализације ка локализатору, такође се појављује директивни датив који тада, иначе, стоји уз глаголе окренутости, управљености или нагнутоги према локализатору–циљу (уп. Антонић: 2004б: 90; 2005а: 191), а тај датив је и у таквим примерима беспредлошки.¹⁰⁴ Уп.

адлативности резервисаног за беспредлошки датив или конструкцију *КОД + генитив* (уп. Грковић 1968б: 146 и напомену 81).

¹⁰¹ Јахић наводи да се уз глагол *падати* у говорима источне и југоисточне Босне уместо конструкције *НА + акузатив* употребљава датив без предлога (Јахић 1981: 541). Уп. и пример: *ако п̀анѝ зѝмљи ш̀ара*, из говора Змијања (уп. Петровић Д. 1972: 159).

¹⁰² Овај пример би могао бити усамљен случај појаве предлога *К(А)*, али у измењеном облику, узмемо ли у обзир тумачења С. Реметића у вези с примерима из говорѝ централне Шумадије у којима се поред уобичајеног предлога *КА*, спорадично среће и облик *КАО* (уп. *да идемо као Раљи*; *да идемо као бугарској граници*), а према том тумачењу, такве форме су настале укрштањем предлога *КА* и „заменичко-прилошке“ форме *као*, која на том терену гласи *као*, *ко* и *ка* (Реметић 1985: 387), што одговара стању у нашим говорима. Ц. Јахић констатује да је конструкција *К(А) + датив* у говорима источне и југоисточне Босне ретко у употреби, а да „кад се јави, има значење правца кретања или заузимања мјеста послѝје кретања [лат.]“, што илуструје примерима: *полетише ка тести*; *излетише к њему*. Такође, међу примерима беспредлошког датива у означавању правца уз глаголе кретања нашао се код Јахића и пример: *ми бѝжимо као Сарајву*, забележен у Добруну код Вишеграда (Јахић 1981: 540, 543). Уп. предлошки облик *КО* и у говорима источне Шумадије: *и идемо ко Штетину*, *ко пољској граници* (Бошњакковић 2012: 305).

¹⁰³ У овом примеру носилац кретања је објекат – пацијенс једне присилне радње изражене глаголом *теглити*, у значењу *вући*, тачније *привлачити*, те тако овај глагол добија семантичку компоненту особену глаголима кретања с префиксом *при-* – компоненту приближавања. Локализатор радње типа *привлачити* јесте сам агенс, изражен дативом повратне заменице – обликом *себи* који је уграђен и у инхерентну семантику ових глагола као једини могући спацијални локализатор.

¹⁰⁴ И у овом случају у језичком стандарду се констатује чешћа употреба датива с предлозима *ка* и *према* него датива без предлога (уп. Антонић: 2004б: 90; 2005а: 191)

(43) [2] jâ sam se vâkō iskrēnuła da ne òkrēhēm léĥa *ovijem* vâm (Ск); окрени *ми* се... фйно vâkō òvca па мѐни (Ск).

§ 79. Лексички експоненти датива блокираног предлогом *ПРЕМА* (44) у функцији спацијалног детерминатора јесу у регистрованим примерима називи одређених географских локалитета,¹⁰⁵ а налазе се у синтагмама с транслокално немаркираним и аблативно маркираним глаголима.¹⁰⁶ Уп.

(44) и крѐнуо сам *према Бѧрама* цјѧшицѧ, рѧно (С); и крѐнѧ *према Пјѧновцу* (ДБ); jâ пòĥѧм *према тòм Ша^хбетскòм Граду* (С); – нѧрод нека бјѧжѧ *према Брòду*, ѧво ўстѧшѧ (ДБ); пòбјегли дòље *према Кнѧжини*, *према Туковима* дòље (Пљ); – мѧ смо се поврѧтили и от^ншли у вѧлику дубѧну, у Пѧлежа шѧме, тѧм *према Ѐвојевѧћима*, код јѧдник^к пòтòкѧ (ДБ); – па да сѧĥѧм *према Тѧси* дòле, тò се Тѧса зòвѧ (С).

---

¹⁰⁵ Већина је таквих лексикализатора и у примерима из говора источне и југоисточне Босне којима је илустрована употреба конструкције *ПРЕМА* + *датив* у означавању правца уз глаголе кретања, а илустрацију прати напомена да се ипак знатно чешће употребљава беспредлошки датив. Овде се посебно наводи датив с предлогом *ПРЕМА* (*ПРЕНА*, *ПРИНА*) „у значењу положаја, мјеста; и уз глаголе кретања и уз глаголе мировања“ илустрован примерима: *кад су дошли прина оној Добрицици*; *кад су били прина Просѧћену* (Јахић 1981: 542, 543). У змијањском говору скоро искључиво је датив без предлога ознака правца кретања (усамљени примери датива с предлозима *К(А)* и *ПРЕМА* сматрају се импортом из књижевног језика), али је забележено и *СПРЕМА* + *генитив* и илустровано примером: *спрема горњег камена* (Петровић Д. 1972: 159, 162). Претпостављамо, иако изостаје контекст и управна лексема, да је у овом случају реч о значењу успостављеног положаја усмерености у правцу идентификованог локализатора–циља, тј. да је конструкција формализатор статичке директивности (Антонић 2011: 168). Како видимо, а то потврђују и подаци с различитих страна штокавштине (уп. нпр. Павловић 2000: 48; Баотић 1971: 123; 1983:161; Вујовић 1969: 297; Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 323, 332; Симић Р. 1980: 110, 140 – с локативом у значењу одмеравања; Милорадовић 2003: 159–160), конструкције *ПРЕМА* (*ПРЕНА*, *ПРИНА*) /*ПРИМ(А)* / *ПРАМА* / *СПРЕМ(А)* / *СПРАМ* + *датив* могу означавати и правац кретања и одмеравање успостављеног положаја с обзиром на моменат усмерености, дакле могу имати и динамички и статички карактер, док у конструкцији с генитивом ове предлошке форме имају само статички карактер. У ову слику се не уклапа стање у говору села Ободи у босанском Подрињу за који се истиче да предлог *ПРЕМА* може ићи са дативом, а само још код понеких старијих и са генитивом, што потврђују примери с управним глаголима кретања: *ти идеш лијево према Хам-Пиеска*; *ај ти, прика, према мене*; *иде један официр према кочијаша* (Симић М. 1978: 92). На избор падежа уз семантички може утицати и формални фактор. Тако се у говору Роваца с дативом никад не појављује *СПРЕМА* /*СПРАМ* (Пижурица 1967: 149–150, 157, нап. 19). Уколико се и јави с дативом, облик *СПРЕМА* / *СПРАМА* у неким говорима тада упућује најчешће на статичку усмереност, као у чумићком говору (Грковић 1968б: 147) или у говорима источне Шумадије (Бошњакковић 2012: 310).

¹⁰⁶ Није случајно што не срећемо глаголе кретања с општеадлативним префиксом *до-*, будући да он предодређује еквивалентан семантички тип падежног колоката који детерминише завршну тачку кретања – циљ у чији простор доспева објекат локализације.

§ 80. Пошто се у конструкцији *ЗА* + акузатив лексикализованом називом неког насеља, области или државе (45)¹⁰⁷ уз глагол кретања „означава само усмереност кретања у правцу именованог места, али не и достизање у њега“ (Стевановић 1974²: 415), изузели смо такав вид употребе акузатива, иначе означеног пунктуалношћу, и сврстали заједно са семантички најближим директивним дативом. Предлог *ЗА* у поменутиим лексикализованим спојевима, најпре је комутабилан са предлогом *ПРЕМА* или локативном конструкцијом *У ПРАВЦУ*, која у обележавању просторних односа такође учествује са значењем усмерености ка локализатору без податка о досезању циља,¹⁰⁸ те, као и у случају директивног датива, искључује колокабилност с глаголима адлативног типа. Уп.

(45) *Їдѐмо за Рѡгат'цу* (Кљ); *нашла на́ког да чдѐ за Кра̄м Ха̄н* (Сл); *ишли с афтѡбусом, па на вѡз, вѡзом за Зѐницу* (Ск); *Ка̄жѐ бӣће аутѡбуси за Та̄варине, за Кӯсаче, за Ђѐдовце, за Стјѐнице* (Ск);¹⁰⁹ – *ѡћерѡ вѡлове за Рѡгатицу* (Сл); – *сплѡв је превѡзѡ тѡмо, превѡзили за Ср̄бију* (Ск); *а мӣ шћѐли за Цр̄ну Гѡру да прѐћѐмо* (Ск); *прѡћерашѐ иґ за Рѡгатицу* (Бј).

¹⁰⁷ Управо овакав тип лексикализатора у дијалектолошким изворима или је експлицитно назначен или га препознајемо у примерима који илуструју употребу конструкције *ЗА* + акузатив. Још понеки лексички експонент могућ је, изгледа, уколико је њиме имплицирана извесна удаљеност од полазне тачке, што је, иначе, услов за појаву ове конструкције с топонимом у акузативу, док се у другим случајевима реализује конструкција *У* + акузатив (уп. Баотић 1971: 130). Употребу конструкције *ЗА* + акузатив М. Симић (1978: 93–94) везује само за старије говорнике села Обади у босанском Подрињу, и то у приповедању. Ретки су радови у којима се наглашава директивно значење ове конструкције (уп. Симић Р. 1980: 82–83, уп. и: *поћем ти ја за планину с овцама*); већином се наводи њено чешће или спорадично присуство и заменљивост конструкцијом *У* + акузатив, односно значење циља (уп. нпр. Јахић 1981: 547–548; Петровић Д. 1972: 163; Станић 1977: 75 – овде и могућност комбиновања предлога: *Ако кренеи за у Америку, оли ми писати?*; Павловић 2000: 19; Милетић 1940: 525; Ћупић 1977: 122; Петровић Д. 1974: 168; Стевановић 1933–34: 104–105; Поповић 1968: 226; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 337; Бошњаковић 2012: 303, уп. и: *носим га за болницу*).

¹⁰⁸ Оспоравајући статус стандардне форме акузативу с предлогом *ЗА* уз глаголе кретања овог значењског типа, М. Храсте (1957: 90) објашњава и како је до замене предлога *У* предлогом *ЗА* дошло под утицајем романских и германских језика чији еквиваленти заправо значе 'према', 'у правцу', 'за'.

¹⁰⁹ Именички израз с акузативном конструкцијом блокираном предлогом *ЗА*, представља површински експонент дубинске структуре с глаголом кретања, а управни члан тог израза означава превозно средство. Мате Храсте (1957: 90) примећује да се предлог *ЗА* с акузативом најпре почео употребљавати везано за возило, а затим све чешће и за путнике који се тим превозним средством возе. Наводећи различита мишљења више стручњака о пореклу спорне конструкције *ЗА* + акузатив, Н. Арсенијевић (2003а: 160, напомена 147), између осталих, износи и став И. Прањковића да се акузатив с предлогом *ЗА* не реализује уз глаголске лексеме које искључују средство (уп. тамо цит. лит.).

IV ПРОСТОРНА ТРАНСЛОКАТИВНОСТ: АБЛАТИВНОСТ

1. КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АБЛАТИВНОСТ

§ 81. Просторна идентификација која је, захваљујући предикацији израженој глаголом кретања, остварена као транслокативност у простору јавља се и у виду аблативности – удаљавања од идентификованог места (= локализатора).

Падежна форма којом се денотира основна могућност идентификације полазне тачке кретања смештене у унутрашњости или на површини локализатора јесте генитивна форма с предлозима *ИЗ* и *С(А)* и она семантички репрезентује *основну контактну просторну аблативност*. Наспрам адлативног предлога *ДО* означеног доспевањем објекта локализације у сферу локализатора, налази се предлог *ОД* који упућује на удаљавање објекта локализације не експлицирајући унутрашњи / површински део локализатора, па је конструкција *ОД + генитив* формализатор *опште контактне просторне аблативности*.¹¹⁰

1.1. ОСНОВНА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АБЛАТИВНОСТ

§ 82. Уз глаголе кретања чији семантички потенцијал не условљава појаву аблативног просторног падежног колоката с одређеним предлогом (*ИЗ* или *С(А)*), избор предлога зависи од семантике појма у функцији локализатора који исказује просторност својим денотативним значењем.

---

¹¹⁰ Принцип излагања корпусне грађе одговара излагању адлативних падежних конструкција основне адлативности с обележјем непосредне просторне локализације и опште адлативности. Према томе, најпре ћемо и код конструкције с предлогом *ИЗ* и конструкције с предлогом *С(А)* илустровати њихову употребу у синтагмама уз глаголе кретања необележене према виду транслокативности. Потом ове падежне конструкције у синтагмама у којима, елидирањем комуникативно редувантних јединица, на синтагматском плану долази до колокабилности семантички супротно обележених њених чланова – адлативни управни глагол кретања и аблативни падежни колокат. Након ових, посматране су генитивне конструкције у синтагмама у којима је обележје аблативности, садржано у предлошком форманту, додатно подржано и глаголом кретања исте семантике, као инхерентног својства или као семантике његовог префиксалног дела. И на крају, и код обеју конструкција с предлозима *ИЗ* и *С(А)*, изложићемо аблативне падежне конструкције у генитиву уз тип глагола манипулације супротан глаголима смештања, а то су *глаголи измештања или одвајања*, тј. *verba separandi*.

Падежна конструкција с обележјем *интерне контактности: просторне интрааблативности*

§ 83. Предлог *ИЗ* упућује на удаљавање од унутрашњости локализатора и опозитан је адлативном предлогу *У*, тако да је конструкција *ИЗ* + *генитив* формализатор *интрааблативности*.

Уз ову аблативну падежну форму (46) срећу се, најпре, глаголи кретања субјекта или пак истовременог кретања субјекта и објекта, необележени према виду транслокативности [1], али ту су и синтагме са управним адлативно обојеним транслокалним глаголима, инхерентне адлативности [2.1] или префиксираним општеадлативним формантом *до-* [2.2]. Уп.

(46) [1] кат су пòшли *из Бéча* (Мг); нè смијеш *из рòва* мр̀днути (Мг); – *из Вл̀санѝца̄* сам на сèби нòсила; [2.1] врати́ли се к̀ћи *й-шум̄е* (ДБ); чèтерес шèст̄е се врати́ли *из Банáга*, б̀или гòдину т̀амо; [2.2] кад сам дòшла *йз млина*; Тèк си дòшò *из Сокòца*; док ја дòђем *йз Рос̀у̀ља̄* на в̀р П̀уовца; њèвèр ми дòђе *из Лòзниц̄е*; Мòј пр̀анђед, С̀имо Вукаши́новић, дòшò *из Дробња́ка̄* и пò њему смо С̀имићи; – Донèси њèци òр̀ас̄а *из маг̀аз̄е*; Свè ћу ја дòв̀ући ш̀то трèба *из Лòзниц̄е*; *Из Ћ̀аварѝна̄* шт̀а ће дòв̀ући.

Обележје аблативности, садржано у предлогу *ИЗ*, додатно је подржано и глаголима кретања исте семантике [3.1] односно глаголима кретања с општеаблативним префиксом *од-* [3.2] или с префиксом *из-* којим се конкретизује тип аблативног кретања – удаљавање од унутрашњости локализатора [3.3]. Уп.

(46) [3.1] Пáнто пòбјегò *и-зáтвора* (Кљ); и ја ти ф̀ино *й-з̀а̀друг̄е* б̀јèжи (Кљ); пòбјегли *и-с̀ела*, *ис Кнèжин̄е* Пил̀индавићи, *из Вр̀аб̀аца̄* Вр̀апчани (ДБ); Ѐздири *йс ку̀ће*; [3.2] ја т̀амо виш̀е н̀икад нèћу [отићи] *йз овòга ст̀ана*; й̀ладу сам п̀ут̀а òшò *и-Ж̀љебòва̄* у Сокòлац (Јп); [3.3] Ѐспаде ми ж̀йшка *й - ш̀порита*; т̀и н̀йкуд *ис к̀с̀арн̄е* й̀злазио нијеси (Јп); и й̀злази́ *из ау̀тòбуса* (Јп); а òн [изађи] *из афт̀òбуса*, па...; *йс кож̄е* й̀зишло (Пљ); а к̀òлко је с̀амо *и-С̀ар̀а̀ва̄* сад й̀зб̀егло (Кл); – и на прòљеће иг й̀знес̀еш *й-зград̄е* ће су б̀иле (Кљ); не би се д̀аò й̀вести *й - шт̀ал̄е*; к̀ако ћеш ме *йз мо̀је к̀у̀ће* [истерати]; Кòње й̀вед̀еш *йз вр̀шаја*, вр̀шај се зв̀аò (В); Ѐш̀ћерај нè òвце *из àвлиј̄е* (Бј); т̀урск̀а вòјска је й̀ш̀ћер̀ана *из рòвòва̄* (Мг); й̀шла сам и н̀а себи изнòсила ж̀ито *из Зворн̀ика* (Ск).

Из стања мировања на месту израженом аблативном генитивном конструкцијом с предлогом *ИЗ* стављени су у „покрет“ објекти локализације радњи глагола измештања [4].
Уп.

(46) [4] *Ўзми из л̀атиц̄е уп̀аља̀ч* (Бј); *Йди п̀окупи л̀йјес из л̀ук̄е* (В).

Падежна конструкција с обележјем екстерне контактности: просторне ареааблативности

§ 84. Формални показатељ удаљавања од (горње) површине локализатора или од локализатора просторно вишег положаја у закошеној равни јесте конструкција предлога *C(A)* с генитивом (47) која носи обележје *ареааблативности*.

Ова конструкција је регистрована уз глаголе који не показују вид променљивог односа објекта локализације према оријентуру и локализатору до којег долази кретањем већ просто премештање у простору самог себе односно некога или нечега [1], затим, као резултат синтаксичко-семантичке компресије, у синтагмама уз инхерентно адлативни [2.1] или уз општеадлативно префиксиран [2.2] глагол кретања субјекта односно истовременог кретања субјекта и објекта. Уп.

(47) [1] *П̀аде с к̀авал̄е* па се н̀аг̀рд̄и (Бј); *ч̀им̀ о̀кр̄ен̄еш̀ о̀вдал̄е са Кар̀аул̄е* д̀оље ти је *Кра̀лева г̀ора* (Јп); *й̀д̄ем̀ с в̀од̄е*; [2.1] *И Талиј̀ани нас в̀рати́ли с У̀сти́прач̄е*; [2.2] *зн̀ало се до̀ћи с Ко̀стр̄еш̄а* п̀ј̄ешк̄е (С); *Па нам д̀онес̄е ш̀ипка с м̀ора*; *Д̀овео с у̀лиц̄е г̀дло* (Ск); *Из Ђ̀авар̄ина ш̀та̀ х̄е до̀в̄у̀ћи... Ш̀та̀ х̄е ж-Ђ̀едов̄ац̄а* (Ск).

Појачано значење аблативности регистровано је у синтагмама у којима и глагол садржи сему 'удаљавање од локализатора', и то као лексичко значење [3.1] или значење предодређено глаголом кретања с формално еквивалентним префиксом *c(a)-* [3.2]. Уп.

(47) [3.1] *о̀н̄и н̀арод̀ п̀д̀беже з г̀рд̄б̄ља*; [3.2] *ск̀инула се н̄ека̀ко са д̀р̀вета* (ДБ); *Н̄е мерем жив̀дотом, в̀аља̀ м̄ени са̀ћи ш̀ Ђ̀илуш̄е*; *Сл̀азила сам п̀д п̄ет̀ п̀ута с в̄р̄ Јели́шевца* до *Г̄еруш̄е*.

Конструкцију *C(A)+генитив*, бележимо даље уз глаголе с искљученом представом о агенсовом савладавању простора, већ само с представом о управљању објектом радње који се с места на коме је раније мировао покреће и то простим померањем [4.1] или пак, сходно представи о интензитету раније успостављеног контакта објекта локализације и

локализатора, одвајањем, измештањем с положаја предвиђеним за одређену врсту објекта локализације њиховом функцијом [4.2] те, уз деструктивну нијансу, растављањем објекта локализације од површинског дела локализатора [4.3], а чему доприноси и присуство префикса *c(a)*- Уп.

(47) [4.1] Б̄а̄цићу полако, к̄аж̄е, с̄ т̄авана, а т̄и ч̄о̄ли изн̄ат кућ̄е;¹¹¹ – о̄гисли га ӯсташе са стиј̄ен̄е (ДБ); ск̄ӣнули и^к са в̄о̄за (Мг); изв̄учеш са с̄е̄д̄ӣшта; [4.2] ск̄ӣн̄е нам с̄ о̄ва̄ца̄ зв̄о̄но; Ӯбио га и поск̄ид̄о ш̄ њ̄е̄га; [4.3] Зг̄ӯлӣш ма̄г̄е с̄ о̄мор̄е па ж̄ва̄ћи б̄аш к̄о ж̄ва̄ку; Ӯзми с̄е̄киру па ма̄ло ж̄ђ̄е̄љај с̄а тӣје о̄кор̄а̄ка̄ т̄о, па ћемо зач̄епити ш̄ њ̄ма.

1.2. ОПШТА КОНТАКТНА ПРОСТОРНА АБЛАТИВНОСТ

Падежне конструкције с обележјем *контактне немаркираности: опште просторне аблативности*

§ 85. Генитивном конструкцијом с предлогом *од* (48) упућује се на *општу аблативност* која не исказује удаљавање објекта локализације од локализатора одређеног својим спољашњим или унутрашњим делом. Моменат важећи за конструкције с предлогом *до* присутан је и у аблативним конструкцијама с предлогом *од* – сфера локализатора, од које се у овом случају удаљава објекат локализације. На основу прагматичког аспекта углавном нам је познат и податак о томе да ли је реч о удаљавању од унутрашњости локализатора или од простора изван његових граница, из непосредне близине.

Конструкција *ОД + генитив* забележена је синтаagmaма са свега неколико глагола. Најпре, регистрован је глагол који упућује на принудно удаљавање непожељног објекта радње и објекта локализације [1], те глагол у значењу деструктивног усмереног дејства [2]. Уп.

(48) [1] Г̄о̄ни а̄натемицу о̄д кућ̄е (Ск); [2] Г̄о̄диш̄њица б̄ра̄ка нам б̄ила кад ӯсташе ӯдариле о̄д Р̄о̄гатиц̄е (Бј).

---

¹¹¹ Глагол *бацити* спада у глаголе манипулације, али не и у одређени тип дефинисан као глаголи измештања односно смештања. Конкретну значењску нијансу у синтагму с овим глаголом уноси падежна спацијална конструкција – аблативна или адлативна. Будући забележен заједно с допуном у генитиву с предлогом *C(A)*, сврстан је у семантички блиске глаголе измештања.

Даље, имамо глагол којим се аблативност иницира инхерентном семантиком [3.1] или глагол „усмереног кретања с обележјем аблативности типа удаљавање с префиксом који је кореферентан предлогу ОД“ (Антонић 2006а: 137) [3.2]. Уп.

(48) [3.1] ја бјѐжѝм од кокòшӣ н̄а кра̄ј, па ва̄ља ми преко чѝтаве̄ њѝве̄ (Ск); [3.2] кот са̄миг врата̄, ја нѝкад нѝсам од врата̄ òдмакла (Жљ).

Специфичне су аблативне конструкције *ОД* + *генитив* са значењем просторног одмеравања које реферишу о почетној граничној тачки приликом простирања [4] и стоје на супрот аблативних конструкција *ДО* + *генитив* као лимитаторима реализације детерминисане радње. Уп.

(48) [4] од Цѝкӣћа̄ ја мѝслӣм да ѝде̄ Девѐтак (Јп); Девѐтак је од Цѝкӣћа̄ (Јп); Јòј, што к̄андише̄ вòзгòр òт штале̄¹¹².

---

¹¹² У синтагми с глаголом *кандисати* (= ширити око себе неугодан мирис, смрдети) генитивном конструкцијом с предлогом *од* идентификована је почетна тачка простирања односно ширења мириса.

ТЕМПОРАЛНОСТ

§ 86. Темпоралност се овде посматра као семантичка категорија која бива језички испољена номиналном формом (недевербативном и девербативном) у виду релативне темпоралне детерминације која подразумева одређивање реченичне предикације с обзиром на околност типа време и конкретизована као *темпорална идентификација / временска локализација* (= издвајање одсека на временској оси и смештање реченичне предикације у односу на тај временски одсек) и *темпорална квантификација* (= одмеравање реченичне предикације у времену) [Антонић 2001: 45].

Реченична предикација, будући објекат темпоралне локализације, може бити смештена у границе идентификованог временског одсека, односно ван граница идентификованог временског одсека као темпоралног локализатора, у зависности од чега разликујемо *непосредну временску локализацију (темпоралну идентификацију локационог типа)* – *симултаност* и *посредну временску локализацију (темпоралну идентификацију оријентационог типа)* – *сукцесивност*. Одмеравање реченичне предикације у времену укључује одмеравање у погледу (1) *дужине трајања реченичне предикације у времену*, у погледу (2) *учесталости појављивања реченичне предикације у времену* и у погледу (3) *брзине одвијања реченичне предикације у времену* (Антонић 2004а; 2005а; 2006б; 2006в).

I ТЕМПОРАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА / ВРЕМЕНСКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА

1. НЕПОСРЕДНА ВРЕМЕНСКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА – СИМУЛТАНОСТ

§ 87. Поклапање или паралелност времена реченичне предикације с датом референтном тачком на временској оси одређено је појмом *симултаност* као семантичким субпољем темпоралности.

Основ за редослед излагања забележених темпоралних падежних конструкција били су критеријуми релевантни за структурно и лексичко функционисање система падежа са значењем темпоралне симултаности. Референцијални критеријум на структурном нивоу доводи до обавезног присуства актуализатора којим се конкретизује један временски моменат или период (Павловић 2006: 118, напомена 143), те је одређена падежна форма без детерминатора те врсте уопште неприхватљива. Други критеријум важан за класификацију регистрованих падежних конструкција има у виду опозицију *линеарност* ~

пунктуалност и инхерентну лексичку семантику временских појмова у улози локализатора, односно њихову концептуализацију.

§ 88. У функцији временског актуализатора реченичне предикације налази се обавезни детерминатор уз облик генитива или акузатива, што доводи само до референцијалне употребе глаголске радње. Иста вредност детерминатора–актуализатора блокира обе падежне конструкције, док су у истраживаном говору заступљени различити временски појмови као лексички експоненти генитивне односно акузативне конструкције.

§ 89. Најочљивији лексикализатор генитива с обавезним детерминатором (49) јесте временска јединица *година*, али и примарно невременски појам *рат*, којим се одређује вишегодишњи период обухваћен ратовањем, док маргиналан значај имају друге временске јединице и разни временски појмови–периоди, као и именице *моменат*, *прилика* и *вр^ујеме*.

У зависности од лексикализатора падежне конструкције показном заменицом [1] се актуализује период коме припада и моменат говорења (нпр. *ове године*) или период одређен контекстом (нпр. *те године*), али и у вези са блискошћу актуализованог периода и тренутка говора (нпр. *онога рата*). Уп.

(49) [1] и *тѣ* су баш *нѡћи* очекивали *пѡмѡћ* из Олова (ДБ); – *ѣто ѡдмѡ днѣ јѣсени* [то се десило] (Оз); – *ѡвѣ гѡдинѣ* нисмо ми знали кад је (Јл); и ѡдвѣо га је *ѡвѣ гѡдинѣ* (Оз); сѡт сам рѣкла, *ѡвѣ гѡдинѣ* ѣѣци - не мѡгу (Мк); *ѡвѣ гѡдинѣ* нѣмѡ ниѣе рѣдушѣ (Бд); а *ѡвѣ гѡдинѣ* не мѡг^у да изѡѣм да дѡнесѣм дрѡвѡ (Бд); *ѡвѣ гѡдинѣ* сѡм ѣу прекѡдити (Кл); *ѡвѣ гѡдинѣ* стѡдѣн, мрѡз крѡкѡ (Кл); ѣ *ѡвѣ гѡдинѣ* су дѣгли нѡ ме [= на моје име] (Јб); дабѡгда ѣ *ѡвѣ гѡдинѣ* да сѣјѣно... , ал нѣѣе (Јб); ал бѣло је ѣ *ѡвѣ гѡд^нѣ* (Јб); *ѡвѣ* мѡло *гѡдинѣ* бѣло нѣшта ѡко тѡгѡ [...], тѣ стрѡнкѣ, [...], па маѣѣ бѣло [гостију] (Јб); па ми смо глѡсали ѣ *ѡвѣ гѡдинѣ* за Дѡдика (Бђ); а ѣво *ѡвѣ гѡдинѣ* мѣрна (Бђ); ал није *ѡвѣ гѡдинѣ* [долазио] (Бђ); штѡ је *ѡвѣ гѡдинѣ* нѡишло, ѡ тѡ не ѡлазим (МП); ѣво *ѡвѣ гѡдинѣ*, да је ѡпрѣл бѣо са..., снѣјѣг да је пѡдѡ, ѡвде би пѡла стѡкѣ ѡгинуло (Нр); ѡтишла *ѡвѣ гѡдинѣ*... (Ск); а *ѡвѣ* сам *гѡдинѣ* ѡживила (Бј); и *ѡвѣ гѡдинѣ* му дѡла, дѡбра сам ѣмала ѡвна (Ск); па ѣете чѣтири *ѡвѣ*, ѡкобѡгда, *гѡдинѣ* зѣмити (Ск); *тѣ гѡдинѣ* је Влѡда дѡнијѣла нѡредбу (Рд); јер *днѣ* је *гѡдинѣ* бѣло пѡсијѡто кад је Рѡдомѣр пѡгинуо (Ск); *днѣ гѡдинѣ* кад ми је Рѡдомѣр настрѡдѡ (Ск);

јѡ ѣ сад, *ѡвѡга рѡта*, јѡ нијѣсам чѣкѡ (Кљ); ми смо *ѡвѡга рѡта* ѣмали комѡилук тѡј (МП); сѡмо *ѡвог* смо *рѡта* сачѡвали, нијѣсмо вѡди дѡли да се пѡли (Нр); насѣл^нли се ѡрапи сѡд *ѡвог рѡта* (Н); а *ѡвѡга рѡта* је дѡбро бѣло (Рд); Фѡла Бѡгу, сѡд *ѡвѡг рѡта*

нико огладнио није овде (ДБ); ето некако сам била расположена и овога рата (Бј); а ја овога рата сам мислила нико неће остати жив (Бј); тек сада, овога рата, после овога рата путеве овѝ пробијени (Нр); *оног рата* и мајка и отац и све подигде (Бд); ѝ *овог рата* кад је било, овде је, љ ово село је бјезало (Рс); а *оног* је *рата* могло зато што није комшија нандсијо злѝ (Рс); ѝ[д]-три гѝдине је љмрла, *онога рата*, четерес треће била гѝдиште (Кл); ѝни су *онога рата*, четрнесте, тамо неђе у Прибоју помрли (Бђ); тако је било *онога рата* (Кл); *оног рата* настрадали (Н); прије се *оног рата* звали шуцѝори (Јб); а *онога рата* ми смо се напатили за глад - *оног рата* (ДБ); Ми смо се испатили *онога рата* од глади (ДБ); знам све шта је *онога рата* било (ДБ);

а бѝг је даѝ, *тога момента* - Судар је закаснио два саѝа, мјесто љ седам, кренуо љ девет (Рд); – тадај је било *тога времена* тако (Пљ); подинуо је у старѝј пилани, *онога времена* (В); ѝн је бѝо домаѝин чѝјек *онога времена* (Кл); како су живили ѝнда, *оног времена* (Бђ)¹¹³.

Према моменту говора актуализован је временски појам и придевом (*прет*)*прошли*, *лањски* (колокабилан само с локализатором *година*) и *идући* [2]. Уп.

(49) [2] *прѝшлѝ сријѝде* чѝјек ѝднијо, данас сријѝда, ефта ето како је ѝднијо (Оз); – а дѝлазијо ми је *прѝшлѝг љѝта* (БГ); замало не љмријек *прѝтпрошлѝ зѝме* (Г); прѝлетос су ме спѝмињали љѝди, *прѝшлѝ зѝме* (Јб); – мешчѝни ми *прѝшлѝ гѝдинѝ* нѝсмо кѝпали крѝмпѝр (Жљ); *прѝшлѝ гѝдинѝ*, кад она сѝша била, ја не знам јѝсам ли три пласта [...] укѝсијо (Кл); прѝшлѝ гѝдинѝ баѝцио седамдѝс кѝла, нашо седам мѝтарѝ (Пљ); *прѝшлѝ гѝдинѝ* кад је било [...], све је било ѝборено (Јл); ѝмѝ иг је *прѝтпрошлѝ гѝдинѝ* љѝаду и шѝсто (Јб); *прѝтпрошлѝ гѝдинѝ* нѝсмо слѝвили, нико нам није могло дѝћи (Јл); *прѝшлѝ гѝдинѝ* пѝт ваѝона прѝдѝ крѝмпѝра (Оз); *прѝшлѝ гѝдинѝ* је пѝдѝсет љ

¹¹³ Чине се обичнијима примери именице *вр'јеме* с оваквом одредбом у акузативу с предлогом У (уп. примере (60) [5]). Ипак, овакве генитивне конструкције познате су и ближем и даљем окружењу, често и с турцизмом *вакат* (познатим и нашим говорима) који је детерминисан и другачијим типом конгруентног атрибута. Тако у говору источнбосанских Ера срећемо Она је лијечила наро[д] *тога вакта*, она највише излијечи, највише (Ганасић 2013: 532). Конструкције као што су *турског вакта*, *Фрањиног вакта*, *старога вакта* бележене су у одговарајућим контекстима као временски детерминатори у примерима из говора источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 529), говора села Горње Цапарде (Ђукановић 1983: 261), говора Тузле и околине (Брабец 2012: 138), из говора долине Фојнице (Брозовић 2012: 390 – овде стоји и пример *турски вакт у Кисељаку пет кућа* за који аутор наводи да је временска конструкција употребљена у номинативу, а не у акузативу), као и у примерима из западнбосанских ијекавских говора (Дешић 1976: 278). Оваквим конструкцијама близак је генитив с предлогом *За*, што поједини аутори и наводе као напоредну употребу, уп. за *турског вакта* у говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 529, 536). Уп. и пример из нашег корпуса за *турског времена* дѝлаз'ло (Кл). Јахић (1981: 529) бележи и конструкцију *јенног времена*, а Петровић у говору Змијања као мање обичну конструкцију у примеру *ранијег времена он је би'о код намастира Гомјен'це* (Петровић Д. 1972: 153).

петеро брѝјао (Јб); *прѝшлѝ гѝдинѝ* ѝн с трактором почѝпа (Јб); кат сам ја *прѝшлѝ гѝдинѝ* ишла (Бђ); *прѝтпрошлѝ гѝдинѝ* љдаријо нѝкѝ плѝчу (Бђ); вѝдла је ја кад ишла *прѝшлѝ гѝдинѝ* (Бђ); бѝло *прѝтпрошлѝ гѝдинѝ* (Ск); *прѝтпрошлѝ гѝд"нѝ* кад бѝо онај вѝлкѝ снѝјег [...] лијѝкове донѝсијо (Пк);

– ѝвди *прѝшлѝг рѝта* нѝје завѝријо ни љстапа ни Нијѝмац (Рс); ја сам и *прѝшлѝга рѝта* и рањава̄н (Јб); *прѝшлѝга рѝта* Срби су дѝгли љстанак на Видов дан (Бк); а *прѝшлѝг рѝта* нѝје ѝвде бѝо ни кокѝшѝр (Нр); тѝ су Србијанци највишѝ ѝзгинули *прѝшлѝг рѝта* (Нр); јашта је плѝчкѝно [...] *прѝшлѝг рѝта* (Рс); *ѝног рѝта прѝшлѝга* мѝнѝ су вѝзали, гѝњали (Мр);

лањскѝ гѝдинѝ свѝ изгѝрело (Кл); ѝт ѝ он је љмрѝ...*лањскѝ гѝдинѝ* (Бј); *лањскѝ* се *гѝдинѝ* облизнила (Ск); *лањскѝ гѝдинѝ* му дѝла сѝмо јање (Ск);

жѝнѝ сѝна *ѝдѝћѝг мѝсѝца*, мѝшчинѝ *двѝдѝстѝг* (Јл).¹¹⁴

С друге стране, контекстом је одређен актуализовани период у генитивној конструкцији с актуализатором *исти* [3] или редним бројем [4] у тој улози, који бележимо и у плуралској форми у синтагми са значењем 'у почетку'. Временски придеви *давни*, *задњи* и *ранији* [5] део су плуралске генитивне структуре лексикализоване временском јединицом *година*. Уп.

(49) [3] *ѝстѝг дѝна* стѝгѝ, *ѝстѝг дѝна* пѝгинуо (ДБ); а тѝ је *ѝстѝга дѝна* бѝло (ВБ);

[4] *дрѝгѝг јѝтра* ме ѝтјерајѝ тѝмо Часлављевѝј кѝћи (Гб); – мајка ми се прѝудѝла ѝдмѝ дрѝгѝ гѝдинѝ (Ж); и тѝј му дѝднѝ *прѝвѝ гѝд"нѝ* тѝј ѝга да чѝва ѝвце (Гб); кад сам *прѝвѝ гѝдинѝ* вѝј дѝшла... (ДБ); нѝшта ѝн нѝје љзимѝ *прѝвѝ гѝдинѝ*, нѝшта (Ск); мада ми је Рајка трајила ѝдмѝ *дрѝгѝ гѝдинѝ* кад смо ѝздѝали спѝменове (ДБ); – *Прѝвије дѝна* бѝдѝ на сѝра, бѝдѝ дѝсти жуто млијѝко (В);

¹¹⁴ У говору села Тухоља код Кладња сасвим се ретко могу чути примери с генитивом типа: *биће љвѝше идуће годинѝ*, и сматрају се новијом појавом и наносом из књижевног језика. У овим случајевима готово су једине у овом говору дативске конструкције, уп. *доћу години* (= *доћу идуће годинѝ*), *биће љвѝше години*, *акобогда*, *години ћемо узорат* (Халиловић 1990: 337). Према грађи из Тузле и околине, Брабец говори да датив означава не само време које ће доћи, уп. *доћу вам години*, *години ће бит добро*, већ да се њиме казује и свако друго време, уп. *ваља орат мекоти*, *то су градили Аустрији*; *кад је било лањској години* (Брабец 2012: 139). И Брозовић бележи облик *години* у значењу прилошког 'догодине' (Брозовић 2012: 389). Уп. и конструкцију *К + датив* за означавање времена у дервентском крају у примеру: *дођи к вечери* (Баотић 1983:161). Уп. и примере из говора Змијања: *тамо Ускресу ћу т рећ*"", *теле воли брашна и Селина и још воли прољећу крепѝти* у којима, изгледа, замена датива конструкцијом *О + локатив* (иначе ретком у том говору) не би променила смисао исказа (Петровић Д. 1972: 162, 171).

[5] т̄о је *д̄авн̄ӣ[Н]* г̄о̄д̄ӣн̄а б̄ило (Гб); т̄у је д̄олазијо аут̄обус *з̄ад̄н̄ӣ[х]* г̄о̄д̄ӣн̄а (МП); *р̄а̄нӣӣг* г̄о̄д̄ӣн̄а б̄ило је йде̄ално (МП).

Лексема *један* [6] актуализује потпуно неодређен временски период, наспрам које у негираној предикацији бележимо актуализатор *ниједан* [7], док се неодређеном заменицом *неки* [8] исказује актуализовани период који имплицира постојање мањег броја интервала на временској оси између момента говора и лево постављеног актуализованог интервала¹¹⁵. Уп.

(49) [6] и *ј̄е̄н̄о̄га* *д̄ана* гл̄е̄д̄ам̄ ја с онога в̄ра (Пљ); н̄ӣшта, *ј̄е̄д̄н̄о̄га* *д̄ана* иг п̄о̄фатај̄у, п̄о̄в̄е̄ж̄у (Г); и т̄а ж̄ена *ј̄е̄д̄н̄о̄г* *д̄ана* је д̄ошла е в̄о̄вдена̄ (Вб); – и *ј̄е̄д̄н̄о̄г* *п̄е̄тка* п̄о̄гин̄е од овог В̄е̄лка с̄ӣн (Оз); – *ј̄е̄д̄н̄е* *г̄о̄дин̄е* је б̄ило, да-л је четерес д̄р̄ӯг̄е, с̄е̄дамст̄о̄ ӯста̄п̄а у Пиј̄еску (КП); *ј̄е̄дне* сам *г̄о̄дин̄е* йспек̄о са т̄ӯђӣјем казаном й̄ладу л̄ӣт̄а̄р̄а р̄акӣје са св̄о̄је [башче] (Сл); *ј̄е̄дне* *г̄о̄дин̄е* зар̄адӣо ми казан, т̄е г̄о̄дин̄е, дв̄ј̄еста л̄ӣт̄а̄р̄а р̄акӣје за годину д̄ана̄ (КБ); – *ј̄е̄не* *п̄рӣлике* сам б̄ио кад је авӣјон̄ п̄ао, ср̄ӯшӣо се у Брез̄јаку (Гб); и *ј̄е̄не* *п̄рӣлике* ӯз̄ела ме ма̄јка за р̄ӯку (Гб);

[7] н̄икад *нӣј̄е̄н̄о̄г* *р̄а̄га* н̄ӣје н̄ико н̄иком н̄ӣшта да је ура̄дӣо (Б);

[8] д̄олазио је ј̄о̄ш један ч̄о̄јек и[з]-Сок̄о̄лов̄ӣћа па је м̄ог ч̄о̄јека п̄ӣт̄о и он му п̄рӣч̄о, а он га с̄н̄ӣм̄о [...], *н̄е̄к̄е* *г̄о̄дин̄е* (Бд); с̄ад *н̄е̄к̄е* *г̄о̄дин̄е*, й̄ма дв̄ј̄е године [...] д̄о̄био д̄обре п̄аре, к̄ӯпио дв̄ӣје к̄ӯће (Пн); *н̄е̄к̄е* *г̄о̄д̄н̄е* в̄о̄д̄на̄ кад до̄ђош̄е (Бђ); ј̄ена му се п̄ӣџ̄ер й̄ уд̄ала *н̄е̄к̄е* *г̄о̄дин̄е* (БК); зна̄ш кад н̄о̄ *н̄е̄к̄е* *г̄о̄дин̄е* з̄г̄а̄зӣ он̄о м̄ало д̄"ј̄ете на Сок̄о̄цу (Бј); й̄шла сам *н̄е̄к̄е* *г̄о̄дин̄е* у Газиводе (ДБ).¹¹⁶

Како илустрована грађа показује, поред временске јединице *година*, типичног лексикализатора генитивне конструкције, с актуализатором *један* среће се једнако и мања јединица времена – *дан* – уобичајени лексички експонент акузативне конструкције с обележјем актуализације (уп. и (50) [5]).

¹¹⁵ Обично уз неодређену референцијалност иде пратеће значење малобројности, односно ограничене количине (Пипер 2005в: 938).

¹¹⁶ Постојање овог типа актуализатора уз временски појам *година* примећује Петровић у говору Змијања (1972: 153) и говору Баније и Кордуна (1978: 126), те Халиловић у говору Тухоља код Кладња (1990: 336), док Павловић у говору северозападне Боке констатује да није бележена оваква лексикализација нити другачијим типом придева изузев оних саграђених од временских прилога и партиципа (Павловић 2000: 54–55, и нап. 35).

Придевске одредбе којима се у вишечланом изразу конкретизује један историјски догађај такође у генитивној конструкцији заузимају место актуализатора [9].¹¹⁷ Овде је, независно од контекста или момента говорења, било могуће постављање временског периода у тачно одређени временски оквир (уп. примере (55) [8] у којима се именица *рат* и њен(и) конгруентни придевски атрибут(и) налазе у структури с изразом *ЗА ВР^ИЈЕМЕ* и који се приметно чешће срећу у расположивом корпусу). Уп.

(49) [9] *Првѡг свјѣцкѡг рата* тѡ је бѣло (Н); а *Првѡг свјѣцкѡга* му је ѡтац пѡгинуо (К).

Овако независно функционишу и денотати календарских година које чини конвенционално одређен редни број године [10], у односу на Христово рођење, који је махом сведен на десетице и јединице, а израз је у употреби најчешће без експлицираног локализатора *година*. Уп.

(49) [10] *чѣтерес пѣтѣ* ѡтишли, *чѣтерес шѣстѣ* се врати́ли из Баната, бѣли гѡдину та́мо (ДБ); *чѣтерес дрѹгѣ* се ѹдала (ДБ); *чѣтерес дрѹгѣ* ѹдала сам се (Ск); *чѣтерес трѣћѣ* ѣмала дијѣте (ДБ); *чѣтерес дрѹгѣ* тѡ је бѣло (Ск); тѡ је бѣло чѣтерес дѣвѣтѣ (Ск); зна́м ка́ко је јѡш јѣдан Бати́нић пѡгинуо на ѹстанку *чѣтерес првѣ гѡдинѣ* (ДБ); тѡ је *осамдѣс првѣ гѡдинѣ* бѣло (Пљ); ѹдала се ѡвде *пѣдѣсѣт дрѹгѣ гѡдинѣ*, ѡ Бѡжићу (Б); дѡшѡ је из војскѣ *шѣсѣтѣ гѡдинѣ*, у сѣптѣмбру (Б); ѣѣда су ѹбили шѹцкѡри *чѣтрнѣстѣ гѡдинѣ* (БГ); а *чѣтерес трѣћѣ* свѣкрва ми ѹмрла (Ск); ја сам се *чѣтерес дрѹгѣ* ѹдала бѣла (Ск); *чѣтерес чѣтврѣтѣ* трѹдна бѣла Ми́шом (Ск); тѡ је *чѣтерес чѣтврѣтѣ* бѣло (Ск); а *чѣтерес трѣћѣ* мѡга бра́та ѹсташе ѹбиле (Ск); А јѣдно ми је *чѣтерес шѣстѣ* ѹмрло, па тѡ мѣнѣ бѣло стра́ (Ск); Бѣла му је ма́јка жи́ва *чѣтерес трѣћѣ* кад су дѡшли партиза́ни (Ск); мѡжда бѣло *чѣтерес кѡјѣ*, нѣ зна́м, дрѹгѣ... јѣс, јѣсте *чѣтерес дрѹгѣ* (Ск); кѡ, свѡк ѡрѹжје ѣмѡ ѡнда, *чѣтерес дрѹгѣ* (Ск); *чѣтерес првѣ гѡдинѣ* сам пѡчео пѡмало да кѡсѣм (БГ); зара́дијо седамдѣсѣт ѣ пѣт ѣљада *седамдѣсѣтѣ гѡдинѣ* (Рс); настра́дѡ у Бѣѡграду, у Бѣлѡм пѡтоку, *пѣдѣсѣт и шѣстѣ гѡдинѣ*, у ѡсам са́ти, сѹбота бѣла, у ѡктѡмбру мјѣсѣцу (КБ); кѹпѣм првѡ чѣкѣћар, ѣво га ѣ сад, *шѣсѣт првѣ гѡдинѣ* (Г); ѣз

¹¹⁷ На различитим странама штокавског подручја употреба обавезно детерминисаног беспредлошког генитива илуструје се примерима у којима је лексикализатор именица *рат*, а њен конгруентни придевски атрибут (не само придев *прошли*) у улози обавезног детерминатора, уп. нпр. Јахић 1981: 529; Танасић 2013: 532; Станић 1977: 68; Вујовић 1969: 297; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 311; Бошњаковић/Урошевић 2008: 106. Наместо обичнијих структура с изразом *ЗА ВР^ИЈЕМЕ* истраживачи бележе овакве генитивне конструкције и с другачијим типом лексикализатора, уп. *дођи младе недеље* (Брабец 2012: 138); *то е Велке ефте* (Ђукановић 1983: 261); *ускрињи поста* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 311). У корпусу из говора Роваца Пижурѣца не налази примере типа родио се *Божѣћних поста* уместо *ЗА ВРЕМЕ Божѣћних поста* (Пижурѣца 1967: 144).

Бијелѐ Водѐ досѐлијо ми оѐац на мѐраз *двѐдесѐт пѐтѐ гòдинѐ* (КБ); тò је бѐло *трѐјез дрѹгѐ гòдинѐ* (В); и *педѐсѐт дрѹгѐ гòдинѐ* òн дође вòди (Гб); òна је òтворена *педѐсѐт дѐвѐтѐ гòдинѐ*, за почѐтак шкòлскѐ гòдинѐ (Вн); јѐдан ми тѐј брѐтић рòђен *двѐдесѐт и òсмѐ гòдинѐ* (Бк); *чѐтерес дрѹгѐ гòдинѐ* у прòљеће нѐмачка офанзѐва кад је ударѐла [...] (Бк); *чѐтерес дрѹгѐ гòдинѐ* сам дòбијо пѹшку (Рд); òн је ѹмрò *двѐдес прѐвѐ гòдинѐ* (КБ); *шездѐсѐт и нѐкѐ гòдинѐ* је ѹмрò (Мг); *двѐје ѡладе прѐвѐ* òни òтишли, у јѐнуѐру (Жљ); мòгли смо на крају *чѐтерес чѐтврѐтѐ* [да живѐмо слòбòдно] (ДБ); тò је бѐло *чѐтерес дѐвѐтѐ* (Кљ); ѹ менѐ оѐац ѹмрò *шѐсѐт трѐћѐ* (Мг); *седамдѐсѐт трѐћѐ* сам òтишò на Илѐцу дòље на некакав сѐминѐр за òбуку у ћилѐмару (С); *чѐтерес шѐстѐ* пòчео рѐдити (Јл); *шѐсѐт дрѹгѐ* се ожѐнијо ò Великòј госпоѐни (Б); *педѐс òсмѐ* òшò ѹ вòјску (Б); пòсле Аустрија *чѐтрнѐстѐ* кад је дòшла, *òсамнѐсте* свѐ превѐла вѐмо, кѐко ли (Б); јѐ òтишò *чѐтерес дѐвѐтѐ*, а òн се рòдијо *чѐтерес дѐвѐтѐ* (БГ); *чѐтерес дрѹгѐ* смо пòбјегли òдавдѐ (БГ); *чѐтерес дрѹгѐ* смо пòбјегли у Србију (БГ); *чѐтерес пѐтѐ* у мају, кат се вѐћ смѐрило, дòђѐмо (БГ); *чѐтерес шѐстѐ* онѐ шѹма изгòре (Оз); јѐ вòј дòшла *педѐсѐт и прѐвѐ* са свòије седѐмнѐз гòдѐна (Оз); тѐк је *педѐс прѐвѐ* дòшла и[з]-Слòвѐнијѐ (Тш); оѐац му пòгинуо на Кладњу *чѐтерес прѐвѐ* (Тш); *педѐсѐт шѐстѐ* ѹ јесѐн [удала се] (Тш); па ѐто дòшла *педѐс трѐћѐ* на завршѐтку гòтово (Рс); *чѐтерес прѐвѐ* нѐш је пòп òћерѐн у Рѐшића гѐј и ѹбјен, и јòш трѐдесѐт чѐтри Срба (КБ); *деведѐс пѐтѐ* прòћерѐни (КБ); то је бѐло нѐђе *чѐтерес трѐћѐ* на почѐтку (Вн); *чѐтерес òсмѐ* се ѹдѐла (БК); *чѐтерес дѐвѐтѐ* òвѹ рòдила (БК); *триес прѐвѐ* сам заврѹшијо шкòлу (В); а оѐац му је *педѐс чѐтврѐтѐ* ѹмрò (Гб); прѐви пѹт сѐо ѹ вòз *педѐс трѐћѐ* (Гб); оѐац му је *педѐсѐт чѐтврѐтѐ* ѹмрò (Гб); дòшò из ѐрмије *педѐсѐт и чѐтврѐтѐ*, *педѐсѐт пѐтѐ* (Ж); ал мòј оѐац пòгинуо *чѐтерес прѐвѐ*, мѐјка ѹмрѐла ѡтò *чѐтерестѐ* (Вк); *чѐтерес прѐвѐ* свѐ-е тò пòбјегло (Вк); е, *педѐш чѐтврѐтѐ* тò је òднекуд ко да је ѹ киши пѐло, нѐмѐ штѐ нѐмѐ (Вк); кат сам ѡшò сѐстри ѹ посјету *педѐсѐт прѐве* (Г); сѐм сам рѐдијо мѐсѐц дѐнѐ на пѐлѐни у Сокòцу *чѐтрдѐсѐт òсмѐ* ѹ јесѐн (Г); дòшли *чѐтерес пѐтѐ* у дѐцѐмбру (Кш); òн *чѐтерес пѐтѐ*, ѹмрò ми ћѐд (Н); *чѐтерес дрѹгѐ* на Јòвандѐн изгòрела кѹћа (Н); ѹ Шѐковиће дòшли на Илѐндѐн *чѐтерес дрѹгѐ* (Н); тѹ зѐму *чѐтерес трѐћѐ* [...], па смо тѐмо òтишли, тѹ зѐму прѐтурили, òдмѐ у прòљеће врѐтили се (Бк); јѐ сам òт"шò с вòјскòм *чѐтерес дрѹгѐ*, òт"шò с пролетѐрѐма (Пв); *педѐсѐт сѐдмѐ* ѹ јесѐн [...], нѐ знам тѐчно дѐтум кòи је бѐо (Ц); *чѐтерес дрѹгѐ* мѐјка ѹмрѐла (МП); *чѐтерес чѐтврѐтѐ* оѐац пòгинуо (МП); *седамдѐсѐт трѐћѐ* су ми нѐ Кошеву ѡзвѐд"ли бѹбрег, збòк тогѐ апѐрисѐн (Пк); па сам јѐ *седамдѐсѐт и пѐтѐ*, у мѐрту мѐсѐцу пензѐнѐисѐн (Пк); јѐднѐ гòдинѐ је бѐло, да-л је *чѐтерес дрѹгѐ*, сѐдамстò ѹстѐпѐ у Пијѐску (КП); *седамдѐсет сѐдмѐ* трѐктор ѹзео (Бж); дòшла сам вòди *чѐтерес òсмѐ* (Мр); а *педѐсѐт чѐтврѐтѐ* бѐо у рѐзѐрви (Рд); нѐје бѐло ѹ нас

пўшака̄ чѣтерес првѣ (Рд); чѣтерес ђсмѣ ђт"шѡ ў јесѣн (Пн); ђни су ђногā рāта, чѣтрнѣстѣ, тāмо нѣђе у Прибоју пђмрли (Бђ); педѣсѣт пѣтѣ сам дђшла ђвди (Бђ); дђшла педѣсѣт шѣстѣ у нђвѣмбру (Бђ); и шћѣр ми је рђђена педѣсѣт и првѣ (Ск); чѣтерес дрўгѣ зарђбишѣ ми ђца (Пб); а ђтац ми је дѣведѣш чѣтврѣтѣ сђд ўмрѡ (Д); жѣна ми ўмрла дѣведѣ[s] сѣдмѣ (Д).

Обележје актуализације својствено је и датумском склопу [11] као временском идентификатору реализације реченичне предикације, у којем се редни број појављује у улози актуализатора имплицитног локализатора *дан* као једног од тридесет делова месечног интервала израженог у овој датумској конструкцији називом месеца у генитиву као детерминатором временске јединице *дан*. У неколико примера предикација је временски одређена датумским склопом који укључује и годину. Уп.

(49) [11] бāба ми ўмрла сѣдам гђднā ѣе сђд бѣти *тринѣстѡг јўла* (Пр); ђн је дђлазијѡ нѣкад *двāјес пѣтѡг дѣцѣмбра* (Бђ); и *осђмнѣстѡга мārта* Зўлфо Д. [...] и ђн је нарѣдио *осђмнѣстѡга мārта* у сѣдам сђтѣ да ђн крѣнѣ... (Рд); *двāнѣстѡга апрѣла* је пāо срѣмскѣ фрђнт (К); *двāнѣстѡг* трѣба да ѣдѣм на аперђцију ђка (МП); крѣнули смо *дрўгѡга мājа* (Ж); *пѣтѡга мājа* смо се врђтили у Жўль (Ж); *чѣтврѣтѡга мājа* су нас дђпрат"ли у Кђш"тицу (Ж); ђшла сам *триес првѡг* (Жљ); и ђндā ђталѣ *јѣдђнѣстѡг јāнуārа* на кўрс за десѣтārа (Гб); *тринѣстѡг ђктѡмбра* ўсташка нāјѣзда нāѣћѣ (Кж); *пѣтнѣстога* сђде *ђвогā мјѣсѣца* дђшѡ нам је Дрāжо, *првѡг ђвгуста*, и *ђвогā, пѣтнѣстог* у *мјѣсѣцу* смо га прѣспратили у Јѣловце Нѣшковићу (Пљ); тамāн да се пўстѣм *сѣдмѡга* кўћи, на јѣно двā мјѣсѣца прѣјѣ, нђвине (Г); дђћок у сѣдмоме мјѣсѣцу, *двāнѣстог сѣдмѡг* (Г); да са рђмѣм сђдā полѣтѣ *двђдес сѣдмѡг* (Г);¹¹⁸

– ђтац ми је пђгинуѡ чѣтерес *дрўгѣ, шѣснѣстѡг нђвѣмбра*, ўбиле га ўсташе вāм у Стобђоранима, зђклāли (Б); ка[д]-сам шћѣла сѣна рђд"ти *шѣсѣт сѣдмѣ гђдинѣ*, у апрѣлу мјѣсѣцу, *сѣдмнѣстѡг апрѣла* сѣна рђд"ла (Оз); инвāлид пђстѡ, прђглāшен *шѣсѣт и дрўгѣ гђдинѣ, шѣстѡг апрѣла* (КБ); јā сам рђђен *тридес ђсмѣ, осђмнѣстѡг јāнуārа* (Вн); *сѣдамдѣсѣт првѣ гђдинѣ* ђт"шли, *дрўгѡг фѣбруārа* (Г); мѣ смо погђрели *јѣдђнѣстѡг дѣцѣмбра дѣведѣсѣт и трѣћѣ* (Пк).

¹¹⁸ Нису забележени примери попут *на првог, на првог мājа; на осмог, на првог јўла, на петнаестог* који су запажени у говору Тузле и околине, те говору села Тухоља код Кладња, а који су највероватније настали спајањем генитива за време (нпр. *првог мājа*) и предлога *НА* с акузативом у истој служби (*на Божић*) (Брабец 2012: 138; Халиловић 1990: 336).

§ 90. Најфреквентнији лексикализатор акузатива с обавезним детерминатором–актуализатором (50) јесте временска јединица *дан*, потом општевременски појам *вријеме* и денотати периода дана *јутро* и *вече*, а спорадично се срећу други појмови–периоди и временске јединице веће од јединице *дан*, као и лексема *рат*.¹¹⁹

Битну улогу у идентификацији временског локализатора актуализованог показном заменицом [1] има контекст. Значајан чинилац јесте и моменат говорења на основу којег се одмерава временска удаљеност која се исказује трочланим системом демонстративних заменица. Моменат говорења је релевантан при употреби придева *прошли* [2] у својству

---

¹¹⁹ Према анализи грађе из говора источnobосанских Ера, С. Танасић наводи исте именице као лексикализаторе генитива или акузатива с обавезним детерминатором и примећује да се ова два падежа приближно подједнако јављају (Танасић 2013: 533). Генитивни и акузативни облици именица *дан*, *ноћ*, *јутро*, *вече*, како показује грађа *БХ пројекта*, подједнако су заступљени на БХ простору, с тим да су конструкције *обавезни детерминатор + генитив* нешто бројније у јужној половини простора, а *обавезни детерминатор + акузатив* у северној (Баотић 2012: 177). Међутим, у раду о синтакси падежа у говору староседелаца босанске Посавине наводи се да је поље употребе овог структурног типа темпоралног генитива широко и да је он фреквентнији од исто структурираног темпоралног акузатива (Баотић 1971: 107). За говоре источне и југоисточне Босне Ц. Јахић констатује да је употреба акузативне конструкције веома честа уколико представља временску одредбу „са већим степеном одређености и ограничености трајања“ [лат.] (Јахић 1981: 544–545). Истиче се фреквентност ове акузативне конструкције у говору Змијања, уз паралелну употребу темпоралног генитива (Петровић Д. 1972: 153, 162), а из говора села Обади у босанском Подрињу дају се само примери именица *дан*, *ноћ*, *јутро*, *вече* у акузативу с обавезним детерминатором (Симић М. 1978: 91). Овакви примери илуструју и употребу акузатива у говору села Горње Цапарде, за који је назначено да се понекад употребљава и генитив, но опсервација генитивних примера указује на другачије лексичке експоненте (Ђукановић 1983: 261). Постојање односа типа *оне ноћи ~ ону ноћ* или *истог дана ~ исти дан ~ у исти дан* карактерише говор Љештанског (Тешић 1977: 238). Темпорални генитив и темпорални акузатив с обавезним детерминатором у говору северозападне Боке повезани су сличним могућностима лексикализације (Павловић 2000: 54). Паралелна употреба обеју форми јавља се у говору Роваца (Пижурица 1967: 158), а у ускочком говору преовлађује акузативна форма, особито међу старијим становништвом (Станић 1977: 68). У зетском говору Врачана темпорални акузатив је једино обичан, без икаквих трагова употребе генитивне темпоралне форме (Петровић Д. 1974: 168). У банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта „[а]кузатив преовлађује [...] код именице *дан*, а потпуно господари код именице *ноћ*“ (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 311, 333, 334). У Срему је развијена употреба генитива (Николић Б. 1964: 283), а у говору Грузе је „у апсолутној [...] превази над акузативом“ (Стевовић 1969: 494). Дајући налазе ситуације с подручја говора Параћинског Поморавља који говоре у прилог продуктивности акузативне структуре за разлику од конструкције *обавезни детерминатор + генитив*, доводећи сужену употребу ове врсте генитива у везу с приближавањем стању у призренско-тимочким говорима, Софија Милорадовић наводи и расположиве изворе о стању у другим косовско-ресавским говорима који нуде податак ове врсте и који најчешће констатују напоредност употребе (Милорадовић 2003: 173–174 и нап. 327).

актуализатора који бележимо изузетно ретко уз локализаторе *година* и *рат*, нетипичне за ову акузативну конструкцију.¹²⁰ Уп.

(50) [1] *дно јутро* кад је Србија прџпала, нџма рџкџ *дно јутро* (Вн); – и тџкџ *тџ вџчџ*, пџкџјнџ џтац ми је прџчџ да је пџмагџ гџре (Мг); имџ сам тџтку горџкџн Пот Црвџнкџм, нџћио *тџ вџчџ*, сџтри дџн џ Жљџбове (Пн); – *тџ нџћ* сџмо да је јџдан вџјнџк бџо (Пк); – и кџд моџ кџћџ лџгоровали *џнџ дџн* (Кљ); мџ смо *џнџ дџн* кџпили у Жљџбџвима (Јп); тамџн *џнџ дџн* џн дџлазијџ (Јб); а јџ тџк се *џнџ дџн* трџбџм и-зџтвора да пџшћџм (Јб); тџкџ је *џнџ дџн* спџшено... (Рд); мџ смо *џнџ дџн* шџто џватили, шџто... (Рд); *џнџ дџн*, чџтав дџн, по Сарајџву џдџј (Кш); нџћу јџ *џнџ дџн* кад џни џдџ (Јл); и џни се џжџн"ли [...] *тај дџн* кат сам јџ дџшла џвде (Оз); знџш кџко су џмрџли - *џнџ дџн* џзлаз"ли нџпоље, и вратијџ се џ кућу и џмрџ (Бд); мрџзеви *џвџ два дџна* џништишџ свџ (Пв); – *тџ зџму* чџтерес трџћџ [...], па смо тџмо џтишли, *тџ зџму* прџтурили, џдмџ у прџљеће вратили се (Бк); – *џвџ рџт* кџмшија кџмшију вџшџ убијџ нџго стрџнци (Рс); нџје бџло ни лџкарџ, нџшта џнџ, *џнџ рџт* (Кл);

[2] *џвџ прџшлџ гџдину*, двџје џљаде јџданџстџ сам пџсијџ нџкџ два џ пџ дџлума крџмпџра (С); џ нџс џвди снџјџг бџо *прџшлџ гџдину* нџси мџгџ џзџћи (Бд); – Срџи би џшли џ џиове кџће па нџ би дџли, *прџшли рџт*, *џнџ*, а *џвџ рџт* нџје (Рс).

Чџст актуализатор у говорима романијског платџа јџсте редни број [3] помоћу којџ је на временској оси одређџна позиција денџтата у акузативу у џдносу на временски интервал познат из контекста. Битну улогу има контекст и када је актуализатор придевски џблик *сџтри* [4], колокабилан јџдино с временском јџдиницом *дан*.¹²¹ Уп.

(50) [3] а мџ смо бџли *прџвџ вџчџ* на рџбу шџмџ (ДБ); – и ш џџм *прџвџ нџћ* џдмџ нџћџш (Кљ); – мџ смо дџшли *прџвџ дџн* у Сокџловиће (Кш); и џвде *трџћџ дџн* [стигнемо] (Кш); *јџдан*

¹²⁰ Употреба именица са значењем дужих временских интервала није искључена ни у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 57). С различитим актуализаторима регистрована је у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 162), а тако је и у говору Смедеревског Подунавља (Бошњакџвић/Урошевић 2008: 111) и говору Левча (Симић Р. 1980: 64). Акузатив с џбавезним детерминатором много је чџшћи џд истџ таквог генитива у говору Мрковића (Вујџвић 1969: 299). Прџма наводима С. Милорадовић, гџворе Параћинског Поморавља карактерише проширено поље употребе џвог акузатива чџк и с лексемџ *година*, дџк генитивне конструкције „егзистирају више као џкамењџни прилошки изрази које одржава адвербијализација“ – лексема *година* са актуализаторима *прошла*, *прџтпрошла*, *јџдна*, *џва*, *која*, а лексема *зима* са актуализаторџм *прошла* (Милорадовић 2003: 74–75, 173).

¹²¹ Скрећући посебно пажњу на примере с џвом џдрџбом уз именицу *дан* у говору источнџбосанских Ера, С. Танасић (2013: 534) констатује да је џва појава шџре позната западно џд Дрине. Уп. међутим и пример из банатских гџвџра шумадијско-војвођџнског дијалекта: *нисам завршиџ тај дан*, *него сџтри дан* (Ивић П./Бошњакџвић/Драгин 1997: 333).

дѧн нѧ чистѧм, *дрѹгѧ дѧн* нѧ чистѧм, *трѣћѧ дѧн* нѧ чистѧм (Јп); *јѣдан дѧн* снѣсошѣ, *дрѹгѧ дѧн* снѣсошѣ, *трѣћѧ дѧн* двѣје мѣшчин трѣ снијѣле (Јп); и *чѣтврті дѧн* ѡдѣм ја ѡзгѡ (Јп); а ја глѣдѡ кат су ћѣци ѹзѣли клѹпе нѡвѣ, *трѣћѧ дѧн* пѡчѣло шврљати (Сл); кѡнтала сам *дрѹгѧ дѧн* да дѡћѣм (Јп); ка[д] *трѣћѧ дѧн*, *првѧ дѧн* трѣ дѡшла, а *чѣтврті дѧн* или *трѣћѧ* чѣтри (Јл); и ѡндѧ вод^нѧ *дрѹгѧ дѧн* [војска] ѡшла дѡље, да иг вѡдѣ (Јл); *дрѹгѧ дѧн* дѡђе, *дрѹгѧ*, рѡзѹмѧш тѧ (Н); тѡ је вѣћ *трѣћѧ дѧн* (Вб); а сѹтра ја да ѹмрѣм, свѣ ће се тѡ *трѣћѧ дѧн* прѡдати (Рс); из бѹнкѣрѧ смо крѣнули *дрѹгѧ*, *трѣћѧ дѧн* у Хѧн Пијѣсак, у бѡвшѧ крѡлев двѡр (В); нѣ дѡш ми *првѧ дѧн* живљѣти (Г); *трѣћѧ дѧн* сам ѡпазиѡ да нѣмѧм бѡлове пѹно ѹнѹтра (Јб); двѧпѹт, трѣ, привѡјали двѧ-трѣ јѹтра, *пѣти дѧн* ја сам се пѡчѣо нѧ ногу ѡслањати (Јб); *трѣћѧ дѧн* прѡјатѣљи ѡдѹ, ѡдлазѣ (Јб); *пѣтнѣсти дѧн* ме на нѡсилима ѡзнијѣли (Јб); *пѣти дѧн* би с ѡѧма дѡлазиѡ (Јб); у Кѡсиндѡ и *сѣдмѧ дѧн* завршила (МП); кад ѡни ево *дрѹгѧ дѧн*, ѡни ослѡбођѣни (Пк); и вѡј дѡшли *дрѹгѧ дѧн* (Пн); и дѡћѣ ѹјутро, *пѣти дѧн*, мѣшчин, пѡкрѣт (Бћ);

[4] *сѹтрѧ* сам *дѧн* сѡшѡ са стијѣнѧ (Пљ); а *сѹтрѧ дѧн*, ѡбично пѣтак [...], а пѡсле кѹпиѡци и сијѣло (Вб); нѣшта га испитѡвали, *сѹтрѧ дѧн* га пѹштали (БК); и ѹјутру, *сѹтрѧ дѧн*, кѡ је ѡближѧѧ дѡћѣ (Пв); *сѹтрѧ дѧн*, дѡли кѡд ѡгѧ дѡшли, пѣкли јаѧѣ (Јб); *сѹтрѧ дѧн* цѹра се спрѣмѧ (Јб); имѡ сам тѣтку горѣкан Пот Црвѣнкѡм, нѡћѧо тѹ вѣчѣ, *сѹтрѧ дѧн* ѹ Жљѣбѡве (Пн).

Актуализѡциѧ извесног временског интервала кѡји за исказ није неѡпходно прецизно идентификовати на временској оси врши се пѡмоћу лексѣме *јѣдан* [5] [уп. примере с генитивѡм]. Такође, неидентификована тѡчка, сегмент на временској оси јѣсте временски локализатор актуализѡван неѡдрѣђѣном замениѡм *неки* [6], али се овѡм конструкциѡм имплиѡира минимално растојаѧѣ између те тѡчке и тѡчке кѡја представља моменат говѡра. Уп.

(50) [5] дѡђѡшѣ ѡздѡ Бѹре о-Шѣковѧћѧ *јѣдно јѹтро* и заѹзѣшѣ Жѣравиѣ (Јб); и *јѣдно јѹтро*, ѡнѧ визѡта, ѡнѧ дѡкторѧ, ја лѣжѧм (Јб); кад ја, кад *јѣдно јѹтро*, мѡјку му, тѣк ја ѹстѡ, гѡре на овѹ вѣрѧнду ѡзѡћѣм кад ѡн, пјѧн је мѡло, пѡсрћѣ (Сл); – *јѣдну се вѣчѣ* тѡмо пѡбилѣ (Јп); – *јѣдан дѧн* ѡшла ми тѧ снѧ у Сокѡлац (Бк); рѣкѡ, дѡће *јѣдан дѧн* да бѹдѣ двѧ-трѣ дѧна ѡвдѣ сѧ мнѡм (Пн); ѡн ѡт^шѡ *јѣдан дѧн* и пѡбјѣгѡ (Јп); Рѡдѣ *јѣдан дѧн*, ѡна *дрѹгѧ*, свѡки дѧн по јѣдно дѡлази (Јб);

[6] пѡби свѣ мраз ѣво *нѣкѡ јѹтро* (Оз); – *нѣкѹ се вѣчѣ* пѡбилѣ (Јп); бѡш *нѣкѹ вѣчѣ* [...] свѣ ѡ томѣ бѡло (Пк); *нѣкѹ вѣчѣ*, дѧ-л нѣђе код Пријѣдора, чѣдомѡрство ѡзвршѣ (Ц); мѣни је *нѣкѹ вѣчѣ* пѡо нѧ памѣт, дѧ ли је жив (К); – дѡлазила сам ја *нѣки дѧн* (Жљ); нѡсѡли

им пѹт нѣкѣ дѣн (Пв); ѡнѡ сам прѣје операције, ѡнѡ сам нѣкѣ дѣн урад^нла (Жлъ); па јѣ нѣкѣ дѣн ви^нчѣм [...](Јл); ѡн нѣкѣ дѣн направијо стѡ онај (Јл); па нѣкѣ дѣн, прије двѣјез дѣнѣ, мѡжда нѣмѣ ни двѣјес [...], украдѣ [...] (Јл); слѹшѡ сам нѣкѣ дѣн... (Б); нѣкѣ дѣн ѹмрѣла [...] бѣба (Б); бѣш је бѣо нѣкѣ дѣн ѡвди, тѣј Мѣксим, дѡлазијо (БГ); прѡдѡ је двѡје тѣлѣдѣ [...] нѣкѣ дѣн, нѣмѣ... (Оз); кѹћу нѣкѣ дѣн нѡву направијѡ (Бд); чѡјек нѣкѣ дѣн ишѡ гѡре ѹ шуму, кѣном с пѹшкѡм (Бд); нѣкѣ дѣн глѣдѣм преко телевизѣје (Бђ); нѣкѣ дѣн јѡј кѹрјак ѡвцу зѣклѡ (Бђ); ѹмрѣла му је жѣна нѣкѣ дѣн (Вр); нѣкѣ дѣн им је ѹмрѣла снајѣ (Вр); бѣш јѣдан чѡјек што је бѣо нѣкѣ дѣн кѡд менѣ, заграђѣвѡ ми ѡграду (Бд); нѣкѣ дѣн тѹди [...](Бд); [е]во [о]вѡ ѡн сѣм нѣкѣ дѣн скѣде, бѡк те ствѡријо (Јб); нѣкѣ дѣн је [...] тѣм ишѡ (Кс); бѣо ми је нѣкѣ дѣн ѡвде (Пн).¹²²

Изван актуализације денотата временских периода *јутро* и *вече*, те временске јединице *дан*, лексеме *један* и *неки* актуализатори су општевременског појма *вријеме* [7] и у том случају међу њима није уочена семантичка разлика у исказивању неодређене референцијалности. У свим регистрованим примерима темпорално је детерминисана предикација израженог трајања, па акузативна конструкција поприма и значење одмеравања дужине трајања у времену тј. значење лонгитудиналности. У зависности од конкретне предикације и ситуационих околности локализатор *вријеме* може реферисати о временским интервалима различите дужине. Прецизна информација о количини времена у локализатору који заступа именица *вр^нјеме*, али и *доба*, изостаје и када је актуализатор придев *задњи* [8], који је истовремено и фрагментизатор којим се идентификује завршни сегмент временског интервала неодређеног трајања. Уп.

(50) [7] плаћали нијесмо кѹпијѡце, кѡсце јѣсмо јѣдно вр^нјеме (Бд); јѣдно вр^нјеме , није дѹго трајѣло [плѣскање по води] (Вб); ѡна је јѣдно вр^нјеме стѣновѣла у Нѡвовѡм пѡдруму (Кл); ѡн је бѣо јѣдно вр^нјеме Пот Црвенкѡм, у прѡдѣвници, и кѡнобар бѣо (Кл); јѣдно је вр^нјеме рѣдио Под Ромѣнијѡм (Вр); јѣдно вр^нјеме бѣло је прѣмѣрје (Вк); јѣдно вр^нјеме , свѣ до пѣдѣш чѣтвѣртѣ ѡвде је бѣо тѣжѣк жѣвѡт (Вк); бѣо сѣ мнѡм зѣјѣдно јѣдно вр^нјеме (Н); бѣо сѹдијѣ јѣдно вр^нјеме у Рѡгатици пѡшлѣ ослобѡђења (Н); па ѡвѣј, тѣтак ми, јѣдно вр^нјеме држѡ [кафану] (Пр); па јѣдно вр^нјеме нијесмо мѣ сметѣли (Јб); јѣдно вр^нјеме вѡдлѣ ѹјутру колѡна на пѡсѡ ѹ Прачу (Пн);

¹²² У говору Тухѡља код Кладња напоредне су конструкције *неког дана* и *неки дан* (Халиловић 1990: 336).

бїо нѣкѡ вр^нјѣме док је стѡн прѡдѡ [= док није стан продао] (Вр); нѣкѡ вр^нјѣме га вѡзїо и поквѡрио се (В); бїо, нѣ знѡм, нѣкѡ вр^нјѣме , па ѡдосмо у Рѡгат^нцу (Бк); бїо је дѡбро нѣкѡ вр^нјѣме (Ц); јѡ ћу нѣђе ѡтїћї у стїјене па жїветї нѣкѡ вр^нјѣме (Мш);

[8] зѡдњѣ вр^нјѣме пѡчѣли су аутѡбусї (Јл); зѡдњѣ дѡбѡ је бїо аутѡбус (МП).

§ 91. Ограниченост опсега лексичких експонената израженија је у пољу симултаности код појединих падежних конструкција блокираних предлогом него код наведених форми блокираних само обавезним детерминатором чија је основна улога актуализација временског сегмента у којем се остварује реченична предикација. Најпре, битно својство темпоралних падежних форми јесте опозиција *линеарно* ~ *пунктуално*, а њу намеће различита концептуализација временских појмова (јединица временске мере и појмова–периода) и (не)могућност њиховог сегментирања. Наиме, „сваки временски појам подложен сегментирању поима се линеарно“ (Павловић 2006: 119), док „најмање линеарно, тј. пунктуално [...] замишљамо време када су у питању имена дана и имена празника“ (Ивић М. 1955–1956: 172). Свој потпуни линеарни, односно пунктуални карактер временски појам добија у комбинацији с конкретним предлошким решењем које, такође, у падежну конструкцију уноси своје семантичке особености. Уколико, притом, временска падежна конструкција јасно указује на протицање времена симултано с реченичном предикацијом, то динамично поимање времена подразумева обележје *процесуалност* (+), док одсуство такве концептуализације *процесуалност* (–). Под процесуалношћу се подразумева значење парафразирано формом 'у току / током / за време док'. Типични, заправо, формални репрезентант значења *процесуалност* (+) јесте клауза с везником *док* обавезно комбинованим с имперфективном предикацијом (Антонић 2001: 91–92).

§ 92. Линеарна симултаност с обележјем *процесуалност* (+), уколико се глаголском радњом и контекстом не имплицира итерација, формализована је конструкцијом генитива с предлогом *ПРЕКО*, локатива с предлогом *ПО*, генитива с предлошким изразима *ЗА ВР^нЈЕМЕ* и *У ТОКУ*, акузатива с предлогом *УЗ*, изузетно лексикализованим акузативним изразом *у дан* и инструменталним *ноћи* и *даном* и конструкцијом *ЗА / ИЗА + генитив* у идиоматизованим структурама.

§ 93. Иако не тако опсежно, семантички потенцијал перлативног форманта *ПРЕКО* искоришћен је у пољу симултаности линеарног карактера. У романијским говорима Старог Влаха бележимо неколицину примера темпоралне конструкције *ПРЕКО* + *генитив* (51),¹²³ а кратак је и списак регистрованих лексикализатора који чине појмови–периоди *љето* и *зима* [1], затим *викенд* [2], *дан* и *ноћ* [3].¹²⁴ Уп.

(51) [1] шѹм̄ар за̄ћ̄е пр̄еко љета по селу (Пљ); до̄ћ̄е нам пр̄еко љета, док није п̄дчео радити (Јл); с̄ам пр̄еко љета ишли у Ср̄бију (Пк); – и т̄у преко з̄им̄е Шва̄бо није м̄ог̄о до̄ћи (Пк); *преко з̄им̄е* добро нам ч̄ист̄е п̄утево (Пк); *преко з̄им̄е*, б̄ога ми, с̄ат ӣ п̄о, ӣ два [треба ӣћи] (Мр); [2] *преко вӣкенда*, кад̄ ћ̄еца ниј̄есу ӯ шк̄оли, до̄ћ̄у ӣ њ̄ни (Бђ); [3] до̄ћ̄емо на к̄аву ӣ љутро ӣ љвеч̄е ӣ пр̄еко д̄ана (Кш); – а б̄ила је м̄ечка, пр̄еко но̄ћи је б̄ила в̄јероватно... пошла да пр̄евед̄е м̄еч̄ад ӯ Т̄ису, г̄оре ђе су п̄ћине (С).

§ 94. Велики је број потврда конструкције *ПО* + *локатив* (52), и то већином лексикализоване појмом *ноћ* [1], затим с неколика примера именицом *мрак* [2], у значењу природне појаве везане за део дана, а онда и именицом *дан* [3], у значењу 'обданица'.

(52) [1] гл̄еда̄јте к̄ако по н̄д̄ћи убӣја̄ју са л̄ефл̄екторима, св̄е п̄дбиш̄е ч̄ујем (Пљ); и до̄ћ̄ош̄е по н̄д̄ћи, м̄ен̄е за̄јм̄е и у з̄атвор, у Сок̄олац (Кљ); упала јој леп̄ирица ӯ уво по н̄д̄ћи (Жљ); по н̄д̄ћи дошла јој м̄ука, б̄џлан (Жљ); м̄и смо по н̄д̄ћи с̄ишли на Бр̄џ (Ж); њ̄ни су нас ш̄ћ̄ерали по н̄д̄ћи на Бр̄џ (Ж); в̄укли по н̄д̄ћи, ч̄уп̄али (С); по н̄д̄ћи до̄ћ̄еш у с̄укобе гд̄је се ф̄а̄тали за пишт̄оље (С); па су се по н̄д̄ћи извл̄ачили, св̄е пом̄аго др̄уг др̄угу к̄доп̄цима (Мг); знали су Бугари, који су зн̄али ср̄пск̄и, да се прив̄уку по н̄д̄ћи блӣзу р̄џа (Мг); а ја в̄ећ угов̄орила да до̄ћ̄у по н̄д̄ћи, да се укра̄д̄ем (Јл); њ̄н по н̄д̄ћи нӣкад и не спа̄ва, па з̄ато д̄аном и спа̄ва (Гз); да д̄ље код ј̄унӣца стра̄жар̄и по н̄д̄ћи (Мк); њ̄рганизовала по н̄д̄ћи да га укра̄ду из б̄олниц̄е (Вб); и по н̄д̄ћи са̄ња̄м (Вб); на лин̄ӣи је по н̄д̄ћи, а ӯ д̄ан тра̄жи,

¹²³ Ковачевић уочава да предлошки изрази *У ТОКУ*, *ТОКОМ* и *ЗА ВРЕМЕ* све више у стандардном језику потискују предлог *ПРЕКО* (Ковачевић 1981: 144).

¹²⁴ У овај круг лексикализатора најчешће се уклапа грађа која илуструје употребу темпоралног *ПРЕКО* + *генитив* у многим народним говорима (уп. Танасић 2013: 534–535; Павловић 2000: 63; Пижурица 1967: 149; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 323; Грковић 1968б: 142; Симић Р. 1980: 54; Милорадовић 2003: 108). У говору Змијања, ускочком говору и у говору Смедеревског Подунавља именица *ноћ*, а понекад и именица *дан*, осим у генитиву, може стајати и у акузативу. У овим говорима, те у говору староседелаца босанске Посавине и у трстеничком говору бележе се и лексикализатори *година* или *недеља* (Петровић Д. 1972: 152, 166; Станић 1977: 83; Бошњаковић/Урошевић 2008: 107; Баотић 1971: 115; Јовић 1968: 165), а у говору Бјелопавлића чак и лексикализатор *јесен*: *прео јесени Сушица вазда надође* (Ћупић 1977:141).

избавља га (Тш); па *по ноћи*, било нам близу славѐ, оћемо да славимо (Бд); ја сам знала љѐти, *по ноћи* у два сага устати па у овѐ вамо стару кѹћу ићи, љѐти сам била анамо, љѐтна кујна (Бд); нѐ знам ни кѹлко смо ноћи ишли *по ноћи* па наћали (Бд); нисам се смѣјо у дан крстити, већ *по ноћи* (КБ); кренули кѹћама *по ноћи* (В); ђви се здоговорѐ и *по ноћи* нападнѹ (Вк); по свѹ нѹт, *по ноћи*, бѹлан [радиш, режеш] (Г); па дѣгне ме *по ноћи* па лѹжѣм ватру (Бк); *по ноћи*, ја сам, ђна ме прѹвела свѐ спорѐ-шѹма (Јб); ја *по ноћи*, вјѐрѹј, снѣвам да глѐдам онѐ вѹлове или краѵе (Јб); прѐдѹ *по ноћи*, рѹдѐ (Нр); *по ноћи* дѹшли, тај ми свѹк, пјѐшкѐ (Ц); рѹдимо и *по ноћи* и у дан, свѐ да вѣшѐ зарѹдимо (Кс); мѹраш ѣ ѣма дѹти кат *по ноћи* дѹћу, ил ѹбишѐ (Мр); разбѹлио се ѹ-стомѹка *по ноћи* (Пл); [2] ѹвечѐ *по мрѹку* дѹшла (Бк); знѹли смо ѣз Брезјака *по мрѹку* дѹћи (Гб); ћѐ ћу ја дијѐте ѹднијети у шуму *по мрѹку* (Гб); *по мрѹку* ѣз Брезјака дѹћи е вѹди за двѹдесѐт сѐдмѣ (Гб); [3] а рѹдили, рѹдили, што се кѹжѐ, и по ноћи и *по дану* (Бд); нѐће *по дану* спѹвати (Бђ).

Доказ за прилошки карактер конструкције *ПО* + локатив¹²⁵ именица *ноћ* и *дан* јесте могућност супституције адвербијализованим старим инструменталним облицима *ноћу* и *дану* (уп. Батистић 1972: 140). За ове прилошке облике у стандардном српском језику констатовано је да поседују обележје *процесуалност* (+), тј. да је у њиховом значењу присутна представа о протоку времена. Будући да у ексцерпираној грађи из говора романијског платоа нису регистроване прилошке форме *ноћу* и *дану* (само у једном примеру налазимо облик *ноћу*, уп. ниже: спѹва дѹном па ондѹ нѹћу нѐ море (Гз)), конструкција *ПО* + локатив истиче се као примарни формализатор значења непосредне временске локализације с обележјем *процесуалност* (+), бар у случају лексичког експонента *ноћ*.¹²⁶

¹²⁵ Релевантним показатељем адвербијализованости ове форме сматра се одсуство детерминатора-актуализатора (уп. Батистић 1972: 141; Павловић 2006: 152, напомена 202).

¹²⁶ Најчешћи или једини лексички експонент конструкције *ПО* + локатив јесте именица *ноћ* у примерима из говора источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 558) и из говора источnobосанских Ера (Танасић 2013: 537). Пижурица примећује да је израз *по ноћи* већ сасвим адвербијализован у говору Роваца, у којем се јавља и израз *по зори* (у значењу *зором*, *рано*), а бележи и појмове у значењу временских прилика, типа *по киши*, *по сунцу* (Пижурица 1967: 171, 172), који у овој конструкцији детерминишу реченичну предикацију и у околном смислу, а који нису необични ни нашим испитиваним говорима. Уп. последње и у говору Мрковића (Вујовић 1969: 317). Конструкција *ПО* + локатив у темпоралном значењу с обележјем *процесуалност* (+) у дервентском крају је уобичајена и с лексикализатором као у примеру: *ја сам се напатијо по рату* (Баотић 1983:166). Осим примера типа: *кои су имѣли вјетер по дану*, у говору Змијања доследно имамо и спојеве *по љети* (*љету*), *по зими*, нпр.: *вовђе е дивно по љети*; то се *по зими* вари (Петровић Д. 1972: 170). С последњим у вези јесте и израз *у зими* који се говори у Тузли и околини уместо

§ 95. Док конструкција *ПО* + *локатив* лексикализована временским локализатором *ноћ* представља еквивалент прилога *ноћу*, примарним падежним формализатором, према броју регистрованих потврда, који одговара значењу прилога *дању* у говорима романијског платоа издваја се конструкција *У* + *акузатив* (53) лексикализована именицом *дан* 'обданица' и без присутног детерминатора.¹²⁷ Према томе, и устаљени израз у *дан*¹²⁸ прилошког је карактера, а одговара му значење 'док је дан', а с обзиром на квалитативни карактер и значење 'док се (још) види'. Уп.

(53) нѣђе лѡме у̣ д̄ан, м̄и̣ у̣веч̄е (Кж); а у Србији се сл̄ав̄и̣ у̣ д̄ан, бр̄ате (Пв); н̄исам се см̄ӣјо у̣ д̄ан кр̄стити, већ по н̄оћ̄и (КБ); на л̄инӣи̣ је по н̄оћ̄и, а у̣ д̄ан тра̄жӣ, избавља̄ га (Тш); ра̄д̄имо и по н̄оћ̄и и у̣ д̄ан, св̄е да вӣш̄е з̄ара̄д̄имо (Кс); и сад ра̄дӣ у̣ шк̄оли н̄оћ̄н̄у, а у̣ д̄ан њ̄де у м̄есару, к̄ољ̄е (Тш); ј̄ош је п̄јан, б̄олан, у̣ д̄ан, б̄ио п̄јан в̄аз̄дан (Пл); она је д̄ошла т̄ам у̣ д̄ан (Јб); сл̄д̄мӣје у̣ д̄ан к̄олач (Јб); на Томинд̄ан у̣ д̄ан, пр̄едвеч̄е се л̄д̄мӣ ѡко трӣ са̄га (Нр); с̄ад ј̄едва се ск̄уп̄ӣ он̄о у̣ д̄ан (Јб).

У прилог, дакле, њиховој адвербијализованости у романијским говорима Старог Влаха говори како изостанак било каквог типа детерминатора у регистрованим примерима, тако и одсуство знатнијег броја прилога *ноћу* и *дању* у корпусу.

§ 96. Поред локативних облика с предлогом *ПО*, временске појмове *ноћ* и *дан* налазимо у беспредлошком инструменталу (54) који, као и претходне конструкције, садржи представу о протоку времена. Локализатор *дан*, притом, темпорално детерминише једино предикацију исказану глаголом *спавати* / *заспати*.¹²⁹ Уп.

(54) [1] трӣ чув̄ара [има] што н̄оћ̄и пла̄ћа̄ да ч̄ува̄, св̄е би јој п̄окрали и р̄азнӣјели (Бд); м̄ӣ н̄оћ̄и ј̄адни б̄ј̄е̄ж̄имо п̄д шумама да н̄оћ̄имо (БК); [2] не м̄огу ни да з̄асп̄им *даном* (Гз); он

уобичајеног *зими* (Брабец 2012: 140), а што је забележено и на неколико пунктова у грађи *БХ пројекта* (Баотић 2012: 178).

¹²⁷ Исто бележи и Јахић источно од нашег испитиваног подручја: : у *дан је то било* (Бр) (Јахић 1981: 546). Уп. и у суседном говору источнобосанских Ера: *У дан је то било*. А кад би увече, већ мрак, неки причају...; И Милијан ми је причо да је и-он видијо, долазијо *у-дан* и-он ... (Танасић 2013: 536). Тако и у ускочком говору, уп.: *лако је у дан, тешко је ноћу* (Станић 1977: 63).

¹²⁸ Ограничену појаву акузативних конструкција *у дан*, *у ноћ* у савременом српском језику Н. Арсенијевић тумачи резултатом знатно фреквентније употребе данас „већ лексичких облика у инструменталу *дању*, *ноћу*“, и наводи да је спорадична појава сингуларског облика без детерминације обична за именицу *ноћ* (Арсенијевић 2003а: 210).

¹²⁹ Уп. и у говору староседелаца босанске Посавине: *Даном спава а ноћом луња* (Баотић 1971: 132).

по нѠћи нѣкад и нѣ сп̄ав̄а, па з̄ато д̄аном и сп̄ав̄а (Гз); сп̄ав̄а д̄аном па онд̄а нѠћу нѣ море (Гз).

§ 97. Најзаступљенији формализатор обележја *процесуалност* (+) у корпусу јесте генитивна конструкција с изразом *ЗА ВР^нЈЕМЕ* (55) у предлошкој функцији, а у улози лексикализатора доминантни су називи држава [1] које су у историји значајно обележиле поједине периоде, а уместо њих срећу се и имена њихових владара [2], затим лексеме за ознаку државе изведене према носиоцу власти (уп. *краљевина*, а према том моделу и *титовина*) [3], па и име народа као владајућег у одређеном периоду [4], као и назив историјског правца [5]. Каткад у генитивним конструкцијама овако лексикализованим није експлицирана именица *вр^нјеме* [6]¹³⁰, а бележимо и случај да је придевски употребљен денотат носиоца власти као конгруентни атрибут уз именицу *вр^нјеме* у генитиву [7]. Именица *вр^нјеме* је пак обавезан део предлошког израза, односно генитивне конструкције уколико је лексикализатор именица *рат* (в. нап. 130), ређе и именица *мир*, обе као денотати искуствено познатих временских периода, те у једном примеру и девербативна именица као кондензатор темпоралне клаузе с везником *док* [8]. Уп.

(55) [1] *за вр^нјеме Турскѣ*, у К̄алинов̄ику су ѱбили, б̄аџили Турсина (Пљ); *за вр^нјеме ст̄арѣ Југосл̄авијѣ* је б̄ио команд̄ир (Мг); изнад Б̄аб̄ин̄а г̄оре ж̄ивио на ономе б̄рду *за вр^нјеме ст̄арѣ Југосл̄авијѣ* (ДБ); *за вр^нјеме Југосл̄авијѣ* ст̄ѡка ѡшла (БГ); *за вр^нјеме Југосл̄авијѣ* ѡн ѡм̄ рум̄унику, вишѣ н̄ико (Мк) ; нѣ, т̄ѡ је б̄ило *за вр^нјеме Аустријѣ* (ВБ); б̄ило пољопр̄ивредн̄ѡ д̄ѡбро *за вр^нјеме Југосл̄авијѣ* (Рс); *за вр^нјеме ст̄арѣ Југосл̄авијѣ* т̄ѡ је б̄ила арг̄ела к̄ѡња (Рс); *за вр^нјеме Турск̄ѡг царства* Ром̄анија се ч̄ула (Рс); п̄ѡк̄ѡјн̄а мајка пр̄ич̄а,

---

¹³⁰ Док се из говора источнбосанских Ера дају само примери имена држава у генитиву с предлошким изразом *за вр̄јеме* (Танасић 2013: 535), за говоре источне и југоисточне Босне наводе се не само примери с имплицираном именицом *време*: *за Аустрије*, него чак и примери детерминисаног беспредлошког генитива: *бивше Југославије* (Јахић 1981: 529, 536). У многим говорима је могуће да предлошки израз буде редукован и сведен само на предлог *ЗА* с генитивом назива државе или владара, али и именице *рат* (што у нашим говорима нисмо налазили) или још понеке девербативне и друге именице (као што је нпр. *ћеговање, суд*), без обзира да ли именички појам прати одредба или не (уп. нпр. Ђукановић 1983: 261; Баотић 1983:158; Баотић 1971: 117; Петровић Д. 1972: 156; Драгичевић М. 1986: 182; Пижурџа 1967: 148; Павловић 2000: 61; Ћупић 1977:121 и др.). Уп. и необичну употребу инструментала уместо генитива у говору Левча: *та је кућа грађена за владом књаза Микаила* (Симић Р. 1980: 123). Инструментал с предлогом *ЗА* девербативне именице којом се означава дневни оброк (*доручак, ручак, вечера*), еквивалентан конструкцији *ЗА ВРЕМЕ + генитив* а познат и стандардном српском језику (уп. Антонић 2005а: 252; 2006б: 95–96), бележи се у говору источнбосанских Ера (Танасић 2013: 537), у говору староседелаца босанске Посавине, односно у икавскошћакавском говору дервентске околине (Баотић 1971: 135; 1983:164), али и у чумићком говору (Грковић 1968б: 156).

за вр^нјеме Аустријѐ нѐкѝко скрѝдила [...] и дѝшла на вѝшир, зѝ Тројчиндан (КБ); за вр^нјеме Југѝславијѐ бѝјо нѐкѝ Кѝста Р. у Врѝшцима (КБ); учѝјо за вр^нјеме Југѝславијѐ шкѝлу (КБ); тѝ и за вр^нјеме Краљевинѐ Југославијѐ (Сл); нѝјверѝвѝтнѝје за вр^нјеме Аустроугарскѐ (Кж); рѝђен је за вр^нјеме старѐ Југѝславијѐ (Кс); тѝ су ѝни жѝвљѝли за вр^нјеме Југѝславијѐ, Краљевинѐ (Пк); [2] вѝзди им је бѝља прѝва бѝла и за врѐме краља нѐг Срѝбима (Н); и за вр^нјеме Јѐринѐ, ѐно ти се пѝсме пѝѝвајѝ (Рс); [3] бѝло је дѝбро за вр^нјеме Краљевинѐ (Кж); за вр^нјеме Краљевинѐ свѝ вѝјска ѝмала од бѝгарскѝг сѝкна (Пљ); нѝправљѝна за вр^нјеме Краљевинѐ (Мш); тѝкѝ, за вр^нјеме Краљевинѐ (Вб); па за вр^нјеме Краљевинѐ краљѝ краѝве и вѝлове (КБ); за вр^нјеме Краљевинѐ онѐ, фѝно је тѝ бѝло (К); – ѝна је ѝмрѝла јѝш за врѐме тѝтовинѐ, прѝд рѝт сѝмѝ (Мш); [4] за вр^нјеме Турѝка тѝ је рѝзвѝљѝно (Б); [5] дѝнијѝли га нѝши лѝди за вр^нјеме комунизма (Рс); [6] ѝвшѝина нам је бѝла Кнѝжина за старѐ Југославијѐ (Бк); бѝо за старѐ Југославијѐ из Вѝзѝћѐ нѝкав Бѝжо Бѝро, са онѝм тѝмбуриѝѝм свѝрѝ (Бк); за бѝвшѐ Југѝславијѐ (Кл); – е, за Тѝтовѐ државѐ пѝсле, бѝлнице, лѝкарѝ (Пв); ако је вѝкѝ прѝстом ѝпрѝ, гѝтово – тѝкѝ ти је бѝло за тѝтовинѐ (Кл); [7] за турскѝг врѐмена дѝлаз^нло (Кл); [8] за вр^нјеме сѝд ѝвогѝ дрѝгѝг свѝѝцкѝг рѝта тѝ је нѝша фѝмелија свѝ настрѝдала (Вк); и бѝли чѝтаво врѝјеме, за вр^нјеме рѝта, мѝј ѝтац је бѝо у кѝмори (Вб); кѝт су ѝстали ѝвденѝ за вр^нјеме прѝвѝг свѝѝцкѝг рѝта (БГ); свѝ смо мѝ бѝли за вр^нјеме рѝта ѝвденѝ (БГ); нѝма се врѝтила за вр^нјеме рѝта (ДБ); бѝо је вѝзѝч за врѝјеме рѝта (Кс); за вр^нјеме сѝд ѝвогѝ рѝта двѝдесѝт ѝ седмерѝ гѝвѝдѝ ѝтјѝранѝ ѝдавдѝ (БГ); ѝндѝ се тѝ сѝкло без вѝзѝ за вр^нјеме рѝта (КП); ми нијѝсмо бѝжѝли за врѐме рѝта нѝђе (КП); – за вр^нјеме мѝра бѝла осмѝлетка (Вр); бѝо тѝ нѝкад за вр^нјеме мѝра у Кнѝжинѝ комадѝнт ѝандѝрѝ (Вр); – бѝо зѝставнѝк за вр^нјеме слѝжѝња вѝјскѐ (Г).

§ 98. Јѝдини забѝлѝжѝни лексѝчки експѝнѝнт гѝнитивнѝ констрѝкцијѝ с прѝлошкѝм изразѝм У ТОКУ (56) јѝсте именица *рат*. Уп.

(56) и ѝна ѝмрѝла у тѝку рѝта (Мг); ѝн је бѝо меѝничѝр у тѝку рѝта на еликѝптерѝма (Жљ); кѝко се ѝн понѝшѝ у тѝку рѝта (Гб); а нѝправљѝна у тѝку рѝта (Бк); мѝло погрѝјѝшиѝ у тѝку рѝта (Бк); из Буковѝка и Борѝвца двѝдесѝт члѝнѝвѝ је настрѝдало у тѝку рѝта (Бк); у тѝку рѝта зѝвад^нли се Рѝати и Муслимѝни (Пк); ко је гѝд пљѝчкѝ у тѝку рѝта, нѝрѝчитѝ злѝто, нѝје мѝгѝ ѝстѝт жѝв, нѝје прѝживѝјѝ (Рд); у тѝку рѝта ѝни су бѝли комунѝсти, а мѝ смо вѝмо прѝврѝжѝни бѝли као чѝтнѝцима (Пн); у тѝку рѝта ѝн ти је шѝвѝрѝцѝвѝ с тѝјѝм лѝдѝма (Пн).

§ 99. Конструкција *УЗ* + *акузатив* (57) јесте падежни модел с највише потврда именице *рат* [1] у својству временског локализатора¹³¹, а који, будући да може бити интерпретиран у смислу *док је трајао рат*, прати обележје *процесуалност* (+). Уколико је објекат локализације перфективна предикација, период који заступа локализатор *рат* јесте временски оквир у који се смешта детерминисана предикација па се конструкцијом *уз рат* имплицира и значење интериорности (уп. Антонић 2001: 103, 106). Од других локализатора чије значење подразумева одређени временски период једино је регистрована именица *пост* [2]. Уп.

(57) [1] *та̀ко̀ да сам ја̀ уз рат̀ им̀о̀ д̀еветеро̀ г̀о̀в̀е́д̄ӣ (БГ); м̀но̀г̄ӣ ко̀ји су ра̀ди́ли уз рат̀, н̀е́ма̀ о̀[д]̀-то̀га̀ н̀и́шта (БГ); по̀ма̀гала и по̀сле ра̀та и уз рат̀ (БГ); био уз рат̀ та̀мо (Пв); б̄ио је њ он уз рато̀, са̀мо је г̀д̀ни́о м̀е́н̄е да њд̀емо у Ср̀би́ју (Ц); њз ова̀ј ра̀т до̀ље ми с̄и́н ра̀ди́о (Жн); б̀о̀га ми, њз он̄и́ ра̀т о̀младина се вес̀ел̀ла (БК); – уз рат̀ о̀ни св̄и с̀е́д̄е, ја̀ ч̄и́ст̄и́м (Јп);*

¹³¹ Стевановић констатује да се ова временска одредба среће у говору сеоског становништва, али да није необична ни у језику писаца краја 19. и прве половине 20. века, док се у разговорном језику градског становништва чешће чују синтагме *за време рата* или *у току рата*, него њихов синоним *уз рат*. Необичност временског значења акузатива с предлогом *УЗ*, аутор везује и за саме лексичке експоненте ове конструкције који су млађима често непознати, нпр. *међудневица*, *пост*, *месојеђе*, *комидба* и сл. (Стевановић 1974: 407–408). И многи дијалектолошки извори потврђују фреквентност темпоралне конструкције *УЗ* + *акузатив* именице *рат*, а осим ове именице, и именице *пост* (често у спојевима попут *уш часни пост*, *уз божићне посте*, *уз ове благе дане*) коју имамо и у нашем материјалу, неки истраживачи, попут Пижурице за говор Роваца, исцрпно илуструју употребу ове конструкције лексикализоване различитим лексичким експонентима, а груписаним према могућим типовима трансформационих израза као што су „*кад се слави х*“ / „*у време прослављања х*“, „*у време х*“, „*у периоду док траје х*“ или је трансформ реченица са одговарајућим глаголом садржаним у номинализованомј структури (Пижурица 1967: 158–159). На основу овога, као и на основу расположивих извора, може се приметити да се у народним говорима време изражено овом конструкцијом, осим претходно наведених временских оквира, често везује за одређене празнике, нпр. *уза славу*, *уз Божић*, *уз ови Бајрам*, или за време различитих пољопривредних послова, нпр. *ус косидбу*, *ус копање*, *уз жетву* (уп. нпр. Јахић 1981: 550; Танасић 2013: 536; Брабец 2012: 139; Дешић 1976: 287; Петровић Д. 1972: 166; Станић 1977: 84; Павловић 2000: 65–66; Грковић 1968б: 151). Могући су, међутим, и други лексички експоненти, како временски појмови, уп. *класови се сију уз прољеће* (Баотић 1971: 129), тако и најразличитији појмови који у одређеном контексту упућују на извесни временски период, уп. *нек се зна, да је дошо уза ш.љиву* (Брабец 2012: 111), *Посадио сам купус ус кишу*; *Помози ти мене уз нужду* (Пижурица 1967: 158). Значење темпоралности линеарног карактера садржи и конструкција *ПРИ* + *локатив*, најчешће када именица у локативу означава лице чије се присуство везује за време вршења радње реченичке предикације. Такви примери срећу се у говору Змијања, уп.: *Је љ било нашиће рањеније? При мени* није; али и: *отшли смо при вечери* нас седом људи (Петровић Д. 1972: 171), у ускочком говору, уп. *Ово не испричах при њима двоци* (Станић 1977: 85) и у говору Роваца, уп. *При мене* (→ *док сам ја тамо био*) добро су се слагали; као и: *То се при ли'ени'ема днeвима* радило, а не данас (Пижурица 1967: 172). И конструкција *КОД* + *генитив* у значењу „*за време х*“, „*приликом х*“ бележе истраживачи говора Роваца (Пижурица 1967: 147), говора дервентске зоне, (Баотић 1983:158), односно говора староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 110), као и говора Чумића (Грковић 1968б: 139).

ја сам *уз рато*, по педесет кòлцади направим (Јп); – а ја сам òшò *уз рат* (Сл); мўж јòј пòгинуо сàд *уз рато* (Јп); и дòшли *уз рат* у Београд (Мш); мўж јòј ўмрò *уз рат* (Јл); брàт ми је сàд *уз рат* пòгинуо (Вр); мènè излијéчио *уз рат* са смòлòм и са... (Јб); нисам ìмò òца, *уз рат* ми ўмрò (Јб); пòгинуо му јèдан сìn сàд *уз рато* (К); ожèнио је *уз рато* (К); и мòј òтац је дòшò пò њèгà *уз рат* (Пл); тàкò ми се дèсì *ўз овì рàт* (Кс); *ўз онì* ми рàт нàјстариї брàт пòгиде (БК); [2] тўрè мàндрó жèне *уз пòсте* (ДБ).

Као што показују наведени примери, временски период који заступа именица *рат* најчешће је одређен само на основу контекста без обавезног детерминатора, а у ретким случајевима и демонстративном заменицом у односу на моменат говорења.

У случају да је конструкција *УЗ* + *акузатив* лексикализована експонентом темпоралне клаузе као објектом искуствено препознатљиве радње [3], онда таква конструкција може бити тројако обележена и то као *процесуалност* (+), *процесуалност* (+/-) и *процесуалност* (-). Индикатор овог обележја јесте могућност увођења везника *док* и носи обележје *процесуалност* (+/-) (уп. Антонић 2001: 92, 103), а немогућност замене везника *кад* везником *док* упућује на обележје *процесуалност* (-). Уп. тим редоследом,

(57) [3] сўтрì дàн кад òсванè *ус кàву* свè му ìзброìм (БК) [→ *док нијемо кафу*]; – кад нìсу рўшни [запевају] *ус кòлāч* (Б) [→ *док / кад ломе колач*]; – лòмè кòлāч *ўс трећу, трећу кад òћеш да пòпијеш, дòнесеш кòлāч* (Кл); кòлāч ìзносè *уш четврту чашу, а ми ўс трећу* (Кж) [→ *кад треба / хоће да попију четврту чашу ракије, а ми кад треба / хоћемо да попијемо трећу чашу*].¹³²

Акузатив с предлогом *УЗ* који се трансформише темпоралном клаузом с везником *док* носи и обележје пропратне околности (Антонић 2005а: 227).

§ 100. Само у познатим устаљеним изразима срећемо конструкцију *ЗА* + *генитив* девербативне именице (58), а паралелно је регистрована и конструкција *ИЗА* + *генитив* (59), уп.

(58) Намири мàл зà вићела (Бј).¹³³

¹³² Конструкције *УЗ* + *акузатив* које у трансформационој структури садрже семикопулативни модални глагол носе обележје *процесуалност* (-), јер такав глагол онемогућује замену везника *кад* везником *док* (Антонић 2001: 97, 104–105).

¹³³ Слични, овде нерегистровани али не и необични истраживаним говорима, временски изрази идиоматског карактера у значењу 'док је још X' попут *за дана, за мрака, за лада, за сунца, за пијетије дана, за*

(59) а љвечѣ йза виџа кљћи (Кш).

§ 101. Пунктуална симултаност изражена несегментираним временским појмовима формализује се акузативним конструкцијама с предлозима *У*, *НА* и *ЗА*, те локативном конструкцијом с предлогом *О*. Неке од ових конструкција карактерише узак опсег могућих лексикализатора, као и интерференција с другим семантичким категоријама.

§ 102. Конструкцију *У* + *акузатив* (60) можемо посматрати као основни падежни формализатор темпоралног значења којим се временски идентификује тачка или период на временској оси за који везујемо реченичну предикацију као објекат локализације и притом је време најчешће статички концептуализовано, што ову конструкцију чини обележену процесуалношћу (–).

Међу лексикализаторима из реда конвенционалних јединица времена пунктуални карактер има именица *сам* [1] која у овој конструкцији није увек експлицирана, али је, сасвим разумљиво, обавезно детерминисана квантификатором израженим кардиналним бројем, због чега се експлицирани временски локализатор *сам* најчешће налази у форми мале или велике количинске множине. Уп.

(60) [1] љутру крѣнѣш у пџла пѣт (Кљ); у нѣдѣљу сам ти љутру љстала у пџла пѣт (Јп); и тѧ је нѧвика џстала да јѧ свѧкџ љтро љстанѣм љ шѣс (С); кад љзићѣмо љ трѣ сѧта, сѧм полѣти да нѣ одљ (Кш); а штѧ ћу јѧ доживљѣти, јѧ сам знала лѣти, по нѣћи љ двѧ сѧта љстати па у овљ вѧмо стѧру кљћу йћи, лѣти сам бѣла ѧнамо, лѣтнѧ кујна (Бд); настрѧдџ у Бѣдграду, у Бѣлџм пџтоку, пѣдѣсет и шѣстѣ гџдинѣ, у џсам сѧтѣ (КБ); кат су се пролџмиле љвечѣ грѣде, у чѣтри сѧта (Пк); љутру љстанѣм љ шѣс (Бђ); јѧ љстала у чѣтри, па йшла у бѧшчу (Бђ); и фѣно-лѣјѣпо дџћѣм у Чѧпљину у дѣсет сѧти (Гб); кроз јѣно дѣсет дѧнѧ пљче тѧм у онѧ врѧта цѣглџм љ двѧ сѧта (Г); и осѧмнѣстџга мѧрта Зљлфо Д. [...] и џн је нарѣдио осѧмнѣстџга мѧрта у сѣдам сѧтѣ да џн крѣнѣ... (Рд); а бџг је дѧџ, тџгѧ мџмѣнта - Сљдѧр је зѧкаснио двѧ сѧта, мјѣсто љ сѣдам, крѣнуо љ дѣвет (Рд); – нѣмџ, кажѣ, йћи у пџла дѣсет,

---

лѣта, с јѣдне стране, или попут за живџта, за живџта мога, за мога дџба / века, за живџг тѧте, с друге стране, регистровани су у дијалектолошким радовима о различитих штокавским говорима, уп. Танасић 2013: 534; Баотић 2012: 177; Брабец 2012: 138; Баотић 1971: 117; Баотић 1983:158; Станић 1977: 75; Пижурица 1967: 148; Павловић 2000: 61; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 315; Бошњаковић/Урошевић 2008: 109; Грковић 1968б: 143; Стевовић 1969: 495; Симић Р. 1980: 58. Занимљив је пример: за снаге боље умријѣти који Јахић (1981: 536) бележи у сѣлу Бјѣлосављѣвићи, иначе и нашем истраживаном пункту.

него у *пѡла једанѡс*, *им̄а вѡз* за Мѡсѡиѡе (Рд); *у њѡг прѡвѡ јутро йдѡ у девет* на гробље, *дрѡгѡ у десет*, *трѡћѡ у једанѡс* (МП); *ујутро сам с̄ам у чѡтри с̄ата* вѡћ у штали (Јб); *вѡз је* за Бѡдград крѡтѡ из Мѡсѡиѡа у чѡтри с̄ата попѡднѡ (В); и *ујутро ѡпѡт* на пѡсѡ у чѡтри с̄ата (Тш); *устајање у пѡт*, *дѡ шѡс* припрема (В); *у која* сам дѡба *йшѡ* на пѡсѡ, *у шѡс* (С); *јѡне йм̄ам у два с̄ата* [таблете које пијем] (Јп).

Од осталих временских појмова подједнако заступљени у регистрованом корпусу јесу временски локализатори исказани називом дана у недељи [2] и називом годишњег доба (и то једино *прољеће* и *јесен*)¹³⁴ [3], дакле, аутоидентификованим временским појмовима, док свега по један пример илуструје употребу лексеме која именује период дана и природну појаву везану за део дана [4] у својству лексикализатора конструкције *У + акузатив*. Уп.

(60) [2] *рѡкла ми дѡћи у четвртак* (Јл);¹³⁵ *у сѡботу* сам пр̄авила ѡв̄ај (Јп); *кад б̄и*, *у понѡдѡлак* (Жљ); *па ѡнд̄а у понѡдѡлак*, на Лучинд̄ан дѡље с̄ама (Жљ); *па онд̄а ѡпѡт ѡшла у сриједу ил четвртак* (Жљ); *у четвртак* сам мѡрала по н̄алазе (Жљ); *као у недељу* н̄арѡчена (Жљ); и *им̄а с̄ад јѡдно вр̄јѡме*, *у нѡдѡљу* сам ѡсјет̄ла (Јп); и *ѡдѡ ти у понѡдѡлак* дѡктору (Јп); и *у четвртак* Мил̄анка от̄шла (Јп); *уочи Бѡрѡеване у сѡботу* ѡмрѡ, а на Бѡрѡевд̄ан с̄ар̄ањен (Бд); *у пѡтак*, *сѡботу* и *у нѡдѡљу* пр̄имѡ (Јп); *у четвртак* му је измијѡнио инѡкције (Јп); *у пѡтак* б̄ио Јѡванд̄ан (Бђ); *д̄а-л ѡе-е г̄азда пуштити у сѡботу* (Бђ); – и с̄амо *иза пѡднѡ* у *сѡботу* одсв̄аклѡ п̄јѡсме йдѡ, чѡју се, п̄јѡвају (Рс); *м̄ало ме ко нѡс̄а у сѡботу вѡчѡ* (Јп); *ја кат*

¹³⁴ Може се приметити да и примери темпоралне употребе ове конструкције именицама које именују годишње доба у стандардном српском језику (уп. Антонић 2006в: 51–52) једино садрже лексеме *прољеће* и *јесен*, а тако су најчешће лексикализовани и овакви примери навођени у дијалектолошким изворима (уп. нпр. Танасић 2013: 535; Бошњаковић/Урошевић 2008: 113–114; Грковић 1968б: 150; Симић Р. 1980: 74). Формализатори темпоралне детерминације радње смештене у време друга два годишња доба (као непосредне временске локализације, више с представом о протицању времена него без ње, а с обзиром на неререференцијалне ситуације и с одликама темпоралне фреквенције) у нашем корпусу јесу прилошки облици *зимѡ* и *љѡти*, уп.: *скоро св̄акѡ сѡботѡ*, *н̄арѡчитѡ з̄имѡ*, *уочи недељѡ* су *йгр̄анке*, *сијѡло нѡћѡ* (Вб); *б̄ило дѡсти слѡг̄а да рад̄и или л̄ѡти*, *у прѡљеће*, *з̄имѡ* (БГ); *з̄имѡ* б̄идѡ с̄ам тр̄и мјѡсѡца (Кл); *пѡ мјѡсѡц д̄ан̄а н̄исам мѡгѡ ѡѡци дѡћи ис Пијѡска*, *н̄арѡчитѡ з̄имѡ* (Кл); *с̄амо у ѡвце*, *б̄ир̄а кѡг ѡе ј̄анца [...]*, *св̄акѡ недељѡ л̄ѡти* (Бд); *ј̄а сам знала л̄ѡти*, *по нѡћи у два с̄ата устати [...]*, *л̄ѡти* сам б̄ила *анамѡ*, *л̄ѡтн̄а кујна* (Бд). Анализа грађе *БХ пројекта* указује на то да је фреквенција израза *у зимѡ*, *у л̄ѡто* маргинална у односу на прилоге *зимѡ*, *љѡти* (Баотић 2012: 177–178). У функцији временског детерминатора садашње неререференцијалне, фреквентивно обележене радње понегде је регистрован и слободни инструментал именица *зима* и *летѡ* – нпр. у говору Црмнице, уп.: *Лѡтом* се беру дрва за зимѡ; *Зимѡм* ништа не работамо (Милетић 1940: 534) или у говору Мрковића, уп.: *Лѡто-ви летѡм*, *зима-ви зимѡм* (Вујовић 1969: 303).

¹³⁵ У икавскошћакавској околини Дервенте примери говоре да се беспредлошки инструментал може употребити у временском значењу и кад не значи понављање радње, а кад се радња своди на дан у недељи: *реко је да ѡе дѡћ недељѡм*, *не знам кад*; *дѡђи сѡботѡм прид мрак* (Баотић 1983:163). Уп. и ситуацију у говору Баније и Кордуна, уп.: *Она дошла сѡботѡм*, *а он умрѡ петѡм*, *знадѡш у петак умрѡ* (Петровић 1978: 134).

сам га вѣдла у *четвртак вѣчѣ* (Јп); у *недѣљу вѣчѣ* нѣ мере да прогѡворѣ (Јп); у *недѣљу* сам ти *јутру* устала у пѡла пѣт (Јп); он је примио инекцију у *понѣдѣлак јутру* и *у сриједу* (Јп); – у *недѣљу прѡшлу* ѡвде нѣшта рѡдили (Јп); сѡд у *суботу* дѡјем сѡфру и чојку и зѡви (Бд);

[3] кад у *прѡљеће* [...], кѡљено зѡболе ме (Ц); ѡдбије и^г у *прѡљеће*, нѡсѣ сѡ (Пљ); дѡшла сам ја *у јесѣн* (Гз); ја се ожѣнијо ѡ Савинѣ, а рѡт у *прѡљеће*, прѡпаде Југослѡвија (Вн); *у јесѣн* дѡшли и рѡдили (Вр); *у јесѣн* слѡмијо, у *прѡљеће* *умрѡ* (Вр); педѣсѣт шѣстѣ *у јесѣн* [удала се] (Тш); у *прѡљеће* кад је вр^нјеме ѡрѡња, мѣнѣ зѡдржѣ да ѡрѣм (В); тѹ зѡму чѣтерес трѣћѣ [...], па смо тѡмо ѡтишли, тѹ зѡму прѣтурили, ѡдмѡ у *прѡљеће* врѡтили се (Бк); е вѡкѡ у *прѡљеће*, ѡдвели иг да ѣграјѹ гѡре под Вѹковића кѹће (Мр); ја сам у *прѡљеће*, у *мѡрту* се рѡд^нла (Бћ); ѡтишли у *прѡљеће*, у *априлу* (Кш); сѡм сам рѡдијо мјѣсѣц данѡ на пилѡни у Сокѡцу четрдѣсѣт ѡсмѣ *у јесѣн* (Г); чѣтерес дрѹгѣ гѡдинѣ у *прѡљеће* нѣмачка офанзѣва кад је ударила [...](Бк); чѣтерес ѡсмѣ ѡт^ншѡ *у јесѣн* (Пн); педѣсѣт сѣдмѣ *у јесѣн* [...], нѣ знам тѡчно дѡгум кѡи је бѣо (Ц); – бѣло дѡсти слѹгѡ да рѡдѣ или лѣти, у *прѡљеће*, зѡми (БГ); *у јесѣн* дѡ видѣш жѣта (Бк); *у јесѣн* врѣши, сѡд гѡтово брѡшно кѹпи (БК); вѡк *у јесѣн* ѡтићѣ да кѹпѣш пасѹља, да кѹпѣш нѣшта (Оз); јер кат пѡколѣм пѡсек *у јесѣн*, трѣба ми лѡнац, трѣба ми шѣрна (Бд); у Кнѣжини је нѡјвишѣ Крстовдѡн, ѡнѡ *у јесѣн* (Јб); свѡкѣ гѡдинѣ се пѡдмирѣм *у јесѣн* (Бд);

[4] а мѣнѣ мѡјка рѡдила јутру, а у *пѡднѣ* *умрѡла* (Сл); мѡј ѡтац *у мрѡк* вѣћ *прѡви* стѣгѡ кѹћи (Мг).¹³⁶

Због свог општевременског значења, неопходно је да време изражено именицама *вр^нјеме* и *дѡба* буде идентификовано, што се постиже присуством детерминатора, обавезног и уз плуралски облик *дане*; у функцији детерминатора најчешће бележимо показну заменицу, а осим ње и придеве *мѡј*, *стар* и *зѡдѣи* [5]. Идентификација временских локализатора, посебно употребом показне заменице, захтева узимање у обзир и момента

¹³⁶ С именованима других периода дана лексикализоване облике акузатива срећемо у примерима са суседних подручја – из југоисточне Босне: *и кад смо изишли у зору на Сјемећ* (Стрг) (Јахић 1981: 546) или у говору источнобосанских Ера: *Ујтру, ураним у-зору*, још није свануло (Танасић 2013: 536). Уп. и у говору северозападне Боке: *Роно би то они стр^нјѣљали у зору*, али и облике слободног инструментала као у примеру: *да ће дој по ме зором* (Павловић 2000: 58–59, 65). Слободним инструменталом су формализовани периоди дана исказани именицама *зора*, *јутро* и *мрак* с улогом темпоралног детерминатора референцијално маркиране предикације у говору Црмнице (Милетић 1940: 534). Напомињући „да је листа именица које долазе у обзир за овакву функцију временског одређивања врло ограничена“ у говору Чумића, М. Грковић ово значење илуструје примером: *Зором је отишла на пијац* (Грковић 1968б: 154). На другим местима у неререференцијалним ситуацијама имамо некадашње облике слободног инструментала – нпр. у говору Подвележја: *зором устајемо*; *јутром гонимо*, а *вечером враћамо* (Пецо 1983: 274) или у говору староседелаца босанске Посавине: *Сељак јутром рани*, а *вечером касни* (Баотић 1971: 132).

говорења, односно контекста као релевантних фактора у конкретизацији сегмента на временској оси. Уп.

(60) [5] бїо млађи вѡднїк, што се ў онѡ вр^нјеме звало (Оз); ѡнѡ ми је бїо сѡмо жївот ў онѡ вр^нјеме(Оз); мї смо ў онѡ вр^нјеме, дїјете, [...], тѡ йдѣ свѣ зѡјено и пјѣвѡ (Оз); ѣто кѡка је нѡшња бїла ў онѡ вр^нјеме(Оз); ѡвї су вѡмо тјѣрали мѡду и ў онѡ вр^нјеме(Гб); сѡмо цѡндѡри, ў онѡ вр^нјемезѡјмили га (Н); – с кѡњима се йшло, ал у зѡднѣ вр^нјемесу ѡута [постојала] (Вк);

кѡка га је нўжда нѡћерала сѡд, ў овѡ дѡбѡ (Сл); кѡлко је бїло сѡвремено ў тѡ дѡбѡ (Гб); мѡжда је бїо ў тѡ дѡбѡ мѡи[x] гѡдїна (Вк); ў тѡ дѡбѡ се крѡиле пѡнтоле (Вк); а ћѣ смїјеш ў онѡ дѡбѡ прѡћи кроз ѡвлију тўрскѡ и да се чујеш, или да врїснѣш, или да зѡпјевѡш (Г); тѡдѡј тѡ нїје бїло, знѡш, ў тѡ дѡбѡ (Јл); а ў тѡ дѡбѡ [...] бїла ѡтмена пѡродица (Пк); ў тѡ дѡбѡ [...] нїје нїко йшѡ у инострѡнство (Пк); знѡли су тѡдѡј, ў тѡ дѡбѡ, партизѡни да прѣзїмѣ (Пк); – у моје дѡбѡ, мѡг дјетїњства (Пљ); – а ў стѡрѡ дѡбѡ мѡгло је, сирѡмѡшније су се слѡве слѡвиле нѣго сѡд (Пл);

сѡд ў стѡрѣ дѡне ме то стїже (МП); нѣгѡ је вѡм Дѡница ў стѡрѣ дѡне рѡд^нла (Тш).¹³⁷

§ 103. Значење непосредне временске локализације пунктуалног карактера могуће је изразити и акузативном конструкцијом с предлогом *НА* (61), који иначе служи за обележавање временске ситуације у српском језику (Ивић М.: 1955–1956: 170). Стога је природно што се у улози основног лексичког експонента ове темпоралне конструкције јављају називи празника [1] којима се сем времена фокусира и околност у којој се

---

¹³⁷ Танасић посебну пажњу обраћа на пример Ће дођок у *старе године* у турску кућу!? из говора источнбосанских Ера, сматрајући је занимљивом зато што се у другим народним говорима, као и у стандардном језику, јављају изрази *под старост* или *под старе дане* које Танасић не запажа у анализираном корпусу (Танасић 2013: 537), што је случај и с нашом истраживаном грађом. Слична је, изгледа, ситуација и у ускочком говору, уп.: *То сам доживио од тебе у старост* (Станић 1977: 63). С друге стране, такви изрази с предлогом *ПОД* налазе се у различитим, па и међусобно удаљеним, штокавским говорима (уп. Баотић 1971: 128; Павловић 2000: 66; Ћупић 1977:137; Петровић Д. 1974: 171; Милетић 1940: 488; Грковић 1968б: 152). Не само када упућује на последњи период човековог живота, већ и када је лексички експонент именица којом се именује завршни период ширих временских одсека – део дана (*вече, ноћ*) или део године, тј. годишње доба (*јесен, зима*) (уп. Танасић 1997/2009а; Антонић 2006в: 61), конструкција *ПОД* + *акузатив* бележена је у некима од тих говора. Истиче се да је у говору Роваца листа именица које улазе у састав дате конструкције сведена само на именице са значењем годишњих доба (дакле, не само оне које чине завршни период ширег временског одсека – године), с тим што именице *љето* и *зима* морају бити детерминисане: *под-јесен* ћемо опет издиј с овцама; купићу *под проће* (= прољеће) десет-оваца, *под саму зиму* је дошо; отишли су за Босну *под само љето* (Пижурца 1967: 162).

реализује радња детерминисане предикације (Павловић 2006: 147; 149–150). Пошто ни називи празника нису подложни сегментирању, изостаје представа о протицању времена, тако да и конструкција *НА* + *акузатив* носи обележје процесуалност (–), а детерминисана предикација је углавном перфективна. Имперфективна предикација, иначе доста ређе бележена, имплицира значење темпоралне фреквенције, односно неререференцијалност уопште. Уп.

(61) [1] *на Нову гòдину* òдēм и прòдāм педесēт кīлā зā нòћ (Кл); òт[#]шли *на Мрāтиндāн* (Кљ); па òндā у понēд^слāк, *на Лучиндāн* дòље сāма (Жљ); а мòј зēt ùмрò, жāлосан, *на Великū госпоīну* (Бд); уочи Бурђеване у сùботу ùмрò, а *на Бурђевдāн* сārāњен (Бд); е, мòј Мāлишa *на Бурђевдāн* сārāњен (Бд); и òдē и òсијелī *на Ѐлїндāн* (Сл); чēтерес дрўгē *на Јòвањдāн* изòрела кўћа (Н); ù Шēковиће дòшли *на Ѐлїндāн* чēтерес дрўгē (Н); и формīрала се шēстā, *на Ѐлїндāн* (Н); пòзову нāс *на Вїдовдāн* [...] у Кнèжину (Бк); и дòнијела, *на Нїкољдāн* тò је бїло (Бк); кад, *на Бòжић* ùјутру, [...] òдрēдї нāс [...] да òдēмо бāдњāк да осїјечемо (Бк); *на Тројчиндāн* кòжнї трòфртāлнї кāпūt нā њему (Бк); прòшлòга рāта Ср̀би су дїгли ùстанак *на Видов дāн* (Бк); е мї ћемо, кажē, *на Бòжић* свї дòћи (Јб); *на Бурђевдāн* òт[#]шò (Кс); *на Лучиндāн* се завр̀шио рāт, првї свјецкї рāт (К); дòћу *на Вāскрс* туди на òгрāнку (Г); – да су ме ùсташе рāниле *на сāmї Бòжић* (Пл); дòћу овē кўће пòпālē ù нас *на сāmї Кр̀стовдāн*, снїјег дò грла (Гб); *на сāmї Бурђевдāн* на Мїједенїку [...], тў смо пòјели зòбовнū мāндру (Пв);¹³⁸ – нòћили, *на Јòвањдāн* бїли у Сārāј^сву, у стāròј цркви прекāдили (КБ); мї смо *на Бурђевдāн* бїли òндā (Јп); òшли смо и ù Мокро цркви *на Ѐлїндāн* (Јб); *на Бòжић* вèчē бїла òгрāнка (Мш); *на Томиндāн* ù дāн,

¹³⁸ Примери попут ова три приметно је и Танасић у језичком материјалу источнобосанских Ера поводом којих каже да „[п]онекад говорник хоће да истакне да је догађај био тачно на тај и тај празник па уз име празника убацује ријеч *сами/а*“ (Танасић 2013: 536). Најближу семантичку паралелу с оваквим структурама једино бисмо могли тражити у стандардној генитивној конструкцији с предлогом *УСПЕД*, који, како наводи И. Антонић (1999), није компатибилан с несегментираним временским појмовима какви су, најчешће, појмови–празници (изузев оних који се вишедневно празнују, као *Божич*, *Ускрс*, па могу бити схваћени и као сегментирани временски одсеци). Везивање лексеме *сами* за појмове–празнике уопште говори или о вишедневном карактеру празновања или о временском одмеравању према централном оријенту који у нашој духовној култури чине хришћански празници, па се њеном употребом истиче поклапање радње управо с оним делом одређеног празника који га чини најзначајнијим. За разлику од предлога *УСПЕД*, употребом лексеме *сами* радња није смештена у средишњи део временског локализатора, већ у први сегмент који у целости садржи особености експлицитаног временског појма, овде појма–празника (служба у цркви, централни моменат обележавања у дому и сл.). Семантичка сличност употребе лексеме *сами* у темпоралној падежној конструкцији с темпоралном употребом предлога *УСПЕД* огледа се на прагматичком нивоу – изражавање говорниковог негодуюћег става, става запрепашћења или изненађења изазваног смештањем предикације у временски оквир „с којим је [...] више или мање у несагласности, или с којим је, чак, по природи ствари инкомпатибилна“ [лат.] (Антонић 1999: 137).

прѣдвечѣ се лѣмѣ ѡко трѣ сѣта (Нр); прѣвљена мѣлитва на Трѣнице трѣћѣ у Жѣравицама (Нр); дѣбри лѣуди на великѣ прѣзникѣ мрѣ (Бд).

Само појединачно, и то у специфичним условима, регистровани су и називи годишњих доба [2]¹³⁹ и именица *подне* [3]¹⁴⁰, прилично чести лексикализатори акузативне конструкције с предлогом У, бар кад је реч о годишњим добима. Уп.

(61) [2] и на прѣвљѣ иг ѣзнесѣш ѣ-зградѣ ѣе су бѣле (Кљ); дрѣжала иг да тѣвѣ, да прѣда на јесѣн (БГ);

[3] трѣ кѣће, мѣјењамо се на поднѣ (Б).

Забележен је још и акузатив именице *врѣјеме* [4] с предлогом НА у значењу прилога 'благовремено' као и у стандардном српском језику (уп. Антонић 2006в: 55). Уп.

(61) [4] нѣје прѣставила кѣвѣ на врѣјеме (Б); ако нѣ видѣш на врѣјемеда се окрѣвило (Гз); ѣ тѣ нѣ добијем на врѣјеме(БК); вѣљели су да радѣ, и имање су обрађѣвали, на врѣјемѣдрѣжали стѣку (Кж).¹⁴¹

---

¹³⁹ Разматрајући дистрибуцију временских конструкција *НА + акузатив* и *У + акузатив* с именицама које значе годишње доба, Танасић (2009: 174–183), између осталог, уочава да се конструкција *НА + акузатив* са овим именицама јавља у функцији временског детерминатора будућих референцијалних радњи при чему се именицом указује на сасвим одређено конкретно годишње доба, на годишње доба њоме именовано које следи после момента говора, или, према Даничићевим наводима на које нас аутор упућује, не мора обавезно бити будућност у односу на моменат говора, већ може бити будућност у односу на неко друго време. За наш први регистровани пример управо је релевантно неко друго, контекстуално одређено време које је смештено у сегмент који непосредно претходи сегменту означеном именицом у акузативу, а радња детерминисане предикације је неререференцијална фреквентивно обојена радња. Други забележени пример илуструје други вид употребе конструкције *НА + акузатив* лексикализоване називом годишњег доба који Танасић наводи, а то је у случају детерминације модално исказаних радњи с будућом временском перспективом (Танасић 2009: 179).

¹⁴⁰ Шири контекст у којем бележимо ову усамљену потврду употребе израза *на подне* у сагласности је са запажањем да акузатив блокиран предлогом НА „у сфери темпоралне инклузије показује тенденцију везивања за оне ситуације у којима се темпоралним оријентиром, сем времена, фокусира и некаква околност у којој се реализује радња детерминисане предикације“ (Павловић 2006: 149–150). У конкретном примеру, у питању је временска ситуација у којој се пије подневна кафа. Сличан контекст препознајемо у примерима забележеним у говору источнбосанских Ера: *На подне* мало Турчин и-једе, за вечером нимало (Танасић 2013: 535) и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта: *треба да ручам на подне* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 340). У примерима из говора Параћинског Поморавља: *отишио на подне кот куће; а треба на подне да дођем; радим, на тако ујутру, на на подне* С. Милорадовић претпоставља да је реч о адвербијализованој синтагми *на подне* и запажа да би у овим примерима обичнији био предлог У (Милорадовић 2003: 183–184).

¹⁴¹ Уп. инструменталне облике турцизма *вакат* у говору Тузле и околине у примерима: *вактом љубит, вактом бит; не мере вактом ручат ни јест* (Брабец 2012: 140).

§ 104. Друга конструкција која може бити формализатор пунктуалне симултаности, а лексикализована је називом празника [1] јесте конструкција *О* + *локатив* (62).¹⁴² Околсно значење које се, поред временског, може сматрати инхерентним значењским моментом за називе празника, још је очигледније када се у улози временског локализатора нађе лексема са значењем догађајне појаве друштвеног карактера, каква је именица *слава* [2]. Усамљен је пример у којем бележимо конструкцију *О* + *локатив* лексикализовану именицом *јесен* [3] у функцији темпоралног идентификатора будуће радње одређене у односу на моменат говора, што је, заправо, одлика конструкције *НА* + акузатив назива годишњег доба (уп. Танасић 2009: 178–179). Уп.

(62) [1] *о Господини* љвијек бילו прѝје нѐго што је црква направљена (Б); д̄а ли је *ò Тројчинд̄ану* (Вр); *ò Тројчинд̄ану* кад најѝемо, крумпјери бе̄арају (Вр); је-л н̄о бילו и *ò Спасовд̄ану* (Кл); *ò Видовд̄ану* бילו у Цимријама (Г); на Б̄дрику ӣш̄о *о Петровне* (Кл); у Р̄дгат"ци ӣст̄о,..., *о Цвијѝтима* и бילו *о Преображеније* (Кл); ӣш̄о у Р̄дгат"цу *о Преображене* (Кл); ва̄шир б̄йо *о Їлиунне* (Гз); па онда бילו је *ò Тројчинѝ* у Сокоцу, *о*

¹⁴² У монографији о локативу у савременом српскохрватском књижевном језику временска употреба конструкције *О* + *локатив* не разматра се посебно, него се само у једној напомени констатује да је у савременом језику њена употреба врло ретка, те да се не налази у дневној штампи, а углавном ни ког писца млађе генерације (Батистић 1972: 134, напомена 9), тако да темпорална конструкција *О* + *локатив* све више постаје делом архаичног слоја језика, а њено место у стандарду заузима конструкција *НА* + *акузатив* (Станојчић 1996: 129). Ситуација на штокавском говорном подручју веома је разнолика. Присутност временске конструкције *О* + *локатив* најчешће илуструју примери лексикализовани именом празника, а осим тога могу се срести и именице са значењем обеда или називи годишњег доба, и сасвим ретко и другачији лексички експоненти (уп. Јахић 1981: 557 – и пример *о Аустрији*; Танасић 2013: 537; Баотић 1983:165; Баотић 1971: 136 – и именице са значењем обеда; Пижурица 1967: 170–171 – поред свих поменутих типова овде се среће и именица *неђеља*, детерминисана и у значењу *седмица*; Павловић 2000: 80, нап. 63 – поред назива празника једино још пример *о поноћи*; Тешић 1977: 242 – дати само примери с именицама у значењу обеда; Петровић Д. 1974: 173 – још и: *о марчу са(м) диза офцама на планину*; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 350 – и називи обеда). У говору Змијања Д. Петровић истиче да је ретка употреба темпоралног *О* + *локатив* и с тим у вези напомиње да „конструкције *о* + *локатив* и *по* + *локатив* у временском значењу показују сасвим супротну фреквенцију у говору Змијања и од онога стања које је констатовано за Кочићев језик. Код Кочића је, наиме, друга конструкција потпуно непозната, док је прва прилично честа. Како мој материјал показује, ситуација у данашњем змијањском говору управо је обрнута“ (Петровић Д. 1972: 171). Истовремено, Петровић региструје примере темпоралног беспредлошког датива у ситуацијама у којима на другим местима можемо очекивати *О* + *локатив*, уп. *тамо Ускрсу љу т рећ*“, *теле воли брашна и-Селина и још воли прољећу креп̄ати* (Петровић Д. 1972: 162). Конструкцијом *О* + *локатив* не обележава се време у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 280), док је у осталим косовско-ресавским говорима забележен покоји пример, најчешће, наравно, с именом празника (уп. Грковић 1968б: 157 – и с називом обеда; Симић Р. 1980: 139; Томић 1987: 372; Јовић 1968: 171 – и: *дошо о свадбе*). Назив празника је формализован општим падежом блокираним предлогом *О* у северном и северозападном делу Смедеревског Подунавља (Бошњаковић/Урошевић 2010а: 34–35).

Илининѐ на Бѝрици (Сл); *ѝ Тројчинѐ* тѝ кѝњи, рѝпови зѝврнѝти, онѝ кѝњи нѐ могѝ бѝлѝ (Пв); *ѝ Тројчинѐ* на Сокѝцу [била прослава] (Рд); *о Јѝванѝнѐ* ја бѝо на Пѝнору (Бђ); свѝкѐ смо гѝдинѐ йшли *о-двајес-сѝдмѝм* (Гз); – мѝшчин *о Госпојне* [то се десило] (Кл); ја се ожѝнијо *ѝ Савинѐ*, а рѝг у прѝлеѝе, прѝпаде Југослѝвија (Вн); дѝшли с цѝрѝм *о Николѝне* нѝ пѝво доље Зѝгајцима (Гз); јѝднѝм сам се *о Пѝтрованѐ* ја трѝфила тѝмо (Бђ); а тѝ је бѝло *о Бѝрѝеву* (Нр); ѝтишѝ тѝм нѝ славу *о Николѝдану* и ѝпознѝли се (БГ); ѝпознѝли смо се у Сокѝцу, у дѝму, *о ономѐ Пѝкрову* (БГ); шѝсѝт дрѝгѐ се ожѝнијо *ѝ Великѝј госпојни* (Б); ѝдала се ѝвде педѝсѝт дрѝгѐ гѝдинѐ, *о Бѝжићу* (Б); – свѝкѐ гѝдинѐ *о Илѝндѝану* ја и Пѝтар йздвојмо по шѝснѝстеро [...] гѝвѝдѝ, *о Илѝндѝану* дѝ јесени ѝтаве ѝе су, да се ѝтовѐ (Вб); *ѝ Видовѝану* пѝчнѝ свѐ (Г);

[2] нѝкад ни *ѝ слави* нѝшта сѝд се нѐ пѝевѝ (Рс); вѝло рѝјетко се пѝла кѝва, *ѝ слави* (Вб); сѝли смо мѝ бѝш кѝ *ѝ слави* (Бк); те *ѝ слави*, Јѝванѝдан слѝвѝмо, пѝн бѝдѐ гѝстѝ (Бд);

[3] ѝдок *ѝ јесени* (Бд).

За разлику од временске детерминације конструкцијом *НА* + акузатив именице с називом празника, конструкција *О* + локатив са истим лексичким експонентом доминантно детерминише неререференцијалну радњу реченичне предикације, а у мањој мери примери садрже референцијално употребљену радњу, и то у сфери прошлости.

Најчешће се у регистрованим примерима називима празника идентификује време у којем се организују прославе, најчешће црквене, посвећене одређеним светитељима. И у већини осталих примера време реченичне предикације се поклапа с временом које означава појам у локативу. Међутим, изузетно бележимо и примере у којима се може назрети и сукцесивни карактер темпоралног падежног идентификатора, али без прецизирања његове позиције у односу на детерминисану предикацију (уп. последња три примера [1]). Оваква појава свакако је очекивана пошто је неспецификована сукцесивност као одлика темпоралног *О* + локатив давно констатована у стручној литератури.¹⁴³

§ 105. Назив празника [1], коначно, може бити граматикизован и конструкцијом *ЗА* + акузатив (63), којом се, за разлику од конструкција *НА* + акузатив и *О* + локатив,

¹⁴³ Ову особеност конструкције *О* + локатив описује још Даничић (1856: 622). Релевантност значења неодређене посредне временске локализације које поседује локатив с предлогом *О* каткад ову конструкцију сврстава у формализаторе оријентационе темпоралне детерминације (= сукцесивности) и то идентификативне јукстериорности (уп. Павловић 2000: 80), или се наглашава да само условно ова конструкција припада семантичком субпољу темпоралне инклузије (= симултаности) (уп. Павловић 2006: 157).

поред времена и околности, често детерминише и повод (уп. Павловић 2000: 64) који интерферира са циљним или наменским значењем (уп. Арсенијевић 2003а: 213). На месту самог назива празника као локализатор ове конструкције јавља се датум [2] препознатљив као дан у години када се обележава одређени догађај и, стога, тај дан има карактер празника. И овде је у улози локализатора регистрована именица *слава* [3] чије основно значење јесте значење друштвене пригодне активности, али у конструкцији *ЗА + акузатив*, као и у конструкцији *О + локатив*, реченичну предикацију, најчешће исказану глаголом кретања или глаголом *бити* у све три забележене лексикализације, свакако временски одређује, што изостаје када је именица *слава* у акузативној конструкцији с предлогом *НА*.¹⁴⁴ Уп.

(63) [1] *за Петровдан* кдље се (Јп); једнџм у живџту *за Бурђевдан* прџшли Нијџмци и тџмо им [...] пџгинуџ пџкџвнџк (Мш); дџм јџ Пџтку П. пџтнџс вџлџвџ онџ *за Курбан* да припрџмџ (Мш); нијџсам џшџ *за Арџнђеловдан* нџ пџво (Кл); пџкџјнџ мџјка причџ, *за вр"јџме Аустријџ нџкџко скрџила [...]* и дџшла на вџшир, *зџ Тројчиндан* (КБ); дџће *за Петровдан* (БК); натџварџ на кџња *за Тројчиндан* (Гб); а у Кнџжини је *за Крстовдан* нџјвишџ бџвало нџрода (Јб); а џ Олову *за Јџвањдан* (Јб); јџ сам ишла јџнџм на тефџрич. мешчџни да-л је онџ бџло *зџ Видовдан* (Бђ); – џн је дџшџ сџмо *за Бџжић* (Јп); џто мџнџ џпџт тџмо *зџ Новџ гџдину* (Жљ);

[2] по мџраку иџ Брезџака дџћи е вџди *за двџдесџт сџдмџ* (Гб); тџ је бџло *за двџез дџвџти нџвџмбар* (Гб); *за двџјез дџвџти нџвџмбар* [удала се] (Кж); пријџ иџдџм *за двџе[с] сџдмџ* у Сокџлац (Тш); иџдџ се *за двџје-сџдмџ* (Сл); да иџсправџш лџђџ, бџр *за дџвџти* да иџзглџдџш фџно (Јп);

[3] тџ и Гџјко ка-сте јџнџм бџли *зџ славу* (Пк); дџ-л би иџко дџшџ ми *зџ славу* (Јб); кџд нџиџ *зџ славу* онџ џзимајџ прџкадњу и кџжџ: *Зџ раја и пџкој дџшџ* (Пк); дџћи ће сџд *зџ славу* (БК); дџшџ *за славу, зџ Арџнђеловдан* (Пљ).

Пунктуални карактер оваквих временских локализатора може изостати у случајевима да одређени празник обично траје више дана (нпр. *Бџжић, Нова година*) па се може интерпретирати и конструкцијом с изразом у *току* што је особеност сегментирано

¹⁴⁴ Из синтагме глагола кретања и конструкције *НА + акузатив* именице *слава*, међутим, бива конотиран простор, будући да се објекат локализације као учесник ове активности налази на месту где се она одржава, а пошто се не наглашава учесникова активност у њој (која захтева појаву предлога *У*), налази се предлог *НА* (уп. Симић 3. 2013: 110).

концептуализованих локализатора и таква конструкција стога поседује обележје процесуалност (+).

§ 106. У наставку се наводе локативне конструкције с предлозима *У* и *НА* које могу бити лексикализоване различито концептуализованим временским појмовима па стога могу бити формализатори и линеарне и пунктуалне симултаности. Заједно с претходнима наведене су и конструкције с предлозима *ОД* и *С* и кардиналним бројем уз именицу *година* као делимично конкурентне форме локативу с предлогом *У* означеном редним бројем и именицом *година*.

§ 107. Посебно изражено околсно значење временски лоцирано исказује се локативом с предлогом *У* (64). Оквир догађања најчешће је временски период означен називом месеца [1], а детерминисана предикација је перфективна. Увек актуализован, експлицитно или имплицитно, јесте временски локализатор *рат* [2] у чијим границама је смештена перфективна или имперфективна предикација. Уп.

(64) [1] у мају, кук̄авче, неће мѡћи п̄асти (Нр); дв̄ије й̄ладе пр̄вѣ ѡни ѡтишли, у ј̄анӯару (Жљ); у августу некад га забѡлело (Јп); дѡшѡ је из војске шесѡте гѡдинѣ, у септѣмбру (Б); четерес пѣтѣ у мају, кат се већ смирило, дѡђѣмо (БГ); ја знам, онѡ се забрани у мају (Оз); ѡтишли у прѡљеће, у априлу (Кш); дѡшли четерес пѣтѣ у децѣмбру (Кш); па се јѣдно ѡшпур̄и у априлу вамо (Кс); дѡћерају оваца око Бѡжића, мѡжда и у децѣмбру (КП); ја сам у прѡљеће, у марту се рѡдла (Бђ); дѡшла педесѡт шѣстѣ у нѡвѣмбру (Бђ); дѡћок у сѣдмѡме мјѣсѣцу, дванѣстог сѣдмѡг (Г); дѡћѣ нама у десѡтѡме мјѣсѣцу пѡзив (Г); па сам ја седамдесѡт и пѣтѣ, у марту мјѣсѣцу пензиѡнисан (Пк); ка[д]-сам шѣла сина рѡдти шесѡт сѣдмѣ гѡдинѣ, у априлу мјѣсѣцу, седамнѣстѡг априла сина рѡдла (Оз); тадај, у априлу мјѣсѣцу (Пљ); настрадаѡ у Бѡграду, у Бѣлѡм пѡтоку, педесѡт и шѣстѣ гѡдинѣ, у ѡсам сати, сѡбота била, у ѡктѡмбру мјѣсѣцу (КБ);

[2] ако нијесам б̄ар десѡт п̄ута љ̄ овом рату ѡплакѡ глѣдајући а телевизији к̄ако мајка кук̄а за јѣдинком сином (Мш); ѡтац ми љ̄мрѡ у рату (Мр); љ̄е-е у Дрѹгѡм свјѣцкѡм рату др̄жат пѡлож̄ај (Мш); јер у Дрѹгѡм рату [...] љ̄дари бѡлѣст (Ц); јер ѡва је изгѡрила у Дрѹгѡм свјѣцкѡм рату (Кс); на Йгриштима љ̄згинла с̄рпска војска у пр̄вѡм свјѣцкѡм рату (К).

Други по фреквентности у ексцерпираној грађи јесте временски локализатор заступљен појмом који означава нечији узраст, старосну доб, тачније годину старости [3] у којој се налази субјекат у моменту вршења глаголске радње и тај локализатор је изражен редним бројем и именицом *година* у локативу. Тако временски појам одређен актуализованим сегментом старосне доби субјекта постаје временски оквир за радњу реченичне предикације, иначе перфективне у забележеним примерима. Редним бројем је, такође, актуализован и школски узраст изражен именицом *разред* [4], а тај узраст чини временски оквир реченичне предикације. Уп.

(64) [3] *тако̄ да је мој стрѝц стрѝјељан у два̀десѝт и пр̄вој го̀дини* (Мг); *у два̀нѝстој го̀дини* *ѝна је ослијѝплѝла* (Пљ); *у два̀дес пр̄вој се љ̀дала* (Гз); *љ̀дала се у два̀десѝт пр̄вој го̀дини* (Бд); *у два̀јес пр̄вој се го̀дини љ̀дала* (Бд); а *за̀ова у девѝдѝсѝтој љ̀мрла* (Бд); *ожѐнијо се у два̀јес ѝсмѝј* (Вн); *ја сам се у два̀јез др̄гој го̀дини ожѐнијо* (Гб); *ја сам се мла̀д ожѐнијо, у девѝтнѝстој го̀дини* (Нр); ал *ѝтишла је у два̀дѝстој го̀дини* (Бж); а *ѝн ѝде сирѝма у шѝсѝт пр̄вој го̀дини* (Мр); *бр̄ат ми јѝдан у шѝснѝстој го̀дини* [погинуо] (Мр); а *бр̄ат ми је, Ђорѝо му бѝло ѝме, у ос̄мнѝстој го̀дини* [умро] (Пл);

[4] *у трѐћѝм и чет̄вр̄то̀м ра̀зреду љ̀чили смо ѝсто̀рију* (Вн); *у пр̄во̀м и др̄го̀м ра̀зреду* *нѝсмо ѝмали уѝште љ̀цбѝника̄, вѐћ у трѐћѝм смо ѝмали зѝмљѝѝс, сѝћам га се* (Вн).

У улози временског локализатора забележен је и један дужи временски период човековог живота означен деадјективном именицом *младост* [5]. Неретко је и сама именица *живот* [6] лексички експонент конструкције *У + локатив*.¹⁴⁵ Временски карактер овако лексикализоване локативне конструкције потврђује могућност увођења предлошког израза *У ТОКУ*.¹⁴⁶ Уп.

¹⁴⁵ Танасић истиче да се и у говору нама суседних источнбосанских Ера (2013: 537) одређени периоди из живота човека узимају за временско одређивање радњи и догађаја, који су и овде формализовани локативом с предлогом *У*, уп.: а Брко је у *младости* бијо жинћели; Залије-то брзо, само сам два комада у *животу* окалемијо. Међутим, у говору муслиманског живља у Тухољу код Кладња Халиловић налази и примере акузатива уместо локатива с предлогом *У*, уп. *свашта је инсан издевријо у младост* (Халиловић 1990: 338), а тако бележи и Јахић од информатора муслиманске вероисповести с територије Горажда, уп.: у *свој вијек не виђе* (Јахић 1981: 546).

¹⁴⁶ Семантички најближи сентенцијални еквивалент био би *откад сам / је жив(а) // откад живи(м)* (уп. Батистић 1972: 143), чији је везник јасан индикатор значења које И. Антонић одређује као темпоралну квантификацију пунктуално-линеарног типа реализовану као ингресивност, а илустровани примери и парафразе које ауторка наводи за поједине типове употребе (уп. И тако ја, ОТКАД ме је, ни за минут не заостајем [...] → ... ОТКАД ме је никада ни за минут нисам заостајао а ни САДА не заостајем; Те јесени госпа Нола се разболела. Први пут ОТКАД је жива, [...]) одговарају нашим примерима с квантификаторима

(64) [5] у мѡјѡј млѡдѡсти бѡло је лијѡпѡг данѡ, бѡло је и рѡжнѡг и свѡгѡ (В); у млѡдѡсти га [= живот] чѡјек срѡбѡи, нѡ знѡ штѡ је бѡло, нѡ мисли да ће ѡстар^нти (КП);

[6] тѡко да сам ѡмала прѡблем у живѡту (Пл); јѡ нијѡсам рѡдио у свѡме живѡту (Бк); а нѡкад ѡн у живѡту нѡшта није пѡмогѡ нѡс (Јл); нѡкад се у живѡту ѡсплакѡ гѡрѡ нијѡсам (Бк); ѡ менѡ стѡрѡи нѡкад у живѡту зѡкло нѡшта није, није мѡгѡ зѡклати (Мд); јѡ, у мѡм живѡту [никад нисам урадио тако нешто], тѡ је бѡло јѡко, тѡ је бѡло незамѡсливо (Кл); сѡм сам јѡнѡм у живѡту ѡшла на Бѡрику као цѡра (Гз); трицѡт у живѡту пѡкѡ по ѡљѡду лѡтѡрѡ рѡкијѡ (КБ).

Регистровани су и примери у којима улогу временског локализатора врши девербативна именица [7], која, у зависности од аспекта детерминисане предикације, сигнализује потпуну или делимичну симултаност. Само значење делимичне симултаности исказује се именицом *пут* [8] као временским оквиром за перфективну предикацију,¹⁴⁷ при чему је аспектски распоред заслужан и за импликације интериорности (Антонић 2001: 106). Усамљен је пример у којем контекст дозвољава да темпорално детерминише предикацију примарно спацијални локализатор – именица *држава* уз коју стоји придевски употребљен денотат носиоца власти [9], на основу којег је идентификован историјски препознатљив период. Уп.

(64) [7] ако је прѡд нѡм, да ѡзвѡнѡш, ѡксер нѡкѡи или кѡшика, свѡ тѡ ѡн смѡтѡ у ѡнѡј прѡчи (Оз); ал шѡти, у шѡтнѡи нѡјмањѡ глѡва бѡлѡи (Бд); а јѡ вѡћ у прѡдвѡјничкѡј [ѡбуци] научио свѡ (Бђ); жѡна му ѡмрѡла у порођѡју (Мк)¹⁴⁸;

[8] ма бѡјѡжи, бѡлѡѡ нек те ѡбије у пѡту, нѡго да... (Кљ); да те пѡљѡмо кѡд дѡлѡѡ, ѡзѡмријећѡш у пѡту (Јб); у пѡту су свѡ пѡклѡли (Кш);

који треба да укажу на редослед или учесталост појављивања реченичне предикације (Антонић 2001: 150; 215, 250).

¹⁴⁷ Потпуна симултаност би одговарала инструменталном облику именице *пут*, иначе типичном спацијалном локализатору, који је, заправо, „кондензатор темпоралне клаузе с везником ДОК и значењем темпоралне идентификације локационог типа с обележјем процесуалност (+)“ (Антонић 2006б: 95). Исти овакав формални однос постоји између предлошких израза У ТОКУ и ТОКОМ, примарних индикатора обележја *процесуалност (+)*.

¹⁴⁸ У српском језику је обичнији, изгледа, локатив именице *порођај* блокиран предлогом *НА*. Уколико није реч о граматикализованом облику, избор опозитног предлога *У* претпостављао би да је акценат на активном учешћу агенса и његовом обузетости вршењем радње. С друге стране, појава предлога *НА*, којим се, иначе, не истиче висок степен укључености агенса у реализацији радње, у конструкцији с именицом *порођај* може указивати и на неидентичност агенса управне и дубинске предикације, тачније, да агенс управне радње у реализацији дубинске предикације учествује као њен пацијенс (Симић 3. 2013: 107, 108), уп. *жена му је умрла док су је порађали*.

[9] и у *Титовој држави* су ми ћеца ишла (Ч).

У примерима [3] конструкција *У + локатив* представља кондензатор временске клаузе с везником *кад* с глаголом *имати* и бројем година субјекта управне предикације (*кад је имао / имала X година*) [в. § 108 и 109]. У трансформационим структурама код примера [4] налазимо временску клаузу уведену везником *кад*, а код примера [5] временску клаузу уведену везником *кад / док* и копулативним предикатом чији лексички део заузима нумерички одређена именица *разред*, односно мотивни придев деадјективне именице *младост*. Како трансформациони тест показује, девербативне именице [7] су кондензатори темпоралних клауза с имперфективном предикацијом, уведених или везником *док* или везником *кад* замењивим везником *док* што указује на необележеност у погледу процесуалности, тако да се темпоралном локативу с предлогом *У* у целини може приписати обележје процесуалност (+ / –).

§ 108. Конкурентном конструкцији *У + локатив* израженој редним бројем и именицом *година* може се сматрати конструкција коју чини предлог *ОД* и кардинални број уз именицу *година* (65) у облику мале или велике множине, будући да је забележена у идентичним реченичним ситуацијама, с истим реченичним предикацијама. Конструкције с предлогом *ОД* најдиректније се наслањају на имплицирани израз (*још*) као човек / жена / момак / девојка / дечак / девојчица / дете и у таквим структурама имају функцију квантификативног детерминатора. Уп.

(65) ја од осамнѐз гѐдинѐ се ожѐнио (Кш); сѐстра ми је јѐдна ѓмрла о[д]-двјѐ-трѐ гѐдине (Ц); ѓ[д]-трѐ гѐдине је ѓмрла, ѓногѐ рѐга, чѐтерес трѐћѐ бѐла гѐдѐште (Кл); пѐштѐл нѐсијо зѐ пѐсом од двѐнѐз гѐдѐнѐ (Рс); да сам тѓцала кѐмѐн на цѐсти од дѐсет гѐдѐнѐ (Јп); ѓ менѐ ѓтац ѓстѐ од чѐтерес гѐдѐнѐ удѐвац (Кш); мѐгѐ си ѓшиковати од осѐмнѐс, сѐдѐмнѐс, ако си стѓо (Нр); ја сам од дѐсет гѐдѐнѐ пѐчео ѓ шуми рѐдити с вѐловима (Пк); ја сам од двѐнѐз гѐдѐнѐ пѐчео по вѐширима ѓћи, кѐње јѐати (Рс).

§ 109. Делимичну конкурентну форму с две претходне могла би представљати конструкција с предлогом *С* и кардиналним бројем уз именицу *година* (66), регистрована,

додуше, свега у два примера.¹⁴⁹ Изгледа да су ове форме комутабилне уколико се у реченичкој предикацији нађу глаголи типа *ожени се, удати се*, док је, чини се, комутабилност искључена ако се конструкцијом детерминишу глаголи типа *умрети, погинути*. Ова је конструкција кондензатор временске клаузе с везником *када* и копулативном идиоматизованом предикацијом (Антонић 2006б: 98), еквивалентном значењу глагола 'имати' у структури са субјектом као носиоцем година. Уп.

(66) била тѹ са шѣснѣз гѡдѣнѣ (Мр) [→ *кад ми је било шеснаест година / кад сам имала шеснаест година*]; ја вѡј дѡшла педесѣт и првѣ са свѡдѣ седѡмнѣз гѡдѣнѣ (Оз).

§ 110. И конструкција *НА + локатив* (67), опозитна локативној конструкцији с предлогом *У*, може у одређеним ситуацијама бити формализатор темпоралног значења. Лексикализована девербативном именицом, односно ознаком друштвене пригодне активности, локативна конструкција блокирана предлогом *НА* детерминише реченичну предикацију и у околном смислу [1]. Други регистровани тип лексичког експонента конструкције *НА + локатив* јесте именица која означава фазу [2]¹⁵⁰, употребљена како предлошки тако и прилошки. Када су у улози фрагментизатора, ове именице се у корпусу јављају уз генитив појма у значењу периода одређеног на временској оси, а изузетно је временски локализатор у генитиву имплициран. Тамо где није могуће прецизно одредити појам који би представљао временски локализатор који се фрагментизује, локативна

---

¹⁴⁹ Све три конструкције регистроване су у говору Смедеревског Подунавља, при чему је, као и код нас, најфреквентнија конструкција с предлогом *У* (овде у позицији квантификатора и кардинални број, а уместо облика локатива уз редни број имамо општи падеж), док је конструкција с предлогом *ОД*, као еквивалент конструкцији с предлогом *С(А)*, забележена у севернијем и централном делу испитиваног подручја, и, према Санфелду, она је јужнословенска и општебалканска, па и романска, црта (Бошњаковић/Урошевић 2008: 119–120). Уп. и у говору Подвележја: умро је *од двајес годин* (Пецо 1983: 262).

¹⁵⁰ Као необичну појаву Танасић наводи предлошки употребљен прилог *спрва* у конструкцији с генитивом у говору источнбосанских Ера, забележен у једном примеру: И једном били-ми у-тијем-колибама кад неко *спрва вечери*: „дај леба“, поред обичног *На почетку*, одма *спрва* – пушка, те-колко море добацит (Танасић 2013: 535, 537). Шири простор штокавштине познаје конструкцију *С + генитив* којом се означава почетна фаза временског локализатора, најчешће обележеног именицама *пролеће* и *јесен* или именицом *вече*, а с другачијим типом локализатора конструкција поприма и постериорни карактер (уп. Станић 1977: 80, и: *с неђеље, с понеђељника*; Пижурица 1967: 146, и: *Продаћу иг ж Ђурђевога дне*; Павловић 2000: 60–61, и: *Наврнућу тамо ће с неђеље*; Баотић 1971: 116; Грковић 1968б: 143; Симић Р. 1980: 46; Бошњаковић/Урошевић 2008: 110).

конструкција може бити парафразирана прилогом – уп. *на крају* → *најзад* (уп. Батистић 1972: 151). Уп.

(67) [1] знам како је још један Батинић погинуо *на устанку* чџетерес првџ гџдинџ (ДБ); ма̀ло ђе ђџ кџ уочи сла̀вџ, а прџје уочи сла̀вџ ко и на̀ сла̀ви (ЈБ); е џмајџ по пџву *на рџчку* и џвечџ *на вџчџри* (ЈБ);¹⁵¹

[2] што је погинуо *на почџтку рџта* (Кж), трџбџ *на завршџтку рџта* да бџдџ џбџен (Пљ); – то је бџло нџџе чџетерес трџџџ *на почџтку* (Вн); па џто дџшла пџдџс трџџџ *на завршџтку гџтово* (Рс); чџетерес чџџвџртџ *на крајџу* [стрељан је] (ДБ); – свџ се прикљџчило, ма *на крајџу [рата]*, кад бџло па̀д Рџацкџ и тџ Њџмачкџ, свџ се прикљџчило тџд и свџ бџрци (ЈБ); и *на крајџу* џблџзнџ се, рџдџ сџна и шџџр (КБ).

2. ПОСРЕДНА ВРЕМЕНСКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА – СУКЦЕСИВНОСТ

§ 111. Посредна временска локализација (темпорална идентификација оријентационог типа) подразумева смештање реченичне предикације (објекта временске локализације) изван граница идентификованог темпоралног локализатора. С једне стране, (1) реченична предикација може бити смештена у простор на временској оси који претходи локализатору, спецификован као *антериорност* или смештена у простор на временској оси који следи локализатору, спецификован као *постериорност*. С друге стране, (2) однос сукцесивности између реченичне предикације и темпоралног локализатора може бити неспецификован у погледу распореда на временској оси – *неспецификована сукцесивност*.

2.1.1. СПЕЦИФИКОВАНА СУКЦЕСИВНОСТ – АНТЕРИОРНОСТ (ВРЕМЕНСКА АНТЕЛОКАЛИЗАЦИЈА)

§ 112. У оквиру предлошко-падежног система значење временске антелокализације – објекат временске локализације је на временској оси смештен испред локализатора – као вида спецификоване посредне временске локализације – *антериорности*, формализује се

---

¹⁵¹ Именице типа *ручак* имају временско значење и у акузативу с предлогом *За*, али то значење тада приметно интерферира са наменским или циљним значењем (уп. Арсенијевић 2003а: 213).

конструкцијама *ПРИЈЕ*+генитив, *УОЧИ*+генитив, *ПРЕД* + акузатив, *ИСПРЕД* + генитив и *БЛИЗУ* + генитив.

§ 113. Падежна конструкција блокирана антериорним предлошким формантом *ПРИЈЕ* (68) најчешће је лексикализована именицом *рат*¹⁵² у генитиву [1]. У улози временског антериорног идентификатора реченичне предикације у корпусу су са по једним примером забележени – временска јединица (*година*, у форми датума, и *сат*, у улози исказивања тачног времена), појам–празник и период у току дана [2]. Уп.

(68) [1] па *прије рата овога* сад [...] то су све људи долазали иж-Цимрџа, радли (Б); *прије рата* онога живило се, било насељено доста (Б); *прије рата* [...] била нам је кућа овди доли нџе (Б); *прије* сам ја *рата* изашо у пензију (Сл); *прије рата* слабо се колачи правили (БГ); то је тако било и *прије* и после *Другог свјетског рата* (Гб); а *прије рата* ја не знам како су они ношени (Вк); он је радио у катастру *прије рата* (Пљ); *прије турскога рата* [...] рат је био са Србима (Мш); они направли викендицу *прије рата* (Оз); давно је то било, *прије рата* (Кл); умро нам је брат *прије рата* (Ц); кад је то било, бдо зна, *прије* и *рата* (Ц); *прије овога рата, прије другог* [дошао] (К); он је дошо *прије рата* (Бђ);

[2] *Прије четерес шесте* Богдан ми био у Тузли (Сок); – *прије дванес* се не враћа (МП); а свекар ми умро *прије Божића* (Гз); ми отићи и *прије* се доре врати (Вр).¹⁵³

На основу података из контекста на одређени временски период може упућивати и анафорска заменица *тај* у генитиву [3]. Анафорска заменица *тај* у генитивној конструкцији с предлогом *ПРИЈЕ* реченичну предикацију смешта на временској оси лево од контекстом одређеног оријентира – временског сегмента у којем је нека друга радња извршена. Стога је у оваквим случајевима имплицирана временска клауза с везником *пре него што* (уп. нпр. *пре него што сам то урадио*, рекао сам једној жени). У улози кондензатора овакве клаузе срећемо у двама примерима и девербативне именице [4] формализоване генитивом. Уп.

¹⁵² Како експлицитним придевским, тако и деиктичким атрибутом, а на основу контекстуалних података, ова именица у функцији временског локализатора увек упућује на конкретан и општепознат временски период који представља оквир ратног збивања.

¹⁵³ Уп. лексикализаторе из истог семантичког круга: Није се никуд носило, само *прије сунца* однеси, налијепи-оне огуљине на-врата ... (Танасић 2013: 538); товари *прије кокота, прије виђелице* (Павловић 2000: 74); Увек ме будиш *пре бела дана* (Грковић 1968б: 142); Дигнем се два сата *пре саба* (Букумирић 2010: 71).

(68) [3] *прѝје тòг̃а* сам р̀ек̀ò ј̀едн̀òј ж̀ени (Вб); *прѝје* сам т̀òг̃а йшо и у С̀ар̃ај°ву р̀адѝо и по Т̀р̀ебињу (Пв);

[4] кат се òжен̃иш, н̀ем̀òј се к̀урвати, к̀урвај се *прѝје ж̀енид̀б̀е* (Јп); òн̀ò сам *прѝје опер̀ацѝје*, òн̀ò сам н̀ек̀и д̀ан ур̀ад"ла (Жљ).

Уколико је конструкција *ПРИЈЕ*+*генитив* лексикализована личном заменицом [5], у трансформационој структури предикацију временске клаузе с везником *пре него што* представља исти глагол који је и у улози темпорално детерминисане предикације. Време вршења радње одређено је према агенсима који сукцесивно врше наведену радњу. С временским значењем срећемо и генитивну конструкцију лексикализовану експонентом временске клаузе [6] који у тој клаузи има функцију објекта имплицитног, искуствено препознатљивог предиката (Павловић 2000: 117). Уп.

(68) [5] д̀очекак *прѝје н̀е* па он̀ò у̀з̀ек (Ск); н̀и́г дв̀оци́а от"шли *прѝје н̀ас* (Ск); И ј̀а т̀ак̀ò, òв̀ај, да йд̀ем за н̀и́м да у̀п̀ал̀им св̀ј̀етло, òна се у̀п̀лек̀ала *прѝје м̀ен̀е*, *прѝје м̀ен̀е* и у̀п̀ал"ла св̀ј̀етло (Ск); òна је у̀шла *прѝје м̀ен̀е* у̀ шталу, òна је н̀òј н̀ешта г̀атала (Бђ); в̀ећ св̀атови су д̀òшли *м̀ало прѝје м̀ен̀е* (Јб); *м̀ало прѝје м̀ен̀е* в̀òј у̀ш̀ò (Бж); ј̀òпе *м̀ало прѝје т̀еб̀е* [устанем] (Бђ);¹⁵⁴

[6] ј̀а н̀е б̀ зал̀òжила *прѝје к̀ав̀е* (ДБ); р̀адѝо ту *прѝје в̀òјск̀е* (Б).

§ 114. Поседујући у инхерентној семантици и обележје квантификације антериорности у виду проксималности, предлог *УОЧИ* смешта предикацију непосредно пре временског сегмента означеног лексичким експонентом у генитиву (69). Лексички експонент у генитиву махом представља неки празник [1], најчешће верски, те је стога и нерадни дан. Како се *недеља*, али често и *петак*, сматрају празником, и ова два назива дана у седмици долазе у обзир за исказивање непосредне антериорности.¹⁵⁵ Само у једном примеру у генитиву с предлогом *УОЧИ* регистрована је именица *рат* [2].

---

¹⁵⁴ Пошто својом инхерентном семантиком предлог *ПРИЈЕ* није у могућности да искаже и антериорну удаљеност од идентификатора, таква говорникова потреба бива надомештена присуством прилошког квантификатора, као што је прилог *мало* у последња три примера.

¹⁵⁵ У говору источнобосанских Ера наводи се, међугим, и пример: ...Бог да-јој душу прости дошла мени на-Ендек *учи-једног понеђељка* (Танасић 2013: 538). Неопходно је, изгледа, да један дан у недељи буде из неког разлога посебно важан (да садржи догађај који га издваја од осталих дана) како би био оријентир

(69) [1] *уочи Ђурђеване* у сѹботу ѿмр̄о, а на Ђурђевдан сарањен (Бд); т̄о је *уоч* *Васкрса*, д̄ошли л̄уди (Сл); ѿвеч̄е *уоч* *Петровдана* т̄о је била мјесечина ко дан (Гб); т̄о је било *уочи Николдана* (Кж); *уочи Васкрса*, е вамо у шуми ноћили (Бк); д̄ођемо *уочи Васкрса*, привучемо се тамо к̄ћи (Бк); тр̄еба да п̄ек̄у с̄утра *уоч* *Бџића* (Јб); и ја сам ѿспек̄о *уоч* *Бџића* (Јб); ма̀ло ће ђ̄е к̄о *уочи слав̄е*, а прије *уочи слав̄е* ко и на слави (Јб); данас је *уоч пр̄азника*, да граб̄им аутобус (Јб); *уоч* *слав̄е* к̄олач̄ укува̄ш (Нр); било *уоч* *Благовијести*, као, одале на врати́лу (Ц); *уоч* *Малог Бџића* ми се от̄ел̄ла кра̀ва (Вн); — *уоч* *п̄етка*, т̄о се м̄ени пр̄иснило (Жљ); шт̄а ра̀диш *уоч* *п̄етка*, нећеш се ѹдати (Жљ); скоро св̄ак̄е сѹбот̄е, нарочито з̄ими, *уочи недеље* су игранке, сијело неће (Вб); у св̄ак̄ом с̄елу *уоч* *недеље*, т̄о је игранка (Нр);

[2] ѿдала се *уочи ра̀га* (К).¹⁵⁶

§ 115. Други формализатор непосредне антериорности јесте акузатив с предлогом ПРЕД (70).¹⁵⁷ Као и у случају конструкције с предлогом ПРИЈЕ и овде је падежни облик најчешће лексикализован именицом *рат* [1], која представља препознатљив, већином одређен контекстом, историјски догађај. У улози локализатора регистроване су, даље, именице које именују празник [2], а у једном примеру и именицу *мрак* [3], као природну појаву у једном делу дана. За одређени део дана везује се и време обедовања, па стога и именицу *јело* [4] бележимо као временски локализатор, а у трансформационој структури би се нашао глагол *јести* (= *обедовати*) (уп. нпр. *непосредно пре него што једу / обедују*). У испитиваном говору лексикализатор конструкције ПРЕД + акузатив може бити и именица која је експонент синтагме у коју може бити инкорпорирана девербативна

антериорности – отуд у Параћинском Поморављу: *учи тај дан*; *немој д-идете учи суботе*, а сасвим јасно и: *уочи сваки светак* (Милорадовић 2003: 120).

¹⁵⁶ Иако је из контекста јасно на који се временски период односи овај локализатор, овде се чини прихватљивијом интерпретација као у случају девербативних именица (уп. нпр. *удала се непосредно пре него што се заратило*).

¹⁵⁷ Према претпоставкама С. Реметића, у суседном говору источнбосанских Ера може се само изузетно чути, поред уобичајене конструкције ПРЕД + акузатив, и конструкција ПРЕД + инструментал: *он је рођен, напоме, пред овијем ратом* (Реметић 2000а: 518). Ова конструкција је сасвим ретка и у говору северозападне Боке, а тамо се јавља искључиво уз глаголе са значењем *усмереност* (+): и ми утекли *прет кишом* (Павловић 2000: 73, напомена 59), како је, изгледа, и у говору Црмнице, уп.: *дошо је пред зором кући, стигли су у Бар пред зором* (Милетић 1940: 489). Уп. и у другачијем окружењу, у говору Мрковића: *се^а(д) при(д)-о(в)им ратом* (Вујовић 1969: 312) или пак у језику А. Змајевића: *седам дана пред потопом* (Пижурица 1988: 360).

именица *одлазак* [5].¹⁵⁸ И на крају, лексички експонент може бити фрагментизатор *крај* [6], као завршни сегмент имплицираног локализатора који означава одређени временски период. Уп.

(70) [1] *он пòбјегò прèд рат* тãмо (БГ); и *прèд рат* свè су овò уплàнили (Вб); *шèсèт мètара* јèчма нàшли *прèд рат* (Вб); свàк је *имò прèд рат* свòг кòња (Вб); тò је бíло сàд скòро *прèд рат, овàј дрùги свјèцкí* нèкàко (Г); *прèд рат* јèдва *йзнио глãву* (Пв); *прèд рат* свè су Цйгани зàузели рãдити (Јб); нèкадè *прèд рат*, опèр"шè срчану мáну (Ц); Дáнко је *прèд рато* бíо дйректор Кромпйрушè (Пк); *й овòј кùћи* је бíло, *прет сáмí рàт*, осàмнèстеро *й кући* (БГ); дрùги òтишò *прèд рато сáмò* (К);

[2] пãдок по нèсрећи *прèд Нову гòдину* у купàтилу (БГ); нèђе *пред Нйкольдàн* бíло (Сл); бíо је бãш сàд *пред Вàскрс* (Пк);

[3] гòни òвце и гòведа и чùвãј, нãпáси, врãти *й шталу*, и тãкò *јòпè прèд мрãк* (Кж);

[4] Муслимáни војнйци клãњају *пред јèло*, Срби, Рвãти, Бòгу се мòлè *прèд јело* (Пљ);

[5] за јèну кйлу òћерò га на мálу пèнзију, *прет пèнзију*, èто ти (Мк); тò је бíло *прèд вòјску*, бòга ми, мèни (Ш);

[6] и òни су *прèt крãј [рата]* пòстали [партизани] (Вр);

§ 116. Спорадично, са свега две потврде, антериорно значење носи и конструкција *ИСПРЕД* + *генитив* (71), а лексички експонент је појам који означава празник и део дана.¹⁵⁹ Уп.

---

¹⁵⁸ У даљем трансформационом поступку аналитичка конструкција, односно израз с јединственим значењем може одговорати и пунозначном глаголу (уп. *одлазак у пензију* → *отићи у пензију* → *пензионисати се*).

¹⁵⁹ У анализираном корпусу из суседног говора источнбосанских Ера Танасић (2013) нема потврда временског *ИСПРЕД* + *генитив*. У говору северозападне Боке истим семантичким типом лексикализована је ова конструкција (Павловић 2000: 74). Према подробним испитивањима лексичких могућности у говору Роваца (Пижурица 1967: 151), „не могу доћи именице: 'константно идентификоване јединице временске мере', док су именице из круга 'условно временске сукцесије' само делимично заступљене“ и то у случајевима када је „конструкцијом *испред* + *генитив* означено време оријентационог типа непрецизно одређено“, што омогућава да се појави пример Доћу *испред неђеље*, али не и: *испред понеђељника*, у којем конструкција *испред неђеље* има значење 'у неки дан пре недеље'. Од именица које означавају периоде у току дана искључена је само именица *јутро*, а у целини заступљене именице које означавају годишња доба увек су детерминисане, изузев именице *прољеће* која се јавља у слободној употреби. У осталим изворима у којима је регистрован овај формализатор антериорности приметан је назив празника у улози лексичког експонента (уп. нпр. Грковић 1968б: 144; Букумирић 2010: 71; Милорадовић 2003: 115).

(71) то је било нѣгди *испред Бѣжића* нѣкако (Бк); — нѣђе *испред зѣрѣ* [...], сѣдијо ми тѣј стрѣц (Јб).

§ 117. Свега један регистровани пример илуструје могућност изражавања значења непосредне антериорности конструкцијом *БЛИЗУ* + генитив именице *слава* (72), именице која упућује на конкретан, из контекста познат, празник¹⁶⁰. Предлошки формант *БЛИЗУ* лексички је обележен проксималношћу. Уп.

(72) па по нѣћи, бѣло нам *блѣзу слѣвѣ*, дѣмо да слѣвѣмо (Бд).

2.1.1.1. Антериорност у квантификативном смислу

§ 118. Додатно квантификована временска антериорност изражена је структурама с антериорним формантима *ПРИЈЕ* и *ПРЕД* и конструкцијама с квантификаторима уз временску јединицу најчешће блокирану предлогом *НА*.

§ 119. У конструкцији с формантом антериорности — *ПРИЈЕ* — ово семантичко субпоље темпоралности може бити исказано и неком од конвенционалних временских јединица (поред најчешће регистроване јединице *година*, бележимо *дан* и *мјесец*) уз обавезно присуство основног, прецизног или апроксимативног нумеричког, а изузетно и пронумеричког квантификатора (73) којим се на временској оси идентификује удаљеност времена реализације радње у односу на моменат говора. Ако удаљеност реализације реченичне предикације од момента говора одговара времену јединичне мере *месец* или *година*, на ове временске јединице у облику акузатива додат је облик генитива множине именице *дан*, као у последњим трима примерима. Уп.

---

¹⁶⁰ Исти тип временског локализатора налази се и у примеру који, према наводима И. Антонић, илуструје употребу предлога *БЛИЗУ* с генитивом и значења антериорности забележеног у РСАНУ. Ауторка примећује да РМС не бележи ово значење предлога *БЛИЗУ* и констатује да је у савременом српском језику сасвим ретко у употреби (Антонић 2004а: 75–76). Од дијалектолошких извора, ову конструкцију у темпоралном значењу, поред спацијалног, бележи Баотић за говоре староседелца босанске Посавине, уп.: Било је то некако *блѣзу Бѣжића*; Мислим да је то било *блѣзу Нове године*, констатујући да је употреба оваквих конструкција маргинална (Баотић 1981: 108). Маргинална је и конструкција *МИМО* + генитив у временском значењу у примеру: *то е било мимо рата скадарска* (= пре скадарског рата), забележена у говору Мрковића (Вујовић 1969: 297).

(73) т̄о је м̄огло *прије двајес г̄д̄ин̄а* (Јп); *Ѹмр̄о прије три г̄дине* у Београду (ДБ); Јово је *прије с̄едам г̄д̄ин̄а* к̄о сио д̄оље (Јп); *прије п̄ет г̄д̄ин̄а* се ј̄д̄п̄е врат̄им в̄од^{н̄а} (Оз); ја је видла *прије дв̄ије г̄дине* (Оз); *Ѹмр̄о прије три г̄дине* у Београду (ДБ); Јово је *прије с̄едам г̄д̄ин̄а* к̄о сио д̄оље (Јп); ђн је *Ѹмр̄о прије*, тр̄ин̄еш ће г̄д̄ин̄а б̄ити дв̄а д̄ест̄ог, к̄ог н̄о б̄ин̄е Пр̄докоп, ил дваес пр̄в̄ог или дв̄а д̄ест̄ог ј̄ула, *тр̄ин̄ез г̄д̄ин̄а* (Ц); т̄о нам је Ѹнук ђ-ш̄ћери што нам је *Ѹмр̄ла прије три Ѹ п̄о г̄дине* (Бж); *прије дв̄ије г̄дине*, тр̄ећа је с̄ад настала, ум̄рије ми ј̄едан с̄ин здрав-прав (Мр); ј̄едан нам *Ѹмр̄о прије три године* (Мр); *прије три г̄дине* ж̄ена ми *Ѹмр̄ла* (Ск); н̄еко к̄аж̄е *прије с̄едам г̄д̄ин̄а* н̄е ваља [давати име покојника] (Бћ); – *прије дес̄етак г̄дина* ђд̄ем ја г̄аздама са с̄естр̄ом (Кш); д̄ош̄о *прије дв̄је-три г̄дине* ђвде (Нр); – *прије н̄еколке г̄дине*, во г̄ор̄ам Ѹмамо в̄рт виш п̄ута, [ударо је велики град] (Бк);

па н̄еки д̄ан, *прије двајез д̄ан̄а*, м̄жда н̄ема ни двајес [...], украд̄е [...] (Јл); Ѹ ђн ђко ап̄ерис̄о *прије п̄етнез д̄ан̄а* (МП); б̄ила сам Ѹ бањи, *прије два д̄ана* д̄ошла (Бж); – ја б̄ијо на Сок̄оцу *прије ј̄ено д̄есе[т] д̄ан̄а* (Мш);

р̄ачунали смо *прије ј̄едан м̄ј̄ес̄ец д̄ан̄а* (БГ); а м̄уж јој *Ѹмр̄о прије м̄ј̄ес̄ец Ѹ п̄о д̄ан̄а* (Мш); – *Ѹмр̄ла му ж̄ена прије г̄дину д̄ан̄а* (Пн).

§ 120. Да би се указало на квантификативну anteriornost реченичне предикације у односу на неки други експлицирани временски идентификатор [1], или, што је чешће, у односу на неки други, неименовани, контекстуално одређени моменат [2] (Павловић 2000: 74), у говорима романијског платоа јавља се конструкција временске јединице (у облику акузатива, односно у облику мале или велике множине) с квантификатором блокирана предлогом *НА* према којој је формант *ПРИЈЕ* (самосталан или заједно с временским идентификатором) постављен постпозитивно (74.а) или антепозитивно (74.б). Уп.

(74.а) [1] *на ђсам г̄д̄ин̄а прије р̄ата* ѸѸ Златана к̄упала (Ск); ђна је ђвде *на дес̄ет д̄ан̄а прије н̄еко што је Ѹмр̄ла* д̄олаз^{ла} (Јп); – с̄естра му *Ѹмр̄ла на ч̄етерез д̄ан̄а прије н̄еѸ*, *на трид̄ез д̄ан̄а* (Бж); ђна је [умрла] *на два Ѹ п̄о м̄ј̄ес̄еца прије н̄еѸ с̄ин* (МП); [2] доч̄им на Вишеграду је п̄докољ б̄ио *на д̄ан прије* (Ж); *на два с̄ата [пре]* смо б̄или зајено (Мр); *на д̄ан прије* кл̄али п̄ђсек (Пл); там̄ан да се п̄Ѹст̄им с̄едм̄ога к̄Ѹћи, *на ј̄ено два м̄ј̄ес̄еца прије*, н̄ђвине... (Г); кат су Ж̄еравице пог̄ореле *на годину прије* (Пк); – а *на неколко прије*, направљена централица (Бк);

(74.б) [1] е вóди, *прїје Бòжића нà двā дāна, нà трї, ја сам вòзијо сїјено вòзгò с кòмшијòм* (Јб); – óвди је бїјо *прїје рàта нà неколко* [ушао] у тē стрāнке и тā гòвна (Сл); [2] а ја óвдје пèкла нèкū цїгерицу прїје нà дāн (Јп).

§ 121. Само у једном примеру временски идентификатор, који представља крајњу десну тачку на временској оси од које се одмерава количина времена до момента реализације радње, количина исказана конструкцијом с предлогом *НА* и квантификованом временском јединицом, јесте конструкција *ПРЕД* + акузатив именице *рат* (75). Уп.

(75) *прèд рат на једно двїје гòдине* пòчео дòлазити у сèло (Вк).

2.1.2. СПЕЦИФИКОВАНА СУКЦЕСИВНОСТ – ПОСТЕРИОРНОСТ (ВРЕМЕНСКА ПОСТЛОКАЛИЗАЦИЈА)

§ 122. Смештање временског објекта локализације у сегмент на временској оси иза временског локализатора, тј. временског сегмента који следи локализатору одговара значењу временске постлокализације, као другом виду спецификоване посредне локализације – *постериорности*.

Забележени формализатори овог значења јесу генитивне конструкције с предлозима *ПОСЛЕ / ПОСЛИЈЕ* (/ *ПОШЉЕ / ПОТЉЕ*), *ИЗА* и *НАКОМ*, те конструкција *ЗА* + *инструментал* и *ПО* + *локатив*.¹⁶¹

§ 123. Доминантан временски локализатор генитивне конструкције с предлогом *ПОСЛЕ / ПОСЛИЈЕ* (/ *ПОШЉЕ / ПОТЉЕ*) (76) јесте именица *рат* [1]. Још неколико лексема које реферишу о искуствено познатом историјском догађају [2] локализатори су

---

¹⁶¹ Свега још покоја конструкција с разних страна штокавског подручја може бити постериорни детерминатор. Као маргинална, у грађи *БХ пројекта* јавља се конструкција типа *то се десило каиње рата* (Баотић 2012: 177). У банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта забележено је *поиза* у значењу 'после': *поиза саране* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 320). Како објашњава С. Милорадовић, захваљујући синтаксичком маркеру *одмах* у примеру из говора Параћинског Поморавља: *брат ми радио из школе одмах*, предлог *ИЗ* је послужио као кондензатор синтагме *после/након завршетка школе*. Ауторка наводи и усамљени пример употребе предлога *ЗАД* са индеклиналним *пости* у темпоралном значењу постериорности, дајући и податак о употреби овог предлога у месном и темпоралном значењу у говору Понишавља (Милорадовић 2003: 104, 122 и нап. 194).

овог постериорног формализатора, а истовремено су и кондензатори или експоненти темпоралне клаузе с везником *након што*. Уп.

(76) [1] кат смо ми *пӊсле рӊта* [...], кат су бӊлӊ онӊ зӊдруге, кат формираше зӊдругу (Вр); *ӊдмӊ пӊсле рӊта* ишло се на прӊге (Сл); тӊ се нӊрочито *после рӊта* дешавало (С); *пӊслије рӊта* је нӊшто цијенио тӊг чӊјека (Мг); једно двӊје трӊ гӊдине *пӊслије рӊта* да су стварно признати бӊли (Мг); *пӊсле рӊта*, овӊ вӊмокане (Јп); и *пӊсле рӊта* наставило такӊ (Б); *ја сам ишӊ пӊсле рӊта*, догӊнили с кӊњима шӊљиве (Б); комунизам је *пӊсле тӊгӊ* обладӊ па нӊси мӊгӊ нӊшта ни урадити (Б); тӊ је такӊ бӊло *пӊсле рӊта* (Б); и *пӊшље рӊта* нӊрод ишӊ, кӊмијо (Гз); *ӊдмӊ* је бӊло *пӊсле рӊта* [снимање плућа] (Оз); а виш тӊ, *пӊсле рӊта* *ӊнога* [...](Оз); пӊмтӊм и дрӊги свјецки рӊт, а нӊ *ӊвӊ* све *пӊсле рӊта* што се дӊсило (Вн); помагала и *пӊсле рӊта* и уз рат (БГ); а *ја знам, после-рӊта*, *ја* ишӊ у шкӊлу (БГ); кад је бӊло ово сӊд *пӊсле рӊта* (БГ); и *пӊсле рӊта* се дӊлазило, слӊзила се фӊмелија (Рс); и кад ми је *умрӊ* овӊ амица, сӊд *пӊтље рӊта*, дӊлазио је Мико *ӊвди* на сарану (Рс); *пӊсле рӊта* кад је дӊшла Тӊтова владавина (Вк); *пӊшље рӊта* је *ӊвудӊ* пӊчео нӊрод пӊмало да се кӊћи (Вк); *ја сам* и зӊтвор *ӊдлежӊ* [...] *пӊшље рӊта* (Јб); и *пӊсле рӊта* сам *упантио* кӊко се рӊдило (Пк); *пӊсле ӊногӊ рӊта* трӊба обнављати (К); – ми смо сӊјали гӊре жӊто *посшље ӊног рӊта* (ДБ); а *ӊн се после ӊногӊ рӊта* оженио бӊо (Кл); тӊк сада, *ӊвогӊ рӊта*, *пӊсле ӊвогӊ рӊта* путеву овӊ пробијени (Нр); тӊ је бӊло свӊшта *пӊсле тӊг рӊта* (Оз); *ӊвде пӊсле рӊта дрӊгӊга...* (К); кӊ је имӊ чӊтри рӊзреда *ӊсновнӊ* шкӊлӊ *после Дрӊгӊг свјецкӊг рӊта*, тӊ је бӊо пӊсмен чӊвек (Вн); *пӊсле Дрӊгӊг свјецкӊг рӊта* Буре чӊбани су нам бӊли свӊ (БГ); тӊ је такӊ бӊло и прије и *пӊсле Дрӊгӊг свјецкӊг рӊта* (Гб); тӊк је на менӊ сӊд *посшље Дрӊгӊг свјецкӊг рӊта* прешла на менӊ зӊмља с *ӊгӊ* (Н);

[2] *ӊн* је први рӊгрут *пӊсле ослобођења* (Оз); *ӊдмӊ* је бӊло *пӊсле ослобођења* бӊло онӊ снимӊње, онӊ рӊнгени бӊли (Оз); *ја сам бӊјо тӊ*, кад је Дража бӊјо гӊдину *дӊна* *пӊсле ослобођења*, на обезбјеђењу Дражи (Вб); *пӊшље бӊмбардовања* нӊшта им бӊ (Кс); па *пӊсле револуције* нама пришли (Вб); и *пӊсле тӊтовинӊ* [...] свӊ су тӊ свӊли и Мӊчаре и нӊске у *ӊзарковиће* (Оз); нӊје мӊрка садашња ко што је бӊла *пӊсле Дӊјтона* (Пк).

Лична заменица или именица са значењем *људско* (+) [3] у генитиву постериорне конструкције представља експонент темпоралне клаузе чији је тај експонент агенс, а радња те клаузе једнака је радњи коју временски одређујемо, или се ради о другој одговарајућој предикацији. Уп.

(76) [3] *ӊна* је *пӊсле менӊ* дӊшла (Жљ); једна се *пӊслије брӊта* рӊдла (Бж).

Анафорска заменица *тај* [4] у генитиву с овим постериорним предлогом реченичну предикацију смешта на временској оси десно од контекстом одређеног оријентира – временског сегмента у којем је нека друга радња извршена, као предикација имплициране временске клаузе с везником *након што*. Уп.

(76) [4] *пдсле тдга* дйгошѐ нас, вдзили се бџлвани (БГ); и *пдсле тдга̄*, кат сам ддшѐ из војскѐ, и у тргдвини, као трговац (БГ); али је *потље свѐга̄ тдга̄* бџло - дгрѐмни пдслови (Вк).

Од конвенционалних временских јединица само именица *сам* [5] је постериорни локализатор и то само с једном потврдом, а усамљене су и именице са значењем дела дана, периода везаног за човекову свакодневну активност и значењем празника [6]. Уп.

(76) [5] ддђерѐ сам јџ нѐђе *пдсле два сџта* стдку (Јб);

[6] а ѓн свџкако ддлазѝ *пдшље пдднѐ, пдшље рџднѓг врѐмена* (Н); Издаваћемо љѐду гддишњицу *после Пѐтровдџана* (ДБ).

§ 124. И конструкција *ИЗА + генитив* (77) као формализатор постериорности лексикализована је често именицом *рат* [1]. И већина осталих, претходно поменутих локализатора формализована је овом примарном спацијалном падежном конструкцијом. Регистровани лексикализатори темпоралног генитива с предлогом *ИЗА* јесу девербативне именице [2], у функцији кондензатора или експонента темпоралне клаузе с везником *након што*, личне заменице [3], конвенционалне временске јединице *сам* и *година* (из датумске структуре) [4] и период дана [5].¹⁶² Уп.

---

¹⁶² Грађа *БХ пројекта* указује да је у постериорном значењу најчешћа конструкција с предлогом *ПОСЛ(И)ЈЕ*, а да је нешто ређа конструкција с предлогом *ИЗА* (Баотић 2012: 177). Разноврстан списак лексикализатора темпоралног *ИЗА + генитив* уочавамо у дијалектолошким радовима, у којима се поред горепомнутих среће и појам–празник, именица *недеља*, називи обеда (*ручак, вечера*) или назив атмосферске појаве (*киша, сунце*), уп. Танасић 2013: 539; Петровић Д. 1972: 159; 1978: 128; Станић 1977: 84; Павловић 2000: 76. Пижурица истиче да конструкција са *ИЗА* није у потпуности идентична конструкцији са *ПОСЛЕ*, будући да се прва конструкција „употребљава [...] у случајевима када се ради о идентификовању времена дате радње на основу чињенице да она непосредно следи времену подразумеваног догађаја који се имплицитно везује за појам означен именицом у генитиву“ (Пижурица 1967: 147), док Баотић примећује да оваква дистинкција *ИЗА ~ ПОСЛЕ* не постоји у говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 110). На месту израза *потље рућка* у долини реке Фојнице обичније је *ИЗА* у тој служби (Брозовић 2012: 389). Од србијанских говора имамо податак о употреби темпоралног *ИЗА* у чумићком говору (Грковић 1968б: 143). Не наводи се темпорална употреба конструкције *ИЗА + генитив* нити њено одсуство у говору Левча (Симић Р. 1980: 55), у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 118–119) и у говору Смедеревског

(77) [1] бiло онo *изà рата* тàмо она аргèла (Гб); *изà рата* нiје бiло (Гб); – èто, *иза òногà рàта* бiла је чèта ðàкà, а сàд нèмà нијèно (Кл); тo *изà оногà рàта* (Рд); а бiло је гàдно вр"јèме *изà оног рàта* (Кл); мòгo сам *иза Дрyгòг свjецкòг рàта...* (Мш); па *иза Дрyгòг свjецкòг рàта* мијèњали тi шèфови (Мш); *иза Дрyгòг свjецкòг рàта* на Стjèницама бiо пiсàр (Мш);

[2] *йза ослобођèња* òдмà је свiјет пòчео пjèвати, пòчео рàдити (Бк); èто, y менè *йза тè сиромàштињè*, йзвyкли се, свi пòстигли (Ц);

[3] а виђèш сàд кад нàвалè *йза менè* (Г); а нàйђy *йза нiг* тyј они Цигани србиjански, она ðèца, жèне (Г);

[4] нè знàм, *йза двà сàта*, кòлко је бiло - àјте вàм приђите (Бк); – е *йза*, море бити, *четрñèстè гòдинè* нòсиле су се бiјелè пàнтоле и бiјелà кòшуља (Кл);

[5] крèнули, *иза пòла нòћи* òдошè (Пљ); и сàмо *иза пòднè* у сyботу одсвàклè пjèsме йдy, чyју се, пjèвају (Рс).

§ 125. Једини лексикализатор конструкција *НАКОМ* (= *након*) + *генитив* (78)¹⁶³ и *ЗА* + *инструментал* (79)¹⁶⁴ јесте лична заменица или именица са значењем *људско* (+). У примерима с конструкцијом *НАКОМ* + *генитив* и у последња два примера с конструкцијом *ЗА* + *инструментал* лексички експоненти јесу, заправо, идентификатори „носиоца животног интервала представљеног као темпорални оријентир“ (Павловић 2006:

Подунавља (Бошњакóвић/Урошевић 2010а). Нема је ни међу осталим конструкцијама темпоралног генитива у говорима северне Метохије (Букумирић 2010: 69–72).

¹⁶³ Исти тип лексикализатора ове конструкције јесте и у примерима који илуструју употребу предлога *НАКОН* уз генитив у ускочком говору (Станић 1977: 84), за разлику од говора северозападне Боке у којем се срећу разни други лексички експоненти, као што су *смрт*, *вечера*, *Никољдан* (Павловић 2000: 76). У грађи скупљеној у *БХ пројекту* врло су ретке конструкције с предлогом *НАКОН*, а употребу илуструју изрази *након поплава* и *након рата* (Баотић 2012: 177). Овај предлог је непознат, односно није забележен у чумићком говору односно у говору Смедеревског Подунавља (Грковић 1968б: 145; Бошњакóвић/Урошевић 2010а: 40, нап. 15).

¹⁶⁴ Међу примерима конструкције *ЗА* + *инструментал* за одређивање места у секвентивном значењу у говору источнóбосанских Ера нашао се и пример: Исповијала-иг све-троје оније што је једно *за-другијем* рођено (Реметић 2000а: 516) који бисмо могли уврстити у примере постериорне темпоралне детерминације. И на другим местима, на различитим странама штокавштине, потврђена конструкција најчешће је идентично лексикализована, а увек дефинише редослед истородних појмова у времену, уп.: Баотић 1971: 135; Павловић 2000: 77; Ивић П./Бошњакóвић/Драгин 1997: 346; Грковић 1968б: 156; Симић Р. 1980: 123; Бошњакóвић/Урошевић 2010а: 42. За изражавање временских релација, тачније постериорности, Параћинско Поморавље познаје само конструкције с предлозима *ПОСЛЕ* и *ПО* (Милорадовић 2003: 239).

168), тако да им је заједничко значење *после смрти одређене особе* тј. *након што одређена особа умре*. Уп.

(78) оставио је *наком сèбè* (Мк) [→ оставио је *након што је умро*]; – ми би се звали *наком* *ћèда* Ристићи (Н) [→ ми бисмо се звали Ристићи *након што је деда умро*];

(79) и *он дòћè* и *за њим* *закоси* (БГ) [→ и *закоси након што је (и) он закосио*]; *наићу* Нијемци, *прòђу* *ўсташе*, [који] *за њима* *пàлè* (МП) [→ ... *прођу* *усташе* који *пале након што прођу / оду Немци*]; па је *бијо* Тадија *за њим* [козбаша] (Мш) [→ Тадија је био / постао *козбаша након што он није више био козбаша / након што је он престао бити козбаша*]; да *нè* би *стòка*, *нè* *дàј* *бòже*, *за њим* *òт"шла* (Оз) [→ да не би *стока* *отишла* (= умрла) *након што је он умро*]; *свè* *за òцом* *òшло* (Мк) [→ све је *отишло* (= умрло) *након што је отац умро*].

§ 126. Осим конструкцијом *ПОСЛЕ* + *генитив*, појам–празник може бити граматикализован и локативном конструкцијом с предлогом *ПО* (80) представљајући постериорни временски идентификатор реченичне предикације.¹⁶⁵ Уп.

(80) *по Никòљине* *дòшла* (Рс); *тò* је *била* *недеља* *по Пèтровдàну* (Пк).

---

¹⁶⁵ У вези с овом конструкцијом у грађи *БХ пројекта* дата је информација да је маргинално бележена конструкција типа *по рату* (Баотић 2012: 177). Потврда коју даје Јахић (1981: 558) за говоре источне и југоисточне Босне (с фочанског подручја) гласи: *прође један сат по акшаму*, а поред другачијег типа лексикализатора, ова конструкција је употребљена у структури с темпоралном квантификацијом. Већина босанскохерцеговачких, односно сродних херцеговачко-крајишких говора, имаће појам–празник у локативном облику с предлогом *ПО* који постериорно детерминише реченичну предикацију, а само понеки извор бележи и другачији лексички експонент, уп. Танасић 2013: 539; Симић М. 1978: 96; Брабец 2012: 111 – *Благовијест буде по по зиме*; Дешић 1976: 292; Петровић Д. 1972: 170 – *умре по рату одма*; Петровић 1978: 136; Баотић 1971: 137; Баотић 1983: 166; Станић 1977: 81; Пижурца 1967: 171 – *Мораш ли сад или по ручку*; Тешић 1977: 242; Николић М. 1972: 698. Уп. и у говору Мрковића: *Мало по сунцу* (= после изласка сунца); *по рату скадарскоме* (Вујовић 1969: 316). На другој страни, у говору Смедеревског Подунавља, у неколико забележених примера срећу се различити лексички експоненти (Бошњаковић/Урошевић 2010а: 42–43). У неким косовско-ресавским говорима постериорна конструкција *ПО* + *локатив* / *општи падеж* сасвим је уобичајена с најразличитијим лексикализаторима и притом је прилично фреквентна у употреби (уп. нпр. Грковић 1968б: 157; Симић Р. 1980: 138, без податка о фреквентности), с тим да се за говор Параћинског Поморавља наводи да се „не употребљава превише често у свом првобитном значењу (‘после, након’)“, док увид у илустроване примере потврђује поменуто разноврсност лексичких експонената (Милорадовић 2003: 273). И у призренско-тимочком говору Горње Пчиње потврђена је фреквентност постериорног *ПО* (Јуришић 2012: 124).

2.1.2.1. Постериорност у квантификативном смислу

§ 127. Одмеравање количине времена од момента говора, или контекстом одређеног момента, до момента реализације предикације, што подразумева постериорност у квантификативном смислу, може бити исказано падежном конструкцијом лексикализованом неком од временских јединица *минута*, *сат*, *дан*, *месећ* и *година* праћених нумеричким, пронумеричким или паранумеричким квантификатором.¹⁶⁶ У зависности од квантификатора, наведене именице су у акузативу (изузетно и у генитиву) или пак у облику мале или велике количинске множине, а конструкције су блокиране предлозима *КРОЗ* (81), *ДО* (82), *НАКОМ / НАКОН* (83) И *ЗА* (84).¹⁶⁷ Уп.

(81) *крос п̄ар минута̄* [...] ја сам о̄сећ̄о м̄йр̄ис љ̄уцк̄е к̄р̄ви (Вб);

кр̄оз два̄ са̄та др̄уг̄и се спр̄ем̄и (Г); – *кр̄оз ј̄едно̄ т̄р̄й, ч̄етири са̄та* ја̄в̄и (Г);

крос п̄етн̄ес дан̄а м̄бра̄ш до̄ћи на контро̄лу са на̄лазом (Жљ); *ђ̄ед нам љ̄мрије кр̄оз два̄ дан̄а* (Вн); до̄ћ̄е им наре̄ђење *крос п̄ет дан̄а* п̄дкр̄ет (Г); ал ца̄ба, о̄п̄ет *кр̄оз д̄есет дан̄а* љ̄ши о̄дн̄екл̄е (Вб); па н̄ема иг, па до̄ћи *крос п̄етн̄ес дан̄а* о̄п̄ет (Жљ); – *кр̄оз ј̄ено̄ д̄есет дан̄а* п̄уче та̄м у она̄ в̄рата ц̄игл̄ом љ̄ два̄ са̄та (Г);

о̄н ме одре̄дио *крош ч̄етри м̄ј̄ес̄еца* да до̄ћ̄ем (Жљ); – и *кр̄оз м̄ј̄ес̄ец дан̄а* да љ̄де̄мо (Г); н̄е мереш се на̄рӯчити, т̄ек *кр̄оз м̄ј̄ес̄ец* и *вӣш̄е дан̄а* (Жљ);

(82) *До̄дика до̄ са̄т вр̄емена* б̄ра̄н̄е (Мш);

¹⁶⁶ Изузетно, пронумерички квантификатор стоји без експлициране временске јединице, но, она је, свакако, позната из контекста, уп. *кр̄оз некол̄ко* љ̄то је ј̄о̄п̄е (Бк).

¹⁶⁷ Према Танасићевом запажању, у објављеним текстовима из суседног говора источнбосанских Ера нашло се најмање примера предлошко-падежних конструкција у значењу постериорности, а међу онима које Танасић (2013: 539) наводи нашао се и један квантитативно обележен, уп.: *Наком-ше[ст]-седам дана* поче длака спадати околу онога и –црно. Од мање обичних конструкција у говору Змијања налази се и пример с именицом *година* у генитиву плурала блокираном предлогом *ЗА*, али без експлицираног квантификатора, уп.: шта ће бити *за година* кад је сад тако земља скупа (Петровић Д. 1972: 156). Брозовић (2012: 389) наводи како предлог *ДО* у примеру *ће избист до два дана* из говора фојничке долине не значи „отприлике“ или „у року од“, него тачно „за два дана“. Регистровани формализатор квантификоване постериорности у говору Роваца јесте конструкција с предлогом *ЗА* (као и у књижевном језику), те конструкција с предлогом *ПРОЗ*, уп.: *прос три године* неће му бит ни амина (= трага); доће *проз десе-дана* (Пижурица 1967: 161, 163). Осим конструкција с предлозима *КРОЗ* и *ЗА*, у говору северозападне Боке с овим значењем се појављује и конструкција с предлогом *НАВР*, нпр. *врни се он биће навр пет година* (Павловић 2000: 77). Последња конструкција позната је и говору Мрковића (Вујовић 1969: 297), као и говорима северне Метохије (Букумирић 2010: 71–72).

ја сам се ўдāла дō двајес данā пошто се Војко оженијо (Бђ); – кад дō неколка данā стōтину иг ўдарī на Пијесак (БГ); кад дō неколка дана Ўдба мēне у Пијесак (КП);

кад ми пишӯ писмо - рōдио ти се сīн - дō двā мјесēца (Кш); кат се пōродī жēна дō двā мјесēца, рōдī трēћē мўшко (Нр); чīm се она ўдāла, дō осам мјесēци вратијо тāj ми ўјак, тāj Мйлош, вратијо ми оца и мајку (Бђ);

мешчин дō двије гōдине ўмрō је и он (Бђ); – а ја знāм дōбро кад је от^ншла она, па до јēно двјē године, бїо тāj мнōго обōлијо (Мр); – кад дō пола гōд^нē кад је Дejтон пōтпїсат кажē овō је... (Мш);

(83) нāком двā сāта дōбро је, нїшта (Рд);

наком двā дана дōђе курїр (Рд); *наком шесēт данā* да пōстанē кўвар (Рд);

вићēшеш *након двā мјесēца* (БГ); *након двā мјесēца* и он мандркнē (БГ); и *наком чēтри мјесēца* ўзō га ў рўку и тēпā му (Рд); скїдошē ме тāмо *наком шēs мјесēци* (Г); *након чēтри мјесēца* једна жēна... (Кљ);

нāком једнē гōдинē прōћē тō (Гб); – кад ми се рōдило жēнско дијēте првō, *наком гōдину и пō данā* (Рд);

(84) дā-л ће бїти зā мјесēц, дā-л зā двā, вићēшемо тō (Вк); – дōђе за јēно двā мјесēца (Кж); плāтићеш ми, Йлија, зā годину (Мш).

Ретко је регистрована нумеричка јединична квантификација (уп. једини забележени пример *нāком једнē гōдинē* прōћē тō (Гб), који је, притом, и једини пример генитивног облика временске јединице). Јединичност је најчешће исказана само флективно – обликом акузатива сингулара, уз који тада може да се појави и генитив друге временске јединице – *дан* (у ген.пл) уз акузатив именица *месец* и *година*, а *време* (у ген.сг) уз акузатив именице *сат*. На овај начин именице у акузативу постају, заправо, временска мера јединице времена исказане лексемом *дан* или *време* у генитиву.

2.2. НЕСПЕЦИФИКОВАНА СУКЦЕСИВНОСТ

§ 128. Једини регистровани формализатор значења неодређене посредне временске локализације с обележјем линеарне (антериорно-постериорне) циркумлативности¹⁶⁸ (Антонић 2008а: 167) у романијским говорима Старог Влаха јесте конструкција *ОКО* + *генитив* (85).

Најчешће се уз овај предлошки показатељ неспецификоване сукцесивности јавља нумеричка синтагма с именицом *сам* у облику количинске множине [1], а осим тога улогу локализатора има и синтагма у значењу дела дана *пола ноћи* [2], те појам–празник [3].¹⁶⁹ Уп.

(85) [1] *њндā љвечē дњћеш љстњ тākо око пњт, пњла шњс, с љутом* (Кљ); *мњжда око дњсет, једāнес сати* је мњгло бљти тādāј (Ж); *јњњ нњће око дњвет* (Јп); и *љвечē око чњтри сата* ја кад је тњ зāпуцало (Јл); *око дњвет сати*, мњжда *дњсет*, нњ знāм, на испитљвāње (Гб); *јā* док сам држњ [стоку], *јā* сам знāо свāкњ вњчē *око дњвет, дњсет сати* љ шталу њтићи (Јб); љјутру *јā* сам љстњ *око чњтри сата* (Јб); нā Томиндāн љ дāн, прњдвечē се лњми њко *три сата* (Нр); љјутру зāспāла, мњжда *око чњтири сата* (Ск); [2] *њко пола нњћи пљшке пљцајљ* (Пв); [3] њде ми мāјка *око Иљиндāна* (Ц); дњћерајљ њвāцā *око Бњжића*, мњжда и у дњцњмбру (КП).

II ТЕМПОРАЛНА КВАНТИФИКАЦИЈА

§ 129. У најширем смислу означена као одмеравање реченичне предикације у времену, темпорална квантификација може бити одређена (1) дужином трајања предикације у времену, (2) њеном учесталости у времену и (3) њеном брзином одвијања у

¹⁶⁸ Како И. Антонић наводи, „обележје циркумлативности на плану временских односа (субпоље темпоралне идентификације) испољава се кроз линеарни однос који имплицира семантичка обележја антериорности / постериорности (+/-), и који по дефиницији укључује обележје проксималности“ (Антонић 2008а: 167).

¹⁶⁹ Предлошки формант *ОКО* и овакви типови лексичких експонената углавном се налазе у улози темпоралног детерминатора неспецификоване сукцесивности и у другим различитим народним говорима који ову појаву уопште бележе, уп. нпр. Танасић 2013: 537–538; Петровић Д. 1972: 159; 1978: 128; Баотић 1971: 113; Павловић 2000: 79; као и: Бошњаковић/Урошевић 2010а: 33–34; Грковић 1968б: 140; Симић Р. 1980: 51; Букумирић 2010: 70. Поред предлога *ОКО*, у једном примеру из говора Параћинског Поморавља исту улогу има и предлог *КОД*, уп.: *дошла сам ја код Светога Илије* (Милорадовић 2003: 101, 112).

времену. Значење (1) подразумева одмеравање у смислу *колико дуго* предикација траје у времену, значење (2) одмеравање у смислу *колико често* и значење (3) одмеравање у смислу *колико брзо*. Значење (1) као темпорална квантификација у ужем смислу испољава се као (1.1) *лонгитудиналност*, (1.2) *терминативност* и (1.3) *ингресивност*, док је значење (2) обухваћено термином *темпорална фреквенција* (Антонић 2001: 146–147). Ради термилошке комплетности значење које подразумева брзину одвијања реченичне предикације у времену назваћемо *темпорална ефектност*.

1. ТЕМПОРАЛНА КВАНТИФИКАЦИЈА У УЖЕМ СМИСЛУ

1.1. ЛОНГИТУДИНАЛНОСТ

§ 130. Одмеравање дужине трајања реченичне предикације у времену подразумева се под појмом лонгитудиналности која представља један тип темпоралне квантификације у ужем смислу.

Примарно средство исказивања овог значења у романијским говорима Старог Влаха јесте у основи акузатив обавезно праћен квантификатором, каткад додатно и прилошким *ПО*. Поред тога, регистрована је и плуралска слободна инструментална и генитивна форма, једнако лексикализована, те акузативна конструкција с квантификатором блокирана предлогом *НА*.

§ 131. Од лексикализатора основног формализатора лонгитудиналности, беспредлошке падежне форме блокиране обавезним детерминатором–квантификатором (86), у корпусу наилазимо на све конвенционалне временске јединице, особито уз нумеричке квантификаторе (86.А), а уз нумеричке (86.Б) и на различите друге појмове који упућују на одређени временски интервал.

§ 132. У овом говору је дужина трајања реченичне предикације у времену одређена најчешће нумерички – кардиналним бројем са којим ће се у плуралитетном изразу који означава прецизну укупност наћи конвенционална временска јединица у облику мале или велике количинске множине (86.А1). Регистроване јединице времена јесу *минута*, *сат*,

дан, недеља (неђеља) / ефта, мјесец и година, а условно долази у обзир и именица ноћ¹⁷⁰. Уп.

(86.А1) па чекāј онō пѣтнѣс минутā (Жљ); кад нѣмā вјѣтра, мѡре да дрѣжи пѣт минутā (Рд);

штā сам бїо, двā сāта (Кљ); јер је пѡкољ бїо једно *три сāта*, мѡжда и *чѣтири* у Милошевићима (Ж), *дѣсет сати* бїти у снијегу (Сл); јā сам ѡд јутра *двā сāта* плијѣвила мркви (Јл); оперāција *чѣтри сāта* (Г); *двајеш чѣтри сāта* нѡсала га вѡда по канāлима и ѡстѡ жїв (Бк); ѡвде нѡћио па ѡнда јѡпѣ тāмо нāставијо *двā сāта* (Нр); са сѣдланїком *двā сāта* да идѣш (Пк); *двā сāта* јā сам бїо ўкрућен (Рд); а бѡг је дāо, тѡгā мѡмѣнта - Сўдар је закаснїо *двā сāта*, мјесто ў седам, крѣнуо ў девет (Рд);

плāчѣм *двā дāна* да ми се кўпї тѣка и ѡлѡвка (Сл); зātѡ што ти нїје канцелāрија чїшћена *три дāна* (Јп); јѣбѣм га, кад нїсам *дѣсет дāнā* запāлио, нѣћу нї сад (Јп); а ѡнѡ огул^{ли} кѡт кућѣ, *дѣсет дāнā* јѣли (Јп); ѡнда *двајес јѣдан дāн* нїсу јѡј дāли ићи ў шкѡлу ради бѡгїња (Јп); *тријес дāнā* мї смо їмали онāј кāрантїн (Јп); *педѣсѣт чѣтри дāна* ... нїјесу кѡпна вїћѣли (Мг); бїла *пѣтнѣз дāнā*, кажѣ - вѡд^{те} вї нў кўћи (Јл); бїдў *дѣсет дāнā* и спāвајў (Јл); и *двā дāна* кад би јā бїо на вāширу, ѡн пѣдѣс мѣтāрā нѣ би се пѡмакѡ (Рс); ѡна је *пѣтнѣз дāнā* лѣжāла (Гз); *чѣтрнѣз дāнā* је дрѣжали у блокāди (Вн); тѡ *двā дāна* пїло се, јѣло се, їграло се (БК); двїје гѡдине сам слўжијо и *дѣве[т] дāнā* (Гб); и с нїма се сāстајо *сѣдам дāнā* (Гб); *сѣдам дāнā* дўмѡ, дўмѡ (Гб); да се нāлази [=сāстаје] *сѣдам дāнā* [у шуми с нїм] (Гб); и ѡстѡ сам тѡ *дѣве[т] дāна*, иза свѡиг дрўгѡвā ѡстѡ (Гб); и у бѡлницу, *три дāна* и мртва (Н); јā сам бїо дѡле у Касиндолучѣтрнѣз *дāнā* (Јб); рāдијо сам *сѣдам дāнā* тўј (Јб); *сѣдам дāнā* кѡд менѣ спāвали (Нр); вāлā сѣдам лўдї дрѣжати на лѣћима *сѣдам дāнā* (Нр); одрѣдишѣ ме *двā дāна* да рāдїм у мāгазїну (Рд); *сѣдам дāна* је дрѣжали и мѡрали је прѡдати (Бћ); и *пѣт дāнā* у онѡј кāsарни бїли (Бћ); *пѣтнѣз дāнā* бїли мї зāјено у бѡлници (Бћ); *двāјез дāнā* бїла [код тетке] (Бћ);

Сā ће *двїје ѣфте* рāдити дāнскў смїјену (Бј); и ѡндāр сам бїо на бѡловāњу шѣс мјесѣцї, овāј, чѣтерес ї двā дāна, *шѣс нѣдѣлā* (КБ);

ал ѡн нѣ бї *двā мјесѣца*, ѡде (Јп); и кад је пѣтї рāзред бїла, *двā мјесѣца* нїје їшла ў шкѡлу (Јп); бїли тāмо *чѣтри мјесѣца* (Кљ); зїми бїдѣ сām *три мјесѣца*, а онѡ свѣ рāдї дѡ Новѣ скѡро гѡдинѣ (Кл); и у зātвору *три мјесѣца* (Кл); *двā ї пѡ мјесѣца* бїли смо, нїјесмо вїшѣ (Кл); рāдио *двā мјесѣца* (В); тām бўдѣм *чѣтири мјесѣца* (Сл); и у Лўкавици завршијо *три мјесѣца* кўрс (Гб); јā сам јено *двā мјесѣца* кѡсијѡ сā нїма (Г); нāправ^{те} вї ѡнда тўј да

¹⁷⁰ У конструкцијамā с именицом *ноћ* исказује се условна континуалност будући да „по природи ствари не може бити непосредног суседства између најближих истоврсних локализатора него само између временских периода чији су они делови“ (Пипер 2005в: 768).

сам бїо *три мјесѣца* (Г); *трїнѣс сам ѝ пѡ мјесѣци* на лагѣру у Малуши иџ дана љ дан тѣсѡ грѣде (Бк); ѡн је служїо вѡјску *дѣвет мјесѣци* у Сарајеву (Бк); ја сам *три ѝ пѡ мјесѣца* прѣлежѡ на лѣђима, нијесам мѡгѡ нїкуд (Јб); код Вїшеграда бїли *чѣтри мјесѣца* (МП); на аутопѹт сам ишла, *три мјесѣца* бїла (Кс); *једанѣс мјесѣци* у Загребу бїо (КП); *двѣдесѣт мјесѣци* бїо стражар гѡре (КП); *три мјесѣца* тѣмо бїо, нїје вїшѣ (Бж); такѡ да сам *шѣс мјесѣци* [...] лѣжала, тѡ пѣмтїм (Пл); *два мјесѣца* радио у Дубрѡвнїку (Рд); бїо сам кѹрїр *шѣст мјесѣци* у бригади (Рд);

ја одрапик *три гѡдинѣ* на правди бѡга (Јп); *пѣт гѡдїна* бїо у рату (Кл); ѣно гѡре ѹ Врпачи *пѣт ѝ пѡ гѡдїна* сам мајстѡрѡ (Мш); бїо сам на грађевини *ѡсам гѡдїна* (Кљ); *ѡсам гѡдїна* лѣжѡ (Кљ); *дѣвет гѡдїна* како су ѡни ѡтишли (Жљ); љ менѣ ѡтац бїо у зѣтвору *чѣтрнѣс гѡдїна* (Кљ); ѣво кѡлко сѣд имѣ, *пѣтнѣс гѡдїна* нѣ рѣдї (Кл); вѡзїо сам га *двѣдесѣт и сѣдам гѡдїна* бѣз нѣкога квѣра нѣрочита (Јп); ја *чѣтерес гѡдїна* радио (Сл); а ја *чѣтерес ѝ двїје гѡдинѣ*, на чѣтрїстѡ мѣрака љзапо (Јп); ко да ћу жїв"ти љладу *гѡдїна* (Жљ); што сам ја *осамдесѣт ѝ три гѡдинѣ* кућїо (Мш); радио сам *двїје ѝ пѡ гѡдинѣ* на жѣлезници (Мш); ја сам пѹшио *тридесѣт ѝ сѣдам гѡдїна* (Мш); *три гѡдинѣ* у вѡјсци (БГ); јесам рѣдила *двїје ѝ пѡ гѡдинѣ* (Оз); на пѡстѣљи је бїо *двїје гѡдинѣ* па је ѹмрѡ скѡро (Мк); вїдла иг, нијесам иг тѹжила и *двїје гѡд"нѣ*, ѡп, одрапила *двїје гѡд"нѣ* (Мк); и *двїје гѡд"нѣ* сам ѡдлежала за нїк (Мк); јѣдан кої је *сѣдам гѡдїна* кѡпѡ пѡдрум (Вб); *шѣсѣт гѡдїна* вѡди како ја жївїм (Бд); *двѣнѣз гѡдїна* кѡња јѣшѣм ждрѣбѡвита (Рс); нїје љмала јѣно *ѡсам гѡдїна* дїѣѣ (Кл); жївїм ти ѡвдїе *чѣтерес ѝ шѣс гѡдїна*, и сѣдмѣ настала (Кл); *чѣтри гѡдинѣ* рѣзѡ сам дрѡва са рѹчнѡм жагѡм (В); пошто је ѡн ѡдѡ *дѣсет гѡдїна* по Сарај"ву (Сл); *двѣдес ѝ пѣт гѡдїна* сам нѣга ја слѣо ѹ шкѡлу, *двѣдес пѹније ѝ пѣт гѡдїна* (Сл); ишѡ је *пѣт гѡдїна*, вѡј бїла шкѡла, ѹ Грѡцу [...], *три гѡдинѣ* ишѡ у Сокѡлац, ѡсмѡлетка бїла, и ѡде у Пїјесак *двїје* - *дѣсет гѡдїна* (Сл); *дѣсет гѡдїна* у Сарај"ву студїрѡ (Сл); у Србїји бїо *три гѡдинѣ* (Нр); ѝ ѡн је заглавијѡ *чѣтри гѡдинѣ* у зѣтвору (Јб); у Мостару рѹски *двїје гѡдинѣ* ѹчила, а у Амѣрици *чѣтри гѡдинѣ* (Јб); Бѡсна двѣдѣстѣ гѡдинѣ свѣкѣ рѣтује, сѣмо у Тїта нїје рѣтовала *пѣдѣсѣт гѡдїна*, свѣкѣ двѣдѣстѣ (Пв); *двѣнѣз гѡдїна* радио сѣмо (Пв); ја у Нѣмачкѡј радио с мѡторкѡм *три гѡдинѣ* (Пв); *пѣт гѡдїна* сам љз дана љ дан под ѡрѹжїом бїо (Јб); Сѣва лѣжала *двїје гѡдинѣ* (Г); ѹзмѹ ме *три гѡдинѣ* (Г); *пѣдѣз гѡдїна* како сам дѡшла за нѣга (Г); мѹж ми радио *чѣтерес ѝ три гѡдинѣ* (Јл); рад"ли смо *дѣс"т гѡдїна* с кѹпа (Кж); *сѣдам гѡдїна* бїла нѣпокрѣтна (Кш); *чѣтри гѡдинѣ* ѡдлежѡ (Н); и ѡсудѣ ѡца *дѣсет гѡдїна* (Гб); спѡдбїшѣ ме у тѣ орган"зѣције *двѣдѣз гѡдїна* (Гб); *двїје гѡдинѣ* сам служїїо и дѣве[т] данѣ (Гб); и тѡ је такѡ бїло да је ѡн ѡдлежѡ сѣмо *двїје ѝ пѡ гѡдинѣ* (Гб); ѡсудѣ ми ѡца *двїје ѝ пѡ гѡдинѣ* (Гб); вѡдајѹ по ѡнѹ јѣну *дѣсет гѡдїна*, па ил је ѹзѣти ил је не ѹзѣти (Рс); радио сам кѡт шкѡлѣ *двѣнѣз гѡдїна* (МП); *шѣсѣт ѝ три гѡдинѣ* сам вѡди (Кс); *тридесѣт гѡдїна* је у пѣнзији љ менѣ ѣд (Кс);

три гòдине вòдио шèс ўченикà (Пк); *деветнèз гòдìнà* у пèнзији (КП); вòдина сам рãд"ла *три* гòдине, и дòле у Бèрковини *чèтри* (КП); па није сãмо *двãјез гòдìнà* òнà Југослãвија Крãлевина била, зãратì се брзо (К); *двãјез гòдìнà* није се мијèњало ништа (К); слўжио је *дèвед гòдìна* (К); *три* ì *пò* гòдине сам ш òм разговãрò (Рд); *jà* сам пўшио *тридес* ì *шèс гòдìнà* (Пн); била *јèданèз гòдìнà* нà Брду (Бђ); рòдители су ме чèкали *двìје* гòдине да им ўзмèm дијèте жèнско [на занат] (Ск); ў менè стãрì *деведес* ì *пèт гòдìнà* жìвијо (Мд); и стãрì је жìвијо *деведес* ì *пèт*, òтац *ми* (Мд); – тãкò смо прежив"ли *три* гòдине ў шуми (ДБ); *двãдес* ì *пèт гòдìнà* провèла ў Якшину Дòлу за Мìловãном Б. (Оз),¹⁷¹

зãтворè менè *три* нòћи, *три* нòћи зãтворè у Крстòв свìњãр (Гб).

Када се исказује јединична квантификација, временска јединица (овде бележимо *сат*, *месец* и *година*) јесте у облику акузатива (А1.а). Јединичност не бива често изражена бројем *један* већ само флективно – падежним обликом лексикализатора, а још чешће, уколико је такав лексикализатор *ефта* (=седмица), *мјесец* или *година*, додата је именица *дан* у генитиву множине.¹⁷² Уп.

(86.А1.а) били смо *један сãт* (Кљ); *један сãт* бìо сам сãм (В); – *сãт* је чèкãм да ìдè (Бђ);

И била сам *један мјèсèц* ў Босни (Ск); – да туди рãдìм ў шкòли...сãмо *мјèсèц* и нè даде ми (Бј); и туж сам *мјèсèц* бìо (Г);

у фãбрици сам рãдио *јèну гòдину* (Пв); ма нìсмо *јèдну гòдину* били [заједно], подијèл"ли се (Кж); бар *јèдну гòдину* да гòведа не òборè (Бд); *јèдну* је *гòдину* паузìрò (Ск); – òдлежò сам *гòдину* (Јб); *ђè* *ћу* је тò мўчити, мòжда нèћу ни *гòдину* [још живети] (Бд); ìмала би *гòд"ну* прìчат (Пл); чèтерес шèстè се врãтили из Банãта, били *гòдину* тãмо (ДБ); òн рãдио у Сàрајеву *гòдину* ì *пò* (ДБ);

кò *èфту дãнà* је тò било, трãјãло (Ж); òни су *èфту дãнà* чèкали, а јèдни су двã-трì дãна (Ж); и *èфту дãнà* [би], дијèте рòдì (Кл); – *мјèсèц дãнà* сам на тòј дрòб"лици рãд"ла (Оз);

¹⁷¹ Издвојени су примери у синтагмама које изражавају објекатско-временски однос (по унутрашњем односу синтагме су објекатске, али са посебном временском семантиком). У њиховом семантичком односу обавезно је присутна „представа о провођењу, проживљавању и представа о каквом временском периоду и свему ономе што се у току њега збива“ (Гортан-Премк 1971: 115–116). Овог типа су и касније наведени примери, уп. *чìтав* смо *рãт* тãмо провèли (Оз); *ђè* сам прòвèо *нèпунè чèтри гòдине* (С).

¹⁷² Овакви примери су уочени и издвојени у радовима о говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 545), о говору северозападне Боке (Павловић 2000: 68), али и у раду о синтакси левачког говора (Симић Р. 1980: 64).

било ми *мјѣсѣц дана̄* мѡдро (Мш); па била ѡвдена̄ лѣтѡс за рѣспуст мјѣсѣц дана̄ (Јп); сѣм сам рѣдијо *мјѣсѣц дана̄* на пилѣни у Сокѡцу четрдѣсет ѡсмѣ ѱ јесѣн (Г); јѣ сам је чѡвѡ *мјѣсѣц дана̄* (Г); јѣ сам тѣм бѣо *мјѣсѣц дана̄* (Јб); *мјѣсѣц дана̄* нѣје ѱстѡ нѣ ноге (Мр); И тѣкѡ јѣ сам лѣжѣла, Бѡга ми, *мјѣсѣц дана̄* тѣди (Ск); била је *мјѣсѣц дана̄* кѡд нѣс (Ск); – тѣј смо бѣили, у том Нѣготѣну, бѡга ми, *гѡдину дана̄* (Пл); јѣ сам бѣјо тѣ, кад је Дрѣжа бѣјо *гѡдину дана̄* пѡсле ѡслобођѣња, на ѡбезбјеђѣњу Дрѣжи (Бб); *гѡдину дана̄* бѣјо у Ирѣку (Бд); *гѡдину дана̄* у Нѣмачкѡј бѣјо (Бд); *гѡдину дана̄* свѣ тѣкѡ, двѣ мѣита, рѣћи, кѡ би тѡ (Бд); и ѱзѣли иг *гѡдину дана̄* дѡље на ѡбуку (Рд); дѣћу ти јѣ вѡлове, *гѡдину дана̄* ш нѣма рѣди и рѣни иг (Бд); била је сѣ мнѡм *гѡдину дана̄* (Мк).

§ 133. Уобичѣјено је и да дужина трајѣња реченичне предикацијѣ у времену буде оријѣнтациѡно представљѣна и тада ће нумератив којѣм се прикључујѣ апроксиматор (средство упућивѣња на приближну квантификацијѣ) бити уобличѣн у апроксиматив (86.А2) – (а) неградуелни или (б) градуелни (ѡ апроксимативној квантификацијѣ уп. Пипер 2005в: 894–902). Неградуелни апроксимативи подразумѣвају ѡдсуство компоненте степенѡване приближности, а у оквиру њих могу се срѣсти *алтернативни* апроксимативи, који садрже бројне парѡве, и *лимитативни* апроксимативи с нумеричким величинама као граничним вредностима у оквиру којих се крећѣ вредност денотата. Бројне парѡве као апроксиматорѣ алтернативних неградуелних апроксимативѣ чине два непосредно суседна броја ѡд којих је први онај ниже бројне вредности. Уп.

(86.А2.а)

(алтернативни апроксимативи) плѣс нијѣсам лѣба јѣо *пѣ-шѣс дана̄*, нијѣсам га ѣмѡ (Вб); бѣо *двѣ-трѣ дана̄* дѡлѣмо код ѡвѣ рѡђѣкѣ (Бк); рѣкѡ, дѡће јѣдан дан да бѣдѣ *двѣ-трѣ дана̄* ѡвде сѣ мнѡм (Пн); ѡндѣр сам јѣ код Брѣнѣ и Млѣђѣна била *пѣ-шѣс дана̄* (Бђ); дѡлазила је па ѡстанѣ *двѣ-трѣ дана̄* (Јп); бѣо је *двѣ-трѣ мјѣсѣца* (Жљ); била јѣно *пѣ-шѣс мјѣсѣци* (Кл); нѣје била *двѣ-трѣ мјѣсѣца*, врѣтила се (Бд); нѣси мѡгѡ нѣшта продѣвати ѡно *двѣ-трѣ гѡдинѣ* (БГ); и жѣвио је *пѣ-шѣс гѡдѣна* пошто сам јѣ дѡшла (Бд); ѣшѡ сам пјѣшкѣ *пѣ-шѣс гѡдѣна̄* (Пв); *двѣ-трѣ-чѣтири гѡдѣна̄* сам рѣдијо у Стѣпчѣници, сјѣкѣч, ѱ сјѣчи (Пк); тѣко су се ѡвѡ *трѣ-чѣтири гѡдинѣ* гѣњѣли, тѣкли се (К); дѡста је то лијѣчио, *пѣ-шѣс гѡдѣна̄* (Мр); сѣм га забѡл'ла глава, *трѣ-чѣтири дана̄* и гѡтово (Кл); тѣмо смо ти бѣили јѣ мѣслим *двѣ-трѣ мјѣсѣца* (Гб); стѣјѡ *јѣданѣс-двѣнѣз гѡдѣна̄* на тѣвану (Мш); тѣ сам, нѣ знам ни јѣ, *двѣ-трѣ нѡђи*, кѡлко сам бѣјо (Вб); у браку је *вѣћ ѡсам-дѣвет гѡдѣна̄* и нѣма ѣѣцѣ (Ц); жѣвијо је ѣ он дѣго, *ѡсамдѣсет сѣдам, ѡсам гѡдѣна̄* (Јл); – бѣдѣм код мѣјкѣ *сѣт-двѣ* и врѣтим се пјѣшкѣ ѡвде (Јл); и стѡи *дан-двѣ*, сѣинѣ се ѡнѣ кѣјмак (БК);

па јѝш бїо *мјѝсѝц-два*, па пѝсле ѝт"шѝ тѝмо, бїо пѝтнѝс дана (Жљ); гѝрантујем да ље-
[о]вѝ вакѝ бїти *гѝдину, двїје, дѝсет, пѝтнѝс* (Мш); рѝдї *гѝдину, двїје, трий*, па ѝдѝ у
предузѝће (Нр); – преко зимѝ, бѝга ми, *сѝт ѝ пѝ, ѝ два* [потребно је ићи] (Мр); јѝсам бїо
гѝдину данѝ, гѝдину ѝ пѝ, е вѝда дѝжѝли страже (Мш); – ѝто, прїје смо *два дана, трий* бїли
без струјѝ, вѝдѝ (Јп); јено *три дана, чѝтри* је бїо дѝбар лѝд (Јп); бїли ѝ кући *три нѝћи,*
чѝтири, ѝ однїку (Ск); тѝ су ѝтприје старѝ жѝне спрѝмале *јѝдну гѝдину, двїје* да ѝмајѝ тѝ
[= укопне хаљине] (Оз);

(лимитативни апроксимативи) ѝна рѝдї *дѝсет-пѝтнѝз данѝ* (Мш); сѝмо ми је тѝшко и зѝрли
бїло кад рѝдїм *пѝтнѝс-двајѝз данѝ, или мјѝсѝц* (В).

Како је број *јѝдан* често имплициран, први члан пара представља јединицу времена.
Обим приближности каткад је ужи од јединичне мере, што је експлицирано додавањем
квантификатора *по* (=пола). На крају су издвојени и примери у којима објекат
квантификације стоји уз први број из бројног пара.

Могућност исказивања степеноване приближности као значења 'мало више и(ли)
мало мање од' пружају градуелни апроксимативи (86.А2.б), од којих се код *обостраних*
приближност може односити на нумеричку вредност броја у апроксимативу или на
најближе вредности изнад или испод њега, а функцију апроксиматора у регистрованој
грађи обавља прилог *јѝдно* [1], предлог *око* [2] и суфикс *-ак* у именичком броју [3].
Означујући само приближност изнад, односно испод броја у апроксимативу *јѝднострани*
градуелни апроксимативи могу укључивати основну нумеричку вредност, код *инклузивних*
апроксиматива, или ту вредност не укључивати у приближну квантификацију, као код
ексклузивних апроксиматива. У значењу инклузивне апроксимативности забележили смо
прилог *највише* [1] и предлог *ОД* [2] уз основни нумерички израз, а у значењу ексклузивне
апроксимативности наилазимо на апроксиматоре *преко* [1], *близу* [2], *готово* [3], *скоро* [4],
више од [5] и *непун* [6]. Уп.

(86.А2.б)

(обострани апроксимативи) [1] ѝјде, кѝжѝ, пѝкушаћу *јѝно дѝсет данѝ* [да ти дајем терапију]
(Г); прѝје *јѝдно пѝтнѝз данѝ* (Вк); и тѝ сам бїо *јѝдно ѝсам ѝ пѝ мјѝсѝци* (Бк); *Јѝно трий*
мјѝсѝца је пѝмзију гањала (В); *јѝно шѝс мјѝсѝци* бїла кѝмита (Рд); јѝ знам, јѝ сам рѝдијо
при шумѝрству *јѝдно трий ѝ пѝ гѝдине* (Вк); јѝ сам ѝшиковѝ *јѝно трий гѝдине*, на прїмјер
(Нр); и јѝ сам рѝдио тѝј *јѝдно двїје гѝдине* (В); ѝћу кѝд њїг да бїдѝм *јѝдно мјѝсѝц данѝ*
(Сл); бїо сам сѝ њима *јѝдно гѝдину данѝ* (Бћ); [2] кѝлко лѝжак, дѝ ли *дѝсѝтак данѝ* (Ц); и

туди бїо десѣтак *дана* (Мр); ондѧ нїје пїшио јено десѣтак, пѣтнѣс *дана* (Јп); [3] вѣзїјѡ аутѡбус *око десѣт гѡдїна* (БГ); бїли смо тїј *око пѣтнѣз дана*, до мїсѣц (Г); сїкѡ сам нѣштга *око чѣтри гѡдине*, па сам бїо у сѣлѧчкѡј рѧднѡј зѧдрузи *око чѣтри гѡдине* (Кж);

(једнострани инклузивни апроксимативи) [1] нѧмјестила је овѧ држава кад ѡдѣш у пѣнзију да жївїш *нѧјвишѣ* десѣт гѡдїна (Јп); [2] нѣ смијемо мї тѡ лијѣчити *дѡ мїсѣц дана*, да зарѧстї рѧне (Г); бїли смо тїј *око пѣтнѣз дана*, *до мїсѣц* (Г);

(једнострани ексклузивни апроксимативи) [1] бїо сам *прѣко двѧјес гѡдїна* сїкѧч (Б); био сам *преко двѧс гѡдїна* (Пн); *преко дес гѡдїна* рѧдио нїкад ме нїје пријѧвио (Пн); да ће жївљѣти *прѣко стѡ гѡдїна* (Бк); *прѣко шѣсѣт гѡдїна* смо прѡвели зѧјено (Рс),¹⁷³ [2] Дрѧжу чївѡ *близу чѣтри мїсѣца* кат су иг рѧшѣерали (Вб); [3] и тѧдѧј бїла тѧмо *гѡтово мїсѣц дана* (Ск); [4] ѧдїло за кѡмад лѣба *чѣтри гѡдине*, *чѣтри ѧ пѡ скѡро* (БГ); [5] ѣѣ сам прѡвео *нѣпунѣ чѣтри гѡдине* (С); [6] пїѣшкѣ ѧшла сам, ма *вїшѣ од чѣтри сѧта* ѡда (Ск).

У корпусу се нашло и неколико потврда семантички мешовитих апроксиматива: комбинацијѧ градуелних и неградуелних видѡва приближне квантификацијѧ (86.А2.аб),¹⁷⁴ уп.

(86.А2.аб) у Милѡшевићима смо бїли *једно двѧ-три дана*, под јѣднѡм стијѣнѡм бїли (Б); снїјѣг стѧјѡ *јено три*, *чѣтри дана* (Нр); вїкѡ сам ѡвї *јено шѣс*, *сѣдам гѡдїна* (Кл); пїо сам сїрутку *једно двїѣ-три гѡдине* (Пк).

§ 134. Као идентификаторе лонгитудиналности у корпусу говора романијског платѡа бележимо конвенционалне временске јединице и у конструкцијѧма с нѣнумеричким квантификаторима (86.Б). Јединице времена су у облику велике количинске множинѧ (формално јѣднакѧ генитиву множинѧ) у изразима с пронумеративима *колко* и *некол(и)ко*, у облику малѧ (паукалнѧ) множинѧ са заменичким неодређеним *неколка / неколке* и у акузативу множинѧ уз количинску заменицу *толики* (1). Забележена су свега два

¹⁷³ У говору Рѡваца улогу апроксиматора има и предлог *МИМО*, уп.: Живијѡ је *мимо сто година* (Пижурица 1967: 165).

¹⁷⁴ Некласификовани су остали примери у којима је апроксимативност наглашена модалним изразом, уп. бїла је *пѣтнѣс гѡдїна* зѧ нїм *ако нїје* и *двѧјес* (Јп); нијѣсам му ѡтишѡ, *јѧ мїслїм*, *двѧјес гѡдїна* (Кл); *пѣтнѣс*, *мѣшчин*, *дана* сам бїо на Сѡкѡцу (Бк); мї смо прѣдвидли јѡш да мѡрѣш *сѣдам дана* жївљѣти, *ад пїтѧње је* и *сѣдам* (Јб).

поредбена релативна квантификатора, један с временском јединицом *година*, а други уз именицу *вр^ујеме*, као општевременски појам а не временску јединицу (2). Уп.

(86.Б1) по *кòлко мјесéцӣ* рáди, нѐмá плáтѐ (БК); – мѝ смо тѹј бѝли нѐколико дáнá (ДБ); тѹ сам бѝо нѐколко дáнá (В); нѐколко мјесéцӣ нѝје се пѝтало - ѝмá ли, нѐмá ли (В); жѝвијо *осамдесѐт* и нѐколко гòдѝнá (КБ);

док дòље сѐдѝте нѐколко сáта, мòрете мѐни пò сáта (Ск); ðндá Нáда сá нѝм дòшла, бѝла нѐколко дáна (Жљ); јá сам пѹшијо *педесѐт ѝ неколке гòдине* (Сл);

рáдијо сам *толикѐ гòдине* у предузећу (Јб); с нáкијем [...] бѝти *тòлкѐ гòдине* (Бђ);

(86.Б2) пѹно гòдѝнá да слáвѝш у рáтлуку и весѐљу (Јб); – тѹј смо ѝсто бѝли *дòста врѐмена* (Пл).

§ 135. Формални показатељи ангажованости комплетног локализатора јесу обавезни детерминатори са количинским значењем *читав*, *цијели* / *цио* и *сав* уз беспредлошки акузатив (87).¹⁷⁵ Беспредлошки акузатив у оваквој лонгитудиналној конструкцији само изузетно срећемо лексикализован јединицом времена. Овде се истичу други различити појмови који реферишу о временском периоду – називи за делове дана, називи годишњих доба, те најчешћи невременски појам искуствено одређен временом дешавања – именица *рат*, затим именица *живот* упућујући на нечији животни век и општевременски појам *вријеме*.

¹⁷⁵ Танасић претпоставља да је случајно у свим запаженим примерима ове конструкције за временску квантификацију, ексцерпираним из грађе говора источnobосанских Ера (Танасић 2013: 534), именица у акузативу. Ипак, нашао се ту и пример: Ко је само циција, пола киле му море бит уља *цијелок поста*. У његовом анализираном корпусу нашли су се још неки детерминатори, као и посебне временске квантитативне структуре, уп. нпр. И-у-оној-колиби били смо *неко доба*; Осто брко са-њим *тај-вакат*, не-дали-му да иде; као и Ја-нијесам знала за-се, мешчини *дан и ноћ*, ђе сам ни како сам. Ове структуре се, према Танасићевим наводима, могу срести и у другим говорима (нпр. Вучијак), односно познате су и на ширем терену, па тако и у нашим испитиваним говорима, само су остале незабележене у скупљеној језичкој грађи. Примери из говора северозападне Боке који илуструју употребу темпоралног генитива, односно акузатива блокираног обавезним детрминатором исказаним квантификатором *цио* (Павловић 2000: 68–69) говоре о односу између ове две падежне форме идентичном оном који генитивна и акузативна форма имају као формализатори темпоралне идентификације обележене само актуализацијом, што је случај и с већином осталих говора за које се износи овај податак (уп. напомене 119 и 120). За говор Левча се наглашава разлика у начину квантификације у акузативним конструкцијама у односу на генитивне у којима је присутно значење потпуног обухватања (Симић Р. 1980: 29, 64). Сви забележени примери са *цео* имају облик акузатива у говору Параћинског Поморавља што је, према С. Милорадовић, условљено „семантиком самог временског актуализатора *цео*“ (Милорадовић 2003: 173). Облик акузатива има и велика већина примера с атрибутом *цели* у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 334).

Највише тих појмова у акузативној конструкцији налазимо с придевским квантификатором *читав* [1], и то: временску јединицу *сат* (уз овај локализатор наводимо и конструкције с лексемом *пола / по*), временске периоде *дан* 'обданица', *ноћ*, *зима*, *лето*, и именице *рат*, *живот* и *вр^нјеме*. С квантификатором *цијели / цио* [2] регистроване су именице *дан* и *вр^нјеме*, а квантификатор *сав* [3] срећемо у акузативним лонгитудиналним конструкцијама лексикализованим именицама *ноћ* и *зима*. Уп.

(87) [1] *сѧт чйтав* је он причѧ, кѧко ѧвѧ, кѧко ѧнѧ (Сл); – па пѧла је мѧшчинй *сѧта* ѧна тѧ расправљала (Ск); док дѧље сѧдите нѧколка сѧта, мѧрете мѧни пѧ *сѧта* (Ск);

да је *чйтав дѧн* бѧрба пѧса у пѧса трѧјала (Мг); и јѧ *чйтав дѧн*, јѧ нѧмѧм кѧд да јѧдѧм (Јп); *чйтав* је *дѧн* прѧпадала (Оз); ѧдѧш тѧмо, бйдѧш *чйтав дѧн* (Сл); бйли су ѧни тѧј *чйтав дѧн* (Пк); *чйтав дѧн* се бѧрѧ и дѧћерајѧ се дѧ Стјеницѧ (Бж); ѧнй дѧн, *чйтав дѧн*, по Сѧрајѧву ѧдѧј (Кш);

йгрѧнка бйдне *чйтаву нѧћ* (Кл); свѧкѧ сѧботѧ, нѧдѧљу вѧчѧ, *чйтаву нѧћ* йгрѧ и ѧјутру мѧзе пѧтнѧс крѧва, дѧс [ет] мѧзе (КП); мѧрѧм *чйтаву нѧћ* сѧ нѧм девѧрати (Бђ); сјѧдијѧ сам *чйтаву нѧћ* (Мш);

бйла *чйтаву зйму* ко-тѧ шѧћѧри (Јп); – бѧгами смо йшли *чйтаво лѧто* (Г); *Чйтаво лѧто* знѧла сам бйти код тѧтѧ ѧнђѧ (Бј);

а мй нйсмо *чйтав рѧт* вѧдлѧ нйкуд пѧбјегли (Јл); и свѧ ш нйма *чйтав рѧт* (Вб); а Сокѧлац је *чйтав рѧт* бйо под муслимѧнскѧм ѧправѧм (Вк); *чйтав* смо *рѧт* тѧмо провѧли (Оз); *чйтав рѧт* ѧвде су већинѧм доминйрале ѧстапе (Вк); *чйтаво* су *рѧто* ѧни бйли нѧнди (КБ);

чйтаво вр^нјеме тѧг рѧта ймѧ сам ѧчину мѧјку (Мш); и бйли *чйтаво вр^нјеме*, за *вр^нјеме* рѧта, мѧј ѧтац је бйо у кѧмори (Вб);

с вѧловима сам јѧ стѧлно рѧдио, *чйтав жйвѧт* (Нр); и *чйтав жйвѧт* тѧглила (Оз); па јѧ сам тѧ што је вѧкла *свѧј жйвѧт чйтав* (Оз); *чйтав* сам *жйвѧт* ѧ шуми рѧдио (Пк);

[2] бѧр да сам бйо *цијѧли дѧн* (Кљ); чѧтерес кѧсѧцѧ вѧдати *циѧ дѧн* (Кш);

бйли *цијѧло вр^нјеме* (Кш); *цијѧло вр^нјеме* ѧн је бйо [...] (Пк); и *цијѧло вр^нјеме тѧг рѧта*, до чѧтерес трѧћѧ гѧдинѧ смо тѧмо нѧкуд ѧ Дрйну бјѧжѧли (Мш);

[3] *свѧ нѧћ* кѧми кокѧруз и пјѧвѧј, према лѧмпи (Гз); *свѧ нѧћ* пѧковали (Кш); у кафйћѧ *свѧ нѧћ* (Пв); јѧ лѧгни - не бѧли ме нйшта, јѧ ѧстани - бѧли ме, тѧкѧ ѧпѧ *свѧ нѧћ* (Ск);

а јѧ *свѧ зйму* йдѧм ѧколо кѧћѧ, раскидѧм снйјѧг и ѧдок нѧј да нѧмйрйм, и дѧђи чојѧку да нѧмйрйш (Бд); бйла скѧро *свѧ зйму* кѧ-шѧри тѧмо (Јп).

§ 136. Ако су наведене конструкције с нумеричким или ненумеричким квантификаторима додатно блокиране прилошким *ПО* (88), дужина трајања реченичне предикације, односно временска линеарност бива посебно наглашена у смислу одвијања радње без прекида – континуирано – у временском интервалу исказаном (А) квантификованом јединицом времена или (Б) појмом који представља део дана, чију обухваћеност у целини денотирају квантификатори *читав* [1], *цијели* [2] и *сав* [3]. Будући да се овде ради о детерминацији нереперенцијалне радње имплицира се понављање радње у одмереним временским интервалима израженог континуитета, а томе доприноси и дистрибутивни карактер форманта. Уп.

(88.А) *ја̄* води *òстанѐм по двàјес чѐтри сàта* (Јб); – *пò двà дàна бѝдѐ* Мàрѝнку млијѐко (Јп); *пò трѝ дàна* се слàвило, *по чѐтири* (Кш); *òтприје* се слàвило *пò трѝ дàна* (Јб); *пòсле нàставѝ кòло, свѝрање, ѝграње пò двà дàна* (Нр); *ја̄ сам по педѐсѐт дàнà* кòсијо (Нр); – *прѝје ѝзѝђу љѝди пò мјѐсѐц* са шàторима, са пòродицòм (Јб); *пò двà мјѐсѐца* бѝди на пúри (Гз); *пò двà мјѐсѐца* дòбровољно [...] на прúгу тàмо (Јб); *пò мјѐсѐц дàнà* нѝсам мòгò љѐци дòћи ис Пијѐска, нàрочито зѝми (Кл); *пò двà мјѐсѐца дàнà* сам бѝво да нијѐсам вѝдијо *ò*чима љѐба, а кàмоли га пòијо (Мш); – а сàд ѝдú *по дѐсет гòдѝнà* па се тѐк ùзимају (Гз); – нѐмà да сѐдѐ *по јено двà-трѝ сàта* да прогòвори (Кл);

(88.Б) [1] *чўнѐ звòно, и тò рѝчѐ по чѝтав дàн* (Бђ); [2] *по цѝјелу нòћ* òни пјѐвају (Пк); [3] *по сву нòт*, по нòћи, бòлан [радиш, режеш] (Г); *ја̄ помагàм по сву нòт* (Бђ); *по сву нòт* òн ùстаје (Јл); *мàма, по, свàку* сам *нòт*, *по сву нòт* с Прѐдрàгом (Јл).

§ 137. Именице које означавају конвенционалне јединице времена *година* и *век* регистроване су у слободном инструменталу множине у значењу одмеравања дужине трајања имперфективне предикације (89). Трајање овакве предикације је веома изражено и стога дужина трајања реченичне предикације у времену није прецизирана. Паралелно, у истом, лонгитудиналном значењу забележили смо и у облику слободног генитива множине именица *година* и *век* (90).¹⁷⁶ Уп.

¹⁷⁶ Као ретка појава, употреба оваквог генитива регистрована је и у говору Змијања, а Петровић наводи да је сличне облике бележио и у Броћанцу (Петровић Д. 1972: 153), док Пижурица констатује њихово одсуство, односно обавезност детерминатора у говору Роваца (Пижурица 1967: 158). Примери темпоралног

(89) ст̄аро, л̄еж̄и, л̄еж̄и *г̄о̀динама* (Оз); – чу̀в̄о га н̄еко од н̄екога и чу̀ва̀ће га *в̄јек̄овима* (Мш);

(90) И ја то пр̄од̄уж̄им п̄сле *г̄о̀д̄ӣна̄* н̄с̄ити, а н̄екад и о̀тп̄уст̄им (В); н̄е може б̄ити *в̄јек̄о̀ва̄* (Гз).

§ 138. У једној потврди падежна конструкција лексикализована временском јединицом блокирана је предлогом *НА* (91) и у том облику одређује дужину трајања друге имплицитне радње која има привремен карактер (уп. Арсенијевић 2003а: 224). Уп.

(91) ўзео ў њега в̄длове на њор *на г̄о̀дӣну да̀на̄* (Бд) [= Држаће волове годину дана.].

§ 139. И неколико регистрованих везаних ингресивно-терминативних структура (92) лонгитудинално детерминише имперфективну реченичну предикацију, уп.

(92) н̄еће б̄ити *од о̀сам до ш̄е̄с* (Јп); о̀п̄ет сам гл̄едала *од де̄вет до п̄о̀ла јед̄ан̄е̄с* за њборе он̄е кандидате (Жљ); *од пр̄в̄о̀г да̀на шк̄о̀л̄е до за̀д̄њ̄е̄г*, и п̄д̄слије, и м̄омков̄ање и св̄е, св̄е ск̄упа б̄или (Бж); *от кра̀ја до кра̀ја* ми у он̄ој јен̄ој с̄е̄ћији л̄еж̄али (Бђ); ја *от пр̄в̄о̀г да̀на до за̀д̄њ̄е̄га* (Вб); а ў мен̄е бр̄ат *од чѐтерес пр̄в̄е до за̀д̄њ̄е̄га да̀на* се б̄орио у партизанима (Вн).

1.2. ТЕРМИНАТИВНОСТ

§ 140. Генитив с предлогом *ДО* (93) јесте формализатор терминативности и њиме се на временској оси идентификује десна гранична тачка временског одсека схваћеног као период. У односу на ову истовремено и оријентирну тачку реченична предикација се смешта у времену и одмерава се њено трајање у времену (Антонић 2001: 156).

генитива без одредбе нису се нашли ни у материјалу из говора личких јакаваца (Драгичевић М. 1986: 180). Поред *музи г̄о̀д̄ӣна̄* за говоре источне и југоисточне Босне Јахић даје и примере *увијек је в̄јек̄а̀ било*; *па мени је долазило в̄ијек̄а̀*; *све в̄ијек̄а̀ било* (Јахић 1981: 529). Уп. и из говора Тузле и околине: *ничије не буде в̄ијек̄а̀*, али и *било нам је времена* (тј. *било нам је и вријеме*), *јутра* и *увече* па и *доће он зиме* (Брабец 2012: 138). Са Змијања је и пример *пожењем јечам и посиџем прову и Петровдана покрије земљу* (Петровић Д. 1972: 153). Како видимо, осим лонгитудиналног генитива неблокираног ни детерминатором ни предлогом, овако структуриран генитив може се срести и у значењу више-мање регуларног понављања радње у временском сегменту исказаном генитивом или у значењу пунктуалног временског детерминатора уместо акузативне или локативне конструкције с предлогом (нпр. *у / на зиму*; *на Петровдан / о Петровдану*).

Конвенционалне јединице времена које су у романијским старовлашким говорима заступљене у улози овог временског оријентира јесу *сат* и *година* (из датумске форме, а спорадично и уз другачији тип конкретизатора) [1] и оне у корпусу чине најфреквентније лексичке експоненте конструкције *ДО + генитив*. Уп.

(93) [1] *до један сат* сам ђбавезан у кàсарнама (Пљ);¹⁷⁷ *до три сата* ђткупї се и гђнї се (Сл); *до пђла сѐдам* ако сам ђстођ, тђ је зà менѐ прѐвишѐ (С); па ка-тї баш нѐ мереш да зàвршїш *до једанѐс* (Жљ); ђна дђћѐ *дђ пола чѐтри* (Јп); *ја знам* нѐкад *до чѐтри сата* нѐ јести (Јп); и вратїм се и јђпѐ *до дванѐс сати* ђвде (Кл); тђ нїкад нїко нїје покђсијо *дђ три сата*, а *ја чѐтри дђлума дђ три сата* покосїм (Кл); устajaње у пѐт, *дђ шѐс* припрема (В); наћѐ се, на смјѐну сјѐдѐ, јѐдни *до дванѐс*, дрђгї од дванѐс (Оз); рѐкђ ми *дђ девет сати* свѐ гђтово бїти (Јб); бђдна сам от пѐт сати, али лѐжїм тàмо *до шѐс и пѐтнѐс* (Бћ); *до дванѐс* вам је рђк, од дванѐс ис кућѐ (Бћ); – à јѐсѐн, кукурузи се тђдà сїјали, кђмили се, *до дѐсет-једанѐс сати* кђмиле се, до зђрѐ сїјѐло (БК); *ја сам знађ* *до дѐсет-једанѐс сати* књїге сабїрати (Вк); и кад дђћѐ једанѐс, дванѐс, *до један, дђ два*, како кад, да је гђтово да јѐдђ (Нр); – *до јѐно два сата* слàва и гђтово (Пв); – и тàкђ су нас дрђали мђжда *до јѐно дѐсет-једанѐс сати* (Ж); ђвце се сплãндујђ *до јѐно дванѐс и један сат* (Ск); – *о-три до чѐтри сата* тàко имам јѐне да пїјем (Јп);¹⁷⁸

и тђ проводили вр"јѐме *до седамдѐсет сѐдмѐ* (С); и цїјѐло вр"јѐме тђг рàта, *до чѐтерес трѐћѐ гђдинѐ* смо тàмо нѐкуд у Дрїну бјѐжали (Мш); *до педѐсетѐ гђдинѐ* тридѐсет и двоје у јѐној кући [било] (Гб); и жївили ђвде *до чѐтерес прѐвѐ* (Кш); бїло нас је *до педѐсет дѐвѐтѐ* осамнѐстѐро у кући (Вр); јѐдно вр"јѐме, свѐ *до педѐш чѐтврѐтѐ* ђвде је бїо тѐжак жївот (Вк); свѐ бїо *до осамдѐсет и дѐвѐтѐ* (БГ); бїо сам *до чѐтерес пѐтѐ* (БГ); тàкђ да сам чђвђ јãњад и гђведа свѐ *до чѐтерес прѐвѐ гђдинѐ* (БГ); а *до седамдѐсетѐ гђдинѐ* на зѐмљи нїје бїло нїкако (Рс); бїли *до чѐтерес пѐтѐ* (Тш); и ђн је ђстођ *до осамнѐсетѐ гђдинѐ* [= 1918. године] (К); и покђјна у менѐ бàба, *до чѐтерес чѐтврѐтѐ* је жївла, [...] (Оз); ... мђгђ зарãдити *до педѐсет дрђгѐ гђдинѐ* (Рд);

¹⁷⁷ Ово је једини случај (изузев примера с индеклинабилним именицама *подне* и *доба*) у којем имамо облик акузатива уместо генитива, што је обично и у српском стандарду. Специфичност банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта јесте да је синтагма *један сат* деклинабилна и кад значи одређено доба дана: *ручам до једног сата* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 315). У говору Змијања необичне су конструкције с везом *ДО + акузатив* на месту генитива, у примерима попут: *немој да будеш отио до то вријеме; жене су постиле до Бадњи дан* (Петровић Д. 1972: 167).

¹⁷⁸ Из комбинације ингресивности и терминативности могуће је исказати и смештање предикације у временски одсек између два именована одсека на временској оси, што је значење темпоралне интериорности (Антонић 2004а: 76), а на шта упућује реченични контекст.

па сам мòгла *дò овѣ гòдинѣ* на шталу, скідати бàле па полàгати (Мк); имали смо свѣ *дò прошлѣ гòдинѣ* (Јл); свѣ *дò ланьскѣ гòдинѣ* сам дрѝжò мàл (Н).

Ова конструкција има приличан број потврда и када се именује део дана или годишње доба, док је спорадично присуство назива месеца или назива празника као десног оријентира [2]. Уп.

(93) [2] *дò пò дана*, кàжѣ òтац, на онòј ливади сàм вàкò вибрѝрà (Мш); и прѣставио тòр дò мрàка (Мг); и нѣ мрдàш *дò нòђи* дàље (Мг); *дò пòднѣ, дò дѣсет, једанѣс*, нѝко нѝком нѝшта нѝје говòрио (Вр); отѝђи у лѣшнѝке нѣђѣлòм, *дò пòднѣ* бѣри лѣшнѝке, од пòднѣ кòло па у шуми йгрàј (БК); *дò пòднѣ* набѣри кàцу, двѝје шлѝвà, од пòднѣ кòло йгрà, свѣ бѝло весѣље (БК); *дò зòрѣ* у Мокрò стѝгли (В); ту сѝјѣлѝмо, и *дò зòрѣ* (Нр); à јѣсѣн, кукòрузи се тудà сѝјали, кòмили се, *дò дѣсет, једанѣс сàти* кòмило се, *дò зòрѣ* сѝјѣло (БК); ўвечѣ ће мàло бѝти *дò нѣкò дòбà*, и гòтово (Б);

дà-л ћу мòђи јòш *дò зѝмѣ*, бòг знà (Оз); свàкѣ гòдинѣ о Йлѝндàну јà и Пѣтар йздвоѝмо по шѣснѣстеро [...] гòвѣдѝ, о Йлѝндàну *дò јесени* òтаве ће су, да се ўтовѣ (Вб); нека стòй *дò прòљећа* (Јб); пѣт овàцà и пѣтеро јàнàдѝ *дò јесени* [ако ћеш се женити], дàђу ти (Сл); *дò јесени*, зà годину дàнà јà тѣби йсплàтѝм кўћу, àвлију и свѣ тò òстàлò, тѝ сѣлѝш йс кућѣ (Сл); мòре *дò пò лѣта* бѝти (Г);

дò мàрта да йзрàнѝ (Нр); – зѝми бѝдѣ сàм трѝ мѣсѣца, а онò свѣ рàдѝ *дò Новѣ скòро гòдинѣ* (Кл); *Дò Мàлѣ Госпò’инѣ* трѣба да зàвршѝ (Бј).

Међу примарно невременским појмовима девербативна именица *рат* је очекивано и у овом семантичком субпољу темпоралности заступљена као временски оријентир [3]. Терминативна тачка може бити и одређени сегмент овог временског оријентира и као имплицираног ако је присутан фрагментизатор *крај*. Захваљујући одредбама и контексту у свим примерима појам *рат* прецизно означава одређени временски одсек, те стога и функционише попут временских појмова, а не као кондензатор временске клаузе с глаголом *ратовати*. Уп.

(93) [3] прѣшò [...] у Мекоте гòрàм и бѝо *дò рàта*, на Мекòтама, у пилàни (Б); свѣ *дò рàта* бѝло пàљанскà òпштина (Оз); жѝвио је òн *дò рàта* у Бѣограду (Пк); и тò се *дò прòшлòг рàта* пàзило и òблазило (Рс); нòсò га сàд *дò òвог рàта* (Рс); јà кат сам гòђ прòлазијò *дò овòг рàта*, глѣдò сам је (Вн); *дò рàта овог Дрўгòг свѣцкòг* Пàлама, а од Дрўгòг свѣцкòг Сокòцу (Н);

и бѝо сам ти *дò краја* на пòложàју (Б).

Нашле су се у грађи и терминативне конструкције лексикализоване кондензатором [4] или експонентом [5] временске клаузе с негираном предикацијом и везником *док*. Исти тип трансформације биће и у примеру у коме је временски период обележен појмом *држава* детерминисан посредством њеног владара [6]. И животна доб, тачније године старости срећу се у улози лексичког експонента конструкције с предлогом *ДО* која указује на крајњу тачку на временској оси као завршну границу остваривања реченичне предикације [7]. Уп.

(93) [4] *до њзбор̄а* како ће им бити (Јб); у Солуну су били као посебна комплетна дивизија доброволчак̄а свѣ до пробоја солунског фронта (Мг); да је во̄ како до смрти, а от смрти ће бити свѣ и самлевѣно и овршѣно и свѣ тамокана припрѣмљено (Кљ);

[5] дошли су дани *до пензије* (В); радио *до пензије* (Рд); свѣ *до војске* чувамо, и куд-ће нам боље (Гз); – у централном магацину радио *скоро до војске* (БГ);

[6] тако је то одало *до Титовѣ државѣ* (Пв);

[7] ту сам прѣвела девојачко̄ то вр^нјеме *до двадесѣт двѣје године* (Ц); *до двадес, девѣтнѣс*, нису много рано се удавале (Гз); Момковѣ *до тријестѣ* (Б).

§ 141. Терминативну тачку изражену предлогом *ДО* може представљати и временски одсечак антериорно одређен помоћу конструкција с *ПРИЈЕ* (93.1), *НАЗАД* (93.2) и *ПРЕД* (93.3), при чему се квантификатором уз конвенционалну временску јединицу одређује удаљеност реченичне предикације у односу на моменат говора, уп.

(93.1) није се радило *до прѣје дѣсет гѣдѣна* (КП);

(93.2) *до назад двѣје године* копо канал (Мш); вѣзео сам га *до назад двѣје године* (В);

(93.3) овѣ је било Чвѣра̄ *до пред ѣви рѣт* (Мш); мајка ми је ѣсто била жива *до уназад*, ма ѣто *до пред ѣви рѣт* (Мш).

1.3. ИНГРЕСИВНОСТ

§ 142. Насупрот значењу терминативности стоји значење ингресивности које подразумева временску идентификацију леве граничне тачке временског одсека – периода, а истовремено и оријентирне тачке према којој се реченична предикација смешта у времену и(ли) према којој се одмерава трајање реченичне предикације у времену (Антонић

2001: 149). Падежни формализатор ингресивног значења јесте генитивна конструкција с предлогом *ОД* (94).

Прилично је мањи број потврда ове ингресивне конструкције у грађи из говора романијског платоа у односу на терминативну конструкцију *ДО + генитив* која јој је опозит у семантичком пољу темпоралне квантификације. Разлог већег присуства значења терминативности него значења ингресивности може бити сама чињеница, како запажа И. Антонић (2001: 157), да је *представа* о темпоралној квантификацији уопште изразитија код значења терминативности јер је, очигледно, у *нашој свести* представа о дужини трајања предикације у времену приликом идентификације десне граничне тачке на временској оси *јаснија* и то зато што одмеравање иде у истом смеру у којем се *природно одвија проток времена*.

Како је ингресивност „концепцијски симетрична с терминативношћу“ (Павловић 2006: 184), типови лексичких експонената ингресивне конструкције *ОД + генитив* подударни су, углавном, с експонентима терминативне конструкције *ДО + генитив*, али, из поменутих разлога, мањи је број потврда одређеног типа лексема.

Тако, на пример, од назива конвенционалних јединица временске мере и овде бележимо именице *сат* и *година*, али и назив дана у седмици с једном потврдом у корпусу [1]. Од осталих појмова с примарно временским значењем у улози ингресивног локализатора срећемо део / доба дана [2]. Уп.

(94) [1] б́удна сам *от пѣт сáтѣ*, али лѣжѣм тáмо до шѣс и пѣтнѣс (Бђ); нáђѣ се, на смјѣну сјѣдѣ, јѣдни до двáнѣс, дрѹгѣ *од двáнѣс* (Оз); до двáнѣс вам је рѣк, *од двáнѣс* ѣс кућѣ (Бђ); *од двáнѣс* нѣћу да вѣдѣм нѣкогá (Бђ); него *од сѣдам* па док не зàвршѣш (Вк); *ја дáље ђд девет сáтѣ* нáвечѣ ја нѣ будѣм (Бђ);

и о-тáдá прѣмáм инвaлиднѣну, *о[д] шѣсѣ[т] дрѹгѣ* (КБ); *од чѣтерес пѣтѣ* нѣје се употријѣбила (МП); мѡгло се жѣвљѣти тáмо *од седамдѣсѣтѣ гѡдинѣ* па вáмо дѡбро (Рс); *од чѣтерес пѣтѣ* смо ѡвде (Пк); тѡ је нѣгде бѣло *од трѣдѣстѣ* до чѣтерестѣ (МП);

и ѣзјутра кад ѹстанѣм [не осѣхам се дѡбро], *од нѣдѣлѣ* тáкѡ (Јп);

[2] ја сам *од јутра* два сата плијевила мркву (Јл);¹⁷⁹ – отићи у љешнике неђељом, до подне бери љешнике, *од подне* кдоло па у шуми йграј (БК);¹⁸⁰ до подне набери кацу, двйје шљива, *од подне* кдоло йгра, свѣ било весѣље (БК).

Почетак реченичне предикације идентификован именицом *рат* која, иако уз своје одредбе упућује на четворогодишњи период из прошлости, смештамо у период након периода ратовања, те је стога постериорност веома изражена [3]. Постериорно значење присутно је и у конструкцији с девербативном именицом *смрт* [4], необичном у својству идентификатора ингресивности. Реализованост кондензоване предикације представља почетну граничну тачку временског периода у којем је реализована реченична предикација (Антонић 2001: 155). У другом пак забележеном примеру девербативна именица је кондензатор темпоралне клаузе с предикацијом према чијој почетној фази може бити успостављен однос постериорности [5], уп.

(94) [3] колко сам ја познāvō *д[д] Дрѹгōг свјѣцкōг рата* па ђвāмо (Мш); до рата овог Дрѹгōг свјѣцкōг Пāлама, а *од Дрѹгōг свјѣцкōг Сокōцу* (Н);

[4] да је вō кāко дō смрти, а *дт смрти* ће бйти свѣ и самљевѣно и овршѣно и свѣ тамōкāна прйпрѣмљено (Кљ);

[5] тō је било *од насељавања Шваба* у Бѡсну (МП).

Запажено је неретко присуство именица и израза са значењем животне доби, већином оне раније чиме се често наглашава дужина трајања одређене предикације на основу идентификоване леве граничне тачке, тачније периода. Исту функцију има и именица *година* с редним бројем представљајући у том случају нечије године старости [6]. Уп.

(94) [6] свѣ *од младости* сам, *од ђѣтета*, й сад, ка-сам дијете бйо ймāм пāнѣња и штā (Јб); мй смо дјѣца тѣжак живот преживљавали *о[д] дјетйњства*, свѣ до садā (Гб); – трѣба научити *од мāли[x] нѡгѹ* да ђно рāдй (Јп); ѡн је *од мāли[x] нѡгѹ* вѡлио да рāдй (Јп); бйо грађевйнац *дд мāлиг нѡгѹ* (МП); – тō трѣнйрā *д[д]-седмѣ гѡдинѣ* (Мш).

---

¹⁷⁹ Често се с истим значењем може срести ингресивна синтагма с предлогом *ОД* и временским прилогом, уп. нпр. *дд јутрѡс* ме нѣшта глава бѡлй (Гз).

¹⁸⁰ Индеклинабилно појављивање именице *подне* у српском језику, и то у конструкцији с предлогом, огледа се и у употреби ове именице у регистрованим примерима из говора романијског платоа.

2. ТЕМПОРАЛНА ФРЕКВЕНЦИЈА

§ 143. Учесталост појављивања реченичне предикације представља други вид квантификовања у времену подведен под појам темпоралне фреквенције. Гледајући на временску осу, периоди јављања предикације могу се односити на правилне временске интервале и такво значење је названо *регуларност*, док се понављање предикације у неправилним временским интервалима назива *повременост / околиналност* (Антонић 2006в: 65).

2.1. РЕГУЛАРНОСТ

§ 144. Регуларно понављање као јављање реченичне предикације више пута у времену и притом увек у исто време (Антонић 2001: 185), свој формални номинални израз има у акузативу и генитиву с обавезним детерминатором *сваки* именица које означавају различите временске појмове.

§ 145. Лексикализатори акузативне конструкције са значењем фреквентивне регуларности у времену (95), регистровани у грађи из говора романијског платоа, јесу именице којима се обележава период дана (*јутро* и *вече*) [1], временска јединица *дан*, као најчешћи лексикализатор у овом значењу, а спорадично јединице *сат* и *мјесец* [2]. У једном примеру срећемо именицу са значењем друштвене активности *ваишар* [3], иначе једину именицу забележену паралелно и у генитивној конструкцији с овим типом значења темпоралне регуларне фреквенције (в. § 146). Уп.

(95) [1] *сва̀ко̀ јутро* ѝзиђђм, на̀пунѝм се ба̀ш ко̀ мјђшина (Јб); бѝло иг је из Мѝошѝђа дђсет, пѐтнѐс што су *сва̀ко̀ јутро* ѝшли у Прачу (Пн); и та̀ је на̀вика ђстала да ја̀ *сва̀ко̀ јутро* устанђм у̀ шђс (С); *сва̀ко̀ јутро* се ђбавезно прђвила пу̀ра (Гз); – *сва̀ко̀ дрђго̀ јутро* сам се брђђ (С);¹⁸¹

сиђели *сва̀ку̀ вѐчѐ*, чу̀вали ме (Јб); ја̀ док сам дрђђ [стоку], ја̀ сам знђо *сва̀ку̀ вѐчѐ* око дђвет, дђсет са̀ти у̀ шталу ђтиђи (Јб); ѝграли ка̀рти *сва̀ку̀ вѐчѐ* у ра̀кију ил у̀ паре (Кљ); *сва̀ку̀ вѐчѐ* сиђђла, ѝгра̀нке (БК); *сва̀ку̀ вѐчѐ* се ѝзвђштај прђви (Вк); а цђру ѝма̀ш, го̀дишње се вѝдиш два̀пут, са̀д је до̀води *сва̀ку̀ вѐчѐ* (Кш);

¹⁸¹ Како су једнаке форме ове заменице за 3. л. сл. средњег рода и прилошке форме, не можемо са сигурношћу знати која је форма у наведеном примеру употребљена.

[2] ја сам њима ўзео *сва̀кӣ да̀н* (Пљ); ђе ђеш ти *сва̀кӣ да̀н* кўвати (Јп); Милан ти има *сва̀кӣ да̀н* посла кот прїва̀тнїка (Јп); йдемо ми *сва̀кӣ да̀н*, о̀вде и о̀вде (Б); ка̀кав живот - *сва̀кӣ да̀н* ста̀рија, *сва̀кӣ да̀н* болеснија, свє више сикира̀ција (Бд); *сва̀кӣ да̀н* чѐкам да йде́м на други́ сви́јет (Кж); ја пи́јем, ди́жете, *сва̀кӣ да̀н*, *сва̀кӣ да̀н* ја ова́ј се́рви́з го̀дово по̀пи́јем (Кл); па ја, *сва̀кӣ да̀н* пјан (Кл); *сва̀кӣ да̀н* нам ли́с"ца до̀лази́ (Бд); *сва̀кӣ да̀н* йза́ђем по̀мало (В); *сва̀кӣ* сам *да̀н* пио̀ по̀ литар ра̀кије́ (Сл); *сва̀кӣ да̀н* он је во́ди (Сл); е́то ти га *сва̀кӣ да̀н* во́ј до̀лази́ (Сл); зовѐ ме *сва̀кӣ да̀н* (Гб); има́м ја вре́мена ако дђеш *сва̀кӣ да̀н* [да прича́мо] (Гб); Ра́де је́дан да̀н, она дру́ги, *сва̀кӣ да̀н* по је́дно до̀лази́ (Јб); Ра́де ме́н" до̀лази́ *сва̀кӣ да̀н* (Јб); с цу́рама *сва̀кӣ да̀н* (КП); шта́ ти ми́слиш, *сва̀кӣ да̀н* [...] ўва́лиш нђге у ла́дну во́ду (Бђ); – сва̀ко́ ју́тро мо́ра, *сва̀ко́ дру́ги да̀н*, [...], исто́вара́ј, преси́пај га... (Оз); и он зовѐ *сва̀ко́ се́дам да̀на́* из Не́мачке́ (Кл);

ђни сви има́ју пра́во, ра̀зуми́ш, ко́й пу́ши, по не́ком за́кону *сва̀кӣ са̀т* пегне́с мину́та (Јл); – *сва̀ко́ са̀т* крѐв са̀м ка̀п [потекне] (Г);

сва̀кӣ сам ја *мјесѐц* доби́во ўда̀рничке́ та́чке (Бк); ја сто́ ма́рака́ *сва̀кӣ мјесѐц* по̀троши́м за ли́јекове́ (Јл);

[3] би́ло је сва̀ђе́ *сва̀кӣ ва̀шир* (Гб).

Уколико два временска одсечка понављања реченичне предикације не долазе непосредно један за другим, у конструкцији је изражен број денотираних периода у којима изостаје извршење предикације и то како кардиналним тако и редним бројем. У таквим, издвојеним примерима обичнија је појава прилошког форманта са „универзално-дистрибутивним значењем“ (Пипер 2005в: 955), него употреба заменичког облика с овим значењем.

§ 146. Генитивни облик конструкције с обавезним детерминатором *сваки* (96) која је формализатор темпоралне фреквенције у виду регуларног понављања, за лексички експонент има временске појмове другачије од оних који се појављују у акузативу.¹⁸² С

¹⁸² Оваквом распореду појмова одговара и стање изнесено о говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 107, 124). Примери из говора источnobосанских Ера казују да се лексикализатор *дан* може срести и у генитиву и у акузативу блокираном детерминатором *сваки* (Ганасић 2013: 533). У банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта заменица *сваки* чешће прати генитивну форму (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 334). У примерима из говора Левча генитивни облик имају именице *минут* и *година*, акузативни именице *час*, *јутро*, *вече*, *ноћ*, *среда*, *недеља*, а само именица *субота* стоји у обе падежне форме блокиране заменицом *сваки* (Симић Р. 1980: 29, 64–65). „Могућност напоредне употребе генитива и

највише потврда се среће именица *година*, а у корпусу су се нашле и именице које именују дан у недељи, те именица *седмица / недеља / ефта* [1]. С једном потврдом срећемо у генитиву и девербативну именицу *рат* као и именицу *вашир* [2], регистровану и у акузативу као формализатору темпоралне регуларне фреквенције (в. § 145). Уп.

(96) [1] а ми ћемо Дѹњи *сва̀ке̄ го̀дине̄* кад би́демо кори́стили та̀ј одмор, о̀вди до̀ћи ко-сѐстрѣ да ко̀ри́сти́мо (Јб); о̀ни су го̀ре ра̀нили *сва̀ке̄ го̀дине̄* по̀ двоје к̀рма̀ди (Јб); нѐма, *сва̀ке̄ го̀дине̄* то̀, [...], о̀длази́ (К); *сва̀ке̄ го̀дине̄* до̀ђе (Јп); а о̀но *сва̀ке̄ го̀дине̄* ко̀сим (Бк); *сва̀ке̄* смо *го̀дине̄* ишли о-двајес-се́дмо́м (Гз); *сва̀ке̄ го̀дине̄* се по̀дми́рим љ́ јесѣн (Бд); до̀ђе ми *сва̀ке̄ го̀дине̄* (Бђ); о̀н до̀лази́ *сва̀ке̄ го̀дине̄* са же́ном и же́цом (Сл); *сва̀ке̄ го̀дине̄* на по̀пра̀вни (Сл); – Бо̀сна *два̀десте̄ го̀дине̄* *сва̀ке̄* ра̀тује, са̀мо у Ти́та ни́је ра̀товала пе́десѣт го̀ди́на, *сва̀ке̄ два̀десте̄* (Пв); *сва̀ко̄ два̀дес* *го̀ди́на̄* је ра̀т (Бд);

ско̀ро *сва̀ке̄ су̀боте̄*, на̀рочито зи́ми, уочи недеље̄ су и́гранке, си́јело нѐђе (Вб); ми́јењају се су̀ботама, *сва̀ке̄ су̀боте̄* по̀неко (Кш); *сва̀ке̄ су̀боте̄*, не́дљу ве́че, чи́таву но̀ћ и́гра и љ́утру му́зе пе́тне́с кра̀ва, де́с [ет] му́зе (Кп);

нѐкад зна́м *сва̀ке̄ се́дмице̄* по̀ два̀ пу̀та и́ћи (Жљ); *сва̀ке̄ недеље̄* је би́о нѐки ра̀жањ (Јп); *сва̀ке̄ недеље̄*, кад ми је го̀д до̀шо̀ си́н, са̀мо љ́ о̀вце, би́ра ко̀г ће ја́нца [...], *сва̀ке̄ недеље̄* л̀ети (Бд); а о̀тприје *сва̀ке̄ ѐфтѣ̄* си́јело (Рс); и *сва̀ке̄ ѐфтѣ̄* на̀ себе - то̀рбица и у Соко̀лац (Кл);

[2] то је ко̀та *сва̀ко̀г ра̀та* гла̀вна (Рс); – *сва̀ко̀га го̀тово ва̀шира* т̀рке би́ле ко̀њске̄ (Г)¹⁸³.

§ 147. Формализатор регуларности јесте и беспредлошки инструментал (чешће сингуларски него плуралски) лексикализован називом дана у недељи (97).¹⁸⁴ И именица

акузатива постоји [у говору Параћинског Поморавља] само уз актуализатор *сваки*, премда је број забележених примера с генитивном формом знатно мањи од броја примера с формом акузатива“, а притом су појмом у генитиву исказани и краћи и дужи временски периоди (Милорадовић 2003: 75, 173). О ситуацији на другим подручјима штокавштине уп. с подацима изнесеним у напомени 175, те напоменама 119 и 120.

¹⁸³ Прилошком лексемом која прати ову генитивну конструкцију модификовано је значење потпуне регуларности у значење више-мање потпуне регуларности (уп. Антонић 2006б: 103).

¹⁸⁴ Грађа *БХ пројекта* послужила је и за посматрање темпоралне употребе слободног инструментала и то у конкуренцији с конструкцијом *У + акузатив*, на основу чега је запажено да су много чешће конструкције слободног инструментала, „премда се ни за друге не може рећи да су маргиналне јер су оне потврђене на већем броју пунктова, мање као једине, а више као успоредне конструкцијама са слободним инструменталом“ [лат.] (Баотић 2012: 178). У говорима романијског платоа забележили смо само један пример у којем нереференцијалну предикацију темпорално одређује конструкција *У + акузатив* лексикализована називом дана, уп.: и са̀мо *иза по̀дне̄ у су̀боту* одсва̀клѣ пјѣсме йду̀, чи́ју се, пјѣвају (Рс), тако да се и овде примарним формализатором овог типа темпоралне детерминације истиче слободни инструментал,

светац се појављује у нашем корпусу као лексички експонент ове конструкције упућујући на дан посвећен одређеном светитељу због чега добија статус нерадног дана.

У зависности од схватања реченичне предикације у ванјезичком контексту као обавезне предикације или предикације с нижим степеном обавезности, инструменталом се исказује потпуна регуларност, са значењем *увек кад је X*, односно више-мање потпуна регуларност, са значењем *(скоро) увек / обично кад је X* (Антонић 2006б: 103). Поред (а) значења *увек кад је X* и (б) значења *(скоро) увек / обично кад је X* бележимо и (в) значење *никад кад је X*, у случају негиране предикације. У исказима који поред слободног инструментала имена дана у недељи садрже прилошку лексему са значењем повременог периодичног понављања (г), временска идентификација предикације биће модификована у том правцу. Уп.

(97) (а) *суботом* [долазио кући] (Рд); *пондељелњиком* била пијаца у Кнежини па било по стогину душ^е (КБ); *уторком* пијаца (Кш); – мијењају се *суботама*, свак^е субот^е понеко (Кш)¹⁸⁵;

(б) отићи у љешнице *недељом*, до подне бери љешнице, од подне кдола па у шуми йграј (БК); он дође и *сриједом* и *четвртком*, *недељом* (Вр); – то знало се, *највише недељама* [буду молитве] (Јб);

(в) није се *никад недељом* порађивало (Бк); доћерај, ал не смијеш *пондељелњиком* (КБ); суботом ваљда није т^у (Жљ); и она не ради сам *недељом* (Бђ); само *недељом* не ради (Бђ); – поштујем бдга и *свџцом* не радим (Кл);

(г) мало дођу *некад викендом* (Вр); вој долази *некад^е недељом* (Пн); шта фали, Драгиња, *недељом* [*понекад* овце ошишати] (Бђ).

који спада и „[м]еђу стабилизоване језичке карактеристике ерске области“ (Реметић 2000а: 509–510). У корпусу говора источнобосанских Ера који је био на располагању С. Танасићу није се нашло много таквих примера, што аутор наводи као интересантну чињеницу додајући, притом, и податак да је овакав инструментал „обичан“ и за српске говоре добојског краја (Вучијак), с леве стране реке Босне у Посавини (Танасић 2013: 531–532). Његово присуство констатовано је и шире на штокавском подручју, уп. нпр. Петровић Д. 1972: 167; Баотић 1971: 132; Павловић 2000: 57–58; Вујовић 1969: 303; Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 345; Симић Р. 1980: 114; Грковић 1968б: 154; Пецо/Милановић 1968: 325. Говор Радимаца и говор Параћинског Поморавља одликује потпуно, односно готово потпуно одсуство темпоралног инструментала (Томић 1987: 430; Милорадовић 2003: 206).

¹⁸⁵ Павловић примећује да се у говору северозападне Боке „[н]азиви дана у седмичном интервалу не реализују [...] никада у плуралу, за разлику од другачије детерминисаних појмова“, и то „будући да се назив дана [...] не понавља у свом (седмичном) интервалу, док се *пазарни дан*, *благи дан* или *светац* у својим (седмичним / годишњим) интервалима понављају“ (Павловић 2000: 58).

§ 148. Значење регуларног понављања присутно је и у забележеној двочланој генитивној структури с предлозима *ОД* и *ДО* и истоименим лексичким експонентом (98). Уп.

(98) а њн дѡлазӣ с врѣмена на вр"јеме, ѡд *седам дѡ седам да̄на̄* (Г); свѣ дѡлазӣ ѡд *седам дѡ седам да̄на̄*, ил *од пѣтнѣз до пѣтнѣс* (Г); ја ѡд *годинѣ дѡ годинѣ*, ѡтишла ѡвѣ гѡдине... (Ск).

§ 149. Структуром генитива с предлогом *ИЗ* и акузатива с предлогом *У* лексикализованих истом временском јединицом (99) понављање радње у денотираним временским интервалима бива модификовано израженом континуираношћу, због које се стиче утисак одвијања радње без прекида. Уп.

(99) тринѣс сам њ пѡ мјесѣцӣ на лагѣру у Малѹши *ѡз да̄на ѡ да̄н* тѣсѡ грѣде (Бк); пѣт гѡдѡна̄ сам *ѡз да̄на ѡ да̄н* под ѡрѹжјом бѡо (Јб).

§ 150. Када се у улози временског, квантификативно одређеног локализатора нађе појам који заједно с другим неистоврсним појмовима чини целину у виду већег временског периода, онда се квантификатором прецизира број правилних периода у којима долази до понављања реченичне предикације (100). У грађи су забележена три таква временска периода – *јутро*, *ноћ* и *зима*. Уп.

(100) два̄пѹт, трӣ, привѡјали *два-трӣ јѹтра*, пѣтӣ да̄н ја̄ сам се пѡчео на̄ ногу ѡслањати (Јб); ово су ѡбича̄ји да се ѡза̄ѣ на̄ гробље, и да се ѡза̄ѣ *трӣ јѹтра* на̄ гробље (Кш); ова̄ мѡја четвѣрица̄ *чѣтри зѡме зѡмили* у зѣмљи (Мр); и бѡга ми, тѹди зѡмисмо *двѡје зѡме* (Ц); нѣ зѡам ни *кѡлко* смо *нѡћѡ* ѡшли по нѡћи па на̄ћали (Бд).

2.2. ПОВРЕМЕНОСТ (ОКАЗИОНАЛНОСТ)

§ 151. Немогућност идентификације одсечка на временској оси као правилног периода понављања предикације означена је као повременост (оказионалност). У овом случају улогу локализатора преузима лексема *пут*, чије је значење неидентификовани временски интервал који се понавља, с обавезним детерминатором–квантификатором

помоћу којег се виšekратност реченичне предикације прецизира у смислу (А) *броја појављивања* или (Б) *редоследа појављивања*. У случају (101.А) у улози обавезног детерминатора–квантификатора регистровани смо кардиналне бројеве, заменичке и праве количинске прилоге и друге лексеме с количинским значењем, због којих се именица *пут* налази у облику мале или велике количинске множине. Из мноштва регистрованих примера овде наводимо само мањи део да бисмо илустровали ову појаву. У случају (101.Б) именица *пут* је регистрована у акузативној структури с редним бројем или придевом *прошли*. У оба случаја ову конструкцију факултативно може пратити и прилошко *ПО*. Уп.

(101.А) *отац му се жèнијо двâ пѹта* (Вк); е од рѹта ја нè знам вѹдѹ жèсмо-л *двâ пѹта* чѹли да је кѹ зѹпјевѹ (Рс); нѹгу лѹмијо ѓво *двâ пѹта*, сѹкѹ се *двâ пѹта* пѹ нѹѹ (Јб); и ѹндѹр је ѹна *двâ пѹта* вѹди са свѹијем сѹном с кѹлима и на ѣипа довлѹчила (Бд); *двâ пѹта* са свѹијем сѹном, [...], довлѹчила (Бд); ја сам ишла *три пѹта* (Оз); *двѹцѹт* у Рѹгатици, жèднѹм на Бѹрици – *три пѹта* [видели се] (Рс); *три пѹта* ми свијèћу пѹл"ла (Вб); кад би се још *три пѹта* скѹинуо, ја би поцрњио дѹбро (Јп)¹⁸⁶; – ако нијесам бѹр *дèсет пѹтѹ* ѹ овом рѹту ѹплакѹ глèдајѹћи а телевѹзи"и кѹко мѹјка кѹкѹ за жèднѹком сѹном (Мш); ѹн ће жèсти *пèт пѹтѹ* док ја жèдèм жèднѹм (Јп); *пèт пѹтѹ* сам ишѹ у Љубѹвију кѹповѹ ѹвце... прѹлèће (Јб); *иљѹду* сам *пѹтѹ* ѹшѹ и-Жлèбѹвѹ у Сокѹлац (Јп); мѹгла ме је иштѹћи *иљѹду пѹтѹ* (Кл); ѹни су мèне *стѹтину пѹтѹ* прерѹвили (Вб); – *двѹ-три пѹта* нѹплѹти (Мк); *пè-шес пѹта* ѹ двѹје сèдмице (Жл); па сѹмо *пèт пѹтѹ, шèс[т]*, ѣè Дѹбрашина, нѹјманѹ сам ѹшла с кѹњем ѹ млин (Оз); дѹлазла је ѹвди *нèколко пѹтѹ* (БГ); а у Рѹгат"цу нè знам кѹлко сам *пѹтѹ* (Оз); *кѹлко* смо *пѹта* нѹћили нѹпољу (Бд); и ја га скѹвѹм *вишè пѹтѹ* (Јб); сѹн ми дѹћè *вишè пѹтѹ*, ѹна вѹзѹри (Ц); ѹн би бѹи вѹди *вишè пѹтѹ* (Кс); а сѹн му је дѹлазијо *дѹста пѹта* у пѹсјету (Бѣ); *сѹла* сам *пѹта* рèкла, аи штѹ ѣу (Бд); *пѹ двѹ пѹта, пѹ три пѹта* прѹвѹм по двѹјес, тријес колутѹвѹ (Жл); у сèдмици знам *пѹ двѹ пѹта* ићи (Жл); нèкад знам свѹкè сèдмице *пѹ двѹ пѹта* ићи (Жл); жѹј, гѹрело је *пѹ три пѹта*, нè жèднѹм (Вк); ѹн *пѹ три, чèтри пѹта* жèдè (Јп);

¹⁸⁶ Паралелно с наведеним синтагмама у чијем зависном делу стоје бројеви *два* и *три* стоје сложене форме *двѹцѹт* и *трицѹт*, уп. *двѹцѹт* ме ѹдби комѹсија (Г); сѹм је *двѹцѹт* офензиѹвѹ нèмачка нѹлèгла и прѹшла (Рс); кат слѹдмимо кѹлѹч, ѹндѹ *трицѹт* се зѹпјевѹ (Б); *трицѹт* бѹдè и там вѹшир (Кл); *двѹцѹт, три*, привѹјали двѹ-три жѹтра, пèти дѹн ја сам се пѹчео нѹ ногу ѹслањати (Јб); ѹтац ми се *трицѹт* жèнио (Сл); ѹкрèћè га *трицѹт* (Јб); *двѹцѹт* је на Шèковићè ишѹ дѹљи (Јб); и ѹ нѹгѹ се ѹтац *трицѹт* жèнио (Сл).

(101.Б) ђдбијем је и *други пѹт*, *трѣћи пѹт*, кад стѡде пѣска, стѡде кѹкњава (Бк); *дрѹги пѹт* ја не мѡгу дѡлазити (Жљ); *дрѹги пѹт* јѡпѣ му дѡднѣм (Сл); *дрѹги пѹт* ја ћу ићи [...], ја ћу нѡћити гѡри (Јб); брѡт ми се *дрѹги пѹт* жѣнијо (Б);

Наѡа се ѹдѡла *пѡ други пѹт* (Бћ);

и *прѡшли пѹт* бѣо наѡав пјѣвѡч (Жљ).

§ 152. Значење повременог понављања садржи и двострука падежна структура – генитив с предлогом *С* и акузатив с предлогом *НА* именице *вр^нјеме* (102), уп.

(102) а ђн дѡлази *с врѣмена на вр^нјеме*, ђд седам дѡ седам дѡна (Г).

3. ТЕМПОРАЛНА ЕФЕКТНОСТ – БРЗИНА

§ 153. Значење темпоралне ефектности, тј. брзине у времену подразумевало би одмеравање времена потребног за реализацију реченичне предикације, која је стога обавезно перфективна. Формализатори овог значења јесу акузативна конструкција / падежна конструкција с нумеричким квантификатором блокирана предлогом *ЗА* (103) и локативна / квантификована падежна конструкција с предлогом *У* (104).¹⁸⁷

§ 154. У улози лексикализатора падежне структуре с предлогом *ЗА* (103) у корпусу су се нашле временске јединице [1] *минут*, *сат*, *дан*, *мјесеѡ* и *година*, те појмови различитог временског периода [2] – *ноћ* и *зима*. Уп.

(103) [1] ја прѣћѣм *за чѣтерес мину́та* (Мш); *за чѣтерес и пѣт мину́та* е вѡдлѣ иѡлазијо на Сокѡлаѡ с кѡњом (Рс); тѡ ти прѡдѡш *за пѣтнѣс, двѡес мину́та* (Вк);

за двѡес чѣтри сѡта кѹпи, што мѡреш кѹпи и вѡзи (КП); пјѣшкѣ *за два-три сѡта* стѣгнѣм на Ушњаке (Гз); – кѡ је бѣо млѡд, вѡкѡ дѡбро мѡгѡ ићи, мѡгѡ је *зѡ сѡт* сићи (Бд); дѣсет кубѣка *зѡ сѡт и пѡ* крѡви ишчупѡ иѡ менѣ (Н); ђдавдѣ пјѣшиѡѣ мѡжда *за сѡт и пѡ* мѡремо стѣћи прѣкѡ шумѣ (Б); – тридесѣт и пѣт ћѣвѡпа ѡн је пѡјео *зѡ сѡт врѣмена* (Јп); – млѡдѣћ мѡре прѣћи *за пѡла сѡта* (Мш); – кѡњем се мѡгло, ја мѣслим, *за јѣно чѣтри-пѣт сѡти* стѣћи у Сѡрајѣво (Мг);

¹⁸⁷ Увидом у дијалектолошку литературу налазимо да се једино у монографији о говору северозападне Боке засебно наводе овакве падежне конструкције где се истиче њихово значење квантификативне симултаности (Павловић 2000: 68–72).

озідали *зà двā дāна* (Јл); *ја би зà трī дāна* нā Дрīну стїгō (Пк); и *ја сам ти шєс овацā заклō за сєдам дāнā*, а *ймō осāмнєс овацā тāдāј* (Нр); – и шўмар је дōли *зà дāн* свє завршио (Јб); *зà дāн* што пōпијем (Јп); по *седамдєсєт зà дāн* òшїшā (Оз); пō двā мєтра нāкупїмо нāс двōје *зà дāн* (Нр); òвца пўкнє *зà дāн* (Нр);

зà трī мјєсєца кўћу нāправијо (Сл); – па сам мōгō зарāдити двāдєсєт *й пєт йльāдā за мјєсєц дāнā* (Рд);

нāправ^ли смо [о]вє òбје кўће *зà осам гōдїнā* (Мр); – *јєднє гōдинє зарāдијо ми кāзан, тє гōдинє, двјєста лїтāрā рāкијє зà гōдину дāнā* (КБ);

[2] ма *ја сам зà нōћ* свє завршијо (Јб); нā Новū гōдину òдєм и прōдāм пєдєсєт кїлā *зà нōћ* (Кл);

за јєну зїму осāмнєс лїсїцā (Пљ).

Према броју потврда у својству лексичког експонента од временских јединица издвајају се именице *дан* и *сат*, дакле, краће конвенционалне временске јединице.¹⁸⁸ Уз јединични временски интервал изражен обликом акузатива, квантификатор *један* је најчешће, као што је и у пређашњим случајевима било, имплициран. Осим тога, у случају неререференцијалне радње сингуларска конструкција добија прилошки карактер (уп. *за дан* = *дневно*; *за месец дана* = *месечно*).

§ 155. Уколико је граматикализована конструкцијом *У* + *локатив*, односно конструкцијом предлога *У* и квантификоване падежне структуре (104), количина времена представља временски оквир за реченичну ситуацију у којој се на неки начин подразумева плуралитет једног њеног конститутивног елемента.

Временски период у оквиру којег је извршено понављање предикације забележен је у виду временске јединице *седмица* [1], која, притом, неактуализована добија прилошки карактер (*седмично*). Квантификованом временском јединицом исказаном локативом с предлогом *У* одређује се количина времена потребна да више појединачних агенаса сукцесивно изврши одређену радњу [2]. У свим регистрованим примерима предикација

---

¹⁸⁸ Према наводима И. Антонић, у стандардном српском језику само краће конвенционалне временске јединице *секунд*, *минут*, *дан* јесу лексикализатори конструкције *ЗА* + *акузатив* у овом значењу (Антонић 2006в: 66).

има резултативно значење, исказана је глаголом *умрети*, а распоређена је на више агенаса. Уп.

(104) [1] у сѐдмици з̄н̄ам п̄д̄ дв̄а п̄та ӣћи (Жљ); п̄-шес п̄та ӯ дв̄ије сѐдмице (Жљ);

[2] у г̄д̄ини д̄ан̄а три ми сѐстре ӯмр̄ле (Ш); ӯмр̄л̄е су ђбје ӯ три д̄ана (Сл); што к̄ажу да је у дв̄ан̄ес д̄ан̄а ӯмр̄о и ч̄ђјек и ж̄ена (Вр); н̄аше су ма̄јке ӯ три д̄ана ӯмр̄л̄е (Сл); у ч̄етерес д̄ан̄а ђтац и ма̄јка ӯмр̄ли (Кл); ӯ ш̄ес м̄јес̄цӣ ӯмр̄ле ђбд̄вије (Кс); – а с̄удбин̄е да ӯ й̄ст̄о̄ [= једној] г̄д̄ини ӯ н̄е ӯмр̄о ђтац, а ӯ мен̄е ма̄јка, ӯ н̄е ма̄јка, а ӯ мен̄е ђтац (Гз).

ТЕМПОРАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 156. Уз све специфичности и природу који је издвајају у засебну семантичку категорију, темпоралност на више нивоа језичког испољавања јесте пројекција просторних релација у једној апстрактној сфери.¹⁸⁹ Апстрактна организација темпоралности заснована је како на принципу наткатегоријалне локализације која је облик спознајне организације, тако и на протолокализацији као језичкој организацији која показује сличност са семантичком категоријом просторности као прототипом (Пипер 1997¹ / 2001²: 40–41). Заправо, најобухватније се у семантичком пољу темпоралности испољавају протолокациони параметри – и динамички и позициони, добијајући одговарајући семантички израз. Изузимајући конструкције које се срећу у тако конципираном семантичком оквиру, али немају непосредан ослонац у инвентару протолокационих формализатора, односно у систему просторних предлошко-падежних конструкција, овде ћемо размотрити формализаторе протолокационе адлативности, аблативности, перлативности и локативности регистроване с временским значењем.

§ 157. Уколико изузмемо конструкције беспредлошког генитива¹⁹⁰ и акузатива¹⁹¹ с актуализаторима, које имају могућност лексикализације најширим опсегом појмова и које

¹⁸⁹ О транспоновању просторних односа на временском плану, односно у различитом облику и мери истакнут локалистички приступ срећемо, рецимо, у: Ивић М 1957 – 58; Кликовац 2000; Пипер 1997¹ / 2001²; Антонић 2001; Павловић 2008г.

¹⁹⁰ Беспредлошки темпорални генитив, бележен у старосрпском језику тек од 15. века, Павловић не посматра у оквиру протолокационих формализатора присутних у пољу темпоралности, него као

не посматрамо са становишта протолокализација, чисто временско значење, без евентуалних примеса других значења, једино има протолокационо интраадлативно *У + акузатив* (в. примере (60)), с тим што и употреба акузатива, као и локатива с овим предлогом, „лоцира“ неки догађај у времену, с разликом што се употребом конструкције *У + акузатив* „упире“ на једну тачку на временској скали, а локативном конструкцијом означава оквир догађања (Кликовац 2000: 158, 159, 162, 163). С обзиром на то да лоцирање искључује процес заузимања места, што је инхерентно транслокативном адлативном *У + акузатив*, очигледно је да је протолокациона директивност акузатива у овом случају неутралисана, али је очувана интерна контактност конструкције *У + акузатив* испољена „кроз унутрашње поклапање радње детерминисане предикације и временског оријентира“ (Павловић 2008г: 141). Усамљен је случај истицања временског трајања садржаног у устаљеном прилошком изразу у *дан* са значењем 'док је дан', односно 'док се (још) види'.

§ 158. Појаву опозитног предлошког решења с акузативом, предлога *НА*, прате додатне, ситуативне значењске нијансе појма у улози временског локализатора, какви су називи празника (в. примере (61)), и отуд се, као то дефинише Павловић (2008г: 141 и нап. 24), успоставља спољашња веза између ситуације изражене радњом детерминисане предикације и ситуације именованог празника, а захваљујући временском одсеку утврђеном за обележавање празника, који је заправо прави темпорални детерминатор реченичне предикације. Овакво тумачење помаже разумевању екстерне контактности протолокационе ареадлативне конструкције *НА + акузатив* у темпоралном значењу. Употреба временских појмова који иначе лексикализују конструкцију *У + акузатив* с чистим временским значењем као лексикализатор̄а конструкције *НА + акузатив* доноси покоју нову временску нијансу у лексичко значење таквог појма (уп. и *на прѡљеће* иг̄ изнесѣш̄ й-зградѣ̄ ђе су биле (Кљ); *трѣ кѹће, мѣјењамо се на по́днѣ* (Б)) или се у потпуности таквом употребом мења основно значење временског појма (уп. није приставила *ка̀вѣ на*

конструкцију адноминалног карактера, развијену на бази партитивне посесивности (Павловић 2006: 128–129 и напомене 166–169; 2008г: 138, нап. 19).

¹⁹¹ Само у синтагмама с глаголима кретања префиксираним формантима *пре-*, *мимо-*, *ређе* и *про-*, који глагол чине транзитивним, може се срести беспредлошки акузатив конкретног просторног појма, с тим што у том случају падежна форма добија статус објекта, тако да се ради о синтагмама објекатско-просторних односа, а њихова просторност је перлативног карактера (уп. Гортан-Премк 1971: 114–115; Ковачевић 1986: 123–124).

вр^нјеме (Б)). За сваки специфичан вид испољавања који долази као надоградња базичној семантици, по свој прилици, задужен је предлог *НА* који у том случају блокира акузатив временског појма уместо предлога *У*.

Предлог *НА* који је забележен у антериорноквантификативним и лонгитудиналним структурама испољава свој дистрибутивни карактер, семантички моменат који предодређује употребу предлога *НА* уз акузатив у више типова квалификативности (в. § 218).

§ 159. Конструкција *ЗА* + *акузатив*, показатељ просторне постадлативности, у темпоралној семантичкој категорији јавља се у њена три семантичка типа: у оквиру симултаности, постериорности у квантификативном смислу и темпоралне ефектности – брзине. Захваљујући интерференцији с циљно-наменским значењем и важној улози у том значењском пољу, конструкција *ЗА* + *акузатив* је нашла своје место међу формализаторима симултаности лексикализованим појмом празника (в. примере (63)). С обзиром на то, ослањање на протолокациони карактер је мање применљиво, што отвара могућност да се присуство *ЗА* + *акузатив* тумачи романско-балканским утицајем на јужнословенском подручју (в. § 246). У случају постериорноквантификативног значења предлога *ЗА* (в. примере (84)) постоји тумачење страним, и то немачким, утицајем (Грицкат 2003: 13–14), а појава овог предлога присутна је и на већем делу западнословенских језика, те дијалекатски у украјинском, наспрам којег на простору источнословенских и јужнословенских стоје различити конкурентски предлози у значењу српског прототипског „после“ (Копечни 1973: 287). Нешто другачије од постериорног типа одмеравања времена, јесте значење одмеравања времена потребног за реализацију реченичне предикације изражене перфективним глаголом у којем се наглашава временска ефектност у процесу остварења резултата (в. примере (103)). На очуваност протолокационих својстава конструкције *ЗА* + *акузатив* – и дистантности и постадлативности – указује управо перфективна радња чија реализација није непосредно обухваћена идентификованим временским одсеком, односно лоцирана је на временској скали „иза“ означеног периода (Ивић М 1957–58: 152; Павловић 2008г: 136 и нап. 15).

§ 160. Предлог *ДО*, индикатор опште адлативности, већину својих протолокационих обележја задржава и функционишући у темпоралном семантичком пољу, нарочито у

његовом квантификативном делу, као основни формализатор терминативности, називане и временском адлативношћу. Према И. Антонић (2007в: 42) прецизирање границе трајања = *терминативност* одговара адлативној компоненти – циљ, а одмеравање дужине трајања = *лонгитудиналност* адлативној компоненти – директивност као простирању објекта локализације у времену, с тим што је ова друга компонента присутна само у случају имперфективне предикације. У расположивој грађи (в. примере (93)) налазимо случајеве локализације реченичне предикације anteriorno у односу на идентификовани временски оријентир, али не и поклапања ситуације исказане предикацијом и оне исказане временским локализатором. Евентуална реализација обеју ситуација одговарала би примарној контактної немаркираности општеадлативног *ДО + генитив* (уп. Павловић 2008г: 134–135).

§ 161. За разлику од прилика код општеадлативног *ДО + генитив*, контактна немаркираност својствена генитиву с предлогом *ОД* комплетније је испољена када ова општеаблативна конструкција има улогу формализатора ингресивности (= временске аблативности), значења идентификације леве граничне тачке према којој се одмерава трајање реченичне предикације у времену (в. примере (94)). Наиме, почетак реализације реченичне предикације најчешће се поклапа с временским одсеком исказаним обликом уз предлог *ОД* што је одраз позиционе контактности инхерентне конструкцији *ОД + генитив*. Ипак, налазимо и случајеве локализације реченичне предикације постериорно у односу на идентификовани временски оријентир (уп. колко сам ја познáвō ò[д] Дрўгōг свјѐцкōг р̀та па òвāмо (Мш)), а овај сукцесивни однос својствен је оријентационом карактеру, односно дистантности протолокационих падежних формализатора. Одмеравање дужине трајања у времену конструкцијом *ОД + генитив* концептуализовано је као аблативност типа *удаљавање* (Антонић 2006а: 138, 142).

§ 162. Због једнодимензионалности временског локализатора мања је могућност реализације концепта перлативности као 'пресецања' оријентира или 'линије кретања' објекта локализације у оквирима оријентира. Перлативно значење се рефлектује у конструкцијама које наглашавају линеарност, а у оквиру временског оријентира се линеарно смешта објекат локализације. Уз ову констатацију Пипер (2001: 130; 2005в: 764) као формализаторе наведеног значења наводи моделе *ТОКОМ + генитив* и *У ТОКУ +*

генитив, од којих други модел срећемо у истраживаном говору, заједно с најзаступљенијим формализатором обележја *процесуалност* (+), генитивном конструкцијом с предлошким изразом *ЗА ВР^{II} ЈЕМЕ*, али у мањем опсегу и протолокационе перлативне конструкције *ПРЕКО* + *генитив*, *УЗ* + *акузатив*, *беспредлошки инструментал* и *ПО* + *локатив*. Беспредлошки инструментал и локатив с предлогом *ПО* изразито су прилошког карактера и појављују се само у одређеним лексикализованим спојевима којима се истиче представа о протоку времена (в. примере (54) и (52)). Семантика неколиких временских појмова подложних сегментирању, односно појмова који упућују на утврђени временски период заједно с њиховим формализаторима – генитивом блокираним формантом *ПРЕКО* (в. примере (51)), односно акузативом с предлогом *УЗ* (в. примере (57)) – подржава концепцију симултаности линеарног карактера као перлативног аспекта протолокализације, док други протолокациони аспекти забележених формализатора остају неизражени. У једном типу темпоралне употребе конструкције *УЗ* + *акузатив* (в. примере (57) [3]) истицање паралелног постојања двеју ситуација иницира и значење пропратне околности, а у таквој употреби може се препознати и просторна јуксталокативност акузатив с предлогом *УЗ* (уп. § 232).

С обзиром на јасна лексичка ограничења, на путу адвербијализованости јесу и облици беспредлошког слободног инструментала, обавезно плуралског у сфери лонгитудиналности, а чешће сингуларског него плуралског у сфери темпоралне регуларности. Било да се ради о одмеравању дужине трајања реченичне предикације (= објекта локализације) или о учесталости њеног појављивања, распоређивање оваквог објекта локализације на већи број истоврсних локализатора (у непосредном контакту или не), тј. укупност локализатора чији се назив узима као параметар, говори о његовој изразитој дужини и имплицира постојање дуготрајног процеса (Пипер 1997¹ / 2001²: 133–134; 2005в: 767), што се може посматрати као рефлексивна протолокационе перлативности беспредлошког инструментала.

§ 163. Концептуализација темпоралне квантификације као динамичке семантичке категорије (Павловић 2008г: 133) уводи и перлативни предлог *КРОЗ* у инвентар језичких средстава за обележавање временских односа, тачније у сферу квантификативне постериорности у којој се појављује с квантификованом временском јединицом. Разлогом

употребе конструкције с интраперлативним предлогом *КРОЗ* нашао се фокус на постојању временског периода који се мора *проћи* од референтног момента до момента након којег се реализује реченична предикација, а не поклапање објекта локализације (= реченичне предикације) с временским локализатором.

§ 164. Основним локативним моделом *У* + *локатив* обележено је време у значењу временског оквира за лоцирање одређеног догађаја, значењу симултаности, уз често присутно значење околности (в. примере (64)), што је диференцијална црта у односу на конструкцију *У* + *акузатив* (Кликовац 2000: 159, 162), док се према позиционом параметру разлика међу њима не уочава (уп. § 157). Изван симултаности, конструкцијом *У* + *локатив* означен је још временски оквир изражен количином времена потребног за реализацију одређене реченичне ситуације (в. примере (104)).

§ 165. Протолокациона ареалокативна конструкција *НА* + *локатив* такође има улогу формализатора темпоралне симултаности, али не у значењу временског оквира, као што је то случај с интралокативним *У* + *локатив*. У случају лексикализације девербативном именицом или ознаком друштвене (пригодне) активности (в. примере (67) [1]) конструкција *НА* + *локатив* реферише о невременској ситуацији која је у спољашњој релацији с радњом реченичне предикације, релацији успостављеној путем заједничког имплицитног временског одсека, и у таквом односу се препознаје екстерна контактност ове конструкције (Павловић 2008: 139 и нап. 21).

Избор предлога *У* или *НА* у конструкцији с лексемама које значе фазу и које су често у улози фрагментизатора уз генитив појма у значењу периода одређеног на временској оси (в. примере (67) [2]), регулише њихова концептуализација као периферног сегмента одређеног локализатора (извесног дела неког ограниченог времена) или као граничног дела неког локализатора (крајњи део временског локализатора или сама његова граница); према овоме прва ситуација (која означава и одређени временски оквир) одговара употреби предлога *У*, а друга ситуација употреби предлога *НА* (Кликовац 2000: 83, напомена 8, 154).

§ 166. Негде на граници између екстерно контактне и дистантне конструкције среће се *О* + *локатив* којим је најчешће регистрована симултаност, а мање уочљиво и

неспецификована сукцесивност (в. примере (62) [1]). Предлог *О*, у нашој грађи нерегистрован у оквиру просторне локативности с обликом локатива, а сасвим периферно присутан у просторној адлативности с обликом акузатива (паралелно с предлогом *НА* и акузативом), у просторном семантичком пољу учествује при истицању кружног површинског обухватања локализатора, али се локализатор може наћи и у конструкцији с екстерно контактним предлогом *НА*. Тако су и у пољу темпоралности и конструкција *О + локатив* и конструкција *НА + акузатив* лексикализоване појмом–празником посредством којег је идентификовано време реализације управне радње, те се код обеју истиче протолокациона екстерна контактност. И особеност конструкције *НА + акузатив* лексикализоване годишњим добом можемо приписати конструкцији *О + локатив*, додуше само као периферном конкуренту (уп. *одок ђ јесени* (Бд)). Наговештаји неспецификоване сукцесивности конструкције *О + локатив* у неким од забележених примера (у зависности од лексичког окружења) иначе нису непознати српском језику (уп. нап. 143), а довођење овог предлога у везу с дистантним циркумлокативним формантом с обавезно присутном проксималношћу (уп. Павловић 2006: 158, нап. 210), довољно објашњава и овакву семантичку страну темпоралног *О + локатив*.

§ 167. Сложености темпоралног синтаксичко-семантичког система заснованог на протолокационим параметрима знатно је допринела темпорална метафоризација хоризонталног простора (Пипер 1997¹ / 2001²: 105, нап. 2), чији је резултат, између осталог, стабилно поље темпоралне идентификације оријентационог типа и система специфичних оријентационих предлога (*ПРИЈЕ*, *УОЧИ*, *НАКОМ*, *ПОСЛЕ*). Но, поред ових типичних временских предлога, смештање објекта временске локализације *изван* граница идентификованог темпоралног локализатора граматикализовано је и падежним формализаторима с протолокационим оријентационим предлозима, тако да је дистантност таквих формализатора најчешће сачувана. С обзиром на природу темпоралног семантичког поља, из семантичког капацитета просторности оријентационог типа транспоноване су сфера антелокализације и сфера постлокализације као темпорална anteriорност и posteriорност (значањски типови спецификоване сукцесивности). Темпорална anteriорност регистрована је протолокационим конструкцијама *ИСПРЕД + генитив*, *ПРЕД + акузатив* и *БЛИЗУ + генитив*, а темпорална posteriорност протолокационим конструкцијама *ИЗА + генитив*, *ЗА + инструментал* и *ПО + локатив*.

§ 168. За разлику од просторне антелокализације у којој бележимо локативно *ПРЕД* + *инструментал*, адлативно *ПРЕД* + *акузатив* и директивно неутрално *ИСПРЕД* + *генитив*, у временској антелокализацији (= антериорности) романијских старовлашких говора стабилна је конструкција *ПРЕД* + *акузатив* и спорадично је регистрована конструкција *ИСПРЕД* + *генитив*, док конструкција *ПРЕД* + *инструментал* није забележена чак ни као изузетак, како је случај у неким говорима (уп. напомену 157). Оваква ситуација говори у прилог већ помињаној неутрализацији протолокационе директивности акузатива, уз потпуну очуваност антелокационе дистантности предлога *ПРЕД*. При томе, антериорном *ПРЕД* + *акузатив* својствено је и обележје проксималности које није тако очигледно у спорадично регистрованом *ИСПРЕД* + *генитив*.¹⁹²

§ 169. Предлог *БЛИЗУ*, индикатор неспецификоване дистантне просторне локативности, модификован је у спецификовану антериорну сукцесивност у једном забележеном примеру (уп. па по ноћи, било нам *близу славѣ*, дћемо да славѣмо (Бд)), и при томе са сачуваном квантификативном компонентом проксималности. Модификација у правцу антериорности, а не евентуално постериорности, могло би се разумети с обзиром на чињеницу да „одмеравање иде у истом смеру у којем се природно одвија проток времена“ [лат.] (Антонић 2001: 157).

§ 170. Разлика између постериорних конструкција *ИЗА* + *генитив* и *ЗА* + *инструментал* јесте у избору лексикализатора, при чему већину лексикализатора који се јављају и у другим конструкцијама можемо везати за први наведени модел (в. примере (77)), док је други резервисан само за појмове са значењем *људско* (+) (в. примере (79)). Оваква репартиција је рефлектована слика семантичког односа у просторној постлокативности, давно констатованој за савремени језик (Ивић 1957–58: 149, напомена 12), према којем је основни формализатор *ИЗА* + *генитив*, док је конструкција *ЗА* + *инструментал* резервисана само за случај одређивања *секвентивног* значења уз глаголе кретања, мада у говорима романијског платоа инструментална конструкција и даље функционише у значењу постлокативности и мимо *секвентивног* кретања.

---

¹⁹² У покушају проналажења протолокационог импулса за сему 'близина' антериорног *ПРЕД* одсутну у антериорном *ИСПРЕД*, подсећамо на Вуковићево запажање да је разлика између спацијалног *ПРЕД* ~ *ИСПРЕД* у обележју проксималност ~ дисталност (уп. напомену 20).

§ 171. Секвентивно значење, као дистантно постлокативно значење, инхерентно је и конструкцији *ПО + локатив*, која се с таквим просторним значењем данас не среће, није регистрована ни у старосрпској писмености (Павловић 2006: 161 и нап. 213), али је зато њена постлокативна дистантност очувана у постериорном значењу, у регистрованом корпусу израженом појмом–празником (в. примере (80)).

§ 172. Поред већ поменутог примарно неспецификованог дистантног предлога *БЛИЗУ*, модификованог у средство за обележавање спецификоване сукцесивности, регистрован је и предлог *ОКО* који у пољу темпоралности, потпуно задржавши своју протолокациону неспецификовану дистантност, учествује као показатељ неспецификоване сукцесивности (в. примере (85)). У складу с природом временског локализатора, примарна циркумлокативност предлога *ОКО* рефлектована је могућношћу смештања објекта локализације на временској оси или испред или иза временског оријентира исказаног конструкцијом с предлогом *ОКО*.

§ 173. Смештање временског објекта локализације непосредно иза временског квантификованог локализатора (= постериорност у квантификативном смислу) оствариво је и конструкцијом с предлогом *ДО* (в. примере (82)). Овакву идентификацију обавезно прати сема 'чим прође', односно обележје *проксималност* које је инхерентно локативно-оријентационом предлогу *ДО* са значењем 'поред' (уп. Антонић 2007в: 42).

КВАЛИФИКАТИВНОСТ

§ 174. Различити видови конкретизације, актуализације и(ли) спецификације реченичне предикације, односно именске речи могу се подвести под значењски сложен појам *квалификативност*. Из разноврсности квалитативних момената исказаних падежном конструкцијом која постаје детерминатор управног појма синтагме, израженији семантички типови које је било могуће издвојити у оквиру семантичког поља квалификативности јесу *инструменталност*, *квалификативност у ужем смислу*, *пропратна околност*, *критеријум / основ квалификативног типа*, *компаративност* и *квантификативност*. Издвајање релевантног феномена битног за објекат квалификације у конкретној реченичној ситуацији јесте особеност сваке од ових квалификативних категорија.

У оквиру *инструменталности*¹⁹³ реч је о издвајању једног средства / инструмента (у ширем смислу) при реализацији реченичне предикације што утиче на њен засебан квалитет који не би био исти да је избор пао на други ентитет у функцији средства. *Квалификативност у ужем смислу*, као централна категорија у оквиру семантичког поља квалификативности, подразумева издвајање једног од могућих начина вршења предикатске радње или одређеног стања реченичних аргумената, с једне стране, и издвајање једне карактеристичне особености из низа осталих потенцијалних особености неког именичког појма, с друге стране. И издвајање околносног момента као пратеће информације, већином информације о стању агенса током вршења радње, квалификује реченичну предикацију, а означено је појмом *пропратна околност*. Истицање минималног оквира који утиче на посебност квалитета одређене реченичне ситуације одлика је значења *критеријума / основа квалификативног типа*. Довођење у везу двеју појава на основу неједнаке испољености или истоветности одређене особине у њима које служи њиховом квалификовању представља категорију *компаративности*. Изрицање квантитативног

---

¹⁹³ О статусу категорије средства (инструмента) у србистици и њеном односу према квалификативном семантичком пољу и третирању инструмента као квалификативне категорије у новијој славистичкој литератури више података у: Павловић 2000: 83–84 и 2006: 197, напомена 250.

обележја одређеног појма, количине особине или израженог интензитета процесуалне појаве означава квалитативну промену одређену као *квантификативност*.

ИНСТРУМЕНТАЛНОСТ

§ 175. Инструменталност представља оно категоријално значење садржано у појму формализованом падежном формом именице који упућује на инструмент у ширем смислу укључен у реализацију управне предикације. У зависности од успостављеног односа са агенсом реченичне предикације може се говорити о обавезности јединства са агенсом, тј. идентичности акције агенса и инструмента, с једне стране, и о необавезности јединства у извршењу акције у којој инструмент иступа као помоћно средство, с друге стране. У питању је у литератури добро позната подела на А. *спроводник* и Б. *омогућивач* (Ивић М. 1954а: 8–30; 51).

А. Инструмент спроводничког типа

§ 176. Основни формализатор спроводничког инструмента јесте беспредлошки инструментал (105), главну конкурентну форму чини инструментал с предлогом *С(А)* (106), док се од осталих падежних форми, у специфичном језичком окружењу, а често уз нијансе просторности, срећу конструкције *НА+акузатив* (107), *НА+локатив* (108), *У+локатив* (109) и *У+акузатив* (110).

Јединство које инструмент успоставља са агенсом, односно иступање као једне целине у реализацији реченичне предикације најочљивије је (1) у случајевима када је такав инструмент исказан интегралним делом тела вршиоца радње [1], но, неретко се у функцији инструмента радње појављују и најразличитији предмети [2], од оних који представљају оруђе за рад, средство често садржано и у семантици управних глагола, до једноставних, неспецијализованих предметних ентитета који могу бити спроводнички употребљени. Нарочит вид инструмента спроводничке функције имао би (2) материјал неопходан за остварење предикације.

§ 177. Имајући у виду чињеницу да је већина људских органа, одређена својом функцијом, везана само за једну радњу, исказивање инхерентног дела тела као инструмента такве управне радње личи на таутолошки поступак. Овакве структуре се често срећу у испитиваном говору, а већина таквих случајева има експресивну функцију, па ти примери постају специфични квалификативни детерминатори, каткад и идиоматизованог карактера. Таутолошка ситуација може бити избегнута присуством обавезног детерминатора уз именицу која означава људски орган као подразумевани инструмент конкретне радње. Налазимо, међутим, и примере у којима управни глагол није везан само за један део тела. Тако нпр. уз управне глаголе типа *ударати* у облику беспредлошког инструментала (105) могу се појавити именице са значењем више различитих делова тела, екстремитета и њихових делова. Глаголи типа *ударити* још су заступљенији у синтагмама с именицама у значењу предмета исказаним беспредлошким спроводничким инструменталом. Овакве примере наводимо након оних у којима инхерентна семантика глагола предодређује конкретно спроводничко средство у реализацији радње. Уп.

(105.A.1) [1] дџле је пџска, вџйска, дџклѣ мџреш љвом чџти (Вб); и џн јџш нџгама љдѣ, ја не мџгу (Рн); а тџ нџрод нѣ мислѣ мџзгом (Г); – тџ сам џчима свџдијем глѣдџ (Мш) [= лично]; ја тџ глѣдѣм свџдијем џчима (Ск) [= лично]; џчима сам вџдијо кат су љфатили [...] (Вб) [= лично]; – сѣд нѣмѣ да га џчима вџдиш (Бк); нѣсам иг мџгла вџђети џчима (Жљ) [= мрзела сам их / били су ми мрски, одвратни];

вѣкџ сам се љзѣла рѣкама (Ц); кџлко зѣватијо рѣкџм, дѣо му (Н); нѣ мере бѣба вѣшѣ да мѣзе рѣкама (Кл); свѣ рѣстѣрѣ рѣкама, сѣм прѣчѣ (Сл); свѣ л'јѣвџм рѣкџм рѣдѣ, сѣм дѣснџм пѣшѣ (Јп); ако је вѣкџ прѣстом љпрџ, гџтово - тѣкџ ти је бѣло за тѣтовинѣ (Кл); пѣтнѣс љѣадѣ стрѣкѣ зѣбџ кѣпуса, рѣкџм га зѣбџ, а дѣнѣј двѣнѣс љѣадѣ посѣдио дувѣна, рѣкџм, а, ѣдѣ, нѣ кџм мѣсту (Пљ); нѣје љмџ шта да џблѣчѣ што нѣ[ѣ]ш свѣ прѣстима урѣдити (Гз); тџ је свѣ рѣдило свџдијем рѣкама (К) [= самостално, без помоћи са стране]; али је тџ нѣрод свѣ ствѣрџ свџдијем рѣкама (К); – него је свѣ пѣрама свџим плѣтијо и плѣћкама рѣдијо (Бд);

и јѣ љзлетѣм па нџгџм у вѣрата љдарѣм (Ск); на рџгове дѣгнѣ и сѣмо гѣрнѣ глѣвџм (КБ); Јѣно нѣ ступи лѣпѣ џнџ нџгама, стѣпѣ џнѣ рѣчицу (В); Јѣно лѣпѣ нџгама, стѣпѣ, дрѣгџ дрѣжи џнѣ рѣчицу (В); и гџњајѣ је дџље нџгама, гџњајѣ је нџгџм (Пљ); љмѣ сѣмо на јѣнџм мѣсту вѣкџ ко прѣстом прѣтиснѣто (Јп); прѣје је нѣси смѣо дѣват^ити рѣкџм (Нр);

сва̄к ми је пòмогò, т̄и нијеси ни *п̄рстом* дòватијо (Сл); б̄ијем иг и ја *п̄а̄кама*, не прèстајем (Тш); а ја *онијем л̄актом* у онè двојèнице, ўдар̄и га ў з̄убе (Вр); он̄у сирòтињу *нòгòм* у г̀узицу (Мш); кр̀ава се г̀ицн̄у па у оног̄а Шва̀ба *нòгòм* и ðтè се (Ск); и ðнд̄ар је ме, б̄иле му вòн̄н̄ичкè ц̄ип"ле на нòгама, и ðнд̄ар ме је свè *ц̄ип"лама*... (Ск);

[2] Намјест̄иш кл̄аду на он̄у кòзу па ðнòм *жа̀гòм кл̄адарòм* рèжèш (Бј); М̄ало мòтикòм искòп̄ај да мòре н̄а ðсока ðтицати (Бј); Òсекò сам *жа̀гòм* (Бј); Òсекла сам *м̄акасама* (В); В̄а̀д̄иш кл̄ӣн *клијèштима* (Ч); Кад се ш̄индра р̄адила, *бр̄адвòм* се цијèпало (Бј); *Скòблòм* се кòп̄ај̄у кòрита (В); *Кр̀ампòм* ћеш мòћи искòпати (В); Òнд̄а *др̀љачòм* ф̄ино пòдр̀љ̄аш (Ч); Ма, шт̄а ће ти п̄г̄анга з̄а дв̄а кóчића, м̄ало *м̄а̀лом* ўдар̄иш и здр̀аво (Бј); *Па̀јсером* в̄а̀д̄иш ј̄ач̄и кл̄ӣн кад нè мереш *клијèштима* (В); *Бр̀дом* зб̄и́ј̄аш пòтку (Ч); *Маша* је гвòзден̄а лòпатица, сл̄ична м̄истрији. *Њòме* пòд̄ижèш с̄ач (В); Тај се кòм̄ӣн гòре ðтворӣ *д̀угачкòм мòткòм* што се зв̄ала ком̄ӣњача, да се нò издим̄и (Бј); овò што је п̄ис̄ато м̄астилом (Сл); ни́је се *ни́чим* кòп̄ало вам *ру̀кама* и мòтикòм (КБ); и глèда к̀ако си с̄јèкò, к̀ако кò си́јече *кòсòм* (Кш); прèреж̄у ðздò м̄ало *нòжем* (Пг); си́јече [...] *нòжем* ðколо, ðколо (Кш); свè ми кòсили *кòсòм*, ја ш̄ н̄йма гр̄абила (Мк); *кòсòм* л̀у̀лò свè (Нр); по јèднòм ўдари *кòсòм* (Оз); јèдни гòнè *гр̀абљама* (Ск); от кóца до кóца *кòсòм* побèри св̄ак̄у тр̄авку (Бк); прòрезали *ру̀чнòм жа̀гòм* (Мш); и изрезали свè *онòм п̄илòм*, ни́је ко мòтòрка с̄ад (Ђ); *жа̀гòм* ов̄акò *ру̀чнòм* [секла се шума] (Вн); *кòсама*, ни́је б̄ило ко с̄адè кос̄ач̄ица (Јб); скрòз нòгу раскр̄и́жик дòли *с̄и́кирòм* (Јб); а т̄и т́учèш *чèкићом* (Ш); жèне су прèле *прèслицама*, јèдне *нòжнијем*, др̀угè *ру̀чнијем* (Вб); жèне нòсè вèш и *пр̄ак̀љачòм* т́ук̄у (Кш); ðнд̄ар се изб̄и́јало *оним чèкићом* и *цап̄ином*, ни́је б̄ило кр̀ана (Сл); свè иск̄р̀чено *кр̀ампама* (Кш); жèнск̄иње с̄ипа *к̀утл̄ачòм* у та̀нире (Бж); тр̀л̄ај *зòбницòм*, тр̀л̄ај *òбојком*, тр̀л̄ај *ч̀арапòм* (Пр); да га нијеси ðкопò [=кромпир], само *вр̀ликама*, тò је р̄а́јало (Пв); и м̄ало ако *чим*, *ч̄ашòм* н̄аш̄ар̄а (Жн);

а ðн с̄ам прòбије *иглòм* и пòпије и изв̀уче (Јп); избòца̄ *глòговијем тр̀ном* (Јб); ја ўзèла нòж па свè *нòжом* одва̀ливала онè с̄анте (Јп); ўбио га ўсташа *л̄анцом* (Ж); и *пиштòльом* у чèло (Г); и *ш̄м̄а̀јсером* пòбишè иг (ДБ); да му ја ðтв̄ар̄ам да ме ðн *нòжом* ўбије (Г); и б̄или је *камèњом* (Вр); ўдар̄и ме Ст̄ака *лòпатòм* (Тш); онòм *канцијòм* смòт̄а (Тш); *шт̄а̀пом*, да изв̄инèш, ўдарè по г̀узици (Пк); ðни су њ̄ м̄азнули *нèчим*, *м̄а̀лом* (Вб); иш̄ф̄ерали му з̄убе *тòјагòм* (Гз); па га бòдè *нòжем* (Мд); ја би оног јèнòг *чак̄и́ницòм* м̀унуо и пòбјегò (Вб); ðћè да је б̄и́ј̄у *тòјагама* (КБ); а а̀ција кòј̄у н̄а́ћè, мòткòм па по лèђима (Кш); ни́је дв̄а-тр̄и п̀ута ўдарио *с̄и́кирòм*, ðно п̀укнè (Пг); ðна ти *онијем* *ћ̀утуком* и јèднòг, гла̀ву му р̄азбије, с̄ав у к̀рви (Кљ); ðн је нèг̄а *нòжем* ўдарио (Кљ); ја ћу те *сèкирòм* зг̄ађати (Ск); А ðни п̀ани, а ðни *к̀ундацима* од јèну стр̄ану (Бј); А ја ти н̄акòм *тòјагòм* па свèкрву (Бј); и ðшинèм га *пру̀том* (Ск); а ðна онòм *окл̄аг̄и́јòм* мènè

дѡкачї вѡдѡ пѡ уву (Јп); *врѡм* јѡјета ѡдари, нѡмѡј *гѡзицѡм* (Ск); ѡде онијем врѡтницама гѡре и *тѡјагом* по зѡмљи млѡтї, пѡѡ на кѡљена (ДБ); *онїм* пѡрмаком мѡнѡ фїно стїгнѡ, мѡзнѡ мѡло (ДБ); штѡ да ме је притѡкло *мѡљом нѡкїм* (Пр); па тѡбож прѡмашї *онїм* *јѡгетом* па га ѡдари (ДБ); нѡшта ко да и[x] *грѡнѡм* смлѡтї (Н); и ѡни су нѡга *нѡчїм* гѡђали (Пк); овѡ ме нѡ гѡђѡ нїшта ко *ћѡскијама* (Пр); гѡђали *кѡмѡњем* (ДБ).

§ 178. Инструментал с предлогом *C(A)* (106) лексикализован појмом инхерентног дела тела [1] сасвим је спорадично регистрован. Изузев граматичке улоге показатеља инструменталности у конструкцијама с индеклинабилним бројевима, предлог *C(A)* не нарушава примат беспредлошког инструментала у сфери исказивања спроводничке инструменталности. И спроводник лексикализован предметним појмом [2] у романијским говорима Старог Влаха среће се махом у облику инструментала без предлога. Однос између ова два структурна лика је 3,4 : 1 у корист основног инструменталног падежног формализатора.¹⁹⁴ Уп.

¹⁹⁴ На основу расположиве грађе изведен је закључак да је и суседним источнбосанским Ерама много ближи оруђник без предлога, односно да отприлике три пута ређе долази оруђник с предлогом *C* (Реметић 2000а: 506; 513), што се у потпуности поклапа са стањем у говору романијског платоа. Прикупљена грађа *БХ пројекта* указује на то да је на простору Босне и Херцеговине нешто чешћи беспредлошки инструментал од инструментала с предлогом *C* као формализатора категорије оруђа – према броју пунктова с којих се доносе конкурентне форме однос је 102 : 90 у корист беспредлошке форме, док се обе форме бележе у 24 пункта. Нешто другачији однос постоји у ситуацијама у којима се „именица оруђе у процесу радње одваја од агенса [лат.]“, тј. у синтагмама с глаголима типа *ударити* – слабији је удео конструкције *C + инструментал* него у претходним ситуацијама. Закључак који се износи на основу грађе *БХ пројекта* јесте да распрострањеност конкурентних форми није маркирана било по ком критерију, географском или социолингвистичком, уз запажање да су конструкције беспредлошког инструментала нешто заступљеније око Сарајева и Зенице и одатле на исток према Дрини (Баотић 2012: 186–187), дакле, и на подручју романијског платоа. Ово запажање потврђују и констатације дате за говоре источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 551–552) и за говор села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 95), док се за говор села Горње Цапарде (Ђукановић 1983: 262) и говор Тузле и околине (Брабец 2012: 140) само наводи да је присутан инструментал оруђа и без предлога и са њим. Присутност обеју форми констатује се и у западнбосанским ијекавским говорима (Дешић 1976: 288–299), а информације о предности или израженијој фреквентности предлошке у односу на беспредлошку инструменталну форму дају истраживачи говора Змијања (Петровић Д. 1972: 168), говора у долини реке Фојнице (Брозовић 2012: 389) и говора дервентског краја (Баотић 1983: 163). Специфична је ситуација у говору староседелца босанске Посавине у којем је слободна употреба инструментала и спроводничког и омогућивачког типа потиснута јако фреквентном конструкцијом *УЗАМ + акузатив*, а спорадично и конструкцијом *C + инструментал* (Баотић 1971: 130; 133). Превласт или продор инструменталне конструкције с предлогом *C* својствени су говору источне Херцеговине (Пецо 1964: 168), говору Подвележја (Пецо 1983: 275) и у говорима југозападне Херцеговине (Халиловић 1996: 216). Изузев говора северозападне Боке, у којем је беспредлошки инструментал чешћи

(106.А.1) [1] ја свѣ с рукама товарѣм (Бр); он скâчѣ з гвѣзденијем цѣпилама на те (Рд); – ма па знаш ли ти да ћу ја тѣбѣ сâд удавити сѹ два прѣста (Г);

[2] да идѹ прѣсти с онијем прѣслицама рѹчнијем и нѣжнијем (Кљ); рâлчинѣм, јѣб га [орало се] [...] с рâлчинѣм (Вн); ѡрало се са рâлом (Жљ);¹⁹⁵ сâд нѣ могѹ с косâчицѣм да пѣкосѣ (Ц); и нâдничâри, и чѣјек с кѣсѣм, [...] па свѣ пѣкосѣмо (Ц); рѣзѣ је са онѣм рѹчнѣм [тестером] (Јб); мѣ смо тѣ свѣ рѹчно рâдили - с кѣсѣм кѣси (Оз); ја сам се с њѣм брѣјѣ [=брѣвом] (Ск); Јѣдни мâјѹ с тијем нѣжом, док је јѣш врѹће или трѣлице ѣе су бѣле (В); ја њѣгâ замѣла па ми расѣјѣцѣ с мѣтѣркѣм (Ск); ѣзрезѣ ми ѣнâј са ѣнијем, мѣтѣркѣм (Ск); З бѹдâком ѣеш тѣ нâјлакшѣ искѣпати (Ск); З глијѣтом дѹбѣш дрѹво (Бј); Ышѣерâј з грѣблом тогâ лѹга (В); ѣшѣерâш с ѹмјетом (В); Ѧндâр ѣмâ онâ лѣпата развѣјавâ ѣа што се ш њѣм развѣјавâ (В); вѣдило се нâјпре са грâфитнѣм, па

формализатор спроводничког значења од предлошког (Павловић 2000: 85), и говора Мрковића, у којем је инструментал без предлога *С* преовладао у свим категоријама (Вујовић 1969: 300), у осталим сродним и другим црногорским говорима у превази је предлошки инструментал. У говору Роваца је спроводнички тип инструментала по правилу с предлогом *С* (Пижурица 1967: 169), а за ускочки говор се наводи напоредна употреба инструментала оруђа и без предлога и са њим (Станић 1977: 64). Тако је и у говору околине Колашина, уколико у инструменталу није именица са значењем интегралног дела човечјег тела (Пижурица 1981: 187) и у говору Црмнице, под условом да се у конструкцији са значењем оруђа не осећа нијанса начина (Милетић 1940: 528). Паралелне потврде инструментала оруђа и без предлога и са њим налазе истраживачи говора Горобила код Ужичке Пожеге (Николић М. 1972: 698) и говора Љештанског (Тешић 1977: 241), а за говоре србијанског Полимља истиче се да је употреба предлога *С* у инструменталу оруђа честа, али никако и доследна (Николић М. 1991: 423, нап. 1204). Истраживач славонских и барањских говора Стјепан Секереш прати, између осталог, присуство предлога *С* у инструменталу оруђа или средства и бележи да је најчешће без предлога овај инструментал у говору Пожешке котлине (Секереш 1976б: 225) и говору осјечких Срба (Секереш 1963: 144), а обрнуту ситуацију региструје у говору нашичког краја (Секереш 1966: 266), Вировитице и околине (Секереш 1976а: 95), у говору даљских Срба (Секереш 1964: 148) и Срба у јужној Барањи (Секереш 1980: 165). Исто је у говору Срба у мађарском делу Барање и на другим деловима Мађарске насељеним Србима – у говору банатских и поморишких Срба, говору Срба у околини Будимпеште и говору сантовачких Срба (Степановић 2000: 33; 51; 64; 83). Беспредлошки инструментал оруђа јавља се на целом подручју банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта поред чешћих конструкција с предлогом *С*, *СА*. *САС* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 343, 346), што одговара стању на целом војвођанском подручју – у Бачкој (Поповић 1968: 227–228) Срему (Николић 1964: 306), као и говору банатских Хера (Ивић П. 1958: 345). Све српске говоре румунског дела Баната захватио је процес замене инструментала средства обликом социјатива, а потврде се односе на говоре централног и северног (равничарског) румунског Баната, говоре Банатске Црне Горе, клисурске и карашевске говоре, те свинички говор (Радан 2009: 297). Спроводник формализован предлошким инструменталом наводи се за говор Груже, уз коментар да конструкција *С(А) + инструментал* значи опремљеност на послу, на раду (Стевовић 1969: 499), а примат ове форме у значењу оруђа истиче се за трстенички говор (Јовић 1968: 169), чумићки говор (Грковић 1968б: 154) и говор села Лукова (Грковић 1968а: 130). У говору Левча и Параћинског Поморавља налазимо тројакe спроводничке форме – беспредлошки инструментал, инструментал с предлогом *С* и општи падеж с предлогом *С* (Симић Р. 1980: 111–112; Милорадовић 2003: 201; 203; 208; 223–224).

¹⁹⁵ Поред чешћег инструментала средства у тухолском муслиманском говору, из околине Кладња, има локатив у примеру: *ору на ралу* (Халиловић 1990: 338).

òндā са пèрцетом и мàстилом (Сл); кат су слòжили с митрaлèзимa по онијем јèликама, мī смо мáнули кўт кò (Кж); још јā с апарáтом снīмио је (Сл);

навàљујем се с тòјагòм (Јб); Òндā трèбa нàтуцати с прўтићом и мàло прогòњати да тā кр̄в òддīћè (В); ондā кад онè пòчнў чекīћати с онīm ципелама кроз онī òднīк, ў мозак ўдарā (Жљ).

§ 179. У посебним семантичким околностима спроводник управне предикације у виду инхерентног дела тела [1] може бити исказан и конструкцијом *НА+акузатив* (107). Када је реч о спроводницима *уво* и *око*, имамо примере у којима се не истиче конкретно чулно запажање света око себе овим органима, него пре општа оцена нечијег слуха или вида, а пошто су у питању парни органи, детерминише се орган–спроводник чија се функција оцењује. Именицом *кољено* (у пл.) у овој падежној конструкцији исказује се одређени положај који агенс заузима у реализацији радње глагола *пастн*, док је с глаголом *клекнути* ова конструкција таутолошки употребљена. Јасна спроводничка функција конструкције *НА+акузатив*, тј. јединство с агенсом у реализацији радње, огледа се у примерима с именицом *рука*. Такви су и неки предмети који представљају добро познато оруђе за реализацију радње управног глагола [2], средство садржано често и у инхерентној глаголској семантици. Уп.

(107.А.1) [1] нè чујем јā нī на овò [ухо] (Жљ); нā овò [ухо] мàло бòлè чўјем нèг нā овò [ухо] (Жљ); а нā овò дèснò [ухо] би рèкò звòна су, пилàна свīрā (Јб); на овò лīјевò ўво би рèкò èво трàктори свīрајў (Јб); – Али јā нīшта нè видīm нā очи, нīшта (Ск); нā овò òко вīдīm, нā овò мàгла (Пљ),¹⁹⁶ – и јā пāнèм на кòљена (Бк); òде онијем врàтницама гòре и тòјагом по зèмљи млāтī, пāò на кòљена (ДБ); клèкнèм на кòљена (Г);

и чīстила и прáла свè нā рўке (Рш); шīјем нā своје рўке свè (Ск),¹⁹⁷

¹⁹⁶ За подручје источне и југоисточне Босне Јахић (1981: 550) наводи да се ова конструкција употребљава са значењем врсте чула као допуне глаголима *видети* и *чути* и истиче да се за овакво означавање врсте чула овде ретко употребљава инструментал. Међу примерима у којима је средство за вршење радње означено делом тела бележе се овакви примери и у говору Левча (Симић Р. 1980: 78–79).

¹⁹⁷ У изразима овог типа С. Милорадовић примећује да се у говору Параћинског Поморавља акценат редовно преноси на проклитику и да се може рећи да се ту ради о посве адвербијализованим конструкцијама, које су, иначе, у функцији начинске одредбе (Милорадовић 2003: 183).

[2] И ја чàском *на ерèнде* јèну рòдакву, јèну гла̀вицу л̀ука - салáта ко д̀уша б̀иднè ф̀ина (В); Осамдèсèт м̀обенѝца - није б̀ило рèдарè ко сàд, него рèди в̀уну, чèшл̀ај, и *на грèбене* грèбèнàј (ДБ); Пòдвезе се плèт̄у *на јèну й̀глу* (В);¹⁹⁸

м̀омци св̀ирај̄у *на двојèнице* (Ск); Св̀ир̄о *на ар̀м̀унику* (В); Бòгд̀ан св̀ир̄а *на ар̀м̀унику* (Ск); *на п̀ишт̀аљку* св̀ир̄а (ДБ)¹⁹⁹.

§ 180. Интерференција са просторним значењем знатно је присутна у примерима у којима се истиче ангажованост самог агенса у ношењу или се прецизира положај објекта ношења истицањем инхерентног дела агенсовог тела. Овакав семантички моменат изражен је обликом локатива повратне заменице или именице са значењем дела тела, а локативни облик је блокиран предлозима *НА* (108) или *У* (109). Избор предлога је у складу с њиховом примарном функцијом показатеља просторне локализације површином, односно унутрашњошћу локализатора, а са акцентом на функционалну страну прототипичног просторног локализатора. Уп.

(108) н̀дсили иг *на сèби* (Ш); в̀укли *на сèби* к̀амена (Ш); й̀шла сам и *на сèби* изн̀дсила ж̀ито из Зворн̀ика (Ск); из Вл̀асанѝца сам *на сèби* н̀дсила (Ск); и ја сам д̀днијела *на сèби* кук̀урузе и ў млин н̀дсила (Ск);

---

¹⁹⁸ Акузатив с предлогом *НА*, формализатор значења средства помоћу којег се обавља неки важан посао, најчешће пољопривредни (инструмент како спроводничког тако и омогућивачког типа, додуше), веома је обичан у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта и сматра се регионалном особеношћу познатом већини шумадијско-војвођанских говора, будући да у оваквим случајевима далеко ређе долази конструкција *С + инструментал* (тако и *НА + локатив*), па се може говорити о експанзији споја *НА + акузатива* на рачун инструментала (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 339–340; 348; 349; уп. и Николић Б. 1964: 366; Николић Б. 1966: 286; Поповић 1968: 225).

¹⁹⁹ У *Синтакси и семантици надежа* уз глаголе типа *свирати* наводе се модели акузатива с предлогом *У* (нпр. *свира у фрулу*), односно локатива с предлогом *НА* (нпр. *свира на виолини*) који се налазе у функцији предлошког предметног објекта (Антонић 2005а: 204; 277–278). Сви типови музичких инструмената регистровани у нашој грађи срећу се у неким србијанским говорима с опозитним предлошким решењем у акузативној конструкцији, нпр. у говору Левча (Симић Р. 1980: 73) и говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 185), чак и када се ради о лексикализаторима типа *гусле*, за које М. Пижурница наглашава да с обзиром на облик *pluralia tantum* овакви инструменти за свирање у говору Роваца могу ступити у акузативну конструкцију с предлогом *УЗ* (и са значењем „*пратећи се х*“), док се у свим осталим случајевима јавља конструкција *НА + акузатив* (Пижурица 1967: 160). Уп. и пример регистрован у говору источне и југоисточне Босне: *свиру уз ону наку придаћу* (Јахић (1981: 550). Предлогом *НА* блокиран је акузатив или локатив означен називом инструмента и у сродном говору северозападне Боке (Павловић 2000: 86).

нѡсї јѣдно дијѣте ѡко вр̄ата, јѣдно вѡдї за р̄уку, а јѣдно нѡси на р̄уци, трѡје дјѣцѣ (Ж);²⁰⁰ и нѡсїш с̄укњу др̄уг̄у да об̄учѣш на р̄уци (Ск);²⁰¹ а жѣне нѡсѣ тѣвсије на гла̄ви (Ск); е вѡј, н̄а лијевом [рамену] сам нѡсијо (Кл); из Рѡгат^нцѣ [...] лѡнац од чѣтерес кїл̄а н̄а рамену дѡнијела (Бд); нѡсїм га прѣ собѡм н̄а рамену свѡме (Ск); л̄уди нѡсили на бремѣнима сїјѣна ѡ кот̄ара (Јб); нѣ би нѡсили сїјѣна на бремѣнима (Јб)^{202,203}

(109) а Вају нѡсї мајка ми у н̄арамку (Бђ); н̄у нѡсила мајка у н̄арамку, у н̄аручју (Гб); нѡсї кѡлач у р̄укама (Јб);²⁰⁴ свѣ ч̄увѡ и нѡсио у њедрима ўза се (В); ја сам у з̄убима педѣсѣт кїл̄а [...] и т̄урїм р̄уке в̄акѡ и дїгнѣм [...] (Кл).²⁰⁵

Док синтагме глагола *носити* и локативних конструкција имплицирају и присуство глагола *држати*, до појаве акузатива с предлогом *У* (110) с експлицираним или имлицираним глаголом *узети* доводи представа о динамичном моменту садржаном у подразумеваном смештању, полагању објекта којим се управља. *У* акузативу с предлогом *У* бележимо и лексеме *јарам* и *каре* уз глагол *упрезати*; ове синтагме су својеврсни лексикализовани спојеви и означавају постављање теглеће стоке у положај који

²⁰⁰ Изразита просторна интерференција огледа се и у појави оријентационих предлога *ОКО*, *ПОД* и *ПРЕД*, у зависности од природе локализатора који упућује на агенсов део тела или тело уопште, уп. (*ОКО+генитив*) нѡсї јѣдно дијѣте ѡко вр̄ата, јѣдно вѡдї за р̄уку, а јѣдно нѡси на р̄уци, трѡје дјѣцѣ (Ж); (*ПОД+инструментал*) свѣ га ѡне нѡсиле кад је ст̄удено пѡт пазуом (Ск); (*ПРЕД+инструментал*) нѡсїм га прѣ собѡм н̄а рамену свѡме (Ск). Уп. и примере из говора источнобосанских Ера – с конструкцијом *ПОД + инструментал*: *све море под једном руком однијети* и *ПРЕД + инструментал*: *оно што носи пред собом дијете* (Реметић 2000а: 518).

²⁰¹ У случајевима ангажованости видне површине руке, нарочито дела изнад шаке (уп. Арсенијевић 2003а: 145; Кликовац 2000а: 50, напомена 9), *рука* је лексикализатор локативне конструкције с предлогом *НА*.

²⁰² Уп. пример *носијо је бременима и наранцима цијо дан* из говора Роваца, као пример беспредлошког инструментала у значењу начина (Пижурица 1967: 168).

²⁰³ Примере овог типа у говору Левча Р. Симић (1980: 135) одређује као право средство, а С. Милорадовић оваквим примерима илуструје употребу конструкције *НА + опти* *надеж* с функцијом начинске одредбе (Милорадовић 2003: 263).

²⁰⁴ *Рука* се концептуализује и као унутрашњост, и тада се јавља у значењу 'шака'. У том случају, мали је број објеката локализације за које можемо рећи да се налазе унутар шаке те да су невидљиви споља. Више је оних који својим мањим делом бивају у оквирима шаке, али довољно да се одржи функционална веза са локализатором–садржателем: садржани објекат (=објекат локализације) се може преносити у садржателу и из њега неће испасти (уп. Кликовац 2000а: 49). Стога имамо и лексему *рука* у локативу блокирану предлогом *У*.

²⁰⁵ Када је плуралска форма *зуби* лексикализатор конструкције *У + локатив*, Д. Кликовац (2000а: 50, напомена 12) као основну функцију истиче контролу положаја садржаног објекта (= објекта локализације) од стране садржателја (=локализатора ангажоване унутрашњости).

оногоућује њихово слободно померање, а захваљујући појмовима који су лексикализатори акузативне конструкције с предлогом *У*. Уп.

(110) мајка ўзела двџе ђецџ у на̀рамак (ДБ); Ў шаке вретџно и кўђељу вўнџ и за џвцама (Ск);
Потђрачу ў шаке и трљај (Бј); Ми пђриље прђкљаче ў рўке па на Рђшетницу (ДБ);
Вїле ў шаке и вїлај (В);

Сама сам упрђзала у ја̀рам (В); И у к̀аре су се упрђзали кџњи (В).²⁰⁶

§ 181. Специфичним видом спроводника сматра се (2) материјал неопходан за остварење радње управне предикације. Без утрошеног, употребљеног материјала нема ни резултата радње (новог стања, особине) који представља централни моменат глаголског значења и отуд могућност спроводничког тумачења именица са значењем неопходног материјала као својеврсног оруђа (Ивић М. 1954а: 19–20). Употребом различитих предмета, течне, сипке и друге материје, конкретни објекат радње добија нову особину или стање садржано у резултату радње глагола, а у корпусу се најчешће срећу глаголи типа *везати*, *покрити*, те *посути*, *залити* као и глагол (*х*)*ранити*. Формализатор овог типа спроводничког значења јесте примарни формализатор инструменталности уопште – беспредлошки инструментал (111), док је сасвим спорадично регистрован продор предлога *С(А)* у ову падежну форму (112).²⁰⁷ Забележена су и два примера конструкције

²⁰⁶ Разлог регистровања оваквих предмета с предлошким формантом *У* лежи у њиховој примарној намени – преношење или задржавање, тачније *ограничавање кретања другом предмету* (уп. Кликовац 2000а: 51), односно ентитету уопште. Изгледа да би фокусирање на наменски сегмент, односно на остварени резултат спроведене радње могло бити разлогом употребе акузатива с предлогом *У* „у значењу начина вршења или уопште врсте радње [лат.]“, у примеру из говора источне и југоисточне Босне – *свезо сам у каиш кера* (Јахић 1981: 546), наспрам којег у нашој грађи бележимо примере попут *вђзали је нђкђим кџношџом* (ДБ), уп. (111), у којима је фокус на самом материјалу употребљеном у реализацији радње глагола *везати*.

²⁰⁷ Овакво стање одговара закључку изведеном на основу грађе *БХ пројекта* према којем је осетно чешћа конструкција спроводничког беспредлошког инструментала уколико је она означена појмом прђко потребног материјала употребљеног за остварење одговарајуће акције (Баотић 2012: 187). Међу потврдама оруђника без предлога *С* у говору источне Херцеговине препознајемо управо примере овог типа (Пецо 1964: 168), као и међу потврдама спроводника исказаног беспредлошким инструменталом у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 85–86). Истраживачи говора Левча, односно Параћинског Поморавља и издвајају овакве примере између осталих видова спроводника формализованог беспредлошким инструменталом, инструменталом с предлогом *С* или општим падежом с предлогом *С* (Симић Р. 1980: 112–113; Милорадовић 2003: 201; 223–225). Констатацију врло честе употребе конструкције *С + инструментал* на Змијању прати илустрација и примерима с неопходном материјом у улози лексичког експонента (Петровић Д. 1972: 168), а истом значењском оквиру припадао би један пример који аутор монографије о говору Змијања наводи међу

НА+акузатив (113) чији лексикализатор означава искоришћени материјал који доводи објекат реченичне предикације у стање које се постиже извођењем такве предикације. Уп.

(111) везали је *кднопцом* за дѝрек (Бђ); вѣжѣш *свѣтъѣаком* ко гѣће (БГ); везали је *нѣкѣм кднопцом* (ДБ); пѣвѣзана *бѣјелѣм мѣрамѣм* (Ск); Увати тѣ *јѣнѣм шпѣнаглѣм* (Бј); кѣћа зѣклоплѣна *кѣлцем* је (Пк); нек су сѣм нѣша вѣрата да сѣ *свѣм вѣратѣма* зѣтвѣрам (Пл); онѣ кѣћа *лѣмом* покрѣвѣна (Пн); тѣкѣ ѣстѣ ѣ мѣ ѣмали, покрѣвѣне *шѣндрѣм* (Вб); свѣ-е тѣ покрѣвѣно *цѣјѣпом* (Вн); нѣ ову стрѣну покрѣвѣна *дрѣветом* (Вн); Бѣло кѣћа *шѣмлѣм* покрѣвѣно (Ч); а ѣнѣ дѣбелѣ трѣје нѣсам мѣгла, вѣћ пѣкрила *најлѣном* (Ск); Сокѣлац јѣ знѣм кад нѣје бѣло двѣје кѣће и тѣ *шѣндрѣм* покрѣвѣне (Кл); док нѣје пѣкријѣ свѣ плѣску, да се нѣје нѣ видѣ, *пѣрама* дѣлибаша, нѣје стѣо да се рѣјешѣ нѣга (Мк); нѣправѣ бѣјту, пѣкријѣ *чѣтинѣм* (Рн); ѣзгѣр пѣкрило *свѣчѣм* (Мр); и мѣ тѣмо у јѣдну пѣјату, ѣна покрѣвѣна *слѣмѣм* (Кљ); пѣкријѣм *накѣјѣм ирѣмом* (КБ); загрѣнули се нѣкѣм *пѣњавѣм онѣм ткѣнѣм* (Гб); ѣмотѣна *нѣкѣм дѣкама* (ДБ); нѣмѣш *нѣчѣм* ѣздѣ да би зѣковаѣ (Мр); пѣтковѣна *накѣм грѣвнѣм гвѣзденѣм* (БО); ѣшѣвкѣ се кѣћа *ѣнијѣм шѣвѣкама* (В); *шѣлом* је *свѣм* прѣвиѣ, *онѣм крѣзѣм* (ДБ); тѣ је ѣбложено *кѣжѣм* (В); ѣграђѣно свѣ *жѣцѣм* бѣло (Пљ); окѣломатѣм тѣ ѣпанкѣ *тѣм кајѣсѣм* (Кс); ѣпута је дѣбро ѣчињѣна ѣвчѣ кѣжа, ѣсечѣна на *кајѣсе* и *тѣме* се плѣтѣ ѣпанци (Ск); *Кајѣсѣм* се плѣтѣ ѣпанци (Бј); *рѣзнијѣм бѣјама* ѣшѣрѣно вѣзгѣр (В); *жѣтијѣм* је бѣла ѣфарбѣна [кућа] (Рс); свѣ ѣзбѣѣна *пѣрама* (Тш); и пред ѣкѣне, зѣкѣти ѣкѣне *пѣшкѣрѣма* (КБ); – *вѣном* прѣлије се кѣлѣч (БГ); пѣспѣ *сѣром онѣјѣм торѣтанѣм*, пѣмѣсти *мѣсти* и јѣдѣ (БО); нѣшта смо се прѣскалѣ *млијѣком* (БО); а испѣрање рѣнѣ је *рѣкијѣм* бѣло (БГ); *накѣм жѣтѣм мѣсти* зѣвѣ мѣ (Ш); онѣ јѣфкѣ прѣсѣшѣш, згѣжѣш у тѣвѣсѣју и кад ѣспѣчѣш зѣлијѣш *дѣбрѣм пѣмашѣм* з дѣста кѣјамака (Бј); ако слѣчѣјно ѣмѣш крѣву па мѣло зѣлијѣш *млијѣком* ону жѣру (Вн); мѣслилѣ смо да ѣе вас *врѣћѣм вѣдѣм* с пѣтѣг спрѣта пѣсѣпати (Вн); *онѣм вѣдицѣм* га пѣлије онѣј пѣп (Рш); а *тѣјѣм* ѣш натѣпати, *бѣјѣлѣм лѣком*, *гѣзѣм* (Пр); и да *тѣм вѣдѣм* [умѣје се] (Ц); нѣт се ѣмѣш *чѣм* ѣкѣпати, нѣ ѣпати (Гб); *Цѣјѣћѣм* се прѣло (В); *Кѣбашѣм* прѣвѣ натрѣјѣ тѣ шарѣнију нек ѣдстоѣ (В); *кѣбашѣм сапѣном* и *вѣдѣм* сѣм, кѣжѣ, трѣјѣ и нѣ бѣј се (Јп); ѣтпѣрије пѣри ѣљѣне *лѣгом* (Пљ); – *мѣдом* иг рѣнијѣ (Г); бѣба нѣје дѣла, нѣмѣ ме кѣ *љѣбом* рѣнити (Кж); дѣкторѣ *инѣкѣјама* и *свѣчѣм* лѣјѣчѣ (Јб);

(112) Пѣњѣве су дѣсти дѣбѣле, ткѣне ко и ирѣми, али нѣје ѣстѣ ткѣње, ал ѣто пѣкрѣвѣш се с *тѣјѣм* (В); Узми сѣкиру па мѣло жѣђѣјѣ *сѣ тѣје ѣкорѣкѣ* тѣ, па ѣемо зачѣпитѣ *шѣ нѣма*

мање обичним примерима генитива у слободној употреби, уп. *да га затрѣју у златѣ каво што се стожер затрѣ жѣта* (ум. *житѣм*) (Петровѣћ Д. 1972: 153).

(Бј); затворено са *ролѣтнама* (Ш); спўчї са *шпѣна̄глѣм* ђко п̄аса (В); – тї мѡреш дѡста пѡпити што тї н̄у с *вѡдѡм* згѡнїш (Жљ); р̄ашчїн̄ај с *вѡдѡм* м̄ало (Ћ); и с *тїјем* би м̄азѡ (Јб).

(113) Цечѣриме су м̄але, кр̄атке, н̄апријед се скѡвчају ѡвде вакѡ н̄а *ковче* (В); савїјѡ н̄а *новину*, нѣма н̄а *шта* нїје савїјѡ (Мд).

Б. Инструмент омогућивачког типа

§ 182. У неколико семантичких група могу се сврстати падежне конструкције које су формализатори категорије омогућивачког инструмента, ентитета који иступа као помоћно средство приликом реализације реченичне предикације. М. Ивић дефинише омогућивач као „појам подређен субјекту који помаже субјекту при остварењу акције на било који начин само не на спроводнички (Ивић М. 1954а: 51).

§ 183. Разноврсни управни глаголи могу бити праћени падежном конструкцијом која означава (1) неки вид средства помоћу којег се реализује реченична предикација. Одсуство јасне представе јединства са субјектом одредило је овакве примере као инструменте омогућивачког а не спроводничког типа. Регистровани су и беспредлошки инструментал (114) и инструментал с предлогом *С(А)* (115), чак и напоредо с истим лексичким експонентом (нпр. *конопац*). Уп.

(114) зв̄аћѣ се свѣ *телефѡнима* (Г); Свѣ се мѡр̄а *в̄асер-в̄агѡм* прѡвјерити (Ск); и тѣбѣ дѡље спўшїћї онїм *кѡношцима* (Пг); ђдатлѣ су ѡни н̄їке спўштали *с̄ајлама* (Вб); пѡједошѣ ўши, нѣ мореш тї тѡ одбр̄анити *нїчїм* (Вб);

(115) с *винклом* прѡвјери к̄ако је н̄амјешћено (Бј); с *лѡпатѡм*, с *кр̄ампама* н̄аправљено (Ск); р̄адѣ с *машїнама* свѣ (Гб); са *цїварама* онїм [...] са др̄венїм тѡчком [...] р̄адило се, ств̄арало се (Пк); ѡни с *кѡношцима* бр̄жѣ гѡре чўпају га (Пг);

дѡђе ѡн, ѡдѣ с̄а *штакѡм* (Бк); мѡгла би ј̄а м̄ало с *тѡјагама* (Мр); с̄а *штакама* штуплїцѡ (Бђ);²⁰⁸ – ўстанѣм ѡ ј̄а с̄у *двїје тѡјаге*, м̄ало пѡ кући (Мр); ѡд̄ам с̄у *двїје тѡјаге* (С); ѡдѣм с̄у *двїје тѡјаге* (Сл); ј̄а с̄у *двїје шт̄аке* м̄ало ѡкѡ кућѣ (Књ).

---

²⁰⁸ Како у овим примерима вршиоца радње кретања прати карактеристичан предметни ентитет, отуд појава основног падежног формализатора пропратне околности и сличност између овог типа и

Као лексикализатори конструкција *НА+акузатив* (116)²⁰⁹ и *НА+локатив* (117) нарочито се срећу специјализоване направе или машине намењене за одређени рад, а сасвим изузетно, и то у локативној форми уз глагол *кувати* бележимо и утрошену материју помоћу које је остварена радња. Неки примери ових двеју конструкција садрже и изражену нијансу спацијалног значења и представу о локализацији површином.²¹⁰ Уп.

(116) да је мýзӯ *на машину* (Бђ); *радила је и она на њӯ* [= на машину] *дòбро* (Г); *тк̀ало се на ст̀ан* (В); *св̀е на д̀угме* (Оз); и *п̀екò на м̀ој к̀азан ракију* (Кљ);

па се *р̀аст̀егн̀е на ј̀арам* (Кс); *р̀ас̀уч̀у òне на ок̀лагију* (Јп); *на мат̀овило м̀òташ да б̀ид̀е у канч̀елу* (В);

(117) Òв̀е ног̀аре ð̀ед је *на св̀ом дриј̀ебанку р̀адио* (Ск); па м̀и òп, *на ономе л̀уп̀амо* [= на ступи] (ДБ); *Ј̀ено на ступи л̀уп̀а òнò ног̀ама, ст̀уп̀а òн̀у р̀учицу* (В); *на к̀алулу обради т̀у òбућу* (ЈБ);

и *на р̀аж̀њевима п̀екли* (Пљ); *н̀ем̀аш на ч̀ем й̀спећи* (Оз); *й̀спрж̀и нам ц̀игериц̀е на пл̀ати* (Бј);

т̀ур̀и òн на̀ма он̀у п̀уру, на м̀лиј̀еку је ск̀у̀в̀ана (Кљ).

инструментала с предлогом *С(А)* у улози формализатора 'карактеристичне појединости' као пропратне околности. Међутим, утицај појма исказаног овом конструкцијом на остварење управне радње кретања казује о њиховој омогућивачкој функцији. Овакав однос између управног и зависног члана синтагме среће се и другачије формализован – у усамљеном примеру из говора Змијања забележена је конструкција *О + локатив*, уп. *ја сам ишла о штану* (Петровић Д. 1972: 171), а у говору Параћинског Поморавља С. Милорадовић конструкција *НА + опити надеж*, уп. *па иде на штап* (Милорадовић 2003: 264).

²⁰⁹ Иако није регистрована у тако великом броју потврда, конструкција *НА + акузатив* се може сматрати формализатором омогућивачког инструмента прилично заступљеним у говорима романијског платоа, али свакако не у обиму у којем је преузела примат у већини шумадијско-војвођанских говора (в. нап. 198). Иста конструкција се бележи и на другим странама штокавштине, а најчешће се истиче или њено начинско значење или значење средства, уп. у говорима источне и југоисточне Босне Јахић (1981: 549), у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 164), говору северозападне Боке (Павловић 2000: 89), као и у говору Левча (Симић Р. 1980: 78–79), Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 263–264), те призренско-тимочком говору Горње Пчиње (Јуришић 2012: 150–151).

²¹⁰ Премда незабележена, конструкција *У + локатив* очекивано би се могла појавити у ситуацијама у којима се истиче ангажованост унутрашњег дела предмета, нарочито унутрашњости посуде у домаћинству приликом припремања хране (нпр. *испржити у тесцији, скувати у лонцу*) тако да и овакви спацијални моменти карактеришу реализацију управне радње. Управо за примере овог типа у говору Параћинског Поморавља С. Милорадовић говори да се њихово начинско значење 'како' развило кроз основно месно значење, а да су лексички експоненти ентитети (често посуде) у којима се налази оно над чиме се врши радња (Милорадовић 2003: 254–255).

И у примерима конструкције *ПОД+инструментал* (118) сачувана је представа о примарном просторном значењу и оријентури као доњој страни локализатора. Уп.

(118) јџј, па *под сачом* испџци крметинџ, бравџтинџ, љџба па нџ знаш штџ би прџје (В);
испечџш џнџ *под сачом* џнџ љџб (ДБ).

Елементе просторне аблативности имају конструкције *ИЗ + генитив* (119) у синтагмама у којима се, с једне стране, имплицира глагол *испалити* (уп. Павловић 2000: 87), а, с друге стране, имплицира се глагол *измештања* чија је рекција аблативна падежна форма. Уп.

(119) *ис пушкџ* сам га два пџта гаџџ (Бж); ја кат су опџли *из митраџџа*, би рџџ џткришџ
кџћу (БК); џбијџ *ис пушџка* (Пг); по Дрџни пџбило *ис пушџка* (Ж); џвџ смџтајџ *ис*
пушкџ и џбијџ прџва чџјџка (Н); џн *из митраџџа* фрџкни и џбиј га (Ш);²¹¹

пџјџ *ис плоскџ* раџију и такџ (Ск) [→ тако што узимају раџију из плоске]; зџјџдно јџли *из*
јџдног сџда, срџкало се млијџко *из јџдног сџда* (Рш); чџљади јџла *из јџнога сџда* (Књ) [→
тако што су узимали храну из јџдног сџда];²¹² – *из јџнџ књџгџ* џчџ (Јл) [= тако што користе
јџдну књџгу]²¹³.

Перлативна конструкција *ПРЕКО + генитив* (120) у пољу омогућивачке инструменталности представља посреднички објекат (= неживу реалију), на путу до агенса, углавном примаоца информације (уп. § 189). Уп.

(120) чџјџ *преко раџија*, *преко телеџзора* (Ск) [уп. и звџћџ се свџ *телеџфџнима* (Г)]²¹⁴; кад ја
ваџџ *преко телеџзора*, Брџћа Кџрић приџзујџ... (Ск); џндџ јаџвишџ нџкаџо *преко вџзџ*

---

²¹¹ У прегледу падежних синтагми које одликују говоре источне и југоисточне Босне место је нашла и, како се наводи, генитивна синтагма с предлогом *ИЗ* употребљена за означавање средства којим се врши нека радња (Јахић 1981: 537), а у питању је исти тип лексикализатора. Тако је регистровано и у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 87). Међу примерима ‘без спецификације’ који илуструју употребу конструкције *ИЗ + генитив* у говору Левча Р. Симић даје и овакве примере (1980: 45).

²¹² Поред *из црепуџе пиџу*; *јџло се и³ земџане паниџе*, као примера омогућивачког значења конструкције *ИЗ + генитив*, у говору Парађинског Поморавља регистровани су и примери омогућивача представљеног социјативном конструкцијом *С + опити падеж* уместо инструментала, уп. *да пиџе с ону чашу воду сџс ибриџе ју запџи* (Милорадовић 2003: 104; 225). Овакав конкурентни однос није забележен у романијским говорима Старог Влаха, а није примећен ни у расположивим дијалекатским монографијама.

²¹³ На базичном нивоу и у овом примеру бисмо могли претпоставити присуство типичног глагола *измештања* чију допуну чини аблативна падежна конструкција, уп. *преузџмати информације из књџге*.

²¹⁴ Исти лексикализатор и у истом значењу био би у овом говору сасвим обичан и у трећој конкурентској форми – *НА + акузатив* – коју нисмо срели у нашем корпусу, а чији се посреднички карактер

(Бј); чўјемо се *преко телефóна* (Бђ); ёно вїдијо си *преко телевизїјē* (Мд); слўшали *преко телевизїјē* (Н); ја кат сам глѣдō *преко телевизїјē* (Н); ја слўшам *преко вијѣсти* (Бд).

§ 184. У знатном броју примера забележени лексикализатор падежних конструкција омогућује агенсу (2) акцију премештања самог себе или акцију премештања пацијенса. У овом случају улогу омогућивачког инструмента имају ентитети с функцијом шире схваћеног превозног средства коју могу имати различити видови возила, животиње, те различита средства специјализована за акцију преношења. Падежни формализатор који се својом заступљеношћу истиче у овом значењу јесте инструментал с предлогом *C(A)* (121). У далеко мањем броју регистрован је беспредлошки инструментал (122), и то само лексикализован називом одређеног возила.²¹⁵ Уп.

(121) (возила) òндā ũвечē дōђēш йстō тако око пѣт, пōла шѣс, с а̀утом (Кљ); с онијем чáмцом се пребацївали (Вр); да ћемо йз Мокрог у Крѣмља пребацити се с вòзовима (Жн); с автòбусом и óвди кўћи (КБ); и òн с òвијем [а̀утом] дòлази (КБ); пр̀вō сам йшō пјѣшкē, па з бицїклом, па пòсле с мотóром (Д); дòшō сам у Бедòград ўјутро у сѣдам сáти са ћїром (Ск); òвї из Бòгатића са б̀еòграцкїм вòзом, а нáс двá и[з]-Сàрāј`ва, са сàрајевскїм (Дд); òни сáм су дòлазили с камиóнима ў њиву (КБ); а с а̀утòбусом је дòшō

у неким монографијама наводи упоредо с неком од наведених перлативних форми, које, иначе, могу бити и другачије лексикализоване (уп. Симић Р. 1980: 54; 77; 78–79; 112; Милорадовић 2003: 109; 183; 202). Овакво омогућивачко значење конструкције *ПРЕКО* + *генитив* спецификовано је у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 89), говору Роваца (Пижурица 1967: 149) и говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 115), а у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта поред ове конструкције регистрована је и перлативна конструкција *КРОЗ* + *акузатив* са значењем које се своди на средство (Ивић П./Бошњакловић/Драгин 1997: 323; 338).

²¹⁵ Само се по изузетку у дијалектолошкој литератури превозно средство бележи у облику беспредлошког инструментала, најчешће је продор или потпуна превласт конструкције с предлогом *C(A)* илустрована управо примерима с превозним средством као лексичким експонентом, а нарочито се издвајају случајеви у којима запрежна стока има улогу омогућивача у реализацији неког пољопривредног посла и у којима се због обележја *живо* (+) осећа присутан момента друштва (Ивић М. 1954а: 223), те је стога, по правилу, називом животиње лексикализована једино инструментална конструкција с предлогом *C(A)* (уп. Јахић 1981: 551–552; Реметић 2000а: 513–514 – само изузетно може се чути: *онда волов`ма орали све и мотикама копали*; Симић М. 1978: 95; Петровић Д. 1972: 168; Пецо 1964: 168; Павловић 2000: 87; Пижурица 1967: 169; Тешић 1977: 241; Стевовић 1969: 499; Симић Р. 1980: 112; 117; Милорадовић 2003: 202; 216; 223; 225). Стање у говору Мрковића, у којем је инструментал без предлога *C(A)* преовладао у свим категоријама, с тим што инструментал заменица, претежно показних, добија предлог, своју специфичност у овим случајевима показује тако што ће се назив запрежне животиње уз глаголе *орати* и *радити* наћи и у конструкцији без предлога и са предлогом (Вујовић 1969: 300, 301).

и он (Јб); пјешѐ, ја сѹ чѣм ђе (Мд); свѐ сам се вџзео *с тџчком* (В); пџђемо на прџславу *са шпџдџтером* (Тш); ако си *с кџлима* (Тш); није се *с кџлима* џнда ишло (Бд); возаријо *са својџем кџлима* (Бђ); *с нџчѣм* је дџшло, дџ-л *с наџиџем вџзом* (Ц); Тамџн ја кѹћи дџшла кад ѐто ти нђга... *с кџлима...* (Ск); и ишли *с афтџбусом*, па на вџз, вџзом за Зџницу (Ск); да се мџгу џдмџ врати́ти *с онѣм аутџбусом* (Жљ); прѐшли су *са чџмцом* (Ж); па смо знџли џтићи *с вџзом ђи́ром* ѹ Пале на тефѐрич (С); па сам крѐнуо *са камиџном* (С); није имџ сѹ чѣм џзгџр дџлазити (Ск); Гџњајѹ се по Сокџцу *с кџлима*; па кат се џви џвуда гањајѹ *с дниџем*, јџ, ја нѐ смиџем да глѐдам (ДБ); пџкџни ми џтац и јџдан рџђак [...] џт"шли *с кџлима и вџлов"ма* и тџ шѹткѐ (Мр); углавнџм су вџзили *с кџлима, с кџњима* (Вб); дџђѹ свџтови, нѐко *с кџњима* нѐко *с кџлима* (Вр); – нѐко јџдан пџђерџ *с кџлима* (Жн); довод"ли га лѹди на кџњу, зѣми *са саџницама* (Пв);

(животиње) дџшџ је *с кџњем* и́зутра (Јб); и садѐн ѹсташе су налѐт"ле *с кџњима* (Ж); да дџђѐм такџ *са кџњом* (Пљ); џде чџјек *с кџњем* преко Кџпита (Сл); *с кџњима* свѣјет ишџ (Јб); три пѹта *са кџњем* обѣлази́ окџ куђе млџда (Д); и́сто *са кџњима*, са бџрџаком (Кл); свѐ ишли *с кџњима*, на самџрици и подмири́вали се и догџн"ли (Мд); није бѣло прѐвоза, *с кџњима* ишли (Нр); кѹћи одлѐтијо *с онџм бедѐвијџм* (Бђ); са Сокџца дџшли *с кџњчетом* (Бђ); џна је *с кџњем* дџшла (Бђ); дџшџ *с кџњом* (Бђ); у Стѹдену гџру *с брѐмама* и *с кџњима* (Ц); трѐба сад ић" *с кџњима* да се тџ прѐузмѐ (Ц); *с кџњима* џнда бѣло, није бѣло џѹта́ (Јл); *с кџњом* дџшли (Вб); са сватџвима се ишло, *с кџњима* (Вк); – *с кџњем* га свѐдѹ (БГ); (животиња у запрези) ѹслуге чинијо *са за̀прегџм* (Књ); знџло се [...] *с вџловима* вѹћи (Јб); вџкџ спрѐмѣмо се, и свѐ *с кџњима* и ѹ млин џђера́мо (Ск); па *с вџловима*, дрђжали вџлове, вѹци плџше (Ц); стџрији чџјек вџзијо бџлване *с вџловима* (Гб); чџк су лѹди довџзили *с вџловима* клџде (Вб); регистровџ се ко прѐвознѣк, *с вџловима* извџзијо (Кж); е џндџр сам стџлно *с вџловима* вџзијо бџлване (Г); Свѐ влаќу по влаќу *с кџњем* дџђераш до куђе (В); – ја сам на́вишѐ рџдијо ѹ шуми *с вџловима* (Нр); рџдило се *с вџловима*, џрџло (Бж); џнда се *с кџњима* врло (Вр); на гѹмну се врло *с кџњима* (Бж); врло се *с кџњима* (Жљ); *с кџњима* се врло (Вк); *с кџњима* врли, *с вџлов"ма* (Б);

- (122) (возила) он је ишџ вѐликѣм а̀утом тѐретнѣм (Јп); полѐђеђе џзгџ *кџлима* (Ц); сџм јѐсмо *аутџбусом* и[з]-Жљѐбџвџ у Сокџлац [отишли] (Пн); дџшџ *вџзом* у Сарајево (Вн); мџреш *аутџбусом* до под Мѹмовиђа кѹћу (Бђ); да се вџзим *вџзом* до Бѐграда (В); ишџ сам дирѐктно *аутџбусом* у Сѹботицу (В); прѐђемо *чџмцом* јѐдва (БГ); ишло дџљѐ свѐ *вагџнима* (КП); – баџали *авиџнима* [помџ] (Ш) [= из авиџна]; тџ је мџса нџрода, *чџмцима* пребаѹјѹ (Кш); а̀утима се дџгонѐ тѐ намирнице (Мш); прѐвезџ нас џтац *сплџвом* (КБ).

Појава конструкција *НА+локатив* (123) и *У+локатив* (124) као формализатора омогућивачког инструмента обавезно имплицира предикацију према којој стоји као њен просторни детерминатор и сходно просторном односу употребљена су основна предлошка решења – *НА* и *У*. Уп.

(123) (животиње) млада дђћ̄е *на кђњу* (Пв); – ѐво га вђзӣ *на вђловима* (Јб); нђсили га *на кђњу* (Ск); дђнесӯ иг *на коњима* (Ск); брђга нђсимо̄ *на кђњу* (Ск); довод^нли га љђди *на кђњу*, зђми са сабницама (Пв); прђтјерђ *на нђким кђлима, кђњима*, нђшта што је ђмђ (Гб); у сђпету нас тђрили и *на кђњу* до Дрђнђ̄ (КБ);

(средство за ношење) снијђли га *на нђсилама* (Вб); свђ ђшли с кђњима, *на сђмарици* и подмирђвали се и догђн^нли (Мд); мђ смо свђ вђздђ гђнили вђду *на сђмарици* у сђло (Јб); пђтнђстӣ дђн ме *на нђсилама* ђзнијђли (Јб); *на нђсилама* се нђсило, нђје бђло вђзила (КБ);

(124) (возила) у дђнђ̄м кђлима прђлазе̄ (Ск); – болеснђке вђзӣ у сђонама (Кш); ђтац нас преко Дрђнђ̄ прђвео у онђ̄м чђмцу, преко Дрђнђ̄ (КБ);

(средство за ношење) са Срчанђка нђсили ѓ Бђч у брђмама вђду (Вб),²¹⁶ свђк свђга ђднио и тђ у лђменђ̄м сђндуку, нђје у дрђвенијем сђндуцима нђшта мђгло ђћи (Пљ); догђн^нли вђду у брђмама (Ц); вђду гђн^нли у брђмама (Оз); и у шђторскђм крђлу дђнијђли (Мг).

§ 185. Док неопходни материјал као лексикализатор спроводничког формализатора делује тако да постојећи објекат добија нову особину која је резултат глаголске радње, у омогућивачкој функцији материјал исказан падежном формом помаже у стварању новог објекта радње, чинећи његову грађу. Овај градивни омогућивачки инструмент формализован је конструкцијом *ОД + генитив* (125)²¹⁷ и зависни је део синтагме с глаголима који у најширем смислу потпадају под значење глагола *правити*. Уп.

---

²¹⁶ Значењски веома блиску ситуацију имамо у примеру из суседног говора источнбосанских Ера, уп. А горе височије, ђе-била она-кућа, они су *брђмом*, а ми *кантама* смо увијек [воду] носили, којим је, између осталих случајева, илустрована употреба беспредлошког инструментала у значењу начина (и количине, обима) (Реметић 2000а: 511).

²¹⁷ У репертоару дијалекатске синтаксичке проблематике који је понудила Милка Ивић (1963: 23) у конкурентски однос постављају се предлози *ОД / ИЗ* у одређивању материје, грађе (*сто је начињен од дрвета / из дрвета*). У неколицини монографија изнесено је запажено стање. За говор Љештанског (Тешић

(125) пр̀авѝ ђпанке од ђвчиј̄е кђж̄е (БГ); о[ђ]-шатђра он̄у с̀укну ши[ј] па нђси (Пб); и ђнда зидали ђт камена (Б); св̄е се зидало ђт камена (Б); пр̀авѝ се ђт кож̄е, с ђпутђм ђпанке (Рн); направ̄и се ђпута ђ[ђ]-тог̄а, ђс̄уч̄е се (БГ); није имђ п̄антол̄а о[ђ]-шта, што н̄еће оно с̀укно... (Гз); пр̀авили ђпанке ђт кож̄е (К); од ђног̄а што су се стђжакђви пр̀авили, од кђнопль̄е (Гб); да пр̀авѝ од н̄екије гр̄ед̄а м̄ало н̄ешта б̄јт̄е да с̄ склђн̄имо (Б); и тђ ђна од цр̄ног̄ бр̄ашна пр̀авѝ (Јп); ђна св̄е пр̀авѝ од н̄ег̄а [од црног брашна](Јп); направ̄ило м̄елем ђд н̄ешта (Бђ); ђтк̄у се ђд вун̄е (Нр); па тк̄али от кон̄аца̄ (Пб); ђни су имали он̄а кђрита св̄е ижљев̄ена од бетђна (Г); тђ је б̄ило од гр̄убђг онога с̀укна, ђд вун̄е пр̀ављено (С); им̄а л̀уди пр̀ав̄е о[ђ]-смђл̄е (Јб); пр̀авили се ђт кож̄е (Кл); ђ[ђ]-дрвета се пр̀авило (Јб); о[ђ]-ш̄ен̄ц̄е се п̄ита к̀увала (Јб); тђ се с̄амо израђивало от к̀учин̄а и ђд вун̄е (Жн); ц̄ицвара се направ̄и од кук̀урузнђг бр̄ашна и к̄јмака (Пг); од п̄амука се тђ р̄адило (Јб); дом̄аћица ђ[ђ]-шта је имала к̀увала (Жн); тђ је се тк̄ало ђд вун̄е (Јб); направ̄или од св̄ак̄е бђј̄е, ђв̄ај, вун̄иц̄е, ђв̄ај, ђ̀ердан му ђко врата (Ск); Пел̄енгаће су б̄иле цр̄н̄е бђј̄е, ђд вун̄е р̄ађено с̀у дв̄а н̄ита (В); дђле су б̄јте од л̀уба б̄иле направљене (Ж); ђнда се нам̄јести п̀ушница - ђзид̄а се ђколо ђд камена, да в̄јетар в̄атру не изгон̄и (В); На кђњима се од вун̄е ђплет̄у ајмови - исплет̄е се с̀у три стр̀уке ко плет̄енице (В); Пр̀авио се сђк од зђв̄е (Бј); и ђ тог̄а су пр̀авиле ђевојке за н̄ећел̄е кад излазе у чобанију (В); од он̄е кђж̄е нам Тђма пр̀авио ђпанке (ДБ); опреде се од б̄ијеле, л̄ана или к̀упиш (В); опреде се д̄ебело ђд вун̄е (В); ђс̄уч̄е се от кђнца н̄екђг ўзица (В); печ̄ериме су се ђбично от кад̄иф̄е пр̀авиле (В); па је направ̄ио о-ч̀утурице, о-ч̀утурице ђдрезђ он̄у јђдну стр̄ану па з̄апео кђжђм (Мг); Б̄или ђни приј̄есеци, испреграђив̄ано од д̄аскӣу амбару - ў н̄иг с̀р̀учујеш ђн̄е цакове (ДБ).

§ 186. Издвојено илуструјемо конструкције чије лексикализаторе такође можемо сврстати у семантичку категорију утрошеног материјала, али у смислу накнаде – средства плаћања – помоћу које се изводи плаћање, односно којом се омогућује стицање објекта радње куповања. Уз глаголе типа *платити* поред беспредлошког инструментала (126)

1977: 239) и говор Горобиља (Николић М. 1972: 696–697) стоји да се генитив материје или грађе исказује конструкцијом *ОД + генитив*, а међу примерима из говора староседелаца босанске Посавине којима се илуструје употреба ове конструкције у значењу порекла налазе се и примери са значењем грађе (Баотић 1971: 112). Ово је основни формализатор *фабрикатива* и у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 87–88; уп. и нап. 73 – фабрикативно *ИЗ + генитив* забележено у једном примеру није својствено овом говору). Падежне конструкције с овим значењем могу бити блокиране обема поменутиим предлошким формама у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 83; 105). Усамљен је пример инструментала 'грађе' забележен у говору Змијања, уп. врућо митло што лугом се направи (од луга, пепела) (Петровић Д. 1972: 168).

забележена је и конструкција *У+локатив* (127), која је конкурентна форма беспредлошком инструменталу у овом случају,²¹⁸ а с једним примером регистрована је и конструкција *ОД + генитив* (128), док је уз глаголе типа *купити* средство трансакције/ плаћања формализовано акузативом с предлозима *НА* (129) и *ЗА* (130)²¹⁹. Уп.

(уз глаголе типа *платити*)

(126) него је свѐ *пàрама* свòим плáтијо и плѣћкама рáдијо (Бд); ко[д]-свòије пáрā [...], нè би је ймо *чйме* сарáнити (Јб); ил му плáти, ил му *нѣчим* òдрáдйш (Оз); и *тйјем* си издржáвò кўћу (Рш);

(127) дáднū ми у *пàрама* (Рн); нèшто су ми дáвали, признáвали у *грáђи* (Књ);

(128) òн је плáтио прòјектовáње *од свòг нòвца*, лйчно й-својѐ кàсѐ (Мг);

(уз глаголе типа *купити*)

(129) да кўпйш [...] вам *нà тачкице* колко ти дáднū (Рн); *на тáчке* се дáвало нáроду одијéла... (КП);

(130) тàкò да сам *јá* кўпијо *за онò пáрā* двá й пò дўлума у Пáлама зѐмљѐ (Мш); ймало се *зà шта*, ал нѐмáш *ћѐ* нàбавити (Дд); а мòгло се и *зà паре* ўзѐти (Нр).

§ 187.. Разноврсни ентитети могу бити у улози једног од аргумената структуре с дубинском предикацијом, а који на површинском нивоу означавају инструмент помоћу којег долази до стицања добити. Овакав инструмент бележимо изражен локативом с

---

²¹⁸ Самим откривањем онога из чега се састоји дата накнада отвара се могућност употребе конструкције *У + локатив* уместо беспредлошког инструментала, и то у случају када су појмови–предмети у питању, „најчешће кад је појам новца у питању (пошто се појам новца по природи свога значења пре схвата као одговарајућа вредност из које се накнада састоји неголи као оруђе којим се врши глаголска радња)“ (Ивић М. 1954а: 27). У нашем корпусу срећемо и лексикализатор у локативу који не означава новчану накнаду, али захваљујући својој вредности може бити драгоцено платежно средство. Иначе, обе падежне форме као допуне глаголу *платити* већ су констатоване у говорима источне и југоисточне Босне, и то у значењу начина вршења радње (Јахић 1981: 552; 556), а регистроване су и у говору села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 95), говору северозападне Боке (Павловић 2000: 92) и говору Љештанског (Тешић 1977: 241). У раду о употреби инструментала у говору источнобосанских Ера (Реметић 2000а: 507, 508) међу примерима којима се илуструје присуство оруђника без предлога учавамо и синтагме с глаголом *платити*. Само конструкција *У + локатив* у оваквим синтагмама наводи се за говор Горобилџа (Николић М. 1972: 698), а у раду о чумићком говору помињу се везани и слободан инструментал (Грковић 1968б: 155).

²¹⁹ Информацију о употреби ове конструкције у значењу цене нуде монографије о ускочком говору (Станић 1977: 76) и говору северозападне Боке (Павловић 2000: 92).

предлогом *НА* (131) и инструменталом с предлогом *С(А)* (132) у синтагмама с глаголима типа *зарадити*.²²⁰ Уп.

(131) с̄ам што д̄онес̄е бр̄ат што з̄арад̄и на *й̄гли* [= као кројач] (КБ); м̄жда би на *о̄вцама* б̄ило б̄о̄л̄е [зарадити] (Мш); што сам на *ч̄екићу* и на *н̄огама* з̄арадио п̄ензију (В); а тр̄еба м̄ени да ўз̄мем што је сир̄отиња з̄арад̄^нла на *десет нок̄ата* (Мш);²²¹

(132) з̄арађив̄о сам ја и п̄аре с *в̄оловима* (Јб); к̄ућу направио с *москв̄ићом* (Г); отв̄ориш̄е св̄е з *б̄об̄ом* (Јб).

§ 188. Будући да се стицањем добити обезбеђује и сама егзистенција, исти семантички опсег појмова регистрован је и уз глаголе типа *живети*, али у том случају, представљајући извор материјалне егзистенције, такви лексикализатори су махом у генитиву блокираном аблативним предлогом *ОД* (133). Уп.

(133) да жив̄е от *к̄о́за* (Д); *о[д]-ст̄о́к̄е* с̄амо жив̄или (Д); *о[д]-тог̄а* љ̄уди жив̄е (Мш); ја н̄емам *о[д]-шта* да жив̄им (К); па *о[д]-шта* о̄н жив̄и (Пк); жив̄ило се од *ра̄да* (Б); м̄о̀ра̄ о̄д *нечег̄а* да жив̄и (Вб); прије се жив̄љело од *з̄емљ̄е о[д]-ст̄о́к̄е*, *о[д]-тог̄а* жив̄љело (БГ); жив̄ио м̄ало од *он̄е св̄оје њ̄ивице*, што п̄о̀сије (Г); ај ти жив̄и *о[д]-ст̄о́ ш̄ес̄ет* (КБ); пр̄одаје и жив̄и *о[д]-тог̄а* (БГ); н̄емају *о[д]-шта* да жив̄е (БГ); с̄ел̄аци су жив̄љели од *пољопр̄ивред̄е* (Вб); *о[д]-тог̄а* смо жив̄или (БО); н̄ема̄ *о[д]-чег̄а* жив̄љети (Дд); и ја се дан̄ас п̄ит̄ам *о[д]-шта* ће на̄ј на̀род жив̄љети (Дд); *о[д]-тог̄а* се жив̄љело (Дд); и *о[д]-тог* жив̄љели (Жн); љ̄уди су жив̄љели от *пољопр̄ивред̄е* (Јб); Ја *о[д]-чег* сам жив̄љела

²²⁰ Предмети помоћу којих се стиче корист и / или околности у којима се стиче корист јесу лексикализатори конструкције *НА+локатив* у омогућивачкој улози и у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 89). Уп. и пример *узми на дућану*, забележен у говорима источне и југоисточне Босне, а у значењу начина вршења радње (Јахић 1981: 556). Локатив с предлогом *НА* у структури с глаголом *зарадити* а у значењу средства које омогућује зараду И. Антонић одређује као квалификативни локатив (Антонић 2005а: 291).

²²¹ Конструкције лексикализоване називом дела људског тела у последњем примеру типичан је идиом којим се наглашава мукотрпан лични физички рад као околност која доводи до реализације предикације. И у другим сличним примерима с овим типом лексичког експонента околности везане за неку активност инхерентног људског органа доприносе да агенс постигне неку врсту добити, уп. што сам на ч̄екићу и на *н̄огама* з̄арадио п̄ензију (В) [= *тако што сам (стално) био на ногама*]; т̄и шта *св̄ојим ј̄езиком* з̄арадиш̄ (Тш). У вези с тешким физичким радом јесу и примери омогућивача вршења радње из икавскошћакавског говора околине Дервенте у којима конкретан пољопривредни посао стоји иза лексикализатора *мотика*, *плуг* и *бразда* у генитивним конструкцијама с предлозима *ИЗ* и *С(А)*, уп. *цура се спрема из мотике*; *из бразде сам их све подиго*; – (необично) *с плуга се одивало*; *с мотике се одивало* (Баотић 1983:159).

(Ск); а днї нек рѡктї м̃ло од он̃ плат̃ (Ск); да св̃ак жївї од оног* што произвед̃ (Жљ); – о-д̃есет пр̃стї, што з̃ар̃адїш на свѡјѡј з̃емљи, да ђ-тог̃ жївїш (Жљ); од р̃ук̃ се с̃мо жївл̃ело, од ж̃енск̃г р̃ада (В).

У далеко маѣм броју примера, конкурентно се јавља и конструкција *O+локатив* (134).²²² Њоме може бити изражена и главна храна која омогућује опстанак човека у животу. Уп.

(134) о пољопр̃ивреди жївијо (Мш); сел̃аци који смо с̃мо жївл̃ели ђ стоци (Нр); ђ том̃ жївїмо, нїшта вїш̃е (Оз); о вѡди жївї (Жн); жївили с̃мо о стѡци (Кш).

§ 189. Од претходних случајева падежни формализатор омогућивачког значења у следећим примерима издваја се по посредничкој функцији која је „заснована на моменту самоактивности појма-омогућивача“ (Ивић М. 1954а: 32). У питању је падежна конструкција *ПРЕКО + генитив* (135) лексикализована појмом у значењу лица [1] или појмом у значењу институције (која се јавља уместо људи који у њој раде) [2].²²³

---

²²² Исте форме уз глагол *живети* функционишу и у сродном ускочком говору (Станић 1977: 78), док се у говору северозападне Боке конструкцијом *ОД* + *локатив* само „идентификује [...] храна која обезбеђује опстанак у датом моменту“ (Павловић 2000: 88; 91). Истог је типа лексикализатор конструкције *С(А) + инструментал* која је „доследна начинска ознака, место стандардног *од + генитив*“ у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 168; 171 – уп. и усамљено живло *о скрову* без прецизираног значења). Уп. и посебно наведен пример конструкције *НА + општи падеж* (ум. локатив) с функцијом начинске одредбе говору Параћинског Поморавља: *овај народ сад више ћути* (= живи, преживљава) *на лекови* (Милорадовић 2003: 264). И у случајевима изражавања средства егзистенције уопште истраживачи бележе различите конструкције. За дервентски крај Баотић наводи употребу локатива с предлогом *О* (као необичну конструкцију и с предлогом *НА*) уместо конструкције *ОД + генитив* уз глагол *живети* (Баотић 1983:166; 167). Тешић у говору Љештанског констатује присутну конкуренцију беспредлошког инструментала и чешћег генитива с предлогом *ОД*, иначе уврштenu у списак дијалекатске синтаксичке проблематике (Ивић М. 1963: 22). Аутори монографије о банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта регистровани су три формализатора средства за живот који су допуне глаголу *живети* – *С(А) + генитив*, *беспредлошки инструментал* (лексикализован и главном храном за живот) и *С(А) + инструментал* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 325; 343; 349). У улози допуне синтагми оваквог значењског слоја Вујовић у говору Мрковића налази *беспредлошки инструментал* (Вујовић 1969: 301), док Симић у говору Левча региструје конструкцију *ОД + генитив* (Симић Р. 1980: 41; 46 – уп. и пример конструкције *С(А) + генитив* наведен без спецификације: *с имовине се рани*).

²²³ Најчешће је у оба поменута вида илустрована употреба ове конструкције на различитим подручјима штокавштине, уп. Павловић 2000: 82; Пижурица 1967: 149; Грковић 1968б: 142; Симић Р. 1980: 54; Јовић 1968: 165; Милорадовић 2003: 109 – и с општим падежом. Институцију у улози извршиоца а у корист агенса реченичне предикације (уп. Ковачевић 1981: 152–154), можемо препознати међу лексичким експонентима инструментала у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта којим се илуструје

Захваљујући овим појмовима агенсу је омогућена реализација реченичне предикације. Заправо, генитивни самоактивни појам суштински је вршилац глаголске радње, односно, развијањем извесне властите активности такав појам доприноси да агенс може реализовати радњу реченичне предикације (уп. Ивић М. 1954а:32). Уп.

(135) [1] *преко људи* нађем (В); ма свѐ тѐ ишло *прѐко његѧ* (Сл); *преко на̀ко̀г* йдѐш [што је] на Палама (Вр); – *ѡружје прѐко њик* смо дѡбили (Рд); [2] Е, цѳра, ако ме излијѣчиш тражићу те ако преживѡм *преко Црвенѡг крста* (Бј); ѡн ме тражио *преко Црвенѡг крста* (Бј); писѡ *преко предуѣћа* јабуке (Јп); – и ѡ[д]-татѐ смо добѡвали писма *преко Црвенѡг крста* (Рн); ништа не дѡбивѧ *преко Црвенѡг крста* (Бј).

КВАЛИФИКАТИВНОСТ У УЖЕМ СМISЛУ

§ 190. У квалификативност у ужем смислу сврстали смо све оне примере квалификативне детерминације глаголске радње која се тиче начина њене реализације у актуелној ситуацији, као и примере квалификативне детерминације именичког појма изражавањем његове особине.²²⁴ Осим квалификације глаголске радње у моменту

његова беспредлошка употреба, уп. *идеш судом и збогом; судом се разводило* (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 343). У нашем корпусу се неким случајем није нашла конструкција *ПО + локатив* лексикализована лицем као преносиоцем поруке или пошиљке уз глаголе *поручити, послати* и сл., која се може сматрати сасвим обичном у истраживаном говору, а као таква позната је и већини штокавских говора, уп. Симић М. 1978: 96; Пижурица 1967: 171; Павловић 2000: 81–82; Тешић 1977: 242; Петровић Д. 1974: 174; Ћупић 1977:136; Грковић 1968б: 158. У говору Параћинског Поморавља појам у значењу лица изражен је и локативом и општим падежом у конструкцији с предлогом *ПО* (Милорадовић 2003: 273), а у два говора је с предлогом *ПО* регистрован инструментал уместо локатива – у говору Горобиља инструментал сингулара заменица *ко, неко* (Николић М. 1972: 698), а у мрковићком говору као секундарна појава настала, како истиче аутор, под утицајем социјатива са којим конструкција с предлогом *ПО* има много сличности (Вујовић 1969: 315).

²²⁴ У *Синтакси и семантици падежа* падежни формализатори квалификативне детерминације реченичне предикације и квалификативне идентификације и спецификације именске речи обједињени су термином *квалификативни* и излажу се заједно у оквиру сваког падежа који се може наћи у функцији квалификативног детерминатора управне речи (уп. Антонић 2005а: 159–162; 225–227; 255–258; 290–291), а одговара значењу синтагме *квалификативност у ужем смислу* која је у овом раду у употреби. Често се у литератури раздвојено посматра адвербијална и адноминална квалификативна детерминација, па стога и различито термилошки одређује. Тако нпр. адвербијална према адноминалној квалификативности у оквиру падежних значења стоји као ситуативно-квалификативно значење према квалификативно-

остварења, начинска квалификација обухвата и квалификацију стања једног од реченичних аргумената у време реализације реченичне предикације.

§ 191. Имајући у виду чињеницу да су начински прилози основни формализатори квалификације процесуалне појаве исказане глаголом, у испитиваним говорима релативно су често заступљене падежне конструкције, бар према броју регистрованих форми ако нису по броју примера у оквиру једне падежне форме. Међу лексикализаторима падежних конструкција издвајају се апстрактне именице, с једне стране, и интегрални делови тела у склопу идиоматизованих структура, каткад с елементима спацијалног значења, с друге стране. У лепези могућности актуализовања начинског значења срећемо, најчешће, изражавање вољног карактера реализације реченичне предикације, затим интензитета и брзине њеног остваривања, а потом и изражавање других различитих квалитативних оцена чина реализације глаголске радње, нпр. ефикасности, оцене естетског и емоционалног карактера и различитих других вредносних оцена (уп. Ивић М. 1995: 254–282).

С највише примера су у корпусу заступљени беспредлошки инструментал (136), инструментал с предлогом *C(A)* (137) и конструкција *НА+акузатив* (138). Управо у оквиру ових падежних формализатора препознајемо већину наведених квалитативних критеријума као оцена реализације управних предикација.²²⁵ Међу акузативним конструкцијама с предлогом *НА* издвајају се оне лексикализоване именицом *начин* с обавезно присутним детерминатором који је и носилац квалификације. Поједине лексикализаторе срећемо паралелно у два формама, као нпр. беспредлошки инструментал и конструкцију *НА+акузатив* (нпр. *силом ~ на силу*). Уп.

спецификативном (уп. Павловић 2000: 80–101; 129–140) или начинско према квалитативно-идентификативном значењу (уп. Арсенијевић 2003б: 53–98; 111–133) или је пак термин *квалитативност* резервисан за адвербијалну детерминацију начинског типа, односно за категорију начина, а адноминална квалитативност се посматра као засебна семантичка категорија, термилошки одвојена одредницом *спецификативност* (уп. Павловић 2006: 194, напомена 245).

²²⁵ Истраживачи многих штокавских говора управо наводе ове три конструкције, поготово беспредлошки инструментал и *НА + акузатив*, често праћене и обавезним детерминатором и у доброј мери идиоматизоване, махом спецификујући њихово значење као начинско, уп. Јахић 1981: 549, 552; Реметић 2000а: 511–514; Брабец 2012: 140; Петровић Д. 1972: 164, 168; Баотић 1971: 126, 132, 134; Станић 1977: 65, 80; Пижурица 1967: 164, 168; тако и: Николић 1969: 59; као и: Грковић 1968б: 151, 153, 154; Симић Р. 1980: 79, 113–114; Милорадовић 2003: 207.

- (136) (вољни карактер) *на зор једѐм, сйлѐм* (Ш); (интензитет) ја кат сам *сйлнѐм снагѐм* па пѐда се, запомага... (Г); али је *упрѐ свѐм пѐрѐм и знањем* да је ђстѐ дѐго врѐмена (Књ); и *свѐм пѐрѐм* му бранили (Бђ); (брзина остваривања) *брзйнѐм* да се ђбнавља држава (К); (емоционална оцена) не мѐгу ја да кажѐм да се живило *нѐкйм живѐтом* (МП) [= пристојно, добро]; за вр^нјеме Тите сѐлак и радник је *црначкијем живѐтом живијѐ* (Вб) [= тешко; црначки → као црнац]; – мѐгу да *пѐнйм устима* кажѐм... (МП) [= поносно и слободно]; (различите вредносне оцене) нѐће вам се *злѐм* врати (Тш);
- (137) (ефикасност) *з дѐсѐткѐм* завршила (Јп); *са ђличнйм* завршйм првй рѐзред (Ш); (емоционална оцена) тѐ сам преживијо *с лѐкшѐм мѐкѐм* нѐг сѐд (Мш) [= лакше]; преживљели смо , али *са вѐликѐм, тѐшкѐм пѐтњѐм* (Мш) [= веома тешко]; – тѐ је свѐ било *с пѐсмѐм* (КП); ђни су ђдале [отишли], *с плѐчѐм* је тѐ свѐ било [кад су се растајали], тѐкѐ је тѐ живљело дѐбро (Ш); свѐ је било *са вѐлѐм, вѐсело, вѐља* је била вѐлика (В); све *са пѐсмѐм, са еланѐм, с радѐсти* (В);
- (138) (вољни карактер) *на силу* да ме дадѐ (Ђ); *на силу* је ђтели (Гз); и *на силу*, нйсмо јѐј дали и ђна - ђћу и ђћу (Јп); а ја у јѐнѐ бабѐ ђтѐла на силу мѐло рѐкијѐ (Бј); Нѐ једи *на зѐр*, ако нѐ мереш ђстави (Бј); (брзина остваривања) те се ја *на брзйну...* сѐби тѐрила пѐру (Ск); ѐто, у брзйни тѐ се и ожѐник, *на брзйну* (Ш); *на брзѐка* да пѐпалѐ (Пк); тѐ се завршило свѐ *на брзѐке* (Вк); (различите вредносне оцене) свѐ ће ђна ђ[д]-тебѐ и пѐре узѐти *на фйн наѐин* (Пв) [= фино]; а штѐ сам тѐ, ради чѐга сам ја тѐ рѐдијѐ, *на такав наѐин* обилазијѐ (Вб) [= тако]; тѐ је *на нйѐв наѐин*, тѐ је *на швѐпски наѐин* било и ђстало (Ск) [→ радило се као што Швабе раде]; (вид ангажованости агенса) нађѐ се, *на смјѐну* сјѐдѐ, јѐдни до двѐнѐс, дрѐги од двѐнѐс (Оз) [= наизменично; смењујући се]; (остали начини актуализирања радње) тај што је дрђѐ фйрму *на повјерѐње* мѐм ђцу рѐкѐ (Вб);²²⁶ стѐтину је и нѐ знам кѐлко радникѐ *на рѐке* исплаћивѐ (Сл).

У случају када се актуализује одређени вид ангажованости агенса, у конкурентски однос с конструкцијом *НА+акузатив* улази и конструкција *У+локатив* (139), уп. *на смену ~ у смени*, док означавање интензитета конкурентно је исказано беспредлошким инструменталом и аблативним *ИЗ + генитив* (140) који су блокирани обавезним детерминатором²²⁷, уп. *силном (= свѐм) снагом ~ из све снаге*. С лексикализатором који

²²⁶ Локативна конструкција у *поверѐњу* обичнија је у српском језику, бар кад се нађе у структури с глаголом *рећи* као у регистрованом примеру.

²²⁷ Будући да је израз *иза гласа* у знатној мери идиоматизован уз глаголе који значе одавати какав глас, експлицирање детерминатора није обавезно у примеру с овим изразом.

одређује радњу у погледу брзине њене реализације налазимо три конкурентне форме (уп. *брзином ~ на брзину ~ у брзини*). Уп.

- (139) (брзина остваривања) *ето, у брзѝни т̄о се и ожѝник, на брзѝну* (Ш); (емоционална оцена) *ѝпѝт фѝно [живели], у задовѝлству* (В); (естетска оцена) и јѝдно дијѝте - и т̄о нѝје бѝло *у мѝди* да, да *ј̄а...* да би се р̄астали или нѝшта (Ск); *ѝнд̄ар је у мѝди бѝло да а̀шикујеш з дв̄адес мом̄ак̄а* (Ск); (вид ангажованости агенса) свѝ т̄ак̄о *у см̄ѝни*, свѝ с јѝнијем одијѝлом [ишли] (Књ) [= наизменично; смењујући се];
- (140) (интензитет) *Ўзмѝш он̄у лѝпту, жм̄ара се зв̄ала, па је жм̄арнѝш и/з]-свѝ снаг̄е* (Вр); *ми к̄укамо и пом̄агамо й̄за гл̄аса* (Бђ).²²⁸

Сасвим појединачно срећемо и друге падежне конструкције.

Апстрактном именицом лексикализовани су обавезно детерминисани беспредлошки генитив (141), генитив с предлогом *ОД* (142) и с предлогом *МИМО* (143). Уп.

- (141) *док сам мѝго кѝсити, док сам кѝсијо, прѝд̄а ме га нѝко нѝје мѝг̄о до̀ћи, вам кѝг̄а сам ј̄а ст̄ѝо драг̄е вѝлѝе, фѝно* (Сл);
- (142) *о/ѝ]-ш̄ал̄е, прѝвариш̄е ме, ут̄рпаш̄е ми пр̄ст̄ен* (Жн) [= веома лако];
- (143) *т̄о је ра̀ђено мим̄о й̄как̄е л̄уцк̄е особ̄ин̄е* (Кж) [= нехумано].

Конструкција *НА+локатив* (144) регистрована је и с апстрактном именицом и именицом у значењу дела тела. У овом другом случају изражава се специфичан положај тела при реализацији глаголске радње. У свим осталим забележеним примерима лексички експонент падежне конструкције махом је именица у значењу инхерентног дела људског тела (најчешће *рука*), и уколико конструкција с таквом именицом не представља идиоматизовану структуру (нпр. *рѐћи у очи, ударити с лѐђа*), она садржи елементе спацијалног значења које предлог уноси у падежну конструкцију. Уп.

- (144) *Нек лѝвш̄е да н̄у жѝну ѝставѝ на мѝру* [да живи] (Ск); – и *ј̄а пол̄ако нѝка̀ко на р̄укама и на кѝљенима љ̄ѝем љ̄ кућу* (Ц).

---

²²⁸ Овде срећемо примарни предлог *ИЗ* у облику с покретним вокалом *а*, иако ово, према данашњем језичком осећању, не представља типичну ситуацију за појаву фонетски условљеног непостојаног *а* (Стевановић 1974: 268).

Део људског тела је лексикализатор конструкција *С+генитив* (145), *У+акузатив* (146), *ПРЕКО + генитив* (147), *ИСПОД + генитив* (148) и конструкције *ЗА + акузатив* (149) којом се истиче контакт / синтеза објекта локализатора (искуствено реч је о руци агенса предикације) и локализатора (*рука*) који представља инхерентни део пацијенса реченичне предикације. Уп.

(145) па ћеш *с кòљена* ў кола да ўљегнѐш (Вк); – кат су ўдарили *с лѐђа* Бўгари (Вб) [= неопажено];

(146) ðћу да му рѐкнѐм ў *очи* (КБ) [= отворено, без устезања]; – свѐ у *мѐове* грѐби, ко кòсци (Вб);

(147) *преко машица* вòду д̀анѐш (Ц); и дом̀аћин и д̀ол̀баша *преко р̀укѐ* [лòме колач] (БГ);

(148) свѐ се вòдѐ пò двоје *испод р̀укѐ* (Јб); *ја* не мòгу да й̀дѐм, вòдѐ ме *й̀спод р̀укѐ* (Вб); ил је вòдла м̀ајку *испод р̀укѐ*, или м̀ајка н̀у (Ск); ўзѐла ме в̀акò *испод р̀укѐ* (Кљ); зòвнў оне двѐје с̀естре, ўзѐшѐ ме *испод р̀укѐ* (Сл); *ја* н̀ак *испод пазуа* д̀òљамо (Н); *испод р̀укѐ* й̀грали (Бђ);

(149) кòња вòдѐ *за д̀изгине* (Гз); *ја* б̀ио м̀алѐ, з̀а *р̀уку* га вòдò óвде (Мд); – повѐзашѐ нас в̀акò *р̀уку з̀а р̀уку* и в̀амо (БК).

§ 192. Деловањем радње реченичне предикације на пацијенс може доћи до његове трансформације и та нова форма, односно вид модификације, тада је изражена акузативним конструкцијама с предлозима *У* (150) или *НА* (151). Најчешће је оваква новонастала форма резултат уобличавања објекта, а њу заступа неизбројиви ентитет или више појединачних, избројивих ентитета или се ради о интегралном објекту подвргнутом модификовању [1]. С друге стране, срећемо објекте који се у процесу трансформације сегментирају, а новодобијени облици се исказују падежном конструкцијом [2]. Уп.

(150) [1] и у *н̀авиљке* зв̀анѐ тр̀пѐ се (Јб); ск̀ўпи тò у *н̀авиљке* (В); нит га тр̀пѐ ў *пл̀ас[т]*, ни ў *сијено* (Пб); д̀ссад ў *пл̀ас[т]*, па й̀с пл̀аста ў *сијено* (Пб); пòграбљѐ онò у *б̀але* (Пб); и тò се ў *сламе* пòтр̀пѐ (Јб); нијѐсмо й̀мали вр̀емена, з̀аратило се, да вр̀шемо, него ў *сламе* стр̀пали ј̀ечам (Вб); ðне су кòсе спл̀еле у *онѐ плет̀енице в̀еликѐ* (Гз); на мат̀овило м̀от̀аш да б̀идѐ у *канч̀елу* (В); ов̀ај крòмпир̀ ћу у *к̀уће* с̀йјати (В); м̀орали смо сл̀ожити ðр̀ужје у *к̀ўле* (В); – ðни су н̀ас згр̀нули у *ј̀ену к̀амару* (Вб); по сед̀амнѐс сл̀амѐ па ў *двѐ р̀еда* (Бж); ðндѐ су нас у *колòне* постр̀дили (Ж);

[2] ðб̀арѐ сирòву ðмару и р̀ежѐ у *ћ̀утуке* (С); с̀ўкњу кат с̀ашије, с̀ашије ў *двѐ диј̀ела*, д̀ўплѐ је т̀уј шир̀ина (Ск); ајте, к̀ажѐ, да се у *м̀ањѐ гр̀упе* р̀азбијемо (Вн);

(151) [1] па онда кâжѣ - свѣкрвице, донѣси машице да брѣнујем кѣсе *на ружице* (Бј); шѣндра је рѣђана *на исполицу*, тѣшѣ се равнo с ђбје стране и чѣшћѣ се баскија (Ск); ѣмѣ онѣ тѣрбу, онѣ тѣрбу ткâнѣ, *на онѣ ѣзице сѣкâно*, и шарѣна онâ тѣрба, и пѣшка (Вб); сâбрѣ тѣјѣшћѣ *на кâмару* да му ѣзгорѣ (Вк);

[2] Ѣпута је дѣбрѣ учѣњена ђвчâ кѣжа, ѣсечена *на кâјасе* (В).

§ 193. Забележени примери квалификативне детерминације именичког појма, поред 1) идентификације која подразумева исказивање неке општије особине детерминисаног појма у целини, груписани су и на основу посебног семантичког момента који се истиче као заједнички за такве примере. Тако од посебних група примера имамо 2) ону са значењем карактеристичне појединости или саставног дела, 3) са значењем одсуства карактеристичне појединости, 4) групу примера у којима је падежном формом детерминисани именички појам одређен преко материје од које је сачињен, те 5) групу у којој су падежне конструкције спецификатори намене коју има управна именичка лексема, док б) у последњој групи примера падежна форма као зависни члан синтагме има статус квалификативно детерминисаног члана синтагме, а цела синтагма на нивоу реченице функционише као квалификативни детерминатор (уп. Антонић 2005а: 161).

§ 194.1. Квалификација детерминисаног именичког појма као целине може бити извршена истицањем његових најразличитијих особености. Локатив с предлогом У (152) је квалификативни детерминатор граматичког субјекта и налази се у функцији лексичког дела копулативног предиката као супституент одговарајућег придева.²²⁹ Уп.

(152) ђн је бѣѣ ѣ годинама кад је шћѣр дѣбиѣ (Бј) [→ ... он је био *стар* кад је...]; вѣћ ѣ годинама је [крава], нѣ би рѣкѣ да ѣмâ четрнѣз гѣдѣнâ (Кл); бѣга ми, и ђна је у *танку живѣту* (Мш); а од имâња нѣма нѣшта да је свѣ ѣ *злату*, ако је чѣвек бѣлесан (Мш) [→ ... да је све *златно*]; ђна ти онијем ћѣтуком и јѣднѣг, главу му рâзбије, сâв у *кѣви* (Кљ) [→ ... сав је *крвав*].

---

²²⁹ Уп. примере овог типа и у говору Роваца (Пижурѣца 1967: 164; 173), говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 139), те србијанским говорима Чумића (Грковић 1968б: 158), Левча (Симић Р. 1980: 131) и Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 257; 259).

Придевски супституент је и локатив блокиран предлогом *НА* (153) којим се детерминише субјекат копулативне структуре.²³⁰ Такође, ова падежна конструкција је квалификатор привременог стања²³¹ објекта који уз неке прелазне глаголе мора бити смештен у извештајни ситуациони оквир, па стога има функцију неиспустивог предикативног атрибута²³² (уп. Ружић 2005: 513–516). При томе, падежна конструкција представља својеврстан идиоматски израз, што је случај и у примерима с конструкцијом *ПОД* + *инструментал* (154)²³³ која је регистрована и у функцији предикативног атрибута, али и у функцији лексичког дела копулативног предиката и неконгруентног атрибута. У неким од ових примера предлог *ПОД* јасно упућује на своје прототипично просторно значење, што је случај и с предлогом *ИСПОД* у конструкцији с генитивом (155) у забележеним примерима. Уп.

(153) Нису ни чангаласте, некаки мршавуници, некаке, знаш нијесу ни *на млијеску* (Ск) [→ нису ни *млечне*]; – по осам-девет сèдленик̄а држњ *на јаслама* (Пр) [→ по осам-девет седланика сам држао *свезане*];

(154) е, кдња рѡдаћег *пѡт колима* кѡга држѡш, кѡњ мѡрѡ имати на сѡби прѡвѡ јулар, ѡглавину... (В) [→ коња којег држиш упрегнутог...]; ја сам по чѡтри кѡња *пѡт колима* гѡднијѡ (Пр) [→ ја сам по четири коња упрегнута гонио]; трѡста сам педѡсѡт Срѡба ѡзбавио *пѡт пушкѡм* (Пн); дѡсет кѡћѡ Крѡмановѡћѡ, свѡ [су] *пѡт кљѡчем* (БВ); тѡ је свѡ бѡло *пѡд грѡбљѡм* (Пљ); – кѡћѡ *пѡ[д]-цријѡпом* (Жн); ѡно је онѡ *пѡ[д]-цријѡпом* гѡре, пѡд онијѡм брѡдом (Рн); дѡвестѡ дѡлѡмѡ *пѡ[д]-шумѡм* (МП);

²³⁰ Примере конструкције локатива или општег падежа с предлогом *НА* којима је својствена могућност трансформације у обичне или глаголске придеве и јављање у алтернацији с њима истиче једино С. Милорадовић за говор Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 265–266).

²³¹ Уп.: „Уколико се [...] употребљава трпни придев, изразитија је квалификација привременог стања, тј. обележја првог, субјекатског или другог учесника (објекатског аргумента) те ситуације“ [размак 3. С.] (Ружић 2005: 515).

²³² Овај реченични члан Станојчић и Поповић називају *актуелним квалификативом*. Иако се њиме исказује карактеристика субјекатског или објекатског појма (која је актуелна у време реализовања ситуације означене глаголом), актуелни квалификатив, како ови аутори запажају, није члан субјекатске или објекатске синтагме, него је посебан конституент реченице, односно глаголске синтагме. Потврде за то јесу његов променљив распоред, могућност удаљености од субјекта или објекта, могућност да објекат буде исказан енклитиком и сл. (Станојчић / Поповић 1994: 235 и напомена 1).

²³³ Дијалектолошке монографије најчешће бележе примере типа *под оружјем, под маном / грешком* или пак примере с називом пољопривредне културе у улози лексикализатора инструменталне конструкције с предлогом *ПОД*, уп. Пижурица 1967: 170; Баотић 1983:165; Баотић 1971: 134; Грковић 1968б: 155; Симић Р. 1980: 122.

(155) и љѣб, дѧ-л је бѣо *испот пѣкѣ* ил *испо[д]-сѧча* (Гб); – дѣнијо нам је кукурузу *испо[д]-сѧча* тѣплу (Јб).

Регистрована је и могућност квалификативне идентификације појма у значењу особе конструкцијом беспредлошког генитива с обавезним детерминатором (156).²³⁴ Именица у саставу неконгруентног атрибута означава део тела или инхерентно својство које је детерминисано придевом. Уп.

(156) ѣмѧ мѧјку *слѧбѣ кѣчмѣ* па у Пијѣску (БГ); штѧ ти је онѧј рѣмѣ *прѧвкѣ нѣгѣ* (Гб); – плѧв, *срѣдњѣг рѧста* (Бђ).

Забележени су и именички појмови идентификовани генитивним конструкцијама с предлогом *ОД* (157) и предлогом *ОКО* (158). Уп.

(157) и пѣтали кѣѣ [j]е нѣ зѣмља ѣд рѣдѣшѧ (Бд) [→ земља на којој има (много) рѣдуша]; сѧд нѣѣе [хлеб] *ѣд дѣручка* за рѣчѧк да га пѣјѣдѣ (Мш) [→ хлеб који остане ѣд дѣручка];

(158) ѣбѣчаји су *ѣко слѧвѣ* и *ѣко свѧдбѣ* и ѣ ѣѣг ѣстѣ ко ѣ вѧм (Вр).

§ 195. 2. Уколико фокусирање на сегмент одређеног именичког појма доводи до његове квалификативне идентификације, реч је о значењу карактеристичне појединости или значењу саставног дела. Сегмент подразумева појам који је или стална или привремена карактеристика, односно има статус или интегралног (неотуђивог) дела или отуђивог предмета. У сваком случају, особеност оваквог пратећег детаља, и ове значењске поткатегорије, јесте просторно и временско јединство детерминисаног појма и појма у функцији детерминатора (уп. Ивић М. 1954а: 200–207; Павловић 2006: 219; 223–225).

²³⁴ Већином се у дијалектолошкој литератури не даје податак о овом типу квалификативног генитива, тако да је немогуће извести закључак о распрострањености и фреквентности овог формализатора квалификативности на штокавском подручју. Присуство конструкције беспредлошког генитива с обавезним детерминатором, уз истицање да је она у свим примерима лексикализована називима интегралних делова детерминисаног, који може бити и биће и предмет, те да је увек постпонована у односу на управни део синтагме, констатовано је за говор северозападне Боке (Павловић 2000: 130). За говор Тузле и околине Брабѣц наводи да се квалификативни генитив често употребљава, а међу илустрованим примерима учачамо само биће у улози детерминисаног појма (Брабѣц 2012: 138). Примери неколико типова конструкција генитива без предлога наведени у монографији о банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта говоре о томе да генитив означава или интегрални део или неко инхерентно својство (Ивић П./Бошњакѣвић/Драгин 1997: 314). Овај тип квалификативног генитива својствен је и говору Бјѣлопавлића (Ђупић 1977: 111), говору Левча (Симић Р. 1980: 31), а врло ретко, углавном у неким данас већ устаљеним изразима, среће се и у говору Чумића (Грковић 1968б: 135).

Могућност посесивне интерпретације односа међу појмовима именичке синтагме, тј. увођење релативне клаузе с глаголом *имати* потврђује припадност семантичком субпољу карактеристичне појединости [1]. Уколико је акценат на саставном делу као 'пратећем' детаљу може бити интерполирана релативна клауза с глаголом *садржати* [2]. Обе интерпретационе могућности применљиве су на синтагме с инструменталом блокираним предлогом *С(А)* (159) као идентификатором, тј. квалификативним адноминалним детерминатором.²³⁵ Типични инструментал карактеристичне појединости, лексикализован интегралним делом, блокиран је и обавезним детерминатором као конгруентним атрибутом. Регистровани су и примери у којима је карактеристични детаљ семантичко језгро копулативног предиката, односно објекат трансформационе структуре с глаголом *имати*. Уп.

- (159) [1] са цџварама он̄им [...] са др̄вен̄им тџчком [...] рáдило се, ствáрало се (Пк); ја сам иш̄џ на теф̄ериче са цџпелама са др̄венијем ѓџном (В); Чáша с р̄у́чкџм зџвѣ се ма̄штрафа (Ск); Ѓџсер ти је б̄аш кџ чџкић са сикири́џџм (Ск); Б̄ивали џпанци са канáфџм ко с̄ад тџне што су (В); џбичнá ако б̄у́дѣ с он̄им блáг̄им и́зрѣзџм (Жљ); тџ је б̄ила пилàна са три́ гáтера (Вб); м̄и смо вџди, б̄ило нас сѣдам са п̄у́шкама (Рд) [→ било је нас седам који смо имали пушке]; а с митра́лѣзџм јџш јџдан б̄ио сà н̄им (Ш); б̄ило жџнá с тџјагама у зáтвору (Мк); ӣмали смо јџднџг [...] свира́ча с арму́никџм (Бк); – Ч̄ишка , ч̄ипава - онџ с ма́лијем с̄исама кад је (В) [→ оно кад има мале сисе]; Б̄áчва ти је с̄у́ двá зáдна (В);
- [2] оне ју́фке прџс̄ӯш̄иш, зг̄у́жв̄аш у тџвсију и кад ӣспечџш з̄алијеш дџбрџм пџмашџм з дџста кáјмака (Бј) [→ залијеш добром помашџм која садржи доста кáјмака]; Направила им п̄ш̄и́нат с јџмужнијем кáјмаком, ни џкуси́ли нијџсу (Ск) [→ шпинат који садржи јомужни кáјмак]; К̄у́вала сам к̄и́села к̄упуса с ко́журама (Бј); Пџнијџемо б̄у̀шилицу и

²³⁵ Наводи се употреба квалификативног инструментала с предлогом *С* у говору села Обади (Симић М. 1978: 95), говору Љештанског (Тешић 1977: 241), те говору северозападне Боке, где се истиче да именица у инструменталу не мора бити блокирана обавезним детерминатором (Павловић 2000:130). У говору Левча је ова конструкција, према ауторовом мишљењу, изненађујуће ретка у регистрованој грађи (Симић Р. 1980: 120), док, с друге стране, у говору Чумића ауторка запажа да је квалитативни инструментал скоро потиснуо квалитативни генитив (Грковић 1968б: 155), а за говор Параћинског Поморавља је констатовано да се значења квалитативног генитива могу изразити само аналитичком конструкцијом предлога и општег падежа у инструменталној функцији (Милорадовић 2003: 220). У говору Горње Пчиње и у другим призренско-тимочким говорима формализатор овог значења јесте аналитичка конструкција с предлогом *СџС* (Јуришић 2012: 185–186). У неким говорима се паралелно с овим предлошким инструменталом, или чак чешће од њега, среће беспредлошки инструментал – тако је у говору Врачана (Петровић Д. 1974: 172), говору Мрковића (Вујовић 1969: 300), а, под условом да инструментал означава предмет (а не живо биће) и у банатским говорима (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 345; 349).

òн̄у к̀утију з б̀орерима (Ск) [→ кутију која садржи борере]; һ́аса с р̀акиј̀ом (Дд); Там̀он̄а му је, м̀ешчин, òн̄а ш̀иша ш̀ љ̀у̀т̀ом̄ (Бј).

Други забележени формализатор значења карактеристичне појединости јесте конструкција *НА + акузатив* (160),²³⁶ која може бити трансформисана релативном клаузом с глаголом *имати*. Уп.

(160) В̀ѝћѐеш ј̀една ј̀ед̄ӣн̄а к̀у̀ћа н̄а д̀вије в̀о̀де (Бј) [→ која има две воде]; `̀но к̀у̀ће̄, он̄а н̄а д̀вије к̀а̀пи (Рн); òн̄о ш̀то смо му к̀упили н̄а в̀е й̀зр̀ез, н̄ије б̀ило др̀уг̀е̄ (Жљ).

Трећи формализатор, локативна конструкција с предлогом *У* (161), лексикализован називом одеће и обуће упућује на просторну и временску спојивост карактеристичног детаља као квалификативног идентификатора са појмом у значењу особе као детерминисаног члана синтагме.²³⁷ Трансформи ових структура поред глагола *имати*, специфичног за значење карактеристичне појединости, садрже и израз *на себи* (или израз с периферним делом тела, нпр. *на глави*), када је лексикализатор назив одеће, односно садрже израз *на ногама*, уколико је лексикализатор назив обуће (уп. Батистић 1972: 107–108; 194). Уп.

(161) м̀огла сам е в̀ак̀о̄, й̀ако сам у м̀арами (ДБ) [→ иако сам имала мараму на себи]; св̀е у б̀јел̄ини су òни, св̀е скиј̀а̀ши (Оз);²³⁸ òна б̀ила у п̀апучама (Јп) [→ она је имала папуче на

---

²³⁶ Као конструкција која се јавља у функцији квалитативне одредбе / атрибутског одређења, у значењу пратећег детаља и(ли) мовенса (= покретача), а која може бити замењена атрибутском релативном реченицом, конструкција *НА + акузатив* регистрована је у говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 550), у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 131–132; 136–137), говору Роваца (Пижурица 1967: 164), уском говору (Станић 1977: 80), затим у говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 126), те говорима Чумића (Грковић 1968б: 151) и Левча (Симић Р. 1980: 81). У истим значењима бележен је општи падеж с предлогом *НА* у говору Горње Пчиње и у другим призренско-тимочким говорима (Јуришић 2012: 185–186; 189).

²³⁷ Будући сагласна стандарднојезичкој употреби, овако лексикализована квалификативна конструкција *У + локатив* није била предмет пажње истраживачима народних говора. Оваквим примерима аутори дијалектолошких монографија илуструју нпр. употребу ове конструкције у атрибутској служби – за говоре источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 556), употребу предлога *У* с локативом или општим падежом за исказивање апстрактних односа, тачније односа садржаја и форме предмета, спољашњости према унутрашњости – за говор Левча (Симић Р. 1980: 129–130) или употребу предлога *У* с општим падежом у функцији одредбе придевског карактера која детерминише субјекат током вршења радње – у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 258).

²³⁸ Д. Кликовац наводи да је у српском језику продуктивна метонимија путем које за одећу стоји боја означена придевом. Међутим, кад је реч о употреби именица, ауторка истиче да постоје знатна ограничења,

ногама]; сестре овѣ свѣ у *штѣклицама* (Жљ); дни су у *клѳмама* (Жљ); дѳсад бѣо у *онијем тѣнама* (Ск); – онѣ старци у *бѣјелѣм гѣћама* (Ск); дѳбавије лијѣпе, онѣ знаш у *нѳшњи* (Жљ); кад чѳвек у *шеширу* мѣни приѣе (Рд) [→ кад човек који је имао шешир на глави мени приѣе]; онѣј јѣдан офѣцир у *онијем чѣзмама* ѣспео се на онѣј пѣњ (Ж).

§ 196. 3. Значење одсуства карактеристичне појединости или саставног дела формализује се конструкцијом *БЕЗ* + *генитив* (162). У улози квалификативног идентификатора бележимо интегрални део тела који недостаје из одређених разлога и постаје отуђиви ентитет, затим предметни отуђиви појам, али и именице у значењу људског бића чије одсуство јесте специфичност која идентификује и(ли) квалификује управни именички појам. С обзиром на негирање постојања карактеристичне појединости у сваком примеру могуће је интерполирати глагол *немати*. Уп.

(162) бѣо *без рѣкѣ* (Дд) [→ није имао руку]; ѳтац бѣо сѣкат, *без ногѣ* (Бђ); Гѣте су *без приглавака* (В) [→ немају приглавака]; Гѣнић ти је ко прѣслук, *без рукава* и крѣтак је, дѳ по лѣђѣ дѳје (В); – јес ти знаѳ подкѳјнѳг Млѣђена Ђ., [оног] *брѣз рѣкѣ* (Бђ) [→ оног што није имао руку]; Нѣћу кѣву *брѣз кѣјмака* [→ која нема // ако нема кѣјмака]; нѣгѣ би вѳл"ла виђети - тѳг ѣнука *брѣз мајкѣ* (ДБ) [→ оног што нема мајку]; јѣбѳ државу *брѣз нѣрода* (Вб); да му нѣ треба зѣмља *брѣз нѣрода* (Пг).

§ 197. 4. Именички појам може бити детерминисан и материјом од које је тај појам сачињен. Овај вид квалификативне идентификације у говорима романијског платоа изражава се генитивом с предлогом *ОД* (163), као у стандардном српском језику и многим народним говорима.²³⁹ Забележен је прилично велики број примера и у функцији лексичког језгра копулативног предиката и у функцији неконгруентног атрибута. Уп.

те да према исказу *жена у црнини* са значењем 'у црној одећи' није могућа употреба именице *белина* у оваквом контексту (Кликовац 2000: 67).

²³⁹ Означивши је формализатором фабрикатива, материје / грађе или порекла, конструкцију с предлогом *ОД* бележе истраживачи говора села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 92), говора Змијања (Петровић Д. 1972: 157), говора северозападне Боке (Павловић 2000: 133), шумадијског говора у Грузи (Стевовић 1969: 493), говора Левча (Симић Р. 1980: 39), говора Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 82–83), као и говора Горње Пчиње, с подацима о употреби у другим призренско-тимочким говорима (Јуришић 2012: 186–187).

(163) зўбуни бiли *от сўкна* (В); бiле *од бiјелог iзатканог сўкна* (Ск); Тдзлуке су бiле *о[д]-дeбелог бiјелог iзатканог уваланог сўкна* (Ск); Врeћа је бiла од старiна, бiвала и *од кдзлинe* (Ск); Сeпет је *от прўћа* корпа (В); Прeђа је *о[д]-ћeтена* (В); Плeо се свiтњак, *о[д]-ћeтенова влaкна* бiо (В); Гўњ је iстo *о[д]-сўкна*, дўжi је и iмa рукавe (Ск); Отприје је водијер бiо нaјвишe *од рдга* (Ск); Тo је iстo *од каиша* и ўзмeш за тaј дiзгин и водaш куда дћеш (В); тo су бiле ширoке сўкњe, *од казимира нaјвишe* (В); e гўмице су ти бiле *од шлaўфа* од бицiкла (Ш); *О[д]-шта* је вa прўза (В); – па iзвaдi онў тўршију *од бобe, шипурка*, а дoно ўжљўти - и кiсi и слaдi (В); гeтвe *од вунe* (Жн); *од вунe* пелeнгаћe (Кш); дћe јeдан спрaт да дiгнe цўрама *од брвaнa* (Кж); *о[д]-ћерeћета* кoшуља (Јб); и *о[д]-тогa* је нaрод нoсијo (Јб); цўрe су нoсилe бiјелў oбућу, *от канaфe бiјелe* (Јб); и зaтo је нaјздравијe *од млијeка* производе јeсти (Јб); и *д[д]-тe трaвe* је дoбар чaј, *о[д]-тe камилицe* (Јб); *од глoга*, трна дoбар је чaј (Јб); лeб *от кокўрузна брaшна* (Јб); iстo и *од онe зoјe* [добар је чaј], и *д[д]-тогa* свiјет бeрe (Јб); у онијeм гaћaмa *од глoта* (Ск); онaј тeжак гўњ, знaш кaкo је, *о[д]-сўкна* (Бћ); цeмaдан *о[д]-чoдe* и фeрмен (Рд); мaрка и двaдeсeт фeнинги [...] нe знaш *д[д]-шта* је-[o]нo млијeкo (Oз); зoвe се пoврaз *о[д]-дeбелe жицe* (В); јeдeш лeб *од јeчма*, нeмa чўра, нeмa бoлeсти (Пљ); Дoлaмa је зiмскa oдјeћa *о[д]-тканог сўкна*, бaш кo кaпўт, мaлo дўлe (Ск); Ѐспод врaтa iмaју пeтлe *от кaиша* и тўдa се провўчe тaј кaиш и скoпчa се да нe мeрe згўлити тaј јўлaр (В).

§ 198. 5. Употребна особеност именичког, углавном предметног, појма у говорима романијског платоа може бити изражена двама падежним моделима – *ОД + генитив* (164) и *ЗА + акузатив* (165). Нарочито се издвајају примери у којима је денотат управног појма именица која се односи на неку врсту лека, док се лексичким експонентом наведених падежних конструкција истиче намена таквог лека која је исказана називом обољења или појмом као узрочником болесног стања или појмом који означава орган чије је нормално функционисање поремећено [1]. Конструкција *ОД + генитив* забележена је само у синтагмама с овим значењем,²⁴⁰ док конструкцију *ЗА + акузатив* бележимо и у синтагмама

²⁴⁰ Генитивна конструкција с предлогом *ОД* у значењу деловања на орган или стање органа регистрована је на више страна штокавског подручја, а махом се истиче да стоји у значењу „против“. Тако је нпр. имамо на једној страни – у говору Роваца (Пижурца 1967: 151), на другој – у говору староседелца босанске Посавине (Баотић 1971: 112), а на трећој – у говору Чумића (Грковић 1968б: 139), Груже (Стевовић 1969: 493) или Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 85), и даље на призренско-тимочком дијалекатском простору – у говору Горње Пчиње, наравно с општим падежом уместо генитива (Јуришић 2012: 188). Још шире употребно поље спецификовања именичког појма ова конструкција има у делу народних говора што се доводи у везу с романским утицајем. Ово констатује Павловић износећи типове лексикализатора који се могу наћи у улози овог формализатора дестинатива у говору северозападне Боке (уп.

другачијег значења.²⁴¹ Њоме је још изражена намена различитих предмета, направа које се свакодневно употребљавају [2], као и намена неких просторија или комплетних грађевинских објеката [3], те су на овај начин такви ентитети спецификовани. У једном примеру улогу управног појма синтагме има назив домаће животиње, а акузативном конструкцијом се дефинише сфера у којој човек експлоатише ту животињу [4]. Девербативна именица у акузативу, као кондензована предикација релативне клаузе, исказује један вид употребе управног именичког појма или његову основну природу експлицирањем области коришћења. У другим примерима је имплицирана предикација којом се дефинише намена управног дела синтагме, а у акузативу имамо објекат те имплициране и искуствено препознатљиве предикације. Уп.

(164) *им̄ам ја̄ чѐтвере таблѐте от прѣтѣска* (Јп); *од н̄ладѐ [чајеви]* (Јб); *м̄бр̄ам, им̄ам, мн̄дгѐ лијѐкове тр̄дш̄им, ђсам-дѐвет вр̄ст̄а, од овог̄а пѣис-мѐкера* (Ш); *није б̄ило лијѐка од туберкул̄озѐ* (Нр); *ни од шѐћера нѐм̄а лијѐка* (Нр); *нѐм̄а ђ-смрти лијѐка* (Пб); – *тије лијѐк̄ов̄а им̄а и од г̄ујѐ* (Јб) [= од уједа гује]; *а од г̄ујѐ није зн̄ао нӣко б̄л̄ѐ [лекове], ма ка̄кав д̄октор* (Јб); – *им̄а нѐк̄а тра̄ва што се д̄ав̄а ђт крви* (Ц) [= за побољшање крви];

(165) [1] *мӣ нӣкад ђвцама нијѐсмо д̄авали таблѐте за мѐтѣљ, за к̄ашаљ, за ђн̄о* (Мд); *им̄ам таблѐт̄а, те за прѣтѣсак [...]* (КП); *им̄а он̄а кунѣца за ст̄д̄ма̄к ако те б̄д̄ли* (Мд); *свѐ се зн̄ало, за р̄ане* [која је трава] (БГ);

[2] *испанѐ му с̄ито што је к̄упијо за с̄иј̄ање бр̄ашна* (Нр) [→ *помоћу којег се сије брашно*]; *јѐсмо им̄али и ап̄ар̄ат за м̄жу, ал нӣсмо н̄јпре* (Жљ) [→ *помоћу којег се музу краве*]; – *наставл̄о ка̄зан за р̄акију* (Пк) [= *за печење ракије → у којем људи пеку ракију*]; *џзм̄м матерѣјал за струју* (Тш) [→ *који је потребан да се проведе струја*]; *с̄ав матерѣјал за куп̄ат"ло* (Мш) [→ *који је потребан да се опреми купатило*];

Павловић 2000: 137–138). Слични примери срећу се и у ускочком говору (Станић 1977: 79), у говору Мрковића (Вујовић 1969: 298), говору Врачана (Петровић Д. 1974:164), а широко је заступљена и у језику Стјепана Митрова Љубише и Вуке Поповића (Пижурица 1969: 189–190).

²⁴¹ Најразличитија употребна вредност именичког појма која је у говорима романијског платоа исказана конструкцијом *ЗА + акузатив* потврђена је и у говору северозападне Боке, у којем се бележи и конструкција *ЗА + генитив* (Павловић 2000: 138–139), а квалитативно значење ових акузативних конструкција наводи се за говор Змијања (Петровић Д. 1972: 163), говор староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 131), говор дервентског краја (Баотић 1983:161), те србијански говор Чумића (Грковић 1968б: 149). У говору Левча је уочено да се ова конструкција у адноминалној позицији ретко употребљава, а наводи се и низ примера у којима није јасно да ли је управни члан синтагме глагол или именица (Симић Р. 1980: 87–88).

- [3] *vāmo* ти је мѣнза за *ручáвāње* (Јп) [$\rightarrow$ у којој се руча]; била једна што је чистила *рестòрāн* за *ручáвāње* (Јп); – болница за *кòжнē бòлести* (Јб) [= за лечење кожних болести $\rightarrow$ у којој се лече кожне болести];
- [4] што др̄ж̄и кòње за тр̄ку (Г) [$\rightarrow$ који трче (на такмичењу)].

§ 199. 6. У последњој групи примера падежна форма као зависни члан синтагме има статус квалификативно детерминисаног члана синтагме, управни члан синтагме статус квалификативног детерминатора, а цела синтагма, као лексички део копулативног предиката, има улогу квалификативног детерминатора субјекта копулативне реченичне структуре. Уз конструкцију *ОД + генитив* (166) у корпусу бележимо именицу *чудо* која квалификативно одређује лексички експонент генитивне конструкције и заједно с њом детерминише други именички појам. Уп.

(166) *tō* ти је *чūдо* *от псā* (Пљ) [$\leftrightarrow$ то је посебно необичан пас]; *mī* кат се сàстанēмо *чūдо*, *чūдо òд нас* (Пљ).

Именички појам који подразумева живо биће и који је субјекат копулативне реченичне структуре, ређе семикопулативне, може бити квалификативно детерминисан и синтагмом у којој је конструкција *У + локатив* (167) или *У + акузатив* (168), лексикализована инхерентним делом тела, оквалификована придевским обликом конгруентним са субјектом реченичне структуре или, ређе, оквалификована именицом.²⁴² Свим регистрованим примерима заједничка је могућност трансформисања у реченичку структуру с глаголом *имати* и посматраном синтагмом у акузативу објекта. Такође, због

²⁴² Будући да су се ове значењске структуре нашле у репертоару дијалекатске синтаксичке проблематике (Ивић М. 1963: 23; 25), нешто је ревносније међу синтаксичким појединостима бележена употреба овог типа квалификативних падежних облика и у монографијама које примарно нису усмерене само на проучавање синтаксичког нивоа одређеног говора, па је тако ова појава констатована у говору села Обади (Симић М. 1978: 94) и села Горње Цапарде (Ђукановић 1983: 261), у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 165), говору Роваца (Пижурица 1967: 163), ускочком говору (Станић 1977: 77) и говору северозападне Боке (Павловић 2000: 131), говору Љештанског (Тешић 1977: 240; 242), те говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 139) и икавскошњакавском говору у околини Дервенте (Баотић 1983:167). У монографији о банатским говорима, у скупини примера с разним значењима конструкције *У + акузатив*, ван издвојених значењских класа, наводе се и примери с називом органа који је болестан или оштећен, а на другом месту издвајају се синтагме с истим значењем, али с називом болесног органа израженог конструкцијом *С + инструментал* (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 342; 349). За говор Параћинског Поморавља издвојени су примери општег падежа с предлогом *У* у функцији лимитативног детерминатора уз особинске придеве (Милорадовић 2003: 258). У некима од наведених радова особина која се манифестује на одређеном делу дела може поред придева и именица бити исказана и глаголима.

присуства детерминатора, све забележене синтагме су блиске квалификативном генитиву с обавезним детерминатором, такође лексикализованим инхерентним делом тела. Уп.

(167) и старòлика у *лицу* (Жљ) [→ она има старолико лице // она је староликог лица]; Фíна, бр`ате, у *струку*, т`анка (Бј); Ја бíла вíтка у *пасу* (В); Ако је бијéла у *лицу* скрòз, ðнд`ар је л`абуда (В);

(168) што је ф`аличан ў *око* (Бђ) [→ онај што има фалично око // онај што је фаличног ока]; с`акат у *један прс* (Бж); ў *руку* инв`алид (Оз) [→ он има инвалидну руку // он је инвалидне руке]; п`утаст му кòњ ў *три нòге* (Ж); е ðстак с`акат ў *ногу д`есну* (Г) [→ остак сакате десне ноге / са сакатом десном ногом]; што је б`ио с`акат ў *ногу*, у *об`двije* (КБ).

ПРОПРАТНА ОКОЛНОСТ

§ 200. Ситуација истовремена са радњом реченичне предикације која доприноси стварању јединствене слике о догађају у чију целину је таква ситуација инкорпорирана као специфична околност, а та околност као пратећа информација квалификује реченичну предикацију, одређује се као *пропратна околност*. Интерференција значења пропратне околности и значења квалификативности у ужем смислу у појединим случајевима је изразито висока и на њу се обавезно рачуна при анализи граматичких формализатора ових двају семантичких субпоља.²⁴³ У свим регистрованим примерима којима илуструјемо значење пропратне околности могуће је увести клаузу с везничким изразом *и при том / а (да) при том / а да* која је семантички еквивалент падежне конструкције са значењем пропратне околности. Реченична предикација може бити детерминисана (1) „преко околности која прати предикацију или преко особине, расположења и сл. која се приписује агенсу док врши глаголску радњу“, као и (2) преко карактеристичног пратећег детаља означеног падежном конструкцијом која носи обележје пратеће околности (Антонић

---

²⁴³ Ивана Антонић, која ова два значења посматра као две засебне семантичке категорије, констатује код основног семантичког типа инструментала пропратне околности да се ово значење више или мање меша са значењем квалификативности, примећујући код неких случајева посебно изражену интерференцију (уп. Антонић 2005а: 259). Палић мисли да „кад год постоји двозначност ове врсте, увијек предност треба дати попратнооколсној интерпретацији“ [лат.] (Палић 2007: 120).

2005а: 258, 259). Засебно наводимо случајеве у којима се (3) наглашава негирање могуће околности, односно одсуство карактеристичне појединости као пропратне појаве.

§ 201. 1. Исказивањем различитих околности које прате радњу реченичне предикације, да ли околности које се непосредно наслањају на реализацију реченичне предикације или других околности везаних за агенс током вршења радње, међу којима су његова различита физиолошка и психолошка стања и други околности моменти, падежне конструкције добијају улогу реченичног детерминатора пропратне околности. Инструментал с предлогом *С(А)* (169) може се сматрати основним падежним формализатором овог значења,²⁴⁴ а само у појединачним примерима забележене су и друге падежне форме и то: локативне конструкције с предлозима *НА* (170) и *У* (171), акузативне конструкције с предлозима *КРОЗ* (172) и *УЗ* (173), генитив с предлогом *ОД* (174) и беспредлошки генитив блокиран обавезним детерминатором (175).²⁴⁵ Лексикализатори таквих формалних јединица најчешће су именице са значењем разних психофизиолошких процеса или стања, с једне стране, и различити појмови који заступају објекат имплицитних радњи пропратнооколносне клаузе, с друге стране. У јединственој догађајној

---

²⁴⁴ Присуство пропратнооколносног *С* + *инструментал*, односно присуство пратилачког псеудосоцијатива блокираног предлогом *С*, каткад заједно с псеудосоцијативом „карактеристичне појединости“, истичу истраживачи неколико сродних и других говора, уп. за суседни говор источнобосанских Ера (Реметић 2000а: 514–515) и говор села Обади (Симић М. 1978: 95), те за говор Роваца (Пижурица 1967: 169) и говор северозападне Боке (Павловић 2000: 96–97), као и за косовско-ресавски говор Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 219), а аналитичку конструкцију с предлогом *С(ѸС)* за призренско-тимочки говор Горње Пчиње (Јуришић 2012: 156–157). Уочена појава беспредлошког инструментала с наведеним значењем у неким народним говорима нашла се у регистру дијалекатске синтаксичке проблематике Милке Ивић (1963: 22). Овај феномен је потврђен у говорима Баније и Кордуна (Петровић Д. 1978: 134), Врачана (Петровић Д. 1974: 172), Црмнице (Милетић 1940: 532), Мрковића (Вујовић 1969: 306–307), говор Галипољских Срба (Ивић П. 1994а: 351–352) и др.

²⁴⁵ Уп. и пример *нѸотиѸѸм* [...] оног јѸднѸг сѸна Ѹ рѸку рѸнѸ (Жн) [→ *а да није хтео*]. М. Ивић напомиње да је процес гашења продуктивности одредбене функције беспредлошког инструментала отпочео још у старом језику и да се већ тада јављају инструментални облици као лексичке речи, тј. без свог основног именичког облика. Такви су, како наводи М. Ивић, прилози формиран наставком *-иѸѸм*, али је „изгубљено осећање за извођење оваквих прилога од именица и пошто се нису јављале даље у језику старе именице од којих су ови прилози изведени, прокрчен је пут продирању типичнијег по структури прилошког наставка *-Ѹ*“ (Ивић М. 1954а: 243). У оквиру семантичке категорије каузативности, тачније међу конструкцијама са значењем унутрашњег узрока, Предраг Пипер наводи и оне којима се износи значење нехата истичући да такво значење „нема посебан граматички израз него се наглашава употребом лексема које истичу да је у питању узрок типа нехата“ што илуструје примерима типа *Повредили су је из / због непажње / непажњом / нехотице / без такве намере / грешком / нечијом немарношћу; И не желећи то, повредили су је* (Пипер 2005в: 794).

целини коју чини управна радња удружена с радњом пропратнооколносне клаузе на дубинском нивоу, како анализирани примери показују, у улози детерминисане предикације доминантне су акције физичког карактера, међу којима се „кретање кроз простор осећа примарнијим од сваке друге акције“ [лат.] (Ивић М. 1983: 161–162). Уп.

- (169) дѡље сѣћеш свѣ с пјѣсмѡм (Пб) [→ и при том све време певаш]; свѣ с пјѣсмѡм онѣ мѡл ѡћерај ѱ тѡр (Пб); а мѣ сѡм пѡпѣли два-три лѣтра вѣњака и с пјѣсмѡм кѣћи (Гб); ѡмладина с пјѣсмѡм оклѣ гѡд (Пв); тѡкѡ пѡкосѣш жѣто, овршеш, свѣ с пјѣсмѡм (Пб); – пѡсле сам с мѣкѡм добѣвѡ [инјекцију], прѣзнојѣм се (Сл) [↔ и при том ми буде лоше];
 пѣно гѡдѣна да слѡвѣш са срѣћѡм, са весѣљѡм (Јб) [→ и при том да будеш срећан и весело];
- (170) нѡ мукама ѱмро (Вн) [→ и при том се мучио]; и ѱмрѡ нѡјпосле нѡ мукама (Мр);²⁴⁶
- (171) [живиш]у нѡди нѣкѡј да ћеш тѣ проживѣти (Ц) [→ и при том се надаш да ћеш проживети];
- (172) и кроз љѡбав гѡворѣш с нѣкѣм или кроз слѣжбѣно (Ск) [↔ и при том тај разговор има присан / интимни или службени карактер];
- (173) свѣ вѡкѡ пѣјѣмо кѡву уз телѣвѣзор (Ск) [→ и при том гледамо телевизију / док гледамо телевизију];²⁴⁷
- (174) јѡ, сирѡма, пѡтлѣ нѣгѡ вѣшѣ пѣта вѡко о[д]-шѣгѣ прѣкорѣм га (Бд);
- (175) јер нијѣсам ѣшѡ нѣкад прѡзна цѣпа (Јб) [↔ а да немам новца у џепу]; нѣкад прѡзнѣ рѣкѣ нѣ одѣ (Јб) [↔ а да нешто не понесе].

§ 202. 2. Пропратну околност реченичне предикације може представљати и карактеристична појединост која је током вршења радње просторно и временски повезана с лицем које је агенс глаголске радње. У овој групи примера посебно долазе до изражаја глаголи кретања у улози управне предикације. Регистровани материјал говори да вршиоца у вршењу таквих, а и других акција најчешће прати неки карактеристичан предметни ентитет, а само у појединачним примерима интегрални део тела одређене особине или животиња. Овакви су лексички експоненти инструментала с предлогом *C(A)* (176) у улози формализатора 'карактеристичне појединости' као пропратне околности. Други регистровани формализатор овог типа јесте локативна конструкција с предлогом *У* (177)

²⁴⁶ У говору северозападне Боке Слободан Павловић (2000: 98) идентично лексикализовану структуру са значењем пропратне околности бележи с опозитним предлошким решењем, уп. *Ўмрла е у Исусове мѣке*. И РСЈ бележи само *умрети у мукама*.

²⁴⁷ У оваквим ситуацијама акузатив с предлогом *УЗ* може бити и кондензатор временске клаузе с везником *док* с обележјем пропратне околности (уп. Антонић 2005а: 227).

којом се открива одевни предмет који се на агенсу налази при вршењу радње глагола кретања, која је без изузетка радња пропратнооколносно детерминисане реченичне предикације. Сасвим изузетно и инструментална конструкција с предлогом *C(A)* може бити лексикализована називом одеће или обуће. Као и у случају карактеристичне појединости као квалификативног идентификатора, све реконструисане вербалне структуре садрже глагол *имати*, а конструкције лексикализоване називом одеће, односно обуће у трансформационој структури имају и израз *на себи*, односно израз *на ногама*. Уп.

(176) не могу да поднесем са бра́дѡм да се вѡзѡм (Г) [$\rightarrow$ *а да при том имам (велику) браду / да се возим брадат / и да при том будем брадат*]; – кѡ би трѣбѡ да ѡзѡм с пу́шкѡм у ру́ци, на оног неприятеља да је ѡкрѣнѣ (Мш) [$\rightarrow$ *и при том да има / носи пушку у руци*]; ѡни дѡђу с пу́шкама (Кљ) [$\rightarrow$ *и при том имају пушке уза се / и при том носе пушке са собом*]; Тѡшићи с пу́шкама [изашли], Вр̄барци, [...], тѡ је свѣ запуцало (Ђ); зађе с пиштѡлом и свѣ, нијено се макло није (Г); и кад и^г пѡвѣжѣ, ѡдѣ ѡсташа с канѡиѡм и тучѣ (КБ); дѡђу наки Кѡлавраси с онијем виолинама (Бк); у Студену гѡру с брѣмама и с кѡњима (Ц); ѡсто са кѡњима, са барјаком [идеш] (Кл); мајке су чувале шѣѣри с фѣњерима (Гб); с фѣњерима свѡју шѣѣр чувѡ, прѡти (Гб); ѡшли да берѣмо с неким старѡм сѣпетом дрѡнавѡм (ДБ); – Нијемци са скијама из Рѡгат^нѡѣ [иду] (Ц) [$\rightarrow$ *и при том имају скије на ногама*]; ја сам ѡпѡ на тефѣриче са ѡпѣлама са дрвенијем ѡдном (В) [$\rightarrow$ *и при том имају ѡпѣле на ногама*]; свѣ такѡ у смјѣни, свѣ с јѣнијем одијелом [ишли на вашаре] (Књ); [$\rightarrow$ *и при том смо имали (само) једно одело да обучемо*]; – па кат су прѡлазили Нијемци с кѡњима зелѣнијем (Ц) [$\rightarrow$ *и при том имали зелене коње уза се*];

(177) и ѡн је ѡтишѡ у Бѣч у прѣђинијем гѡћама на занѡт пѣкарски (Ск) [$\rightarrow$ *и при том је имао пређане гаѣе на себи / и при том је носио пређане гаѣе*]; у ѡпанѡцима ѡдѡш, пјѣшкѣ свѣ (Ск); у онијем гѡћама од глѡта [ишао у школу] (Ск); мѡја мама је дѡшла у дѡмијама (Гз); пѡнијела му чѡрапе и наѡ у чѡрапама [иде] (Пб) [$\rightarrow$ *и при том има чѡрапе на ногама*]; и ѡн дѡђе у онијем чѡзмама гѡменијем (Г); у гумењаѡцима ѡпѡ ѡ школу (В); ѣе ми мѡре дѡктор у папучама дѡћи (Пр) [$\rightarrow$ *а да су му при том (само) папуче на ногама*]; ѡна ѡзѡмѣ у чѡрапама (Кж); проѡдаде у гѡпсу (Жн); ѡ ја сам ти у чѡрапама ѡшла (Јп).

§ 203. 3. Семантички опозит којим се пропратна околност поставља у негирани контекст [1], односно којим се изражава одсуство карактеристичне појединости као пропратне околности [2], свој граматички лик има у генитивној конструкцији с предлогом БЕЗ (178). Спорадично је забележена и генитивна конструкција с предлогом ПРЕКО (179)

и то као формализатор првог семантичког подтипа. С првим значењем лексички експонент падежне конструкције може бити еквивалент предиката пропратнооколносне клаузе, а сасвим ретко и субјекта имплицитне радње такве клаузе, док у оба семантичка подтипа лексички експонент заступа објекат радње у трансформационој структури. Уп.

(178) [1] покòсиће ко òндā трїдес, кàкије трїдес, косáцā брез ѝмало зóра (Пб) [→ и при том се неће нимало намучити / и при том му неће бити нимало тешко]; да ме бòг ўзмē брез ѝкакē пàтњē, да се не òгријешїм, да се не нàпатїм (Бд) [→ а да се (при том) не (на)патим]; – јès да сам òтишò бèз ужинē (В) [→ а да (при том) нисам ужинао]; кад ѝдēш без мóбā у кўпљевину, ў свòм домаћїнству (Вб) [→ а при том ниси скупио мобу]; кòлко сам пòјела оногā мēса, врўће, брèж љеба (Ск) [→ и при том нисам јела хлеба уопште]; и тàкò ти је онā српскā вóјска пòбјегла без мѣтка (КБ) [→ а да (при том) није испалила ни метак]; јā сам то прїмио бe[з]-зáписнїкa (Ш) [→ а да (при том) нисам урадио записник]; не мòже брàт брe[з]-сèстрē нїмало [издржати], одàзва је рāно (Бд) [→ а да (при том) сестра не буде уз њега];

[2] сїн му је рòђен брез јèднē рўкē (Вк) [→ а при том није имао једну руку]; – и врàтїмо се брез ѝчегā (Гб) [→ а да (при том) ништа нисмо имали уза се / а да (при том) ништа нисмо донели са собом]; јā се врàтїм брес пштòљa (Г) [→ и при том не будем више имао пиштољ уза се];

(179) прèко рēда дїгнў слèдовāње (Јб) [→ дигну следовање а да при том не поштују ред / мимо реда]; мнòго је сјèчено прèко плāна (Пк) [→ не поштујући план / неплански / мимо плана / без плана / а да при том није поштован план]; – глāvнї си тї, прèко тèбē нè смијемо нїшта вїшē [урадити (сами)], тї штò нàрèдїш тò је свè (Оз) [→ не смемо ништа урадити а да при том не питамо тебе / мимо тебе / без тебе].²⁴⁸

---

²⁴⁸ Конструкцију *преко реда* Ковачевић сврстава у групу примера који представљају устаљене изразе заменљиве синонимним начинским прилозима, наводећи да је њено значење 'одмах, не чекајући', као и да се уместо предлога *ПРЕКО* може употребити предлог *МИМО* (Ковачевић 1981: 147–148). Како трансформациони тест показује, изгледа да је таква замена могућа и у осталим примерима. Уп. и *мимо мене не може нико ништа да даје* – пример с предлогом *МИМО* из трстеничког говора (Јовић 1968: 166) употребљеним у истом контексту као предлог *ПРЕКО* у нашем последњем примеру.

КРИТЕРИЈУМ / ОСНОВ КВАЛИФИКАТИВНОГ ТИПА

§ 204. Разноврсне појединачне појаве које се као ограничавајући фактори узимају у обзир приликом реализације реченичне предикације, тј. којима се експлицира минимални оквир, мера и тако се детерминише управна реч конкретизованог лексичког значења, односно којима се условљава конституисање посебности одређене реченичне ситуације, представљају садржај значења *критеријума / основа*; у лингвистичкој литератури третирано као засебна семантичка категорија или подвођено под друга семантичка поља, махом под квалификативно или каузално.²⁴⁹ Потребно је рачунати и на различит степен интегрисаности језичких јединица с овим значењем у реченичну структуру.

У интегрисаној структури, тј. у синтагматском односу управног и зависног дела, могу се појавити падежне конструкције чији семантички садржај одговара значењу критеријума / основа и које квалификативно детерминишу / идентификују управну лексему па као такве представљају формализаторе значења *критеријума / основа квалификативног типа*. У улози детерминатора реченичне предикације у говорима романијског платоа среће се конструкција *ПО + локатив* (180) лексикализована девербативном именицом или неком другом именицом као експонентом клаузе која се може увести помоћу везничке структуре *онако како* [1], дакле, с интерпретацијом

---

²⁴⁹ Међу изворима у којима се у оквиру одређених интересовања помиње значење критеријума / основа јесу: Багистић 1972: 165–173; Радовановић 1977; 1978 и Ковачевић 1988: 125–140. Најважнији ставови у погледу категоријалног статуса овог значења у наведеним изворима изнесени су у: Арсенијевић 2003б: 102–103 и Павловић 2006: 239, напомена 306. Поред горепомнутих извора Палић се осврнуо и на различита тумачења предлога *ПО* с локативом у значењу критеријума на која се наилази у досадашњим граматикама, дајући, притом, детаљније поглед Милке Ивић, која прва и издваја овакву употребу предлога *ПО* (Ивић М. 1951–52: 181–183), од којег полази у настојању да издвоји случајеве критеријумског *ПО + локатив* с доминантним начинским значењем (Палић 2007: 127–128). Нада Арсенијевић у засебној семантичкој категорији разматра акузативне конструкције са значењем критеријума и основа, при чему раздваја значење основа од значења критеријума (Арсенијевић 2003б: 99–110). Не раздвајајући основ од критеријума, Ивана Антонић одређеним предлошко-падежним моделима приписује функцију експликативног детерминатора основа / критеријума, дакле, аутономан статус, али и истиче да значење основа / критеријума уопште показује висок степен мешања са значењем узрока индиректног типа (Антонић 2005а: 168–169 (напомена); 193; 232; 294).

начинског типа (Павловић 2006: 239), а понекад истовремено и узрочно интерпретирано.²⁵⁰ Забележени су и случајеви да је иста конструкција део копулативног предиката. Лексикализатор конструкције *ПО* + *локатив* може бити појам помоћу којег се открива веза која је довела до родбинског односа двеју страна и тиме прецизира специфичност успостављене родбинске релације [2]. Сличност с улогом живог посредника огледа се у чињеници да је у истом значењу регистрована и конструкција *ПРЕКО* + *генитив* (181). Уп.

- (180) [1] нек му бѡг дѧ *по његовој зѧради*, нек му плѧтӣ (Бд) [→ нека му бог да *онако како је зарадио*]; *по могућности* [славиш славу] (Дд) [→ *онако како можеш...*]; – *по нѧкѡм ѡбичају* трѧба свѧка̄ вѧрата [окитити за Спасовдан] (Мш) [→ *онако како обичај налаже... / зато што неки обичај тако налаже...*]; *по том ѧвио-снѧмању* да превѧдѡ ми (Вр) [→ *онако како покаже авио-снимање*]; тѧ ѡћеш пѡ свѡм, јѧ ѡћу *како јѧ ѡћу* (Вр); – је-л *по зѧкону* (КБ) [→ је ли *онако како закон налаже*]; ако њѧму нѧје пѡ вољи, фѧмелија тѧ (Тш) [→ ако њѧму није *онако како му одговара... / ако њѧму не одговара...*];
 [2] па ѧто *по Сѧмићима* [Ђуревићи су нам родбина] (Бђ); *по ма̀миној кр̀ви*, твѡјѧ ма̀јкѧ, [род смо] са Мѧлком (КП); ѧстѡ фѧмелија *по бѧбиниј сѧстри* (Мк); *по тѡј рѡдбини Тра̀мпића̀* нѧмамо [више родбине] (Ц); – нѧсу бѧћа, ал јѧсу *по идѧји* бѧћа (Бк);
- (181) али са Млѧђеном и ѧйовѡм кѡћѡм сам и *преко Ђр̀биња̀* [род] (Бђ); а с ѡсталијем *преко Сѧмића̀* (Бђ); зѧм да су рѡђѧци *преко Сѧмића̀* (Бђ); сѧм зѧм с ѧшѡм кѡћѡм *преко Сѧмића̀* рѡд (Бђ).

КОМПАРАТИВНОСТ

§ 205. Квалификативност која се заснива на поређењу двеју појава у погледу степена испољености неке особине одређује се као *компаративност*. Већином су регистровани примери компаративности у којима је извесно, морфолошким компаративним обликом изражено својство чланова поређења као посебних ентитета испољено у неједнаком степену [1]. Најизраженији падежни формализатор овог вида

²⁵⁰ И у дијалектолошким монографијама у којима се констатује присуство ове конструкције констатацију прати истицање значења начина или критерија, па и узрока, уп. Петровић Д. 1972: 170; Баотић 1983:166; Павловић 2000: 93–95; Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 350; Вујовић 1969: 316, 317 – и конструкција *ПО* + *инструментал*; Симић Р. 1980: 138; Милорадовић 2003: 275–276.

компаративности, али и значења степеновања особине уопште, јесте конструкција *ОД + генитив* (182). Носилац особине исказане компаративом придева (и спорадично прилога) најчешће је живо биће – човек, а само изузетно бележимо и предметне ентитете у тој улози. Махом је старосна доб једне или више особа својство, исказано компаративним облицима *млађи / старији*, које се одмерава према овом својству живог ентитета као лексикализатора генитивне конструкције с предлогом *ОД*. Уколико се структуром с компаративом негира постојање члана поређења с вишим степеном својства од оног присутног у ентитету израженом генитивном падежном формом, таква структура означава максимални степен испољавања особине [2], односно њоме је изражено категоријално значење суперлативности, тачније суперлативност негирања вишег (уп. Пипер 2005в: 861). Члан поређења чији се израженији интензитет особине негира није обавезно именован и он, с обзиром на концепцију суперлативности, представља скуп у оквиру којег се налази други члан поређења који се издваја највећим степеном својства као предмета поређења. Непостојање другог ентитета с већим интензитетом наглашава се одричним заменицама *нико* и *ништа* које срећемо у оваквим структурама. У истој, експресивној улози регистрован је и упитни прилог *куд*, а тај значењски вид назван је суперлативношћу реторичког питања (Пипер 2005в: 863). Синтаксички обрнуто осмишљена ситуација налаже да конструкцијом *ОД + генитив* буде изражен ентитетски скуп, у структури с морфосинтаксичким обликом суперлатива [3] и с ентитетом који је носилац суперлативно испољене особине. Уп.

(182) [1] мџда м̄ало м̄ањ̄ӣ о̄д *Ан̄е* (Жљ); Нӣцо̄ вӣшӣ о̄д *Г̄џрана* (Жљ); е за в̄џко̄ в̄џ̄ӣ о̄д *Г̄џрана* (Жљ); с̄а̄д̄ је пам̄етнӣӣ о̄д *н̄џко̄г* од трӣјес̄ г̄џдӣна̄ (Вн); ви[ди]ж да су ђ̄џца пам̄етнӣја̄ *џ-теб̄е* (Б); а та̄ј Мла̄ђ̄ен̄ б̄ио̄ в̄р̄џд̄нӣјӣ о̄д *н̄џга̄* (Г); џба̄д̄вӣје̄ ја̄ч̄џ̄ о̄д *мен̄е* (Бђ); ја̄ сам̄ м̄н̄џго̄ б̄ио̄ о̄д *н̄џга̄* кр̄ив̄љ̄ӣ (Бр); З̄а̄т̄о̄ ш̄то̄ сӣ б̄ӣла̄ м̄џдрӣја̄ о̄д *мен̄е* (Ск); нӣј̄ес̄ам̄ нӣ ја̄ б̄џљ̄ӣ н̄а̄ љ̄епотӯ о̄д *н̄џга̄* (Бђ); – Ц̄џровӣћ̄ е̄ в̄џдал̄џ̄ ст̄арӣјӣ ч̄џек̄ о̄д *Мӣша* (Бј); џн̄ је ст̄арӣјӣ о̄д *Др̄а̄го̄мира* (ДБ); џне̄ сӯ ст̄арӣј̄е̄ о̄д *мен̄е* (Ск); џна̄ је̄ в̄а̄ко̄ ст̄арӣја̄ *о-то̄га̄ мӣ ђ̄џверӣћа* (Ск); два̄ес̄ џсм̄џ г̄џдӣште̄, с̄џстра̄ ст̄арӣја̄ о̄д *мен̄е*, Љ̄ӣља̄ јо̄ј̄ б̄ӣло̄ љ̄ме̄ (Пљ); т̄ӣ сӣ м̄ла̄ђ̄а̄ п̄џт̄ г̄џдӣна̄ о̄д *мен̄е* (Јп); тр̄ин̄џс̄ г̄џдӣна̄ џна̄ је̄ м̄ла̄ђ̄а̄ о̄д *мен̄е* (Јп); м̄ла̄ђ̄а̄ дв̄ӣје̄ г̄џдӣне̄ џна̄ о̄д *мен̄е* (Јп); ст̄арӣја̄ г̄џдинӯ о̄д *мен̄е* (Јп); дв̄а̄ сӯ м̄ла̄ђ̄а̄ о̄д *н̄џга̄* б̄ӣла̄ (Ш); џна̄ о̄д *мен̄е* м̄ла̄ђ̄а̄ б̄ӣла̄ ј̄ено̄ дв̄ӣје̄ г̄џд̄не̄ (Ш); ј̄џште̄ ст̄арӣӣ о̄д *мен̄е* б̄ио̄, дев̄џт̄н̄џст̄џ г̄џдӣште̄ (Ш); дв̄џӣца̄ сӯ р̄џђ̄а̄к̄а̄ о̄д *мен̄е* м̄ла̄ђ̄ӣ б̄ӣлӣ (Ш); џн̄ је̄ ст̄арӣӣ б̄ио̄ о̄д *мен̄е* (Ш); Ч̄џк̄ље̄ је̄ м̄ало̄ ст̄арӣј̄е̄ о̄д *т̄џл̄ета* (В);

па он̄е шóље в̄иш̄е од он̄е ч̄аш̄е (Кл); донес̄е ти за рúчак слан̄ин̄е, она̄ј сап̄ун, сла̄ћ̄е ти òд меда (Рн);

[2] н̄ем̄а здрав̄ӣе р̄ан̄е ко од млӣјеч̄нӣје пр̄д̄изв̄од̄а (Јб) [→ млечни производи су најздравија храна]; Н̄ем̄а в̄ећ̄е б̄олести од гурсузӣј̄е (Бј); нӣје б̄ило л̄еф̄ш̄е к̄ућ̄е òд он̄е н̄аш̄е (Ск);

Н̄ико м̄ени нӣје пр̄е̄ч̄и òд теб̄е (Ск) [→ ти си ми најпреча (од свих)]; Н̄ишта б̄д̄л̄е н̄ем̄а од м̄асти пр̄еп̄р̄ан̄е (Ск); – ал н̄ико се нӣје б̄д̄л̄е сп̄р̄емио òд н̄ас (Ск) [→ ми смо се најбоље спремили (од свих)];

к̄у-ћ̄е ò-теб̄е гл̄аднӣји (Ск);

[3] од св̄òе бр̄аћ̄е б̄ио н̄ајач̄и (БГ); б̄ио в̄елик̄и ч̄òјек, н̄ајст̄арӣи òд браћ̄е (КБ); па ја сам н̄ајмла̄ђи од браћ̄е (Кл); òна н̄ајмла̄ђа òд в̄ас св̄и[x] (Јп); òна је б̄ила н̄ајст̄арӣја òд н̄ас (Кл); н̄ајмла̄ђи б̄ио от св̄ӣје св̄òӣје, ж̄алосан (Бд); ја сам ти н̄ајст̄арӣја в̄оди од ж̄ен̄а (Мк).

Семантички еквивалент последњег типа суперлативног формализатора, такође регистрован у корпусу, јесте конструкција *МЕЂУ + инструментал* (183),²⁵¹ чији лексички експонент може бити и сама суперлативна форма уколико је суперлативност подједнако својствена и осталим члановима групе која представља једну страну у компаративном односу. Уп.

(183) ја н̄ајач̄и међу ђец̄ом (Пр); – сл̄уш̄ајте, л̄уди, међу н̄ајмла̄ђӣјем сам òвди (Рс).

У поредбеном значењу регистрована је, додуше само код једног информатора, конструкција *МИМО + акузатив* (184).²⁵² Искључивањем акузативног, граматички или семантички плуралског појма из опсега посматране вредности, други члан поређења овде

---

²⁵¹ У *Синтакси и семантици надежа* Ивана Антонић ове типове конструкција *ОД + генитив* и *МЕЂУ+инструментал* сврстава у аблативни генитив, односно аблативни инструментал, са значењем издвајања једне појаве на основу једне особине из мноштва истоврсних појава, и напомиње да су они семантички еквиваленти посебно у случају лексикализације живим појмовима (Антонић 2005а: 138–139; 247)

²⁵² Нада Арсенијевић у свом корпусу акузативних конструкција с предлогом у савременом српском језику не бележи ову конструкцију, али наводи граматике и појединачне студије о језику неких писаца у којима се бележе примери с овим предлогом и поредбеним значењем (Арсенијевић 2003б: 100, напомена 397). Према наводима М. Пижурице, ова конструкција у говору Роваца служи за означавање поредбеног односа, а њен најчешћи трансформ је „више од х“, уп. *Мимо то* не може би поштен чоек; то је зло *мимо сва зла* на земљи; трпи он *мимо људе* (Пижурица 1967: 165). С. Павловић прецизира опсег лексикализатора поредбене конструкције *МИМО + акузатив* у говору северозападне Боке, сведен на именице типа *народ*, *свијет*, *људи* које често бивају праћене детерминатором *други* или *остали* (Павловић 2000: 101). Уп. и илустративни пример употребе предлога *МИМО* с акузативом у говору Тузле и околине: *ради мимо остале људе*; *мимо закон* (Брабец 2012: 111). За говор Мрковића назначено је да се предлог *МИМО*, овде с генитивом, врло ретко употребљава и то с временским и начинским значење; уп. пример с начинским значењем (*Раде*) *мимо нас* = друкчије него код нас (Вујовић 1969: 297).

постаје доминантан носилац својства у толикој мери да цела структура постаје изразито суперлативно обојена. Уп.

(184) *мӣмо мно̄гӣ гра̄д, мӣмо мно̄гӣ гра̄д*, ова̄ко̄ се ђн, б̄ио р̄азв̄јен, к̄ако̄ је б̄ио р̄азв̄јен (Ск);
Шва̄бе су *мӣмо на̄цӣје* ра̄дни љ̄ди (Ск).

§ 206. Далеко ређе, у мањем броју примера бележени су падежни модели који изричу међусобно поређење двају ентитета које повезује заједничка особина, при чему је искључено одмеравање интензитета те особине у члановима поређења понаособ, већ само одмеравање у односу на појам садржан у падежној конструкцији. Такав појам може бити типични или препознатљиви носилац посматраног својства. Уз глаголе типа *мирисати* долази беспредлошка инструментална конструкција (185) или конструкција *НА + акузатив* (186),²⁵³ лексикализована појмом чија је особеност испуштање карактеристичног мириса / смрада с којим се упоређује чулни утисак који на говорника оставља мирис другог појма. Подударност мирисног опажаја једног појма с другим често изазива њихов међусобни контакт.²⁵⁴ У резултату непосредне контактне ситуације посматрани појам постаје у истом смислу миришљав / смрдљив као и појам општепознатог мириса / смрада (уп. Ивић М. 2006: 57). Уп.

---

²⁵³ Конструкција *НА + акузатив* препознаје се као стандарднојезички облик, док за беспредлошки инструментал М. Ивић констатује да се у старом језику често јавља, да се у новом језику још налази у народним песмама и код писаца 19. века, сасвим ретко код писаца 20. века, те да још живи у неким нашим дијалектима, што илуструје употребом у трпањском говору (Ивић М. 1954а: 95). Отуд је пред истраживаче постављен синтаксички проблем конкурентског односа типа *мирисати цвећем / на цвеће / по цвећу* у *Репертоару* М. Ивић (1963: 25). За говор источнобосанских Ера запажа се да „[у]з глаголе *мирисати* и *чути се* („осећати се“) допуна, [као] несумњиви извор дате радње, долази у слободном инструменталу“ (Реметић 2000а: 510), а за говор села Обади у босанском Подрињу запажа се да је обичан субјекат у номинативу уз глагол *мирисати*, а „[у] случају да се неком предмету, материји приписује стран, несвојствен мирис, онда се употребљава *на + акузатив*“ (Симић М. 1978: 94). У оваквом семантичком односу забележене су обе ове конструкције у говору Роваца (Пижурница 1967: 168). Без пропратног коментара за говор Тузле и околине износе се примери беспредлошког инструментала уз глаголе мириса (Брабец 2012: 140), а за говор Љештанског и говор Чумића примери конструкције *НА + акузатив* (Тешић 1977: 241; Грковић 1968б: 151). Међу примерима којима се илуструје заступљеност предлога *НА* у говору Параћинског Поморавља примећујемо и синтагму с глаголом *мирисати*, уп. *да не мирише баш на квасац* (Милорадовић 2003: 176).

²⁵⁴ Појам с препознатљивим мирисом / смрадом може се схватити и као изазивач датог стања. Међутим, могућим одсуством јединства посматраних ентитета у времену и простору доводе се у тесну везу узрочно, ефекторско значење са поредбено-начинским значењем ових падежних формализатора у синтагмама с глаголима мириса (уп. Ивић М. 1954а: 94; Ковачевић 1988: 99–100).

(185) да се не òсјећа̄ *нӣчим̄*, рѣцимо *шт̄а̄л̄ом̄* (Вб); па ч̄ӯје се *кр̄ме̄ћ̄им̄ х̄убретом̄* (КБ); – стар̄ӣћ̄ӣ л̄удӣ не̄ће̄ да се купа̄ју па се ч̄ӯју *зн̄д̄јом̄* (КБ)²⁵⁵;

(186) *н̄а̄ он̄о̄* смр̄дӣш, *н̄а̄ он̄о̄* (Јп).

У другачијем контексту улогу формализатора компаративности има и идиоматизована структура исказана конструкцијом *ПРЕМА* + *датов* (187)²⁵⁶ којом се успоставља „ОДНОС ЈЕДНАКОСТИ, ПОДУДАРНОСТИ, САГЛАСНОСТИ“ (Антонић 2011: 174) између стања у којем се налази агенс и ситуације коју описује поредбена клауза која стоји иза дативног израза као њеног површинског експонента. Уп.

(187) *к̄а̄ко̄ је то̄ менӣ б̄ило̄, према̄ мр̄тв̄о̄ј гла̄ви* (Ск) [→ како је то мени било, *као да је пала мртва глава*].

Однос једнакости између два номинална појма у структури с копулативном предикацијом изражен је и помоћу конструкције *ПОПУТ* + *генитив* (188). Уп.

(188) òна [= кућа] је б̄ила̄ *п̄опут̄ òв̄е̄ с̄ад̄* (Ш).

КВАНТИФИКАТИВНОСТ

§ 207. Квантификативност би подразумевала вид квалификативне детерминације именичког појма, особине исказане придевом или саме реченичне предикације у погледу неког њиховог карактеристичног квантификативног обележја. Интензитет испољености појаве, назначене у управном делу синтагме, исказан је различитим именичким

---

²⁵⁵ У овом примеру однос међу појмовима који се пореде сличан је односу интегралног дела према целини и спроводничком значењу инструментала (уп. пример *дрво мирише својим цвећем* у: Ивић М. 1954а: 94).

²⁵⁶ У поредбеном значењу овог типа предлог *(С)ПРЕМА* у вези је с обликом генитива у говору источне Херцеговине (Пецо 1964: 166), ускочком говору (Станић 1977: 83) и говору Роваца (Пижурица 1967: 150).

структурама количинске семантичке садржине. У склопу оваквих количинских израза неретко се налази неки нумерички квантификатор.²⁵⁷

§ 208. У својству детерминатора јединичне квантификације бележимо слободни акузатив (189) бројних именица *стотина* и *шљада* и именице *година* као временске мерне јединице. Бројна именица може количински одређивати неки именички појам [1] или бити део именичког израза с именицом у облику велике количинске множине – количинског израза којим се детерминише квантификативни аспект реченичне предикације [2]. Међу конвенционалним мерним јединицама једино се временски појам *година* среће у акузативном облику као јединична мера при квантификацији придевске форме *старији* у компаративним реченичним структурама [3]. Облик слободног акузатива може бити праћен и прилошким *ПО*. Иначе, сходно свом дистрибутивном карактеру, појаву форманта

---

²⁵⁷ Основно средство у исказивању количинских значења јесу бројеви. Када је реч о основним и збирним бројевима, изузев регуларне парадигме броја *један* и спорадичне парадигматске способности паукалних бројева, паукални и непаукални бројеви у српском језику губе карактер падежног облика и стога их самостално не можемо посматрати у оквиру система падежних конструкција за обележавање квантификативности, него само као део именичког израза који целовит чини количинску одредбу другог појма или неке ситуације у датом исказу. Стога изван разматрања остају примери типа *шес кѹћа празниг, сам двѣје* имају чѣљади (БК); даћу ти *дѣсет брава* за жѣнидбу (Сл); да је *ѹзѣла стб прстенѡва*, ѡна је ѡтишла (Нр); – *осамдѣсѣтеро* јањади лѣфсало (Нр); сам сам, а ймам *пѣтнѣстеро* чѣљади (Сл), или пак веома фреквентни примери с прилошким дистрибутивним *ПО*, као што су нпр. *Ймале су врнчанице пѡ трѣ чѣтри* прѣплета (В); *мало вако дрва по двѣ-три* ѣпчице ѹнесѣ (ДБ); *по пѣдѣсет* оваца шѣшпај (Гз); *менѣ зѣло гѡре пѡ пѣт људи* чѣкати (Мш); *пѡ десет* момака на даң измијѣнити (В); – *ѹ менѣ* Миланко, док сам нѡ налијѣгала, *по пѣтнѣстеро* пѡтури, свѣ пѣтнѣстеро йзѣѣ (Јп); *по двадѣстеро* ѡтуд йдѣ (Кс). Немогућност употребе падежног облика броја доводи до губљења обележја падежног облика именице из количинског именичког израза чији се облик једино своди на паукалну (малу) или непаукалну (велику) количинску множину (уп. Пипер 2005в: 893). У овом облику често срећемо различите нумеричке квантификаторе (= именице у значењу мерних јединица и разноврсне друге именичке појмове који у својству паранумеричког квантификатора указују на укупност појединачних ентитета или на количину, у мањој или већој мери одређену) ако су употребљени у количинском изразу нејединичне вредности. С друге стране, уколико изражавају јединичну меру, овакви именички појмови могу се наћи у свим падежним облицима у зависности од функције именичког израза у реченичкој структури. Непостојање сталног падежног формализатора с овим типом лексикализатора искључује из разматрања и примере попут *ѡн смѣје ауго* прѣнијѣти парѡ, ја нѣ смѣјем *трѣста ѣвра* (Мш), или, и у овом случају чешће, дистрибутивно обележене примере с формантом *ПО*, уп. уз *пиће ја мѣса мѡго сам по јѣну кѣлу* смѡзати (Јп); *прѡдам по канту* кајмака (Кс); – *сваки домаћин по канту* [кукуруза] дѡнесѣ (ДБ); и *мандрѣ, пѡ гуту* мандрѣ [добијемо сви] (Жн); – *кажѣ, пѡпу свѣ пѡ* *длаку* чѹпали (КБ); на *пѡ кѡп* [узимам] ко да се причѣшћујем (Бд). Илустровани примери, будући да је у свима њима јединични квантификатор у објекатској функцији, воде закључку да се у испитиваном говору најчешће количински детерминише објекатски аргумент, а не да је ту слободни акузатив као засебан падежни модел формализатор значења квантификативности.

ПО у количинским структурама обавезно прати или неререференцијална радња или плуралитет неког аргумента који учествује у дистрибуцији квантификоване величине.

Нумеричко прецизирање нејединичне вредности одређене величине доводи до појаве облика паукалне (мале) и непаукалне (велике) количинске множине разноврсних паранумеричких квантификатора и бројних именица (190). И овде ће дистрибутивно обојена квантификативност бити означена препонованим прилошким *ПО*. Паукални и непаукални ('велики') количински израз лексикализован конвенционалном мерном јединицом, партикуларизатором или бројном именицом квантификативно одређује управни појам именичког израза [1] који може заузимати различите аргументске позиције, али је објекатска позиција именичког израза доминантна. У једном забележеном примеру количински израз прецизира и просторно-квантификативну нијансу значења инхерентног реченичној предикацији [2]. На месту управног члана синтагме среће се и придевска или прилошка лексема [3]. Експлицирањем количинског израза с временском мерном јединицом прецизиран је поредбени однос између старосних доби двеју особа изражен компаративом *старији / млађи*. И количинско значење прилошког компаратива детерминисано је захваљујући исказаном непаукалном изразу с новчаном јединицом одређене вредности. Количински израз лексикализован називом дела људског тела²⁵⁸ (*прст*) истиче меру која се односи на величину изражену придевом *широк*.

Уп.

(189) [1] нѐкад кад би по̀гледо̀ г̀оре, ѝма̄ стѝтину бѹљѹк̄а и ова̀ца̄ (Пн); ѝљаду сам а̀ѹта̄ [грађе] истѝваријѝ (Сл);

[2] ја сам по ѝљаду [динара] зн̄ао зарађивати (Јб);

[3] ст̄арија̄ гѝдину ѝд менѝ (Јп);

(190) [1] стѝ ком̄а̀д̄а̄ пѝжешкиг̄* шљ̄ив̄а̄ [имам] (Кл)

---

²⁵⁸ На основу истраживаног корпуса за акузатив с предлогом у савременом српском језику, Н. Арсенијевић (2003б: 98) примећује да нема примера где се уместо конвенционалних мерних јединица појављују мере човекових делова тела, као што су то бележили ранији истраживачи, пре свих Д. Гортан-Премк у: Гортан-Премк 1997: 70, где наводи да лексема којима се именује део тела развијају секундарно значење површине, висине или ширине коју тај део заузима. Уп. забележени пример без спецификације у говору Левча у којем препознајемо квантификаторску улогу генитива блокираног предлогом *С(А)* и лексикализованог називом дела тела – *прашина уватила с прста* (Симић Р. 1980: 46).

по двѣје стòтине кòсѧца̄ [буде / дође] (Вб); по̄ трѣ фртáља кукуру̀зице̄ [добију] (Рд); – по̄ дѣс мѣтáрѧ одјѣнòм дѣгнѣ нáмјернѣца̄ (Јб); по̄ двáјес-трѣјес мѣтáрѧ нáђи жѣта (Кл); људи нàберӯ по̄ педѣс кѣлѧ тѣ бóбѣ (Јб);

[2] и двá дáна кад би ја бѣо на вáширу, òн педѣс мѣтáрѧ нѣ би се пòмакò (Рс);

[3] млáђѧ двѣје гòдине òна òд менѣ (Јп); – тѣ си млáђѧ пѣд гòдѣнѧ òд менѣ (Јп); трѣнѣз гòдѣнѧ òна је млáђѧ òд менѣ (Јп);

дáвò ми пѣстò мáрѧкѧ вѣшѣ за онѧ сѣјѣна (Сл);

по̄ трѣ чѣтири п̀рѣста онѣ вѣз бѣдѣ [широк] (В).

§ 209. Сасвим су обичне бројне именице *стотина* и *иљада* у облику беспредлошког инструментала множине (191), а у функцији квантификатора уз субјекатски или објекатски аргумент.²⁵⁹ У једном примеру партикуларизаторски употребљена лексема *вагон* у овом падежном облику поред изражавања количине именичког појма градивног карактера, квантификаторски одређује и саму реченичну предикацију. Ту су и примери у којима је субјекатски појам у актуелној ситуацији семантички идентичан, тачније, поклапа се „по једној од основних релевантних особина“ (Ивић М. 1954а: 143) с појмом квантификативно одређеним плуралским инструменталом бројне именице, па је тако исказана основна карактеристика субјекатског појма у тренутку вршења радње (Ивић М. 1954а: 134–146). Паралелно бележимо и конструкцију *НА + акузатив* (192) у плуралском облику лексикализовану бројном именицом [1]. Квантификаторску функцију ове конструкције, као и претходне, прати апроксимативно значење, уз импликацију великог броја појединачних примерака (Антонић 2005а: 141). У сасвим другачијем случају, конструкцију *НА + акузатив* прати јединични квантификатор, а овакав израз се налази у корелацији с другим нумеричким количинским изразом [2], у забележеном примеру с изразом другачије вредносне мере. Одмеравање према мери другог

---

²⁵⁹ Овакви облици бројних именица, али и понеког партикуларизатора, забележени су нпр. у говору источнбосанских Ера (Реметић 2000а: 511), на подручју банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњакóвић/Драгин 1997: 343), у Срему (Николић 1964: 336), у Левчу у говору Левча (Симић Р. 1980: 114 и нап. 50). М. Пижурица примером *овце јаве буљуцима* илуструје присутност инструментала основне карактеристике дистрибутивног типа у говору Роваца (Пижурица 1967: 168), а С. Реметић међу примерима беспредлошког инструментала са значењем начина (и количине, обима) наводи и овај: *куповали се бремама пекмези* (Реметић 2000а: 511). Овакви примери садрже, изгледа, и дистрибутивну и квантификативну значењску нијансу. Ј. Баотић констатује одсуство инструментала основне карактеристике дистрибутивног типа у говору староседелца босанске Посавине, а као његову замену наводи конструкцију *У + локатив* (Баотић 1971: 115). Овакво стање региструје и С. Павловић у говору северозападне Боке, као и блискост дистрибутива и категорије квантификације (Павловић 2000: 99).

појма тј. корелативност оваквих конструкција (Арсенијевић 2003б: 95) подразумева, заправо, дистрибутивно распоређивање једне количине на сваку количину друге мерне јединице (Антонић 2005а: 229), исказану конструкцијом *НА* + *акузатив* као дистрибутивном мером. Уп.

- (191) кѠ, јѣби га, *йљадама* *на́рода* [било] (Вб); *йљадама* *ова́ца* [пасло] (Пр); *хйљадама* је ва́кије ко ја́ (Јб); – ја́ сам *стѠтинама* кѠбика́ бѠлва́на прѠтурио за ЛѠзницу (Бр); – добро ја́ йшта пѠнтѠм кѠлко сам је [= ракије] пѠпио - *вагѠнима* (Јп);
ђе смо *йљадама* ду́ша лѠба јѣли (Пр); сѠла нава́ла *йљадама* у́сташа́ (Бр);
(192) [1] би́ло *на йљаде* ти́[х] Ѡдлу́ка (Вб); [2] [долази] седамдѠс кѠбика́ *на јѣног* чѠјека (Рн).

Количину према којој је извршено одмеравање бележимо изражену и конструкцијом *ПО* + *локатив* (193). Семантички потенцијал овог предлога уноси у наведене примере мање нијансе значења дистрибутивности, односно прилично приметно значење критеријума, тј. могућност интерпретације изразом *према броју ... // у односу на број ...*²⁶⁰ Уп.

- (193) кѠшта́ ду́пло ви́ше *по кѠбуку* него... (Пк); да́вали су ми гѠрѠва *по кѠбуцима* (Јб).

§ 210. Један од заступљенијих формализатора квантификативности јесте структура коју чини предлог *ОД* и нумерички одређена конвенционална мерна јединица за различите величине (194) – тежину, дужину, запремину, али и временска мерна јединица *година* у случају одређивања нечијег узраста, старосне доби. У примерима јединичне квантификације регистрован је акузативни облик мерне јединице,²⁶¹ док у плуралитетном изразу оне одговарају познатим конгруенцијским правилима па су у облику мале или велике количинске множине. Уп.

---

²⁶⁰ Уместо ове конструкције на двама различитим подручјима штокавштине регистрована је конструкција *ОД* + *генитив* – за дервентски крај се наводи да означава критеријум по коме се одређује вршење радње, уп. *ваља платит царину од крмета; ујаче, платиће ти од дебла; плаћало се од главе* (Баотић 1983:158), а за Параћинско Поморавље реч је о генитиву мере с предлогом *ОД* и с нијансом дистрибуције, уп. *знали од цака* (= по цаку) *колко* (Милорадовић 2003: 87).

²⁶¹ Примери у ускочком говору указују на генитивни облик с предлогом *ОД* у значењу количине, уп. *Под њом буде бусен од оке; ово је споменик од мелеона* [= кошта милион] (Станић 1977: 78), док се у монографији о говору северозападне Боке наводе примери дименсива и у генитиву и у акузативу с предлогом *ОД*, уп. једно јуне *од године дана* закло; имају и [о]ни изливени *од метар* (Павловић 2000: 133, 134).

(194) два ца̀чића ò[ð]-двајес й пѣт кѣл̄а н̄абрали онди (Пљ); једно крме [...] о[ð]-стò кѣл̄а (Јб); а плòска је ò[ð]-двѣ кѣле (Мк); из Рòгат^нцѣ [...] лòнац о[ð]-чѣтерес кѣл̄а на рамену дòнијела (Бд); е ймају б̄ур̄ад о[ð]-двајес пѣт кѣл̄а (Јб); чѣтаво буре од педесѣт кѣл̄а пѣва (Јп); ò[ð]-двѣ кѣле плòска нѣје се нѣје вѣдла (Мк); он, додúшѣ, извучѣ плòску ò[ð]-двѣ кѣле р̄акије (Мк); òморе от пѣт к̄убѣк̄а (МП); кòса [= алатка за кошење]òд мстар (Мш); ово је др̄во, од мѣтар, кòлко ли је бѣло нѣ з̄нам (Бж); да ми је дијѣте ò[ð]-десет гòд̄ин̄а, и ò[ð]-пѣт, нѣшта би йкс̄ан чавр̄љò (Мр); виш нѣма ст̄ара чòјска ò[ð]-деведесѣт гòд̄ин̄а (Пљ); ст̄ар чòјск од осамдесѣт гòд̄ин̄а (В).

§ 211. У неколико ситуација бележимо конструкције с предлогом *ДО* (195) које указују на крајњу, максималну границу испољавања квантификативне особености управног дела синтагме.²⁶² Чест лексикализатор ове конструкције јесте одређени део људског тела и конструкција тада најчешће упућује на квантификативни карактер предметног појма, тачније на његову дужину, висину и друге величине које је могуће изразити денотатом неког дела тела [1]. Овом конструкцијом може бити исказан и степен извршености глаголске радње над објектом, односно лимитиран број објекатских денотата [2], а неретко и квантификативна детерминација реченичне предикације „са апсолутно-инклузивним (неексцептивним) значењем 'без изузетка', и то „у идиоматизованој синтагми с прономиналним афирмативним универзалним квантификатором“ (Антонић 2007в: 40) [3]. Регистрован је и идиоматизовани израз *до бога* којим се означава апсолутни интензитет неке особености одвијања реченичне предикације [4]. Уп.

(195) [1] нòсиле се с̄ук̄не дòле [дуге] до пѣт̄а (Књ); вòди је снѣјег б̄йо [велики] дò п̄аса (Бд); òбула ч̄йзме [дуге] дò кољена (Оз);
 [2] нек скину пелѣнгаће дò кољен̄а и г̄аће (КБ); – и свѣ такò гòн̄иш [= стављаш] до т̄ри, чѣтри, пѣт в̄р̄љ̄к̄а, како је кò ймò (В);
 [3] [све] до һ̄умеза з̄апал̄и (МП); свѣ до јенòга н̄а мјесту ùбили (Бј);
 [4] б̄йједно ж̄ивили дò бога (Кш); м̄учио га је ч̄ир [јакò] дò бога (Пб).

²⁶² У једном или више значењских типова квантификативно *ДО* + *генитив* спорадично можемо срести у дијалектолошкој литератури, уп. Пижурица 1967: 146; Станић 1977: 78; Симић Р. 1980: 46–47; Милорадовић 2003: 92–93.

§ 212. У функцији квантификативног детерминатора реченичне предикације [1] или особине изражене придевом [2], регистрована је, такође, и конструкција састављена од предлога *ЗА* и нумерички одређене именице (196). Поред конвенционалне мерне јединице, у улози лексикализатора бележимо и називе оних делова људског тела којима је могуће изразити неку од величина, као што су дужина, висина, ширина и сл. Уп.

(196) [1] *за двáдес мѣтáрá* ùтече томѣ Јуриши (Г); – сáм зà гла́ву [утече] (Г);

[2] кáиши пѣширѣки за јѣдан пѣс двá (В).

Неки именички појмови, који примарно не садрже елементе квантификативности, у одређеним контекстима, с одређеном реченичном предикацијом могу је количински детерминисати упућујући на степен реализације глаголске радње, односно неки њен количински аспект. Такви именички појмови се појављују као лексички експоненти конструкција *ИЗ + генитив* (197) и *У + акузатив* (198), а такве конструкције се у забележеним реченичним структурама могу сматрати и својеврсним идиоматизованим изразима, првенствено генитивна конструкција. Израз *из виђења* срећемо у значењу 'површно, недовољно'. Досезање максималне мере у реализацији радње и значење 'у потпуности' има израз *из темеља* у регистрованом примеру. Количинска компонента значења акузативне конструкције с предлогом *У* односи се на прецизност, темељитост²⁶³ којом може бити обухваћена реализација реченичне предикације. Уп.

(197) пѣзнајем га *из виђења* (Г); пѣзнáм га нàкѣ *из виђења* (Ск); – сѣло се расформíрало *ис тѣмеља* (Ск);

(198) ма у дáн ће ти рѣћи кá-ш ùмријети, мешчíнӣ (БГ).

КВАЛИФИКАТИВНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 213. У конституисању детерминативних падежних система истиче се динамички протолокациони параметар па се и на интеркатегоријалном нивоу поједине семантичке

---

²⁶³ Како наводи Н. Арсенијевић, акузативним конструкцијама с предлогом *У* конотира се позитиван однос с глаголском радњом, што се, између осталог, манифестује и кроз темељитост и исцрпност чина извршења (Арсенијевић 2003б: 77).

категорије подводе под одређени семантички тип локализације. Тако је начин (= најчешће коришћен традиционални термин за адвербијалну квалификативност) „апстрактно схваћен пут остваривања неког процеса или неког стања“ (Пипер 2005в: 839), што је функционално слично са просторним означавањем линије кретања, тј. са значењем протолокационе перлативности. С друге стране, семантичко извориште категорије начина јесте категорија средства с којом је начинска категорија у најтешњој вези; тачније, могу се посматрати као две сродне врсте квалификативности. По угледу на значење линије кретања које се односи на средишњи део неког кретања, између почетне и завршне тачке, значење категорије средства „односи [се] на средишњи елемент неког оријентисаног процеса, између његовог агенса и пацијенса“ (Пипер 2005в: 710). Процесуални моменат, садржан у категорији начина дефинисаној „као локализација акције у извесном облику њене реализације који је одређен неком карактеристичном особином која се издваја као најрелевантнија у датом тренутку [лат.]“, огледа се у представи о „извесном квалитету *кроз* који се нека акција остварује“, односно у појавном облику као метафори пута „којим акција од потенцијалне постаје реална [лат.]“ (Пипер 1983: 100).

Оваква блискост категорије квалификативности са протолокационом перлативношћу која постоји на функционалном плану, може се пратити и на плану језичке структуре, праћењем искоришћености семантичког потенцијала примарно перлативних падежних формализатора у квалификативном семантичком пољу, односно у појединачним семантичким типовима за које је било оправдања да буду подведени под шири појам квалификативности.

§ 214. Очекивано, у изворишној квалификативној категорији – категорији инструменталности спроводничког типа – анализирани корпус романијских говора Старог Влаха издваја беспредлошки инструментал. Овај примарни формализатор инструменталности, будући третиран као квалификативна перлативност, подједнако је перлативни феномен колико и просторни инструментал код којег је перлативно конципирани оријентир третиран као средство реализације директивног кретања (Павловић 2008в: 407, нап. 13).

Укључивањем позиционог параметра у семантички опис беспредлошког инструментала, који се у просторном односу огледа у позиционој неспецификованој

контактној перлативности (пошто је такав инструментал неутралан у односу на обележје интралокализација ~ ареалокализација), долази се до *неспецификоване контактности* као другог протолокационог својства релевантног за опис овог падежног модела, контекстуално и лексичко-семантички овде одређеног као квалификативног. У инструменталном типу квалификативности протолокациона контактност беспредлошког, слободног инструментала „очувана је у виду нужне контактности агенса детерминисане радње и инструмента (спроводничког и омогућивачког типа) посредством кога се та радња реализује“, а његова протолокациона неспецификованост подразумевала би могућност везивања како за средства која су неодвојиви део агенса, тако и за средства одвојива од агенса (Павловић 2008в: 408).

Анализирана грађа из говора романијског платоа највећим делом потврђује ово Павловићево запажање, изнесено на основу стања у старосрпској писмености, посебно када је реч о спроводничком инструменталу. Наиме, интегрално иступање агенса и инструмента у реализацији реченичне предикације, било да је инструмент интегрални део тела вршиоца радње, (не)специјализовано оруђе за рад или материјал неопходан за остварење глаголске радње, свој израз управо налази у беспредлошком инструменталу. Не нарушавајући примат који има беспредлошки инструментал као спроводник, у својству основне конкурентне форме срећемо инструментал с предлогом $C(A)$ – конструкцију без протолокационог ослонца – углавном у случајевима лексикализације предметним појмовима „чија је органска повезаност са субјектом у тренутку вршења радње условна, тј. лабилнија од везе која постоји између субјекта и његовог интегралног дела – органа“ (Ивић М. 1954а: 229). Управо овакве ситуације разлог су израженијем повлачењу омогућивачки интерпретираног беспредлошког инструментала, претежно у корист конструкције $C(A) + \text{инструментал}$ (у зависности од семантичког типа омогућивачки схваћеног средства срећу се и разноврсне протолокационе конструкције, у специфичном језичком окружењу присутне и у категорији спроводника). Ипак, забележена је спорадична употреба форме беспредлошког инструментала у значењу средства помоћу којег се реализује реченична предикација, сасвим ретко ова форма је лексикализована и називом одређеног возила, док је обична једино у значењу средства плаћања. Сви наведени типови употребе беспредлошког инструментала у категорији оруђа потврда су присутности протолокационе неспецификованости ове контактне конструкције, с тим што је интерна

маркираност, испољена кроз јединствену делатност агенса и његовог инхерентног дела, протолокационо својство за које је доследније везан овај формализатор.

Прилично уједначену фреквентност с конструкцијама $C(A) + \text{инструментала}$ и $HA + \text{акузатив}$, најприметнијим у сфери квалификативности у ужем смислу, форма беспредлошког инструментала дугује високом степену квалификативне адвербијализованости ове падежне форме, честој пратећој детерминацији лексичког експонента у инструменталу која је, заправо, кључна у одређивању начина реализације глаголске радње и(ли) израженом идиоматизованом карактеру инструменталних структура (в. примере 136). У свим таквим примерима открива се неко агенсово стање или свесно креиран поступак, карактерно својство које агенс испољава при чину реализације глаголске радње, што представља квалитативну оцену те радње у одређеном моменту, односно у актуелној ситуацији. Будући да је увек акценат на стању које је унутар самог агенса кроз којег се и манифестује у чину остварења радње, интерно маркирана контактност се у овом семантичком пољу, поред протолокационе перлативности, издваја као доминантно протолокационо својство.

И у компаративном семантичком пољу појаву беспредлошког инструментала у синтагмама с глаголима типа *мирисати* пре можемо везивати за интерну контактност. Објашњење налазимо у чињеници да се најчешће рачуна на постојање непосредне контактне ситуације успостављене између двају појмова из које појам који је носилац чулног утиска исказаног глаголима мириса излази са својством подударним својству инструменталног појма општепознатог мириса / смрада као својим инхерентним својством (в. примере 185).

Забележени инструментални плуралски облици бројних именица *стотина*, *иљада* и именице *вагон* који говоре о бројности одређеног именичког појма, о његовом бројном виду као нове специфичности у датом тренутку реализације реченичне предикације (в. примере 191), будући конкретизовани везивањем за именовани појам, изједначају се са скупом на који се односе, те се детерминисани појам и квантификаторски детерминатор у инструменталу схватају као једно у вршењу радње, као неразлучива целина својствена спроводничкој категорији инструментала (уп. Ивић М. 1954а: 141–143). Јединствени наступ, тј. идентичност бројне вредности, као укупности објеката квантификације, и

објекта квантификације, као скупа који се колективно поима, доводи до тога да, поред квалификативне перлативности, беспредлошки инструментал у квантификативном семантичком пољу бива обележен интерном маркираношћу.

§ 215. Друга протоперлативна конструкција забележена у семантичкој категорији квалификативности јесте конструкција *ПРЕКО* + *генитив*. Срећемо је у пољу омогућивачке инструменталности, и то најпре у значењу посредничког неживог (предметног) објекта на путу до агенса, углавном примаоца информације (в. примере 120). Деловање посредничког средства изван сфере реципијенса при реализацији реченичне предикације одговара екстерној контактности (= успостављању контакта с површином оријентира) као протолокационом својству конструкције *ПРЕКО* + *генитив*. Ово протолокационо обележје можемо препознати и у примерима генитива с предлогом *ПРЕКО* лексикализованог појмовима у значењу лица или институције, будући да је самоактивност централни моменат у њиховој посредничкој функцији (в. примере 135).

Сличност с улогом живог посредника, а отуд и одраз протолокационе екстерне контактности, имају примери конструкције *ПРЕКО* + *генитив* подведени под значење критеријума / основа квалификативног типа као фактора који повезује две стране у родбински однос чинећи га тако специфичним (в. примере 181).

Негирањем пута означеног генитивном конструкцијом с перлативним предлогом *ПРЕКО* као специфичне пропратне околности којом се квалификује реченична предикација, истиче се изостанак очекиване ситуације, инкорпориране у јединствену целину са радњом реченичне предикације (в. примере 179). Остајање пропратне околности изван такве догађајне целине било је могуће изразити конструкцијом *ПРЕКО* + *генитив* с обзиром на њен протолокациони семантички капацитет, у којем своје место налази и исказивање смештања објекта локализације изван граница локализатора, тј. значење посредне просторне локализације. У овом случају, дакле, до изражаја долази протолокациона дистантност.

§ 216. Интраперлативни карактер конструкције *КРОЗ* + *акузатив* огледа се у чињеници да садржај ове конструкције, ретко бележен, реферише о унутрашњем, личном

односу агенса према реченичној предикацији приликом њене реализације, у смислу пропратнооколносног одређивања реченичне предикације (в. примере 172).

§ 217. Фактор путем којег се ограничава поље актуелног значења приписаног управној речи може бити посматран као перлативни моменат и у ситуацијама када је изражен локативном конструкцијом с предлогом *ПО* чији је семантички садржај квалификативни критеријум / основ при реализацији глаголске радње или спецификацији именског појма (в. примере 180). Конструкција *ПО* + *локатив* примарно је граматикализатор (дифузно-)дистрибутивног значења које под одређеним семантичким условима у пољу спацијалности поприма обележје перлативности (Павловић 2006: 39, напомена 51; 78–79; 2008в: 410). Улогу основног синтаксичког средства за изражавање значења критеријума / основа ова конструкција добија и захваљујући чињеници да у нашем регистрованом материјалу прописано ограничење означено овим падежним моделом може заступати како агенс детерминисане радње, тако и сваки други, спољни ауторитет. Ово указује на очуваност протолокационе неспецификоване контактности конструкције *ПО* + *локатив*, односно могућности везивања локализатора и за унутрашњост и за површину (Павловић 2008в: 411). Исту семантичку слику даје нам и квантитативно *ПО* + *локатив* у којем је приметно значење критеријума, с обзиром на то да се овом конструкцијом изражава количина према којој је извршено одмеравање (в. примере 193).

§ 218. За разлику од слободног инструментала који лексикализован називима парних органа–спроводника *ухо* и *око* указује на ситуације у којима се *истиче* пријем аудитивног или визуелног сигнала, и таутолошког је карактера, акузативни облици ових именица у конструкцији с екстерно контактним предлогом *НА* у употреби су при оцени квалитета аудитивне и визуелне перцепције спољашњег света, при оцени усмереној на именовани орган који је изложен одређеном ограничењу своје функције. Како је директном контакту са спољашњости *изложен* површински део органа, отуд и појава предлога *НА* у акузативној конструкцији. Истим предлогом блокиран је и акузатив означен различитим деловима тела (у нашим примерима *колена*) изложеним деловању радње којој подлеже и агенс у целисти, али је таква радња усмерена на део с којим извесни ослонац успоставља физички контакт. Именица *рука*, која поред примарне, спроводничке улоге,

исказиве и беспредлошким инструменталом, у акузативу с предлогом *НА* додатно упућује и на специфичан облик испољавања глаголске радње. Иако је посреди инхерентни део тела који чинећи јединство с агенсом при остварењу радње сугерише формализацију интерно контактном конструкцијом, истицање нарочитог вида реализације управне радње допринело је појави ове екстерно контактне падежне конструкције.

Исти моменат могао је довести до употребе конструкције *НА* + *акузатив* чији садржај представља материјал искоришћен за реализацију реченичне предикације, а када је материјал конкретизован у виду платежног средства, и моменат дистрибутивности је разлог да акузативни облик буде блокиран предлошким формантом *НА*.

Самим постојањем предметā, препознатљивих направа специјализованих за вршење одређене радње, и то као засебних ентитета ван вршиоца радње, објашњива је појава акузатива с предлогом *НА* у функцији инструмента спроводничког или омогућивачког типа. У зависности од конкретне именице у улози локализатора и контекста у којем се такав локализатор налази, у неким примерима можемо рачунати и на постојање интерференције с просторношћу, односно на присутност имплицитне предикације просторно детерминисане араадлативним падежним формализатором.

У случајевима у којима има назнака модификације протолокационе интерно немаркиране контактности беспредлошког инструментала у правцу интерне маркираности, отвара се простор за употребу других искључиво екстерно контактних падежних формализатора, као што је то конструкција *НА* + *акузатив*. Томе је допринело присуство различитих унутарсинтагматских семантичких момената, као што је истицање, изложеност, специфичан облик испољавања, постојање ентитета ван вршиоца радње и, наравно, моменат дистрибутивности.

Приметан је удео протолокационог екстерно контактног *НА* + *акузатив* у субпољу квалификативности у ужем смислу с мноштвом могућих модификација управног појма у одређеној ситуацији.

У једној од могућности квалификативне детерминације глаголске радње акузатив је лексикализован именицом *начин* с обавезно присутним детерминатором као носиоцем квалификације. Реч је о облику испољавања реченичне предикације као говорниковој

оцени одређене ситуације или поступка, а за ту оцену је често потребан шири контекст и шире знање јер је она тада заснована на поређењу с неким из контекста познатим или искуствено препознатљивим обликом остваривања или извршења неке глаголске радње. У било којој од таквих ситуација даје се само општа и(ли) површна оцена, без залажења у суштину, што погодује појави предлога *НА*.

Такође, ситуације у којима постоји негативан исход по неког од учесника у радњи, дезинтегративност у виду процеса негативног ефекта, али и различити видови дисконтинуитета (који носе негативни предзнак), те делимичност, непотпуност, неочекиваност, непрецизност и сл. резултирају појавом предлога *НА* уз акузатив означен разнородним апстрактним појмовима као спецификаторима реализације реченичне предикације (уп. Арсенијевић 2003б: 75–77; 2008: 156–158). У низ наведених семантичких момената заслужних за активацију конструкције с предлогом *НА*, можемо додати и појам *површност*, чији је творбени лик мотивисан управо оним делом простора локализатора о којем реферише предлог *НА*. Уколико позицију зависног члана синтагме може заузети једнако лексикализована падежна форма блокирана и опонентним предлогом *У*, која је иначе централна падежна структура у опозитном пару, обележена кумулативношћу или интегративношћу, перспективизација посматрања је одлучујући фактор који привлачи опонентни предлог *НА*, а она доноси другачији став, нови вид спецификовања (Арсенијевић 2008: 156–158).

Паралелна употреба предлошког опозитног пара $У \sim НА$ најизраженија је у групи примера које обједињује значење трансформације пацијенса управне радње, а избор предлошке форме *У*, односно *НА* уз акузативни појам одређује семантичка компонента кумулативности или интегративности, односно компонента сегментираниости, дистрибутивности или дезинтегративности (Арсенијевић 2003б: 78–81).

Конструкција с предлогом *НА* налази се и у значењу карактеристичне појединости будући да је посреди истицање уочљивог сегмента неживог појма, а чиме се детерминише облик постојања управног појма (в. примере 160).

Протолокациона екстерна контактност предлога *НА* допринела је употреби конструкције *НА* + *акузатив* у синтагмама с глаголима типа *мирисати* и то најпре у

ситуацијама у којима није акценат на просторном јединству носиоца мирисног опажаја и појма препознатљивог мириса / смрада у тренутку перцепције. Такође, усмереност предикације на општепознати чулни објекат говори о јавној изложености чулне слике искуствено регистроване у људској перцепцији, а таква концептуализација одговара површинском локализатору израженом конструкцијом с предлогом *НА*.

Било да имамо бројну именицу у множини која упућује на већи број одређених ентитета, било да садржај представља количински израз према којем се одмерава количина друге мерне јединице, појаву конструкције *НА + акузатив* у квантификативном семантичком пољу можемо образложити израженим дистрибутивним карактером таквих структура.

§ 219. У оквиру семантичке категорије квалитативности знатно је мање искоришћена протолокациона интраадлативна конструкција *У + акузатив* и њен семантички потенцијал и могући транспоновани видови протолокационог значења ове конструкције. Најчешће се јавља у примерима којима се исказује трансформациони пут пацијенса реченичке предикације, односно модификациони поступак у чијем се резултату истиче новодобијени облик. Управо истицање уобличености, односно већ помињани моменти кумулативности или интегративности основни су видови транспоновања интраадлативног *У + акузатив* у пољу квалитативности. Ову конструкцију захтева и изражавање усмерености на орган који је у целости обухваћен одређеним обележјем (нпр. што је фаличан *у око* (Бђ)). Појединачно, на појаву интерно контактне конструкције *У + акузатив* могуће да су утицали и различити други моменти као што је моменат сучељавања, непосредности контакта (нпр. *ођу да му рѣкнѣм у очи* (КБ)), израженог континуитета (нпр. *свѣ у мѣове грѣби, ко кѣсци* (Вб)) или пак прецизности (нпр. *ма у дѣн ће ти рѣћи кѣ-ш умријети, мешчѣни* (БГ)).

§ 220. Контактна немаркирана општеадлативна конструкција с предлогом *ДО* један је од уобичајених формализатора квантитативности. С обзиром на то да је оваква конструкција контактна немаркирана (крајња тачка кретања може бити и у границама локализатора и ван њих), сав семантички потенцијал предлога *ДО* усмерен је на протолокационо достизање циља као таквог, што се у овом семантичком пољу испољава се

у виду квантификативне лимитативности, док је евентуална представа о протезању на скали објекта квантификације, заправо, транспонована спацијална транслокативност и директивност (Антонић 2007в: 42).

§ 221. У неколико квалитативних нијанси регистрована је акузативна конструкција са имаче широкозначним предлогом *ЗА*. У њему су, у општесловенској употреби, синтетизована два главна значењска вида – доспевање иза нечега и спајање, фиксирање, повезивање – и хипотетички обједињена апстрахованом пројекцијом захваћености, обухваћености, док се специфичност семантичке дисперзије предлога, док је специфичност семантичке дисперзије предлога *ЗА* с акузативом у српском језику неопходно посматрати у контексту романско-балканске интерференције²⁶⁴ у којој се могу наћи одговори за конструкцију *ЗА* + *акузатив* у значењима мање мотивисаним протокационом постадлативношћу (Грицкат 2003: 14, 15).

Довођење у физички контакт јесте конкретна ситуација која квалификује реченичну предикацију у примерима (149). Апстрактнији облик пројекције примарне постадлативности можемо препознати или препоставити у примерима (130) у којима се предикација као објекат локализације исказан глаголима типа *купити*, остварује постављањем иза искоришћеног средства као адлативног оријентира на чијим основама се омогућује реализација радње управног глагола.²⁶⁵

У примерима квантификативне детерминације (196) крајњи резултат одмеравања, односно објекат квантификације, смешта се на скали „иза“ количинске вредности исказане конструкцијом с предлогом *ЗА*. Уз подразумевано простирање, својствено адлативности, овакво квантификативно *ЗА* могло је бити повезано с протокационом постадлативношћу, али је, свакако, повезано са раније поменутом општесловенском обухваћеношћу, која је, додуше, контактнoг карактера.

---

²⁶⁴ О овоме и на више места у: Павловић 2006.

²⁶⁵ Како се запажа у старосрпској пословноправној писмености (Павловић 2006: 273 и нап. 354, 314–315), овакви примери садрже елементе компензационе релације која, као аутентично словенског семантичког потенцијала, било да је посматрана као прелазна категорија између типичних објеката исказаних конструкцијом *ЗА* + *акузатив* уз *verba committandi* и компензативног каузалног иницијализатора, било као интенционална категорија, представља метафоризацију постлокационе адлативности (= постадлативности).

Уколико је у оваквим примерима мање остварива пројекција примарне постадлативности предлога *ЗА*, романско-балканска интерференција заслужна је за појаву конструкције *ЗА + акузатив* у српском и осталим јужнословенским језицима, као што је то случај у примерима (165) у којима је ова конструкција адноминални детерминатор наменског карактера.

§ 222. По изузетку, конструкција *ПРЕМА + датив* је формализатор компаративности, а забележена је у примеру (187) у којем се једна ситуација усмерава у правцу ситуације обележене овом конструкцијом, што представља један од видова транспозиције обележја статичке директивности, односно директивности уопште, чији је типични лексички експонент предлог *ПРЕМА*, а датив „један од типичних синтаксичко-семантичких носилаца овог обележја“ (Антонић 2011: 172, 174).

§ 223. По својој широкој заступљености у скоро свим семантичким сферама квалификативности које у раду наводимо, а понегде и у више видова одређене квалификативне сфере, издваја се општеаблативна контактано немаркирана конструкција *ОД + генитив*. Њена базична аблативност махом је испољена у виду потицања тј. порекла (Антонић 2006а), и то кад је *ОД + генитив* формализатор омогућивачког инструмента као материјала (125), извора плаћања (128) или извора материјалне егзистенције (133), али и у више случајева квалификативне детерминације именичког појма (157) и у једном случају квантификације именичког појма (194) имамо извор, најчешће у облику материјала / материје или саставног (градивног елемента). Овоме можемо додати и усамљене, делимично идиоматизоване примере конструкције *ОД + генитив* означене као случајеве квалификативности у ужем смислу (142, 166) односно пропратне околности (174). У компаративном генитиву с предлогом *ОД* одражава се други семантички вид испољавања аблативности – удаљавање и то у транспозицији *издвајање* (Антонић 2006а: 141).

§ 224. Није безначајна улога и протолокативних падежних конструкција у пољу квалификативности, међу којима је нарочито заступљена интерно контактна конструкција *У + локатив* на чију се примарну интралокативност надовезују различита значења која је метафорички проширују на квалификативну сферу. Централно значење које се узима у обзир јесте значење облика. Будући да облик у коме се један ентитет појављује постаје начином његовом испољавања или постојања, такво опште значење облика је суштински,

инхерентно начинско, а не само контекстуално условљено, што омогућује да конструкција *У + локатив* има квалификативно значење (уп. Кликовац 2000: 164–172). Отуд, рецимо, имамо примере у којима је управни глагол у значењу 'платити' детерминисан навођењем накнаде као облика плаћања (нпр. д`дн̄у ми у п`рама (Рн)).

У неким ситуацијама квалификативни карактер има конструкција *У + локатив* лексикализована појмовима који се могу подвести под категорију стања, а у коју спадају различита човекова физиолошка и психичка стања. Значење осећања и расположења (нпр. òпѣт ф̄ино [живели], у задовòлству (В)), спонтаног невољног кретања (нпр. èто, у брз̄ини т̄о се и ожèник, на брз̄ину (Ш)) или спонтане менталне „активности“ (нпр. [живиш]у н`ди н`кòј да ћеш т̄и прож̄ивјети (Ц)) само су нека од могућих стања (уп. Кликовац 2000: 130–139) регистрована у нашем корпусу. Смештеност у одређеној животној доби може одређивати физиолошко стање носиоца особине (нпр. òн је б̄иò у годинама кад је ш̄ѣр д̄òбиò (Бј)). У свим наведеним ситуацијама изражена је обузетост субјекта одређеним стањем, а јединство са субјектом у корелацији је са интерном контактности својственом формализатору *У + локатив*. Ова конструкција је језички израз и значења сужавања важења неке ситуације на одређену „област“ као транспозиције значења ограниченог 2д-простора (уп. Кликовац 2000: 98–101), у нашим примерима важења особине на одређеном делу њеног носиоца (нпр. и старòлика у ли́цу (Жљ)). Као ограничени 2д-простор концептуализован је и лексикализатор *мода* јер се може одредити као територија на којој се налазе модерне, прихваћене ствари и појаве (Кликовац 2000: 90). Блискост, идентификовање с таквим појавама вид је јединствене целине коју чине објекат локализације и локализатор (уп. и т̄ò н̄ије б̄ило у м̄оди... (Ск)).

Представа унутрашње локализације у потпуности је јасна у примерима детерминације именичког појма конструкцијом *У + локатив* лексикализованом конкретним ентитетима, а захваљујући перцептивном аспекту, или и перцептивном и функционалном аспекту, али је у оба случаја немогућа просторна детерминација, већ само квалификација и идентификација (уп. Кликовац 2000: 65–68).

§ 225. Ополитна конструкција, примарно ареалокативно *НА + локатив*, привлачи ситуације у којима се реализација реченичне предикације темељи на појму у локативу,

односно проистиче из таквог појма, као основног, најважнијег, почетног елемента. На овакву подлогу се даље могу дограђивати различити други елементи, али експлицирањем суштинског до изражаја долази моменат изложености својствен површинској концептуализацији. Ово је испољено у два вида инструменталног значења – први у којем се наводи утрошена материја помоћу које је остварена радња (нпр. ...*на млијэку* је скўвāна (Кљ)), а други у којем се истиче појам који омогућава стицање добити (нпр. сām што донесē брāt што зārādī *на йгли* (КБ)). Остали примери инструмента омогућивачког типа, лексикализовани различитим предметним ентитетима или ознаком животиње, садрже изражену представу о просторној локализацији.

На моменту изложености базирано је и истицање, експлицирање неког аспекта који се односи на именички појам, чиме се тај појам по питању издвојене сфере која му се приписује и оцењује тако (уп. нпр. ... нијэсу ни *на млијэку* (Ск)). Екстерна контактност конструкције *НА* + *локатив* може се сматрати разлогом употребе именице *мир* у овој конструкцији, будући да она тада не реферише о унутрашњем миру носиоца стања, већ о оном спољашњем оствареном одсуством свађа, сукоба, трзавица као спољашњих фактора. Иако би у синтагми с глаголом *умрети* лексикализатор *мука* (у пл.), с обзиром да означава унутрашње проживљавање физичке патње, очекивали бисмо у локативу с предлогом *У* (уп. напомену 246). Међутим, фокус је померен са истицања обузетости агенса датим стањем на моменат пратеће ситуације, а локатив плурала ове именице у примерима (170) блокиран предлогом *НА* и у улози је пропратнооколносног детерминатора глагола *умрети*.

§ 226. Сасвим периферно забележена је конструкција *О* + *локатив*, иначе нерегистрована у нашем корпусу спацијалних формализатора, и то само као омогућивачки инструмент уз глагол *живети* (в. примере 134). Аналогно просторној схеми употребе, избором предлога *О* истиче се постојање једног јединог ослоња за објекат локализације, ангажовање само једне стране у скупу средстава материјалне егзистенције која омогућава опстанак, преживљавање.

§ 227. Само неколицина оријентационих предлога наша се с одговарајућим падежним обликом именица конкретног и апстрактног семантичког садржаја, тако да се може закључити да протолокациона дистантност нема већи значај у формирању квалификативног семантичког поља.

§ 228. Нешто заступљенији међу таквим предлозима јесу сублокациони предлози *ПОД* и *ИСПОД* који се с одговарајућом падежном формом и у пољу просторности истичу по фреквентности. Заправо, и као квалификативни детерминатори предикације или именичког појма они најчешће задржавају примарну просторност (уп. примере 118, 148, 154 и 155), на коју се само у појединим примерима, и то једино у конструкцијама *ПОД* + *инструментал*, наслања још један квалификативни семантички слој (нпр. ја сам по чѐтри кòња *пòт колима* гòнијо (Пр) [→ ја сам по четири коња *упрегнута* гонио]). Квалификативне нијансе конструкција с предлогом *ПОД* увек садрже значење контролисаности и наметнутости које се надовезују на протолокациону сублокализацију.

§ 229. Интерлокативно *МЕЂУ* + *инструментал* јесте формализатор суперлативних релација у којима је објекат локализације, као носилац суперлативног својства, у једном случају, смештен у сфери у којој га окружују истоврсне јединке које су други члан поређења (уп. ја нàјачӣ *међу* *ћѐцòм* (Пр)), и притом је на основу особине експлициране у реченичној структури издвојен од осталих истоветних ентитета (уп. напомену 251). У другом случају, први члан поређења локализован је у групи коју чине јединке с максималним степеном својства, а смештањем таквог ентитета заједно, *напòредо* с осталим јединкама, као равноправног члана групе с подједнако израженим суперлативним својством (уп. напомену 43), истакнута је и припадност групи (уп. слўшàјте, љўди, *међу* нàјмлаћӣјем сам òвди (Рс)).

§ 230. Од семантичког потенцијала предлога *МИМО*, јединог примарно перлативног оријентационог предлога, у пољу квалификативности је до изражаја дошао његов јуксталокациони карактер, и то у виду ексцесивности за коју је релевантна спољашња страна границе локализатора којој одговара степен одступања од испољености неког својства (Пипер 2005в: 864–868). Тако је, на пример, начин реализације реченичне предикације оквалификован као поступак изван прихватљивог, уобичајеног или пожељног (уп. тò је раћено *мимо* *йкакѐ* *љўцкѐ* *особӣнѐ* (Кж) [= нехумано]). У другом примеру, прекорачењем границе експлициране мере за дато својство, поредбени члан бива високо вреднован на скали изражености особине (уп. ... *мӣмо* *мно̄гӣ* *град*, ..., бйò рàзвјен (Ск)).

§ 231. У примерима с конструкцијом *ОКО* + *генитив* у улози конкретизатора именичког појма, огледа се примарна циркумлативност (= циркумлокативност) предлога *ОКО* транспонована у виду циркулативности (Антонић 2008а), будући да се његовом употребом детерминација управног појма проширује и, поред значења лексикализатора генитивне конструкције, обухвата и све појединачне, пропратне моменте који се тичу појма у генитиву (уп. обичаји су *око славѣ* и *око свадбѣ* и *у њиґ йсти ко й вѣм* (Вр)).

§ 232. У примарној, просторној јуксталокативности конструкције *УЗ* + *акузатив*, као непосредним суседством (уп. Пижурица 1967: 159), иницирано је значење пропратне околности ове конструкције када њен садржан представља ситуацију паралелну (истовремену) ситуацији управне предикације (уп. примере (173)).

ИНТЕНЦИОНАЛНОСТ

§ 233. Важно место међу релационим семантичким категоријама, различитог степена значењске апстрактности и комплексности, има семантичка категорија *интенционалности* (теличности, финалности, циља, намере).²⁶⁶ Формализаторима интенционалности изражавају се ситуације „које су мотивисане пре свега потребама, нагонима или тежњама човека као свесног бића да то чему тежи оствари сам, у заједници са ким или пак да неко други буде извршилац његовог наума“ (Ружић 2010: 421), а свесно предузета акција као начин досезања циља (Ковачевић 1992: 101–102) ситуација је исказана предикацијом која је управна формализатору интенционалности. Те две ситуације чине експлицирани део интенционалних реченичних структура, заснованих на неискazanом моменту воље, односно унутрашње побуде као имплициране каузалне ситуације. Овим се интенционалност уводи у подручје шире схваћене каузалности, као специфичног и комплексног узрочно-последичног односа у којем се у први план ставља предметна садржина воље (жеље, односно хтења) у виду циља свесно предузете активности.

Захваљујући инкорпорираној каузалној компоненти, интенционални језички изрази најчешће могу бити каузално интерпретирани, што на формалном плану за последицу има употребу истих језичких средстава за означавање и циљног и узрочног значења. Иначе, у литератури је констатовано да циљно значење у више падежних модела најчешће интерферира како с узрочним, тако и с објекатским значењем (Ковачевић 1992: 111). На евентуалну интерференцију с другим семантичким пољима велики утицај најпре има инхерентна лексичка семантика управне предикације, али и семантички садржај експонента циљне падежне конструкције, те целокупна граматичка и семантичка структура исказа у којем се појављује један циљни падежни формализатор допунског или одредбеног карактера.

У бројним синтагмама са интенционалним значењем управни члан је глагол усмереног кретања, односно онај глагол чији семантички потенцијал садржи и сему кретања. Такав глагол инхерентне просторности уноси просторну значењску нијансу у

---

²⁶⁶ Како наводи и В. Ружић (2010: 421), *финалност, интенционалност, циљност, намену и сврху* тешко је диференцирати будући да су међусобно блиске семантичке категорије.

зависни део синтагме који је означен примарним адлативним акузативним моделима а лексикализован просторним појмовима, па тада имамо у виду циљно-просторну интерференцију.²⁶⁷ С друге стране, засебну семантичку скупину чине падежне конструкције у синтагмама с манипулативним глаголима стварања, односно давања које у исказу добијају циљно-наменско значење.

§ 234. Изразиту фреквентност као формализатори интенционалног значења показују протокационе акузативне конструкције с предлозима *У* и *НА*²⁶⁸ „који одговарају *двема основним могућностима ближег одређивања места радње (унутрашњост или површина)* [курзив З.С.]“ (Ивић М. 1957: 152), тачније имамо конструкције које су првенствено формализатори основне директне (= контактне) адлативности, тј. које одређују место завршетка радње. Изменом значењског типа лексичких експонената ових падежних конструкција циљност у просторном смислу добија интенционално обележје. Углавном се срећу именичке лексеме са значењем догађајних појава друштвеног карактера, махом са значењем друштвених активности које људи организују и у које су на неки начин укључени.

Значајнијем уделу конструкција *У / НА + акузатив* у овом семантичком пољу доприноси и управни глагол уз који се реализују. Најчешће је то глагол самосталног кретања агенса или симултаног кретања и агенса и пацијенса, те глагол у којем је носилац

---

²⁶⁷ Према Н. Арсенијевић, осим значењске структуре управног глагола, фактор који предодређује вид интерференције циљног значења с неким другим јесте однос аргумената реченичних структура на дубинском нивоу. Тако нпр. ауторка издваја видове циљно-просторне (с управним глаголом кретања) и циљно-социјативне интерференције уколико је агенс управне радње ангажован као субјекатски или објекатски аргумент циљне радње. При томе, други вид подразумева реализацију циљне радње уз учешће већег броја учесника, најчешћим управним конституентом сматра се глагол *позвати / позивати*, а именске лексеме у акузативу обично означавају активности друштвеног карактера (*разговарати* и сл.). Случајевима у којима циљна радња обухвата објекат управне радње као свој објекат, при чему се агенс циљних радњи најчешће разликује од агенса управне радње, а често је и анониман, према овој ауторки, представљају циљно-објекатску интерференцију, с различитим глаголима „манипулације“ (*нудити, дати, позајмити, слати, водити*) или с перформативним глаголом *позвати / позивати* у улози управног предиката. У примерима у којима је поред агенса у остварење циља укључен и одговарајући објекат који има наменски однос са циљном радњом или њеним објектом, ради се о циљно-наменској интерференцији. Примери с оваквим сложеним значењем најчешће се јављају уз глаголе одређених „припремних радњи“ и глагола „усмеравања“ објекта одређеном примаоцу (Арсенијевић 2003а: 240–250).

²⁶⁸ Такво истакнуто место у систему падежних конструкција за обележавање интенционалности ове конструкције имају и у старосрпској пословноправној писмености, а истиче се и да нешто више од половине свих акузативних интенционалних конструкција отпада на комбинацију акузатива с овим предлозима (Павловић 2006: 299 и напомена 389).

кретања само објекат-пацијенс именоване радње (уп. Павловић 2006: 20), као што су глаголи *звати*²⁶⁹ и *слати*. Како је, иначе, у њихову инхерентну семантику укључена просторна компонента усмерености и циљности, те се и исказивање адлативног колоката фреквенцијски убедљиво издваја међу осталим транслокативним колокатима, то је све био ослонац да акузативне конструкције с предлозима *У* и *НА* другачијег лексичког садржаја у синтагмама с глаголима усмереног кретања постану део нове значењске целине у којој ће реферисати о финализацији циљне ситуације као резултата свесно подузете активности изражене глаголом кретања. Често у оваквим исказима „глагол кретања сигнификује саму покретачку снагу агенса да чини што“, а целим исказом добијамо „јединствену представу о кретању и циљу као задовољењу психофизиолошких потреба [...] или активности својствених човеку“ (Ружић 2010: 422, 423). Присуство адлативне просторне одредбе у исказу слаби везу између управне радње кретања и циљне ситуације изражене акузативним конструкцијама с предлозима *У* и *НА*, те се оне у том случају сматрају циљним одредбама, док се елиминисањем адлативне одредбе из исказа наглашава постојање недељиве целине циља и усмереног кретања, а садржај падежне конструкције добија допунски карактер (Ружић 2010: 427).

§ 235. Интенционални акузатив с предлогом *НА* (199) има приметну предност над акузативном конструкцијом с опозитним предлошким решењем (с предлогом *У*),²⁷⁰ па и водеће место међу свим падежним формализаторима интенционалности.

У низу примера конструкција *НА* + *акузатив* лексикализована је именицама са значењем неке радње или активности, тј. девербативним именицама [1], које на површинском нивоу углавном заступају одговарајућу циљну (интенционалну) предикацију.²⁷¹ Интранзитивни глагол усмереног кретања најчешће чини управну

---

²⁶⁹ Заједно с глаголима кретања управним акузативним конструкцијама уврштени су и глаголи типа *звати* будући да је у њиховом семантичком потенцијалу садржана и сема 'ићи' – 'налагати или нудити коме да дође' (уп. Павловић 2006: 60, напомена 83).

²⁷⁰ Констатацију о ширем пољу употребе интенционалног акузатива с предлогом *НА* у савременим словенским језицима од акузатива с предлогом *У* износи Павловић на основу наведених података из славистичких радова (Павловић 2006: 299, напомена 389).

²⁷¹ Према Радовановићу (2007: 82) и овде ће термин *девербативна именица* обухватати све оне именице које, без обзира на своју генезу, својом семантиком подразумевају пунозначну предикацију. Има се у виду пак и чињеница да у систему често не постоји глаголска лексема која би у потпуности покривала семантику декомпоноване структуре или таква лексема није потпуни семантички и прагматички еквивалент (Антонић 2005а: 200).

предикацију у оваквим синтаagmaма с интенционалним значењем, а њен агенс у реализацији дубинске предикације учествује двојачко – или као агенс циљне предикације или као њен пацијенс. Посматрањем семантичког садржаја дубинске циљне предикације представљене кондензатором у облику акузативне конструкције с предлогом *НА* и односа с аргументима реченичке и кондензоване предикације, уочава се да је тај садржај доста шаролик, но ипак се издвајају неке значењске нијансе, потенцијално релевантне при избору предлошког решења. Тако агенс (или пацијенс) управне радње усмереног кретања у регистрованом корпусу може бити први аргумент дубинске циљне предикације и то као носилац одређеног (физиолошког) процеса или стања, а још чешће као извршилац одређене, махом законом регулисане или неке друге наметнуте обавезе, која представља институционализовану активност, или као добровољни учесник у активности, у својеврсном организованом чину у којем је имплицирано да свој допринос даје више људи обављајући заједнички одређену радњу. Коагенс је, затим, обавезан саставни део дубинске циљне клаузе (некад, заправо аблатив–агенс, уп. Антонић 2006а: 132), због социјативне инхерентне семантике, односно због перформативних особности акузативног појма, или зато што се употребом неких номинализованих структура аутоматски реферише о обављању активности у друштву, заједно с неким, и таква активност поприма карактер својеврног чина (Ивић М. 1995: 190). Конструкција *НА* + *акузатив* означава и ситуације у којима агенс (или пацијенс) управне радње у реализацији дубинске предикације учествује као други (чешће) или трећи (ређе) аргумент, који представљају фокус пажње циљних ситуација, а тако је и у случајевима са рефлексивним глаголом садржаним у кондензованој конструкцији. Уп.

(199) [1] (самостално кретање агенса) *дòшò òн м̀ло т̀ј на òдмор* (Оз) [$\rightarrow$ *да би се одмарао / одморио*]; *т̀мо се й̀дè на к̀нак* (Д); и *да смо т̀жили, òтишли би на р̀бију òбадв̀* (КБ); – *òдè т̀ на з̀сједу н̀д̀е* (Г) [$\rightarrow$ *да би засело (= заузело место у заседи)*]; – *ј̀ м̀рам й̀ни н̀ п̀т* (Јб);

ј̀ сам п̀тл̀е òшò на дослужèње (Ш); *прѝе онй̀ м̀л̀ђй̀ в̀днй̀к што је дòшò на дослужèње* (Бђ); *н̀ди сам й̀шò на прèдвòјничк̀ [вèжбу]* (Кл); *трèбò сам на г̀ђ̀ње* (Кл); – *̀ј на п̀сò, ч̀в̀ј òвце* (КП);²⁷² у Сокòлац е в̀дл̀е й̀шò на п̀сò (КБ); *Ј̀ òдок на*

²⁷² Како запажа В. Ружић (2010: 423, напомена 14), будући да у примерима овог типа импулс за радње кретања потиче од наредбодавца, не подразумева се спремност или потреба потенцијалног извршиоца да чини оно што му је задато.

пòсò, ја нѐмāм врѐмена (Ск); и òндā òде на пòсò (Бј); Òна на пòсò, нѐмā òна, кàд ће òна, штà ће òна скўвати(Ск); већ с пòсла на пòсò..кўћи, ўчи, пòмало изићи (Ск);

й̀дѐмо на кòмльѐње (Гз); нѐмāш нй̀куд дрўгò вам на кòмльѐње кат кукўруз дòђѐ (Гз); и пјѐсма је ка[д]-се й̀дѐ на кўпльевину (Вб) (уп. кад й̀дѐш без мòбā у кўпльевину, ў свòм домаћинству (Вб));

àјте код командира на р̀азговòр (ДБ); па смо òт^ншли на ўговòр (Д) [→ да бисмо с њима уговорили]; и дòшли на ўговòр (Кљ); òн је й̀шò на прòшњу (Јб) [→ да бисмо испросили девојку од њих] (уп. й̀шло се у прòшњу (Гб));

и Гòран дòшò нòј на р̀учак (Мг) [→ и Горан је дошао онде [код њих ⇒ у њихову кућу] да би [с њима] ручао]; Àј на фўштрук! (В) [→ хајде (доћи) [код мене ⇒ у моју кућу] да фруштукујемо (=доручкујемо)]; и òн дòђѐ на вѐчеру (Ск);

нит сам òтишò вй̀шѐ на контрòлу (Јб); крос пѐтнѐз дāнā мòрāш дòћи на контрòлу са нāлазом (Жљ); и ка-дòђѐмо на регрутāцију (Ш); р̀ађѐ й̀дѐм на стријѐлāње, нѐг да ме мўчй̀те (Јб); òдў дòље на сўђѐње (Гб); – и мй̀ б^н дòлазили дòљ на кўпāње (Ск); тўде мòи рођāци й̀шли на кўпāње (Гз);

(симултано кретање и агенса и пацијенса) бй̀ли га вòдили на стријѐлāње;

(носилац кретања је само објекат-пацијенс) нй̀г дй̀гнў [= пошалу] на дослужѐње (Дд); òбавезно мòбе, на кòшевину зòвў лўди (Бк).

Поред улоге кондензатора циљне предикације, конструкција *НА + акузатив* може имати улогу експонента циљне клаузе [2] у којој предикат контекстуално утврђујемо, а лексички експонент конструкције *НА + акузатив* представља рекцијску допуну глагола у функцији циљне предикације.

У једној групи примера лексички експонент интенционалног акузатива блокираног предлогом *НА* јесте појам са значењем организоване друштвене активности [2.а] којој, по правилу, присуствује већи број људи, а тичу се различитих видова групног рада, те прослава, забава и весела, свечаности, помена / даћа и других облика социјалног живота карактеристичних за становнике романијског платоа. Именице са значењем друштвене активности већином представљају семантичку допуну имплицираног глагола *присутвовати*, а каткад и глагола *обавити*. У оба случаја циљна ситуација подразумева чин испуњавања моралне обавезе, уколико одлазак на одређено место, често експлицирано, није свесна акција испланирана ради личног задовољства. Изражавање начелног саопштавања и у испитиваном говору, осим контекстом, омогућено је и

граматичким средством за то специјализованим – употребом акузативног облика у плуралу [2.а'] (Ивић М. 1995: 190). Уп.

(199) [2.а] и ајде *на сијело* (Дд); Миланка је моја долазила *на сарану* (Гз); то свѣ сретно, сам да *иде на сијело* (Гз); *одеш на вашир*, по неколко дјевојакā измијениш (Гб); *отшла на тешерич* и са тешерича [удала се] (Пн); да *доћеш на мобу* (БГ); *дошла на тѹ сдфру* што смо давали (Бђ); и *ја нисам могла да одем на четересницу* свом чојеку (Бд); *ја се спремио и отишо тамо на свадбу* (Јб); *ми смо ишли одале у Гучево свѣ на игранку*, на Борику (Гб); па смо знали отићи с возом ћиром у Пале *на тешерич* (С); код њиг *ја ишо на славу*, у првине овој малѡј (БГ); *поћемо на прославу* са шпедитером и с кѡњима у Сокѡлац (Тш); и *води кад је поп дошо на спрѡвод* (Бд); мени дошло да *доћем туди на седницу* (Гб); *седамдесѣт треће сам отишо на Илицу доље на некакав сѣминар* за обуку у ћилимари (С); *мѡла мајку да идѣмо на вашир* (С); *пѡкѡјни ѡтац ѡде на коферѣнцију* (ДБ); *Мѡрам отићи на треће јутро* (Бј); Шѣпавѣ, стѡр, Испод Крајѣва дошо, *пјѣшице*, да му стигне *на његово ѣс-пѣ-ѣс* (Ск); кад *изићу на састанак* (В); *ѣто и на час, да честитају* (Кљ); – *долазле на тѹ раднѹ ѡбавезу* (Ш) (уп. и *ѡћерашѣ га у ѡбавезу* (Ђ));

Ќндѡр је ѡна имала и, сѣна рѡдла и ишли зѡјено, и *на бабине* и у пријатеље. *Правѡ весѣље бѣло* (Ск); *долазе прѡво на муштѡлук* двѡица са кѡњима (Д);

[2.а'] *поћу на састанке, на сијела* (Вб); Па, *иди на прѣла, сѣди, плѣти, прѣди*, па *запѣваш* па свѡшта; *идѣ на игранке и на чајанке* (Ск); па ѡн *идѣ на тѣ свѣрке* (ДБ); *види како, идѹ ли на састанке, идѹ ли у цркви, идѹ ли на сијела* (ДБ); *ишли ми стѡлно на тѣ вашире* (Б); *кат-пѡра нѣмам да идѣм на игранке* (Г); *тамо-вамо, до Сараева сам ишо на неке сѣднице* (Гб).

Слично претходним циљним ситуацијама, већи број учесника у вршењу имплицитне радње и постојање својеврсног социјалног чина одлика су и структура које на површинском нивоу заступају конструкције *НА* + акузатив именицā из лексичко-семантичке групе са значењем одређеног јела или пића [2.б]. Лексички експоненти ових конструкција у циљној клаузи представљају објекат имплицитне предикације коју чини глагол 'конзумирања' – *пити* односно *јести*. У забележеним примерима најчешће је реч о лексеми *кава*. Уп.

(199) [2.б] *пѡсле сам са фићукѡм ље сам стѣо ѡдок на кѡву* (Јп); *ајмо, Бѡјо, на кѡву* (Јб); и *та јѣтрѡва пѡшла на кѡву* и *наће је* (Јп); *ајде гѡре на кѡву* (Бђ); и *ѡн мѣне зѡвѣ на кѡву* (Кл); *Рѡтинка ме прѣзва на кѡву* [→ *Рѡтинка ме прѣзва (=пѡзва да прѣјем) у њѣну кућу* да

попијемо кафу]; Презивале се *на пуру* петком [→ Презивале су се (=позивале су се да пређу) *у кућу једне или друге* да једу заједно пуру петком].²⁷³

§ 236. У поређењу с циљним *НА + акузатив*, конструкција *У + акузатив* (200) није ни приближно чест формализатор интенционалног (циљног) значења. Ипак неке циљне ситуације могу бити изражене само овим падежним моделом, тако да и ова конструкција налази своје јединствено место у систему циљних падежних конструкција.

Према регистрованом материјалу, конструкција *У + акузатив* лексикализована девербативним именицама [1] кондензатор је интенционалне предикације која указује на конкретну, најчешће физичку активност. Агенс (или пацијенс) управне радње усмереног кретања учествује у реализацији циљне као њен агенс, уз претпоставку максималне ангажованости у таквој радњи или свесрдне агенсове посвећености остварењу циљне радње. Лексему *прошња* забележили смо и у акузативу с предлогом *НА*, очигледно из разлога што она у друштвеном животу представља својеврстан обичајно уређен чин прошења девојке. Стављање акцента на саму радњу и на потребно залагање његових учесника да исход буде успешан могло је бити разлогом да употреба лексеме *прошња* буде обичнија у моделу *У + акузатив*. Уп.

(200) [1] (самостално кретање агенса) *й̋д̋еш ли ӳ л̋ов* (Ск); *а̋јмо ӳ л̋ов*, Драгане (Пљ); углавном нису ишли *у б̋орбу* (Вр); *д̋е̋ ма̋ло ӳ л̋ов* (Нр); а он је *от̋ш̋о̋ ӳ рат* (Г); *ишло се у л̋ом̋о̋ћ*, *д̋на̋ј д̋ном̋е̋*, *д̋на̋ј д̋ном̋е̋*, без икака плаћања (МП); *д̋ћемо ми да й̋демо у й̋зв̋идницу гд̋рамо* (Ш); – кад *й̋д̋еш без моба̋ у куп̋љевину*, *у свом домаћинству* (Вб) (уп. и пјесма је *ка[д]-се й̋д̋е на куп̋љевину* (Вб));²⁷⁴

И *ишла сам му и у Ђчк̋у ӳ посјету* (Ск); кад *му д̋о̋ђе жена и ђеца ӳ посјету* (Г); *ишло се у пр̋д̋шњу* (Гб) (уп. он је *иш̋о на пр̋д̋шњу* (Јб));

(носилац кретања је само објекат-пацијенс) *д̋й̋гн̋у* [= *пошаљу*] *га ӳ рат* (Кс); *св̋е д̋й̋же* [= *посла*] *ӳ рат* (К).

---

²⁷³ Наш регистровани глагол *презвати / презивати* у значењу 'позвати суседа у неформалну посету' може се довести у везу с глаголом *прећи*, нарочито с његовом инкорпорираном прилошком семом 'преко (= преко пута)'. Овај архаизам, преузет из Вуковог Рјечника, бележи и РМС у значењу 'звати кога који је преко'.

²⁷⁴ На основу података које нуде искази с лексемом *купљевина* у ова два примера, иначе забележена код истог информатора, може се закључити да контекст у којем је наглашено да активност није јавна (одвија се у свом домаћинству), тј. да нема друштвени карактер (без мобе), преферира употребу таквог денотата у акузативном моделу с предлогом *У*.

Наглашавање неопходног личног ангажовања агенса имплицитне дубинске интенционалне предикације *учествовати* у основи је појављивања модела *У + акузатив* лексикализованог експонентом циљне клаузе који је, као предмет радње, семантичка допуна глагола *учествовати* [2.а]. Како обе забележене именице (*акција*, *обавеза*) могу представљати и организоване институционализоване делатности, оне су обичне и у акузативу с опозитним предлогом *НА*, од којих је друга регистрована и у нашем корпусу. Уп.

(200) [2.а] (носилац кретања је само објекат-пацијенс) *гõњāј у āкције* (Јб); *õћерашē га у ðбавезу* (Ђ) (уп. *дõлаз"ле на тӯ рāднӯ ðбавезу* (Ш)).

С ослонцем на инхерентну семантику лексеме *посета*, у акузативном моделу с предлогом *У* функцију лексичког експонента врше и плуралски облици именица *пријатељ* и *првина* [2.б] будући да се јављају у истим контекстуалним ситуацијама, с тим да је њихово значење надограђено заједничком семом која реферише о специфичном облику обичајно уређеног славља па добијају карактер друштвених активности, а диференцијалну сему налазимо у самом облику који заступа појединачно значење.²⁷⁵ Суштина циљних ситуација представљених овако лексикалованим конструкцијама *У + акузатив* јесте извршење моралне обавезе у одређеној сродничкој релацији. Уп.

(200) [2.б] *догõворīмо се кā-ћемо у пријатеље* (Вк); *Õндār је ðна ймала и, сйна рõд"ла и йшли зāјено, и нā бабине и у пријатеље*. *Прāво весēље било* (Ск); *йдē се с влõскõм кад йдē у првине* (БО); *Ристо йшõ у првине сā мнõм* (Мк); *кõд њйг ја йшõ нā славу, у првине овој мāлõј* (БГ).

Не тако ретко у говорима романијског платоа циљни акузатив блокиран предлогом *У* у синтагмама с глаголима кретања може бити експонент циљне клаузе у којој представља објекат двеју радњи, једне изражене глаголима са значењем 'припремити' и друге глаголима са значењем 'допремити' (уп. Павловић 2000: 118) [2.в]. Будући да је

²⁷⁵ Лексема *пријатељ*, заправо њен плуралски облик *пријатељи*, до значења друштвене активности долази посредством њене употребе за обележавање сродничког односа, у којој су *пријатељи* (1) 'родитељи једног од супружника према родитељима другог супружника'. Лексичка одредница *пријатељи* (2), са значењем 'прослава', тиче се обичаја који представља први организовани узајамни церемонијални одлазак с даровима једних *пријатеља* (1) и њихове уже родбине и комшија, након венчања младенаца, у посету и на веселје припремљено у њихову част у кући других *пријатеља* (1) (Симић 3. 2013а: 111). Моменат који је облику *првине* омогућио значење обичајног славља јесте мотивна реч којом се истиче да се ради о *ПРВОЈ посети*, и то, у свим забележеним примерима, младиним родитељима.

објекат припремања већином неки од шумских плодова, припремање је, заправо, прикупљање, односно брање, што може бити и експлицирано (в. последњи пример).²⁷⁶

Оваква радња недвосмислено упућује на активно учествовање агенса у њој. Уп.

(200) [2.в] и *у јагоде њдѐмо* и *у љешнике њдѐмо* (Ск) [$\rightarrow$ идемо (*на одређено место*) с циљем да прикупимо (= наберемо) јагоде и лешнике и допремимо их до куће]; *џни се шудали, њдѐ у љѐљке* (Ш); *џшѐ у шљиве тѐмо* (КП); и *ми смо ти џшли у шмрљке* (Рн); *Мџтар јѐнѐм пџшѐ у рѐдушѐ* и *вџдијѐ гјују, виш њџкад њџје смџѐ у рѐдушѐ* (В); *џдѐ у љѐљке, да бѐрѐ љѐљџка* (Рс).

§ 237. Искључивање прве фазе циљне ситуације – фазе припремања и свођење циљне ситуације само на 'допремање', међу формализаторе циљног значења уводи и конструкцију *ПО + акузатив* (201), као зависног члана синтагме с глаголом усмереног кретања, лексикализовану појмом који је, такође, објекат у дубинској циљној (интенционалној) структури и који је обавезно подвргнут промени положаја, тј. премештању, односно кретању. Уколико је лексички експонент те падежне конструкције неживи појам [1], онда је он објекат имплицитне радње глагола *донети / однети* (али и *узети, купити, те довести / одвести* према *возити*), а уколико је заступљен живим појмом [2], има улогу објекта радње глагола *довести / одвести* (и према *водити* и према *возити*)^{277 278} Уп.

---

²⁷⁶ Уп. „Ове именице, реализоване у оквиру акузативних конструкција, указују на објекат по који се иде, што је својствено и конструкцији с предлогом *по*, али ова друга не даје информацију о неопходности претходног припремања објекта по који се иде“ (Павловић 2000: 118). Овако је објашњена употреба циљне конструкције *У+акузатив* у говору северозападне Боке. У регистру падежних модела с циљним значењем у говору Вучијака у босанској Посавини Срето Танасић (2004: 485) наводи и ову конструкцију, а имајући у виду усмено саопштење Слободана Реметића, помиње да је присутна и у говору источнобосанских Ера, чије је подручје северозападно од подручја романијског платоа. Конструкција *У+акузатив* с циљним значењем овог типа регистрована је, с једним или више лексичких експонената, и у говору источне Херцеговине (Пецо 1964: 165), говору села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 94), говору Тузле и околине (Брабец 2012: 139), говору Вучијака у босанској Посавини (Танасић 2004б: 485), ускочком говору (Станић 1977: 76), говору Горобиља код Ужичке Пожеге (Николић М. 1972: 696), у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 165), у говору личких јакаваца (Драгичевић М. 1986: 185), као и у левачком говору (Симић Р. 1980: 70), говору Груже (Стевовић 1969: 497) те говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 184).

²⁷⁷ Грађа *БХ пројекта* осветљава употребу конструкције *ПО + акузатив* у односу на употребу конструкције *ЗА + акузатив*, посебно када је акузативом обухваћена особа, посебно предмет. У првом случају Баотић уочава да је конструкција *ПО + акузатив* уобичајена на целом босанскохерцеговачком подручју, док је конструкција *ЗА + акузатив* забележена свега на девет пунктова, при чему на три пункта упоредо с првом. Осим њих, срећу се и конструкције *РАД / РАЗ, ЗАРАД* и *ПОРАД / ПОРАЈ + генитив*, које

(201) [1] и кад њдеш по слѣдовање, њмаш радничкѡ одијело, обѹци (Јб) [→ ... идеш да би донео следовање]; тѡ ѡде, бѣли, пѡ рибу (Јб); кат сам ја ѡтишѡ по књѡжицу радничкѹ (Ш); ја кад га вѡдѡм да ѡде по пѡву... (Ск); врати се пѡ другѹ тѹру (Гб); ѡди по кѡла (Оз); у четвѣтак сам мѡрала по нѡлазе (Жљ); – нека дѡђе по јаја и такѡ (Јб) [→ нека дѡђе да би однео јаја]; ѣтѣра дѡђи по нѡлазе (Жљ); дѡлазѡли одѡздѡ по млијѣко, по сѡр, по кѡмак, стѡлно (Јб);

[2] три пѹта сам ја ѡшла пѡ доктора (Пб) [→ ... ишла да би довела доктора]; ѡна ѡшла пѡ њга (Пб); ја ѡдѣм пѡ њиг (Рд); трѣбѡ Нѣшо дѡђи по њѣгѡ (Јп); – дѡлази лимузина пѡ њѣгѡ (Јп) [→ долази лимузина да би га одвезла]; дѡшла ми ѹнучѡд с кѡлима пѡ ме (Бд); рѣкѡ је Нѣшо дѡђи пѡ менѣ (Мк); кѡ је дѡшѡ пѡ нѡс (Ш); дѡшли пѣшкѣ пѡ ме (БО); ја мѡслио да је ѡн дѡшѡ пѡ вас (Бђ).

нису широко заступљене и које се јављају само на пунктовима са севера Босне. Анализом примера лексикализованих неживим појмом, Баотић констатује да је веза *ЗА + акузатив* у овом случају још ређе у употреби, најчешће упоредо с основном конструкцијом *ПО + акузатив*, а да су конструкције *РАЗ, ЗАРАД* и *ПОРАЈ + генитив* овај пут нешто бројније него кад је биће експонент падежне конструкције (Баотић 2012: 185). Према подацима из дијалектолошке литературе конструкција *РАЗ + генитив* има примат над конструкцијом *ПО + акузатив* у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 158, 165), а карактеристична је и за западnobосанске ијекавске говоре (Дешић 1976: 283), а генитив блокиран неком од предлошких варијанти *ПОРА(Д) / ПОРЕД / ПОРАЈ / ПАРА(Ј)* у значењу циљног *ПО + акузатив* бележе испитивачи говора Вучијака у босанској Посавини (Танасић 2004: 482), говора староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 116), говора дервентског краја (Баотић 1983:159), говора Тузле и околине (Брабец 2012: 111). Ниједна од претходно помињаних конструкција, изузев стандарднојезичке *ПО + акузатив*, није забележена у дијалектолошким изворима о говору личких јекаваца (Драгичевић М. 1986: 182 – само једна потврда с предлогом *РАЗ*, 185), нити о говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 551), говору села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 94; овде стоји и опсервација да би се могло рећи *идем по лопату*, но да је ипак обичније *идем (да) донесем лопату*), па ни у изворима о говору Мачве (Николић Б. 1966: 285; Лазич 2008: 15). Конструкција *ЗА + акузатив* у улози основног или доминантног формализатора овог типа циљног значења одликује говор Пиве и Дробњака (Вуковић Ј. 1938–39: 83), ускочки говор (Станић 1977: 75), говор северозападне Боке (Павловић 2000: 116), говор Горобиља код Ужичке Пожеге (Николић М. 1972: 696), затим новопазарско-сјеничке говоре (Барјактаревић 1966: 121), источноцрногорске говоре (Стевановић 1933–34: 105), црмнички говор (Милетић 1940: 524), те сремски говор (Николић 1964: 365) и банатске говоре шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 336). Потврду стабилности овог типа циљног *ЗА + акузатив* у говору Параћинског Поморавља и паралеле у другим косовско-ресавским говорима в. у: Милорадовић 2003: 178–179. На основу анализе грађе из говора Горње Пчиње и увида у монографије о призренско-тимочким говорима, М. Јуришић је мишљења да се у овим говорима још увек равноправно употребљавају обе конструкције (Јуришић 2012: 171–172, напомена 153).

²⁷⁸ Имплицитна циљна предикација обележена је адлативним или аблативним глаголом истовременог кретања агенса и пацијенса у зависности од просторне тачке у којој је осмишљена укупна реченична ситуација. Тако ће у синтагмама с транслокално неутралним и аблативно одређеним управним глаголима кретања циљна конструкција *ПО + акузатив* бити трансформисана циљном клаузом с глаголом префиксираним општеадлативним *до-*, и обратно, уз адлативно префиксиран управни глагол кретања трансформисана структура конструкције *ПО + акузатив* садржи глагол с префиксом *од-*.

§ 238. У синтагмама с глаголима усмереног кретања, поред наведених акузативних конструкција, интенционални детерминатор је спорадично исказан и беспредлошким инструменталом (202),²⁷⁹ односно инструменталом с предлогом *ЗА* (203),²⁸⁰ и то под условом да је лексикализован именицом *посао*, те конструкцијом *ПО + локатив* (204) са лексикализатором типа *задатак*²⁸¹.²⁸² Конструкција *ЗА + инструментал* може бити, као формализатор интенционалног значења, и другачије лексикализована када се нађе у синтагми с управним 'каузативним глаголима',²⁸³ као што је то глагол *трагати* у регистрованој синтагми. Уп.

(202) òни су нѣкѣм пòслòм ишли ў Пале (Ш); па ја јенòм ш њòм, нè знам, нèшто пòслòм пòшла (Пб); òни òдошѣ јòпе свòјем пòслòм (Јб);

(203) òдошѣ за пòсловима у Сàрајѣво свѹкуд (Дд);

(уз гл. *трагати*) а ја трагò за њòм (Сл)

(204) òн је по задáтку дòшò са зàпада (Рд); по нѣкијем вòјним пítãњима су кòд њѣ ишли (Пљ); свѣ су òшли по задáтку (Рд).

²⁷⁹ Исто лексикализован инструментал „циља“ помиње Пижурица за говор Роваца, додајући да није продуктиван (1967: 167). Међу примерима искључиве употребе беспредлошког инструментала, а не и општег падежа, Радоје Симић наводи и пример *коем си послем дошо* (1980: 114). Софију Милорадовић овакво стање, на основу истих примера у говору Параћинског Поморавља, упућује на закључак „да је ово остатак угашене категорије инструментала „узрока“ у прилошкој функцији [курзив – З. С.]“ (Милорадовић 2003: 207–208). Уп. и напомену 282.

²⁸⁰ Уп. и у говору Вучијака у босанској Посавини (Танасић 2004б: 486), ускочком говору (Станић 1977: 75) и говору Роваца (Пижурица 1967: 170).

²⁸¹ Наводећи примере употребе циљне конструкције *ПО + отити падеж* уместо локатива у говорима Параћинског Поморавља, Софија Милорадовић (2003: 273) примећује да је именица *посао* најчешћа у овом значењском типу, што одговара употреби именице *работа* у конструкцији с предлогом *ПО* у говору Горње Пчиње (Јуришић 2012: 172–173). Уп. и пример *по чему си дошо код мене* из говора Тухоља код Кладња (Халиловић 1990: 338) и пример *па по чему ви идете сад* с дервентског подручја (Баотић 1983), у којима се забележена локативна конструкција налази у значењу 'што, зашто, у вези с чим'.

²⁸² Овакве синтагме, према Ковачевићу (1988: 217–218; 1992: 112), припадају пољу циљно-узрочне семантичке интерференције.

²⁸³ Имамо у виду „глаголе чија инхерентна лексичка семантика интегрише два глаголска значења према формули 'чинити V₁ да би се учинило V₂'“, према чему би *трагати за нечим* приближно одговарало значењу „чинити неке активности да би се дошло до нечега“ (Антонић 2005а: 272).

§ 239. У оквиру семантичког поља интенционалности посебно место заузима конструкција *ЗА + акузатив* (205), чији семантички капацитет обавезно обухвата и значење намене, што се постиже фокусирањем на улогу објекта при остваривању циља. У таквом циљно-наменском односу, са степеном изражености наменског значења потискује се интенционална детерминација реченичне предикације која је овде предмет посматрања, и обратно.²⁸⁴ На заступљеност циљне, односно наменске компоненте у исказима с конструкцијом *ЗА + акузатив* утиче како лексичка семантика свих елемената таквог исказа, тако и целокупни контекст, који ће указивати на значење циљно-наменске интерференције уколико ситуацију садржану у реченичној предикацији и ситуацију исказану конструкцијом *ЗА + акузатив* повезује свесна, интенционална активност агенса реченичне предикације усмерена на реализацију ситуације контраховане у конструкцији *ЗА + акузатив*.

Могуће је издвојити две семантичке скупине глагола које агенс реченичне предикације спроводи над њеним објектом с циљем предодређивања опсега употребе или даљег функционисања таквог објекта. У такву сврху агенс често предузима различите радње стварања или модификовања извесног објекта и такве радње подразумевају манипулацију својим објектима. С друге стране, налазимо радње исказане глаголима „усмеравања“ објекта одређеном примаоцу, тј. глаголе „давања и примања“ (Арсенијевић 2003а: 250, 253). Међу њима, приметни су примери у којима се лексички експоненти објекта реченичне предикације и конструкције *ЗА + акузатив* налазе у компензативном односу. Објекат обеју наведених група глагола очекивано је предметне природе, а само спорадично може бити и појам у значењу животиње.

Најчешће регистроване ситуације не експлицирају конструкцијом *ЗА + акузатив* циљно-наменску радњу, већ је, сходно конкретном примеру, искуствено могуће препознати и глагол циљне клаузе [1]. Махом се подразумева глагол типа *служити* (*се*), *користити*, а у ситуацијама робно-новчаних трансакција имплициран је и глагол *добити* / *купити*. Сасвим изузетно конструкција *ЗА + акузатив* бележена је у улози кондензатора

---

²⁸⁴ Пипер наводи да маргинализација модалног значења ('Х жели...') доводи до удаљавања од значења циља које потенцијално постоји у наменским конструкцијама *ЗА + акузатив* (Пипер 2005в: 808).

циљне клаузе, у случају да лексички експонент ове падежне конструкције чини девербативна именица [2]. Уп.

(205) [1] војска дђћѐ, прѐви ђбјекте туди за рѐт (К) [→ да би служили у ратним условима]; нѐправи кѐсѐрне и бђлнице за војску (КП) [→ да би их војска користила]; мљѐо сам [жито, кукуруз] нѐроду зѐ стоку, нѐје за нѐрод, већ сѐм зѐ стоку (Г) [→ да би то стока јела, не народ]; пђмало кђсили зѐ стоку, зѐ зѐму (БГ) [→ да бисмо имали чиме хранити стоку, да бисмо имали сена за време зиме / кад дође зима]; – туди кѐмѐн за цѐсту [вадили] (Рн) [→ који је потребан за изградњу цесте / с циљем да се њиме изгради цеста]; пђсебно сѐјено стрѐпѐш тѐмо близу за онѐ кђње (БО); утђварѐ грађѐ за свѐ фѐрме у Србији, за Хрѐвацкѐ (Вб); – рѐдио за свђју кѐћу колко је мђгђ (БГ) [→ радио је (разне послове) с циљем да допринесе својој кући];

плѐйве ѐзимали и вђће за рѐкију (Б) [→ воће намењено прављењу ракије → да бисмо правили ракију]; покѐпује спђрскѐ ђпрему за Глѐсинац (Ш); сад смо довели вђду за цѐјело сѐло (Рн) [→ да би се цело село њоме служило];

онѐ покривѐче свђје нђсила, дѐвали за жѐто (Ск) [→ да бисмо добили / купили жито]; па ћу дѐти крѐву за шѐницу (Жљ) [→ да бих добио / купио пшеницу]; дѐвђ ми пѐстђ мѐрѐкѐ вѐшѐ за онѐ сијѐна (Сл); и ђвђ што кђ зѐрѐдѐ дѐде за рѐну (Мр) [→ да би купио / набавио храну]; јѐ јѐче ѐзѐла, дѐла двајес ѐ пѐт дѐнара за кѐлу кѐјмака вѐренђг (Ск); Рѐтко Грујѐћ дѐде ђвцу и јѐње јѐно за онѐ штѐлу што је ђвце затвѐрђ (Ск) [→ за коришћење оне штале → да би користио ону шталу / зато што је користио ону шталу]; – јѐ сам рѐдила двѐдесѐт ѐ трѐ дѐна за трѐ дѐна што ће нам кђсити (Ск) [→ да би нам (заузврат) три дана косили];

[2] ђни се прѐјѐвѐ за полѐгање, и Јђвѐн В., за ковѐча (Ш) [→ да би полагали]; да ћѐци дѐм за шкђловѐње (Тш) [→ да би се деца школовала]; дђнесѐ ти [и дѐ] за рѐчак сланинѐ, онѐј сѐпѐн, слѐћѐ ти ђд меда (Рн) [→ да би ручао / кад је ручак]; дѐћу ти дѐсет брѐвѐ за жѐнидбу (Сл) [→ кад се будеш женио // да би имао кад се будеш женио].

Како поједини примери показују, значењски обим конструкције *ЗА + акузатив* је и шири од циљно-наменског. Тако учавамо да неки примери поред значења циљно-наменске интерференције укључују и временску семантичку компоненту, на шта је утицала семантика лексичког експонента конструкције *ЗА + акузатив*, те могу бити интерпретирани временском клаузом (уп. интерпретације из горенаведених примера *да би ручао / кад је ручак* или *кад се будеш женио // да би имао кад се будеш женио*). Тесна повезаност узрока и циља огледа се некад у толико сложенним контекстима да је

равноправно могућа и циљна (= циљно-наменска) и узрочна интерпретација (уп. *да би користио ону шталу / зато што је користио ону шталу*).

§ 240. Напоредо с конструкцијом *ЗА + акузатив* бележимо и конструкцију *ЗА + генитив* (206) у циљно-наменском значењу.²⁸⁵ Исти семантички типови глагола имају улогу реченичне предикације као управног члана синтагме. И овде један број глагола означава стварање, производњу, односно промену облика или стања појма који је и објекат реченичне предикације (најчешће и експлициран). Такође, радњом управног глагола може бити истицан само моменат обезбеђивања објекта, што се често постиже употребом манипулативних глагола. У сваком случају, свесно подузете акције омогућују да објекат таквих реченичних предикација буде припремљен за ангажовање у реализацији циљне ситуације, тачније – да се наменски употреби за прављење појма из конструкције *ЗА + генитив*, или, уопште, да се наменски употреби у ситуацији коју репрезентује лексички експонент конструкције *ЗА + генитив*. Расположиви корпус показује да се и акцијама давања и примања долази до располагања објектом који ће у циљној ситуацији бити наменски употребљен. Међутим, изостају примери компензативног карактера који су чинили већину у оквиру ове семантичке скупине глагола као надређених конструкцији *ЗА + акузатив*.

Лексикализатори конструкције *ЗА + генитив* (206) представљају експоненте циљно-наменских клауза [1] у којима се појављују најчешће у функцији објекта имплициране радње (махом радње глагола *(на)правити*), али и као спацијална, темпорална или

---

²⁸⁵ Д. Петровић наводи исцрпан списак говора с прилично широке штокавске територије у којима је, поред испитиваног говора Змијања, „у високом степену доследности“ потврђена употреба циљно-наменског *ЗА + генитив* (= за означавање сврхе) уместо *ЗА + акузатив*, с тим што се не негира и употреба ове друге, основне, форме. Територија из круга Петровићевих посматрања обухвата средњу Босну, Херцеговину, западну Србију, као и црногорске говоре, а изузима јужније црногорске говоре (Петровић Д. 1972: 156, 163). Списку потврда генитивне конструкције с предлогом *ЗА* додајемо и говор села Обади (Симић М. 1978: 93), српски говор Вучијака у босанској Посавини (Танасић 2004б: 481), говор дервентског краја: (Баотић 1983:158), те ускочки говор, за који се наводи да није искључена ни употреба *ЗА + акузатив* (Станић 1977: 74), говор Роваца, уз назнаку да је скоро доследно уместо конструкције *ЗА + акузатив* (Пижурица 1967: 148), и говор северозападне Боке, мада сасвим ретко констатована (Павловић 2000: 116). У говорима србијанског Полимља примећено је да су врло честе синтагме *ЗА + генитив* у значењу намене (Николић М. 1991: 423, нап. 1204). Присутне су и у говору Љештанског (Тешић 1977: 240) и колубарском говору (Николић 1969: 59), а њихово одсуство истакнуто је за говор славонских Срба (Секереш 1972: 235) и говор Славонске Подравине (Секереш 1975а: 207) као диференцијална црта у односу на широку заступљеност на подручју источнохерцеговачког дијалекта.

поредбена ознака уз одговарајућу циљно-наменску предикацију. Далеко ређе лексички експонент генитивне конструкције има улогу кондензатора имплициране глаголске радње [2] која је лексичкосемантичка допуна сложеније реченичке структуре као циљне ситуације. У сложеној трансформационој структури садржај конструкције *ЗА + генитив* може представљати темпорални детерминатор дубинске реченичне предикације (уп. други пример под [2]). Уп.

(206) [1] Сүкала јүфке зà пйт̄а̄ (Ск) [→ с циљем да направим тите]; Печ̄ем к̄дре за потр̄пуш̄е (Ск); Шар̄аман ти је дүг̄и д̄блић, д̄бично кад фй̄гујеш дүге зà кац̄е (Ск) [→ да би правио каце]; – и ò[д]-тог̄а су пр̄авиле һев̄ојке за н̄еһељ̄е кад йзлаз̄е у чобанију (В) [→ да би имале недељом];

Набр̄ала сам спор̄иша зà чаја (Бј) [→ да бих имала од чега правити чај]; в̄ак̄о м̄ало зà чаја [брали биље] (Мр); Узд̄урис̄о сам и дүге зà кац̄е (Ск); – Нан̄еси нам оније һеп̄аница за р̄ажња (Бј) [→ да бисмо имали чиме ложити / их ложили под ражањ]; Јал̄овушу ће [оставити, сачувати] за п̄д̄сека (ДБ) [→ да би била заклана као посек];

стр̄йна, м̄брам ти га [= овна] үз̄ети за ова̄ца̄ (Ск) [→ да би оплодио овце]; к̄үпов̄али [...] за ко̄б̄а пешк̄ире (БВ) [→ да бисмо их стављали на коње]; М̄брам и г̄ершпа үз̄ети за к̄ешкета (Бј) [→ да бисмо правили кешке]; – һ̄йма н̄емо̄ј за Б̄д̄жића ни д̄авати [јагње], нека к̄үп̄е к̄йлу м̄са (Ск) [→ да би имали на трпези јагње за божићне празнике / за време божићних празника]; н̄емо̄ј ми за Б̄д̄жића д̄авати [јагње] (Ск);

[2] ш̄йброњу һу зà вуч̄е òставити (В) [→ да бих имао чиме вући]; нек нам н̄асп̄ү р̄акиј̄е за п̄үта (ЈБ) [→ да бисмо имали ракије док будемо на путу / док будемо путовали]; Н̄емо̄ј св̄е ст̄рпати òстави и за п̄д̄вр̄ши (В) [→ да би имао чиме површити].

§ 241. Семантичке компоненте циљно-наменске интерференције у одређеним контекстима могу бити и део укупног значења беспредлошког датива (207). Чињеница да је, поред исказивања спацијалног значења, основна функција беспредлошког датива функција исказивања индиректног објекта, и то непосредно ангажованог, *персоналног* учесника у реализацији радње глагола управне предикације, доводи до потребе разликовања забележених појмова у дативу према обележјима *живо (+/-)* и *људско (+/-)* и посматрања њихове блискости са значењем индиректног објекта. С обзиром на инхерентну семантику појма у дативу, из регистрованог корпуса могуће је издвојити појмове с инхерентним обележјем *живо (-)* [1], примере датива с обележјем *живо (+)* и *људско (-)*

[2], те примере у којима су инхерентна семантичка обележја појма у дативу *живо* (+) и *људско* (+) [3].

Веома је узак опсег значења лексикализатора у случајевима [1] и своди се на називе дневног obroka, с једне стране, и на временски појам, тачније назив празника,²⁸⁶ иначе регистрован само у једном примеру, с друге стране. Регистровани примери типа *шта има ручку* представљају својеврсне лексикализоване спојеве циљно-наменског значења и могу се тумачити остацима некадашњег интенционалног одредбеног датива (Ивић М. 1963: 103–104), а овакви примери су познати на ширем босанскохерцеговачком простору.²⁸⁷ Уп.

(207) [1] мѡр̄ам штѡгој *рѹчку* чѡском скѹвати (ДБ); прѣставила грѡа *рѹчку* (Бј); мѡгла би јѡ кѡљу *рѹчку* (ДБ); нѣмѡм дѡручку, нѣмѡм ни вѣчери (Ск);

оно мѡло мѡре бѣти *Бѡжићу*, дѡста је (Ск).

Сасвим су обични примери беспредлошког датива лексикализованог називом животиње, дакле појмом с инхерентним семантичким обележјем *живо* (+) и *људско* (–) [2].²⁸⁸ Као и код претходно изложених формализатора значења циљно-наменске

---

²⁸⁶ Временски појам у облику назива празника као лексичког експонента интенционалног датива (који интерферира и са ситуативношћу, па и с темпоралношћу) регистрован је и у старосрпској пословноправној писмености, а разлогом појаве ове врсте лексикализатора наводи се ослонац на категорију адресата „посредством специфичне концептуализације празника као метонимијске ознаке свеца коме је празник посвећен“ (Павловић 2006: 328–329).

²⁸⁷ Сагледавајући употребу датива без предлога и акузатива с предлогом *ЗА* у означавању намене, а на основу грађе *БХ пројекта*, Баотић износи да су конструкције *ЗА + акузатив* нешто чешће од конструкција с дативом без предлога у случајевима када је падежним обликом означена именица типа *ручак*, као и да распрострањеност појединих конструкција није регионално маркирана, мада се уочава да су конструкције с дативом без предлога нешто чешће заступљене у појасу од Зенице према Сарајеву, те у југозападној Босни и западној Херцеговини, посебно код хрватског живља (Баотић 2012: 184–185). Констатовано је да се у примерима као нпр. *рану војски* и *шта има ручку* беспредлошки датив употребљава уместо конструкције *ЗА + акузатив* у говорима источне и југоисточне Босне (Јахић 1981: 541–542), да је сасвим уобичајена конструкција типа *не знам шта ћу ручку* на дервентском подручју (Баотић 1983: 160), као и на Вучијаку у босанској Посавини (Танасић 2004б: 483), а на Змијању да су респективне форме много ређе кад нису у питању „ни лице нити жив створ уопште“, те да је тада обично веза *ЗА + акузатив* (Петровић Д. 1972: 161 – овде и паралела са стањем у неким црногорским говорима и у Ливањском пољу). Лексикализатори *ручак*, *вечера* и сл. у акузативном облику с предлогом *ЗА* једини се дају за говор села Обади у североисточној Босни (Симић М. 1978: 93), за говор Горобила код Ужичке Пожеге (Николић М. 1972: 697) и за говор Роваца (Пижурица 1967: 148–149), док за говор Љештанског наводе се обе конкурентне форме (Тешић 1977: 240). Овакве именице илуструју наменски датив у ускочком говору (Станић 1977: 72), а за говор Мрковића сасвим ретку употребу финалног датива (Вујовић 1969: 298).

²⁸⁸ Како примећује Павловић, интенционалност индиректно идентификована појмом с оваквим инхерентним семантичким обележјем могла се дуго одржати у орбити слободног датива пошто је имала

интерференције, управна предикација означава неку радњу стварања, обезбеђивања објекта реченичне предикације или пак поспешивања његовог општег стања и квалитета, а најчешће с циљем да се омогући да буде искоришћен у исхрани животиња. Уп.

(207) [2] Да виш што сам *цѹку* н̀направио кућа́ру (Ск); Б̀ер̄е́ ж̀ар̄е́ *крма́дима* (В); Ѐшла шкр̀опила с̄ијено *џвцама* (ДБ); у др̀уг̄у р̀уку што џстан̄е џставиш *к̀џњима, к̀р̀авама* (В).

Уз реченичну предикацију оваквог семантичког слоја најчешће бележимо датив појмова с инхерентним обележјем *живо* (+) и *људско* (+) [3],²⁸⁹ што је подржано основном синтаксичком функцијом слободног датива – исказивањем адресата. Али да бисмо уопште могли говорити о циљно-наменским семантичким компонентама беспредлошког датива, овде изостављамо глаголе „давања“ уз које појам у дативу представља непосредног персоналног учесника у реализацији глаголске радње, а датив обавезну рекцију таквих глагола. Глаголи производње, прераде, обликовања и сл. немају обавезну рекцију у дативу, а дативски појам није учесник у реализацији такве радње, већ само корисник продукта те

ослонац на категорији адресата (Павловић 2006: 327). Отуд и у дијалектолошким изворима често можемо наићи на примере овако лексикализованог слободног датива. Д. Петровић примећује да у говору Змијања, поред наменског датива означеног лицем (као и у српском стандарду), ова форма може бити означена и било којим живим створом, додуше ређе него конструкцијом *ЗА + акузатив* (Петровић Д. 1972: 161). Било да илустрацију прати истицање семантике појма из падежне конструкције или не, назив животиње у циљно-наменском беспредлошком дативу имамо у говору Тузле и околине (Брабец 2012: 139), говору Вучијака у босанској Посавини (Танасић 2004б: 482), ускочком говору (Станић 1977: 72), у говору Роваца (Пижурица 1967: 155 – паралелно са конструкцијом *ЗА + генитив*), говору северозападне Боке (Павловић 2000: 117), говору Горобила (Николић М. 1972: 697), а тако и у говору Чумића (Грковић 1968б: 146), говору Левча (Симић Р. 1980: 103) и говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 145 – овде уместо у дативу и у облику општег падежа с предлогом *НА*).

²⁸⁹ Материјал *БХ пројекта* упућује на закључак да је на *БХ* територији наменски беспредлошки датив именице у значењу лица двоструко чешћи од конструкције *ЗА + акузатив* (Баотић 2012: 184). У говору села Обади у босанском Подрињу употребу беспредлошког датива илуструју примери *то сам купио жени; ово сам набавио мајсторима*, а употребу конструкције *ЗА + акузатив* с обележјем *живо* (+) и *људско* (+) пример *ово је спремљено за моје синове* (Симић М. 1978: 93). Овај други пример одговара истраживачком проблему односа наменских форми у примерима типа *ово је спремљено за моју браћу / за моје браће / мојој браћи* постављеном у Ренетоару М. Ивић (1963: 14). За овај случај из говора Љештанског доноси се облик датива (Гешић 1977: 240). Истакнута је појава употребе датива уместо акузатива с предлогом *ЗА* уз глагол *радити* уочена у неколико примера на подручју банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта, претежно из Боке, уз опаску да недостају подаци колико је ова особина заступљена у другим насељима (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 330). Паралелно са *ЗА + акузатив*, у више случајева, најчешће с глаголима типа *радити* или *спремити*, беспредлошки датив бележе испитивачи чумићког говора, говора Левча и Параћинског Поморавља, констатујући његов факултативни карактер и могућност замене акузативном конструкцијом без последица по наменску садржину падежне форме (Грковић 1968б: 146; Симић Р. 1980: 97; Милорадовић 2003: 144, 182).

радње. А „[к]орист коју дативом исказани партиципant има од детерминисане радње може бити схваћена као *интенционални импулс* [курзив З.С.] који покреће реализацију дате акције, те утолико *dativus respectivus* залази у домен интенционалног семантичког поља, [...] или прецизније интенционално-дестинативне (намерно-наменске) интерференције“ (Павловић 2006: 327). У већини примера и у овом случају процес реализације реченичне предикације има за циљ омогућавање коришћења створеног или прерађеног прехранбеног продукта, али овде намењених људском конзумирању. Изузетно је регистрована радња која реферише о настојању обезбеђивања одређеног предметног објекта с циљем коришћења у сврху другачију од претходне. Захваљујући реченичном контексту, глагол *платити* у изразу у којем није експлициран прималац новчаног трансфера, такође само имплицираном у инхерентној семантици овог глагола, могао је добити интенционалну (/ интенционално-дестинативну) одредбу у облику беспредлошког датива који је праћен експлицираном интенционалном клаузом, чији пролептички елеменат представља та форма датива и у којој има функцију пацијенса (уп. Антонић 2007в: 37). Уп.

(207) [3] *йди ми скӯвај каву* (Ск); *мајка н̄ма там̄н скӯвала л̄ѐб он̄и да би ј̄ели* (Ск); *Ј̄ој, па ðнај м̄лйн̄ар кад нам скӯв̄а ш̄еничну п̄огачу, т̄о је сл̄атко ко й̄шта* (ДБ); *и кӯвала ми р̄учак и св̄е* (Ск); *направила им ш̄п̄ин̄ат с ј̄ðмужнијем к̄ајмаком, ни ðкусили ниј̄есу* (ДБ); *Ск̄р̄цај нам ðр̄ас̄а* (Бј); *с̄еби т̄урила п̄уру па д̄оручковала* (Ск); – *ја у ј̄ен̄ој с̄ðби н̄лож̄им им в̄атру* (Ск); *тражи, с̄ине, с̄еби ст̄ан* (Ск); *па, йди, с̄ине, т̄и с̄еби с̄ðбу тражи* (Ск);

Ј̄а н̄ам платити ð̄етету да се пр̄еглед̄а (Ск).

§ 242. Једино падежно средство с улогом формализатора интенционалног значења које нема ослонац у примарним семантичким категоријама јесте конструкција *РАДИ* + *генитив* (208). Ова конструкција, односно предлог *РАДИ*, један је од ретких граматикализатора сложене релационе семантичке категорије којом се регулише однос између двеју ситуација, при чему овај предлог чини део подређене, детерминативне ситуације, спецификоване као интенционална или каузална, односно интенционално-каузална.

Као лексикализаторе ове конструкције налазимо најразличитије појмове, а управну предикацију у забележеним примерима заступају како глаголи кретања, тако и различити

креативни и други глаголи, тако да у појединачним случајевима лексичко окружење указује на сличност са ситуацијама раније представљеним неким од конкурентних падежних конструкција. За разлику од претходних модела, за конструкцију *РАДИ* + *генитив* не везујемо исказивање ниједне специфичне семантичке нијансе интенционалности, па стога ова конструкција има општеинтенционални карактер. У неким примерима бележимо паралелно с овим типом падежног експонента интенционалне ситуације и експлицитану интенционалну клаузу којом се прецизира иста ситуација наговештена конструкцијом *РАДИ* + *генитив*.

У свим примерима којима смо илустровали употребу конструкције *РАДИ* + *генитив* као формализатора интенционалности у романијским говорима Старог Влаха, рачуна се и на нераскидиву везу циљног и узрочног значења, те на могућност каузалног интерпретирања ових примера,²⁹⁰ уколико је у интерпретацији експлицитана компонента жеље (хтења) чији је објекат циљна ситуација. Оваква сложена ситуација (жеља и њен објекат) представља сложени узрок који води реализацији управне ситуације (Пипер 1983: 104–105). Уп.

(208) *ради чѣтверо дјѣцѣ* автѣбус дѣлазѣ (К) [$\leftrightarrow$ *по четворо деце* // $\rightarrow$ *да би одвезао четворо деце*]; *дѣћѣм е вѣди ради осигурѣча* (Бж) [$\leftrightarrow$ *по осигураче* // $\rightarrow$ *да бих узео и однео осигураче*]; – *тѣ си радѣ тѣгѣ* и *дѣшѣ* (Бђ) [$\leftrightarrow$ *тим послом* // $\rightarrow$ *да би то (тај посао) обавио*]; – *приградѣ* [просторију] *радѣ слѣвѣ* (Пк) [$\leftrightarrow$ *за славу* // $\rightarrow$ *да бих имао где славити славу*]; и *наши обдржавали тѣ радѣ чѣбанѣ* (Оз) [$\rightarrow$ *да би чобани и даље имали где да се одмарају*]; *фѣрмѣлно да ѣзѣћѣ, радѣ дрѣгије* (Јб) [$\rightarrow$ *да не би други негодовали / противили се*]; *ѣни окрѣнули главу ради пѣлѣжаја свѣга* (Вб) [$\rightarrow$ *да би задржали свој положај*]²⁹¹; а *ствѣрно се и спрѣмијо бѣо и радѣ њѣгѣ* и *радѣ сѣбѣ* (Јб); *бѣжѣло се шѣми вѣшѣ ради стѣкѣ, ради ѣспѣшѣ* (Вк); и *ради бѣбрѣгѣ да рѣдѣ* и *тѣкѣ* [попијем мало воде] (Ск) [$\rightarrow$ *да би ми бубрези правилно радили*]; и *смањѣо ми* [године старости], *да кад ѣви*

²⁹⁰ На основу многих примера конструкције с предлогом *РАДИ* у којима смо предност дали каузалној интерпретацији, овај предлог је лако стекао статус израженог формализатора значења индиректне каузалности у романијским говорима Старог Влаха, приметно чешћег од узрочног *ЗБОГ* (уп. § 257). О формалној нарушености опозиције *каузалност* ~ *финалност* (= *циљност*) и неиздиференцираној употреби предлога *ЗБОГ* и *РАДИ* на штокавском подручју в. напомену 300).

²⁹¹ Овај пример илуструје Пиперово запажање према којем „[ц]иљ може бити да нека иреална ситуација постане реална [...], тј. да се тренутна реална ситуација промени, али циљ такође може бити и да нека реална ситуација остане непромењена [курзив – З. С.]“ [лат.] (Пипер 1983: 105).

пòђ̄у, да, тò се кàсниј̄е, рад^н вóјск̄е, да ј̄а нè б^н с̄ам и[з]-села й̄шò [у вóјску] (Јб); ради мèн̄е си òшò на пòсò, да плàт̄иш бòлницу да се ј̄а апèриш̄ем (Бд).

ИНТЕНЦИОНАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 243. Поимање целокупне категорије интенционалности, перцепција циља као достизања крајње тачке у неком процесу огледа се и у језичком изражавању циљних односа, тако да се у систему падежних формализатора интенционалности махом среће акузатив чије је основно значење усмереност, директивност, а блокиран је предлозима *НА*, *У* и *ЗА* (Пипер 2005в: 804–805). На појаву протоадлативних акузативних конструкција утиче и управни глагол у чијем се семантичком потенцијалу често налази и сема усмереног кретања која предодређује појаву адлативног колоката.

§ 244. Доминантни формализатори интенционалног значења јесу акузативне конструкције с предлозима *НА* и *У*, примарно формализатори основне директне (= контактне) просторне адлативности, а лексикализоване именицама са значењем догађајних појава друштвеног карактера – именицама са значењем разноврсних радњи или организованих друштвених активности, односно експонентима таквих активности.

Да би се сагледао дистрибутивни принцип употребе једног од двају опозитних предлога било је неопходно размотрити три битна, међусобно комплементарна индикатора који утичу на избор предлога *НА* или *У* (в. подробније у: Симић З. 2013а). Корелација између (не)идентичности агенса корелативних предикација (управне и дубинске) и изабраног предлога *НА* или *У* проматра се у свим релационим семантичким категоријама. Наиме, хетеросубјекатски однос међу предикацијама одраз је очуваности протолокационе екстерне контактности инхерентне конструкцији с предлогом *НА*, а таутосубјекатски однос транспозиција интерне контактности као протолокационог својства конструкције блокиране предлогом *У*, а свака измена говори о неутрализацији протолокационе контактности, односно модификацији протолокационих значења (Павловић 2008а: 292–293). Тако су у расположивој грађи хетеросубјекатске ситуације везане за акузатив с предлогом *НА*, док је таутосубјекатским релацијама доступан акузатив с обама опозитним

предлошким решењима. Стога је у обзир узет и други индикатор – степен укључености агенса (и објекта локализације) и вољност у реализацији одређене радње. Видљивија ангажованост, често прожета агенсовом вољношћу или израженим кретањем (уп. Кликовац 2000: 140–141), доводи до појаве падежног модела с предлогом *У*. Уколико пак није посебно наглашено активније учешће у реализацији, односно обузетост агенса активношћу, него је само акценат на томе да се он налази на месту где се одређена активност одвија, падежна форма је блокирана предлогом *НА*.²⁹² На ова два индикатора надовезује се и (не)самосталност агенса у обављању радње садржане у предикацији дубинске структуре. Према овоме, самостално учествовање у радњи, без саучесника, доводи до појаве падежних форми с предлогом *У*, док се у структурама са значењем присуствовања већег броја људи у извесној активности без њиховог наглашеног ангажовања у њој, јавља конструкција с опозитним предлогом *НА*.

§ 245. Мотивисаност интенционалног *ПО* + *акузатив* просторним адлативним акузативом с предлогом *ПО* доводи се у питање, с обзиром на чињеницу да је ова конструкција позната као периферни адлативни формализатор у спацијалном семантичком пољу, а конкурентност с конструкцијом *ЗА* + *акузатив* на српској језичкој територији наводи на помишљање о евентуалној транспозицији примарне секвентивне постлокативности (Павловић 2006: 310, нап. 402)²⁹³.

§ 246. У скупину падежних конструкција обједињених циљно-наменским значењем које остварују у синтагмама с манипулативним глаголима стварања, односно давања улази примарна постадлативна конструкција *ЗА* + *акузатив*, заједно са конкурентним генитивом с предлогом *ЗА*, који нема ослоња у систему просторних падежних модела, и беспредлошким дативом, основним формализатором директивности. Без већег степена апстракције, виђење циљно-наменског значења у протолокационој постадлативности

---

²⁹² Уп. запажања Т. Батистић о дистрибуцији предлога уз лексеме овог типа у оквиру разматрања временског локатива: „Избор предлога некад може имати импликације у односу на вршење глаголске радње и појам у локативу: у *представи пјева*, тј. учествујући активно [размак З.С.] у представи (и, наравно, за вријеме представе), *на представи спава* тј. присуствујући представи [размак З.С.] (за вријеме представе) спава.“ [лат.] (Батистић 1972: 137).

²⁹³ Уз разматрање постојања протолокационог значења конструкције *ПО* + *акузатив*, на истом месту изнесено је више података и о њеној распрострањености на словенском простору као спацијалног формализатора, а у складу с дифузном или лимитативном значењском нијансом, позивањем на релевантну славистичку литературу у којој је ова проблематика проучавана (уп. Павловић 2006: 310, нап. 402).

конструкције *ЗА + акузатив* тешко је одрживо, мада се у литератури истиче та могућност, особито уколико је интенционалност базирана на компензационим релацијама међу објектима управне и интенционалне радње (уп. Павловић 2006: 314–315 и тамо цит. лит.; в. и § 267. и напомену 265). „Известан значај у процесу дистанцирања одређених значења у односу на протолокализације, тј. у процесу све интензивнијих апстраховања могу имати *миксоглотски процеси* [курзив З. С.], поготово ако се на удару развијенијег синтаксичког система нађе други мање развијен“ (Павловић 2008б: 217). С тим у вези треба посматрати изразито заступљено циљно-наменско *ЗА + акузатив* у јужнословенским језицима, и то у романском и грчком тј. балканском окружењу (Грицкат 2003: 15; Павловић 2006: 314, нап. 405).

§ 247. Основни протолокациони формализатор директивности, беспредлошки датив, нашао се делом у конкурентском односу с конструкцијом *ЗА + акузатив* у циљно-наменском значењу. Заправо, у оваквим примерима могуће је употребити конструкцију *ЗА + акузатив*, без утицаја на промену значења, што потврђује циљно-наменски карактер беспредлошког датива. Поглед на протолокациона значења нуди очигледну пројекцију динамичког параметра беспредлошког датива – усмерености објекта локализације у правцу локализатора–циља без извесности досезања таквог циља – на интенционално-дестинативну семантичку раван: предодређеност службе објекта управне радње (= свесног деловања које је довело до објекта) *унуђује* на појам у дативу; остварени ангажман објекта управне предикације у ситуацији чији је експонент дативски појам није део укупног значења у оваквим синтагмама.

§ 248. Само у појединачним случајевима интенционалност је базирана на концепту перлативности. У једном од њих интенционални формализатор је примарни просекутивни беспредлошки инструментал лексикализован именицом *посао*, а у другом примарно дифузно-дистрибутивно *ПО + локатив*, проширено перлативном значењском компонентом (в. § 217), лексикализовано именицама типа *задатак*, које уз контекстуалну интенционалност поседује и инхерентно значење критеријума, нарочито присутно узрочним ситуацијама (в. § 268). Заправо, с оваквим лексичким експонентима беспредлошки инструментал и локатив блокиран предлогом *ПО* део су синтагми које припадају посебној целини у оквиру поља циљно-узрочне семантичке интерференције

(Ковачевић 1988: 217–218; 1992: 112). У узрочно-последичном односу истакнута је линија у поступку остваривања циља и процесуалност као вид базичне динамичности, а у оба случаја реализација циља је у надлежности агенса управне предикације што указује на таутосубјекатску релацију као вид интерне контактности.

§ 249. Истој значењској целини у оквиру циљно-узрочног семантичког поља припада и конструкција *3A* + инструментал именице *посао*. Пошто је бележена у синтагми с глаголом усмереног кретања, и овде је, као и у примарној просторној категорији, јасно изражено секвентивно значење, с тим што је непросторном семантиком појма у инструменталу потиснуто значење заузимања сталног положаја, али је значење праћења инструменталног денотата проширено знатнијим укључивањем интенционалне компоненте инхерентне глаголима кретања.

КАУЗАЛНОСТ

§ 250. Каузалност као релативно сложена семантичка категорија подразумева постојање двеју ситуација тесно повезаних на основу узрочно-последичне релације успостављене међу тим ситуацијама. У језичком фокусу јесте садржај, примаран у временском следу, који експлицира оквир деловања који доводи до појаве ситуације која је управна у реченичном исказу. Та управна (= последична) ситуација резултат је деловања ситуације која је означена као узрок.

Уколико је деловање узрока остварено у директној вези, постоји активни проузроковач који „својом појавом, својом природом изазива вршење радње или даје по[д]стрека за вршење радње“ (Ивић М. 1954б: 186) и он представља *директни узрок*. Ако пак одређена појава нема капацитета да сама по себи изазове спонтану или смишљену акцију, али је у конкретним околностима „почетна појава у низу збивања која су довела до вршења радње“ (Ивић М. 1954б: 187), њена веза са изазивањем радње је индиректна, а такав узрок чини *индиректни узрок*.

ДИРЕКТНИ УЗРОК

§ 251. Директно деловање узрока доводи до спонтаних, непланираних акција, с једне стране, и до смишљених, свесних акција, с друге стране. Први тип директног узрока, који се одређује као узрок типа *изазивач*, тј. узрок *ефектор*, „одсликава најелементарнију узрочну везу: *непосредан однос А и Б и њихову просторну и временску додирност*“ [лат.] (Ковачевић 1988: 53). Отуда је и у језику овај тип директног узрока најчешћи, па је свој језички израз, сасвим природно, ефекторски тип узрока нашао у систему предлошко-падежних конструкција. Други тип директног узрока је покретач узроковане ситуације, пресудни моменат који утиче на одлуку агенса да изврши радњу која представља

последичну (= узроковану) ситуацију. За овај тип узрока резервисан је назив *подстрекач*, тј. *стимулатор*.²⁹⁴

§ 252. *Ефектор* (= *изазивач*), као централни тип директног узрочног значења уопште, јесте сваки појам способан да својом природом изазове креирање одређене афективне активности или развијање стања самог од себе, тачније без удела рационалне компоненте агенса у реализацији управне ситуације. Генитивна конструкција с предлогом *ОД* (209) представља основни формализатор ефекторског узрочног значења.²⁹⁵ Њоме може бити обележен и 1. *унутрашњи* и 2. *спољашњи узрок*.

§ 253. 1. *Унутрашњи узрок* подразумева да је исти агенс реченичне предикације и предикације чији је експонент садржан у конструкцији *ОД + генитив* (209.1), а означавају га различита физиолошка и психолошка стања. Она су већином негативна и као таква изазивају у агенсу различите акције, обично нежељене у нормалним околностима, или доводе до различитих нових стања агенса, немилих а често и погубних. У улози изазивача бележимо појмове у значењу човекових стања [1], у значењу различитих процеса [2] те називе разних болести и болесних органа [3]. У оквиру последњег типа лексикализатора ефекторске падежне конструкције, уз глагол *умрети*, регистроване су и лексеме *старост* и

---

²⁹⁴ Приликом давања правила о употреби узрочних конструкција с предлозима *ЗБОГ*, *ОД* и *ИЗ* у савременом књижевном језику, Милка Ивић (1954б) утврђује основне узрочне ситуације према којима у оквиру активног (= директног) узрока разликује тип *непосредног изазивача* и *унутрашњег подстрекача*, а за исте семантичке ситуације каузалне категорије Радовановић (1977) уводи термине *ефектор*, односно *стимулатор*.

²⁹⁵ Тако је и у дијалектолошким изворима који пружају овај податак, уп. Јахић 1981: 532; Петровић Д. 1972: 156; Станић 1977: 70; Павловић 2000: 102–107; Баотић 1971: 112; Баотић 1983:158; Грковић 1968б: 139; Симић Р. 1980: 43; Јовић 1968: 164; Милорадовић 2003: 84, 87. У најближем суседству, у говору источнобосанских Ера, регистрована је употреба слободног инструментала „изазивача“, уп. *штета је да крепе мојом алкавошићу* (Реметић 2000а: 511), док се у нашем корпусу није нашло таквих примера. Беспредлошки инструментал узрока овог типа бележе и истраживачи говора Роваца, уп. Осиромашили су *нерадом* и *расипањем*; погинуо је *непажњом* (Пижурица 1967: 167) и говора северозападне Боке, уп. *Убијено великијем јадом* (Павловић 2000: 105). Како наводи И. Антонић, овакви примери инструментала „сврстани су семантички у тип директног (активног) узрока зато што је присутан, с једне стране, ’свесни активни моменат’ (што је обележје типа стимулатор - подстрекач), а с друге стране, зато што реченична предикација представља ’аутоматску, нужну’ последицу узрочне појаве (што је обележје узрока типа ефектор – изазивач)“. А будући да и поред тога овакав инструментал не може бити замењен типичним формализатором ефектора, односно стимулатора, а може типичним формализатором индиректног (пасивног) узрока – конструкцијом *ЗБОГ + генитив*, ауторка запажање завршава закључком да све изнесено „сведочи само о томе да неке појаве у својству узрока могу бити двојако концептуализоване (и као активни и као пасивни узрок), па тако и двојако у језику формализоване“ (Антонић 2005а: 269–270).

смрт (ова друга с обавезним детерминатором *свој*). Унутрашњи узрок, познат на основу ширег контекста, садрже и конструкције предлога *ОД* и упитног заменичког облика *шта / чега*, односно опште заменице *свашта* [4]. Уп.²⁹⁶

(209.1) [1] Мй смо се испатили ðног̃а р̃ата *од гла̃ди* (ДБ); п̃агили се ð[д]-гла̃ди (Пв); Па ðд гла̃ди сам уср̃ед, у̃ћ̃еш у лук и б̃ер̃еш ðног̃а л̃ука и он̃есв̃јест̃иш се (Ск); н̃е може да й̃д̃е ðд гла̃ди или *од н̃ек̃е б̃длести* (Ж); *Од з̃ора* се в̃елика разб̃олио, н̃ије *од д̃обра* (Бј); с̃узе ти т̃ек̃у н̃а очи *од ж̃алости* (БГ); ја сам св̃е в̃ој помагала и к̃укала ðд ја̃д̃а (Јл); ðћу ја м̃ало ј̃ену ðд мук̃е, ј̃ену к̃ап (Бд); ја сама е в̃оди н̃екад̃е с̃ед̃ем па пл̃ач̃ем *од в̃елик̃е мук̃е*, шт̃а се в̃ак̃о д̃дог̃ди (Бд); ў̃змемо п̃ушке, н̃осамо, п̃уцамо *од бел̃аја*, н̃е мереш да сл̃уш̃аш (КБ); – и д̃ошла к̃ући, и ð[д]-стр̃а је ðна п̃ала (Гз); стр̃ес, и о[д]-тог̃а је и д̃ошло - у ч̃етерес д̃ан̃а ðтац и мајка ў̃мр̃ли (Кл); ј̃едва ð[д]-стр̃а отк̃ључ̃ам к̃ућу да в̃ид̃им д̃а-л су ж̃иви (Тш); – п̃јесма, ма н̃ема, *од мил̃ин̃е* да засп̃иш, к̃ако п̃јевају ф̃ино (Кљ); Ј̃ој, баба, св̃у н̃оћ су ми н̃оге у кр̃евету й̃грале. Да се н̃иси пр̃епала ð[д]-шта? Ма, н̃ије, ðд рад̃ости, б̃она (Јп);

[2] ў̃мрије [...] ðд ра̃да (Жљ); б̃ид̃е д̃ан̃а, н̃е би в̃зд̃ан̃ ј̃ела *од сикира̃циј̃е* (Бд); Об̃д̃љела, б̃д̃лан, *от сикира̃нциј̃е* (Бј); и ðнд̃а д̃оћ̃еш, он̃о си *от п̃ута ў̃мор̃ан* (Жљ); ð[д]-шта је т̃о м̃огло д̃оћи [...], каж̃е - *од сикира̃циј̃е* (Сл); огу̃ли се ð[д]-смија Мил̃анки п̃слије (Бј); а ðни п̃дцркаш̃е ð[д]-смија (Јп); ја ðћу да пр̃сн̃ем ðт плача (Ш); т̃ежак живот, н̃ије *од н̃ера̃да* в̃ак̃а да н̃е море ðдати (Жљ);

[3] ў̃мрије о[д]-тй̃фуса (Мк); н̃ајвиш̃е м̃рло *од ў̃пал̃е плу̃ћа* (Мш); н̃ајвиш̃е *од ў̃пал̃е плу̃ћа* [раније се умирало] (Кш); *од асм̃е* да је ў̃мр̃о (КБ); и ј̃едно од ðв̃ог бр̃ата кој̃и је *од ра̃на* ў̃мр̃о у Пра̃гу (Мг); зв̃ала се ж̃ив̃а ра̃на [...] и ð[д]-тог̃а је ў̃мр̃о, као м̃омак, *о[д]-те ж̃ив̃е ра̃н̃е* (КБ); м̃оре с̃утра, н̃е д̃ај б̃д̃же, ð[д]-тог̃а ў̃мријети (Бћ); об̃д̃љеш̃е ми ћ̃еца, од зг̃л̃об̃ов̃а об̃д̃љеш̃е (Ск); и с̃ад ст̃ално, м̃бра б̃ит да је ðт к̃ич̃м̃е, удар̃а ми ў̃ гла̃ву, па ми, несв̃јест̃а ми се (Јп); – ў̃мр̃о је к̃от свој̃е к̃ућ̃е, ð[д]-стар̃ости (Мг); ч̃ојек јој ў̃мр̃о *од св̃ој̃е см̃рти* (В); с̃амо је дв̃оје ў̃мр̃ло ð[д]-свој̃е см̃рти, р̃аније (ДБ); па му је б̃л̃изанац бр̃ат Мй̃рко ў̃мр̃о ð[д]-свој̃е см̃рти (ДБ);

[4] ð[д]-шта ми је - ð[д]-свашта (Рн); к̃о зна ð[д]-чег̃а т̃о б̃и, шт̃а б̃и (Жн).

---

²⁹⁶ Различите агенсове акције и стања као спонтане реакције на поменуге ефекторе овде су изражени реченичном предикацијом, а само у једном примеру и девербативном именицом као надређеном члану синтагме с узрочном падежном конструкцијом, уп. п̃атња, м̃ој господине, *од гла̃ди* (Вн).

Инхерентни семантички део многих овако лексикализованих конструкција *ОД* + *генитив* јесте изражен интензитет узрока, тј. имплицираност високог степена присутне особине или претеране радње и управо то изазива спонтану реакцију агенса (нпр. *од жалости* ⇒ *од превелике жалости*; *од рада* ⇒ *од великог, тешког рада*; *од смеха* ⇒ *од претераног смеха*).

§ 254. 2. *Спољашњи узрок* је исказан конструкцијом *ОД* + *генитив* (209.2) лексикализованом појмовима који се налазе изван сфере вршиоца радње, односно носиоца стања или особине, али директно изазивају реакцију агенса, односно доводе до новог стања субјекатског аргумента. Регистровани примери с екстерном ефекторском конструкцијом *ОД* + *генитив* груписани су на основу семантичких момената који су се издвојили у тој грађи.²⁹⁷

Међу изазивачима различитих стања, углавном стања човека као њиховог носиоца, најчешће бележимо називе производа који се уносе у организам а штетни су по здравље, као и других, прехранбених производа уз импликацију њиховог претераног уноса или импликацију изузетне осетљивости организма на те производе [1]. Уп.

(209.2) [1] нѣшта *од рѣнѣ*, *ѡ[д]-шта* ли [појавио се осип] (Пр); *јѣб" га*, *сѡд свѣ кѡжѣ* *о[д]-дувѡна*, *од рѡкијѣ* (Мд); *кѡлко-нѡ йљѡдѡ обѡљело* *о[д]-дрѡгѣ* (Б); *тѡ је свѣ од концентрата*, *дѡлази тѡ бѡлѣст* (Мд); *Трѣфљаје се од нѣкѣ трѡвкѣ* што *ймѡ да се ѡвца ѡкрви* па се *нѡдмѣ*, ако *јѡј нѣси стѡгѡ да ѡдбијеш крѡв* (В); *Јѡј*, што *ми се стѡжи ѡд овѣ прѣврѡтѡ* (Бј).

Неретко у улози изазивача новог физиолошког стања исказаног глаголом срећемо и атмосферске појаве [2], али и низ других различитих појмова [3] који су проузроковачи последичног стања бића, па и предмета. Уп.

(209.2) [2] што *му је пѡгинула ѡд грома* (Г); *пѡсле се йскѡкѡ ѡ[д]-сѡнца* (Рш); или се *смрѣзе* или *йзгоре од врућинѣ* (Жљ); – *мѣни је ѡд грома ѡстала струја* (Јб);

---

²⁹⁷ Усамљени су примери у којима управни члан синтагме није глаголска него придевска реч. Придевом се исказује особина њеног носиоца до које је довело деловање појма којим је лексикализована генитивна конструкција с предлогом *ОД*, уп. а *ѡн ймѡ свѡстику*, *ћѡпѡ*, *рѡма*, *вѡлда* *од гранѡтѡ* тѡм (Г); *рѡке од жѡцѣ* крѡвѡве (Мр).

[3] тѹ ђне пѡгинуле *од баца́ча* (Ц); запáл^нла се йстѡ *о[д]-стру́је* [кућа] (Тш); мѡја је ма́јка йстѡ такѡ ђсѣтила *о[д]-тије брѣма́* (Гз); за̀шплáли се *од голубѡва́* (Ш); – нй́је, вáла, нй́ко мѡ́ј наскра́дѡ, што-на́ј ви́кѡ, *о[д]-тог рáта* (Јл); овѡ́ је мѡ́жда *од опера́ције* [остало] (Жљ); – и мѣн се чй́ни *о[д]-тога́* ми је ђстало (Мр); ја́ нѣ знáм *ѡ[д]-шта* [= како се појавио осип] (Пр); ал знáм *ѡ[д]-шта* нѣ чу́јем (Јб).

Често се синтагмама с ефекторским *ОД* + *генитив* изражава немогућност слободног кретања неког ентитета, те спреченост визуелне или аудитивне перцепције [4] будући да је генитивна конструкција лексикализована појмом који представља физичку препреку за наведене радње. Уп.

(209.2) [4] сá-тй́ вáмо нѣ мереш про́ћи *о[д]-те́ чѣстѣ́* (КП); нѣ мош к̀ући при́ћи *од онй́ а̀у́та́, жељѣза́* (Жљ); нѣ мере шй́бица пáсти нá земљу *од војнй́ка́* (Дд); нѣмáш ђѣ шй́бицу бáцити *о[д]-ђѣцѣ́* (Вр); – А ја́ јáдна бй́ла дѡли у Сокѡцу па не мѡгѡк вй́дити Рáдомй́ра нáпријѣд *од зáстáвá* (Ск); нй́шта се нй́је вй́д^нло *од онѣ́ шўпѣ́* (Јл); мѡрáш мáло да смршáш, не мѡгу да те прѣгледáм *ѡ[д]-сала́* (Јп); – *од онѣ́ галáмѣ́*, кад је тѡ пѡклáно, кад је тѡ ўбијáно, тй́ нѣ мереш да ч̀у́јеш (Ж).

У једној групи примера лексички експонент конструкције *ОД* + *генитив* јесте живо биће које се појављује као психичка препрека да агенс реченичне предикације слободно изврши планирану акцију [5]. Тај појам из генитива је експонент или узрочне клаузе у којој је агенс радња забране или проузроковач страха код агенса реченичне предикације. Уп.

(209.2) [5] ал нй́је смй́о *от-сѣла* рй́јечи рѣћи (Бд); нй́је се смјѣло *ѡ[д]-Тура́ка́* (Нр); нијѣсу смјѣли *од овй́је чѣтнй́ка* проговѡрити (Бж); нй́смо смјѣли *од ўстáшá* (Ск); нѣ смй́у *ѡд Нијемáца́ и чѣтнй́ка́* да п̀у́цају́ (ДБ); а ўстáше нијѣсу смјѣли ў шуму *о-чѣтнй́ка́* (ДБ); *ѡ[д]-Тура́ка́* нй́је се смјѣло (Пв).

Иначе, када се управним делом синтагме изражава осећање страха, конструкција *ОД* + *генитив* представља ефектор тог страха, а цела синтагма означава *психичко дистанцирање* [6] (уп. Ковачевић 1988: 102–103). Уп.

(209.2) [6] прѣпáло се *ѡд нешта́* (Мр); Да се нй́си прѣпáла *ѡ[д]-шта́?* (Јп).

С овима у вези јесу и синтагме *физичког дистанцирања* у којима имамо глагол кретања аблативне инхерентне семантике [7]. Удаљавање овде представља последицу као

изнуђену радњу, изазвану појмом у генитиву, чије пресупонирано негативно деловање агенс реченичне предикације на овај начин избегава. У великој мери овакве узрочне конструкције интерферирају с просторним аблативним значењем. Уп.

(209.2) [7] од свѧког мѧрѧш бјѧжати (МП); пѧбјегли ѧд устѧшѧ (Нр).

§ 255. Директни узрок типа *стимулатор* (= *подстрекач*) подразумева различите унутрашње психолошке моменте који побуђују, подстичу агенса на својевољну, промишљену активност. У нашем корпусу само изузетно бележимо појмове који представљају унутрашњу побуду, одређено унутрашње психолошко стање које је утицало да агенс предузме вољну, намерну радњу. Улогу падежног формализатора стимулаторског узрочног значења има конструкција *ИЗ + генитив* (210).²⁹⁸ Уп.

(210) из љѧбѧморѧ [није ми дао] (Ш); и свѧ тѧ ис хѧра рѧдила (Жљ); из радѧзнѧлости ѧшла, сѧм да вѧдѧм, ѧт (ДБ).

---

²⁹⁸ Недовољна изграђеност репартиције употребе предлога *ОД*, *ИЗ* и *ЗБОГ* у узрочним конструкцијама, према запажањима М. Ивић, посебно је карактеристична за језик писаца из западних крајева, али није искључена ни у источним екавским говорима, што за последицу има ситуацију да се уместо стимулаторског *ИЗ* среће предлог *ОД* (М. Ивић 1954б: 193 и напомена 2, 194). Ситуација у штокавским народним говорима у доброј мери одговара изнесеном запажању. Потпуно одсуство узрочне конструкције *ИЗ + генитив* типа стимулатора (= у значењу 'унутрашње побуде'), а у корист конструкције *ОД + генитив* констатовано је нпр. у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 158), Бјелопавлића (Ћупић 1977: 158), али и у трстеничком говору (Јовић 1968: 164) и говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 84). У говору Галипољских Срба на месту обају предлога користи се предлог *ДУ* у генитивној конструкцији (Ивић П. 1994а: 335). Спорадична употреба стимулаторског *ИЗ + генитив*, поред примарног или равноправног *ОД + генитив* у овом значењском типу, назначена је у раду о ускочком говору (Станић 1977: 77), говору северозападне Боке (Павловић 2000: 108), говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 109) и говору околине Колашина (Пижурица 1981: 196), а за говор Врачана осим ова два предлога наводи се и предлог *РАД(И)* с генитивом за означавање 'унутрашње побуде' (Петровић Д. 1974: 165). Није занемарљива улога конструкције *ИЗ + генитив* у ровачком говору, с тим што уз неке лексикализаторе стимулаторски генитив може бити блокиран и предлогом *ОД*, уп. учини'о је то ис поганства // от поганства (Пижурица 1967: 154). Наводећи типске примере с појединачним лексикализаторима, истраживачи говора Љештанског и говора Горобила код Ужичке Пожеге употребу узрочног *ИЗ* карактеришу као честу, односно као употребу по правилу (Тешић 1977: 239 – уз именице *мржња* и *пакост*; Николић М. 1972: 697 – уз именицу *инат*). Може се претпоставити да ниској фреквентности основног формализатора узрока стимулаторског типа (*ИЗ + генитив*) у народним говорима доприноси и невелик именички фонд апстрактних појмова којима се изражава одређено унутрашње психолошко стање, тј. унутрашња побуда.

ИНДИРЕКТНИ УЗРОК

§ 256. Појаве које саме по себи нису активни ствараоци одређених последичних акција или стања, него имају само иницијалну улогу у узрочно-последичној вези представљају семантички тип узрока означеног појмом *иницијализатор* (Павловић 2000: 102, 110–115; 2006: 252, 271–297). На овакву индиректну повезаност различитих околносних момената и изазване последице упућују синтагме с падежним конструкцијама *РАДИ+генитив*, *ЗБОГ+генитив*, *ЗА + акузатив*, *ОКО+генитив*, *НА + локатив* и *БЕЗ + генитив* у функцији формализатора иницијализаторског узрока.²⁹⁹

§ 257. Предлог *РАДИ*, који је формализатор само сложенијих, апстрактних семантичких поља, значајно место налази у оквиру значења индиректне каузалности. Генитивна конструкција с предлогом *РАДИ* у романијским говорима Старог Влаха има ону улогу коју конструкција *ЗБОГ+генитив* има у стандардном српском језику, која је у расположивом корпусу далеко ређе бележена, што одговара стању у дијалекатском окружењу.³⁰⁰

---

²⁹⁹ Узрочни генитив с предлогом *С* (заправо у облику *СУ*) лексикализован заменицом *тај* бележи Јахић у непосредном суседству, јужно и источно од нашег испитиваног подручја (Јахић 1981: 537). Само с овим лексикализатором регистрован је овакав генитив и у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 111, нап. 93), док у многим другим штокавским говорима ова генитивна конструкција с узрочним значењем продуктивна је и с другим различитим лексикализаторима, уп. Петровић Д. 1972: 159; Баотић 1971: 116; Станић 1977: 79; Пижурица 1967: 146; Пижурица 1981: 199; Ћупић 1977:118; Петровић Д. 1974: 165; Стевановић 1933–34: 101; Милетић 1940: 513. И ова појава је уврштена у списак дијалекатске синтаксичке проблематике (Ивић М. 1963: 24), али није, изгледа, праћена попут неких других падежних појединости. Одсуство генитива с предлогом *С* у узрочном значењу констатује Секереш за говор нашичког краја (1966: 266).

³⁰⁰ На ширем подручју говорā источне и југоисточне Босне такође је констатована чешћа употреба предлога *РАДИ* него предлога *ЗБОГ* у конструкцијама с узрочним значењем (Јахић 1981: 537). Анализа коју спроводи Баотић на основу грађе *БХ пројекта* показује да диференцирање ова два предлога по стандарднојезичком принципу није карактеристична црта босанскохерцеговачких говора тако да оба предлога могу бити део и узрочне и циљне генитивне конструкције (Баотић 2012: 192–193). Потврде овога даје рад о муслиманском говору Тухоља код Кладња (Халиловић 1990: 336) и рад о говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 116, 120). За дервентски крај Баотић претпоставља да је за изражавање узрока раније служила конструкција *РАДИ + генитив*, а да је веза *ЗБОГ + генитив* последица каснијих утицаја, па је и ређа у употреби. Заправо, закључак је да се опонирање узрока и циља у овом говору и данас врши на опонирању *РАДИ ~ ПОРАД* (Баотић 1983:159). И на Змијању је *ЗБОГ + генитив* искључиво у узрочном значењу у којем је чешће *РАДИ + генитив*. Заправо, у говору Змијања, а тако је и у говору Баније и Кордуна, предлог *РАДИ* је потпуно стабилизан као узрочни, док улогу циљног формализатора има предлог *РАЗ* (Петровић Д. 1972: 157, 158; 1978: 158). Ретка употреба конструкције *ЗБОГ + генитив* па тиме и формална нарушеност опозиције *каузалност ~ финалност (= циљност)*, пошто је конструкција *РАДИ +*

Разлози за појаву разноврсних поступака и понашања агенса реченичне предикације, односно одређених његових стања могу бити најразличитије ствари и појаве, веома често и лица, чије су ознаке лексички експоненти конструкција *РАДИ+генитив* (211) и *ЗБОГ+генитив* (212). С предлогом *РАДИ* бележимо и генитивни облик заменице *тај* који указује на контекстуално познат разлог. Такође, предлог *РАДИ* је често и део упитне узрочне конструкције с генитивним обликом *чега*. У делу примера с конструкцијом *ЗБОГ+генитив* лексички експонент упућује на основ именованја, што такве примере приближава конструкцијама *ПО+локатив*, типичним формализаторима узрочности критеријумског типа (уп. § 262). Само у једном примеру управна реч синтагме није глагол, већ девербативна именица. Уп.

(211) *ради зѐмљѐ, ради мѐђа̄, ради свѐг̄а* [свађали се] (Тш); нијесу смјѐли *рад^н т̄и[x] ха̀убица̄* (Пк); ма̄њѐ на̀род б̄ио б̄длесан, ва̀лда *ради зра̀ка, ч̄истије б̄и́до* (Кш); ђн̄да двајес јѐдан да̀н ни́су јој да̀ли ӣћи у шк̄олу *ради б̄дг̄иња* (Јп); нѐ смиј̄у *ради ср̄ца* опѐрисати (Ш); ја̀ сам б̄ио у Зворни́ку то̀г момѐнта *рад-о̀чи* (МП); И ђни, са̀м мо̀кар ча̀ршаф до̀ктори зав̄ија̄ју *рад оније реб̄ара̄* што су ми сл̄дмљена (Ск); ни́сам мо̀го са̀м *рад^н тв̄о̀је му̀кѐ*

генитив истовремено и формализатор циљности, констатована је у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 111), а овакву, неиздиференцирану употребу предлога *ЗБОГ* и *РАДИ* одликује стање у већини говора с подручја Црне Горе, уп. Пижурица 1967: 154; Станић 1977: 82 – и турцизам *себет* и *себе* у значењу 'због' и 'ради' (у облику *свет* 'због' је у говору Подвележја, в. Пецо 1983: 275); Петровић Д. 1974: 165; Милетић 1940: 521; Стевановић 1933–34:101; Пешикан 1965: 193. Једино се од црногорских говора у говору Мрковића дистрибуција ова два предлога (*ЗБОГ ~ РАДИ*) одговара стандардној норми, али се истиче и да им је употреба ретка (Вујовић 1969: 298). Као у већини црногорских говора јесте и у говору Галипољских Срба (Ивић П. 1994а: 341), за разлику од истока српског језичког простора, у косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима, где је ситуација обрнута – предлог *ЗБОГ* је у превази над употребом предлога *РАДИ* и у означавању узрока и у означавању циља. Ово је потврђено за чумићи говор (Грковић 1968б: 142, 145), за говор Левча, у којем је само регистровање предлога *РАДИ* за аутора велико изненађење (Симић Р. 1980: 58), затим за трстенички говор (Јовић 1968: 165) и говор Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 124, 125). Уп. и податке изнесене на основу истраживања горњопчињског говора и према литератури о њему сродним говорима у: Јуришић 2012: 165–166 и напомена 147. На месту конструкције *ЗБОГ + генитив* у говору Чумића много ређе, додуше, може се наћи и конструкција *ЧЕРЕЗ + генитив* у узрочном значењу (Грковић 1968б: 145). У говору Љештанског (Тешић 1977: 239) пак веома је чест и обичан предлог *ЧЕРЕЗ* уместо предлога *ЗБОГ* у генитивној узрочној конструкцији, што је, иначе, специфична црта говорā централне Шумадије (Реметић 1985: 386), а посебно говорā са северносрбијанског и пречанског подручја (уп. нпр. Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 315, 328 или Секереш 1960: 185; 1980: 166). Улогу узрочног *ЗБОГ* спорадично може имати и предлог *КРОЗ* с акузативом што је запажено на различитим странама штокавштине – то је, с једне стране, случај нпр. у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 337) или у говору Срба у Чобанцу у Мађарској, који је у основи косовско-ресавског типа (Степановић 2000: 74), али се, међутим, бележи и у говорима Подвележја (Пецо 1983: 275) и северозападне Боке (Павловић 2000: 114), као представницима херцеговачко-крајишког дијалекта.

(БК); нисам стїјо, Радѡјка, сѧм *рад^у твѡјѧ мѡкѧ* (БК); – оно се прїјѡ сѧ мнѡм *рад^у Сѧкѧ* (Бђ); нијѧсам мѡгѡ [остати] *ради мѧјкѧ* (Јб); ѡни дїскутујѡ [...] *ради мѡг ѡца што је бїѡ зѧтварѧн* (Гб); нѧјжѧлије ми је мѡга Рѧдомїра што нѧ мѡгѡ да се сѧстанѡ - и *ради њїке* и *ради Дрѧгомїра* (ДБ); мѧло *ради њѧгѧ* [помогли су ми], а што би нѧкѡ (Пв); свѧ пѡбијо *рѧди њик, што су ик стрїјѧљали* (Г); – ѡлѧдѧ се нѡге, е *рад^у тѡгѧ* [попијем ракију] (Рш); и *ради тѡгѧ* мѡрали пѡбјеђи (Вк); ѡста бијѧда, пѡгоре се, *рад^у чѧгѧ* (Мд); а штѡ сам тѡ, *ради чѧгѧ* сам јѧ тѡ рѧдијѡ, на тѧкав нѧчин обїлазијѡ (Вб); што да га зѧтворѧ, *рад^у чѧгѧ* (Мш);

ма па чѧму онѧ демонстрацијѧ *ради оног брѡја* (Бж);

(212) *због чѧтнїкѧ* [отишао у затвор] (Вн); нѧ смијем се јѧ тѧмо вратити *због^у тѡг брѧта* (Жн); осѧл^ала тѧмо на Сокѡлац *због ѡтетѧ*, дѡрастѡ зѧ *шкѡлѧ* (БК); Јѧбѧм га грїваста, замјѧрати се *због меднїка* (Бж); – зѡвѡ се Голубѡвиђи *збо [г]-голубѡвѧ*, Јѧровиђи *због јѧрѧдї*, Рѡсановиђи *због Рѡса* (Рд); па су ѡстали Бѡлошчиђи *због Бѡлогѧ* (КБ).

Узрочну падежну конструкцију често прати експликација узрока, веђином узрочна клауза, којом се прецизира улога појма у генитиву у целој узрочно-последичној ситуацији.

§ 258. У низу синтагми с конструкцијом *ЗА + акузатив*³⁰¹ (213) последична радња је изразито негативног карактера, тј. представља одређену санкцију као својеврсну акцију спроведену над агенсом узрочне ситуације, агенсом чији је поступак протумачен неприхватљивим [1]. Кључни моменат из узрочне ситуације ознака је акузатива с предлогом *ЗА*. Мање је регистрованих синтагми с конструкцијом *ЗА + акузатив* у којима је изнесена ситуација потпуно супротно, позитивно обележена. Последична радња представља заслужено поравнање, позитивну реакцију на поступак агенса узрочне ситуације, односно на одређену ситуацију уопште [2]. Уп.

(213) [1] гѡњали ме *за пиштѡљ* (Г); лѧжѡ двїје гѡдине *зѧ јање* (Кс); Пѧро Тѧраниђ *за цїпилѧ* [лежао у затвору] (Г); што је дѧѡ кѡмѧд лѧба чојѧку, три гѡдине, чѧтири; главу скидали *за пѧрче лѧба* (Вн); кѡлко је њїг Тїто стрїјѧљѡ *зѧ јабуку, што је ѡзѡ јѧбуку кроз бѧшту кад је нѧишѡ* (Пр); *за јѧну кїлу* ѡђерѡ га на мѧлѡ пѧнзију, *за јѧну кїлу што му нїје дѧѡ цѧба* (Мк); – Кѧжѧ: "ѡвѡ ти је", бїло му ѡме Свѧто, "ѡвѡ ти је *за Свѧта*." (Бј);

³⁰¹ Неретко је уочена и назначена употреба каузалне конструкције *ЗА + акузатив* у штокавским говорима, уп. Петровиђ Д. 1972: 163; Баотиђ 1971: 130; Баотиђ 1983:162; Станиђ 1977: 75; Пижурица 1967: 160; Павловиђ 2000: 113; Грковиђ 1968б: 148; Симиђ Р. 1980: 85, 87; Милорадовиђ 2003: 180; Јуришиђ 2012: 166 (подразумева се да у говорима захвађеним аналитизмом рачунамо на општи падеж).

Ќв̄о ти је з̄а овог, ђв̄о ти је з̄а овог, ђв̄о ти је с̄ад за њ̄егову г̄дспођу што је ђстала уд̄овица (Бј); б̄ило ж̄ен̄а с то̄јагама у з̄атвору за Ср̄бина ч̄ђека (Мк);

[2] ст̄о ме п̄та̄ з̄а то̄ ч̄астио (Ш); ма па да те јеб̄ем, т̄и м̄ени н̄икака мушт̄улука н̄е даде з̄а т̄е с̄йнове (Ск); н̄исам га в̄д̄лијо, ал з̄а то̄ му ч̄естит̄ам (Пр).

§ 259. И синтагмама с конструкцијом *НА + локатив* (214) може бити позитивно окарактерисана узрочна ситуација, а такав став изражен је глагол захваљивања као управним делом синтагме. Уп.

(214) ф̄ала ви *на ч̄асти* (Мк); захв̄алио би му се *на том̄е* (Кл).

§ 260. Регистровани примери синтагми с конструкцијом *ОКО+генитив* (215) у улози формализатора каузалности обједињени су значењем индиректног узрока сукоба или свађе.³⁰² Појам у генитиву је истовремено и објекат радње сукоба или свађе исказане узајамно-повратним и социјативним глаголом као реченичном предикацијом (Антонић 2008: 168). Уп.

(215) св̄адили се *ђко тог̄а, око з̄емљ̄е* (Гз); н̄ајвиш̄е *око к̄ђла* [тукли су се момци] (Сл); *ђко кола, ок̄ђ цур̄е*, св̄ап̄та је б̄ило (Рс); и *ђко тог̄а* се н̄ајвиш̄е т̄укло (Кљ); да њ̄згин̄у, *ђко љеба* се ј̄агм̄е (Пљ).

§ 261. И конструкција *БЕЗ+генитив* (216) може бити каузално интерпретирана. У таквим примерима негативно обојено последично стање образлаже се недостатком нечега као узроком. Уп.

(216) Ја гр̄дна ли је њ̄ жалосна, без њ̄је њ̄ког̄а (Бј); з̄ат̄о ми н̄еобично *без овог на̄рода пријашњ̄ега* (Рш).

---

³⁰² Управо је ово значење спецификовано или се може уочити на основу примера којима се илуструје каузално значење ове конструкције у дијалектолошким радовима који ову појаву прате, уп. Станић 1977: 84; Пижурица 1967: 150; Баотић 1971: 113; Петровић Д. 1974: 164; Грковић 1968б: 141. Павловић за говор северозападне Боке издваја примере конструкције *ОКО + генитив* која се јавља не само уз глаголе са значењем '*сукобити се*', већ и „уз глаголе са значењем '*исцрпсти се*' [...], при чему је такво стање проузроковано претераним радом и бригом над дотичним објектом као иницијализатором“. Уз глаголе првог типа овде је регистрована и конструкција *ДО + генитив* којом се „идентификује покретачки импулс сукоба“ (Павловић 2000: 112).

§ 262. Конструкција *ПО + локатив* (217) у оквиру семантичког поља каузалности јавља се првенствено као изразит формализатор значења узрока–критеријума³⁰³ [1], али је забележена и у другим узрочним значењима – као разлог компензације негативног карактера или као позитивни разлог који доприноси реализацији позитивне последице [2]. Каузално критеријумско *ПО + локатив* представља основ за различите видове спознајних и перцептивних радњи које чине управну предикацију. Бележимо примере основа идентификације и закључивања, те издвајања или именована, и уопште примере ове конструкције на чијем месту може стајати предлошки израз *НА ОСНОВУ* и лексички експонент у генитиву или клауза уведена сложеним везником *на основу тога што*. Специфичну нијансу критеријумског значења има регистровано *ПО + локатив* којем одговара структура *С ОБЗИРОМ НА + акузатив*, односно узрочна клауза с везничким изразом *с обзиром на то да*. Ове последње конструкције подређене су последичном садржају чијом се модалном компонентом исказује став говорника о утемељености процене на основу датог критеријума (Ковачевић 1988: 128). Уп.

(217) [1] ал ме пòзнали *по одијелу* (Вб); дòђē вàкò: *по зùбима* јès (Вб); – онò мī рàчунāли као заòстали мāло, [...], *по прīчи* (Рн); знāм *по мāпи* ђē-е Краљево (Пр); знāло се *по крèчу* да је рāфāл тùкò (Пк); *пò томē* знāм (Бк);

Бòрика је чùвенā *по кòњима* (Рд); мāло су се *по нòшњи* издвајали òд нашēг нāрода (Вк); сāмо су *по пјèвāњу* и *по рòби* дрùкчи'и (Јб); тàкò *пò прīчи* [разликују се] (Кж); – вāлда су се *пò томē* нāзвāли (Пр); *пò томē* дòбио йме (Пн); *по нѐму* су и дāли Нйколи йме, нāшēм (Жљ); тāј Јòван је òтишò тāмо и Јòвановићи *пò ђеду* прèзиме... (Б); *пò баби* му нāђело прèзиме, *по ђеду* (Пр);

òни сви ймају прāво, рàзумīш, коī пùши, *по нѐкòм зāкону* свàкī сāt пèтнēs минùтā (Јл) [→ *на основу закона // на основу тога што закон тако налаже / зато што закон тако налаже*];

мòгла је јòш живљети *по старòсти* (Мш) [→ *с обзиром на старост // с обзиром на то да није била (веома) стара*]; *јā* сам мòгò йћи *по висйни*, јер *јā* сам *йзрāстò* у онāј стрòј (Вб) [→ *с обзиром на (своју) висину // с обзиром на то да сам био довољно висок*];

³⁰³ У раду о говору Роваца јасно се издвајају примери конструкције *ПО + локатив* и конструкције *ПРОЗ + акузатив* уз које стоји назнака да такви примери могу бити трансформисани изразом „на основу x“, уп. нпр. *По Марку* ја видим да није нешто у реду; видим *прос ту причу* да нешто није у реду (Пижурица 1967: 163, 171). Уп. напомену 250.

[2] *пò некѡм чувѣњу* ѿмѡ сам дјѣвојакѡ дѡста, *по фамилијѡрности, по поштѣњу*, што мѡја фѡмелија, нѡје сѡм јѡ (Б); – Жѡрка су, отпрѡлике, *по кѡзни тѡ* пребѡцили (Ш); ко гѡд дѡђѣ у Гарѡжу, нек знѡш да је *по кѡзни* (Ш).

§ 263. Основ истицања одређеног момента у последичној ситуацији у усамљеном примеру формализован је и беспредлошким инструменталом (218). У таквом случају изгледа да је, ипак, обичнија конструкција *ПО + локатив*. Уп.

(218) нѣко би ме спѡмињѡ макар *злѡјем*, ако нѣ би *дѡбријем* (Мш).

КАУЗАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 264. На категоријалном нивоу, сличност категорије каузалности с просторном локализацијом огледа се у разумевању узрочно-последичног односа као односа у којем је узрочна ситуација полазна и исходишна и сходно томе представља изразито аблативни феномен, што се у извесној мери одражава и на језичком плану, односно на заступљености падежних формализатора просторне аблативности у каузалном семантичком пољу (уп. Пипер 2005в: 788–789). У нашем корпусу централно место заузима општеаблативна конструкција *ОД + генитив*, и то у сфери директног узрока ефекторског типа, док је интрааблативна конструкција *ИЗ + генитив* регистрована у сфери стимулаторског узрочног значења, у мањој мери присутног у расположивој грађи.

§ 265. Тип базичне аблативности генитивне конструкције с предлогом *ОД* који се јавља у семантичком пољу каузалности јесте „извор транспонован као каузатор (ефектор – изазивач)“ (Антонић 2006а: 142). У примарном просторном односу ова конструкција указује на удаљавање од унутрашњости локализатора или од простора изван његових граница, али из непосредне близине, што, пренесено у поље каузалности, одговара временском и локационом контигвитету, као једној од главних одлика узрока ефектора (Ковачевић 1988: 54), и могућности исказивања како интерног, тако и екстерног ефектора, односно одговара формирању и таутосубјекатског и хетеросубјекатског узрочно-последичног односа.

§ 266. У неколицини примера (210) који исказују узрок типа стимулатор своју примарну интралокализацију, односно интерну контактност, конструкција *ИЗ + генитив* испољава на тај начин што лексикализатори представљају унутрашње побуде или унутрашња психолошка стања које се тичу агенса реченичне предикације, тако да је између узрока и последице успостављен таутосубјекатски однос. Аблативни карактер испољен је у подстицају као изворишту предузете својевољне радње.

§ 267. Ситуације у којима се среће протолокационо постадлативно *ЗА + акузатив* у пољу каузалности увек имају компензациони карактер, као саставну компоненту узрочних значења на целом словенском подручју (Павловић 2006: 273, нап. 353, 354 и тамо цит. лит.; 2008б: 210 и нап. 11). Дистантност објекта локализације и оријентира огледа се у хетеросубјекатском односу између узрока и последице (Павловић 2008б: 210), односу који није увек језички тако и експлициран, и у таквим случајевима последична радња није својевољна активност агенса узрочне радње (нпр. лѣжѡ двѣје гѡдине *зà јање* (Кс)) или јој је својствена конверзивност па отуд омогућен хетеросубјекатски однос (нпр. тѣ мѣни нѣкака муштѡлука нѣ даде *зà тѣ сѣнове* (Ск)). Последична реакција директно је усмерена на поступак агенса узрочне ситуације што се одражава и на употребу конструкције адлативно обележене.

§ 268. Узрочна ситуација на којој је утемељена реализација управне предикације, а исказана је конструкцијом *ПО + локатив*, углавном подразумева значење критеријума (в. примере (217)). Везивање узрочности за конструкцију *ПО + локатив*, управо, произилази из семантичке категорије критеријума – неодвојиве од овог формализатора, а изведене из његове примарне спацијалне дифузности. Концептуализацијом узрочно-последичне релације као паралелизма двеју правих или двеју равни до изражаја долази динамички карактер каузалности, тачније преосмишљена примарна перлативност и(ли) дифузност (Павловић 2006: 266; 2008б: 207 и напомена 10). Укључивање позиционог параметра у разматрање семантичке особености каузалног *ПО + локатив* – његове протолокационе неспецификоване контактности – доводи до нас до могућности овакве формализације и у хетеросубјекатским и у таутосубјекатским узрочно-последичним релацијама, али је, ипак, хетеросубјекатски однос у забележеној грађи базични.

§ 269. Подударност протолокационих својстава конструкције *ПО + локатив* и беспредлошког инструментала свакако је могло утицати да у изузетном случају основ истицања одређеног момента у последичној ситуацији буде формализован и беспредлошким инструменталом (уп. нèко би ме спòмињò макар *злїјем*, ако нè би *дòбријем* (Мш)).

§ 270. Од протолокративних контактних падежних конструкција у улози каузалног формализатора нашло се примарно ареалокративно *НА + локатив* које представља узрочну ситуацију као темељ за позитивно поравнање изражено глаголом захваљивања садржаном у последичној ситуацији (уп. примере (214)), а базирање управне предикације на појму у локативу својствено је површинској концептуализацији. И уопште, екстерна контактност конструкције *НА + локатив* огледа се у неидентичности носиоца основа захваљивања и агенса вербалног поравнања типа захваљивања (Павловић 2008б: 205).

§ 271. Међу конструкцијама с обележјем дистантности у корпусу је регистрована једино генитивна конструкција с оријентационим, примарно циркулокративним предлогом *ОКО* којом је обележен индиректни узрока сукоба или свађе (уп. примере (215)). Циркулативност (= циркулокративност), базично семантичко обележје предлога *ОКО*, у једном транспонованом типу циркулативности овде подразумева да је објекат у својству узрока типа разлог или повод, заправо, експонент двеју или више различитих предикација које се тичу објекта и представљају узрочну ситуацију (Антонић 2008а: 168–169).

КОНДИЦИОНАЛНОСТ

§ 272. Успостављени однос међу двама ситуацијама према којем само реализација хипотетичке ситуације доводи до реализације друге ситуације као последице прве, и ван тог оквира се последична (= управна) ситуација не реализује, представља условно-последичну везу која је темељ семантичке категорије *кондиционалности*. Овде, заправо, говоримо о једном специфичном виду каузалности у којем постоји претпоставка узрока чијим је деловањем на плану могућег, али не и стварног, предодређена управна ситуација.

Кондиционалност представља сложенији израз каузалности јер се јавља у посебним семантичко-граматичким околностима. Наиме, на интерпретацију једне синтаксичке јединице као формализатора *евентуалног узрока*, тј. *услова* не утиче само инхерентна семантика управног и зависног члана синтагме, него и контекст, а нарочит показатељ значења кондиционалности јесте модални, односно хабитуални карактер управне предикације, па стога и сам граматички облик глагола у тој улози. Према овоме, највећи степен изражености компоненте кондиционалности има синтагма с обликом потенцијала у улози управне предикације који реферише о могућој, али не и реализованој радњи, као и синтагма с футурским обликом који лоцирањем радње у будућност сигнализује нереализованост у моменту говора. С друге стране, актуелност реализације радње предиката изостаје при неререференцијалној употреби глаголских облика, међу њима неактуелног презента у свевременском значењу, када радња није стриктно постављена у оквиру одређене временске сфере (Радовановић 1978: 106; Ковачевић 1988: 48; 221–222; Пипер 2005в: 812–825; Павловић 2006: 334).

Падежне конструкције регистроване у корпусу из романијских говора Старог Влаха које имају могућност кондиционалне интерпретације јесу конструкције *Б(Р)ЕЗ + генитив* (219), *С + инструментал* (220), *ЗА + акузатив* (221) и *РАДИ+генитив* (222). У значењу специфичног условно-ситуационог поредбеног односа (Антонић 2011: 169) јављају се синтагме с конструкцијом *ПРЕМА + датив* (223).

§ 273. Најизраженији и најфреквентнији формализатор условног значења јесте конструкција *Б(Р)ЕЗ + генитив* (219) која указује на одсуство одређеног фактора

неопходног да реченична предикација буде и реализована. Стога је и управна предикација исказана одричним глаголским обликом, или је пак негација имплицирана.

У највећем броју примера кондиционалној интерпретацији забележених синтагми доприноси модални карактер управне предикације. Модалност је, заправо, најчешће директно експлицирана употребом модалног глагола (*моћи, смети*) и тако се истиче ситуација (не)остварива под условом исказаним у падежној конструкцији. Такође, бележимо исказе с личним негативним ставом или негативном оценом извесне ситуације или расположења у случају одсуства појма из генитива који је кључан да управна предикација има позитиван предзнак. Уп.

(219) *ја* не м $\bar{o}$ гу н $\bar{i}$ како *бре[з]-сестара* радити (Гз) [$\rightarrow$ *ако нема сестара / ако сестре нису ту*]; м $\bar{i}$ слила сам да не $\bar{h}$ у м $\bar{o}$ ћи живјет н $\bar{i}$ како *брѣж њѣ* (БО); н $\bar{e}$ мере *брѣз н $\bar{a}$ с* (Бђ); н $\bar{e}$ мере м $\bar{a}$ л *без ч $\bar{o}$ бана* (В); јер држава н $\bar{e}$ мере *бре[з]-сељака* (Рс); н $\bar{e}$ мере *без с $\bar{u}$ ђена д $\bar{a}$ на* [умрети се] (БГ) [$\rightarrow$ *ако не дође судњи дан / (све) док не дође судњи дан / а да (при том) не дође судњи дан*]; *ја* ст $\bar{a}$ ра, не м $\bar{o}$ гу *без б $\bar{i}$ јелог м $\bar{r}$ са* (БК) [$\rightarrow$ *ако немам белог м $\bar{r}$ са / ако не једем бели м $\bar{r}$ с*]; м $\bar{a}$ ло је т $\bar{e}$ ж $\bar{e}$, *бес т $\bar{o}$ јаг $\bar{e}$* не м $\bar{o}$ гу [да ходам] (Бд); а не м $\bar{o}$ гу *брѣс тог $\bar{a}$* (Ск); – и виш н $\bar{i}$ кад нијесу см $\bar{j}$ ели н $\bar{a}$ пасти на С $\bar{o}$ чице *у*сташе *брез Н $\bar{i}$ јемаца* (Рд) [$\rightarrow$ *ако и Немци нису били са њима,...*];

н $\bar{e}$ м $\bar{a}$ *брѣз доктора* н $\bar{i}$ шта (Ц) [$\rightarrow$ *ако није близу доктор / ако нема доктора да помогне,...*]; п $\bar{i}$ та ми н $\bar{i}$ је *ѡн $\bar{o}$* *брез кајмака*, ни к $\bar{u}$ вање (Ск); *бѣз доктора*, б $\bar{o}$ га ми, сл $\bar{a}$ бо [$\leftrightarrow$ није добро *ако нема доктора*] (Мр).

Као што забележени примери показују, најчешће у сложеним предикатима с модалним глаголом пунозначни глагол изостаје, али се најчешће своди на глагол *живети, функционисати*. Такође на основу контекста могуће је одредити негирану предикацију условне клаузе чији је експонент садржан у конструкцији *Б(Р)ЕЗ + генитив*, а у тој клаузи може имати или функцију субјекта или функцију објекта.

§ 274. Наспрам конструкције *Б(Р)ЕЗ + генитив*, као њени формални опоненти „на бази семантичке опозиције *одсуство ~ присуство одређеног фактора као услова (не)реализовања управне радње*“ (Павловић 2006: 334–335) јесу конструкције *С + инструментал* (220), односно *ЗА + акузатив* (221) и *РАДИ+генитив* (222), бележене неупоредиво ређе, у појединачним примерима. У другачијем семантичко-граматичком окружењу ове конструкције би упућивале на значење пропратне околности, односно

каузалности. Међутим, специфичности управне предикације доводе до кондиционалне интерпретације регистрованих синтагми. То може бити модални глагол (*моћи, морати*) као и у претходном случају, те модални израз *бити слободан* (= *бити некоме дозвољено*), као и временски употребљен потенцијал којим се указује на хабитуалну прошлу радњу. Уп.

(220) *с п̄рама* си св̄ађе с̄ербезан и сл̄ободан б̄йо уљећи (Јб) [→ *ако си имао паре...*];

(221) *з̄а нужду* м̄оре се на с̄елу ж̄ивљети (Пк) [→ *ако би била нужда, ...*]; *за п̄шт̄ољ* те н̄е би к̄азнили, ал *з̄а н̄ож...* (Јб) [→ *ако би имао пиштољ, не би те казнили, али ако би имао нож, (казнили би те)*]; *м̄ор̄о* си *имати за стр̄ашне* (Вб) [→ *ако би неко од страшних (= важних гостију) дошао*];

(223) *т̄о* би *ј̄ања̄дима рад^д г̄ујав̄ица̄* б̄рали (Јб) [→ *ако би имали гујавице*]; у *п̄с̄о* ти н̄е мереш *д̄ан̄ас ради стр̄анк̄е* (Књ) [→ *ако ниси у страници / члан странке // зато што ниси у страници / члан странке*].

§ 275. Семантичка комплексност синтагме с конструкцијом *ПРЕМА / ПРЕНА + датив* (223) тиче се, како то уочава Ивана Антонић, условно-ситуационог поредбеног односа успостављеног између два номинална референта с циљем квалификовања. Конструкцији *ПРЕМА + датив* семантички одговара структура *У поређењу СА + инструментал*, као и условно-ситуациона клауза *ако / уколико / у ситуацији кад се пореди СА + инструментал* (Антонић 2011: 169; 174).³⁰⁴ Поређењем номиналних референата у оваквим структурама имплицира се наглашена позитивна квалификација референта који иступа као лексички експонент датива блокираног предлогом *ПРЕМА*. Уп.

(223) нијесте *в̄и* ниједан *в̄елик̄и пр̄ема њ̄ојзи* (Гз) [→ нисте ви ниједан велики у поређењу са њом. → нисте ви ниједан велики *ако / уколико / у ситуацији када се пореди са њом.* ⇒ она

---

³⁰⁴ Исти трансформациони поступак применљив је на један део примера из дијалектолошке литературе којима се илуструје употреба генитива и(ли) датива (/ локатива) блокираног предлозима *СПРАМ(А), (С)ПРЕМА* или *ПРАМА* (уп. и напомену 256) и за које се најчешће експлицира да служе за поређење, уп. Пецо 1964: 166; Станић 1977: 82; Пижурница 1967: 150; Петровић Д. 1972: 171; Баотић 1971: 118, 123; Баотић 1983:160, 161, 167; Грковић 1968б: 144, 147; Јуришић 2012: 176. Потпуно иста ситуација може бити изражена и локативном конструкцијом с предлогом *ПРИ*, што је регистровано у ускачком говору (Станић 1977: 84), говору Роваца (Пижурница 1967: 173), као и у говору Љештанског (Тешић 1977: 242).

је неупоредиво већа]; кака је рана *према њој* што сам ја оставио (Ск); Тито није имо ништа *прена ђвијем* што сад имају (Мш); како та жена изгледа *према мени* (Оз).

КОНДИЦИОНАЛНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 276. Предлошко-падежне конструкције из зависног дела синтагми које услед разноврсних семантичко-граматичких околности бивају кондиционално интерпретиране, као сложенији израз каузалности, у другачијем окружењу могу упућивати на различита мање или више блиска значења, нпр. значење каузалности, интенционалности, пропратне околности и сл.. С тим у вези треба посматрати семантичку сложеност падежних формализатора са условним (кондиционалним) значењем. Како је најфреквентнији формализатор у регистрованој грађи генитив с предлогом *БЕЗ* чија инхерентна семантика не указује на просторне релације,³⁰⁵ а остале конструкције само појединачно бележимо, метафоризација простора у семантичком пољу кондиционалности испољена је као сасвим периферан феномен. Од тих осталих забележених конструкција протолокационе су само *ЗА + акузатив* и *ПРЕМА + датив*.

§ 277. Наслањајући се првенствено на каузално значење, и у оквиру овог значења и његову компензациону компоненту, али и на циљно-наменско значење, протолокациона постадлативна конструкција *ЗА + акузатив* нашла се у улози кондиционалног формализатора у примерима (221). Поред очекиваног хетеросубјекатског односа, бележимо и идентичност субјеката условно-последичне релације (уп. *за нужду море* се на селу живљети (Пк)).

§ 278. Условно-ситуациони поредбени однос двају номиналних референата од којих је један референт у циљу квалификовања перцептивно усмерен у правцу другог, обележеног конструкцијом *ПРЕМА + датив* (уп. примере (223)), заснован је на обележју статичке директивности (Антонић 2011: 169, 174).

---

³⁰⁵ О заснованости могућих претпоставки да је и словенско значење ове конструкције могло бити развијено на бази ексклузивне протолокализације в. у: Павловић 2006: 238, нап. 304; 2008б: 214, нап. 17; 2008в: 407, нап. 14.

КОНЦЕСИВНОСТ

§ 279. Опште значење *концесивности* подразумева превладавање препреке остваривању управне ситуације (Пипер 2005в: 826). Оно је присутно у случајевима у којима се у исти контекст смештају садржаји који по логици ствари не представљају узрочно-последичну везу. Експлицирани узрок није довољан и делотворан у процесу реализације последичне ситуације као управне.³⁰⁶ Штавише, овакав узрок је у супротности с реалним а неисказаним узроком експлициране последице која, исказана реченичном предикацијом, у оваквим околностима бива посебно контекстуално наглашена.

У ову комплексну семантичку категорију, поред каузалности као темељне категорије у формирању концесивности, укључени су и елементи модалности и адверзативности. Удео модалности се огледа у незаобилазном кораку у остваривању концесивне ситуације, а то је „очекивање као увереност да ће се нешто догодити“ – очекивање да ће доћи до ситуације коју логично проузрокује експлицирани узрок. Реализација ситуације супротне очекиваној последици истиче адверзативни елемент комплексне категорије концесивности (Пипер 2005в: 826).

§ 280. Као ни на другим странама, ни у говорима романијског платоа концесивна детерминација управне предикације предлошко-падежним конструкцијама није честа појава.³⁰⁷ Нити је број падежних формализатора концесивности велики, нити је било који од тих формализатора регистрован значајнијим бројем примера. Само конструкције *Б(Р)ЕЗ* + *генитив* (224), *С* + *инструментал* (225) и конструкција *КОД* + *генитив* (226)³⁰⁸

---

³⁰⁶ У складу с одликама овог типа узрока, а полазећи од основне узрочно-последичне везе, у литератури се одређује као *неделујући узрок* (Ковачевић 1988: 50; 1992: 75, 81) те *неадекватни узрок* или *недостатни / концесивни узрок* (Павловић 2006: 342–348: према наводима, назив *неадекватни узрок* аутор преузима од Ксеније Милошевић).

³⁰⁷ Овакво стање констатује Слободан Павловић за говор северозападне Боке, уз претпоставку идентичног стања у народним говорима уопште (Павловић 2000: 119), као и Марина Јуришић за говор Горње Пчиње (Јуришић 2012: 176).

³⁰⁸ Будући да је у *Репертоар* Милке Ивић (1963: 24) уврштен синтаксички проблем конкурентског односа употребе оријентационих предлога *КОД* / *ПОРЕД* за означавање „упркос постојању...“ (*код новаца гладује / поред новаца...; код жене иде неопран / поред жене*), истраживачи народних говора ревносније прате ову појаву. Употреба генитива с предлогом *КОД* у овом значењу констатована је у говору села Обади (Симић М. 1978: 90), у ускачком говору (Станић 1977: 83), у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 156), говору Љештанског (Тешић 1977: 239), говору Горобиља (Николић М. 1972: 696), те у говору Параћинског

забележене су у контекстима у којима је изражена концесивна компонента значења, а такве конструкције илуструју само појединачни регистровани примери. Уп.

(224) мџгу ја брџс тога̄ (Бк) [→ *иако немам тога*];

(225) а Милош му дџлазијо пџкџјнӣ с јџднџм нџгџм тџди (Мк) [→ *иако немам једне ноге*]; ја тџби дџлазијм с јџднџм нџгџм, а ти мџни нџџеш сџ двије (Мк); са волџкџ гџдџнџ кџко је џна скџчила дџ видџ (Бђ);

(226) ко[д] -свџдије пџра̄ [...], нџ би је џмо чџме сарџнити (Јб) [→ *иако сам имао своје паре*].

Концесивно *Б(Р)ЕЗ* + *генитив* бележимо у синтагми с афирмативним обликом модалног глагола *моћи*. Будући да је оваква синтагма негација каузалне везе, супротна, очекивана последица би имала негативан предзнак, а с обзиром на модални карактер управне предикације, конструкција *Б(Р)ЕЗ* + *генитив* представљала би у том случају евентуални узрок тј. услов. Забележени примери конструкције *С* + *инструментал* које овде наводимо били би идентификовани као формализатори пратеће околности да се специфичним контекстом и семантиком управног и зависног дела синтагме, односно везом њима исказаних ситуација не истиче међусобна неусаглашеност, а отуд и неочекиваност. Захваљујући успостављеном односу експлицирани садржаји постају посебно валоризовани.

КОНЦЕСИВНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 281. Концесивна ситуација изражена примарно оријентационом конструкцијом *КОД* + *генитив* упућује на присуство момената који немају никаквог утицаја на

Поморавља (Милорадовић 2003: 101). За говор нашичког краја истакнуто је да се предлог *КОД* не употребљава никад у значењу допуштања (Секереш 1966: 266). Обе форме регистроване су у говору староседелаца босанске Посавине и у чумићком говору, при чему се у првом говору среће још једна конкурентска форма – *УЗ* + *акузатив* (Баотић 1971: 110, 114, 129; Грковић 1968б: 138, 141). Три формализатора концесивности – генитив с предлогом *ПОРЕД* и акузатив с предлозима *УЗ* и *МИМО* – присутна су у говору Роваца, док се констатује одсуство конструкције *ПРИ* + *локатив* с овим значењем (Пижурица 1967: 145, 159, 165, 173). Највећи број примарно оријентационих предлога – *КОД*, *КРАЈ* и *ПОРЕД* с генитивом, односно *МИМО* с генитивом / акузативом – искоришћен је за исказивање овог апстрактног значења у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 119–121).

реализацију реченичне предикације што целу ситуацију чини апсурдном (уп. примере 226). С тим у вези реченична предикација је локализована ван сфере деловања ситуације исказане конструкцијом којој је јуксталокативност – смештање изван граница локализатора – омогућила улогу концесивног формализатора. Другим речима, неостварени контакт између ових двеју ситуација аналоган је протолокационој дистантности конструкције *КОД + генитив*.

ПОСЕСИВНОСТ

§ 282. Посесивност јесте семантичка категорија која подразумева припадање једног ентитета другом, односно постојање везе између објекта посесије – *посесума* и субјекта посесије – *посесора*. У зависности од лексичког значења појмова у улози објекта и субјекта припадања разликују се и семантички типови посесивности и однос који се успоставља међу учесницима посесије.

Овде су издвојена три таква типа, регистрована у корпусу и релевантна за наш рад, а то су пропријетативна, партитивна и реципроцитативна посесивност (уп. Павловић 2006: 350–351).

Пропријетативна посесивност би означавала у правом смислу поседовање, власништво, али и располагање субјекта посесије објектом посесије, па се подразумева да посесор има обележје *људско* (+), а посесум *живо* (–), или бар *људско* (–). Овај тип спада у одвојиву (отуђиву) посесивност.

Партитивна посесивност упућује на однос у којем је посесум интегрални (и саставни) део, а то јединство посесума са посесором схвата се као стално, непроменљиво. Имајући у виду такав статус, овај тип спада у неодвојиву (неотуђиву) посесивност, иако није искључена могућност одвајања у одређеним ситуацијама.

Реципроцитативна посесивност односи се на релацију успостављену између двеју особа, релацију у којој, условно речено, имамо припадање особа другим особама (иако физички раздвојивих). Уколико се ова релациона посесивност тиче односа и веза по крви и браку, родбинских и тазбинских, она спада у вид неотуђиве посесивности, док остале успостављене односе, друштвене или пословне, сврставамо у отуђиву посесивност, будући да је могућ привремен карактер таквог односа (уп. Пипер 2005в: 682; Палић 2010: 122).³⁰⁹

Међу синтаксичким средствима за изражавање посесивности, а у функцији неконгруентног атрибута, односно адноминалног посесивног детерминатора, у романијским говорима Старог Влаха регистрована су оба позната падежна облика у том значењу – посесивни генитив и посесивни датив. Посесивни датив се среће само у слободној форми и то у субпољу реципроцитативне посесивности, док генитив бележимо у

---

³⁰⁹ Овде се не рачуна на могућност раскидања односа по браку што би тај део сродничких термина сврставало у тип отуђиве посесивности.

свим структурним ликовима. У сва три посесивна типа регистрован је генитив с предлогом У, а остали структурни облици у по два типа и то: генитив с обавезним детерминатором и слободни генитив као реципроцитатив и пропријетатив, а генитив блокиран предлогом *ОД* у субпољу реципроцитативне и партитивне посесивности.

У грађи којом илуструјемо посесивно значење рачуна се на сложеност ове семантичке категорије и већу или мању присутност других категоријалних значења, а у зависности од инхерентне лексичке семантике посесора и посесума, те падежног формализатора посесивног значења, чији структурни лик, најчешће предлог којим је облик блокиран, уноси неку пратећу семантичку компоненту.

Будући да се, како бројем присутних падежних формализатора тако и бројем регистрованих примера у оквиру већине тих формализатора, издваја реципроцитативна посесивност, најпре је илустровано ово посесивно субпоље. Следи илустрација пропријетативне посесивности са три генитивна структурна лика и партитивна посесивност граматикизована генитивом блокираним предлозима *ОД* и *У*.

РЕЦИПРОЦИТАТИВНА ПОСЕСИВНОСТ

§ 283. Субпоље посесивности које подразумева припадничку везу између двеју особа и говори о њиховом сродничком или друштвено-пословном односу као односу између објекта посесије и субјекта посесије може се назвати реципроцитативном посесивношћу. Улогу објекта посесије, тј. посесума у ексцерпираним корпусу убедљиво имају најразличитији сроднички термини будући да је терминологија сродства (по крви, а посебно по браку) у говорима романијског платоа изузетно богата. Сасвим је ретко посесум денотиран неким другим термином (нпр. *комишија*, *комишница*, *врсница*, *шофер*).

Иста сродничка или друштвена улога и посесума и посесора представља *симетрични* тип реципроцитативне посесивности (нпр. *брат* ~ *брат*; *комишија* ~ *комишија*). *Конверзивни* тип реципроцитативне посесивности подразумева неидентичност у релацији посесор ~ посесум при чему генерацијско односно хијерархијско поклапање посесума и посесора представља *хоризонтални* (нпр. *шура* ~ *зет*), а генерацијско, односно хијерархијско непоклапање, тј. укљученост фактора сениорности, односно субординације чини *вертикални* вид конверзивног типа реципроцитативне посесивности (нпр. *мајка* ~ *ћерка*; - ~ *шофер*) [уп. Павловић 2006: 351, напомена 454; 355; 373].

Синтаксичка средства за исказивање реципроцитативне посесивности у испитиваним говорима јесу генитив блокиран обавезним детерминатором, генитив блокиран предлозима *У* и *ОД*, слободни генитив и енклитички датив.

§ 284. Међу стабилним формализаторима реципроцитативне посесивности у романијским говорима Старог Влаха налази се генитив с обавезним детерминатором. Овај неконгруентни атрибут регистрован је и у контактної антепозицији (227.1) и у контактної постпозицији (227.2) у односу на управну реч именског израза. Обавезни детерминатор уз властито име које представља посесора у генитиву најчешће је лексикализован [1] патронимом и [2] родбинским термином или неком титулом, а уз посесор изражен родбинским термином обавезни детерминатор је [3] присвојна заменица. Уз оба поменути типа генитивног посесора, а ретко и неког другог типа (нпр. *борац*), забележена је [4] показна или неодређена заменица и [5] придев у улози обавезног детерминатора. У оквиру сваке врсте обавезног детерминатора примери су, даље, груписани према типу реципроцитативне посесивности – на симетричне, конверзивнохоризонталне и последње, конверзивновертикалне. Уп.

(227.1) [1] *џна је Рада Андрића сестра* (БГ);³¹⁰ – *Раја Добриловића мајка тјј била* (Г); *Јова Печенице шћер...* (Г); *пџинуо Сима Јашаровића сјн* (Вн); *оног Рада Деспета шћер*, ил је *Мила* (Јл); *џћерали Неђа Станара ђецу* (Ђ); *рџкошџ ми Ђока Ршума сјн* (Бђ); *Љуба пџкџнџг Пушоњџ шћџрка* (Кл); *онџа Мјлована Бјџлицџ онј сјнови* (Пн); *јџдан се вратијо - Сџфрена Гутџља сјн* (Пн); а *најачи бјо у Раџдомјра Нџшковића бригаџи*

---

³¹⁰ Према грађи *БХ Пројекта*, беспредлошка употреба генитива исказаног именом и презименом уобичајена је на највећем делу босанскохерцеговачких пунктова (и као реципроцитативни и као пропријетативни формализатор), а врло ретко и конструкција *ОД + генитив* – самостално на свега 7 пунктова, а паралелно с беспредлошким генитивом бележена је на још пет пунктова. У примерима из грађе *БХ Пројекта*, с пунктова који покривају цело босанскохерцеговачко подручје, а које Баотић (2012: 179–180) наводи, име и презиме се налази иза детерминисаног појма. На основу увида у дијалектолошке изворе, уколико су илустративни примери репрезентативни, иста је позиција овог посесивног детерминатора својствена говору села Обади у босанском Подрињу (Симић М. 1978: 90), говору Љештанског (Тешић 1977: 237), говору Горобиља код Ужичке Пожеге (Николић М. 1972: 694), те чумићком говору (Грковић 1968б: 135). С друге стране, за говор села Горње Цапарде (Ђукановић 1983: 260), као и за њему суседни говор Тузле и околине (Брабец 2012: 138) даје се податак о томе да се генитивна синтагма ставља испред именице с којом се успоставља родбински или власнички однос, док за семберијски говор (Суботић 2000: 585) и говор староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 139) антепозицију можемо претпоставити на основу наведених примера.

(Г);³¹¹ [2] *Ћеда Пávла* сестра рòдила мòју мáјку (Бђ); – *дòктора Гáлавића* мáјку... (Г); òна је од мòјē *Ћеверичнē*, *Ћевера Пётра* шћер (Ск); а *кúма Мйлорáда* сйн бйо у вóјсци (Бђ); [3] *мòг òца* брàт (Нр); тò је *мòг брàта Мйловáна* бацèног (Пн); – тò су *мòјē снае* йсти рòђаци (Гз); а *твòг òца* сестра је онá... (Пн); – *његов òтац* и *мòг òца òтац* брàћа (Вр); *мòјē мáјкē* и *тòг ўјáка* мáјка Сíмићка (Бђ); бйла је и *мòјē жèнē* мáјка (Пн); а мòјòј жèни, оклē *мòјē жèнē* мáјка, рòђак (Мш); *мòг мўжа* ўјаци (Тш); тò је мòј рòђак йсти, мáјчин брàтић, *мòē мáјкē* брàтић (Кж); [4] *овòг Груја* жèна ўмрла (Вн); – тáј му прйјатељ, *тē му шћери* свèкар (Вн); ймá [...] *онòг Мйломйра* сйн (Б); *нèкòг Вéлка* сйн (Оз); *тē бáбē* сйн дòшò с цўрòм (Гз); [5] рòдила *мáминòга òца* сестра Мйлкову мáјку (КП); *пòкòјнòг Микáила* сестра и Дàнила, жè ли (Рс); *пòкòјне Áнђē* брàта ўбили партизáni (Рс); – *пòкòјног Мйлана* цўрица жèдна с воликá (Вн); *пòкòјнега Брáнка* сйн (Оз);

(227.2) [1] зá нйм је сестра *Мйшē Цвијетића* (Вр); – тй ўнук *Сймића Богдána* (Мк); знáш ли *Ћē Мйља Вéлка Тèранића* (Бђ);³¹² [2] ўнук *Богдánòв*, *прйјатеља Богдána* (Пр); [3] врсница *мòјē бáбē* (Бђ); – òвй су брàћа *његовē мáјкē* (МП); – и дáо му - тò òцу *мòга Ћеда* (Н); [4] мáјка *тогá Здрáвка* (Тш); тò је онáј свèкар *овē Чвòрушē* (Пн); сйн *тòг Бўдимйра* (Пб); и сйн и шћер *тòг Бўдимйра* (Пб); [5] дијéте *пáлòг бóрца* ймá стò мáрáкá (Рс).

Како илустрована грађа показује антепозитивна употреба генитива с обавезним детерминатором у функцији неконгруентног атрибута у посесивном именичком изразу у значајној је предности над његовом постпозитивном употребом³¹³ – више од три пута је заступљенија антепозиција него постпозиција.

³¹¹ Пошто се име у генитиву односи на команданта војне јединице као објекта посесије, овај пример је уврштен међу конверзивновертикалне реципроцитативе и то на основу фактора субординације, док је у највећем броју примера у овом подтипу посесивности релевантан био фактор сениорности (уп. Павловић 2006: 355).

³¹² На основу контекстуалних чињеница знамо да посесум овде означен властитим именом према посесору стоји у сродничкој улози *ћерке*. Према таквим подацима утврђиван је сроднички однос и у другим случајевима употребе властитог имена уместо сродничког појма и тако сваки пример сврстан у одговарајући подтип реципроцитативне посесивности.

³¹³ Уобичајени распоред управног и зависног дела именичког израста у српском језику данас конгруентном атрибуту додељује антепозицију, а неконгруентном постпозицију. Још у старосрпској писмености (већ од 13. и 14. века) препонованост (=антепозиција) конгруентног атрибута, и постпонованост неконгруентног атрибута, постаје „базични дистрибутивни модел у линеаризацији“ (Павловић 2011: 52 и напомена 12).

§ 285. Други формализатор реципроцитативне посесивности који је знатније заступљен у говорима романијског платоа јесте генитив с предлогом *У* (228) и то особито генитив личне заменице као неконгруентни атрибут с изразито доминантним посесивним значењем. Маргинални су примери конструкције *У + генитив* лексикализоване именицом (229) или они у чијој се интерпретацији може наћи само предикатски посесивни израз, а не и конкурентна морфолошка посесивна форма у функцији конгруентног атрибута (230).

§ 286. Од свих семантичких типова посесивности највише се реципроцитативна посесивност изражава падежним конструкцијама, а међу њима је убедљиво најбројнија заменичка генитивна конструкција блокирана предлогом *У*.³¹⁴ Многобројне примере овог неконгруентног атрибута најпре смо класификовали³¹⁵ на основу падежног облика управне именице коју посесивно детерминише генитивна конструкција. Према овоме се видно издвајају синтагме с посесумом у номинативном облику (228.1).

Даље је посматрана позиција неконгруентног атрибута оформљеног конструкцијом *У + генитив* у односу на управни члан синтагме.³¹⁶ Како наша грађа показује, у романијским говорима Старог Влаха само се по изузетку среће зависни члан именичке синтагме у постпозицији³¹⁷, а неупоредиво је више регистрованих синтагми с

---

³¹⁴ Истог је значења и највећи број примера које даје Реметић (2008; 2009) за источнобосански терен, те М. Петровић-Савић (2010) за говор Рађевине. Продуктивност ове конструкције, поготово на простору источне Босне, како наводи Реметић, констатована је у досадашњој литератури без потребног контекста који би упућивао на неспорну посесивност (в. Реметић 2008: 393 и тамо цит. лит.). Потврде конструкције *У + генитив* различитог степена посесивног значења, а у зависности од тога и различитих трансформационих могућности, регистроване су још у неким сродним и другим народним говорима, као нпр. у семберијском (Суботић 2000: 585–586), ускачком (Станић 1977: 69) и ровачком говору (Пижурица 1967: 145), те у говору Мачве (Јазић 2008: 15) или пак у колубарском говору, у којем се констатује жива употреба генитива с предлогом *У* (Николић 1969: 59). У банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта ова конструкција, како се наводи, „није честа, али ни нарочито ретка“ (Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: 325–327). Редукована, прилично ретка, спорадична употреба и сличне напомене прате илустрацију присуства конструкције *У + генитив* у говору староседелаца босанске Посавине (Баотић 1971: 117), у говору Врачана (Петровић Д. 1974: 163), чумићком говору (Грковић 1968б: 143), говору Левча (Симић Р. 1980: 50–51) или говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 127).

³¹⁵ Иначе, цео класификациони концепт при анализи посесивног формализатора *У + генитив* овде одговара концепту примењеном у раду *Заменички генитив с предлогом У као формализатор посесивности у романијским говорима Старог Влаха* (Симић З. 2013б).

³¹⁶ За разлику од осталих неконгруентних атрибута којима је немаркирана постпозиција, конструкција *У + генитив* у тој функцији изгледа у стандарду, онолико колико се појављује, стилски немаркирана може стајати и испред и иза главног члана синтагме. Ово мишљење темељи се на запажањима датим за хрватски стандард (Куна 1999: 40), уз претпоставку да је важеће и у српској језичкој средини.

³¹⁷ У комплетном корпусу постпозитивно употребљена конструкција *У + генитив*, а са значењем реципроцитативног типа посесивности, нашла се у свега четири следећа примера, уп. *бурáзер је ў менѐ живио*

антепозитивним неконгруентним атрибутом,³¹⁸ у (а) контактної или (б) дистантној вези с управном именицом.

У оквиру и контактне и дистантне антепозиције примери су груписани према типу реципроцитативне посесивности на [1] симетричне, [2] конверзивнохоризонталне или [3] конверзивновертикалне реципроцитативе.

Примећујемо да се синтагматска контактна веза најчешће налази на апсолутном почетку исказа, а у далеко мањем броју потврда посматрана синтагма је удаљена од апсолутног почетка. Уп.

(228.1а) [1] *у менē брѧт* је бйо тѧмо ко[д]-Дѧбоја (Ш); *у менē бацѧног*, ѧн је стѧр (Кл); *у мене брѧт* и мајка и сестра и зѧт ѧшли у Србију (Јб); *у менē бурѧзер* код нѧ йшѧ (Пк); ѧто рѧћемо *у менē брѧт* Пѧтко ѧт"шѧ тѧмо на Бйљег (Ск); *у менē брѧт* пѧбјеже вѧм (Б); *у менē бурѧзер* кажѧ на кѧрти глѧдѧ (Пк); па нѧшта *у менē бурѧзер* вйчѧ (Пн); *у менē рѧђѧк* е вѧди, кѧљено га бѧљело (Мд); *у менē бурѧзер* ймѧ двйје гѧдине како је ѧмрѧ (Рн); тѧ *у менē бурѧзер* рѧдио (Пк); рѧдило се, *у менē брѧт*, сѧстра (БГ); *у менē бѧрѧз* чѧвѧ и ѧвце и гѧведа (БГ); а *у менē брѧт* од чѧтерес прѧвѧ до зѧднѧга дѧна се бѧрио у партизѧнима (Вр); тѧмо *у менē брѧт*, ѧтац, стрйц [...] бйли у бѧрби (Вб); – ѧво гѧре ймѧ [...], *у менē брѧт Мйлѧнко...* (Јб); ймѧ *у менē бурѧзер* ѧвдје (Бв); још ймѧ *у менē ѧвѧј бурѧзер* гѧре (Пн); ймѧ *у менē брѧт* бѧлесан (Кс); и дѧђе *у менē сѧстра* јѧдна (Тш), стйже ѧвѧј *у менē бурѧзер* (Б);

[2] *у менē брѧт* бйо пѧсловођѧ (Јл); а *у менē сѧстра*, [...], нѧјстѧријѧ тријеш-чѧтврѧ гѧдиште (Рн); ет *у менē снѧ сѧма* (Рн); а *у менē мѧж* ѧшѧ там, сѧкѧ нѧшта (Тш); ѧндѧ *у менē жѧна*, и сйшли свй дѧље (Јб); *у менē мѧж* ѧстанѧ у чѧтири сѧта (Тш); *у менē жѧна* [упита] - мѧре ли, дѧкторе (Јб); *у менē мѧж* ѧслабй нѧшта (Ц); *у менē мѧж* ѧмрѧ, па да нйсам сѧма, ѧјде дѧђи на кѧву (Тш); *у менē бурѧзер* ис-Продѧлѧ ѧжењен (Гз); *у менē чѧђек* дѧбйјо шѧстѧ дйнарѧ (Рш); *у менē сѧстра* нйје ймѧла ни ѧсѧмнѧз гѧдйнѧ (КП); *у менē чѧђек* [...] ймѧ је пѧрѧ (Рш); Па кѧ му је глѧву рѧзбйјо? *У менē*, кажѧ, жѧна. (Кљ); *у менē Рѧде*, да га дѧпанѧ, ѧн би прѧвѧ мѧнѧ [убио] (Гз); *у менē жѧна* мѧзла вѧд"нѧ сѧдам крѧвѧ (Бр); йстѧ ко й *у менē мѧж...* (Тш); – је-л нѧ жйва *у нѧгѧ жѧна* й

у Сарајеву (МП); *ђѧца у менē* су рѧд"ла (Рш); й ѧн ти је сѧм, жѧна й *у нѧгѧ* ѧмрије (Пр); – а ѧвѧ *ђѧца* кад *у менē* дѧђѧ, ма ѧна мѧни стѧјѧ нѧ срцу (Кл).

³¹⁸ Илустровани материјал с источнѧбѧсанског терена, изнесен у: Реметић 2009: 168–172, упућује на сличан однос антепозицијѧ ~ постпозицијѧ конструкцијѧ *У + генитив личне заменице* према управној именици, док према грађи из говора Рађевине донесеној у: Петровић-Савић 2010: 125–126, тамо је антепозицијѧ ѧве конструкцијѧ у незнатној предности. За говор северозѧпадне Боке наводи се да је ѧва конструкцијѧ, регистрована у свега два примера (а при томе и лексикализована именицом), као зависни члан постпонована (Павловић 2000: 127).

сад, јѐс (Гз); *йм̄а љ мен̄е сна̄* овде *жива* (Б); а *ишла љ мен̄е Дара* и *мајка* ми, *ишла* код *једног рѡћака* ми (Кљ); *пѡшље се љ мен̄е чѡјек* одијелио (Ц); *ви́че љ мен̄е мѹж* (Тш); ал *није љ мен̄е жѣна* [...], *није* јој *гѡдило* да *идѣ* (Јб);
 – *ѹ н̄е мѹж* у Амѣр^ици (Тш); – е *кад* *вѣх ѹ н̄е чѡјек* б̄ио *ѹмрѡ* (Тш); *ѹмрѡ* је и *ѹ н̄е чѡјек* (Бђ);

[3] *ѹ мен̄е с̄ин* на *Сокѡцу* *гѡре* *жив̄и* (КБ); а *ѹ мен̄е ћѣрка* *ста̄новала* *дѡље* на *Ал^ипашину* *нѣђе* (Кш); *ѹ мен̄е ѡтац* б̄ио *гѡре* (Гб); *ѹ у мен̄е ћѣца* у *Бѡдграду* (БВ); *јер ѹ мен̄е с̄ин* б̄ио *тада* *та̄мо* (МП); *ѹ мен̄е ба̄ба* *рѡдом* од *она̄* *два̄* *нишана* (Кл); *ѹ мен̄е ѡтац* и *јѡш* *трѡица* *бра̄ће* *ѡвде* (Ш); *ѹ мен̄е ба̄ба* б̄ила је *Чвѡруша*, од *Чвѡра* из *М̄иѡп̄ића* (Пн); *ѹ мен̄е ѡтац* б̄ио *добровѡлац* (Нр); а *ѹ мен̄е ћѣд* б̄ио *ѡпасан* *ра̄дник* и *ѡпасан* *кѡсац* (БГ); *ѹ мен̄е с̄ин* *пр̄иватник* (КП); *ѹ мен̄е ѡтац* *прѡшлѡга* *рата*, *онога* *анам*, б̄ио... (Јб); *ѹ мен̄е с̄ин* *шѣсѣт* *трѣће* (Пб); *ѹ мен̄е ба̄ба* б̄ила *мӣрна* (БГ); *ѹ мен̄е ма̄јка* *на̄јмлађа* б̄ила (КБ); *ѹ мен̄е ѡтац* *док* је б̄ио, *бѡг* да га *прѡст̄и*... (Пб); *ѹ мен̄е с̄инови* *ишли* (Вр); *ѹ мен̄е сѣстрић* *ишѡ* *та̄мо* (Оз); *кад ѹ мен̄е с̄ин* *нѣђе* *пр̄ије* *ишѡ* (Тш); *ѹ мен̄е Ра̄дан* *ишѡ* из *Гѡражда* *ва̄мо* (Бђ); *ѣво ѹ мен̄е Ра̄де* и *Нѡво* *ѹдѹ* *на̄* *мѡре* (Јб); *ѹ мен̄е ѡтац* *ѡтишѡ* *ва̄м* *према* *Рѡгатици* (Кс); *ѹ мен̄е с̄ин* е *вѡј* *дѡђѣ* (Ск); *ѹ мен̄е с̄ин* *М̄итар* *дѡђѣ*... (Бђ); и *ѹ м̄нѣ бра̄тић* [...], *кад* *гѡд* *дѡђѹ* *ѡвди*, *заплачӯ* (Мд); а *ѹ мен̄е бра̄т* *све* с *аутом* *дѡлазио* (Јб); *ѹ мен̄е ма̄јка* *ѹзишла* је... (Јб); *ѹ мен̄е пѡкѡјни* *та̄га* и *јѡш* *ѡни* [...] *пѡкупѣ* се (Оз); *ѹ мен̄е ста̄ри* *тр̄чи* (Н); *те ѹ мен̄е ста̄ри* *ѹзлеће* *ва̄м* (Н); *ѹ мен̄е свѣкрва* б̄ила *одијѣл^а* *се* (Рш); *ѹ мен̄е ѡтац* *са̄м* *сѣдѣ* *вакѡ* (Гб); на *пр̄имјер ѹ мен̄е пӯнац* *што* је б̄ио и *пӯница*, *ѡни* *сѣдѣ* и *пр̄ичајӯ* (Д); *ѹ мен̄е ма̄јка* *па̄нти* *тр̄и*, *чѣтри* *кѹће* да су б̄иле (Вп); и *ѹ мен̄е Милѣна*, *фа̄ла* *бѡгу*, *дѡбро* *ѹчӣ* (Јп); а *ѹ мен̄е ћѣд*, *В̄идак*, *ѡн* је *каз̄ивѡ*... (Бк); *ѹ мен̄е с̄ин* *зав̄ичѣ*... (Оз); и *ѹ мен̄е ба̄ба* *кажѣ*... (КБ); и *пѡкѡјна ѹ мен̄е ба̄ба*, [...], *ид^{те}* *гѡн^{те}* *наку* *тѣла̄д* (Оз); *ја̄* *зна̄м*, *ѹ мен̄е свѣкрва*, [...], *кажѣ* *ако* *се* *дијѣте* *вакѡ* *прѣпанѣ*... (Ц); *шта̄* *тра̄жиш* *ѡвуда*, *ѹ мен̄е стр̄иц* [пита] (Тш); *ѹ мен̄е с̄ин* *нѣки* *дан* *ви́че*... (Тш); и *ѹ мен̄е ѡтас* *би* *рѣкѡ* (Тш); *ѹ мен̄е ѡтац* *ѹмрѡ* *шѣсѣт* *трѣће* (Мг); *ѹ мен̄е с̄ин* *пѡгинуѡ* (Пв); *тѹ* је *ѹ мен̄е ѡтац* *изгѡрио* *ѹ* *ватри* (Пк); *ѹ мен̄е ста̄ри* *деведес* *ѹ* *пѣт^и* *гѡд̄ина* *живијѡ* (Мд); *ѹ мен̄е ѡтац* *ѡстѡ* од *чѣтерез* *гѡд̄ина* *удѡвац* (Кш); *ѹ мен̄е пӯнац*, *ја̄* *мӣслим* *тада̄ј* *се* *мѡј* *пӯнац* *рѡдио* (Кл); *ѹ мен̄е стр̄иц* б̄ио из *Мулалука*, *ѹз* *Бара̄*, *ѡжењен* (Јб); *ѹ мен̄е с̄ин* *ѡва̄ј* *сла̄ви* (Ск); *ѹ мен̄е шћѣр* *сла̄ви* *Петровдан* (Ск); *ѹ мен̄е Ра̄дан* *вѡл̄и* *пѡпити* *ча̄шу* *п̄ивѣ*, *погѡтову* *љѣти* *кат* *кѹп̄имо* (Бђ); *ѹ мен̄е ћѣчица* *на̄јволѣ* *ерѣндушу* (Ск); *ѹ мен̄е Јадр̄анка* *нѣће*, ал *ѡће* *вакѡ* *кад* *М̄иломир* *ѡтворӣ* [пиво] (Бђ); *вӣ[ди]ш* *ти* - *ѹ мен̄е М̄ира* *пӯши*, а *Пѣро* *нѣ* *пушӣ* (Бђ); *ѣто*, и *ѹ мен̄е с̄инови* *нѣ* *пушѣ*, а *сна̄е* *пӯшѣ* (Бђ); *ѹ мен̄е бра̄тић* *прѡдѡ*, *кӯшијѡ* *дѡбру* *кра̄ву* (КБ); *ѹ мен̄е Јѡвана* *дѡбила* *нѣкѹ* [књигу] *ѡт* *кѹма* (Пр); и *ѹ мен̄е пѡкѡјни ѡтац* *дѡвео* *кљѹсе* (Нр); *ѣто ѹ мен̄е сна̄* *ѡтвѡрила* *тѹ* *бурѣгциницу* (Оз); *ѹ мен̄е шћѣр* *нѣ* *шће* *ништа* [узети] (Ск); *ѹ мен̄е ста̄ри* *ѹфати* *за* *вра̄т* (Н); *ѹ мен̄е стр̄иц*, [...], *ѡн* *скѡчио* *за* *прси* (Н); *па ѹ мен̄е ѹнуци* *тр̄иѣз*

гòдїна, нѐма пòсла (БВ); у н̄ас нїје бїло мнòго, у мен̄е ст̄арї̄ ймò чѣтверо ђецѣ, н̄ас чѣтверо и н̄їг трòје (БГ); овај у мен̄е а̀мица што ми је, ймò дѣветеро дјецѣ (МП); у мен̄е òтац и бр̄ат му, òни су ймали свòју пòрод̄цу, н̄абашка жївљели (КП); м̄ї смо зѣмљу вѣликū ймали, у мен̄е òтац (Жль); у мен̄е бр̄атић, овај гòр̄ам, чѣтерез гòдїна р̄аднòг ст̄ажа... (Мд); у мен̄е òтац стò дўлūм̄а у јèднòм ко̀маду йм̄а (Жль); єто, нѣкад је у мен̄е òтац др̄жò [...] седамдесѣт ова̀ца (Пн); у мен̄е ст̄ар̄а тўрї̄ лòнац вòдѣ (Кль); у мен̄е пòкòјнї̄ òтац гўњ потўрò (Јб); у мен̄е òтац скїни... (Јб); єно, у мен̄е Сл̄ава - р̄адила, р̄адила... (Кл); у мен̄е шћ̄ер р̄ад̄ла у С̄ар̄ај̄ву (Јб); у мен̄е с̄їн у Телевїзији р̄адио (Пв); у м̄н̄е с̄їн р̄адї у Сокòцу (Рн); а и у мен̄е с̄їн т̄амо р̄адї (БГ); у мен̄е с̄їн р̄адио у Вл̄асеници (Нр); с̄ам òв̄у је у мен̄е с̄їн пр̄авио [кућу] (КП); у мен̄е òтац з̄аклò ј̄ање (Јб); у мен̄е ст̄арї̄ нїкад у живòту з̄акло нїшта нїје, нїје мòгò з̄аклати (Мд); а у мен̄е òтац пèкò би р̄акију (Јб); у мен̄е свѣкрва òсмеро [деце родила], јòш јòј с̄амо двòје [деце живо] (Рш); у мен̄е òтац бїо у з̄атвору четр̄нєз гòдїна (Кль); у мен̄е шћ̄ер и жѣна... (Бђ); а у мен̄е ст̄арї̄ и рòђ̄ак ми и јòш јèдна òд рођ̄ака (Кль); – òн је тў жївио с̄ам и у мен̄е м̄ајка с̄а н̄їм (Пк); ђє су Жєравице, ђє у мен̄е òтац òвди (Јб); òт̄шò у мен̄е ўнук, òт шћ̄ери-вѣ м̄лађ̄е (Оз); кат су се подијелили, тò у мен̄е òтац и стрїчеви мòи (Пк); òстò је у мен̄е ђ̄ед, òчев òтац (Вп); и т̄акò ти је у мен̄е òтац тўди и òстò (К); єво зн̄а у мен̄е с̄їн (Нр); зн̄ај̄у се у мен̄е ђ̄еца ш н̄їма (Тш); у С̄арај̄ево је у мен̄е òтац гòнијо п̄јеш̄е к̄р̄мад и òвце на пїјацу (Пн); к̄аж̄е у мен̄е М̄илом̄ир вак кад... (Оз); па му се пòжалијо у мен̄е ст̄арї̄ (Н); и ч̄ò овај М̄їмић рòђ̄ак и у мен̄е òтац да нòс̄а гар̄абїн (Н); и кад је овај ўмро у мен̄е св̄астић (КБ); вòлијо дòста да пòпије у мен̄е ст̄арї̄ (Д); òднијо у мен̄е с̄їн дòље књїгу (Пк); па стїо да ўзм̄е у мен̄е с̄їн (Тш); с̄ам òв̄у је у мен̄е с̄їн пр̄авијо [кућу] (КП); д̄есетеро је ђецѣ у мен̄е м̄ајка рòдила (Кш); òсмеро дјецѣ у мен̄е м̄ајка рòдила (Пн);

– у њег̄а òтац, ђ̄ед, дòбро зн̄аò у плећку бòжићн̄у (Нр); – а у њ̄е м̄ајка ўм̄рла и òтац прїје ўмрò (Ц); у њ̄е рòд̄тељи изгин̄ли (Ш); у њ̄е шћ̄ер йд̄е на факулт̄ет (Бђ); – у н̄ас шћ̄ер бїла цўра (Г);

Међу примерима с неконгруентним атрибутом у антепозицији има и оних који нису у контактної вези са својим управним чланом, већ су од њега раздвојени или показном заменицом као конгруентним атрибутом, глаголском енклитиком, пунозначним глаголом или прилогом и другом речју. Уп.

(228.16) [1] па у мен̄е овај бр̄ат што је ўмрò, м̄ї смо з̄аједно р̄адили (Јб); М̄їлан [...] и у мен̄е т̄ај бур̄азер... (Пк); у мен̄е т̄ај бур̄азер М̄їлов̄ан òтвòријо в̄рата (Бж); – у мен̄е-е

- фамелија* горе (Кс); *у менē* су *двѝје сестре* сà сватовима òтишле (Гз); – *у менē* *йстō* *пòродица* страдала, *у* кући пòбјени и запàљени (С);
- [2] и *пíтō* *у менē* *тāј брāт* (Јл); *у менē* *тāј брāт* што је *умро*, *он* је *уз рат...* (Ц); *у менē* *овā* [...] *сна* *тākō* – òна се спрèмī, обúчē се (Мд); – *у менē* *кад* је *чòјек* *умрō* (Оз); и *у менē* су *сестре* *рад*ле у Плāнīнскōм (Рн); – *у менē* *сāма* *тўј сна*, *сāма* (Рн);
- [3] *у м^нē* *овī* *сīн* *кад* је *дòшō...* (Пб); *тō* *је* *у менē* *овāј сīн* *факултēt* што је *учио* [рекао], *прòфесори* га *пíтали* (Рс); *кад* *у менē* *онā* *шћēрка* *зòвē* (КБ); па *ето* *у менē* *јèдан* *унук* ò-шћери *тāмо* *завршио* *у* *Новōм Сāду* (Рш); *у менē* *овāј сīн* *у* *Бијелини*, *он* *имā* *дòле* *кўћу* (Ј); *у менē* *овā* *шћēр* и *њен* *чòјек...* (Пн); *у менē* *овāј зèт* [...], *он* је *направио* *кўћу* (Пн); – *у менē* су *двā* *сīна* у *Бедграду*, па *шћēр...* (К); *у менē* су *ўјаци* у *Жèравицама* *бίли* (Јб); *у менē-е* *Рāде* *гòрāм* *кўм* (Јб); *у менē* се *мāјка* *разбòљела* (Јл); *у менē* су *сīнови* *дòвўкли* *сāв* *матерīјāл* (Мш); *у менē* се *сèстрић*, *Йван*, *ожењио* *ис* *Тетīmē* (Кл); *у менē* се *Брāне* *крстио* *уз* *рат* (Рш); а *у менē* *ти* је *стāрī* *бīо* *òтō* *пўшку* у *тўрскōг* *чòбана* (Н); *у менē* су *дјèца* *ўвијек* *бίла*, *имала* су и *òбўћи* (Кл); и *у менē-е* *мāјка* *тākō* *имала...* (Бђ); – *у менē* *бίли* *нèки* *стричеви* *вāм* (Јл); *у менē* *би* *мòгō* *јèдан* *сīн* *дóћи* *вòј* *да* *живī* (Мш); и *у менē* *вèлī* *пòкōјнī* *тāта* (Оз); *у менē* се *стāнў* *ћèца* *бўнити* (Тш); *у менē* *имā* *Рāдомīр* *сāбирнў* *тў* *књйгу* (Ск); – *у менē* *сāд* *сīн* *држī* *фāрму* *крāвā* (Оз); *у менē* *сāд* *Дрāган* *имā*, *онāј*, *машīну* (КБ); и *у менē-е* *тāдāј* *сīн* *пòгинуо* (Рс); *у менē*, *рèћемо*, *ето* *пранћед* *досèлио* (Дд); *у менē*, *вāлā*, *òтац* *нīкад* *нīје* *тē* *тòзлуке* [носио] (Ш);
- *у његā* је *òтац* *прво* *исèлијо* *òвде* (К); и *у његā* се *òтац* *трипўт* *жењијо* (Сл); – а *сўдбинē* *да* у *йстōј* *гòдини* *у њē* *умрē* *òтац*, а *у менē* *мāјка*, *у њē* *мāјка*, а *у менē* *òтац* (Гз);

Како изнесени материјал показује посесор у генитиву убедљиво најчешће јесте заменица за 1. лице једнине, док је од осталих лица забележено свега неколико примера заменице у 3. лицу једнине мушког и женског рода и свега један пример заменице у 1. лицу множине.³¹⁹

§ 287. Будући да се у романијским говорима ређе региструју синтагме у којима конструкцијом *У + генитив личне заменице* управља именица у неком зависном падежу

³¹⁹ Овакво стање потврђује констатацију изнесену у раду К. Мићановића, у којем се, између осталог, излажу одређења посесивности многих аутора: „Prototipna obilježja posjednika jesu [+živo], [+ljudsko], [+ego] ili blizak govorniku. [болд – З. С.]“ (Мићановић 2001: 175).

(228.2),³²⁰ изостанак таквих структура надокнађује се присуством конкурентне форме која је конгруентни посесивни детерминатор, а то је посесивна заменица.³²¹

³²⁰ Северно и западно од нашег истраживаног подручја, на источнобосанском терену (Реметић 2008), међутим, сасвим су обичне синтагме конструкције *У + генитив личне заменице* с управном именичком речју у неком зависном падежу и то у свим зависним падежима и у више различитих падежних конструкција. Илустрације ради наводимо само неке од разнородних примера регистрованих у: Реметић 2008 и Реметић 2009, а који стоје наспрам истих ситуација с посесивном заменицом уз овакву управну реч у говорима романијског платоа (в. примере од (1.а) до (4) у напмени 321), уп. (1.а) Знаш ли *ћѐ пòкòјнòг ѱ-менѐ Нѐбòјшѐ [кућа]* била? (Вуч); *У-заједн"ци били òтац и два ѱ-менѐ браћа* (Ћ) и сл.; (1.б) Òна-тò кúпí от сѐстрѐ *от пòкòјнòг òца ѱ-менѐ* (Вуч); *Ўзѐли òд-менѐ и от-пòкòјнòг Ўгљешѐ ѱ-менѐ* (Вуч) и сл.; (1.в) Укράдú òни ѱ-менѐ у пòкòјнòк *пријатеља пàре* (Вуч) и сл. (1.г) Да мí-тѐбѐ òставíмо ѱ-менѐ код мàмѐ у Кнѐжини? (Вр); Тò је близу *кúћѐ ѱ-менѐ* бíло (Вуч); Глѐдàм: кад нѐшта ѱ-менѐ испòт-кúћѐ, [...] (Вуч) и сл.; (2) Òн је дòшò бàби, ѱ-менѐ жѐни (Вуч); Кàжѐ òна ѱ-менѐ пòкòјнòј мàјци (Вуч); Јèднòм сам Тòми, ѱ-тѐбѐ *ћѐду* [...], кúпијò фàјкàш (Вуч) и сл.; (3) Димíтрија ошàмаријò *ѱ-менѐ рòд"цу* (Ћ); Òћерали *ѱ-менѐ ўјàка Лáзу* [...] (Вр) и сл.; (4) Нíкола је пòгинуо *ѱ-менѐ сà-сíном* (Вуч); Јà сам *ѱ-њѐга с пòкòјнијѐм òцом вòзијò бàлване* [...] (Коњ) и сл.

³²¹ Ове конгруентне атрибуте бележимо у контекстима у којима на суседном терену, у говору Срба од Горњег Бирча до Нишићке висоравни, имамо конструкције *У + генитив личне заменице* (в. напмену 320) као атрибуте уз именице (1.а) у генитиву блокираном различитим детерминаторима (уп. нпр. па пр̀ва кúћа тòг мòг мúжа изòрела (Тш); вòј *ћѐ мòг пòкòјнѐг òца кúћа* (Пк); бíо штàб у тој нàшòј кúћи, *мòг òца* и браћѐ му (БВ); *мòг òца* бра̀т (Нр); *мòг мúжа ўјàци* (Тш); – пòгнуло [...] *мòг пѐт бра̀та и сестàра* (Вр)), затим (1.б) у генитиву блокираном предлогом ОД (уп. нпр. па íмà од овог мòг бурàзера сíнови (Бд); дàла нам од мòјѐ стрíнѐ мàјка чѐтри кòзе (Ч); тò је од мòг рòђàка íстòг шћѐрка (Гз); – трчѐ òздò од мòјѐ кúћѐ (Тш); – е пòсле смо мí кúпили ò[д]-твòга *ћѐда* (Кл); – е тò је њѐгова зѐмља, òтац њѐгов кúпијò ò[д]-*ћѐда твòг* (Кл)), (1.в) предлогом У (уп. нпр. а *ѱ мòг бра̀та* су òћерали два јúнца (БГ)), и (1.г) различитим спацијалним падежима (уп. нпр. и тú смо ти рàт, *ко[д]-тѐ мòјѐ ўнѐ* провѐли (Оз); бíли у Жунòвима код мòије ўјàкà (Оз); *ко[д]-тѐ њѐнѐ рòдбíнѐ* смо се ўпòзнàли (С); – е тàмо ти је близу *твòга ћѐда* (Ск)). Посесивна заменица је регистрована и уз управне именице (2) у беспредлошком дативу (уп. нпр. *мòме òцу* бíло íме Сíмо (Нр); трí му рѐбра прѐбијú, *мòм òцу* (Гб); òни дòшли мòм *ћѐду* (Бћ); сврàћò се òн мòм Мíловàну (Г); већ да си òшò мòм зѐту (Сл); мòијѐм шћѐрима пòслала (Оз); прòдàла зѐмљу мòме шúри (КБ); и пѐвајú мòјòј мàјци (БК); – а кàко бра̀ту твòме[име] (Пл); – мí ти òталѐ крѐнѐмо Мíшу, њѐговòм бра̀ту (Бћ) ; мòј òтац íшò тàмо њѐговòм òцу (Рд); – íшò на кàву њѐговòј жѐни (Г)) – у случајевима у којима на суседном подручју и уз такве облике долази у обзир генитивна конструкција с предлогом У – а тако и с управним чланом (3) у беспредлошком акузативу (уп. нпр. па је мòг чòјѐка пítò (Бд); мòју мàјку клѐò (Гз); свѐ мòја мàјка клѐла мòг тàту (Гз); и мòг òца су ўбили (Пв); и òпѐт мòг òца ўби (Бр); òна је знàла тú мòју мàјку (Бћ); па су í менѐ ўпòзнàли и мòг òца (Ск); нàшò тú јèдну мòју од рођàка (Ск); дòнијела тѐтку јèдну и мòју мàјку (Кл); кад òтимали тѐтку мòју, òчину сѐстру (Гз); кад би кò мòју Дрàгињу òтео бí ли је врàћали (Оз); ўфатѐ њíке двíје, тѐ мòје сѐстре (Г); мòју бàбу и стрíчеве и тѐтке су [...] спàковали (Вб); а овогà *ћѐда мòга* зàставлà, Рíста (Кж); срàm иг бíло, мòје кòмшије, да су менѐ гòњали (Бр); и мòг òца сýдѐ у Гòражду (Гб); бòга ми је тúжио мòју бàбу (БО); рòдила мòју мàјку (Бћ); мòг је òца рòд"ла вòдлѐ Врбаркуша (Бк); алàл ти бíло, глѐдала си тí мòју *ћѐцу* (Мк); – знàла сам јà твòју бàбу (Гз); – њѐну су рòдицу ўватили (Кж); јà сам тú њѐну *ћѐцу* испредàвò (Вб); нѐкад је нѐко ўбио *њѐнòг òца* (Ц) и (4) у инструменталу с предлогом С(А) (уп. нпр. дрúжи се з Дрàгом мòйм (Јл); вràта у вràта са мòйм сѐстрићѐм (Б); òн је бíо кúм са мòйм òцом (Кс); и сàглѐдò се с ово̀м бàбòм мòјòм (Гб); и òде с мòијѐм ўнуком (Пл); с мòијѐм àмицòм свѐ је òн íшò (Пб); òна с мòијѐм Мíломиром àшиковала (Оз);

Ипак, регистровано је и неколико потврда конструкције *У + генитив личне заменице*, али не и повратне заменице,³²² уз управну именицу у зависном падежу, највише у акузативу објекта (А), али и у генитиву блокираном предлогом *ОД* (Б), предлогом *У* (В), те са идентификативним значењем апозиције падежно конгруентне с изразом *КОД + генитив* (Г). Датив главног члана синтагме с посесивном конструкцијом *У + генитив* као њеном допуном срећемо у двама примерима – као индиректни објекат и као посесивни датив (Д). Уп.

- (228.2) (А) и *у менѐ буразера* та̄ [болест задесила] (Јб); – *у менѐ једног рдџака* вратишѐ (Гз); – *у менѐ оца* првог убили (Рн); *у менѐ мајку* послали некако да вџде (Јб); *у менѐ* су оца убили партизани (Бр); *у менѐ оца* и *мајку* нико, вала, није преврто (Гз);
 (Б) *у менѐ од рдџака* шѐр (Кљ); – зовѐ *у менѐ* дзгѐ *д[д]-шурѐ* [жена] Ылџнка (Јб); па *у менѐ* је за Миланом Бјѐлаковићом *од жѐнѐ* сѐстра (Јб);
 (В) *у менѐ* шѐстѐро чѐљади *у чојека* заклато на Црквинама (Ц); – па ѐто *у менѐ* у *пѐкојњег оца* пџштѐљ је бџо (Пк);
 (Г) је л џмѐ Спѐсоје штѐ да пѐпије кат сте бџли *кѐд њѐга*, *у менѐ пунца* (КП);
 (Д) И дѐнеколко *у менѐ свѐкрви* јањади украни, мѐжда џсти Грујо (Бј); – *у менѐ* Лазо *оцу џме* (Јб).

ѐна је кѐмовала *с мѐијем рдџаком* нешта (Кж); и сѐдѐ *с мѐим оцом* и *ѐмиѐм* (Гб); ѐ-два брата *с мѐијем мѐжом* бџо (Ц); ѐшиковала *с њѐговијем брѐтом* (Ч); и тѐмо се догѐвори *с њѐзинџим рѐдитѐљима* (Јб).

³²² Облик повратне заменице у генитиву блокираном предлогом *У* није регистрован у посматраним романијским говорима, док је уобичајена појава северно и западно од нашег истраживаног подручја, на источнбосанском терену (Реметић 2008) и то је црта која у потпуности одваја наше испитивано подручје од суседног. У таквим ситуацијама ми налазимо присвојну заменицу *свој* што илустрју примери: (у генитиву) *ѐнда* сам се сѐтила *свог оца* (Пб); – *кѐт* *свог даиѐ* свѐро (Мк); (у дативу) *правџм* ѐпанке *џѐци* *својџ* (Кс); *трѐбате* *своѐм џѐтѐту* ѐставити мѐсто (Рс); *ја* сам *својџ* *сиѐи...* (Бд); – *зѐтѐ* *увијек* *својџ џѐци* *кажѐм* (Мк); *рѐци* *тѐј* *својџ жѐни* (Гб); па *ја* сам *своѐме зѐту* *најмлаџѐм* [причала] (Мк); *тѐ* сам *причала* *неки дан* *у нуцима* *своијем* (Оз); – *јѐш* *мѐло ѐдок* *у Чапоре* *своѐме џѐду* (Мк); да ми *дѐџѐ* на *софру*, *својџ тѐтки* и *ујку* (Бд); – *ја* *своѐм оцу* не мѐгу њѐгов ѐбичѐј *укинути* (Јб); – али *ја* *своѐим* *врѐниѐцима* *свиѐма* *камена ѐтурџм* (Кл); (у акузативу) а *ја* сам *џзутра* *вѐди* *пџшѐ* *стѐку* *своју* (Јб); *пѐслала* *кѐмџију* *свога* (Бд); *зѐвнуо* *си* *свога кѐма* (Пв); да *назовѐм* *свог оца* и *мајку* да *чѐјѐм* - *дѐбро* су (Б); *жал"ла* *своју мајку* (Гз); а *онѐ* *своју џѐцу* *свѐ* *мртву* *вѐд"ла* (Вр); *ја* *нисам* ни *своју мајку* *упантила* (КБ); *своје* *у нуке* сам *стѐкѐ* (Јб); *ѐн* *свога* *дѐлибашу* *пѐставѐ* (Пв); *пѐстављѐн* *свога кѐма*, *свога* *пријѐтеља* (Пв); па *ѐставио* *своје* *дијѐте* (Тш); *ѐставѐ* *своје-нѐ* *дијѐте* *мѐло* (Пб); и *шкѐлали* *сѐбѐ* и *џѐцу* *своју* (См); па *ја* *кад* *нијѐсам* *мѐгѐ* *свог брѐта* *изл"јѐчити* (Јб); *глѐдала* сам *вѐшѐ* *нѐг* *своју [децу]* (Мк); *ја* *би* *свога џѐда* *сѐд* *убијѐ* (Гз); (у инструменталу) *знаџ* *како* сам *са* *својѐм* *мајкѐм* *живљѐла* (Мк); *свѐ* *зарађивала* *са* *својѐм* *мајкѐм* (Мк); *два* *пѐта* *са* *своијем* *сиѐном*, [...], *довлѐчила* (Бд); *ја* сам *са* *својѐм* *џѐцѐм* [...] *пѐ* *пѐт* *сијѐна...* (Мк); и *ѐни* су *успѐставили* *вѐзу* *са* *својѐм* *фѐмилијѐм* *у* *Црѐнџ* *Гѐри* (Пкр).

Важно је истаћи да је већина изнесених потврда забележена на пунктовима граничног појаса према суседним источнобосанским говорима у којима таква падежна посесивна конструкција има равноправан статус „са конструкцијом *присвојна заменица + одговарајући падеж именице*, дакле, не само номинатив именице [размак 3. С.], како доноси досадашња литература“ (Реметић 2008: 393).

У прилог чињеници да од територијалне блискости терена са живом употребом конструкције *У + генитив личне заменице* зависи фреквентност овог феномена на истраживаним пунктовима говори и ситуација на супротном крају испитиване територије, у селу Будаца. Наиме, овде код два информатора није забележена ниједна потврда посматране генитивне конструкције, а у ситуацијама у којима је другде потврђена бележимо конкурентну конструкцију *присвојна заменица + одговарајући падеж именице*.³²³

§ 288. У свега десетак примера у функцији посесивног атрибута јесте генитив блокиран предлогом *У* лексикализован именицом (229) која означава људско биће – [1] властитим именом или [2] апелативом који углавном прати нека конгруентна одредба и то најчешће обавезна. Уп.

(229) [1] а у *Нећа* жѐна ѓмрла, ѓн сѓм девѐра (КБ); у *Милѓнка* је, кажѐ, жѐна ѓмрла (Бђ); у *Илиѐ*, онога ѓвдале ѓз овѐ кућѐ, трѓ сѓна пѓгинула чѐтерес прѐвѐ (Рш); ѓ менѐ је, у *Дѓницѐ*, тѐ што је знѓш, и од ѓѓнѓг стрѓца ѓѓца, ѓз наше трѓ кѓће девѐтнѐстѐро [чѐљади] пѓгинуло ко[д] Дрѓнѐ (Вр); јѓ сам у *Рѓстивоја* крѓтијо трѐѐ, чѐтверо, кѓлко ѓмѓ ѓѓцѐ, трѐѐ, па крѓтијо сам у *Пѐтка Сѓмића* пѐтеро (Сл); [2] а у *тѐ жѓнѐ* бѓо чѓјек у ѓсташама (Кљ); у *овѐ жѓнѐ* чѓјек, ѓн ѓбадѓије нѓге нѓмѓ (Бђ); у *мѓѐ мѓјкѐ* рѓд Гѓчево (Пл); у *тѐ* му жѓнѐ брѓћа пѓбијѓна (Тш); – ѓ менѐ шѐстѐро чѐљѓди у *чојека* зѓклѓто нѓ Цркѓинама (Ц); свѐкрѓу и у

³²³ Уп. нпр. у великом броју с именицом у номинативу (нпр. е, *мѓј чѓјек*, бѓг да га прѓстѓ, отѓћи па пѓ двѓ цѐкера набѐри (Бд); *мѓј ѓѓд* је, Мѓрѓнко, дѓшѓ (Бд); *мѓј чѓјек* изѓћи... (Бд); прѓво је *мѓј брѓт* јѓдан рѐкѓ (Бд); и *тѓј мѓј ѓгѓц*, кѓт се рѓт смѓрио, тѐ жѓне дѓвео вѓди (Бд); а *мѓј сѓн* је, жѓлосан, ѓстѓ на Жѓпи (Бд); *мѓј чѓјек* кѓпијо зѓм.љу (Бд); и *мѓј брѓт* му је пѓмогѓ, шѓра му (Бд); овѓ је *мѓј сѓн* прѓѓвијо (Бд); и *мѓј Мѓлиша* се слѓмијо рѓдѓћи (Бд); *мѓј Мѓлиша* ѓста и брез пѓсла и брез плѓтѐ (Бд); трѓ чувѓра ѓмѓ *мѓја Нѓда*, шѓѐр ми (Бд); *мѓј брѓт* бѓо у зѓтвору (Бд); *мѓј ѓѓвѐр*, нѓјстѓриѓи што је бѓо ѓд ѓике (Бд); а *мѓј зѓт* ѓмрѓ, жѓлосан, нѓ Великѓ госпоѓну (Бд); *јѓдан мѓј пѓкѓјнѓ зѓт...* (Бд); – тѐ се *њѓове сѓстѐре* пѓудѓле (Бд); из јѓднѓга села мѓја свѐкрѓва рѓдом, а *њѓова* ѓстѓ *мѓјка* рѓдом (Бд)), али и у неком зависном падежу с присвојном заменицом у одређеном лицу (нпр. па ѓмѓ *од овог мѓг бурѓзера* сѓнови (Бд); – па је *мѓг чѓјека* пѓтѓ (Бд)) и, свакако, са заменицом *свој* (нпр. да ми дѓѓѓ нѓ софру, *свѓјѓј тѓтки* и ѓјку (Бд); јѓ сам *свѓјѓј сѓѓн...* (Бд); – пѓслала *кѓмшију свѓга* (Бд); – двѓ пѓта *са свѓијѓм сѓном*, [...], довлѓчила (Бд)).

свекрвѣ три сѣна и ћерку [затекла] (БВ); – *ѹ овѣ* се [жене] сѣн ожѣни^о (БК); *дѡвѣ*, *у овѣ старѣ* [ћерке] [муж], *у пѣнзи* (Мк).

Ако је лексички експонент у генитиву властито име, преобликовањем исказа на месту конструкције *У + генитив* појављује се посесивни придев, иначе често морфолошко средство за исказивање свих типова атрибушке посесивности (уп. нпр. *а у Нѣђа* жѣна ѹмрла, *ѡн сѣм дѡвѣра* (КБ) ~ *Неђова жена је умрла...*). Конструкцијама с апелативом уз који стоји конгруентни атрибут структурно је близак генитив с обавезним детерминатором у посесивном значењу (уп. нпр. *у овѣ жѣнѣ* чѡјек, *ѡн дѡдѡвије нѡге нѣма* (Бђ) ~ *ове жене човек...*). У двама последњим примерима изостављен је именички појам у генитиву, а у једном од њих чак и појам који је посесум.

§ 289. Конструкција *У + генитив* именице или личне заменице учествује и у исказивању предикатске посесивности када је део реченичне структуре с експлицираним или имплицираним копулативним предикатом (230). У свима забележеним структурама посесум је квантификативно одређен. Уп.

(230) *јѣдан ѹ мајкѣ* (Бј); *Јѣс јѣдан ѹ мајкѣ* бѣо па *ѡјде тѡкѡ* (Ск); *ја сам бѣла у ѡца* јѣдна и *ѹ мајкѣ* (Рш); *ја сам дѡвѣтѡ дијѣте бѣо ѹ мајкѣ* (Пн); *у ѡца сѣдмерѡ* [било деце] (Јб); *ѹ мѡг ѡца* дѣсетерѡ *ђѣцѣ* било (Дд); *ѹ мѡѣ мајкѣ* било *нѡс дѣсетерѡ* (Мр); *нѡс је бѣло дѡјѣ ѹ мајкѣ* и *у ѡца* (Гб); *бѣло у Тришѣ* дѡјѣ, *у Видѡака* дѡјѣ-трѡјѣ (Пг); *у пѡкѡјнѡг Марѣнка Сѡвчиђа* бѣло кѡлко, *пѣ-шѣ[ст]* синѡвѡ (Кж); и *у Драђа* бѣло *шѣст* [сестара] (Ш); *дѡвѡмо је бѣло, у Арсѣна пѡкѡјнѡг* бѣло иг је *ѡко дѡвѣтерѡ* [чељади], *у Ѓѣда Нѣша* тѡкѡ бѣло, *у Ѓѣда Мѣлоша* ѣстѡ тѡкѡ (БГ); *у Мѣлана* [су] дѡѡ сѣна, *у Мѣша* [су] сѣн и шѣерка, *у Мѣра* [су] ми дѡѡ сѣна (Ск); – *ја јѣдан бѣо ѹ њѣгѡ* (Рс); *ѹ њѣгѡ* бѣла дѡѡ јѡш брѡта (Вб); *у мене* [су] дѡѡ сѣна, *јѣдан дѡјѣ* *ђѣцѣ* (Јб); *ѹ њѣ* су гѡре, *у Бѡгдѡнкѣ*, *чѣтири шѣѣри*, *ѹ менѣ* су дѡѡје и сѣн (КБ).

У трансформисаној структури наћи ће се глагол *имати* као прототипични глагол када је у питању изражавање предикатске посесивности, док експонент генитивне конструкције заузима место граматичког субјекта и прелази у облик номинатива (уп. нпр. *ѹ мѡг ѡца* дѣсетерѡ *ђѣцѣ* било (Дд) ~ *мој ѡтац* је имаѡ десетерѡ деце; *ја јѣдан бѣо ѹ њѣгѡ* (Рс) ~ *ѡн* је имаѡ мене јѣдног). Према овоме би конструкција *У + генитив* у полазној реченичној структури представљала логички субјекат.

§ 290. У испитиваним говорима се и генитив с предлогом *ОД*, поред генитива с обавезним детерминатором и генитива с предлогом *У*, може срести у субпољу реципроцитативне посесивности, тј. у једном од њена три типа. У том случају генитив је већином лексикализован [1] родбинским појмом или [2] властитим именом и(ли) презименом, при чему су ови генитивни облици најчешће одређени показном или присвојном заменицом, а каткад и посесивним дативом. У примерима у којима се овај предлошки генитив јавља с детерминатором конгруентског вида, он стоји у најтешњем конкурентском односу с генитивом блокираним обавезним детерминатором, формализатором који доминира у регистрованој грађи.³²⁴ Позиција оваквог посесивног атрибута у односу на управни део израза одговара стању изнесеном код генитива блокираног обавезним детерминатором – атрибут испред именице (231.1) далеко је чешћи од атрибута у позицији иза управне именице (231.2). Уп.

(231.1) [1] *йм̄а* Лена *та̄мо од ма̄јкѐ* сестру (Кл); – *сна̄* ми, *од полубрата* жѐна (Бк); – *прија* вѐли, *от сна̄ѐ* ма̄јка (Оз); *йм̄о* сам *ја̄* *та̄мо рѓдицу* *уд̄ату*, *ѓ[д]*-теткѐ шћѐр (Пн); *ѓ[д]*-зета шћѐр (Бд); *от стрица* двѓје *ћѐцѐ* [убили] (С),³²⁵

(с детерминатором генитивног појма) [1] *па* *ӯ мене̄* је за Миланом Бјѐлаковићом *од жѐнѐ* сестра (Јб); – *зѓвѐ* *ӯ мене̄* *ѓзгѓ ѓ[д]*-шурѐ [жена] Ђлїнка (Јб); *ѓ[д]*-шурѐ ми жѐна [...] *зѓвѐ* је (Јб); – *дала* нам *од мѓјѐ* *стринѐ* ма̄јка *чѐтри* кѓзе (Ч); *од мѓг* *тѐча* ма̄ћа *умрла* (В); *имала* је *стрину*, *ѓ[д]*-тог̄а *јој рѓћака* ма̄јка (Вк); *од роћака* ми *йм̄а* сїн и *ѓн* *йм̄а* сїна (Ц); *наша* *пр̄ва* *рѓдица*, *ѓ[д]*-тѐткѐ нам, *та̄тине* сѓстрѐ *ћѐрка* (Вр); *ѓ[д]*-тог̄ ми *сїна* сїн, *унук* *јѓдан*, *пѓгинуо* (Књ); *ѓд мојѐ* *зѓвѐ* шћѐр (Бд); *тѓ* ми је *од мѓјѐ* сѓстрѐ као *ћѓверић* (Б); *тѓ* је *од мѓг* *рѓћака* *й̄стѓг* шћѐрка (Гз); у Даницѐ, *тѐ* што је *знаш*, и *од њѐнѓг* *стрица* *ћѐца*, *й̄з* *наше* *трї* *кѓће* *деветнѐстеро* [чѐлади] *пѓгинуло* *ко[д]* *Дрїнѐ* (Вр); *ѓ[д]*-тѐ *сна̄ѐ* сїнови (Јл); *па* *йм̄а* *од овог* *мѓг* *бурѓзера* сїнови (Бд); *наша*

³²⁴ Конструкција *ОД* + *генитив*, у примерима типа *брат од моје жене*, сматра се обичном посесивном конструкцијом у говору Змијања (Петровић Д. 1972: 157). За говор личких јекаваца речено је да се „[и]зразито посесивне конструкције *од+Г* јављају [...] и у оним случајевима гдје је у књижевном језику генитив без приједлога“, а међу примерима се уочавају сва три типа исказивања посесивности (Драгичевић М. 1986: 181). На другом крају новоштокавштине, у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта назначена је употреба реципроцитатива или пропријетатива исказаног генитивом с обавезним детерминатором (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 311).

³²⁵ Примери овог типа, одређени као *genitivus originis*, постављени су пред истраживаче дијалекатске синтаксе у *Репертоару* с циљем сагледавања односа употребе овог генитива с предлогом *ОД* према придевском облику: *од сестре дете / сестрино дете* (Ивић М. 1963: 24). У муслиманском говору села Тухоља код Кладња овакав посесивни однос може бити исказан, додуше ретко, и слободним генитивом, нпр. *Дудију, Ђамила сестру, Ханифа, Мехе ићи* (Халиловић 1990: 336).

прва рѡдица, *о[д]-тѣткѣ нам, тѣтине сѣстрѣ*, ћѣрка (Вр); [2] *од овије Лѹчићѣ* бѣо брѣт (Н); – *од онѣ Вѣснѣ* брѣт (Оз); тѣ је *од онѡг Гѡрана М. шѹра* (Оз); – *од овог Мѣћѣ* ѡтац, мѣјка,... (Жљ); *о[д]-тог Ћѣда Рѣјка* мѣјка (Вр); ѡстѣ *о[д]-тог Рѣјка*, њѣгов ѡтац (Вр); *од Нѡва З.* тѣтка је бѣла за Трѣфком С., њѣнијем брѣтом (Оз); Е тѣ је *о[д]-тогѣ Вѣљка* сѣн (Бј); и јѣднѡг пѣтка пѡгинѣ *од овог Вѣљка* сѣн (Оз);

(231.2) [1] шѹреве му извѣдѹ нѣће и стрѣца *о[д]-шѹрѣвѣ* (Тш);

(с детерминатором генитивног појма) [1] ѡтац *од овог Ћѣда* што се врѣтио (Д); рѡдитељи жѣви *од мѹжа ми* (Ц); [2] ѡтац *од отогѣ Блѣгоја* (Тш); тѣ ти је свѣкрва *од онѣ Мѣлѣнкѣ* (Рн).

§ 291. Сасвим ретко бележимо реципроцитативни посесор исказан обликом слободног генитива (232) и то у одређеним, одраније познатим случајевима.³²⁶ У првом случају слободни генитив је лексикализован патронимом на *–ић* [1] и у позицији је испред именице коју посесивно одређује, а у другом случају примери су слични онима у којима генитивни облици чине координативни низ [2] (уп. Ивић М. 1967: 261), при чему је први члан тог низа генитив блокиран неким типом обавезног детерминатора. Уп.

(232) [1] е, бѣо је њѣгов сѣн, онај *Добриловића* зѣт (Г); да нѣ бѣ *Жѹгића* бѣбе, бѣло би у Крѣмановићѣ свѣдбѣ (Кљ);³²⁷ ја сам бѣо у *Нѣдића* вѡјсци (Вн) [уп. напомену 311]; [2] пѡкѡјнѡг Микѣила сѣстра и *Дѣнила*, јѣ ли (Рс); оног *Рѣда Дѣспѣта* шћѣр, ил је *Мѣла* (Јл).

³²⁶ Један од таквих случајева јесте и употреба слободног генитива исказаног личног заменицом у 3. лицу женског рода, која је изостала у регистрованом корпусу и није обична. Брозовић има случајно записану потврду само из околине Сутјеске, али је ову појаву, како наводи, слушао и у долини Фојнице (Брозовић 2012: 391). Слично је констатовано у говору северозападне Боке: забележено је само код једног информатора, али је провером ове конструкције код осталих информатора утврђено да је позната на читавом терену, али се не користи, чиме, како закључује аутор, посесивни облик *ње* добија статус архаизма (Павловић 2000: 123 и напомена 104). Секереш примећује да у говору Пожешке котлине испред посесивног генитива *ње* долази и заменица *тај*: *Тај ње човек; та ње сна*, а на основу увида у стање у посавском говору изнесено у: Ивић 1913б: 114; у којем се такви облици употребљавају, долази до закључка да се тај облик некада више употребљавао, али да је потиснут под утицајем књижевног језика и говора босанских досељеника (Секереш 1976б: 226).

³²⁷ У грађи из романијских говора Старог Влаха није се нашло примера патронимом посесивно детерминисаних личних женских имена као што је то случај нпр. у говору северозападне Боке (Павловић 2000: 124 и напомена 106 – ситуација у сродним и околним говорима о оваквој детерминацији женских, али и мушких личних имена), у говору села Горње Цапарде (Ђукановић 1983: 260), у говору Тузле и околине (Брабец 2012: 138) или говору Љештанског (Тешић 1977: 238). Свега један овакав пример забележен је у монографији о банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, при чему су наведене и паралеле на разним странама штокавског подручја (Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 312 и нап. 656). Генитив презимена на *–ић* уз топониме, куће или женске особе, регистрован у говору Груже, Стевовић (1969: 491–

§ 292. Беспредлошки датив у српском језику јавља се као показатељ посесивности у више различитих реченичних ситуација у којима је обликом датива изражен посесор, али у тим случајевима најчешће је присутно још неко значење које се сматра примарним, а успостављено је између датива и реченичне предикације. Најпре се имају у виду ситуације у којима датив иступа као индиректни објекат, али је истовремено у посесивном односу са посесумом израженим акузативним директним објектом. У статусу контекстуалне допуне (Палић 2010: 117) датив је посесор и лексичком експоненту различитих спацијалних падежних конструкција. И на крају, посесум дативског посесора јесте носилац стања и самоделовања и у улози је граматичког субјекта, а датив је оквир без контроле над понашањем посесума у номинативу (Палић 2010: 138), те се често јавља као „спољашњи посесор“ (Пипер 2005в: 695).

Све су ове ситуације у којима, дакле, не можемо говорити о посесивности израженом именским изразом с неконгруентним посесивним атрибутом као што је то случај с посесивним генитивом у улози зависног члана именског израза.

Специфичност датива у пољу посесивности јесте обележеност посесорском саживљеношћу (Павловић 2006: 385), односно чињеница да глаголска радња захвата неки елеменат сфере дативног референта као свој објекат условљавајући тако промене у његовој сфери утицаја којима он бива погођен, због чега конструкције с посесивним значењем датива Палић назива конструкцијама с дативом погођеног поседника, тако да је замена другим посесивним средствима могућа, али у правом смислу не постоји пошто њиховом заменом долази до промене значења целе конструкције (Палић 2010: 104–107).

Намеће се проблем раздвајања датива примарно везаног за реченичну предикацију од „чисто“ посесивног, адноминалног датива будући да се у оба случаја најчешће јавља енклитички облик личне заменице. Сигуран показатељ да се ради о првом типу датива јесте, према Палићу, могућност замене пуним (наглашеним) обликом личне заменице, као и то што место приименичког (= адноминалног) посесивног датива није могуће мењати –

---

492) сврстава у *генитив фамилије* који нема присвојно значење „већ је он овде именицом *назив*, дакле *генитив карактеристике: Лукића Мара. (Која?, а не Чија?)*“.

овај датив је у односу на управну именицу увек у контактної антепозицији или постпозицији (Палић 2010: 106, напомена 101; 161), али се при томе контактна постпозиција може издвојити као типична.

На основу наведених показатеља издвојили су се примери беспредлошког заменичког датива које можемо окарактерисати као адноминалне посесивне детерминаторе у оквиру именског израза.³²⁸ Управни члан означен је неким релацијским, најчешће родбинским, термином тако да се овим именским изразима идентификује релациони тј. реципроцитативни тип посесивности у оквиру којег разликујемо три подтипа – [1] симетрични реципроцитатив, [2] конверзивни хоризонтални реципроцитатив и [3] конверзивни вертикални реципроцитатив. Разврстани према овим подтипovima представљени су забележени примери адноминалног посесивног заменичког датива у обема позицијама уз главни део именског израза у номинативном облику и то – чешће у контактної постпозицији (233.1) и ређе у контактної антепозицији (233.2а).

Енклитички облик личне заменице у дативу долази непосредно иза номинативног облика именице чији је посесор најчешће у двама случајевима – у првом је цео именски израз с адноминалним посесивним детерминатором интонацијски издвојена целина, углавном накнадно додата, а у другом случају имамо двочлани (ређе вишечлани) главни део именског израза уз чији други (или последњи) члан, а понекад и уз први члан, стоји посесивни заменички датив. Уп. у сва три типа реципроцитатива, од [1] до [3]:

---

³²⁸ Илустрацију употребе посесивног датива у дијалектолошкој литератури поред ових облика чине и примери посесивног датива маркираног „посесорском саживљеношћу“. Тако измешане, примере каткад прати напомена да је у питању енклитички облик личне заменице за исказивање припадности, а махом стоји и коментар о израженој фреквентности овог формализатора посесивности и то на различитим странама штокавског говорног подручја, уп. Јахић 1981: 538–539; Ђукановић 1983: 260; Симић М. 1978: 90; Суботић 2000: 587; Павловић 2000: 127 (овде наведени и примери лексикализовани и именицама и придевским заменицама); Пижурца 1967: 155; Станић 1977: 73; Тешић 1977: 237; Николић М. 1972: 694–695; Дешић 1976: 284; Петровић Д. 1972: 161, уп. и пример с пуним обликом заменице: *све отишло само ја и овај мој стари и ова мени ћерка*; Драгичевић М. 1986: 183; Петровић 1978: 129; Баотић 1971: 122; Милетић 1940: 522; Петровић Д. 1974: 167; Пижурца 1981: 192; Пешикан 1965: 188; Вујовић 1969: 298; Ивић П./Бошњакловић/Драгин 1997: 329; Николић Б. 1964: 365; Јовић 1968: 167; Ивић П. 1994а: 342; Симић Р. 1980: 97–98; Милорадовић 2003: 148–149. Баотићеву анализу грађе *БХ пројекта* чини и посматрање односа *син мога брата ~ син брата ми*, по којој су прве конструкције чешће у употреби од других. Грађа показује да су конструкције датива: *од мајке ми брат; син брата ми* као једине потврђене на петнаестак пунктова; упоредо с првом конструкцијом на још двадесетак пунктова (Баотић 2012: 180). О именичком посесивном дативу, на месту посесивног генитива с обавезним детерминатором, и његовој распрострањености на косовско-ресавском и призренско-тимочком дијалекатском простору у: Милорадовић 2003: 135–142.

(233.1) [1] па Тѹмислав [...], брѹт *ми* (БВ); Мйлорѹд, брѹт *му* [...], и сѣстра [...] ѡдѹ дѹле на сѹѣње (Гб); ѡстѹ ѡвди јѹ и Мйлија, бурѹзер *ми* (Пн); Рѹде је мѹжда ймѹ пѣт годйна, бурѹзер *ми* (КП); ймѹ [...] Фѹдка, бурѹзер *му* (Рн); кѹко пѹгину ѡнѹј Мйленко, брѹт *му* (Тш); па га замијенио Мйланко, брѹт *му* (Ш); ймѹ сѹмо Мйлка, сѣстра *јој* (Бђ); е ймѹ дрѹги, рѹђѹк *му* (БГ); а овѹј Бѹровић, кѹмшија *ми* [...], рѹњен (Пр); – сѹмо ѡна сѹд и сѣстра *јој* [живе] (Бђ); мй мѹлѣ, јѹ и сѣстра *ми* (Бђ); кад дѹктор и брѹт *му* [дођоше] (Јб); пѹкѹјни ѡтац и брѹт *ми* [...] пѹбјегну гѹре (Б); ѣто бѹш, јѹ јѣднѹм и брѹт *ми*, ѣто ймрѹ ми је (Јб); – и сѣстра *ми* блызница [...] (Пб); дѹлази бурѹзер *ми* (Пн); и кад дѹшѹ овѹј брѹт *йм* (Н);

[2] тѹј је Здрѹвко [...] ймрѹ, мѹж *јој* (Б); Рѹде, чѹек *јој*, мѹло пѹдлийен (Бк); ймѹ [...], ондѹ Мйтра, жѣна *му* (БВ); дѹ-л је бйла тѣшка јѣтрва, дѹ-л је зѹова, пѹкѹјнѹ сѣстра *ми* (Пн); брѹт *ми* овѹј мѹлѹи, ѡн и нѣ иде (Тш); стрйна, снѹ *му* ѡд брата (Вр); снѹ *ми*, ѡд полѹбрата жѣна (Бк); тѹ је Мйломйр, шѹра *ми* (Б); и мѹј брѹт *му* је пѹмогѹ, шѹра *му* (Бд); – па смо нѹправили јѹ и чѹјек *ми* овѹ вѹм [кућу] (КД); пѹкѹјнѹ Бѹса, мѹјка, жѣна *ми* и вѹдлѣ Сѹвићка јѣдна [отишле да моле] (Вн); кад йзиѣ ѡн и жѣна *му* (Ск); ѡн и жѣна *му* гѹре у кѹлиби жйвили (Пн); тѹмо је лйфсѹ й он и жѣна *му* (Бр); плѹчѣ й ѡн и жѣна *му* (Г); дѹђѣмо јѣднѹме чѹјѣку, дѣдо јѣдан и жѣна *му* (Кљ); пѹсле нѣгов брѹт па и жѣна *му*... (Пн); Мйлан је ймрѹ дѹвно и жѣна *му* (Јб); ѡкрѣћу га све жѣна *му* и брѹт (Пб); нѹс трѹје йдѣмо у шкѹлу, јѹ, сѣстра и рѹдица *ми* (Ш); јѹ и пѹкѹјнѹ мѹјка и сѣстра *ми* [...] сѹкрили се (Б); већ Мйлица и овѹј јѣдан кѹм *нам* (Тш); – кѹжѣ жѣна *му* (Јб); снѹ *ми* тѹ рѹдила мѹшко дијѣте (Бк); а кѹмшиница *ми* јѣдна, свѣ... (Вб); Кѹ је оно с ѹтом. - Шѹфѣр *му* (Гб);

[3] јѣдва гѹѹву кутѹрисѹ, ѣд *ми* (Н); тѹј ѣд *ми*, Стјѣпан *му* бйло йме [...] (Гб); и стѹри је жйвијо дѣведѣс й пѣт, ѡтац *ми* (Мд); сѹмо пѹкѹјни ѹцо, ѡтац *ми*, вѹкѹ бйѹ прѣнѹгал (Мр); јѣдан пѹгинуѹ [...], стрйц *ми*, нйје бйѹ ѡжењен (Н); па ѡвѹј, тѣтак *ми*, јѣдно вријѣме дрѹжѹ [кафану] (Пр); сѹм ѡстѹ Мйтар, сйн *му* јѣдан (Жљ); па дѹђѣ Нѹда, шћѣр *јој* (Бђ); трй чувѹра ймѹ мѹја Нѹда, шћѣр *ми* (Бд); шћѣр *ми* - ѡна жйвй у Тйлави (Пн); ѡн је извѣден и[з] стѹна и стрйјѣљѹн, брѹтић *ми* тѹј (Вр); Дѣливоје бйѹ рѹђен, ѣѣверић *ми*, и Нѹда ѡ[д]-ѣвера (Кж); – ал је чѹјек й ѡн и ѡтац *му* (Вн); ѡни су пѹсле осѣл^ли, и ѡтац *му*, и мѹјка, и свй (Кж); комунйсти бйли [...] и сйнови и ѡтац *им* (Вн); нас бйла двѹица кѹт кућѣ и мѹјка *ми* (Кл); ѡн и жѣна и мѹјка *му* (МП); сѹмо ймѹ мѹјка *му* и сйн (Пб); и ѡдѣмо да вршѣмо жйто јѹ и свѣкар *ми* (Јл); па вѹј [...] и јѣдна тѣтка *нам* [...] вратици се (Вн); јѹ и ѹмица *ми*, и ѡтац *ми* (Бр); дѹле Сѹво ѡстѹ, ѹмица Дѣливојев, и стрйна *му* (Пн); пѹгинуѹ Јѹвѹн Сѹмарција и сйн *му* (Вн); дѹлѣ сѹмо Грѹјо и шћѣр *му* (Бд); шћѣрка *ми* и зѣт рѹдѣ ко[д]-тогѹ сйна (Ј); ѡстале сѣстре и брѹтић *ми* (Ш); ѣво *му* пѹнац и пѹница, зѣт *му* и шћѣр (Јб); – па кад би жйвијо ко ѣд

ми (Мд); па се оженио један ђед *ми* (Вн); а Вају нџси мајка *ми* у нарамку (Бђ); и шћер *ми* једна... (Г); очита̄ унук мусла̄ву (Пв).

Своју типичну контактну постпозицију у оквиру именског израза дативски енклитички облици личне заменице могу заменити и контактном антепозицијом (233.2а) за шта је заслужно проширивање именског израза конгруентним атрибутом, односно показатељем одређене или неодређене референцијалности, па тако срећемо најпре показну заменицу, те лексему *један*, референцијално употребљен придев и придев без таквог обележја, али срећемо и показатеље квантификације. Уп. у сва три типа реципроцитатива, од [1] до [3]:

(233.2а) [1] нџ ја, ни овај *ми* брџт [немамо стокџ] (Гб); ова̄ *ми* јџтрва џвде... (Ч); нџ однесе та̄ј *ми* брџт митра̄лџџ (Бк); џћџ да ме да̄д̄у, ова̄ *ми* сџстра (Ђ); – а џна на Вишеграду и јџдна *ми* рџдица (КБ); и џдџм ти ја и јџдна *ми* рџдица (Пб); и за̄јмӣмо ја и јџш јџдна *ми* рџдица (Оз); – кад је Раде, најмла̄ђӣ им брџт, џмрџ (Кл); – бӣло нас је ја и двџица *ми* брџћџ (Вр); и садџ дџшџ ми, џба *ми* рџђџка (Кљ);

[2] а Сла̄вко, та̄ј *ми* брџт, крӣво му (Мк); по нџћи дџшли, та̄ј *ми* свџк, пџџшкџ (Ц); џни во̄ди дџђӯ пџкисли, та̄ *ми* сџстра (Гб); та̄ *ми* жџна [...] (Бр); та̄ј *ми* блӣзник [...] (Ђ); са сӣном дџлазио та̄ј *ми* свџк (Пб); – два̄ *ми* ђџвера и чџјек, трӣ брџта, свӣ под зџмљџм (Бд); џстџ ја и трӣ *ми* сџстре (Рн);

[3] ту џн џзџ, та̄ј *ми* стрӣц (Жн); и џто, та̄ј *ми* унук, џн је послџнӣк (Пв); а Јџвана, ова̄ *ми* унука, [...], џна дџбӣла тџ (Пр); и Дџбривоје, та̄ј *ми* брџтӣћ (Бђ); џни ма̄ли бӣли, џн и она̄ му сџстра (Б); бӣли мӣ, ја и она̄ј *ми* кџмшӣја (Јб); гџре џшла ја и та̄ј *ми* рџђџк (Бк); та̄ *ми* шћџр, што су јџј нџгице, и сӣн [...], бивџ џфатили иг (Жн); – та̄ *ми* тџтка што је с на̄ма бӣла (Пб); завџка она̄ј му пӯнац (Јб); ова̄ *ми* шћџр што је ра̄дила у Са̄рајџву (Јб); ова̄ *ми* шћџр што је најстџрӣја џ бӣла... (Сл); – пџкџјнӣ *ми* џтац и јџдан рџђџк [...] џтишли с кџлима и во̄ловџма (Мр).

Могућа је чак и дистантна антепозиција дативске посесивне енклитике према управном делу именског израза (233.2б) уколико осим показне заменице, која иначе заузима иницијалну позицију у именском изразу, имамо и придевски атрибут, лексему *један* или бројну именицу, који се налазе у контактної антепозицији. Уп.

(233.2б) та̄ј *ми* стџрӣџи ђџвер [...] , ва̄дӣ-нџ ва̄тру (Пб); на̄ђӯ је, ова̄ј *ми* срџдњӣ сӣн (Ц); а онӣ му најстџрӣџӣ сӣн [...], џн је џтишџ џ Црнџ Гџру (Пб); е, џва̄ му срџдња̄ [ћџрка], нџ зна̄м,

пйт̄ам је [...] (ЈБ); у Сокóцу жив̄и ов̄а *ми* н̄јмлађ̄а сестра (Ц); – док ов̄а *ми* једна сн̄а... (Тш); – ов̄а *ми* дв̄дица бра̄ћ̄е промијенили св̄оје íсе (Мш).

И основна, постпозитивна (233.3.1), али и антепозитивна (233.3.2) употреба посесивног заменичкоенклитичког датива присутна је у изразима када је датив детерминатор именице у неком зависном падежу – најчешће у генитиву, беспредлошком или блокираном неким предлогом, али и у беспредлошком дативу и акузативу. Уп.

(233.3.1) рòдители живи од м̄ужа *ми* (Ц); од рòђ̄ака *ми* ìм̄а с̄ин и òн ìм̄а с̄ина (Ц); н̄аша пр̄в̄а рòдица, о[д]-т̄етк̄е *нам*, т̄атине сестр̄е ћ̄ерка (Вр); ò[д]-ш̄ур̄е *ми* ж̄ена [...] зòв̄е је (ЈБ); још од онòг ùмиц̄е *ми* шт̄ала (Ш); – ишла код једнòг рòђ̄ака *ми* (Кљ); – а б̄ило пр̄ело у кòмшиј̄е *ми* (Кљ);

– сестри *ми* б̄ило дв̄ан̄ез гòд̄ин̄а (Тш); – б̄ио дòлибаша М̄ил̄анку, т̄етку *нам* (Вр);

– òћ̄ерали Д̄есимира, ùмицу *ми* (Ђ); а Бòшка в̄амо, рòђ̄ака *му*, што су ò[д]-дв̄а бра̄та ћ̄еца, зв̄али ùцòм (Вр); н̄аћ̄ем т̄амо б̄абу и сестру *ми* (БГ); а тòг *ми* бра̄та Ра̄да... (Бк); пòстрој̄е нас - м̄ен̄е, м̄ајку, ћ̄еда *ми*, сестру *ми* и бра̄та (КП);

(233.3.2) т̄ај му пр̄иј̄атељ, т̄е му ш̄ћ̄ери св̄екар (Вн); и [е]во дòље др̄угòг *ми* ùмиц̄е к̄ућа (Бж); – ìмала је стр̄иу, о-тог̄а *јој* рòђ̄ака м̄ајка (Вк); о-тòг *ми* с̄ина с̄ин, ùнук један, пòгинуо (Кљ); и н̄ак̄и[х] б̄ило гòв̄ед̄и од оног *ми* рòђ̄ака (Оз); – из отог̄а тра̄па ме пр̄ев̄ед̄у код отог̄а *ми* стр̄ица (Тш); – у т̄е му ж̄ен̄е бра̄ћа пòбиј̄ена (Тш);

– б̄ило *им* м̄ајки ìме Ј̄ела (Б); М̄арија *јој* м̄ајки ìме б̄ило (Гз).

Сасвим су обичне и конструкције с властитим именима у изразима с овим типом посесивног датива. Ова имена могу да се надовезују на именски израз с обликом датива у уобичајеној контактної постпозицији (233.4.1),³²⁹ али могу бити и у иницијалној позицији именског израза те се на њега акценатски наслања енклитички датив као контактни антепозитивни детерминатор управног члана именског израза (233.4.2). Уп.

(233.4.1) óвдена рòђ̄ак *ми* Бòгдо б̄ио бòлесан (БГ); рòђ̄ак *ми* Ст̄ево р̄адијо гòре (Ш); б̄ио óвде [...] и бра̄т му М̄ирко и бра̄т му Кост̄адин (Бж); овај бра̄т му Т̄имо - ј̄а н̄е смијем (Бк); а ш̄ћ̄ер *ми* стар̄ија Љ̄уба... (См); и т̄а ј̄етрва *ми* М̄илка [била] (Пб); з̄ет *ми* Óбрад ìм̄а т̄уде сестру ùд̄ату (Пн);

(233.4.2) ц̄ура н̄а удају б̄ила, М̄илана *јој* ш̄ћ̄ер (Кж); дòђе Р̄ајко *ми* ш̄ура, и Ј̄ела *ми* ш̄ћ̄ер, и Радислав, М̄ил̄анко, бра̄т ми, дòшò ì он, ч̄уо (ЈБ); р̄еци Ра̄ду и Р̄ајку *јој* брату (ЈБ).

³²⁹ У савременом језику је употреба овог типа посесивног датива у конструкцијама с властитим именима сасвим ретка (Антонић 2004б: 87).

Занимљиве су ситуације у којима срећемо напореда употребљена два објекта припадања са заједничким посесором. У таквим случајевима уз други члан напоредног израза као адноминални посесивни детерминатор стоји постпозитивни или антепозитивни енклитички датив, док уз први члан таквог израза имамо или конгруентни атрибут исказан посесивном заменицом (233.5') или неконгруентни атрибут исказан конструкцијом *У+генитив* (233.5"). Уп.

(233.5') бїо и мџџ ђтац и стрїц *ми*, свї смо бїли зџјено (Јб); бїо штџб у тој нџшџ кџћи, мџџ ђца и брџћџ *му* (БВ); – кад џџн брџт и тџ[j] *јџј* мџж (Тш); и ђни су се, џїг двџца су се нџлазили, тџј мџј сїн и тџј *ми* рџћџк (БГ);

(233.5") а џ менџ стџрї и рџћџк *ми* и јџш јџдна ђд роћџака (Кљ); а џшла џ менџ Дџра и мџјка *ми* (Кљ).

Како видимо, и овде, као уосталом и у многим претходним примерима, без икаквих ограничења постпозитивно употребљен енклитички посесивни датив среће се и на апсолутном крају исказа или интонационе целине, што за савремени српски језик представља нормативно неприхватљиву позицију (уп. Пипер 2005в: 698).

ПРОПРИЈЕТАТИВНА ПОСЕСИВНОСТ

§ 293. У оквиру исказивања пропријетативне посесивности у којој је успостављен однос власништва између посесора и посесума, тачније однос поседовања или располагања, и представља посесивност у ужем смислу, у говорима романијског платоа регистрована су три генитивна структурна лика – слободни генитив, генитив блокиран обавезним детерминатором и генитив блокиран предлогом *У*.³³⁰

---

³³⁰ У свега два примера синтаксичко средство за исказивање посесивности која се сврстава у пропријетативну јесте генитив с предлогом *ОД*, уп. још *од онџџ џмиџџ ми* штџла (Ш); и *нџкї[x]* бїло гџвџџ *од оног ми рџћџака* (Оз). Као што видимо, у оба примера је, будући да је генитив праћен детерминатором, могућ изостанак предлога *ОД*, тј. могућа је замена конкурентном формом – генитивом с обавезним детерминатором – уобичајеном формом и у овом посесивном субпољу. Подаци из анализе синтаксичке грађе *БХ пројекта* (Баотић 2012: 179) говоре да се међу конструкцијама за изражавање посесивности типа *то је нож оца ~ то је нож од оца ~ то је очев нож* по заступљености издваја последња наведена – једина која је уобичајена на целом подручју Босне и Херцеговине, док су друге две незнатно заступљене и то: први облик само на два пункта забележен као једини, а на шест пунктова упоредо с придевом; конструкција *ОД + генитив* регистрована је на десет пунктова и то увек паралелно уз облик присвојног придева. Појаву присвојног

§ 294. Како у улози реципроцитативнопосесивног формализатора, тако и у улози пропријетативнопосесивног формализатора налазимо генитив с обавезним детерминатором. Носећи семантичко обележје *људско* (+), генитив је исказан властитим именом, родбинским термином или презименом, а и овде је најчешће детерминисан [1] патронимом или [2] неком заменичком и(ли) придевском речју. Семантичко обележје посесума јесте *људско* (–), тако да су поред предмета и животиње објекти поседовања. У већем броју примера се управни члан именског израза као посесум налази у неком зависном падежу блокираном предлогом. Такву предлошко-падежну контактну везу раздваја посесивни детерминатор у генитиву позициониран непосредно испред управне именице (234.1). Уп.

(234.1) [1] нїје-[о]в̄ Тóма Чвóра кўћа (Бћ); јèни бїли у Крста Печèнице кўћи (Гб); у Рїста Плàнїнчића кўћи (Ц); око [о]н̄ог Љуба Пушо̄н̄е сїјена (Г); [2] и òшла у т̄е кум̄е гòр̄е кўћу (Тш); у н̄ек̄ог Пòдинића пòдруму [нађе волове] (Б); што їм̄а їзбјеглица у м̄ог бр̄ата кўћи, н̄егову шћ̄ер ўз̄о, їмај̄у и дј̄ецу (Рн); – кат прòђ̄еш пòкòјн̄ог Вукана кўћу (Оз); и [е]во дòље дрўг̄ог ми àмиц̄е кўћа (Бж); вòј ћ̄е м̄ог пòкòјн̄ег òца кўћа (Пк).

И у овом посесивном субпољу доносимо више примера генитива с обавезним детерминатором у антепозицији, док су другачије позиције ретке и разнолике (234.2). Поред контактне постпозиције [1] генитива детерминисаног патронимом или показном заменицом, овај посесивни детерминатор може представљати и [2] именски део предиката, затим бити други, равноправан члан с одредбом израженом посесивном заменицом, али бити и део посесивне одредбе накнадно додате и интонацијски издвојене. Уп.

(234.2) [1] зàтвор̄е у кўћу Плàнїнчића Мїлор̄ада (Г); у срўшенӣ тр̄ап кум̄е ов̄е (Тш); [2] пр̄ва кўћа је рд̄ѣ̄ака н̄егова (Пн); – нїко т̄о н̄è бр̄анї, с̄ам н̄аш б̄уљук и Мїла Д̄елића (Кж); – бїо шт̄аб у тој н̄ашòј кўћи, м̄ог òца и бр̄аћ̄е му (БВ).

придева у улози примарног формализатора пропријетативне посесивности, па и посесивности уопште, уколико детерминисани именички појам није праћен одредбом, понеки дијалектолошки извор наводи као релевантну чињеницу (уп. нпр. Симић М. 1978: 90; Тешић 1977: 238; Николић М. 1972: 695). За говор Роваца се истиче да не познаје примере типа *кућа ујака* (Пижурица 1967: 144).

§ 295. Специфичност слободног генитива тиче се одређених лексичко-семантичко-структурних услова у којима он може функционисати као формализатор посесивности.³³¹ Ми га бележимо само у једном добро познатом појавном облику – лексикализованом презименом на *-iħ* (235). Овакви лексички експоненти посесивног слободног генитива препознатљиви су антепозитивно постављени према посесуму и граматикализовани обликом сингулара [1].³³² У другачијој ситуацији пак имамо презиме у плуралу, постпозитивно употребљено, па и презиме без завршетка на *-iħ* [2]. Уп.

(235) [1] ка[д]-дòље нèк̄и *Мàрковића* пòток (Вн); ÿм̄а гòре *Лúчића* кòлибе (Пн); мòреш аутòбусом до под *Мúмовића* кúћу (Бћ); ка-сте се гòре сàстали кòт *Пл̄ан̄ӣнчића* кòлибе (Вн); срèла иг ја дòље у *Мàрковића* пòтоку (Пб); [2] из јèнè кúћè *Вèљовића* бiло ðсмеро (Б); óвди јèдна кúћа *Фòрц̄ан̄а* бiла (Пн).

³³¹ Исцрпан списак таквих случајева посесивног слободног генитива у старосрпском језику, који, додуше, надилази оквира посматрања посесивности у овом раду, поткрепљен примерима из старосрпских пословноправних списа дат је у: Павловић 2006: 361–362, али је у доброј мери важећи и са синхронијског аспекта.

³³² Широм штокавског подручја познат је овако лексикализован посесивни слободни генитив. Уз регистровану заступљеност у појединим говорима које су испитивали њихови аутори, они наводе и подужу листу других извора у којима се налази потврда за ову конструкцију (уп. Петровић Д. 1972: 154; Ивић П./Бошњакковић/Драгин 1997: 311, напомена 655). Одсуство овог беспредлошког посесивног генитива назначено је за говор славонских Срба (Секереш 1972: 235), говор Славонске Подравине (Секереш 1975а: 207) и Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 55). Поред списка говора који познају ову конструкцију, Петровић даје и податак о њеној искључивој антепозитивној употреби, како за испитивани говор Змијања, тако и за многе друге поменуте говоре, с изузетком неких јужних црногорских говора, као што је говор Роваца у којем је добро позната и постпозиција и у којем је за топониме овог типа примећено да је ред речи у сваком појединачном примеру устаљен, али је, ипак, на основу чињенице „да ни у традицији није сачувано никаквих података о лицу за које је везан наведени топоним“, изведен закључак да је „[т]ип образовања посесивне форме у коме је на првом месту посесивни генитив, а на другом појам који се одређује старијег [...] образовања“ (Петровић Д. 1972: 154; Пижурица 1967: 143–144). Антепозиционираност ове посесивне форме, било пропријетативне у склопу топонима и у склопу других власничких односа, било за исказивање реципроцитативне присвојности, доминантнија је појава у семберијском говору, говору северозападне Боке или пак у чумићком говору, што је јасно и истакнуто у радовима о овим говорима (Суботић 2000: 584; Павловић 2000: 124; Грковић 1968б: 135). У другим случајевима, уколико то није експлицирано, она се само може претпоставити проматрањем илустративне грађе, уп. Јахић 1981: 528; Дешић 1976: 278; Баотић 1971: 106; Ђукановић 1983: 260; Симић М. 1978: 90; Тешић 1977: 238; Николић М. 1972: 695. Потврде употребе посесивног генитива презимена на *-iħ* у говору личких јекаваца (Драгичевић М. 1986: 179) воде претпоставци да је само у топонимским образовањима резервисана антепозиција за ове форме. У већини расположивих извора истакнуто је и да се овај генитив среће у облику једнине (о утицају семантике категорије презимена на могућност употребе сингуларске форме, али плуралске интерпретације в. у: Суботић 2000: 583–584). Једино је за говор села Обади констатована чешћа плуралска форма посесивног генитива презимена на *-iħ* (Симић М. 1978: 90).

Међу примерима [1] запажамо, као и међу примерима генитива с обавезним детерминатором, оне у којима се именица у улози посесума налази у неком зависном падежу блокираном предлогом. У таквим случајевима слободни генитив лексикализован патронимом на *-ић*, будући антепозитивни атрибут, бива интерполиран између предлошког форманта и падежног облика који тај предлог блокира.³³³

§ 296. У односу на присуство у оквиру реципроцитативне посесивности, конструкција *У + генитив* као формализатор пропријетативне посесивности (236) у романијским старовлашким говорима јавља се у далеко мањем обиму. Међутим, и у овом семантичком субпољу конструкција је лексикализована [1] заменицом, најчешће личном, али се срећу и неки други облици именичких заменица (*ко, неко, свако*), и [2] властитом именицом, а посесум је чешће у номинативу него у неком зависном падежу. У улози посесума, иначе, срећу се различити ентитети који бивају власништвом човека, а најчешће лексема *кућа*, те називи домаћих животиња, обрадивих површина, разних предмета и производа из домаћинства и др. Уп.

(236) (посесум у номинативу) [1] а *у менē* пџшка била г̀оре *ћē* штала (Јб); *у менē* лџк кџснē ли га кџснē. [џ у менē, Б̀ог те п̀омог̀] (Ск); била је *у менē* кр̀ава џст̀о так̀о [немирна] (Бђ); н̀ак̀а је и *у менē* била [кућа] (КП); јер *у њег̀а* [су] онē џвце нек̀аке ч̀ангаласте (Ск); м̀ања [је] *у њег̀*, м̀ала кџћица (Бж); па је п̀шље *у њē* т̀а кџћа изг̀орела (Тш); *у менē* изг̀орела кџћа (Вк); *у менē* дв̀а пџт кџћа г̀орела (Бк); *у њџг̀* је кџћа код Ра̀да [...], онде кџће (Вп); –*у ког̀а* је била пр̀дстрена кџћа па су тџ пр̀вили сијела (К); *у ког̀а* је к̀са б̀дља, к̀сац к̀си (Пв); *у некога* б̀ашта није била ур̀еђена ко што је т̀о (Ј); м̀ени је, реко, л̀евша *у св̀акога*, н̀его м̀оја пџта (Гз); [2] Зн̀аш *у М̀арџнка* к̀аке су биле, б̀же, џвце (Ск); *У ћ̀еда М̀арџнка* онē џвце нек̀аке ч̀ангаласте (Ск); – к̀аква је [божићна јагњећа / прасећа] пл̀ћка *у Ра̀дивоја, т̀ог с̀естрића* (Нр);

(посесум у зависном падежу) [1] *у менē* д̀ољам в̀ола р̀анили п̀[д]-шум̀ом (Пк); [2] Да виш *у Ј̀ованк̀е* ф̀ина в̀ока (Ск); Да виш сиљē и б̀укв̀е *у М̀ила* вишē кућē (Бј).

³³³ На овакав начин интерполиран је и реципроцитативнопосесивни неконгруентни атрибут формализован слободним генитивом и генитивом блокираним обавезним детерминатором, уп. *ја сам б̀о у Недића* в̀ојсци (Вн); а н̀јачи б̀о *у Ра̀домџра Н̀ешковића* бриг̀ади (Г).

Осим у последњем примеру под [2] с посесумом у номинативу, конструкција *У + генитив* употребљена је антепозитивно, и то неретко у неконтактној позицији према именици која је посесум генитивног појма, а нарочито у структурама с копулативним предикатом и квалификативном одредбом посесума, структурама које овде, иначе, доминирају. Осим копулативним глаголом посесор је од посесума раздвојен и пунозначним глаголом, показном заменицом али и другим речима.

ПАРТИТИВНА ПОСЕСИВНОСТ

§ 297. Партитивна посесивност јесте она у којој однос посесум – посесор одговара односу део – целина и која подразумева да део припада целини.

Именски изрази којим се исказује овај тип посесивности у романијским говорима Старог Влаха у улози зависног члана садрже генитив блокиран предлогом *ОД* и предлогом *У*.

§ 298. У прилог тврдњи да се припадност нарочито одвојивих делова целини врло често означава генитивом с предлогом *ОД* у савременом језику, и то зато што је потребно исказати и аблативну нијансу (= нијансу одвојивости) у значењу ове падежне конструкције (Стевановић 1965: 260; 1974: 227; Пипер 2005в: 691), говори и испитивани корпус с романијског платоа. Наиме, у забележеним примерима конструкција *ОД + генитив* (237) често је лексикализована именицом која означава предметни ентитет лако одвојив од целине. Осим у функцији изражавања односа између ствари,³³⁴ што је и најчешћа функција

---

³³⁴ Како према цитираној литератури износи Фелешко, изражавање односа између ствари конструкцијом *ОД + генитив* чешће је у западној варијанти српскохрватског језика (Фелешко 1995: 111; 152, напомена 34). Богато илуструјући присуство предлога *ОД* с генитивом лексикализованим именицама са инхерентним семантичким обележјем *људско* (–) [= у значењу партитивне посесивности], али и именицама с обележјем *људско* (+) [= у улози реципроцитатива или пропријетатива], а у примерима из говора северозападне Боке, Павловић примећује да се углавном „не издвајају значењски типови који би се могли третирали као резултат романског утицаја“ иако се „врло често подвлачи да је ова конструкција романског порекла“ и додаје да „[т]о не значи да нека значења српских падежних конструкција нису могла бити уне[с]ена са стране и толико раширена да данас захватају читаву или готово читаву територију нашега језика, али чини се да у таквим случајевима треба бити обазрив и настојати (ако је то могуће) раздвојити аутохтона српска, односно словенска значења једне конструкције од оних које је нанео супстрат или адстрат“. У наставку аутор наводи паралеле на разним странама штокавштине дате у дијалектолошким монографијама, а распрострањеност ове конструкције доводи у везу са мишљењем А. Галиса (изнесеном у: Грицкат 1972: 79, и чији цитат наводи) који „сматра тенденцију ширења конструкције са *од* уместо чистог генитива општом (чак индоевропском), међутим скреће пажњу на то да се у једном сектору, наиме у

ове конструкције имајући у виду постојање и односа између лица (Фелешко 1995: 111), срећемо и случајеве у којима предметни ентитет припада на извешан начин животињи, односно од ње потиче.

У забележеној грађи предметни посесум је већином у објекатској функцији, а његова посесивна одредба, с мање или више присутним значењем одвојивости или порекла, чешћа је у [1] постпозицији, и то контактної, него у [2] антепозицији. Уп.

(237) [1] Гўжву натуриш на колац један ма̀ло јачи́ ко дїрек и на кдї пармак од плѣсма поред ко̀ца (Бј); једна вр̀лика од оградѣ (ДБ); и дштри онај бајднѣт от пушкѣ (ДБ); Ђѣ ми је капчи́х от плáвѣ шѣрпицѣ (Бј); дам му мунїцију, кад мунїција баш од онѣ пушкѣ (Кљ); Осијечѣш чвáке од лијѣскѣ, лѣскове, дне дѣље ймају кўкаль (В); – и бáлегѣ ако је ђѣ от ко̀ня̀ остало (В); нѣкѣ се звѣно чўје, од мојї кра̀ва̀ (Пљ); Јарина је вўна од шилѣжета (Бј);

[2] дгўлимо од дмарѣ онў корубину (Кљ); ўзмѣш д-дрвета, од рáста гљйву (Кљ); па је направико о-чўтурицѣ, о-чўтурицѣ одрезѣ онў јѣдну стрáну па зáпѣо кѣжѣм (Мг).

Аблативни карактер глагола из реченичне предикације у неким случајевима омогућава да се конструкција *ОД + генитив* посматра и као објекат-аблатив (уп. нпр. два последња примера), пошто је изражено значење одвајања „денотата у акузативу од денотата у генитиву“ (Антонић 2006а: 134).

§ 299. За разлику од предлога *ОД* којим се у претходним примерима наглашава аблативно значење типа одвајања или пак потицања, за истицање значења неодвојиве везаности дела за појам чији део представља те с акцентом на припадност таквог дела целини, резервисан је предлог *У* (Стевановић 1965: 260; 1974: 227) у конструкцији с генитивним појмом с обележјем *живо* (+). Реч је претежно о соматској, неотуђивој посесивности која подразумева однос интегралног дела тела и целине.

изражавању посесије везане за жива бића, од данас повлачи из своје некада проширеније употребе“ (уп. Павловић 2000: 125–126, и напомена 108). Посесивна конструкција *ОД + генитив*, понегде означена и као обична или фреквентна, издвојена је још у неким дијалектолошким радовима с различитих дијалекатских простора, уп. нпр. Брозовић 2012: 390; Суботић 2000: 587; Драгичевић М. 1986: 181; Баотић 1971: 112; Грковић 1968б: 139; Милорадовић 2003: 82. С друге стране, занимљивом синтаксичком особеношћу говорā источне и југоисточне Босне Јахић сматра посесивни генитив без предлога *ОД*, а међу разноврсним примерима (ту су и уобичајени примери реципроцитатива и пропријетатива с обавезним детерминатором) нашла су се и два занимљива примера, забележена источно од романијског платоа – на суседном, рогатичком подручју, уп. *прешо преко курјака трагова, на сугреб вука нашиао* (Јахић 1981: 528–529).

Уколико интегрални део тела припада човеку, конструкција *У + генитив* (238) је у регистрованим примерима лексикализована личноm заменицом [1], а уколико део припада животињи, обликом генитива је исказан назив те животиње [2]. У свега три примера предметни ентитети су се нашли у односу припадности дела целини [3]. Интегрисаност и чврста везаност дела за целину довела је, очигледно, до граматикализованости тог појма генитивом блокираним предлогом *У*, а не предлогом *ОД*. Уп.

(238) [1] свѐ-е *Ѹ менѐ* р̄аме помòдрило (Кл); *Ѹ њег̄а* задр̄кта бра̀да (Ђ); – да вѝд̄им, Лѐно, *Ѹ тебѐ* р̄аме (Кл); – *ђѐде, Ѹ тебѐ* плу̀ћа... , овò бòлѐ нѐг *Ѹ менѐ* (Мд); е *Ѹ менѐ* цр̀но ср̄це б̀ило здр̀во па нѐ цр̀кок (Ск); *Ѹ менѐ* мòдро, бòк те [раме] (Кл); *Ѹ њѐ* су р̀уке здр̀аве (БК); *Ѹ менѐ* б̀иле кòсе дуг̀ачке, в̀еликѐ и за òнѐ кòсе и од п̀атос (Ск); – Òнд̄а дòђ̄у па ми гл̀едају кòс̄у, раш̄ируј̄у, а *Ѹ менѐ* ни ј̀енѐ б̀ијелѐ (ДБ); [2] *и овѐ шп̀уркицѐ* в̀име волѝшнò (Бј); *У пиј̀евца* им е волѝки ð̀бер (В); – јербо ј̄а кад м̀узем, св̀ак̄у с̄ису *Ѹ кравѐ* тр̄и м̀лаза пр̀òпуст̄им на п̀атос (Пљ); – м̀алò в̀име *у ð̀вцѐ* (Ск); [3] па й̀звад̄и онò кòло, б̀аш кò *Ѹ млина* кòло (ДБ); *У в̀ѐдра* су ð̀коло д̀уге и й̀м̄а дв̄ије ш̀то су д̀ужѐ (В); – Ф̀ине стòпе *Ѹ овије ч̀аш̄а* (Бј).

У већини примера се посматрана генитивна конструкција налази у структури с копулативним глаголом, а каткад и у безличној структури. У неким од њих конструкцији *У + генитив* у улози зависног члана именског израза најближа је трансформација посесивном заменицом или придевом. У трансформационој структури других примера с експлицираним или имплицираним копулативним предикатом, конструкцијом *У + генитив* и посесумским појмом у номинативу обавезно квалификативно одређеном, јавља се глагол *имати* као центар предикатске посесивности чији је граматички субјекат појам из генитивне конструкције с предлогом *У*.

Забележене конструкције *У + генитив* у овом семантичком типу посесивности карактерише, иначе, изразита антепозитивна употреба у односу на именицу у функцији посесума која је махом у облику номинатива.

ПОСЕСИВНОСТ: МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

§ 300. Будући категорија базирана на односу између двају ентитета, посесивност је првенствено изражена генитивом, по природи падежом конекције двеју појава у односу непосредног тицања, а како је реч о најнепосреднијој, најтешњој вези између двеју појава, такав генитив је беспредлошки (Ивић М. 1957–58: 143, 147). У структури беспредлошког генитива (слободног или блокираног обавезним детерминатором) не налазимо непосредан одраз протолокализације, те стога метафоризација просторних односа заснована на формалној структури у случају ових двају генитивних формализатора изостаје. Како наводи Пипер (2001: 114–116), ослонац за локалистичку интерпретацију може се наћи у просторносно уобличеним посесивним падежним формализаторима сродног језика или архаичног, односно регионалног слоја језика који се истражује. Захваљујући примарно спацијалном *У + генитив* као основном формализатору посесивности у руском језику, руски језички материјал је првенствено послужио лингвистима да разраде тумачења семантичке категорије посесивности као апстрактне локализације. Најбитнији изводи теоријских расправа таквих аутора (најпре Головачеве и др., те Чинчлеја), наведених у: Мићановић 2001: 176–177 и Павловић 2006: 349–350, говоре о концептуализацији посесивности као просторно концентричној, тј. антропоцентричној структури, јер је у њеном центру човек са својом духовношћу и телесношћу, те најближим предметним светом спољашњег простора, на које се даље ка периферији у оваквој концентричној структури надовезују различите биокултурне сфере човека, а апстраховањем ове категорије овако обликован модел применљив је и на неживе датости у улози посесора. Према томе, релација између посесума и посесора сведена је на локализацију посесума у један од кругова концентрисаних око датог посесора, односно на смештање у сферу локализатора–посесора.

§ 301. Актуелност сфере локализатора везујемо за конструкцију *У + генитив* која у романијским говорима Старог Влаха, поред конструкције *КОД + генитив*, захваљујући свом значењу „бављење једног појма у сфери другог“ (Ивић 1957–58: 145), означава површинског експонента физичког простора, односно посесора имплицитног спацијалног локализатора, тачније носиоца надлежности над имплицираним локализатором, у функцији

синтаксичког израза спацијално-посесивне интерференције (Павловић 2006: 54)³³⁵. На бази овог значења конструкција *У + генитив* је постала у испитиваним говорима изузетно заступљена и у чисто посесивним релацијама (нарочито исказана обликом генитива личне заменице), било у сфери сродничких или власничких релација, као ванјезгреног посесивног простора, било у односу партитивне посесивности који чини јединство посесума и посесора те је посесум унутар граница посесора. С обзиром на то да је формализатор и ексклузивне и инклузивне посесивности (уп. Павловић 2006: 351), примарна општелокативна конструкција *У + генитив* показује своју контактну немаркираност.

§ 302. Фокусирање на посесорску сферу, тачније на личну сферу човека базирану на његовој спознаји себе и околног света у одређеној култури, важан је моменат и при функционисању беспредлошког датива који се нашао у улози формализатора реципроцитативне посесивности. Будући да је сфера сродничких релација изразито присутна и значајна у нашој култури, чест је поступак укључивања елемента који идентификује сродничку везу у сферу посесора израженог енклитичким дативом, што представља успостављени посесорски однос с укљученим елементом као посесумом. С обзиром на општеадлативни карактер у просторном значењу, беспредлошки датив указује на доспевање у границе локализатора, али и могућност доспевања у најближи простор изван граница локализатора, што ову конструкцију дефинише као контактну немаркирану. Сроднички односи управо припадају сфери која се налази у непосредном спољашњем простору, најтешње повезаним са човеком као посесором. А тежње да се фактички статичке ситуације, као што је то овде исказивање посесивног односа, представљају динамички оствариве су употребом датива као типично динамичке конструкције (уп. Палић 2010: 157, нап. 117).³³⁶

---

³³⁵ Уп. и: „Боравити у нечијој сфери не значи још увек бити његово власништво, али од *бављења једног појма у сфери другог до посесивности* је, разуме се, само корак“ (Павловић 2006: 54).

³³⁶ Именичке посесивне синтагме у нашим примерима директно су изведене из структура у којима се идентификује и актуализује посесум, типа *Он је мени брат / Он ми је брат*, а формиране су с копулативним глаголом којег карактерише одсуство динамике (Палић 2010: 156–159). Но, паралелно са наведеним структурама постоје, а у истраживаном идиому су и у знатној предности над претходним, структуре типа *Он мени дође брат / Он ми дође брат* у којима је динамичност експлицирана и глаголом кретања. Постојање структура с глаголом кретања свакако не треба занемаривати у контексту настанка структура с копулативним предикатом и заменичким дативом.

§ 303. Немаркираност контакта с границама локализатора (његовим спољашњим или унутрашњим делом) и могућност локализације изван његових граница, у непосредном окружењу као сфери локализатора, својствени су и општеаблативној конструкцији *ОД + генитив*. Рефлексија инклузивности конструкције *ОД + генитив* присутна је у субпољу партитивне посесивности и то у случајевима изражавања посесивног односа између предмета, као и истицања извесног припадања животињи, односно потицања од ње. За разлику од партитивнопосесивног *У + генитив*, конкурента у означавању припадности дела животињи, а далеко ређе као ознаке интегралног дела предметног ентитета, којег карактерише целовитост и везаност дела за целину, употреба конструкције *ОД + генитив* мотивисана је могућом одвојивошћу дела од целине, чиме је наглашено аблативно значење типа одвајања или пак потицања инхерентно предлогу *ОД* (Стевановић 1965: 260; 1974: 227; Пипер 2005в: 691; Антонић 2006а: 136). Конструкција *ОД + генитив* је формализатор и ексклузивне посесивности у коју предлог *ОД* уноси значење потицања у ширем смислу, а у сврху утврђивања присутних сродничких релација.

ЗАКЉУЧАК

§ 304. Истраживано подручје, јасније изражене природне границе на југозападу (планина Романија), западу (река Каљина), те на северу и североистоку (планина Јавор), протеже се ка истоку до боричког краја и засебне области у долини реке Ракитнице, док испод јужне линије истраживаних пунктова који вежу за обронке Романије остаје река Прача. Овако позиционирано, подручје је у целости у прелазном појасу између југоисточног и северозападног поддијалекта херцеговачко-крајишког дијалекта, у делу с доминирајућим изоглосама југоисточне скупине (Ивић П. 1998: 120–123).

§ 305. Постојањем очекиване формалне очуваности семантичке опозиције *локативност ~ адлативност* романијски говори Старог Влаха с таквом конзервативном структуром падежног система показују припадност структурално конзервативним дијалектима, тачније „новоштокавским“ говорима, тј. говорима с новом акцентуацијом као чуварима конзервативности (Ивић П. 1998: 115). С обзиром на то, ови протолокациони параметри и у апстрактним семантичким категоријама, тамо где налазе свој семантички израз, остају везани за различите падежне конструкције, примарно формализаторе просторности.

§ 306. ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНИ ФОРМАЛИЗАТОРИ ПРОСТОРНОСТИ. Имајући у виду поменуту констатацију о непоремећеној опозицији *локативност ~ адлативност* и стога стабилност и система локативних и система адлативних предлошко-падежних конструкција, па тако и система перлативних и аблативних предлошко-падежних конструкција, формализатори основних видова из семантичке тетраде *локативност ~ перлативност ~ адлативност ~ аблативност* очекивано не показују већих особености у свом функционисању. Биће изнесена запажања проистекла из анализе регистрованих предлошко-падежних формализатора просторности махом усмерена на утврђивање њиховог статуса у истраживаним говорима као и на указивање на њихов однос према ситуацији у дијалекатском окружењу познатој из расположиве дијалекатске литературе.

§ 307. Падежне конструкције с обележјем централне просторне локативности јесу само генитивне конструкције са сложеним предлозима *УСПЕД* (4а), *НАСПЕД* (4б) и *ПОСПЕД* (4в), без забележених примера с простим предлогом *СПЕД*, а с оваквим првим

структурним елементом најчешће се ови предлози констатују и у другим дијалектолошким радовима (уп. нап. 14). У нашем корпусу се није нашао предлошки израз *У ПО*, односно предлошка јединица *УПО* с генитивом на месту поменутих сложених предлога, познатих северозападним херцеговачко-крајишким, али и другим штокавским говорима.

§ 308. Контактно немаркиране локативне конструкције генитива с предлозима *КОД* (6) и *У* (7) лексикализоване посесором имплицитног просторног локализатора у конкурентном су односу у говорима романијског платоа, с тим што приличну предност има предлог *КОД* над предлогом *У*. Ове друге, бележене само у одређеним ситуацијама, могу бити замењене конструкцијом с предлогом *КОД*, док углавном није могућа замена у обрнутом смеру, нарочито уколико конструкција имплицира локализатор *кућа*. Потврде оваквог односа конкурентних форми већ су констатоване за говоре источне и југоисточне Босне, што одговара стању у суседним источним и југоисточним сродним говорима (говор босанскоподрињског села Обади, говор Љештанског, говор Горобиља код Ужичке Пожеге), редуковано и с архаичним тоном и у ровачком говору. Даљи, србијански говори потврђују спорадичност или потпуно одсуство конструкције *У + генитив* у корист конструкције *КОД + генитив*. Међутим, конструкција *У + генитив* има статус основног формализатора разматраног значења, или је у равноправном односу с конструкцијом *КОД + генитив*, у многим српским говорима осталог дијалекатског окружења (нпр. у говору села Горње Цапарде код Зворника, говору источне Херцеговине, говору северозападне Боке, Змијања, говору личких јекаваца). Констатације о извесној просторној и етничкој маркираности конструкције *У + генитив* на босанскохерцеговачком терену, према којима је ова конструкција чешће присутна на потезу између Зенице и Сарајева, те делу југозападне Босне и западне Херцеговине, а претежно код хрватског и муслиманског живља (уп. нап. 17), могле би наводити на закључак да је она интерференцијским путем постала стабилним формализатором у поменутиим српским говорима. Пре ће бити да појава конструкције *У + генитив* у различитој сразмери говори о очуваности својеврсног архаизма над експанзијом генитивне конструкције с предлогом *КОД*, која на неким просторима продире и постаје доминантна и у несрпским говорима (нпр. дервентски крај, говор староседелаца босанске Посавине). У ширењу конструкције *КОД + генитив* на штокавском језичком подручју огледа се снага иновационих балканистичких процеса (уп. Собољев 1988) и ту чињеницу не треба занемаривати.

§ 309. У оквиру спецификоване дистантне просторне локативности, у значењу просторне антелокативности, односно просторне постлокативности, у говорима романијског платоа употребљавају се инструменталне конструкције с оријентационим предлозима *ПРЕД* (8), односно *ЗА* (10), и генитивне са сложеним предлозима *ИСПРЕД* (9), односно *ИЗА* (11). Инструменталне конструкције и даље овде имају улогу основних формализатора и ван секвентивног значења, што одговара стању у најближој суседној ерској области, док у неким даљим сродним говорима имамо ситуацију потпуне редукованости вансеквентивне употребе (нпр. северозападна Бока). Дијалектолошки извори углавном нуде само податак о присуству обеју конкурентних форми, а нешто јаснију слику једино дају србијански говори, и то за постлокативно несквентивно значење које преузима генитивна конструкција или с предлогом *ИЗА* или с предлогом *ПОЗАДИ* (уп. напомене 21 и 24).

§ 310. Значење сублокативности формализовано је трима конструкцијама *ПОД* + *инструментал* (12), *ИСПОД* + *генитив* (13) и *НИЖЕ* + *генитив* (14) и њихова фреквентност у регистрованом корпусу одговара овом редоследу, а одговара и расположивим подацима о суседним, више или мање сродним говорима, као и подацима с осталих штокавских терена (уп. нап. 30).

§ 311. Сасвим обрнуту судбину имају опозитни парови претходних конструкција који су формализатори просторне супралокативности – најчешће бележене јесу генитивне конструкције с предлозима *ВИШЕ* (15) и *ИЗНАД* (16), док потврда за конструкције *НАД* + *инструментал* и *НАД* + *акузатив* немамо. Маргиналан положај или потпуно одсуство конструкција с предлогом *НАД* махом је утврђено на целом штокавском подручју, а паралелна употреба пара предлога *ИЗНАД* ~ *ВИШЕ* или потискивање употребе предлога *ИЗНАД*, предлогом *(ПО/НА)ВИШЕ* општи је правац развоја падежних формализатора супралокативности у штокавским говорима (уп. нап. 37).

§ 312. У значењу посебне просторне јуксталокативности доминира генитив с предлогом *КОД* (21). Оно што је специфично за његову употребу у овом значењу јесте да може бити изражен и појмом с обележјем живо (+), што није забележено у стандарднојезичкој употреби (Антонић 2003б: 64; 2005а: 149), а као ређи вид употребе тако је регистрован и у неколицини различитих штокавских говора, нпр. у говор Роваца,

говору староседелаца босанске Посавине или говору Врачана (уп. нап. 47). Према расположивој грађи, међу показатељима јуксталокативности у говорима романијског платоа није занемарљив ни удео предлога (С)ПОРЕД (22, 22а), а нешто мање заступљен је предлог (ПО)КРАЈ (23, 23а). У дијалектолошкој литератури су шаролико представљени подаци о овим двама предлозима па није увек лако утврдити њихов конкурентски однос у појединим народним говорима (уп. нап. 49). Констатујемо и постојање јуксталокативне употребе предлога ДО уз генитив (24), бележеног у више различитих српских и других штокавских говора (уп. нап. 50). Када регистрована конструкција УЗ + акузатив (25) има јуксталокативну употребу, њома је обавезно наглашена проксималност, по чему је нарочито блиска с конструкцијом ПРИ + локатив која у нашем корпусу није регистрована нити с уским опсегом стандардних лексичких експонената, нити са ширим опсегом потврђеним у народним говорима, у којима нису изостале ни потврде јуксталокативног УЗ + акузатив (уп. нап. 51).

§ 313. На основу регистрованих лексикализатора формализованих просекутивним беспредлошким инструменталом уочава се мања заступљеност појмова који се истичу површином (нпр. он је ђг^ншђ брдом гђре (Ж)), а приличан број појмова карактеристичне дужине (онђм пртинђм љдђ (Жљ); љдђ цђстђм (Бј)). Иако је у неким народним говорима однос *истицање дужине локализатора ~ непрецизно разграничење димензија* везан за диференцијацију *беспредлошки инструментал ~ локатив с предлогом ПО*, ипак су у многим говорима широм штокавштине, поред очекиваног великог присуства просекутивног инструментала лексикализованог појмовима изразите дужине, у истом падежу регистровани и значајније површинђ рељефни облици па и географски локалитети административног карактера (уп. нап. 59). Оно што наши примери говоре јесте да поред лексичке ограничености локализатора на појмове већег, неомеђеног простора и динамичности управног глагола, просекутивни беспредлошки инструментал обавезно потенцира значење усмереног кретања што ономогућава сагледавање из угла конкурентског односа беспредлошког инструментала и *ПО + локатив*, конструкцијђ заједничке им неспецификоване контактности, особито кад појмом није изражена дужина локализатора.

§ 314. Бележимо и трагове функционисања јуксталокационог перлативног предлога *МИМО* (32) у генитивној / акузативној конструкцији, чију улогу данас остварује конструкција *ПОРЕД* + *генитив* у синтагми с глаголом кретања и у стандарду и у дијалектима. Обе падежне форме напоредо функционишу и у говору Роваца и говору северозападне Боке, а већи део херцеговачко-крајишког окружења има само акузативну форму с овим предлогом, док, с друге стране, у старијим штокавским говорима регистрован је само генитив (уп. нап. 66).

§ 315. Конкуренти падежни формализатори контактне немаркираности: опште просторне адлативности у говорима романијског платоа јесу генитив с предлогом *ДО* (35) и беспредлошки датив (36) и то у случају идентификације циљне тачке која се достиже кретањем у простору, док је реферисање о граничној тачки простирања резервисано само за конструкцију *ДО* + *генитив*. У улози локализатора адлативног датива на истраживаној територији немамо само именицу *кућа*, као у честом говорном исказу *Идем кући* констатованом за стандардни језик, или евентуално још именицу *црква*, која се још може чути на ширем српском говорном подручју, него списак адлативних локализатора обухвата најразличитије појмове у значењу грађевинских објеката, те природних или вештачких простора као локалитета карактеристичних за амбијент испитиваног краја. Инхерентна информација о циљу кретања који је у границама локализатора или у његовом најближем околном простору који представља сферу локализатора (Антонић 2007в: 35–36), односно могућност постављања у конкурентан однос с конструкцијом *ДО* + *генитив*, сврстава беспредлошку форму датива лексикализованог оваквим ентитетима у општеадлативне падежне формализаторе. Такође, несумњиво адлативно, а не директивно значење беспредлошког датива предодређује управни глагол адлативног карактера. Овакво лексичко-семантичко окружење беспредлошког датива / датива с предлогом *К(А)* препознајемо широм херцеговачко-крајишког терена, а тако и у Мачви и колубарском говору, каткад и међу примерима подведеним под датив правца, док се источније поред оваквих примера може срести и генитив с предлогом *КОД* (уп. нап. 81).

§ 316. Имплицитна општа адлативност својствена је беспредлошком дативу (37) и генитиву с предлогом *КОД* (38) чији је лексикализатор појам у значењу људског бића као посесора имплицитног адлативног просторног локализатора–циља. Будући далеко фреквентнији, беспредлошки датив има статус основног формализатора овог типа

адлативности на проучаваној територији. Иако ређи у употреби, конкурентни генитив с предлогом *КОД* релативно је равномерно заступљен на испитиваној територији у целини, што не индицира евентуалну концентрисаност једне или друге форме на одређеном делу територије. Овакво стање уклапа се у дијалекатску слику херцеговачко-крајишког подручја, у коју се, уз доминантни беспредлошки датив и конкурентни генитив с предлогом *КОД*, на нешто ужем простору укључује и конструкција *У + генитив* (Херцеговина, Змијање, северозападна Бока), док се ређе уочава доминантност или ширење конструкције *КОД + генитив* (Горобиле, Ускоци), за коју је познато да је потиснула или потпуно заменила беспредлошки датив на источној територији (уп. нап. 83, 84 и 87).

§ 317. Потпуним одсуством модела датива блокираног предлогом *К(А)*, односно употребом само беспредлошког датива у значењу просторне директивности (поред предлога *ПРЕМА*), говори романијског платоа придружују се добром делу сродних говора, а одвајају се од јужнијих, ровачког и ускочког, будући да они познају предлог *К(А)*, као и староцрногорски говори и широко подручје источнијих српских говора на коме је предлог *К(А)* и његове фонетске варијанте формални показатељ да се ради о директивном, а не адлативном дативу (уп. нап. 99).

§ 318. ТЕМПОРАЛНОСТ. *Симултаност*. Стабилну позицију у систему падежа са значењем темпоралне симултаности у истраживаном говору имају генитивна и акузативна падежна форма с обавезним детерминатором који је у функцији временског актуализатора реченичне предикације. Углавном иста лексичка вредност детерминатора–актуализатора блокира обе падежне конструкције, али различити временски појмови доминирају као лексички експоненти генитивне односно акузативне конструкције. Најуочљивији лексикализатор генитива с обавезним детерминатором (49) јесте временска јединица *година* и појам *рат*, док је најфреквентнији лексикализатор акузатива с обавезним детерминатором–актуализатором (50) временска јединица *дан*, потом општевременски појам *вријеме* и денотати периода дана *јутро* и *вече*.

Најчешћа констатација у вези с овим комплементарно-конкурентним темпоралним формализаторима у дијалектолошкој литератури јесте напоредност њихове употребе, у једном случају без истицања типа лексикализатора, а у другом пак према критеријуму дужине временског појма. Као и у расположивој грађи с подручја романијског платоа,

чешће везивање краћих временских јединица за акузатив имамо у ближним сродним говорима села Обади у босанском Подрињу и села Горње Цапарде, док везивање за обе форме карактерише говор Љештанског. Доминација овог структурног типа темпоралног акузатива потврђена је за херцеговачко-крајишке говоре Змијања, Баније и Кордуна, али и Ускока (уп. нап. 119 и 120).

§ 319. У пољу симултаности линеарног типа најзаступљенији формализатор јесте генитивна конструкција с предлошким изразом *ЗА ВР^ИЈЕМЕ* (55), најчешће денотирана називом државе или носиоца власти или изражена именицом *рат*, јединим лексичким експонентом другог предлошког израза регистрованог у корпусу – израза *У ТОКУ* (56). Забележена је и могућност да предлошки израз *ЗА ВР^ИЈЕМЕ* буде редукован и сведен само на предлог *ЗА* с генитивом назива државе или владара, уп. (55) [6], што је познато многим говорима ужег и ширег дијалекатског окружења, и у случају именице *рат* или још понеке девербативне и друге именице без обзира да ли именички појам прати одредба или не (уп. нап. 130).

Од примарних предлога перлативно *ПРЕКО* с генитивом (51), лексикализовано појмовима–периодима *љето*, *зима*, *дан* и *ноћ*, указује на линеарну симултаност с обележјем *процесуалност* (+). У овај круг лексикализатора најчешће се уклапа грађа која илуструје употребу темпоралног *ПРЕКО* + *генитив* у многим народним говорима (уп. нап. 124).

Исто значење поседује конструкција *ПО* + *локатив* (52) забележена већином с именицом *ноћ*, а изузетно и с именицама *мрак* и *дан* 'обданица'. Израз *по ноћи* увелико је адвербијализован, као што је то, с друге стране, израз *у дан* (53). С представом о протоку времена појмове *ноћ* и *дан* налазимо и у инструменталним облицима *ноћи* и *даном* (54). Специфичност употребе адвербијализованих израза *по ноћи* и *у дан* у овом делу Босне потврђују и дијалектолошки извори о говорима источне и југоисточне Босне и говорима источnobосанских Ера, а адвербијални карактер препознат је и у говору Роваца (уп. 126 и 127).

Обележје *процесуалност* (+) прати и конструкцију *УЗ* + *акузатив* (57) чији је лексички експонент у нашем корпусу најчешће именица *рат*, а потом и именица *пост*. Ова темпорална конструкција није реткост у народним говорима и може бити изражена

најразличитијим појмовима који у одређеном контексту упућују на извесни временски период. Конструкције *ПРИ* + *локатив* и *КОД* + *генитив* које слично претходној исказују значење темпоралности линеарног карактера на разним странама штокавштине нису регистроване у нашој грађи (уп. нап. 131).

§ 320. Основни падежни формализатор пунктуалне симултаности изражен различитим несеgmentираним временским појмовима јесте конструкција *У* + *акузатив* (60). Занимљивија црта међу типовима овог акузатива огледа се у примерима типа: *сѧд ѱ стѧре̄ дѧне* ме то стѧже (МП); *њѧга̄ је вѧм Дѧница ѱ стѧре̄ дѧне* рѧд^нла (Тш), запажена и у суседном говору, а која се у различитим, па и међусобно удаљеним, штокавским говорима (изузев ускочког говора који познаје конструкцију с предлогом *У*), као и у стандардном језику, среће у облику *под старост* или *под старе дане*, забележеном у корпусу говора романијског платоа и говора источнобосанских Ера. При томе, у неким од тих говора лексички експоненти конструкције *ПОД* + *акузатив* могу бити и именице *вече*, *ноћ*; *јесен*, *зима* – завршни периоди ширих временских одсецака, дана или дела године, тј. годишњег доба (уп. нап. 137).

Симултаност пунктуалног карактера се формализује и акузативним конструкцијама с предлозима *НА* (61) и *ЗА* (63), те локативном конструкцијом с предлогом *О* (62), а њих карактерише ужи опсег могућих лексикализатора. Док се конструкцијом *НА* + акузатив именице с називом празника чешће детерминише имперфективна предикација, конструкција *О* + локатив са истим лексичким експонентом доминантно детерминише неререференцијалну радњу реченичне предикације, те је њихова употреба у највећој мери комплементарна. Усамљена је потврда конструкције *О* + *локатив* лексикализоване именицом *јесен* (уп. ѡдок ѡ *јесени* (Бд)) као темпоралног идентификатора будуће радње одређене у односу на моменат говора, што је, заправо, одлика конструкције *НА* + акузатив назива годишњег доба у стандарду (Танасић 2009: 178–179). Међутим, на штокавском говорном подручју конструкција *О* + *локатив* је позната и с таквим називом, као и с називима обеда или делова дана, и, најчешће, наравно, с називом празника (уп. нап. 142).

§ 321. *Сукуцесивност*. У оквиру значења антериорности регистроване су генитивне конструкције с предлозима *ПРИЈЕ* (68), *УОЧИ* (69), *ИСПРЕД* (71) и *БЛИЗУ* (72), те акузативна с предлогом *ПРЕД* (70). У нашој грађи се није нашла конструкција *ПРЕД* +

инструментал која се по изузетку може чути у суседном говору источнобосанских Ера, а реткост је и у појединим јужнијим сродним и другим говорима (уп. нап. 157). У корпусу из говора ерске области нема потврда временског *ИСПРЕД* + *генитив* потврђеног на подручју романијског платоа, а с истим или проширеним семантичким типом лексикализатора и другде у херцеговачко-крајишком дијалекту (северозападна Бока, Ровци) па и изван њега (уп. нап. 159). Свега једна потврда конструкције *БЛИЗУ* + *генитив* с називом празника упућује на њен маргиналан статус, какав је констатован у ретким дијалектолошким изворима, као што је у говору староседелаца босанске Посавине (уп. нап. 160).

§ 322. Формализатори значења постериорности које у истраживаним говорима налазимо у изразито конкурентском односу јесу генитивне конструкције с предлогом *ПОСЛЕ* (или с његовим различитим обличким варијантама) (76) и предлогом *ИЗА* (77), већином с истим типом временских локализатора и с благом предношћу конструкције с предлогом *ПОСЛЕ*. Дијалектолошка литература потврђује да је примарна спацијална конструкција *ИЗА* + *генитив* стабилан формализатор постериорности на западном делу штокавских говора, док се ретко срећу подаци о употреби или одсуству ове конструкције у источним говорима (уп. нап. 162).

Други конкурентски пар формализатора постериорности јесу конструкције *НАКОМ* + *генитив* (78) и *ЗА* + *инструментал* (79) чији је лексикализатор једино лична заменица или именица са значењем *људско* (+). Овако лексикализована конструкција *ЗА* + *инструментал*, у улози дефинисања редоследа истородних појмова у времену, најчешће је потврђена на различитим странама штокавштине. За разлику од ње, конструкција *НАКОМ* + *генитив* сасвим је ретка. С поменутих типом лексикализатора је констатована у ускочком говору, а с разним другим лексичким експонентима у говору северозападне Боке. Њена ретка употреба, илустрована изразима *након поплава* и *након рата*, утврђена је у грађи скупљеној у *БХ пројекту* (уп. нап. 163 и 164).

Осим у конструкцији *ПОСЛЕ* + *генитив*, појам–празник потврђен је и у облику локатива с предлогом *ПО* (80), као што је у већини босанскохерцеговачких, односно сродних херцеговачко-крајишких говора. Само у понеком од тих говора бележи се и другачији, маргиналнији лексички експонент, док, с друге стране, у неким косовско-

ресавским говорима ова конструкција је сасвим уобичајена с најразличитијим лексикализаторима и(ли) прилично је фреквентна у употреби (уп. нап. 165).

Постериорност у квантификативном смислу може бити исказана падежном конструкцијом лексикализованом неком од временских јединица праћеном квантификатором. У зависности од квантификатора, именице су у акузативу (изузетно и у генитиву) или пак у облику мале или велике количинске множине, а конструкције су блокиране предлозима *КРОЗ* (81), *ДО* (82), *НАКОМ / НАКОН* (83) И *ЗА* (84). Постериорно *ДО*, фреквентно у нашем корпусу, срећемо и у говору фојничке долине. У нашој грађи нису забележени примери конструкција с предлогом *ЗА* без експлицираног квантификатора као у говору Змијања (типа: шта ће бити *за година* кад је сад тако земља скупа). Осим ових предлога, показатељ постериорности у више различитих говора јесте и предлог *НАВР* (уп. нап. 167), који код нас није забележен.

§ 323. *Темпорална квантификација*. Потпуна је доминација акузативног структурног лика блокираног обавезним детерминаторима са количинским значењем *читав, цијели / цио* (87) у лонгитудиналној конструкцији с различитим појмовима који реферишу о временском периоду (делови дана, годишња доба, именице *рат, живот и вријеме*), с обзиром на то да није забележен ниједан пример генитивне везе. Постоји претпоставка да је изостанак потврда с оваквим типом лонгитудиналног генитива у грађи говора источнобосанских Ера случајан (уп. нап. 175). Дистрибуција ова два конкурентна падежна формализатора лонгитудиналности у херцеговачко-крајишком окружењу идентична је оној коју генитивна и акузативна форма имају као формализатори темпоралне идентификације обележене само актуализацијом.

У значењу непрецизиране лонгитудиналности паралелно су регистровани облици слободног инструментала множине (89) и слободног генитива множине (90) именица *година* и *век*. Употребу оваквог генитива потврђују и примери са ширег подручја источне и југоисточне Босне, те Тузле и околине. Као ретка појава регистрована је у говору Змијања, а њено одсуство констатовано је у говору Роваца

§ 324. Најпотпунији комплементарни однос између обавезно детерминисаног темпоралног акузатива и генитива остварен је у сфери фреквентивне регуларности у времену. Тада се с обавезним детерминатором *сваки* у форми акузатива (95) најчешће

јавља именица *дан* и именице које значе период дана (*јутро* и *вече*), а у форми генитива (96) с највише потврда се среће именица *година*, потом именице које именују дан у недељи, те именица *седмица* / *недеља* / *ефта* – потпуно другачији лексички експоненти од оних који се појављују у акузативу (паралелно је забележена само именица *ваишар*). Примери из говора источнобосанских Ера казују да се лексикализатор *дан* може срести и у акузативу и у генитиву блокираном детерминатором *сваки*. И у осталим западним штокавским говорима овде стање одговара дистрибуцији утврђеној раније код обавезно детерминисаних форми акузатива и генитива у сфери темпоралне идентификације и квалификације. На истоку је, изгледа, развој, зависио од типа обавезног детерминатора, па тако у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта детерминатор *сваки* чешће прати генитивну форму, а *цели* акузативну, што треба узети у обзир бар за неке источније штокавске говоре (уп. нап. 175 и 182).

§ 325. КВАЛИФИКАТИВНОСТ. *Инструменталност*. Основни формализатор спроводничког инструмента у романијским говорима Старог Влаха јесте беспредлошки инструментал (105) било да је лексикализован појмом инхерентног дела тела било предметним појмом. Главну конкурентну форму представља инструментал с предлогом *С(А)* (106), а однос између ова два структурна лика је 3,4 : 1 у корист основног формализатора. Оваквим односом испитивани говори се уклапају у дијалекатску слику најужег окружења у којој је беспредлошки инструментал нешто заступљенији око Сарајева и Зенице и одатле на исток према Дрини, а на основу прикупљене грађе *БХ пројекта*, као и постојећих констатација о говорима источне и југоисточне Босне, говору суседних, источнобосанских Ера и говору села Обади у босанском Подрињу. За већину осталих сродних и других говора, изузев говора северозападне Боке са чешћим спроводничким беспредлошким инструменталом, констатује се напоредност употребе, односно превласт или продор инструменталне конструкције с предлогом *С* (уп. нап. 194). С друге стране, у случају ентитета с функцијом премештања (превозна средства, животиње, специјализоване направе), само је по изузетку, као што то већином бележи дијалектолошка литература (уп. нап. 215), и на подручју романијског платоа у улози омогућивача беспредлошки инструментал (122), и то лексикализован називом одређеног возила, док се својом заступљеношћу у овом значењу истиче инструментал с предлогом *С(А)* (121).

У значењу средства плаћања, у синтагмама с глаголима типа *платити*, забележене су три конкурентне форме – беспредлошки инструментал (126), *У + локатив* (127) и *ОД + генитив* (128), од којих су прве две биле предмет посматрања међусобног конкурентског односа у дијалектолошким радовима. Према тим изворима (уп. нап. 218), у најближем окружењу, у говорима источне и југоисточне Босне, говору села Обади у босанском Подрињу, говору Љештанског, али и у удаљенијем сродном говору северозападне Боке, регистрован је и беспредлошки инструментал и локатив с предлогом *У*. Међу примерима оруђника без предлога у суседном говору источnobосанских Ера срећу се и синтагме с глаголом *платити*. С друге стране, за говор Горобиља у оваквим синтагмама наводи се само конструкција *У + локатив*.

Запажено је и постојање конкурентског односа конструкција *ОД + генитив* (133) и *О+локатив* (134) уз глаголе типа *живети* којима се исказује извор материјалне егзистенције, где се убраја и храна за живот. Остале конструкције које се у оваквим синтагмама срећу у народним говорима (уп. нап. 222), а у нашем корпусу нису нашле своју потврду, јесу беспредлошки инструментал, *С(А) + инструментал* и *С(А) + генитив*.

§ 326. *Квалификативност у ужем смислу*. Квалификативност у ужем смислу обухвата квалификативну детерминацију глаголске радње и квалификативну детерминацију именичког појма. С обзиром на то да су начински прилози основни формализатори квалификативне детерминације глаголске радње, релативно су често у испитиваним говорима заступљене падежне конструкције, бар према броју регистрованих форми. Од лексикализатора тих форми издвајају се апстрактне именице и интегрални делови тела, често у идиоматизованим структурама. С највише примера начинске детерминације глаголске радње у корпусу су се нашли беспредлошки инструментал (136), инструментал с предлогом *С(А)* (137) и конструкција *НА + акузатив* (138). Њима се изражава вољни карактер реализације реченичне предикације, интензитет и брзина њеног остваривања и друге квалитативне оцене чина реализације глаголске радње. Ове три конструкције, иначе, најчешће наводе истраживачи многих штокавских говора (уп. нап. 225), поготово беспредлошки инструментал и *НА + акузатив*. Значење уобличавања или сегментирања објекта реченичне предикације обележава се акузативним конструкцијама с предлозима *У* (150) или *НА* (151), што је својствено већини новоштокавских говора и не захтева додатну опсервацију. Посебну пажњу не изискује ни већина формализатора

квалификативне детерминације именичког појма. Може се навести потврда квалификативне идентификације појма у значењу особе конструкцијом беспредлошког генитива с обавезним детерминатором (йм̄ мајку *сла̀бѣ кѣчмѣ* па у Пијѣску (БГ)) и потврда конкурентског односа конструкција *ОД + генитив* (164) и *ЗА + акузатив* (165) када су оне спецификатори намене коју има управна именичка лексема која се односи на неку врсту лека (уп. йм̄ам ја̄ четвѣре таблѣте *от прѣтѣска* (Јп) ~ йм̄ам таблѣта̄, те *за прѣтѣсак* [...] (КП)). Генитивна конструкција с предлогом *ОД* у овом значењу регистрована је на више страна штокавског подручја, док се други видови спецификовања именичког појма овом конструкцијом доводе у везу с романским утицајем и познати су различитим црногорским говорима (уп. нап. 240).

§ 327. *Пропратна околност*. Основним падежним формализатором пропратне околности као пратеће информације која квалификује реченичну предикацију може се сматрати инструментал с предлогом *С(А)* (169: дѡље сѣћѣш свѣ *с прѣсмѡм* (Пб); – 176: ѡни дѡђӯ с пу̀шкама (Кљ)), а само у појединачним примерима забележене су и друге падежне форме. Појава беспредлошког инструментала у наведеном значењу, уочена у даљим сродним говорима (Банија и Кордун), али и неким црногорским и другим народним говорима (уп. нап. 244), није својствена романијском платоу. Негирање могуће околности, односно одсуство карактеристичне појединости као пропратне појаве изражава се конструкцијом *БЕЗ + генитив* (178: да ме бѡг љ̀змѣ *брѣз ѣкакѣ па̀тѣѣ*, ... (Бд); – сѣн му је рѡђен *брѣз јѣднѣ ру̀кѣ* (Вк)), а спорадично је забележена конструкција *ПРЕКО + генитив* (179: *прѣко рѣда* дѣгнѣ̄ слѣдовѣње (Јб)).

§ 328. *Критеријум / основ квалификативног типа*. У значењу критеријума / основа квалификативног типа, интерпретираног помоћу везничке структуре *онако како*, као и за критеријум уопште, налазимо конструкција *ПО + локатив* (180: [1] нек му бѡг да̄ *по њѣговѡј зѣради*, нек му плѣтѣ̄ (Бд)). Прецизирање специфичности успостављене родбинске релације друго је значење уврштено у критеријум / основ квалификативног типа, у којем конструкцији *ПО + локатив* (180: [2]); йстѡ фѣмелија *по бѣбинѡј сѣстри* (Мк)) конкурише конструкција *ПРЕКО + генитив* (181: знам да су рѡђѣци *преко Сѣмѣѣ̄* (Бђ)).

§ 329. *Компаративност*. Најизраженији падежни – формализатор компаративности јесте конструкција *ОД + генитив* (182: *ѿбадвѣје ја̄чѣ ѿд менѣ* (Бђ); – *кѹ-ће ѿ-тебѣ* гладнији (Ск)). У структурама са суперлативом и ентитетом који је носилац суперлативно испољене особине семантички еквивалент конструкције *ОД + генитив* (182: *од свѣѣ бра̄ћѣ* бѣо најачѣ (БГ)) јесте конструкција *МЕЂУ + инструментал* (183: *ја̄ најачѣ међу љѣцѣм* (Пр)). Маргинална је конструкција *МИМО + акузатив* (184: *Шва̄бе су мимо на̄ције* радни људи (Ск); *мӣмо мнѡгѣ гра̄д*, *ова̄кѣ се ѡн*, *бѣо ра̄звѣн*, ... (Ск)). Подаци из дијалектолошких извора (уп. нап. 252) говоре да је ова конструкција најчешће лексикализована именицама типа *народ*, *свијет*, *људи*. Одмеравање у односу на појам који је типични или препознатљиви носилац карактеристичног мириса / смрада садрже синтагме с глаголима типа *мирисати* уз које долази беспредлошка инструментална конструкција (185: *да се не ѡсјећа̄ нӣчѣм*, *рѣцимо шт̄а̄лѣм* (Вб)) и конструкција *НА + акузатив* (186: *на̄ онѡ смр̄дѣш*, *на̄ онѡ* (Јп)). Трећа конструкција која је део синтаксичког проблема конкурентског односа типа *мирисати цвећем* / *на цвеће* / *по цвећу* из *Репертоара* Милке Ивић није забележена у грађи. У говорном окружењу (уп. нап. 253), беспредлошки инструментал је констатован у најближем говору источнобосанских Ера и говору Тузле и околине, а само конструкцију *НА + акузатив* наводе истраживачи нешто удаљенијег села Обади у босанском Подрињу и Љештанског.

§ 330. *Квантификативност*. У сфери квантификативности, поред облика слободног акузатива (189) бројних именица *стотина* и *иљада* и именице *година* као временске мерне јединице, у својству детерминатора јединичне квантификације, и облика паукалне (мале) и непаукалне (велике) количинске множине разноврсних паранумеричких квантификатора и бројних именица (190) намењених нумеричком прецизирању нејединичне вредности одређене величине, сасвим су обичне и бројне именице *стотина* и *иљада* у облику беспредлошког инструментала множине (191: *хӣљадама* је ва̄кије ко ја̄ (Јб); – *ђе смо ѣ̄љадама дӯш̄а љѣба јѣли* (Пр);), али паралелно и у конструкцији *НА + акузатив* множине (192: *бӣло на ѣ̄љаде тӣ[x] ѿдл̄ука̄* (Вб)). Заступљенији формализатор квантификативности јесте структура предлога *ОД* и нумерички одређене мерне јединице, која у случају јединичне квантификације има облик акузатива (194: *ово је др̄во*, *од мѣтар*, *кѡлко ли је*

било нѐ зн̄ам (Бж)). Нису се нашли примери с генитивом мерне јединице, као у ускочком говору и говору северозападне Боке (уп. нап. 261). У неколико значењских типова среће се и квантификативно *ДО + генитив*, често лексикализовано називом дела људског тела (195: вóди је сн̄јјег б̄йо [велики] д̄д̄ п̄аса (Бд)). Називи оних делова људског тела којима је могуће изразити неку од величина (дужина, висина, ширина) у улози су лексикализатора падежне конструкције предлогом *ЗА* (196: с̄ам з̄а гл̄аву [утече] (Г)).

§ 331. ИНТЕНЦИОНАЛНОСТ. Изразито фреквентни формализатори интенционалности јесу протолокационе акузативне конструкције с предлозима *У* и *НА* у синтагмама с глаголима кретања и другачијим значењским типом лексичких експонената, те стога просторна циљност добија интенционални карактер. Далеко најшире употребно поље међу падежним формализаторима интенционалности има акузатив с предлогом *НА*, који је лексикализован девербативним именицама, као кондензаторима циљне клаузе, или појмовима са значењем организоване друштвене активности којој присуствује већи број људи, односно с именицама са значењем одређеног јела или пића, у оба случаја као експонентима циљних клауза (ј̄а сам п̄т̄гле ђш̄о на дослужѐње (Ш); – м̄дл^нла м̄јку да й̄д̄мо на в̄ашир (С); да д̄б̄ѐш на м̄бу (БГ); – ајмо, Б̄јо, на к̄ву (Јб)). Иако није ни приближно честа као конструкција *НА + акузатив*, конструкција *У + акузатив* је стабилан формализатор интенционалног значења, јер су одређене циљне ситуације исказиве само овим моделом. Девербативне именице у акузативу с овим предлогом кондензатори су интенционалне предикације која указује на конкретну, најчешће физичку активност (угл̄авн̄ом н̄су й̄шли у б̄рбу (Вр)). Функцију лексичког експонента врше плуралски облици именица *пријатељ* и *првина*, које као специфични видови обичајно уређеног славља добијају карактер друштвених активности (дог̄вор̄имо се к̄-ћемо у пријатеље (Вк); Р̄сто й̄ш̄о у првине с̄а мн̄ом (Мк)), а прилично често и појмови који су објекти двеју имплицитних радњи – једне са значењем 'припремити' и друге са значењем 'допремити' (и м̄и смо ти ђшли у ш̄мр̄љке (Рн); ђни се ш̄удали, й̄д̄ у љ̄љке (Ш)). С једним или више лексичких експонената конструкција *У + акузатив* с циљним значењем овог типа потврђена је у великом броју херцеговачко-крајишких и других говора (уп. нап. 276).

§ 332. Свођење циљне ситуације само на допремање резервисано је за циљну конструкцију *ПО + акузатив* с глаголима усмереног кретања. Лексички експонент ове падежне конструкције може бити и неживи појам и живи појам (дòлаз^{ли} одòздò *по млијéко*, *по сйр*, *по кàјмак*, стáлно (Јб); – три пўта сам ја йшла *пò доктора* (Пб)). Проблем употребе конструкције *ПО + акузатив* у односу на конкурентну конструкцију *ЗА + акузатив* пратили су многи истраживачи народних говора (уп. нап. 277), тако да је прилично осветљена ситуација. У конкурентски однос се укључује и конструкција *РАЗ + генитив* која доминира над конструкцијом *ПО + акузатив* у крајишким говорима (Змијање, западнобосански ијекавски говори) и генитив блокиран неком од предлошких варијанти *ПОРА(Д) / ПОРЕД / ПОРАЈ / ПАРА(Ј)* у значењу циљног *ПО + акузатив* у севернијој половини босанског подручја (Вучијак, староседеоци босанске Посавине, дервентски крај, Тузла и околина). Грађа *БХ пројекта* указује да је конструкција *ПО + акузатив* уобичајена на целом босанскохерцеговачком подручју, *ЗА + акузатив* сасвим маргинална, а конструкције *РАД / РАЗ, ЗАРАД* и *ПОРАД / ПОРАЈ + генитив* територијално ограничене на север Босне. Даље на западу, међутим, у говору личких јекаваца само је *ПО + акузатив*, као што је и у нашем окружењу – потврђено је у говорима источне и југоисточне Босне, говору села Обади у босанском Подрињу, а даље и у говору Мачве. Конструкција *ЗА + акузатив* је основни или доминантни формализатор у сродним говорима северозападне Боке, Ускока, Пиве и Дробњака, Горобиља код Ужичке Пожеге, и даље на територијама зетско-сјеничког, косовско-ресавског и шумадијско-војвођанског дијалекта.

§ 333. Заједничким циљно-наменским значењем повезане су конструкције *ЗА + акузатив*, *ЗА + генитив* и беспредлошки датив. Прве две конструкције обједињене су истим семантичким типовима управног глагола, а то су глаголи стварања или модификовања извесног објекта и глаголи давања и примања, с тим што у синтаagmaма с конструкцијом *ЗА + генитив* (206: Сýкала јўфке *зà пйгā* (Ск); – кўповāли [...] *зà кóњā* пешкíре (БВ); нèмој ми *зà Бòжића* дáвати [јагње] (Ск)) изостаје компензативни карактер већински присутан у оквиру друге семантичке скупине глагола надређених конструкцији *ЗА + акузатив* (205: нàправили кàсāрне и бóлнице *зà вòјску* (КП); шљйве ўзимали и вòће *зà рāкију* (Б); – и двò што кò зàрāдй дāде *зà рāну* (Мр); дáвò ми пèстò мāрāкā вйшè *зà онā сијéна*

(Сл). Постоје опсежне потврде о широко заступљеном циљно-наменском *ЗА + генитив* на подручју херцеговачко-крајишког дијалекта (уп. нап. 285), али опсервације о степену доследности његове употребе су различите информативности. За највише говора стоји да се појављују изузетно или скоро доследно, односно да су врло честе, без порицања употребе *ЗА + акузатив*. За говор северозападне Боке констатовано је да се јавља сасвим ретко, док је потпуно одсуство употребе циљно-наменског *ЗА + генитив* истакнуто за говор славонских Срба и говор Славонске Подравине као диференцијална црта у односу на широку заступљеност на подручју херцеговачко-крајишког дијалекта.

§ 334. Циљно-наменске семантичке компоненте беспредлошког датива посматране су само у синтагмама с типом глагола у значењу производње, прераде, обликовања и сл., који немају обавезну рекцију у дативу, а дативски појам није учесник у реализацији радње чији је циљ омогућивање коришћења објекта реченичне предикације, него је корисник продукта те радње, наравно, под условом да је појам у дативу с инхерентним обележјем *живо (+)* и *људско (+)* или обележјем *живо (+)* и *људско (-)* (207: мајка *н̄ма* там̄н ск̄увала *љѐб* он̄и да би *ј̄ели* (Ск); – *Ишла шкр̄опила с̄јено ђвцама* (ДБ)). На ширем штокавском подручју употреба циљно-наменског датива најчешће је могућа једино када је у дативу именица са значењу лица или животиње (уп. нап. 288 и 289), с тим што у источним говорима такав датив има факултативни карактер и увек је заменљив конструкцијом *ЗА + акузатив*. На босанскохерцеговачкој територији, међутим, датив именице у значењу лица двоструко је чешћи од конструкције *ЗА + акузатив* у грађи *БХ пројекта*. Утврђивањем проблема конкурентског односа у примерима типа *ово је спремљено за моју браћу / за моје браће / мојој браћи*, Љештанско се слаже са босанскохерцеговачком већином, а говор села Обади има само конструкцију *ЗА + акузатив*.

Предметни појмови у улози лексикализатора сведени су на називе дневног obroка и називе празника (207: *пр̄ставила гр̄аа р̄учку* (Бј); *н̄ма̄м д̄оручку*, *н̄ма̄м ни в̄џери* (Ск); – он̄о ма̄ло̄ м̄оре б̄ити *Б̄џићу*, *д̄оста је* (Ск)). Очувани су својеврсни лексикализовани спојеви типа *шта има ручку*, као остаци некадашњег интенционалног одредбеног датива познати на ширем босанскохерцеговачком простору, мада и особенији за поједина подручја. Увидом у резултате анализе грађе *БХ пројекта* и у дијалектолошке монографије (уп. нап.

287) област с чешћом заступљеношћу форме датива, која је означена у анализи грађе *БХ пројекта* и односи се на појас од Зенице према Сарајеву и на југозападну Босну и западну Херцеговину, посебно код хрватског живља, може се проширити и на просторе источне и југоисточне Босне, а с обзиром на уобичајеност њене употребе и на подручје Дервенте и Вучијака у босанској Посавини. Дативне форме су ређе од акузативних с предлогом *ЗА* на Змијању, а обе форме се наводе за говор Љештанског. Само се конструкција *ЗА* + акузатив именица типа *ручак* дају за говор села Обади, Горобила код Ужичке Пожеге и за Ровце.

§ 335. За разлику од претходних интенционалних модела, конструкција *РАДИ* + *генитив* има општеинтенционални карактер, без лексичко-семантичких ограничења у компонентама синтагми, а будући да је предлог *РАДИ* интенционално-каузални показатељ, рачуна се на нераскидиву везу циљног и узрочног значења и на могућност каузалног интерпретирања (208: *ради чѐтверо дјѐце̄* автѐбус дѐлазӣ (К); дѐћѐм е води *ради осигурача* (Бж); и на̄ши обдржа̀вали тѐ *рад^н чѐбана̄* (Оз)).

§ 336. КАУЗАЛНОСТ. Генитивна конструкција с предлогом *ОД*, иначе основни формализатор ефекторског узрочног значења, и овде врши функцију обележавања како унутрашњег, тако и спољашњег узрока. Као унутрашњи узрок *ОД* + *генитив* је означен појмовима различитих, већином негативних физиолошких и психолошких стања (209.1: *п̄а̀тили се ђ[д]-гла̀ди* (Пв); *ѓ̀мрије [...] ђд ра̀да* (Жљ); *на̀јвише̄ мр̀ло од ѓ̀пале̄ плу̀ћа* (Мш)), а као спољашњи узрок појмовима који се налазе изван сфере вршиоца радње, односно носиоца стања или особине, који директно изазивају реакцију агенса (209.2: *кѐлко-нѐ ѓ̀ља̀да обѐљело о[д]-дрѐге̄* (Б); *пѐсле се ѓ̀скѐка̄ ђ[д]-сунца* (Рш)); *заушља̀ли се од голубѐва̄* (Ш); *нѐма̄ш ђѐ п̄ибицу ба̀цити о[д]-ћѐце̄* (Вр); *није се смј̀ело ђ[д]-Тура̀ка̄* (Нр)). У нашем корпусу није се нашло примера типа *штета је да крепе мојом алкавошићу*, какви су регистровани у најближем суседству, у говору источnobосанских Ера, ни други слични примери који се покаткад наводе у дијалектолошким изворима (уп. нап. 295).

§ 337. Мада је у корпусу изузетно ретко бележена, улогу падежног формализатора стимулаторског узрочног значења има конструкција *ИЗ* + *генитив*, лексикализована појмовима који представљају унутрашњу побуду, одређено унутрашње психолошко стање које утиче на агенсово предузимање вољне, намерне радње (210: *из љѓ̀боморѐ* [није ми дао]

(Ш); и свѣ т̄о *ис хйра* рáдила (Жљ); *из радòзналости* ушла, сàм да вйд̄им, єт (ДБ)). Поређењем са стањем познатим у другим говорима (уп. нап. 298), наш говор се највише слаже с ближим говорима Љештанског и Горобиља код Ужичке Пожеге и с даљим, ровачким говором, за који се наводи да није занемарљива улога конструкције *ИЗ + генитив*, али поједини тип лексикализатора може бити у генитиву с предлогом *ОД*. Остали, највећи део херцеговачко-крајишких, па и других, не само западних, него и источних, штокавских народних говора или само спорадично користи стимулаторско *ИЗ + генитив*, поред примарног или равноправног *ОД + генитив* у овом значењском типу или уопште не познаје конструкцију с предлогом *ИЗ*.

§ 338. Генитивна конструкција с предлогом *РАДИ* у каузалном значењу увелико доминира у конкурентском односу с конструкцијом *ЗБОГ + генитив* (211: ма̄њѣ нáрод бйо бòлесан, вáлда *ради зра̀ка, чйстије бйло* (Кш); нѣ смију *ради ср̄ца* опѣрисати (Ш); свѣ пòбијо *рàди њик, што су ик стрйјѣљали* (Г) ~ 212: нѣ смијем се ја тàмо вратити *због* тòг брàта* (Жн); осѣл"ла тàмо на Сокòлац *због ђетета, дòрастò зà шкòлѣ* (БК)), будући да је ова друга далеко ређе бележена. С обзиром на потврде које дијалектолошке монографије доносе (уп. нап. 300), иста оваква неиздиференцирана употреба предлога *ЗБОГ* и *РАДИ* према опозицији *каузалност ~ интенционалност*, својствена је и већини херцеговачких и црногорских сродних и других говора. Западнији и севернији говори имају успостављену формалну опозицију *каузалност ~ интенционалност*, али се она одсликава у односу *РАДИ ~ РАЗ* (Змијање, Банија и Кордун), односно *РАДИ ~ ПОРАД* (дервентски крај).

§ 339. На индиректну повезаност различитих околносних момената и изазване последице упућују још и синтагме у којима функцију формализатора иницијализаторског узрока могу имати конструкција *ЗА + акузатив* (213: гóњали ме *за пиштòљ* (Г); стò ме пúтá *зà тò чàстио* (Ш)), *НА + локатив* (214: фáла ви *на чàсти* (Мк); захвáлио би му се *на томѣ* (Кл)), *ОКО + генитив* (215: свàдили се *òко тогá, око зѣмљѣ* (Гз)) и *БЕЗ + генитив* (216: зàтò ми нѣобично *брез овог нáрода прйјашњѣга* (Рш)).

§ 340. Каузално критеријумско *ПО + локатив* бележимо углавном као основ идентификације, издвајања или именовања, односно основ става о утемељености процене (217: ал ме пòзнали *по одијѣлу* (Вб); ма̀ло су се *по нòшњи* издвájали òд нашѣг нáрода (Вк); *пò*

баби му нађело прѣзиме, *по ђѣду* (Пр); – *ја сам мѡгѡ йћи по висѣни*, јер *ја сам йзрѣстѡ у онај стрѡј* (Вб)). Осим значења узрока–критеријума, конструкција *ПО* + *локатив* је регистрована и у значењу компензативног разлога (217: *Жѡрка су, отпрѣлике, по кѡзни тѹ пребѡцили* (Ш)). У усамљеном примеру основ истицања одређеног момента у последичној ситуацији формализован је и беспредлошким инструменталом (*нѣко би ме спѡмињѡ макар злѣјем*, ако нѣ би *дѡбријем* (Мш)).

§ 341. КОНДИЦИОНАЛНОСТ. Најфреквентнији формализатор кондиционалности јесте конструкција *Б(Р)ЕЗ* + *генитив* која указује на одсуство одређеног фактора неопходног за реализацију реченичне предикације (*нѣ мере мѡл без чѡбана* (В); *пѣта ми није ѡнѡ брез кѡјмака*, ни *кѡвѡње* (Ск)). Семантички обрнуте ситуације исказиве су у појединачним примерима, захваљујући специфичностима семантичко-граматичког окружења, конструкцијама *С* + *инструментал* (*с пѡрама си свѡђе сѣрбезан и слѡбодан бѣо ѹљећи* (Јб) [*→ ако си имао паре,...*]), *ЗА* + *акузатив* (*зѡ нужду мѡре се на сѣлу живљети* (Пк) [*→ ако би била нужда, ...*]); *мѡрѡ си ймати за страшне* (Вб) [*→ ако би неко од страшних (= важних гостију) дошао*]) и *РАДИ* + *генитив* (*тѡ би јѡњѡдима рад^н гѹјавѣца брѡли* (Јб) [*→ ако би имали гѹјавѣце*]). У значењу специфичног условно-ситуационог поредбеног односа јављају се синтагме с конструкцијом *ПРЕМА* + *дѡтив* (*нијѣсте вѣ нијѣдан вѣлики прѣма њѡјзи* (Гз) [*→ нисте ви нијѣдан велики у поређењу са њом. → нисте ви нијѣдан велики ако / уколико / у ситуацији када се пореди са њом. ⇒ она је неупоредиво већа*]). У грађи се није нашла локативна конструкција с предлогом *ПРИ* којом се иста ситуација исказује у ускочком говору, говору Роваца, као и у говору Лѣштанског (уп. нап. 304).

§ 342. КОНЦЕСИВНОСТ. Као ни на другим странама, ни у говорима романијског платоа концесивна детерминација управне предикације падежним конструкцијама није честа појава. У појединачним примерима и у контекстима с израженијом концесивном компонентом значења забележене су конструкције *Б(Р)ЕЗ* + *генитив* (*мѡгу ја брѣс тогѡ* (Бк) [*→ иако немам тога*]), *С* + *инструментал* (*а Мѣлош му дѡлазијѡ пѡкѡјни с јѣднѡм нѡгѡм тѹди* (Мк) [*→ иако немам јѣдне ноге*]) и примарно оријентациона конструкција *КОД* + *генитив* (*ко[д]-свѡије пѡрѡ* [...], *нѣ би је ймо чѣме сарѡнити* (Јб) [*→ иако сам имао своје*

наре]). Остали примарно оријентациони предлози – *ПОРЕД, КРАЈ, ПОРЕД, МИМО, УЗ, ПРИ* – који су искоришћени за исказивање овог апстрактног значења у другим народним говорима (уп. нап. 308), нису потврђени у регистрованом корпусу.

§ 343. ПОСЕСИВНОСТ. Међу синтаксичким средствима за изражавање посесивности, а у функцији неконгруентног атрибута, односно адноминалног посесивног детерминатора, у романијским говорима Старог Влаха регистрована су оба позната падежна облика у том значењу – посесивни генитив и посесивни датив. Посесивни датив се среће само у слободној форми и то у субпољу реципроцитативне посесивности, док генитив бележимо у свим структурним ликовима. У сва три посесивна типа регистрован је генитив с предлогом *У*, а остали структурни облици у по два типа и то: генитив с обавезним детерминатором и слободни генитив као реципроцитатив и пропријетатив, а генитив блокиран предлогом *ОД* у субпољу реципроцитативне и партитивне посесивности.

§ 344. Стабилним формализатором реципроцитативне посесивности јавља се генитив с обавезним детерминатором. Овај неконгруентни атрибут регистрован је и у контактної антепозицији (227.1: *џна је Рада Андрића сестра* (БГ)) и у контактної постпозицији (227.2: *за њим је сестра Мише Цвијетића* (Вр)) у односу на управну реч именског израза. Грађа показује да је антепозитивна употреба генитива с обавезним детерминатором више од три пута заступљенија од постпозитивне. На основу увида у дијалектолошке изворе (уп. нап. 310), антепозиција је обичнија и у говору села Горње Цапарде, говору Тузле и околине, семберијском говору и говору староседелаца босанске Посавине. Обрнута ситуација затиче се у говору села Обади у босанском Подрињу, говору Љештанског и Горобиља код Ужичке Пожеге.

§ 345. Убедљиво најзаступљенији у сфери реципроцитативне посесивности јесте заменички генитив с предлогом *У*, с доминантном антепозитивном контактном позиционираношћу у синтагмама с посесумом у номинативном облику (228.1а: *џ менџ брџт пџбјеже вам* (Б)). Далеко су ређе регистроване синтагме у којима конструкцијом *У + генитив личне заменице* управља именица у неком зависном падежу (228.2: *џ менџ мајку пџслали некако да вџде* (Јб); *џ менџ Лазо џцу џме* (Јб)). Из већине радова имамо само потврде конструкције *У + генитив* и то различитог степена посесивног значења, али су два

рада која се посебно баве проблематиком ове конструкције као неспорном посесивном формом у говору Срба од Горњег Бирча до Нишићке висоравни, те у говору Рађевине (уп. нап. 314, 318, 320, 321, 322) омогућила детаљније поређење већине појединости релевантних за употребу ове форме. Продуктивност ове конструкције сасвим је извесна на простору источне Босне. Нема маргиналан карактер у ужем и ширем окружењу – у семберијском, ускочком и ровачком говору, те у говору Мачве и у колубарском говору. Илустровани материјал из поменутих два релевантна извора показује да је на источнобосанском терену сличан однос антепозиција ~ постпозиција, а у говору Рађевине је антепозиција у незнатној предности. Већина наших потврда управне именице у зависном падежу забележена је на пунктовима граничног појаса према суседним источнобосанским говорима у којима су сасвим обичне синтагме конструкције *У + генитив личне заменице* с управном именицом у свим зависним падежима и у више различитих падежних конструкција. Облик повратне заменице у генитиву блокираном предлогом *У* није регистрован у говору романијског платоа, што је уобичајена појава северно и западно од нашег истраживаног подручја, и ово је црта која у потпуности одваја наше испитивано подручје од суседног.

§ 346. Генитив с предлогом *ОД* (231) бележимо у виду *genitivus originis* (ò[д]-зета шћѐр (Бд)) као и с детерминатором генитивног појма (дála нам *од мòјѐ стрѝнѐ* мајка чѐтри кòзе (Ч)), и притом је атрибут испред управне именице далеко чешћи од атрибута у позицији иза именице. У примерима у којима се јавља с детерминатором конгруентског вида, овај предлошки генитив стоји у најтешњем конкурентском односу с генитивом блокираним обавезним детерминатором који доминира у регистрованој грађи. Стање у дијалектима (уп. нап. 324) указује на уобичајену појаву конструкције типа *брат од моје жене* у западнијим српским говорима, као у говору Змијања или говору личких јекаваца. На другом крају новоштокавштине, у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта назначена је употреба реципроцитатива или пропријетатива исказаног генитивом с обавезним детерминатором. Примери типа *Ханифа*, *Мехе ићи* непознати су нашем подручју чак и као раритет (уп. нап. 325).

§ 347. Ретки примери реципроцитативног слободног генитива срећу се у двама познатим случајевима – лексикализовани патронимом на *-ић* у позицији испред именице

коју посесивно одређују и у облику координативног низа (232: [1] е, бїо је његов сїн, онај *Добриловића* зет (Г); [2] пòкòјнòг Микàила сèстра и *Дàнила*, јè ли (Рс)). Од осталих појавних облика посесивног слободног облика који се наводе у дијалектолошкој литератури (уп. 326 и 327) изостао је облик личне заменице у 3. лицу женског рода, те патроним посесивно детерминисаних личних женских имена. За другу појаву знају три околна говора – говор села Горње Цапарде, Тузле и околине и говор Љештанског.

§ 348. Адноминални посесивни заменички датив забележен је у обема позицијама – чешће у контактної постпозицији (233.1: òстò óвди јá и Мїлија, бурáзер *ми* (Пн)) и ређе у контактної (233.2а: овá *ми* јèтрва óвде... (Ч)) и дистантној антепозицији (233.2б: тáј *ми* стáри їи ђèвèр [...], вáдї-нў вáтру (Пб)). Илустрацију употребе посесивног датива у дијалектолошким изворима најчешће чине измешани овакви примери адноминалног датива и примери посесивног датива маркираног „посесорском саживљеношћу“, каткад уз пропратну напомену и коментар о израженој фреквентности, махом подједнако на различитим странама штокавског говорног подручја (уп. нап. 328).

§ 349. И у пропријетативном посесивном субпољу срећемо више примера антепозитивног генитива с обавезним детерминатором. У већем броју примера се управни члан именског израза као посесум налази у неком зависном падежу блокираном предлогом. Такву предлошко-падежну контактну везу раздваја посесивни детерминатор у генитиву позициониран непосредно испред управне именице (234.1: у *Рїста Плàнїнчића* кўћи (Ц); *око* [о]нòг *Љуба Пушоњè* сїјена (Г)). Слободни генитив као формализатор пропријетативне посесивности антепозитивно је постављен кад је лексикализован презименом на *-ић*, док постпозитивно употребљено презиме може бити у плуралу и без завршетка на *-ић* (235: [1] срèла иг јá дòље у *Мàрковића* пòтоку (Пб); ка[д]-сте се гòре сàстали кòт *Плàнїнчића* кòлибè (Вн); [2] óвди јèдна кўћа *Фòрцáнá* бїла (Пн)). Антепозиционираност слободног генитива лексикализованог презименом на *-ић* и сингуларска форма издвајају се доминантнијом појавом широм штокавског подручја (уп. нап. 332) и чешће је довођена у везу с топонимским образовањима, па тако и старијим образовањима. У односу на присуство у оквиру реципроцитативне посесивности, конструкција *V + генитив* у сфери пропријетативности јавља се у далеко мањем обиму, а

посесум је и овде чешће у номинативу него у неком зависном падежу (236: па је пѡшље у њѣ та кѡћа изгѡрела (Тш); – у *менѣ* дѡлѡм вѡла рѡнили пѡ[д]-шумѡм (Пк)).

§ 350. Генитивне конструкције с предлозима *ОД* и *У* у субпољу партитивне посесивности постављене су махом комплементарно. Наиме, за разлику од предлога *ОД* којим се наглашава аблативно значење типа одвајања или пак потицања, те је конструкција често лексикализована предметним ентитетом лако одвојивим од целине (237: и ѡштри ѡнѡј бајѡнѣт *ѡт пушкѣ* (ДБ); нѣкѡ се звѡно чѡје, *ѡд мојѣ краѡвѡ* (Пљ)), за истицање значења неодвојиве везаности дела за појам чији део представља и припадности таквог дела целини резервисан је предлог *У*, а обележје *живо* (+) најчешће има појам у генитиву (238: у *његѡ* задркта брѡда (Ђ)). Статус конструкције *ОД* + *генитив* на нашем подручју уклапа се у општу слику о територијалној распрострањености и о релевантним фактима употребе конструкције с предлогом *ОД* (уп. нап. 334) – с различитих дијалекатских простора постоје подаци да је обична или фреквентна, везује се више за западне просторе и за романски утицај, али се не занемарује ни њена аутохтоност, повлачи се из некада проширеније употребе изражавања посесије везане за жива бића. Међутим, али и с претходним у вези, у будућим истраживањима треба имати у виду запажања Џевада Јахића о посесивном генитиву без предлога *ОД* као занимљивом синтаксичком особеношћу говорѡ источне и југоисточне Босне заснована на разноврсним, некад и уобичајеним примерима, међу којима су се наша и два занимљива примера забележена источно од романијског платоа – на суседном, рогатичком подручју, уп. *прешо преко курѡака трагова, на сугреб вука нашоѡ*.

§ 351. Ваљани закључци о стварном стању конкурентског односа двеју (или више) форми и њиховој заступљености на српском и штокавском говорном подручју захтевају свеобухватну пажњу усмерену на одређени феномен, која бар подразумева равноправан приступ конкурентним јединицама без обзира на њихов дијалекатски, специфичан или стандардни карактер, обавезно дат неопходни шири контекст за разумевање и диференцирање појавних облика, а целокупна анализа би требало бити спроведена на обимнијем дијалекатском корпусу.

Будући да највећим делом недостаје овакав и уопште јединствен приступ у дијалектолошкој литератури која даје одређене податке о овде истраживаним феноменима,

то је онемогућило утврђивање евентуалних синтаксичких изоглоса, али их треба узимати као драгоцене смернице за потенцијална поља испитивања.

§ 352. МЕТАФОРИЗАЦИЈА ПРОСТОРА. На основама механизма метафоризације просторних односа, семантичка структура посматраних апстрактних семантичких категорија у највећој мери је уобличена протолокационим предлошко-падежним конструкцијама које су у циљне домене унеле своја инхерентна обележја у новом изразу најчешће кореспондентном с изворишним. Ипак, специфичности одређених апстрактних семантичких категорија доводиле су како до модификованости тако и до неутралисаности протолокационих параметара.

§ 353. Природа темпоралности, у којој су локализатори једнодимензионални, није дала простора за потпуно остваривање перлативности као 'пресецања' оријентира или 'линије кретања' објекта локализације у оквирима оријентира. Линеарност као одраз перлативности налази пак свој израз у протолокационим перлативним конструкцијама, али у мањем опсегу. Адвербијализованост таквих форми, говорећи о њиховом старосном слоју, објашњава и некадашњу везу перлативности и линеарности. Ипак потреба за спецификацијом значења недовољно исказивог примарно перлативним моделима довела је до стварања нових, јединствених изрза који неће бити контекстуално и лексички условљени – предлошких изрза *ЗА ВР^ИЈЕМЕ* и *У ТОКУ*. Сложеност темпоралног синтаксичко-семантичког система заснованог на протолокационим параметрима као темпоралној метафоризација хоризонталног простора довела је до стабиловања поља темпоралне идентификације оријентационог типа који развија и систем специфичних оријентационих предлога (*ПРИЈЕ*, *УОЧИ*, *НАКОМ*, *ПОСЛЕ*). Наравно, као и у претходном случају, нису се изгубили старији, него су паралелно наставили функционисати и протолокациони формализатори транспоновани, претежно, из сфере антелокализације и сфере постлокализације. Језик је својим механизмима довео до употребе конструкција беспредлошког генитива и акузатива с актуализаторима, с мање нелимитираном могућности лексикализације временским појмовима него у случају предлошких конструкција, чиме су ове две конструкције, ван становишта протолокализација, постале главним формализаторима симултаности.

Од протолокационих падежних конструкција једино протолокационо интраадлативно *У* + *акузатив* има чисто временско значење у сфери симултаности, а не *У*

+ *локатив*, при чему је и протолокациона директивност акузатива у овом случају неутралисана, уз очувану интерну контактност. У правцу неутралисаности протолокационе директивности развијала се и временска антелокализација (= антериорност), тако да је стабилним формализатором постала конструкција *ПРЕД* + *акузатив* с инхерентним обележје проксималности, док конструкција *ПРЕД* + *инструментал* није уопште забележена.

Случај модификованости својих примарних обележја бележимо код неких предлошко-падежних конструкција, односно код њихових предлошких форманата, као носиоца тих обележја. Тако, немогућност поклапања ситуације исказане предикацијом и оне исказане временским локализатором у конструкцији с предлогом *ДО* упућује на модификованост примарне контактне немаркираности општеадлативног *ДО* + *генитив*. Предлог *БЛИЗУ* је своју неспецификовану дистантну просторну локативност модификовао у спецификовану антериорну сукцесивност.

Заједничка карактеристика секвентивног *ПО* + *локатив* и симултаног (или неспецификованог сукцесивног) *О* + *локатив* јесте што се у њима огледају транспонованја просторних значења у којима се ове конструкције и не срећу у просторном семантичком пољу – с постлокативном дистантношћу, односно с екстерном контактносту (или дистантном циркумлокативношћу).

§ 354. Блискост категорије квалификативности са протолокационом перлативношћу која постоји на функционалном плану нашла је свој израз на плану језичке структуре. Тако се у изворишној квалификативној категорији, категорији инструменталности спроводничког типа, издваја беспредлошки инструментал. Сви наведени типови употребе беспредлошког инструментала у категорији оруђа потврда су присутности протолокационе неспецификованости ове контактне конструкције, с тим што је за интерну маркираност, испољену кроз јединствену делатност агенса и његовог инхерентног дела, последније везан. Одсуство чврсте везе између агенса и инструмента уводи конструкцију без протолокационог ослонца – инструментал с предлогом *С(А)*. Модификованост протолокационог позиционог својства беспредлошког инструментала у правцу интерно маркиране контактности специфичност је ове форме у свим квалификативним сферама у којим јавља (квалификативност у ужем смислу, компаративност, квантитативност). У свим таквим случајевима отворен је простор за употребу других искључиво екстерно

контактних падежних формализатора, као што је то конструкција *НА + акузатив*. И већина осталих конструкција које се појављују у квалификативном семантичком пољу максимално је очувала своја протолокациона обележја транспонована у одговарајућем облику, без посебних модификација. У примерима у којима је мање остварива пројекција примарне постадлативности предлога *ЗА*, романско-балканска интерференција заслужна је за појаву конструкције *ЗА + акузатив* у српском и осталим јужнословенским језицима.

§ 355. Перцепција циља као достизања крајње тачке у неком процесу огледа се и у језичком изражавању циљних односа, тако да се у систему падежних формализатора интенционалности махом среће акузатив чије је основно значење усмереност, директивност, а што је подржано и управним глаголом усмереног кретања који предодређује појаву адлативног колоката. И доминантне акузативне конструкције с предлозима *НА* и *У* и остале које се јављају формализаторима интенционалности у потпуности су очувале своја протолокациона обележја. Исти је случај и с формализаторима каузалности. Разумевање каузалности као изразито аблативног феномена на језичком плану се одражава употребом аблативних форми без присутних модификација. Немодификована протолокациона обележја формализатора свих релационих семантичких категорија (интенционалности, каузалности, кондиционалности, концесивности) одражава се и у формирању одговарајућег таутосубјекатског или хетеросубјекатског узрочно-последичног односа.

§ 356. Извршеним описом функционисања синтаксичко-семантичких структура изражених предлошко-падежним конструкцијама у истраживаном говору, исцрпним у мери у којој је то пружао расположиви корпус, остварен је један од основних циљева овог рада и задатака дијалектолошких проучавања – попуњавање празнина на мапи српских говора, у овом случају на мапи синтаксичких истраживања функционисања детерминативних падежних система на српском језичком простору.

Сама анализа је отворила мноштво појединачних истраживачких проблема како синхронијског, тако и дијахронијског карактера, те је стога и истраживањем представљеним у овом раду, заправо, само постављен темељ за будућа различито усмерена синтаксичка испитивања не само на грађи овог говора, већ уопште на дијалекатској грађи као богатој ризници језика и културе једног народа и једног краја.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 1999: Antonić, Ivana (1999). Temporalni genitiv s predlogom USRED. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). [Посвећено сећању на академика Павла Ивића] XLII: 133–139.
- Антонић 2001: Антонић, Ивана (2001). *Временска реченица*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Антонић 2003а: Антонић, Ивана (2003). Спацијална идентификација локационог типа номиналном формом у генитиву. *Свеске Матице српске. Грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика* (Нови Сад). бр. 41, св. 11: 78–85.
- Антонић 2003б: Антонић, Ивана (2003). Спацијална идентификација оријентационог типа номиналном формом у генитиву. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLVI/ 1: 59–66.
- Антонић 2004а: Antonić, Ivana (2004). Temporalna determinacija nominalnom formom u genitivu u standardnom srpskom jeziku. *Slavia Meridionalis. Studia linguistica. Slavica et balcanica*. red. Stanislav Karolak. Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk. 4: 65–80.
- Антонић 2004б: Антонић, Ивана (2004). Синтакса и семантика датива. *Јужнословенски филолог* (Београд). LX: 67–97.
- Антонић 2005а: Антонић, Ивана (2005). *Синтакса и семантика падежа*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Прилози граматици српског језика: Синтакса савременог српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Антонић 2005б: Антонић, Ивана (2005). Субјекатски генитив у стандардном српском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXI: 125–143.
- Антонић 2005в: Антонић, Ивана (2005). Предлози *УСРЕД*, *НАСРЕД*, *ПОСРЕД* у савременом стандардном српском језику. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 67: 129–136.
- Антонић 2006а: Антонић, Ивана (2006). Предлог *ОД* у савременом српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 35/1: 129–144.
- Антонић 2006б: Антонић, Ивана (2006). Темпорална детерминација номиналном формом у инструменталу у стандардном српском језику. *Slavia Meridionalis. Studia linguistica. Slavica et balcanica*. red. Stanislav Karolak. Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk. 6: 91–105.
- Антонић 2006в: Антонић, Ивана (2006). Темпорална детерминација номиналном формом у акузативу у стандардном српском језику. *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Ур. Предраг Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија], књ. 1: 47–70.
- Антонић 2007а: Антонић, Ивана (2007). Синтакса и семантика падежа у новој “Синтакси савременог српског језика”. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 71–72: 343–356.
- Антонић 2007б: Антонић, Ивана (2007). Темпорални генитив: непосредна временска локализација. *Књижевност и језик* (Београд). LIV/ 1–2: 29–40.
- Антонић 2007в: Антонић, Ивана (2007). Синтакса и семантика предлога *ДО*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). [Посвећено професору др Мати Пижурици поводом 65-годишњице живота]. L: 31–43.

- Антонић 2008а: Антонић, Ивана (2008). Синтакса и семантика предлога *ОКО*. *Семантичка проучавања српског језика*. Ур. М. Радовановић, П. Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија] књ. 2: књ. II: 161–179.
- Антонић 2008б: Антонић, Ивана (2008). О једном синтаксичко-семантичком моделу с локативом. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXIV: 7–14.
- Антонић 2010: Антонић, Ивана (2010). Један реченични модел с предлошким акузативом као пролептичким субјектом. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXVI: 109–121.
- Антонић 2011: Антонић, Ивана (2011). Синтакса и семантика предлога *према*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LIV/2: 161–178.
- Арсенијевић 2000: Арсенијевић, Нада (2000). О валентности глагола *личити*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIII: 35–41.
- Арсенијевић 2003а: Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLVI/1: 101–261.
- Арсенијевић 2003б: Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLVI/2: 51–216.
- Арсенијевић 2007а: Арсенијевић, Нада (2007). О конструкцији с основним бројем. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). [Посвећено професору др Мати Пижурици поводом 65-годишњице живота]. L: 45–54.
- Арсенијевић 2007б: Арсенијевић, Нада (2007). Падежни неконгруентни атрибути у језику Стевана Сремца. *Синтаксичка истраживања: дијахроно–синхрони план*. (Лингвистичке свеске 6). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 114–138.
- Арсенијевић 2007в: Arsenijević, Nada (2007). Tranzitivnost i padeži objekta u srpskom jeziku. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 71–72: 377–389.
- Арсенијевић 2008: Арсенијевић, Нада (2008). Прилог проучавању семантике конструкција с предлозима *У* и *НА*. *Семантичка проучавања српског језика*. Ур. М. Радовановић, П. Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија] књ. 2: књ. II: 151–160.
- Ашић 2005: Ашић, Татјана (2005). Предлози *по*, *на* и *у* у српском језику и њихова физичка и темпорална интерпретација. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 68: 161–168.
- Ашић 2006: Ашић, Татјана (2006). Просторне и временске употребе *уз* у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 35/1: 145–157.
- Баотић 1971: Баотић, Јосип (1971). Синтакса падежа у говору старосједилаца босанске Посавине. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 7: 105–140.
- Баотић 1983: Baotic, Josip (1983). Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). IV: 7–208.
- Баотић 1985: Baotic, Josip (1985). Govori sjeverne i sjeveroistočne Bosne. – Iz sintakse. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). V: 337–372.
- Баотић 2012: Baotic, Josip (2012). Iz sintakse bosanskohercegovačkih govora. U: *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*. Biblioteka Bosnistika. Posebna izdanja. knjiga 11. Sarajevo: Slavistički komitet. 166–213. <12.10.2014>
- Батистић 1972: Batistić, Tatjana (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, nova serija, knj. 3.

- Белај 2008: Belaj, Branimir (2008) *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek.
- Белић 1998: Белић, Александар (1998). *Општа лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју*. Изабрана дела Александра Белића. Први том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 1999: Белић, Александар (1999). *Историја српског језика. Фонетика. Речи са дефлексијом. Речи са конјугацијом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 2000: Белић, Александар (2000). *О различитим питањима савременог језика*. Изабрана дела Александра Белића. Тринаести том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 2007: Богдановић, Недељко (2007). Предлошко-падежне синтагме у топонимији сврљишког краја. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLV. 285–290.
- Бојовић 2008: Бојовић, Драга (2008). Из синтаксе говора Потарја. *Српски језик* (Београд). XIII/1–2: 323–341.
- Бошњаковић / Урошевић 2008: Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2008). Падежи у функцији темпоралног детерминатора инклузивног типа у говору Смедеревског Подунавља. Ур. Срето Танасић. *Зборник Института за српски језик* (Београд). [Посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота] књ. I: 101–127.
- Бошњаковић / Урошевић 2010а: Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2010). Падежи у функцији темпоралног детерминатора ексклузивног типа у говору Смедеревског Подунавља. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*. [Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу]. Косовска Митровица. 29–46.
- Бошњаковић / Урошевић 2010б: Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2010). Падежи у функцији темпоралног детерминатора фреквентивног типа у говору Смедеревског Подунавља. *Анали Филолошког факултета* (Београд). XXII: 253–272.
- Бошњаковић / Урошевић 2010в: Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2010). Падежи у функцији темпоралног детерминатора ингресивног и терминативног типа у говору Смедеревског Подунавља. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). LIII/1: 163–176.
- Бошњаковић / Урошевић 2011: Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2011). Падежи у функцији темпоралног детерминатора лонгитудиналног типа у говору Смедеревског Подунавља. *Српски језик* (Београд). XVI: 243–268.
- Бошњаковић 2012: Бошњаковић, Жарко (2012). Морфолошке особености говора источне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). LIX: 1–381.
- Брабец 2012: Brabec, Ivan (2012). Govor Tuzle i okolice. *BHDZb*. књ. X: 51–241.
- Брозовић 1966: Brozović, Dalibor (1966). О problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb). књ. 2: 119–208.
- Брозовић 2012: Brozović, Dalibor (2012). Govor u dolini rijeke Fojnice. *BHDZb*. књ. X: 243–425.
- Букумирић 2003: Букумирић, Милета (2003). Говори северне Метохије. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). L.
- Букумирић 2010: Букумирић, Милета (2010). Значења генитива у говорима северне Метохије. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*. [Посебно издање

поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу]. Косовска Митровица. 47–82.

- Васић 2007: Васић, Вера (2007). Кондиционално-каузални комплекс. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). [Посвећено професору др Мати Пижурци поводом 65-годишњице живота]. L: 105–110.
- Веску 1976: Vescu, Victor (1976). Govor Banatske Crne Gore. *Зборник за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XIX/1: 115–172.
- Вићентић 2001: Вићентић, Биљана и др. (2001). *Грађа за библиографију српске синтаксе*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вићентић 2006: Вићентић, Биљана (2006). Теорија функционалног синтаксиса: от семантичких структур к языковым средствам. Арто Мустайоки. Москва: Языки славянской культуры (2006). *Јужнословенски филолог* (Београд). LXII: 396–399.
- Војводић 1991: Војводић, Дојчил (1991). Функционално-семантичко поље као лингвистички модел у испитивању хрватско-српског језичног система. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 20/2: 269–279.
- Војводић 1998: Војводић, Дојчил (1998). Теорија семантичких локализација као универзални лингвистички модел, Предраг Пипер, *Језик и простор*. Београд: Библиотека XX век. 1997: 221стр. *Јужнословенски филолог* (Београд). LIV: 204–213.
- Вуковић Ј. 1938–39: Вуковић, Јован (1938–39). Govor Пиве и Дробњака. *Јужнословенски филолог* (Београд). XVIII: 1–113.
- Вуковић Ј. 1954: Вуковић, Јован (1954). О падежним конструкцијама с предлозима *над*, *изнад* и сл. *Pitanja književnosti i jezika* (Sarajevo). I: 5–49.
- Вуковић Ј. 1955: Vuković, Jovan (1955). Semantička baza za predložke konstrukcije s predlozima *над*, *под* и сл. *Pitanja književnosti i jezika* (Sarajevo). II/1–2: 73–85.
- Вуковић Ј. 1957–58: Vuković, Jovan (1957–58). О начину služenja синтаксичким средствима приликом испитивања предлошко-падежних конструкција (поводом критике на мој рад о предлошким изразима *изнад* + *genitiv*). *Pitanja književnosti i jezika* (Sarajevo). IV–V: 89–125.
- Вуковић Ј. 1964: Vuković, Jovan (1964). Govorne osobine stanovništva *Žepe*. *GZM* (Sarajevo). XIX: 45–62.
- Вуковић Г. 1966: Вуковић, Гордана (1966). О односу “оријентационих” предлога типа *испод/под*, *изнад/над*, *испред/пред*. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 2: 77–83.
- Вуковић Г. 1967: Вуковић, Гордана (1967). О неким функцијама инструментала без предлога у језику Посићевих “Корена”. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 3: 65–68.
- Вукомановић 1963: Вукомановић, Славко (1963). О једној употреби предлога *на*. *Наш језик* (Београд). књ. XIII, н.с., св. 1–2: 81–94.
- Вучковић М. 2009: Вучковић, Марија (2009). Савремена дијалектолошка истраживања у српској лингвистици и проблематика језика у контакту. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXV: 405–423.
- Гортан-Премк 1963: Гортан-Премк, Даринка (1963). Синтагме с предлогом *до* с обзиром на својства предлога уопште. *Наш језик* (Београд). књ. XIII, н.с., св. 1–2: 64–80.
- Гортан-Премк 1963–64: Гортан-Премк, Даринка (1963–64). Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука. *Јужнословенски филолог* (Београд). XXVI/1–2: 437–458.

- Гортан-Премк 1971: Гортан-Премк, Даринка (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 2.
- Гортан-Премк 1977: Гортан-Премк, Даринка (1977). О неким питањима двојачке глаголске рекције. *Јужнословенски филолог* (Београд). XXXIII/1–2: 237–245.
- Гортан-Премк 1997: Гортан-Премк, Даринка (1997). *Полисемеја и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 14.
- Грицкат 1958: Грицкат, Ирена (1958). Покретно „а“ на крају неких предлога као диференцијални семантички знак. *Наш језик* (Београд). IX (н.с.)/7–10: [291]–301.
- Грицкат 1968: Грицкат, Ирена (1968). Неколико ситнијих синтаксичких балканизама у српскохрватском језику. *Наш језик* (Београд). XVII (н.с.)/1–2: [41]–51.
- Грицкат 1973: Грицкат, Ирена (1973). Из проблематике прелазности српскохрватског глагола. *Јужнословенски филолог* (Београд). XXX/1–2: [297]–303.
- Грицкат 1986: Грицкат, Ирена (1986). Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). XLII: [71]–93.
- Грицкат 1997: Грицкат, Ирена (1997). Предлози у синтагмама са временским значењима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XL/2: [59]–61.
- Грицкат 2000: Грицкат, Ирена (2000). Појаве метафоричности у прилозима. *Јужнословенски филолог* (Београд). LVI/1–2: [301]–309.
- Грицкат 2003: Грицкат, Ирена (2003). О предлогу *За* у српском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). LIX: 11–16.
- Грковић 1968а: Грковић, Милица (1968). Неке особине говора села Лукова. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 4: 121–131.
- Грковић 1968б: Грковић, Милица (1968). Употреба падежа у чумићком говору. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 4: 133–159.
- Грковић 1969: Грковић, Милица (1968). Падежне конструкције у језику Милана Ђ. Милићевића. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 5: 239–265.
- Грковић-Мејдор 2001: Грковић-Мејдор, Јасмина (2001). *Питања из старословенске синтаксе и лексике*. Нови Сад: Филозофски факултет, Катедра за српски језик и лингвистику. (Лингвистичке свеске 1).
- Грковић-Мејдор 2002: Грковић-Мејдор, Јасмина (2002). Понављање предлога у старосрпском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 45/1–2: 67–81.
- Грковић-Мејдор 2007а: Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејдор 2007б: Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). Развој синтаксичке транзитивности. *Зборник Матице српске за славистику*. 71/72: 417–433.
- Далмација 1997: Далмација, Стево (1997). *Ијекавски говори Поткозарја*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић“.
- Даничић 1858: Даничић, Ђуро (1858). *Србска синтакса. Део први*. Београд.
- Дешић 1976: Дешић, Милорад (1976). Западнобосански ијекавски говори. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXI, 316+карте.

- Драгићевић Р. 2007: Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгичевић М. 1986: Драгичевић, Милан (1986). Говор личких ијекаваца. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXXII: 7–241.
- Драгичевић М. 1999: Драгичевић, Милан (1999). О говору Срба околине Градишке. *Градишки зборник*. I: 37–42.
- Драгичевић М. 2000а: Драгичевић, Милан (2000). *Списи о западнијим српским говорима*. Бања Лука.
- Драгичевић М. 2001: Драгичевић, Милан (2001). Најзападнији српски говори данас. *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности* (Бања Лука). књ.1: 79–89.
- Драгичевић М. 2003: Драгичевић, Милан (2003). О говору села Бранешци у околини Челинца. *Српски језик* (Београд). VIII/1–2: 303–314.
- Драгичевић М. 2007в: Драгичевић, Милан (2007). Прекодрински мост: поводом 60 година Института за српски језик Српске академије наука и уметности. *Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова I*. Београд: Институт за српски језик САНУ. 273–278.
- Драгичевић М. 2008: Драгичевић, Милан (2008). Белешке о говору села Кремне у западној Босни. *Српски језик* (Београд). XIII/1–2: 103–111.
- Драгичевић М. /Реметић 2001: Драгичевић, Милан и Слободан Реметић (2001). Српска дијалектологија на почетку 21. века. *Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека: проблеми и правци развоја: зборник радова са научног скупа (Бања Лука, 7–8. децембра 2001)*. Бања Лука: Филозофски факултет. 143–158.
- Дункова, Татјана (2000). Конкурентна употреба неких дативских конструкција (на материјалу српског и бугарског језика). *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 29/1: 123–129.
- Ђукановић 1983: Ђукановић, Петар (1983). Говор села Горње Цапарде. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXIX: 191–294.
- Ђукановић 1995: Ђукановић, Петар (1995). Говор Драгачева. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XLI
- Ђуровић 1992: Ђуровић, Радосав (1992). Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXXVIII: 1 – 378.
- Ђуровић 2004: Ђуровић, Радосав Ј. (2004). *О акценату и дијалектима*. Ниш: Филозофски факултет.
- Жугић 2005а: Жугић, Радмила (2005). Еквиваленти адноминалног беспредлошког генитива и генитивних синтагми с предлозима *од* и *у* за исказивање посесивних значења у говору јабланичког краја. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXI: 179–189.
- Жугић 2005б: Жугић, Радмила (2005). Предлог *на* у говору јабланичког краја: паралеле са стандардним српским језиком. *Србистички прилози: зборник у част професора Славка Вукомановића*. Београд: Филолошки факултет. 99–106.
- Жугић 2006а: Жугић, Радмила (2006). Исказивање значења партитивног адноминалног беспредлошког генитива у говору јабланичког краја. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 69/2.
- Жугић 2006б: Жугић, Радмила (2006). Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXII: 259–280.

- Жугић 2006в: Жугић, Радмила (2006). Предлози у микропонимијама јабланичког краја: граматички и ономастички аспект. *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу* (Ниш). 8: 135–144.
- Жугић 2006г: Жугић, Радмила (2006). Темпорално генитивно значење у говору јабланичког краја. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 69/1: 217–225.
- Жугић 2007а: Жугић, Радмила (2007). Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима *око, поред/според, поза, више/повише/извише, врз*. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). LIV: 549–568.
- Жугић 2007б: Жугић, Радмила (2007). Генитивне предлошко-падежне синтагме узрочног значења с предлогом *од* у говору јабланичког краја: паралеле с призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима. *Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова I*. Београд: Институт за српски језик САНУ. 279–291.
- Жугић 2009: Жугић, Радмила (2009). Генитивне синтагме за исказивање месног односа оријентационог типа у говору јабланичког краја. *Дијалекат – Дијалекатска књижевност: зборник радова са научног скупа одржаног у Лесковачком културном центру 25. и 26. септембра 2008. године*. 33–47.
- Зец/Којен 1981: Зец, Драга и Леон Којен (1981). Српскохрватске конструкције с обавезним детерминатором. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 24/1.
- Ивић М. 1950: Ивић, Милка (1950). Из семантике. *Наш језик* (Београд). (н.с.). I /7–8: 329–330.
- Ивић М. 1951–1952: Ивић, Милка (1951–1952). О предлогу *по* у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). XIX: 173–212.
- Ивић М. 1953: Ивић, Милка (1953). Енклитички облик личне заменице као знак модалности. *Наш језик* (Београд). V (н.с.)/1–2: 61–64.
- Ивић М. 1954а: Ивић, Милка (1954б). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко–семантичка студија)*. Београд: Српска академија наука, Посебна издања, књ. СС XXVII, Институт за српски језик, књ.2.
- Ивић М. 1954б: Ивић, Милка (1954). Узрочне конструкције с предлогом *због, од, из* у савременом књижевном језику. *Наш језик*. Београд. н.с., књ. 5, св. 5–6: 186–194.
- Ивић М. 1955–56: Ивић, Милка (1955–1956). Из проблематике падежних временских конструкција. *Јужнословенски филолог* (Београд). XXI/1–4: 165–214.
- Ивић М. 1956: Ивић, Милка (1956). Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик* (Београд). књ. VII, н.с., бр. 7–10: 260–269.
- Ивић М. 1957: Ивић, Милка (1957). Једно поглавље из граматике нашег савременог језика – систем месних падежа. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* (Нови Сад). II: 145–158.
- Ивић М. 1957–58: Ивић, Милка (1957–1958). Систем предлошких конструкција у савременом српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). XXII: 141–166.
- Ивић М. 1958: Ivić, Milka (1958). The relationship between bound and free form in the serbo-croate cases. *Cercetări de lingvistică*. Cluj: Institutul de lingvistică, Academia Republicii Populare Române. anul III: 217–226.
- Ивић М. 1960: Ивић, Милка (1960). Диференцијалне синтаксичке особине у словенском језичком свету. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* (Нови Сад). V: 49–74.
- Ивић М. 1963: Ивић, Милка (1963). Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). VI: 13–30.

- Ивић М. 1971: Ивић, Милка (1971). Квистионар за употребу падежа у савременом српскохрватском књижевном језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XIV/1: 159–170.
- Ивић М. 1972: Ивић, Милка (1972). О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи. *Зборник за језик и књижевност* (Титоград). књ. I: 27–32.
- Ивић М. 1983: Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta
- Ивић М. 1995: Ivić, Milka (1995²). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoграф.
- Ивић М. 1998: Ивић, Милка (1998). О прилошкој детерминацији глаголског предиката. *Јужнословенски филолог* (Београд). LIV: 1–6.
- Ивић М. 2000а: Ivić, Milka (2000). *Lingvistički ogledi, tri*. Beograd: Biblioteka XX vek, Čigoja štampa.
- Ивић М. 2000б: Ивић, Милка (2000). О модификатору “улоге” агенс. *Јужнословенски филолог* (Београд). LVI/1–2: 463–467.
- Ивић М. 2000в: Ивић, Милка (2000). Каже се: *сео поред ње*, али не и: **устао поред ње*; зашто?. *Наш језик* (Београд). књ. XXXIII, св. 3–4: 185–187.
- Ивић М. 2001: Ивић, Милка (2001). Неки увиди у конструкције типа *чекати некога / на некога* и *заборавити нешто / на нешто*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIV/1–2: 7–11
- Ивић М. 2010: Ивић, Милка (2010). Квалификативна улога генитивне именичке форме с предлогом *од*. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXVI: 269–271.
- Ивић М. 2010: Ивић, Милка (2010). О неким, досада неразматраним, информативним критеријумима од којих зависи коришћење/некоришћење предлога *ОД*. *Наш језик* (Београд). 41/1–2: 3–5.
- Ивић П. 1994а: Ивић, Павле (1994). *О говору Галипољских Срба*. Целокупна дела I. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић П. 1994б: Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој. Општа разматрања и штокавско наречеје*. Целокупна дела III. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић П. 1998: Ивић, Павле (1998). Српски дијалекти и њихова класификација. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLI /2: 113–132.
- Ивић П. 1999: Ивић, Павле (1999). Српски дијалекти и њихова класификација (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLII: 303–354.
- Ивић П. 2001: Ивић, Павле (2001). Српски дијалекти и њихова класификација (III). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIV/1–2: 175–209.
- Ивић П./Бошњаковић/Драгин 1997: Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови). *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XLIII: 297–433.
- Ивић П./Реметић 2007: Ивић, Павле и Слободан Реметић (2007). Необична употреба рефлексивне морфеме *се* у говору Муслимана у Кладњу и околини. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). [Посвећено професору др Мати Пижурици поводом 65-годишњице живота]. L/1–2: 557–564.
- Ивић 1913а: Ivšić, Stjepan (1913). Današnji posavski govor. *Rad JAZU* 196: 124–254.
- Ивић 1913б: Ivšić, Stjepan (1913). Današnji posavski govor. *Rad JAZU* 197: 9–138.

- Јахић 1981: Јахић, Джевад А. (1981). *Ијекавскоштакавски говори источне и југоисточне Босне*. Докtorsка дисертација. II. Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Јахић 1987: Јахић, Девад (1987). Лингвистичка географија – предмет и методи истраживања. досадашњи резултати. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 30/1
- Јахић 2002: Јахић, Джевад (2002). Ијекавскоштакавски говори источне Босне. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). VIII: 7–236.
- Јелинек 1998: Јелинек, Милан (1998). Порекло и функција нове врсте предлога у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 27/2: 183–189.
- Јовановић 2005а: Јовановић, Миодраг (2005). *Говор Паштровића*. Подгорица: Универзитет Црне Горе (Библиотека Филозофско-филолошке науке).
- Јовановић 2005б: Јовановић, Миодраг (2005). Дијалекатско и нормативно у говору Пиве и Дробњака: према студији Јована Вуковића „Говор Пиве и Дробњака“. *На извору Вукова језика: III Научни скуп 2000*. Жабљак: Скупштина општине. 52–61.
- Јолкина 1991: Јолкина, Нина (1991). Употреба предлошких и беспредлошких конструкција у српскохрватском и руском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 20/2: 243–250.
- Јуришић 2012: Јуришић, Марина (2012). *Синтакса падежа у говору Горње Пчиње*. Докторска дисертација. Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Катеин 1983: Катеин, Рудолф (1983). Синонимија падежа у оквиру нове падежне теорије. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 12/ 1: 119–129.
- Катичић 1986: Катичић, Рadoslav (1986). *Sintaksa hrvatskog književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Кашић 1968: Кашић, Јован (1968). Допуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. XI: 105–108.
- Кашић 1969: Кашић, Јован (1969). Појава нагомилавања предлога у савременом српскохрватском књижевном језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. XII: 173–182.
- Кашић 1973: Кашић, Јован (1973). Један случај утицаја синтаксичко-семантичких фактора на избор форме објекта. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. 16/2.
- Кашић 3. 1995: Кашић, Зорка (1995). *Govor Konavala. Српски дијалектолошки зборник* (Београд). књ. XLI: 241–396.
- Клајн 2002: Клајн, Иван (2002). *Прилози граматици српскога језика: Творба речи у савременом српском језику. Први део – Слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн 2003: Клајн, Иван (2003). *Прилози граматици српскога језика: Творба речи у савременом српском језику. Други део – Суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Кликовац 2000а: Кликовас, Душка (2000). *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Кликовац 2000б: Кликовац, Душка (2000). Појмовне метафоре и семантика предлога: о једном апстрактном значењу предлога у с локативом. *Јужнословенски филолог* (Београд). LVI/1–2: 521–528.

- Кликовац 2004: Klikovac, Duška (2004). *Метафоре у мишљењу и језику*. Београд: Библиотека XX век – Књиžара Krug.
- Кликовац 2006: Кликовац, Душка (2006). О метафоричкој концептуализацији неких апстрактних појмова из домена модалности. *Српски језик* (Београд). 11: 103–113.
- Кнежевић 2000: Кнежевић, Слађана (2000). Милан Драгичевић: Списи о западнијим српским говорима. *Лингвистичке актуелности*. год. I, бр. 3: 18–22.
- Ковачевић 1981: Ковачевић, Милош (1981). Употреба приједлога *преко* у српскохрватском стандардном језику. *Наш језик* (Београд). књ. XXV, св. 3: 136–158.
- Ковачевић 1982: Kovačević, Miloš (1982). Tipovi nekongruentnih atributa uz deverbativne imenice u djelima Anđelka Vuletića. *Književni jezik* (Sarajevo). XI/2: 81–92.
- Ковачевић 1986: Ковачевић, Милош (1986). Префиксација и њен утицај на форму и семантику синтагме. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд – Нови Сад – Тршић). 16: 119–129.
- Ковачевић 1988: Kovačević, Miloš (1988). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost
- Ковачевић 1989а: Ковачевић, Милош (1989). Интенционалне конструкције у Доситејевом језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XXXII/2: 177 – 191.
- Ковачевић 1989б: Ковачевић, Милош (1989). Из проблематике развоја синтаксичких категорија: финалне конструкције у Доситејевом језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 19/2: 69–79.
- Ковачевић 1992: Kovačević, Miloš (1992). *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost, Nastavna biblioteka 118.
- Ковачевић 2001: Ковачевић, Милош (2001). Синтаксичке новости из Хрватске (Иво Прањковић, *Друга хрватска складња. Синтаксичке расправе*. Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 2001, 179. стр.) *Српски језик*. (Београд). 6/1–2: 603–611.
- Ковачевић 2004: Ковачевић, Милош (2004). *Огледи о синтаксичкој негацији*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ковачевић 2006: Ковачевић, Милош (2006). Прилошки изрази у савременом српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 36/1: 67–81.
- Ковачевић 2007: Ковачевић, Милош (2007). *Србистичке теме*. Крагујевац: Филолошко–уметнички факултет.
- Којен 1980: Којен, Леон (1980). Семантички параметри у синтакси. *Јужнословенски филолог* (Београд). XXXVI: 13–24.
- Кончаревић 2000: Кончаревић, Ксенија (2000). Конкуренција синтаксичких средстава за исказивање квалитативности у српском и руском језику (лингводидактички аспекти). *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 29/1: 307–317.
- Копечни 1973: Kopečný, František (1973). *Etimologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*. Svazek 1. Předložky – Koncové partikule. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd..
- Косорић 1966: Kosorić, Veselin (1966). Naselja i porijeklo stanovništva. U: *Rogatica*. Sarajevo: Svjetlost. 12–25.

- Кречмер 2007: Кречмер, Ана (2007). О синтакси предстандардних фаза језичког развоја: на материјалу руске и српске писмености. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). књ. 71–72: 465–480.
- Кукољ 2009: Кукољ, Ана (2009). Систем падежа са значењем адвербијалне квалитативности у *Мемоарима* Проте Матеје Ненадовића. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 40: 5–24.
- Лазих 2008: Лазих, Анђелка (2008). *Грађа за речник говора Мачве*. Шабац: Културни центар.
- Лашкова 1982: Лашкова, Лили (1982). Синтаксичка синонимија и номинална квантификација у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 12: 63–71.
- Марковић 1991: Марковић, Рајна (1991). Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове. *Наш језик* (Београд). н.с., књ. XXIX, св. 1–2: 55–76.
- Микић 2006: Микић, Милена (2006). Падежне конструкције с адвербијалним значењем у „Житију светог Симеона“ Светог Саве. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 37: 5–30.
- Милановић 1958–59: Милановић, Бранислав (1958–59). Употреба предлога *код* (с генитивом) уз глаголе кретања. *Наш језик* (Београд). н.с., књ. IX, св. 7–10: 227–242.
- Милинковић 1982: Милинковић, Љубо (1982). Еквиваленти сх. темпоралног генитива у руском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 25/2
- Милинковић 1987а: Милинковић, Љубо (1987). Конструкције с предлогом *за* у савременом руском и српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). XLIII: 137–171.
- Милинковић 1988: Милинковић, Љубо (1988). *Датив у савременом руском и српском језику (конфронтативна анализа)*. Београд: Научна књига.
- Милорадовић 2000: Милорадовић, Софија (2000). Цртице о говору Срба у Кнежеву и Брањини (Бели Манастир). *Јужнословенски филолог* (Београд). LVI/1–2: 665–669.
- Милорадовић 2003: Милорадовић, Софија (2003). *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Милорадовић 2006а: Miloradović, Sofija (2006). Iskazivanje posesivnosti predlogom *od* u srpskim narodnim govorima. *Slavia Meridionalis. Studia linguistica. Slavica et balcanica*. red. Stanislav Karolak. Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk. 6: 57–64.
- Милорадовић 2006б: Милорадовић, Софија (2006). Употреба падежних облика у говору Радимње и Параћинског Поморавља – једно поређење. *Probleme de filologie slavă* (Timișoara). XIV: 89–98.
- Милорадовић 2006в: Милорадовић, Софија (2006). Осврт на удвајање предлога у једном косовско-ресавском говору. *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу* (Ниш). Година XX, број 8: 261–266.
- Милорадовић 2007а: Милорадовић, Софија (2007). О прагматичко-семантичким карактеристикама етичког датива (с посебним освртом на говоре Великог Поморавља). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). L/1–2: 557–564.
- Милорадовић 2007б: Милорадовић, Софија (2007). Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 71–72: 357–375.
- Милорадовић 2007в: Милорадовић, Софија (2007). И ракију пијем сас медом. Дијалекатска скица Белобрешке (Румунија). *Probleme de filologie slavă* (Timișoara). XV: 573–580

- Милорадовић 2008: Милорадовић, Софија (2008). Вроде развернутой в пространстве диахронии. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXIV: 227–238.
- Милорадовић 2009: Милорадовић, Софија (2009). *Статус објекатске редупликације у српским народним говорима*. – Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу. Година XXII. Број 9: 287–295
- Мићановић 2001: Мићановић, Крешимир (2001). Posvojnost. *Suvremena lingvistika* 51–52/1–2: 173–190. <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=24799> 9.12.2013.
- Михаиловић 1982: Михаиловић, Љубомир (1982). Границе синтаксичке синонимије. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 12: 37–43.
- Младеновић 2004: Младеновић, Радивоје (2004). О неким падежним конструкцијама месног значења са вишезначним предлозима у јужнометохијским и северношарпланинским говорима. *Српски језик*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. 9/1–2.
- Мразовић/Вукадиновић 1990: Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Мршевић 1972–73: Мршевић, Драгана (1972–1973). Предлози *над*, *под*, *пред* и *изнад*, *испод* и *испред* с одговарајућим падежним облицима у функцији одређивања просторних односа. *Наш језик* (Београд). књ. XIX, н.с., св. 4–5: 204–227.
- Ненезић 2008: Ненезић, Соња (2008). Употреба предлога *према* у језику Николе I Петровића. *Гласник ЦАНУ*. 26: 109–119.
- Николић М. 1991: Николић, Мирослав (1991). Говори србијанског Полимља. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXXVII. стр. 490.
- Павлица 1984: Павлица, Драган (1984). О говору околине Удбине. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXX: 357–424.
- Павловић 1996а: Павловић, Слободан (1996). Падежи са значењем итеративне симултаности у говору северозападне Боке. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* XXIV: 11–23.
- Павловић 1996б: Павловић, Слободан (1996). Синтаксичка структура старосрпске раздужнице. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLII: 113–122.
- Павловић 2000: Павловић, Слободан (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с., књ. 16.
- Павловић 2004а: Павловић, Слободан (2004). Значења генитива с предлогом *брезь* у старосрпским повељама и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVII/1–2 (2004): 205–214.
- Павловић 2004б: Павловић, Слободан (2004). Просторни прилози у старосрпским повељама и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVII/1–2: 215–231.
- Павловић 2004в: Павловић, Слободан (2004). Синтаксичка структура старосрпских остава. *Живот и дело академика Павла Ивића: зборник радова са трећег међународног научног скупа: Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови Сад – Београд: Градска библиотека Суботица – САНУ – Филозофски факултет у Новом Саду – Народна библиотека Србије – Матица српска – Институт за српски језик САНУ. 403–412.

- Павловић 2005: Павловић, Слободан (2005). Генитив с предлогом *оу* и његови синтаксички конкуренти у старосрпским повељама и писмима. *Зборник Матице српске за славистику* 67: 65–76.
- Павловић 2006а: Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни надежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска, Одељење за књижевност и језик.
- Павловић 2006б: Павловић, Слободан (2006). Дијахрона перспектива семантичког односа између квалификативног генитива и квалификативног инструментала у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 36/1: 233–243.
- Павловић 2006в: Павловић, Слободан (2006). Квалификативнокомпаративна клауза у старосрпској пословноправној писмености. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. 49/2: 31–43.
- Павловић 2006г: Павловић, Слободан (2006). Комплементна клауза волунтативног типа у старосрпској пословноправној писмености. *Српски језик*. (Београд). 11: 327–340.
- Павловић 2006д: Павловић, Слободан (2006). Кондиционална клауза у старосрпској пословноправној писмености. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXII: 113–138.
- Павловић 2006ђ: Павловић, Слободан (2006). Ревитализација посесивног генитива у старосрпском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. 49/1: 25–33.
- Павловић 2006е: Павловић, Слободан (2006). Синтаксичке одлике старосрпске пословноправне писмености: теоријско-методолошки приступ. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* (Нови Сад). књ. 54/2: 201–205.
- Павловић 2006ж: Павловић, Слободан (2006). Старосрпски акузатив с предлогом *за* у детерминативној функцији. *Slavia meridionalis. Studia lingvistica, slavica et balcanica* 6. Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk, Fundacja slawistyczna.
- Павловић 2007а: Павловић, Слободан (2007). Prilog rekonstrukciji geneze slovenskog kvalifikativnog genitiva. *Slavica Slovaca* 42/2: 131–135.
- Павловић 2007б: Павловић, Слободан (2007). Каузална клауза у старосрпској пословноправној писмености. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXIII: 167–197.
- Павловић 2007в: Павловић, Слободан (2007). Квантификативнокомпаративна клауза у старосрпској пословноправној писмености. *Синтаксичка истраживања: дијахронно–синхрони план*. (Лингвистичке свеске 6). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 215–222.
- Павловић 2007г: Павловић, Слободан (2007). Специјална клауза у старосрпској пословноправној писмености. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). [Посвећено професору др Мати Пижурици поводом 65-годишњице живота]. L: 627–635.
- Павловић 2007д: Павловић, Слободан (2007). Старосрпски квалификативни генитив у светлу посесивних релација. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). књ. 71–72: 435–444.
- Павловић 2008а: Павловић, Слободан (2008). Правци транспоновања протокационих семантичких параметара у старосрпским детерминативним системима. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXIV: 283–295.
- Павловић 2008б: Павловић, Слободан (2008). Просторне метафоре у старосрпским синтаксичко-семантичким системима каузативног типа. *Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија*. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. књ. II: 201–219.

- Павловић 2008в: Павловић, Слободан (2008). Просторне метафоре у старосрпском квалитативном падежном систему. *Зборник Института за српски језик* (Београд). [Посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота]. књ. I: 403–418.
- Павловић 2008г: Павловић, Слободан (2008). Просторне метафоре у старосрпском временском падежном систему. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 74: 131–146.
- Павловић 2008д: Павловић, Слободан (2007). Генитивизација спацијалности у старосрпском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 37/1: 211–219.
- Павловић 2009а: Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица: од XII до XV века*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Павловић 2009б: Павловић, Слободан (2009). Позиционирање зависних реченица у старосрпском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXV: 267–297.
- Павловић 2009в: Павловић, Слободан (2009). Развој иреалног услова у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 38/1: 95–104.
- Павловић 2010а: Павловић, Слободан (2010). Романски утицаји на старосрпску синтаксу. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXVI: 357–371.
- Павловић 2010б: Павлович, Слободан (2010). Синтаксис древносербског родитељног падежа с предлогом у в свете теорије семантичких локализација. *Славјановедение* № 4 (2010): 21–29.
- Павловић 2011: Павловић, Слободан (2011). Елементи неконфигуративне синтаксе у старим словенским писменостима. *Зборник Матице српске за славистику* 80: 47–62.
- Палић 2007: Palić, Ismail (2007). *Sintaksa i semantika načina*. Sarajevo: Bookline; (Научна библиотека „Slovo“ књ. 1).
- Палић 2010: Palić, Ismail (2010). *Dativ u bosanskome jeziku*. Sarajevo: Bookline; (Научна библиотека „Slovo“).
- Петковић, Јелена (2008). Акузативне конструкције с предлогом уз у значењу пропратне околности у *Електронском корпусу српског језика*. *Српски језик у (кон)тексту*. књига I. Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 26. и 27. октобра 2007. год.
- Петровић В. 1990: Петровић, Владислава (1990). Глаголска фраза као лексикографски и граматички проблем. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. XXXIII: 357–362.
- Петровић В. 1993: Петровић, Владислава (1993). Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. XVI/2: 115–132.
- Петровић В. 2000а: Петровић, Владислава (2000). Алтернативност предлошког и беспредлошког објекта у српском језику. *НССУВД*. 29/1: 113–121.
- Петровић В. 2000б: Петровић, Владислава (2000). О предлошком објекту у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 43: 437–445.
- Петровић В./Дудић 1989: Петровић, Владислава и Коста Дудић (1989). *Речник глагола с допунама*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Петровић Д. 1968: Употреба падежа у језику Петра Кочића. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XI/1:179–213.

- Петровић Д. 1972: Петровић, Драгољуб (1972). О говору Змијања. IV део. Синтакса. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). књ. XV/2: 151 – 211 (с картом).
- Петровић Д. 1974: Петровић, Драгољуб (1974). Из синтаксичке проблематике Врачана. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XVII/1:161–182.
- Петровић Д. 1978: Петровић, Драгољуб (1978). *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад – Загреб.
- Петровић Д. 1985: Petrović, Dragoljub (1985). Iz problematike severozapadnih ijekavsko-štokavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb), knj.7, sv. 1: 191–197.
- Петровић Д. 1999: Петровић, Драгољуб (1999). Напомене о говору Качера. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLII: 383–394.
- Петровић Д. 2001: Петровић, Драгољуб (2001). Дијалектолошка истраживања Александра Белића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIV/1–2: 237–245.
- Петровић-Савић 2010: Петровић-Савић, Мирјана (2010). Исказивање посесивности у Рађевини конструкцијом предлог у + генитив личне заменице. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 53/2: 123–129.
- Пецо 1962: Пецо, Асим (1962). Употреба предлога *са* и *на* уз имена мјеста. *Књижевност и језик* (Београд). IX/2: 107–111.
- Пецо 1964: Пецо, Асим (1964). Говор источне Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XIV. 1–200 + карта.
- Пецо 1982: Peco, Asim (1982). Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne. II dio. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). књ.3.
- Пешикан 1965: Пешикан, Митар (1965). Староцрногорски средњекатунски и љештански говори. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). књ. XV: 1–294.
- Пижурица 1967: Пижурица, Мато (1967). Употреба падежа у говору Роваца. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 3: 141–176..
- Пижурица 1969: Пижурица, Мато (1969). Употреба падежа у језику Стјепана Митрова Љубише и Вуке Поповића. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 5: 177–237
- Пижурица 1981: Пижурица, Мато (1981). *Говор околине Колашина*. Титоград: ЦАНУ, Посебна издања, књ.12.
- Пипер 1977–78: Пипер, Предраг (1977–1978). Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском језику. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 13–14, стр. 1–51.
- Пипер 1983: Piper, Predrag (1983). *Zamjenički prilozi. Gramatički status i semantički tipovi*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti.
- Пипер 1987: Пипер, Предраг (1987). О семантичком систему заменица у српскохрватском језику у поређењу са руским. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 33: 79–102.
- Пипер 1988: Пипер, Предраг (1988). *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику. Семантичка студија*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Пипер 1997¹ / 2001²: Piper, Predrag (1997¹ / 2001²). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Пипер 1998: Пипер, Предраг (1998). О кондиционалности у простој реченици. *Јужнословенски филолог* (Београд). LIV: 41–58.

- Пипер 2005а: Пипер, Предраг (2005). *Именски израз*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер 2005б: Пипер, Предраг (2005). *Предикат*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер 2005в: Пипер, Предраг (2005). *Семантичке категорије у простој реченици: Синтакстичка семантика*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер 2006: Пипер, Предраг (2006). О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика. *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Ур. Предраг Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија], књ. 1: 9–46.
- Пипер 2010: Пипер, Предраг (2010). О реченицама са спацијалном клаузом у српском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXVI: 387–406.
- Поповић 1964: Поповић Љубомир (1964). Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Карацића. *Наш језик* (Београд). XIV (н.с.)/2–3: 73–129.
- Поповић Љ. 2008: Поповић, Људмила (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Прањковић 1992: Pranjković, Ivo (1992). Prostorna značenja prijedloga u hrvatskome jeziku. *Suvremena lingvistika* (Zagreb). 18/33: 21–26.
- Прањковић 2001: Pranjković, Ivo (2001). *Druga hrvatska skladnja. Sintaksičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Прањковић 2007: Pranjković, Ivo (2007). Glagoli govorenja i njihove dopune. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). књ. 71–72: 133–141.
- Прањковић 2008: Pranjković, Ivo (2008) Načinska i poredbena značenja. *Način u jeziku/Književnost i kultura pedesetih. Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole* (Zagreb). 27–35.
- Радић, Првослав (1990). Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXXVI: 1–74.
- Радић-Бојанић, Биљана (2007). Појмовник когнитивне семантике и граматике. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 38: 187–198.
- Радовановић 1978: Radovanović, Milorad (1978). *Imenica u funkciji kondenzatora*. Novi Sad: Matica srpska
- Радовановић 1990: Radovanović, Milorad (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Радовановић 1974: Радовановић, Милорад (1974). Batistić, Tatjana (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, nova serija, knj. 3. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XVII/2.

- Радовић-Тешић 1972–73: Радовић-Тешић, Милица (1972–73). Предлог *код* уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове синтаксичко-семантичке опозиције. *Наш језик* (Београд). књ. XIX, бр. 4–5: 229–255.
- Радојчић 2010: Радојчић, Ружица (2010). Систем предлошко-падежних конструкција са циљним значењем у руском језику у поређењу са српским. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 53/2: 140–168.
- Радуловић 2001: Радуловић, Зорица (2001). Фигуративност израза у дјелима Стефана Митрова Љубише и Марка Миљанова Поповића. *Српски језик*. (Београд). 6/1–2: 185–192.
- Ракић, Вера (2010). Рекцијске допуне речи са значењем емотивних стања. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). 41
- Ракић-Милојковић 1995: Ракић-Милојковић, Софија (1995). Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). књ. XLI: 521–570
- Ракић-Милорадовић 2000: Ракић-Милорадовић, Софија (2000). Адноминални генитив у прелазним косовско-ресавским говорима Параћинског Поморавља. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIII: 499–503.
- Рамић 1999: Рамић, Никола (1999). Ливањско-дувањски говорни тип. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XLVI: 236 – 426.
- Рамић 2007: Рамић, Никола (2007). О икавском говору Срба у југозападној Босни. *Српски језик*. 12: 271–286.
- Расулић 1994: Расулић, Катарина (1994), *Језик и просторно искуство: Концептуализација вертикалне димензије у енглеском и српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Рац 1999/2001: Рац, Биљана (1999/2001). Погодбена реченица у језику старих српских повеља и писама 12. и 13. века. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). 30–32: 37–46.
- Реметић 1970: Реметић, Слободан Н. (1970). Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 6: 105–133.
- Реметић 1977: Реметић, Слободан (1977). Судбина глаголског прилога прошлог у централним дијалектима српскохрватског језика (с освртом на ситуацију у једном источnobосанском говору). *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 7: 71–79.
- Реметић 1981: Реметић, Слободан (1981). Конструкције типа „шта чине с оне ђеце“ у говорима источне Босне. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. XXXVII: 265–272.
- Реметић 1985: Реметић, Слободан (1985). Говори централне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXXI, XIX+555.
- Реметић 2000а: Реметић, Слободан (2000). Употреба инструментала у говору источnobосанских Ера. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIII: 505–521.
- Реметић 2000б: Реметић, Слободан (2000). О шћакавизму какањских и зеничких Срба. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LVI:3–4: 931–949.
- Реметић 2003: Реметић, Слободан (2003). Дијалекатска основа Земље Павловића. *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. [Зборник радова са научног скупа; Рогатица, 27-29. јуна 2002]. Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево; Научни скупови, књига V; Одјељење друштвених наука, књига 7: 513–528.
- Реметић 2008: Реметић, Слободан (2008). О посесивној конструкцији у + *генитив* личне заменице на источnobосанском терену. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXIV: 391–400.

- Реметић 2009: Реметић, Слободан (2009). Босански српски говори у свјетлу дијалекатске интерференције. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 52/1: 149–178.
- РМС: Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI* (1967–1976). Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Ром 1969: Ром, Бранислава (1969). Употреба падежа у језику Иве Ћипика. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 5: 267–302.
- РСЈ: Речник српскога језика* (2007). Нови Сад: Матица српска.
- Ружић 2005: Ружић, Владислава (2005). *Проста реченица као синтаксичка целина*. у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Ружић 2006: Ружић, Владислава (2006). Исказивање типичног објекта номиналном допуном у српском језику. *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Ур. Предраг Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија], књ. 1: 283–299.
- Ружић 2010: Ружић, Владислава (2010). Зависне реченице са значењем циља. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXVI: 419–433.
- Сааведра 1999: Сааведра, Димка (1999). Семантика “локализација објекта” и њено изражавање у српском и бугарском језику. *Јужнословенски филолог* (Београд). LV: 73–103.
- Сааведра 2000: Сааведра, Димка (2000). Конкуренција падежних конструкција код предикатива у саставу именског предиката. *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд). 29/1: 131–141.
- Савић 2001: Савић, Дијана (2001). Употреба падежа у језику Герасима Зелића. *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности* (Бања Лука). I: 139–180.
- Секереш 1960: Секереш, Стјепан (1960). Говор барањских Срба. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 3.
- Секереш 1963: Секереш, Стјепан (1963). Говор осијечких Срба. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 6.
- Секереш 1964: Секереш, Стјепан (1964). Говор даљских Срба. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 7.
- Секереш 1967: Секереш, Стјепан (1967). Класификација славонског говора. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 10.
- Секереш 1969: Секереш, Стјепан (1969). Говор Антина и Тординаца. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 12.
- Секереш 1970: Секереш, Стјепан (1970). Говор Вуке и околних села. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 13/2.
- Секереш 1972: Секереш, Стјепан (1972). Говор славонских Срба. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 15/1.
- Секереш 1973: Секереш, Стјепан (1973). Говор Нове Градишке и околине. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 16/1.

- Секереш 1974: Секереш, Стјепан (1974). Говор Славонске Подравине (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 17/2.
- Секереш 1975а: Секереш, Стјепан (1975). Говор Вировитице и околице (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 18/2.
- Секереш 1975б: Секереш, Стјепан (1975). Говор Славонске Подравине (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 18/1
- Секереш 1976а: Секереш, Стјепан (1976). Говор Вировитице и околице (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 19/1.
- Секереш 1976б: Секереш 1976б: Секереш, Стјепан (1976). Говор Пожешке котлине. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 19/1.
- Секереш 1980: Секереш, Стјепан (1980). Говор Срба у јужној Барањи. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). 23/2.
- Силић / Прањковић 2005: Silić, Josip i Ivo Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Симеон 1969: Simeon, Rikard (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I (A–O), II (P–Ž)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Симић З. 2003: Симић, Зоран (2003). Из лексике Гласинца. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). 34: 219-309.
- Симић З. 2004: Симић, Зоран (2004). Преношење акцента на проклитику у говору Гласинца. *Probleme de filologie slavă* (Timișoara). XII: 131-136.
- Симић З. 2005: Симић, Зоран (2005). Вокалске особине у говору Гласинца. *Probleme de filologie slavă* (Timișoara). XIII: 147–157.
- Симић З. 2007: Симић, Зоран (2007). Предлошки генитив са семантичким обележјем аблативности у именичком изразу у језику романа *Преображење* Војислава Лубарде. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). 38: 107–129.
- Симић З. 2011: Симић, Зоран (2011). Просторни локализатори из сфере куће и покућства у говору Гласинца. *Зборник у част Гордани Вуковић. „Лексикологија – Ономастика – Синтакса“*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду: 293–304.
- Симић З. 2012: Симић, Зоран (2012). Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LV/2: 169–181.
- Симић З. 2013а: Симић, Зоран (2013). Догађајне појаве као имплицитни просторни локализатори (на примерима из гласиначког говора). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LVI/1: 103–117.
- Симић З. 2013б: Симић, Зоран (2013). Заменички генитив с предлогом У као формализатор посесивности у романијским говорима Старог Влаха. *Годишњак за српски језик*. // Проф. др Јордана Марковић (ур. серије). Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу. год. XXVI, бр.13: 481–495.
- Симић З. 2013в: Симић, Зоран (2013). Прилог проучавању међујезичке интерференције (на примеру говора Банатске Црне Горе). *Јужнословенски филолог* LXIX: 429–441.
- Симић З. 2013г: Симић, Зоран (2013). Неки примери семантичких посуђеница у банатскоцрногорском говору. *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната* // Михај Н. Радан (ур.) [Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару

- (Темишвар, 19–21. октобар 2012)]. (Посебна издања. Научна литература. Књига 16). Темишвар: Савез Срба у Румунији: 189–200.
- Симић З. у штампи: Симић, Зоран (у штампи). Конкурентност беспредлошког датива и генитива с предлогом КОД као формализаторā просторне адлативности у романијским говорима Старог Влаха. *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевност* (Зборник радова с међународног научног скупа одржаног 11. и 12. априла 2014. године). Лесковац.
- Симић З./Царан 2006: Симић, Зоран и Маца Царан (2006). О румунском утицају у говору Банатске Црне Горе. *Probleme de filologie slavă* (Timișoara). XIV: 151-163.
- Симић М. 1978: Симић, Милорад (1978). Говор села Обади у босанском Подрињу. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXIV: 1–124
- Симић Р. 1980: Симић, Радоје (1980). Синтакса левачког говора. I. Употреба падежних облика. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). књ. XXVI: 1–146.
- Собољев 2007: Собољев, Андрей (2007). Инструментал в сербском языке на славянском и балканском фоне. *Српски језик и друштвена кретања* Крагујевац: Скупштина града – Универзитет, Филолошко–уметнички факултет. 31–36.
- Спасојевић 2006: Спасојевић, Марина (2006). Синтаксичке теме / Срето Танасић. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 69: 266–273.
- Станић 1974: Станић, Милија (1974). Ускочки говор. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XX.
- Станојчић 1967: Živojin Stanojčić (1967). *Jezik i stil Iva Andrića. (Funkcije sinonimskih odnosa)*. Beograd: Monografije Filološkog fakulteta Beogradskog univerziteta, knj. 9.
- Станојчић Поповић 1994³: Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (1994) *Граматика српскога језика. (Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*. Треће, прерађено издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1951: Стевановић, Михаило (1951). Облици допуне уз глагол *лагати*. *Наш језик*. 3: 154–159.
- Стевановић 1961: Стевановић, Михаило (1961). Падежне синтагме с предлогом *за*. *Наш језик* (Београд). књ. XI, н.с., бр. 7–10: 207–225.
- Стевановић 1961-62: Стевановић, Михаило (1961-62). Дативске синтагме с предлозима *према* и *ка*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад).књ. 4-5.
- Стевановић 1962: Стевановић, Михаило (1962). Рекција глагола и облици њихове допуне. *Наш језик*. XII/1–2: 1–11.
- Стевановић 1963: Стевановић, Михаило (1963). Синтаксичка синонимија: њен карактер, улога у развоју језика и значај за проучавање стила писаца. *Књижевност и језик* (Београд). X/2: 81–95.
- Стевановић 1965: Стевановић, Михаило (1965). Значење и функције генитивне синтагме с предлогом *од*. *Наш језик* (Београд). књ. XIV, н.с., бр. 4–5: 239–262.
- Стевановић 1974²: Стевановић, Михаило (1974²). *Савремени српскохрватски језик. (Граматички системи и књижевнојезичка норма). II Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Стевановић 1984-85: Стевановић, Михаило (1984-85). Социјатив-инструментал: једнакост и разлике, додир и мешања. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад).књ. 27-28.

- Стевановић 1988а: Стевановић, Михаило (1988). Синтагме с генитивом и предлогом *С(А)*. У: *Студије и расправе о језику*. Никшић: НИО Универзитетска ријеч. 211–222.
- Стевановић 1988б: Стевановић, Михаило (1988). Генитивне синтагме с предлогом *КОД* и неке њихове опозиције. У: *Студије и расправе о језику*. Никшић: НИО Универзитетска ријеч. 222–236.
- Стевовић, Игрутин, Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценте. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XVIII: 401–635 (+карта).
- Степанов 2005: Степанов, Страхиња (2005). Падежне и предлошко-падежне конструкције са значењем узрока у делу Проте М. Ненадовића и Лазе Лазаревића. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). 36: 77–102.
- Степановић 2000: Степановић, Предраг (2000). *Говори Срба у Мађарској*. Будимпешта: Самоуправа Срба у Мађарској.
- Стијовић 2006: Стијовић, Рада (2006). Семантичко-синтаксичке одлике конструкција с предлозима *од–до* у међусобној корелацији. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXII: 93–112.
- Стојановић 2006: Стојановић, Јелица (2006). Синтаксичко-семантичко поље конструкција *у, на + А* и *у, на + Л* у значењу просторних односа. *Гласник ЦАНУ*. 24: 47–56.
- Стојановић 2007: Стојановић, Јелица (2007). Мјесто предлога *ПРЕМА* у предлошкопадежном систему српског језика: у дијахронији и синхронији. *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад). 71/72: 405–415.
- Суботић 2000: Суботић, Љиљана (2000). Падежи с посесивним значењем у семберијском говору. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIII: 581–588.
- Танасић 1993: Танасић, Срето (1993). Инструментал за живо у пасивним конструкцијама. *Наш језик*. XXIX/3–4: 173–181.
- Танасић 2000: Танасић, Срето (2000). Један тип сложене предлошко-падежне конструкције у говору Вучијака. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XLIII: 589–593.
- Танасић 2001: Танасић, Срето (2001). Стандардни језик и дијалекти. *Наш језик*. XXXIV/1–2: 123–130.
- Танасић 2002: Танасић, Срето (2002). Слободан Павловић, *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с., књ. 16. 2000; *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LVIII: 137–139.
- Танасић 2004а: Танасић Срето (2004). О конструкцији *к/ка + датив* у говору Срба добојског краја, *Српски језик* (Београд). IX: 351–355.
- Танасић 2004б: Танасић, Срето (2004). Из синтаксе говора Срба добојског краја: падежи са финалним значењем. *Живот и дело академика Павла Ивића: зборник радова са трећег међународног научног скупа: Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови Сад – Београд: Градска библиотека Суботица – САНУ – Филозофски факултет у Новом Саду – Народна библиотека Србије – Матица српска – Институт за српски језик САНУ. 479–488.
- Танасић 2005: Танасић, Срето (2005). *Синтаксичке теме*. Београд: Београдска књига.
- Танасић 2007: Танасић, Срето (2007). Словенске синтаксе и словенска синтакса. *Јужнословенски филолог* (Београд). LXIII: 227–231.

- Танасић 2008: Танасић, Срето (2008). Нова истраживања језичке слике стварности. *Наш језик*, XXXIX: 101–104 [Поповић, Људмила (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*]
- Танасић 2009: Танасић, Срето (2009). Једна специфична употреба конструкције *под + акузатив* у српском говору Подноља и околице. *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу* (Ниш). 22: 493–502.
- Танасић 2010: Танасић, Срето (2010). Представљање субјекта и објекта при номинализацији. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXVI: 465–480.
- Танасић 2013: Танасић, Срето (2013). Падежи за обиљежавање времена у говору источнобосанских Ера. *Годишњак за српски језик* (Ниш). књ. XXVI. бр.13: 529–542.
- Тешић 1977: Тешић, Милосав (1977). Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXII: 159–328.
- Томић 1987: Томић, Миле (1987). Говор Радимаца. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). XXXIII.
- Тополињска 2000: Тополињска, Зузана (2000). Односот генитив ~ датив на балканските падежни системи. *Јужнословенски филолог* (Београд). LVI/3–4: 1229–1236.
- Тополињска 2006: Тополињска, Зузана (2006). Глаголска валенција као веза између синтаксичког и творбеног система. *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Ур. Предраг Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија], књ. 1: 343–352.
- Тошић 2003: Тошић, Ђуро (2003). Гласинац у Земљи Павловића. *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. [Зборник радова са научног скупа; Рогатица, 27–29. јуна 2002]. Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево; Научни скупови, књига V; Одјељење друштвених наука, књига 7: 77–90.
- Тунгуз / Краишник 2011: Tunguz, Vladoje, Vesna Kraišnik (2011). *Sokolac: od Ilira do današnjih dana*. Beograd: Forma B.
- Ћерић/Арнаут 1979: Ћерић, С. и М. Арнаут (1979). Bibliografija radova o bosanskohercegovačkim govorima (1975–1978). *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). II: 349–363.
- Ћирић 1999: Ћирић, Љубисав (1999). Говори Понишавља. *Српски дијалектолошки зборник* (Београд). књ. XLVI: 7–26
- Ћирковић 2003: Ћирковић, Симо (2003). Павловића земља (Contrata dei Paulovich). *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. [Зборник радова са научног скупа; Рогатица, 27–29. јуна 2002]. Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево; Научни скупови, књига V; Одјељење друштвених наука, књига 7: 37–45.
- Фекете 1967: Фекете, Егон (1967). Облици допуна уз глаголе: *свирати, гудети, дувати, ударати* и сл. *Наш језик* (Београд). књ. XVI, бр. 1–2: 63–77.
- Фелешко 1995: Фелешко, Казимјеж (1995). *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.
- Филиповић 1950: Филиповић, Миленко (1950). Гласинац, антропогеографско – етнолошка расправа. *Српски етнографски зборник* (Београд). LX: 177–463 (са картом).
- Филиповић 1969: Filipović, Milenko S. (1969). Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne. *Građa ANUBiH. knj. XVI. Odjeljenje društvenih nauka* (Sarajevo). knj. 12: 1–169.

- Халиловић 1990: Halilović, Senahid (1990). Govor Muslimana Tuholja (okolina Kladnja). *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). VI. 249–358.
- Халиловић 1996: Halilović, Senahid (1996). Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). VII.
- Хаџимејлић / Куна 1983: Hadžimejlić, Jasna i Zvezdana Kuna (1983). Bibliografija radova o bosanskohercegovačkim govorima (od 1981. do 1983. godine). *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* (Sarajevo). IV: 305–378.
- Хлебџец 2008: Хлебџец, Борис (2008). „Предикативни инструментал“ у светлу колокацијске анализе. *Јужнословенски филолог* (Београд). књ. LXIV: 535–550.
- Храсте 1954–55: Hraste, Mate (1954–55). O upotrebi prijedloga *na* mjesto *u* uz geografska imena. *Jezik* (Zagreb). god. III, br. 3: 70–72.
- Храсте 1956: Hraste, Mate (1956). Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb). knj. 1: 387–479 (sa 4 karte).
- Храсте 1957: Hraste, Mate (1957). Putujem za Rijeku ili putujem u Rijeku. *Jezik* (Zagreb). god. V: 89–90.
- Царан/Симић З. 2006: Țaran, Mața și Zoran Simić (2006). Despre sintaxa cazurilor în graiul sârbesc din Muntenegrul bănățean. *Interferențe lingvistice în zona multietnică a Banatului*. (GRANT). Timișoara. 75-84.
- Цвијић 1922: Цвијић, Јован (1922). *Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основе антропогеографије*. <http://www.promacedonia.org/serb/cvijic/cvijic_balkansko_poluostvrvo_1.pdf> 11.11.2009.
- Чанчар 2009: Чанчар, Ивана (2009). Систем падежа са квалификативним значењем у *Примјерима чојства и јунаштва* Марка Миљанова. *Прилози проучавању језика* (Нови Сад). књ. 40: 25–45.
- Шарић 1998: Šarić, Ljiljana (1998). Metaforična proširenja značenja prostornih prijedloga. *Riječ* (Rijeka). 4/1: 77–83.
- Шарић 2007: Šarić, Ljiljana (2007). Konstrukcije za izražavanje prostornih odnosa u hrvatskom jeziku. *Sintaktičke kategorije. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani* (Osijek). 253–270.
- Шимундић 1970: Шимундић, Мате (1970). Синтакса говора Имотске крајине и Бекије. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). XIII/1: 217–234.
- Шипка 2006: Шипка, Данко (2006). Когнитивнолингвистичка мапа значења српског датива. *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Ур. Предраг Пипер. Београд: Одељење језика и књижевности САНУ. [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија], књ. 1: 387–397.
- Шљивић-Шимшић 1960: Шљивић-Шимшић, Љиљана (1960). Предлог МИМО у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад). III: 135–153.